

T.C.
Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

ÖMER FUÂDÎ'NİN TÜRKÇE TASAVVUF RİSALELERİ

İsmail DEMİREL

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul 2018

ÖMER FUÂDÎ'NİN TÜRKÇE TASAVVUF RİSALELERİ

İsmail DEMİREL

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Semih CEYHAN

İstanbul 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi İsmail Demirel'nın ÖMER FUÂDÎ 'NİN TÜRKÇE TASAVVUF
RİSALELERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 8.03.2018 tarih ve 2018-7/40
sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...22.../...03.../...2018...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Doç. Dr. SEMİH CEYHAN	
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. SAFİ ARPAGUŞ	
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. REŞAT ÖNGÖREN	

[Handwritten signatures of the jury members]

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	ii
Genel Bilgiler/Öz.....	iii
General Knowledge/Abstract.....	iv
Kısaltmalar.....	iv
Önsöz.....	vii
Giriş.....	1
TEZİN AMAÇ VE KAPSAMI.....	1
KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	3
Birinci Bölüm: Ömer Fuâdî: Hayatı, Tasavvufî Çevresi ve Eserleri.....	10
1.1. HAYATI.....	10
1.2. TASAVVUFÎ ÇEVRESİ.....	16
1.2.1. Silsilesi.....	16
1.2.2. Mürşidleri.....	17
1.2.3. Halifeleri.....	19
1.2.4. Faaliyetleri.....	21
1.3. ESERLERİ.....	26
1.3.1. Âidiyeti Kesin Olan Eserler.....	27
1.3.2. Âidiyeti Şüpheli Olan Eserler.....	81
İkinci Bölüm: Ömer Fuâdî'ye Göre Şa'bâniyye Âdâbı.....	87
2.1. ÂDÂB: TARİKAT USÛLÜ.....	87
2.2. MÜRŞİD-MÜRİD İLİŞKİSİ.....	89
2.3. ZİKİR ÂDÂBİ.....	93
2.4. HALVET ÂDÂBİ.....	96
2.5. NAMAZ, TESBİHÂT, EVRÂD ÂDÂBİ.....	101
2.6. KILIK KIYAFET ÂDÂBİ.....	102
2.7. SOFRA ÂDÂBİ.....	105
2.8. SOHBET ÂDÂBİ.....	106
2.9. TEMİZLİK ÂDÂBİ.....	107
2.10. RÜYA ÂDÂBİ.....	108
Üçüncü Bölüm: Ömer Fuâdî'nin Türkçe Tasavvuf Risaleleri.....	112
3.1. RİSÂLE-İ 'ASELİYYE.....	112
3.2. RİSÂLE-İ MÜSELLESÂT.....	117
3.3. RİSÂLE-İ GÜLÂBİYYE.....	148
3.4. Mİ'YÂR-I TARÎK.....	159
3.5. RİSÂLE-İ EVLİYÂ.....	165
3.6. RİSÂLE-İ TEVBE.....	169
3.7. BU TARİKAT HAKKI BİLDİRİR.....	178
3.8. ÂDÂB-I TARÎK.....	185
3.9. SİLSİLE-NÂME.....	193
3.10. RİSÂLE-İ HALVET.....	203
3.11. RİSÂLE-İ ZİKİR.....	211
3.12. MEŞÂYİH-I KİBÂR VE VELİYY-İ SÂDİK.....	219
3.13. MENKİBE-İ MAHMÛD EFENDİ Lİ-MÜELLİFİ RİSÂLETİ'T-TÂCİYYE.....	223
3.14. İNSANIN 'ÂLEM-İ ERVÂHTAN 'ÂLEM-İ SÜFLİYE NE TARÎKLE.....	225
Sonuç.....	234
Kaynakça.....	236

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: İsmail DEMİREL
Ana Bilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Semih CEYHAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Mart 2018
Anahtar Kelimeler	: Halvetîlik, Şa'bânîlik, Pir Şa'bân-ı Velî, Ömer Fuâdî, Âdâb

ÖZ

Pir Şa'bân-ı Velî (ö. 976/1569) tarafından tesis edilen Şa'bânîlik, İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından biri olan Halvetiyye'nin önemli kollarındandır.

Şa'bânîlik tarihinde, Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636), başta Şa'bânîlik ve Pir Şa'bân-ı Velî olmak üzere, kendisinden önceki postnişinlerin tanınması, tarikatın âdâb ve erkân sistematığının kayda geçirilmesi, tarikat usûlünün aktarılabilir bir somutluk içerisinde tayin edilmesi hususunda önemli bir yer tutar. Şa'bân-ı Velî'den sonra Kastamonu âsitânesinin beşinci postnişini olan Fuâdî, çoğunluğu Türkçe kırkı aşkın eser kaleme almıştır.

Üç bölümden oluşan tezde Ömer Fuâdî'nin hayatı, tarikatı, silsilesi, müşidleri, müridleri, tarikat faaliyetleri incelenmiş; Fuâdî'nin on dört risâlesinin çevrimyazısı yapılmış, bu risaleler eşliğinde tarikat anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu minvalde müellifin mürid, müşid, zikir, halvet, devran, âdâb gibi meselelere bakışı temel tasavvuf kaynakları ışığında ele alınmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : İsmail Demirel
Field : Basic İslamic Sciences
Programme : Sufism
Supervisor : Assoc. Prof. Semih CEYHAN
Degree Awarded and Date : Master-March 2018
Keywords : Halvatiyya, Shabaniyya, Pir Shaban-i Velî, Omar Fuâdî, Mystical Treatments (Âdâb).

ABSTRACT

Halvetiyyah is one of the most common sufi orders of the Islamic world. Shabaniyyah established by Pir Shabân-ı Velî (d. 976/1569) is an important branch of Halvetiyyah.

In the history of tariqah Shabaniyyah, Omar Fuâdî (d. 1046/1636) has an important place on the following issues: recognition of the postnishins (sheikhs) before him, especially Pir Shaban-ı Velî and the silsile of Shabaniyyah, the recording of the systematic moral and rules of the sufi order, determination of religious order process in a transferable conformation. After Shaban-ı Velî, Fuâdî, becoming the fifth postnishins of main shrine (âsitâne) in Kastamonu, wrote a number of works, most of which are in Turkish.

In the thesis composed of three parts, the life, sufi order, folklore, sufi guides (murshid), discriples (murid) and sects activities of Omar Fuâdî were studied; the translation of Fuâdî's fourteen rites has been made, and attempts have been made to reveal the understanding of sects along with these treatises. In this way, the author's view on issues such as murid, murshid, zikir, halvet, devran, âdab was taken up in the light of basic sources of mysticism.

KISALTMALAR

AÖİHK: Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi

bkz.: Bakınız

çev.: Çeviren

der.: Derleyen

DİA: Diyanet İslam Ansiklopesidi

dpt: Dipnot

EBE: Eğitim Bilimleri Enstitüsü

edit.: Editör

H.: Hicri

haz.: Hazırlayan

HME: Hacı Mahmud Efendi

HND: Hazret-i Nasuhî Dergâhı

İBB OEY: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Osman Ergin Yazmaları

müs.: Müstensih

neşr.: Neşreden

Ö.: Ölüm tarihi

s.: sayfa

S.: Sayı

sad.: Sadeleştiren

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

str.: Satır

TY: Türkçe Yazmalar

[t.y.]: tarih yok

v.d.: Ve devamı

vr: Varak

YEK: Yazma Eser Kütüphanesi

[y.y.]: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Ömer Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) mensup olduğu ana tarikat olan Halvetîlik XIV. asırda Azerbaycan bölgesinde, başta halvet olmak üzere klasik dönem tasavvuf âdâb ve erkânının yola mahsus bir şekilde kurumsallaştırılması neticesinde teşekkül etmiştir. Tarikat zamanla farklı ana kollara, alt kollara ve şubelere ayrılarak Anadolu içlerine, oradan Balkanlara, Afrika'ya ve Arap ülkelerine yayılmış ve İslâm coğrafyasının en yaygın tarikatlarından biri hâline gelmiştir. Bu kollardan biri de Hz. Pir Şa'bân-ı Velî (ö. 976/1569) tarafından Kastamonu'da tesis edilip önce Anadolu şehirlerine, sonra Rumeli'ye ardından özellikle de Mustafa Kemâleddin Bekrî'ye (ö. 1162/1749) nisbetle Bekriyye alt kolu ile Arap coğrafyasına intikal eden ve günümüze değin hayatiyetini sürdüren Şa'bânîlik'tir.

İlk dönem Şa'bânîlik tarihinin Şeyh Şa'bân-ı Velî'den sonra en önemli siması şüphesiz Ömer Fuâdî'dir. Fuâdî, tarikatın âdâb ve erkân sistematığının kayda geçirilmesini, tarikat usûlünün aktarılabilir bir somutluk içerisinde tayin edilmesini sağlamada gösterdiği çabalarıyla genelde Osmanlı tasavvuf tarihi ve literatürüne; özelde Halvetîlik-Şa'bânîlik kültürüne yaptığı katkılarla anılması gereken bir sufidir.

Fuâdî, bir yandan Şa'bânîlik'in adâb ve erkânını sistematik bir halde ortaya koyan eserler kaleme alırken, diğer yandan da sadece yaşadığı XVII. asrın değil tasavvufun ortaya çıktığı devirden itibaren günümüze gelinceye kadar bütün zamanların tartışma konusu olan, doktriner alanda 'şariat-hakikat', kurumsal seviyede 'tekke-medrese' veya bilgide zümreleşme açısından 'ulema-meşayih' şeklinde resmedilen meselelere tasavvufî yaklaşımlar getirmiştir. Özelde müridlerin sorularını cevaplandırmak amacını güttüğü perspektiften risalelerinde halvet, zikir, devran konularını ele aldığı ileri sürülebilir.

Fuâdî'nin Şa'bânîlik adına yaptığı bu çalışmaların tasavvuf tarihindeki bir örneğini İsmail Rüsûhî Ankaravî'nin (ö. 1041/1631) *Minhacu'l-Fukarâ* başta olmak üzere diğer eserinde Mevlevîlik adına yapmıştı. İkisi de müntesibi ve mürşidi oldukları tarikatın âdâb, erkân ve doktrininin dinî meşruiyetini, ulema zümresi tarafından yöneltile eleştirilere bir cevap niteliğinde ortaya koymuşlardır.

Türkiye'de akademik alanda Ömer Fuâdî üzerine bazı lisansüstü çalışmalar yapılmış olmakla beraber onun Türkçe tasavvuf risaleleri toplu hâlde neşredilmemiş ve incelenmemiştir. Fuâdî'nin gerek tarikat tarihindeki önemi gerek amelî tasavvuf konusunda ortaya koyduğu düşünceler açısından bir tez çalışmasının yapılması uygun görüldü.

Ömer Fuâdî'nin Türkçe tasavvuf risalelerini inceleme konusu ettiğimiz bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Fuâdî'nin hayatı, tarikatı, silsilesi, mürşidleri, tarikat faaliyetleri, tasavvufî muhiti ve külliyyatı üzerinde durulmuştur. Fuâdî'ye nisbet edilen eserlerin haritası çıkartılmış ve bu külliyyat tek tek tanıtılmıştır. Bu külliyyat, Fuâdî'ye aidiyeti konusunda şüphe bulunmayan eserler; Fuâdî'ye ait olmamasına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı yanlışlıkla ona nisbet edilen eserler şeklinde iki grupta değerlendirilmiştir. İlk grubun içine Fuâdî'ye nisbet edilmesine rağmen kütüphanelerde kaydı tespit edilemeyen eserleri de aldık.

İkinci bölümde, Fuâdî'nin tasavvuf anlayışı ve Şa'bânîlik âdâbına yaptığı katkılar bu

risaleler eşliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu minvalde müellifin mürid, mürşid, zikir, halvet, devran, âdâb gibi meselelere bakışı temel tasavvuf kaynakları ışığında ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Fuâdî'nin Türkçe kaleme aldığı *Risâle-i Halvet*, *Risâle-i Zikir*, *Gülâbiyye*, *'Aseliyye*, *Silsilenâme*, *Müsellesât*, *Mi'yâr-ı Tarîk*, *İnsânın 'Âlem-i Ervâhtan 'Âlem-i Süflîye Ne Tarîkle Nüzûl Edip ve Ne Tarîkle 'Urûc Edeceği*, *Risâle-i Evliyâ*, *Risâle-i Tevbe*, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, *Âdâb-ı Tarîk*, *Meşâyih-ı Kibâr* ve *Menkıbe-i Mahmûd Efendi* adlarındaki on dört eseri günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Çalışmanın şekillenmesinde ve ortaya çıkmasında yardımcı ve desteği olanlar bir teşekkürden fazlasını hak etmektedirler. Bu vesileyle, bütün eksikliklerimize katlanarak tezin yazımı ve nihayete erdirilmesinde bizleri cesaretlendiren ve yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Semih Ceyhan'a, tezin muhtelif aşamalarında verdiği desteklerinden dolayı Yrd. Doç. Dr. Ercan Alkan'a, mülaki olduğumuz zamanlardaki teşvik edici sözleriyle katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya, risalelerde yer alan Farsça ibareler konusunda yardımcı olan İsmail Söylemez'e, Arapça ibareler konusundaki yardımları için mesai arkadaşım Mustafa Sezer'e, çalışmanın her bir aşamasına şahitlik eden mesai arkadaşım vefakâr dost Mehmet Asağ'a, kaynakların temininde gösterdiği yardımlarından dolayı Hasan Tetik'e, son olarak eşime ve çocuklarım Sare ile Selman'a müteşekkirim.

Pek çok kusuruna rağmen şayet bu inceleme ve çevrimyazı çalışması genelde Osmanlı tasavvuf tarihi özelde Şa'bâniyye tarihi araştırmalarına bir katkı sunacaksa, bu bizleri bahtiyar kılacaktır.

İsmail Demirel

Üsküdar, 2018

GİRİŞ

Tezin Amaç ve Kapsamı

Ömer Fuâdî XVI-XVII. yüzyılda Kastamonu’da yaşamış Halvetî-Şa’bânî meşayihinin önde gelen simalarındandır. Tarikatın pirinden Fuâdî’ye kadar yaklaşık doksan yıllık süre¹ içinde Şa’bânîlik postunda, irşad vazifesi üstlenen beş şeyhefendinin Şa’bâniyye literatürünün oluşumuna katkı sunabilecek tesbit edilebilmiş bir eser ortaya koymadığı gözükmemektedir.² İlk defa Fuâdî, yazdığı eserlerle hem seleflerinin menkıbevî hayatlarını kayda geçirerek Şa’bânîlik tarihinin ilk devresine ışık tutmuş hem tarikatın âdâb ve erkânının yazıya geçirilmesini sağlamış, hem de tasavvuf karşıtlarının zikir, halvet, devran gibi sufi pratiklerine dair meselelerde ileri sürdükleri iddia ve itirazları cevaplandırarak şeriat-hakikat, tekke-medrese, ulema-meşayih tartışmaları hususundaki birikime katkıda bulunmuştur. Tezimizde özellikle onun eserlerinde söz konusu ettiği bu tavrın öne çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaca binaen çalışmamızın ilk bölümünde bizden önceki araştırmacıların çizdiği Ömer Fuâdî portresi yeniden resmedilmiş, Fuâdî’nin eserlerinden yararlanarak yeni bilgilerle çizgiler daha belirgin hâle getirilmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda Fuâdî’nin hayatını, müridlerini, müridlerini ve tarikat faaliyetlerini inceledik. Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi’nin yapımıyla ilgili çabalarını da bu bölümde değerlendirdik.

Fuâdî’nin tespit edilebilen kırkı aşkın eseri, Şa’bânî usûl ve âdâbı hakkında kayda değer bilgiler vermesinin yanında; tasavvufa ve tarikat uygulamalarına karşı gelenlerin iddialarına yönelik bir müdafaaname niteliğinde olduğu için hem yaşadığı hem de sonraki devirlerde çokça istinsah edilmiş ve farklı tarikat müntesiplerince de okunmuştur. Dolayısıyla Fuâdî’nin özellikle İstanbul ve Kastamonu’dakiler başta olmak üzere pek çok kütüphanede yüzlerce risalesi bulunmaktadır. Bu risale ve mecmua çokluğu eserlerin tasnifi konusunda birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Fuâdî’nin gerek ilk dönem Şa’bânî kaynaklarda gerek modern araştırmalarda söz konusu edilen eserlerine ulaşmaya ve onları bütüncül bir biçimde tanıtmaya çalıştık. Binaenaleyh Fuâdî külliyyatının ilk defa kapsamlı tanıtımı bu çalışmada gerçekleştirilmiştir.

İlk bölümde yer alan “Fuâdî’nin Eserleri” adlı kısmı iki başlık altında inceledik. İlk grupta Fuâdî’ye aidiyeti konusunda şüphe duyulmayan eserleri ele aldık. Yazara nisbet edilmelerine rağmen kütüphanelerde bulamadığımız eserleri de bu grupta değerlendirdik. Bu eserleri ele alırken, hangi kaynakta adına rastladıysak, o kaynaktaki bilgileri aktarmakla yetindik. Bu eserler diğer gruptaki eserlere göre çoğunluğu teşkil etmektedir. İkincisi grupta ise aidiyeti şüpheli olan eserleri inceledik. Bu grupta, ya adları okuma hataları nedeniyle kütüphane otomasyon sistemlerine veya araştırma eserlerine yanlış yazılmış yahut başka bir müellife ait olmakla beraber sehven Fuâdî’ye nisbet edilmiş eserler yer almaktadır.

İlk gruptaki eserleri tanıtırken risalelerin önce genel özelliklerini, sonra muhtevalarını,

¹ Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin irşad vazifesini 50 yıl sürdürdüğü ve 1568’de vefat ettiği Fuâdî’nin de 1604 yılında postnişin olduğu düşünülürse bu sürenin 86 yıl olduğu görülecektir.

² Şeyh Şa’bân-ı Velî’ye nisbet edilen iki tecvit kitabı bulunmaktadır. Bunlardan biri Kastamonu YEK’te 673, diğeri aynı kütüphanede 806 numarada kayıtlıdır. Bu iki eser de Kur’an-ı Kerim’i güzel okuma kurallarını anlatan eser olduğundan, tasavvuf ve Şa’bânîlik ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

ardından telif sebeplerini yazıp başlangıç ve bitiş ibarelerini gösterdik. Son olarak da risalelerin ulaşabildiğimiz ve çeşitli kaynaklarda varlığına işaret edilen nüshalarının kütüphane kayıtlarını verdik.

Tezin ikinci bölümünde Fuâdî'nin eserlerinden yola çıkarak Şa'bânî tarikat usûlünü müşid-mürîd ilişkisi, zikir, halvet, sohbet, sofrâ, kılık kıyafet, namaz, tesbihat, evrad, temizlik ve rüya âdâbı çerçevesinde incelemeye çalıştık. Zaman zaman Fuâdî'nin tasavvuf düşüncesinin ilk dönem tasavvuf düşüncesiyle ilişkisini görebilmek amacıyla klasik kaynaklara da müracaat ettik.

Tezin üçüncü bölümü olan çevrimyazı bölümünde ise Fuâdî'nin Türkçe tasavvuf risalelerinden on dördünün çevrimyazısını vermeye çalıştık. Bu eserleri dört mecmuayı göz önünde bulundurarak değerlendirdik. Bununla birlikte birden fazla nüshası bulunan eserleri de zaman zaman okuyamadığımız yerleri okuyabilmek adına diğer nüshalarıyla karşılaştırdık. Bu üç mecmuanın ilki Süleymaniye YEK'te Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 2287 numara ile kayıtlı olan mecmuadır. Bu mecmuadaki *Risâle-i Halvet*, *Risâle-i Zikir*, *Gülâbiyye*, *'Aseliyye*, *Silsilenâme*, *Müsellesât* adlı risaleleri günümüz harflerine aktardık. İkinci mecmua ise İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmalarında 836 numarada kayıtlı olan mecmuadır. Bu mecmuadan da *Mi'yâr-ı Tarîk*, *İnsânın 'Âlem-i Ervâhtan 'Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip ve Ne Tarikle 'Urûc Edeceği*, *Risâle-i Evliyâ*, *Risâle-i Tevbe*, *Bu Tarikat Hakkı Bildirir*, *Âdâb-ı Tarîk* adlı risaleleri günümüz harflerine aktardık. Bu iki mecmuanın dışında Millî Kütüphane'de 3890 numarada kayıtlı olan mecmuadan *Meşâyih-ı Kibâr*'ı yine aynı kütüphanede A-951 numarada kayıtlı olan mecmuadan da *Menkıbe-i Mahmûd Efendi* adlı risaleyi günümüz harflerine aktardık.

Fuâdî'nin bugüne kadar *Menâkıbnâme*, *Türbenâme*, *Muslihu'n-Nefs*, *Bülbüliyye*, *Şerh-i Vird-i Settâr*, *Risâle-i Virdiyye Makâle-i Ferdiyye*, *Risâle-i Virdiyye*, *Sadefiyye*, *Hâbiyye (Vâkıât)* risaleleri, Türkçe olmalarına rağmen yüksek lisans tezleri ve inceleme-araştırma eserleri yoluyla günümüz Türkçesine aktarıldığından, bu risaleleri tezimizin kapsamının dışında tuttuk. Yine, tasavvuf literatüründe müstakil bir tür haline gelmiş olan devrân-ı sûfiyye meselesinde kaleme aldığı *Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle*, *Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Cemâl Efendi)*, *Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi)* adlı üç risaleyi de Türkçe olmalarına rağmen, hacimleri itibarıyla müstakil bir çalışmaya konu olabilecek nicelikte oldukları için tez içeriğine dahil etmedik.

Risalelerin günümüz alfabesine aktarımı esnasında metinlerde geçen Arapça ve Farsça ibareleri, ayet ve hadisleri ve şiirlerin anlamlarını mümkün mertebe vermeye çalıştık. Ayet ve hadislerin anlamlarını [] içinde verip kaynak gösterdik. Bununla beraber hadis kitaplarında bulamadığımız hadisler için de farklı tasavvuf kitaplarına müracaat ettik. Şiirlerin anlamlarını verip kaynak tespiti yapabildiklerimizin kaynaklarını dipnotta verdik. Mamafih birçok farklı kaleminden çıkmış risaleler içinde okuyamadığımız yerler oldu. Bunları (...) şeklinde belirtirken, okumalarımızdan şüphelendiğimiz yerleri de soru işareti=[?] ile gösterdik.

Kaynakların Değerlendirilmesi

Ömer Fuâdî'nin hayatını, eserlerini, tasavvuf anlayışını anlatan akademik seviyede müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Konuya dair ilk dönem kaynaklara baktığımızda İbrahim Hâs'ın (ö. 1175/1762) Şa'bâniyye silsilesinde bulunan meşayihin hayatını anlattığı eserinde Fuâdî'ye yer verdiğini görürüz. Fakat Has, Fuâdî'nin eserlerini anmaz.³ Birincil literatüre göz attığımızda, Bursalı Mehmet Tahir'in (ö. 1344/1925) *Osmanlı Müellifleri*'nde⁴, Hüseyin Vassaf'ın (ö. 1348/1929) *Sefîne-i Evliyâ*'sında⁵, Âgâh Sırrı Levent'in⁶ (ö. 1978) ve Kemal Edip Kürkcüoğlu'nun (ö. 1977) eserlerinde⁷ Fuâdî'nin hayatı hakkında çok muhtasar bilgilerin yanı sıra yazdığı eserler zikredilmektedir. Sadık Vîcdânî (ö. 1358/1939) ise Şa'bânîlik'e değinirken Fuâdî'nin menâkıbnâmesinden yola çıkarak Şeyh Şa'bânî Velî ve halifeleri hakkında muhtasar bilgi verir, fakat Fuâdî hakkında bir şey söylemez.⁸ Eserlerin sayısı konusunda ise hemen hemen hiçbir kaynak ittifak etmemiştir.

Fuâdî'nin biyografisi hakkındaki bilgileri bizzat onun kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*⁹ ile *Türbenâme*¹⁰ adlı eserlerden öğreniyoruz. Açıkçası bu eserlerden elde edilen bilgiler üzerine bilimsel bir literatür şimdiye kadar ortaya konamamıştır.

Klasik denilebilecek bu kaynakların dışında Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında yapılan bazı çalışmalarda da Şa'bâniyye şeyhlerinden bahsedilmekte, Ömer Fuâdî'ye de yer ayrılmaktadır. İhsan Ozanoğlu¹¹, Ziya Demircioğlu¹², Abdülkerim Abdülkadiroğlu¹³, M. İhsan Oğuz¹⁴, Mustafa Tatcı¹⁵, Fazıl Çiftçi¹⁶, Mustafa Kara¹⁷ gibi isimlerin kitaplarını bunlar arasında saymamız mümkündür. Bu eserlerden bazısının popülist bir amaçla yazılmış olması nedeniyle

³ İbrahim Has, *Şa'bâniyye Silsilesi: Silsile-i Tarik-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamoni el-Üsküdari*, Mustafa Tatcı (haz.), İstanbul: H Yayınları, 2008, s. 72-73.

⁴ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, I, s. 18; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Mehmet Ali Yekta Saraç (haz.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016, I, s. 128.

⁵ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, IV, s. 18-22.

⁶ *Bülbüliyye ve Menâkıbnâme* bağlamında Fuâdî'den bahseden Âgâh Sırrı Levent, *Osmanlı Müellifleri*'ne atıfta bulunur. Bkz: Âgâh Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, I, s. 138, 429.

⁷ Kemal Edip Kürkcüoğlu, *Şeyh Muhammed Nasuhi, Hayatı, Eserleri, Divanı, Mektupları*, İstanbul: Alem, Yayıncılık, [t.y.], s. 50.

⁸ Sadık Vîcdani, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den: Halvetiyye*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1919, s. 62-64; Sadık Vîcdani, *Tarikatler ve Silsileleri: (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye)*, İrfân Gündüz (haz.), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995, s. 210-212.

⁹ Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294.

¹⁰ Ömer Fuâdî, *Türbenâme*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294, *Menakıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, içinde.

¹¹ İhsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu: Şa'bân-ı Velî Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, 1966, s. 17-8.

¹² Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu: Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları, 1983, s. 16-29.

¹³ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu: Şeyh Şaban-ı Velî Derneği, 1991, s. 61-64.

¹⁴ Muhammed İhsan Oğuz, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul: Oğuz Yayınları, 1995.

¹⁵ Mustafa Tatcı, *Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye*, İstanbul: H Yayınları, 2012, s. 37-40.

¹⁶ Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2014, s. 203-209.

¹⁷ Mustafa Kara, *Şeyh Şa'bân-ı Velî: Teslimiyet ve Samimiyet Örneği*, Ankara: DİB Yayınları, 2015, s. 56-7.

yeni bilgilere ulaşmayı hedefleyen bir anlayışı taşımadıklarını söyleyebiliriz. Özellikle *Menâkıbnâme* ve *Türbenâme*'de yer alan kimi menkıbelerin anlatılması suretiyle teşekkül eden bu çalışmalar, birbirinin tekrarı niteliğini taşır. Yalnız Fazıl Çifçi'nin çalışması yeni baskılarında, yeni bilgiler sunması ve bunları değerlendirmesi açısından diğerlerinden farklıdır.

Söz konusu çalışmaların dışında yakın zamanlarda yapılan akademik araştırmalar açıkçası Fuâdî'nin hayatını, eserlerini ve tasavvuf anlayışını ortaya koyma konusunda ciddi çabalar göstermiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İnci Günyaz'ın 1971 yılında Prof. Dr. Abdülkadir Karahan danışmanlığında tamamladığı “Bülbüliyye” adlı bitirme tezi Fuâdî hakkında yapılmış ilk bilimsel çalışmadır. Günyaz bu tezinde, Fuâdî ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra, Fuâdî'nin seyrü sülûk ve etvâr-ı seb'a meselelerini temsiller yoluyla anlattığı *Bülbüliyye*'nin çevrimyazısını ortaya koyar.¹⁸

Konuyla ilgili ikinci tez, Yılmaz Gömlekli'nin 1984 yılında tamamladığı mezuniyet tezidir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesinin yapım sürecinin kaleme alındığı *Türbenâme* adlı eseri konu edinen tezde, öncelikle Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayatı, eserleri, silsilesi, tarikat anlayışı kısaca ifade edildikten sonra bazı menkıbelerine değinilmiş, Fuâdî hakkında da muhtasar bilgiler verilmiştir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesine ait çeşitli resimlerin de bulunduğu tezde, türbeyle ilgili de birçok bilgi verilmiştir.¹⁹

Fuâdî'ye dair ilk yüksek lisans çalışması Hilal Baysar'a aittir. *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri* adını taşıyan, Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu danışmanlığında 1991 yılında tamamlanan tezin²⁰ ilk bölümünde, Fuâdî'nin hayatı ve şahsiyeti incelenmiştir. İkinci bölümde ise, Fuâdî'nin *Mecmua-i İlâhiyyât*, *Kaside-i Pendiyye*, *Sadeîyye*, *Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye*, *Şevkiyye fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye*, *Menkıbe-i Mahmûd Efendi*, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, *Türbenâme* ve *Bülbüliyye* adlı eserlerini söz konusu etmiştir.²¹ Baysar, “Metin” adlı bölümde ise, *Bülbüliyye*, *Kaside-i Pendiyye*, *Mecmua-i İlâhiyyât*, *Sadeîyye* adlı manzum eserlerin çevrimyazılarını vermiştir.²²

Ali Okumuş'un 1998 yılında Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz danışmanlığında hazırladığı *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* adlı tez İlahiyat camiasında Fuâdî'nin eserleri üzerine hazırlanmış ilk yüksek lisans tezi olma özelliğine sahiptir.²³

Bülbüliyye üzerine yapılmış ikinci çalışma 1999 yılında İlyas Yazar'a ait bir yüksek lisans tezidir.²⁴ Daha sonra kitap olarak da neşredilen²⁵ yüksek lisans çalışmasında, Fuâdî'nin

¹⁸ İnci Günyaz, “Bülbüliyye”, (**Bitirme Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971).

¹⁹ Yılmaz Gömlekli, “Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbenâmesi”, (**Bitirme Tezi**, Ankara Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, 1984).

²⁰ Hilal Baysar, “Ömerü'l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, 1991).

²¹ Baysar, “Ömerü'l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri”, s. 60-83.

²² Baysar, “Ömerü'l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri”, s. 85-250.

²³ Ali Okumuş, “Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 1998).

²⁴ İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, 1999).

²⁵ İlyas Yazar, **Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Edisyon Kritik Metni**,

manzum eserlerinin başında gelen *Bülbüliyye* ele alınmıştır. Yazar, tezinin girişinde Fuâdî'nin hayatını çeşitli kaynaklardan yararlanarak ifade ettikten sonra, eserlerini sıralamış, bazılarını kısaca tanıtmış ve özellikle *Bülbüliyye*'sinden ve bazı şiirlerinden yola çıkarak edebî kişiliğini incelemiştir. Yazar, *Bülbüliyye*'nin içeriğini tahlil etmiş ve ardından metnini ortaya koymuştur.

Ülkü Sayacı, 2003 yılında Prof. Dr. Mustafa Tahralı'nın danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezi²⁶ İlahiyat camiasındaki Fuâdî hakkında yapılmış ikinci çalışmadır. Çalışmada Fuâdî'nin hayat hikâyesi anlatılıp eserleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, Fuâdî'nin etvar-ı seb'a ve seyrü sülûka dair kaleme aldığı *Sadeîyye* ve *Muslihu'n-Nefs* incelenip tahlil edilmiş ve bu eserlerin çevrimyazıları verilmiştir.

Hatice Karaçam, Prof. Dr. Himmet Konur danışmanlığında 2006 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde Fuâdî'nin *Şerh-i Vird-i Settâr*²⁷ adlı eserini incelemiş, risalenin metnini günümüz diline aktarmış, risale bağlamında Fuâdî'nin tasavvufî görüşlerine yer vermiştir.²⁸

Asuman Ünal'ın 2008'de Doç. Dr. Hülya Küçük danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezi²⁹ Fuâdî'nin tarikat âdâb ve erkânını anlattığı *Risâle-i Virdiyye ve Makâle-i Ferdiyye* adlı eseri üzerinedir. Ünal, Fuâdî'nin hayatına kısaca değindikten sonra eserlerini tanıtmış ve *Risâle-i Virdiyye*'den yola çıkarak tasavvufî görüşlerini ortaya koymuştur. Risalede ele alınan konulara da değinen Ünal, tezin sonunda risalenin çevrimyazısını vermiştir.

Mevlüt Özçelik, Prof. Dr. Dilaver Gürer'in danışmanlığında 2012 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde³⁰, Ömer Fuâdî'nin hayat hikâyesini anlatıp eserleri hakkında çok kısa bilgiler verdikten sonra, Fuâdî'nin manzûm risâlelerinden olan *Muslihu'n-Nefs*'i incelemiş ve çevrimyazısını vermiştir. Tez, Ülkü Sayacı'nın çalışmasından genel çerçevede bir farklılık içermemektedir.

Muslihu'n-Nefs üzerine yapılan bir diğer yüksek lisan tezi İsmail Hakkı Cambaz'a aittir.³¹ Tez, Prof. Dr. Himmet Konur danışmanlığından 2016 yılında tamamlanmıştır. Tezde, sadeleştirilmek suretiyle *Muslihu'n-Nefs*'in muhtevası değerlendirilmiş, farklı nüshalardan yola çıkılarak risalenin metni ortaya konmuştur.

Yüksek lisans tezlerinin dışında Fuâdî'nin özellikle *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*

İstanbul: Hamle Yayınları, 2001.

²⁶ Ülkü Sayacı, "Ömer Fuâdî'nin Risale-i Sadeîyye Adlı Eseri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2003).

²⁷ Seyyid Yahya-yı Şirvânî'ye ait olan *Vird-i Settâr* Halvetî çevrelerinde bir vird olarak kabul edilmiş ve birçok müellif tarafından şerh edilmiştir. Bunlardan biri de Ömer Fuâdî'dir. Fuâdî'nin hâricinde *Vird-i Settâr*'a şerh yazanlar arasında, Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin (ö. 1202/1787), Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin (ö. 1299/1882), Kara Çelebi Muhammed Tirevî, Şuhulî b. Üveys b. Şuhulî el-Halvetî ile Prizrenli Markalaçzâde Süleyman Efendi bulunmaktadır.

²⁸ Hatice Karaçam, "Derviş Ömer Fuâdî Efendi'nin "Şerh-i Virdi's-Settâr" Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri (inceleme-metin)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006).

²⁹ Asuman Ünal, "Ömer Fuâdî'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008).

³⁰ Mevlüt Özçelik, "17. Yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636) ve 'Muslihu'n-Nefs' İsimli Eseri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2012).

³¹ İsmail Hakkı Cambaz, "Ömer Fuâdî Efendi'nin "Muslihu'n-Nefs" Adlı Eseri (Metin-İnceleme)", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2016).

eserinin gerek sadeleştirilmiş gerekse de çevrimyazısı yapılmış birkaç nüshası yayınlanmıştır. Bu çalışmalardan L. Nihal Yazar'ın çalışması³² Fuâdî hakkında verdiği bilgilerin yanında hem *Menâkıbnâme* hem de *Türbenâme* metnlerinin neşrini içermesi açısından önemlidir. Muhammed Bedirhan'ın *Menâkıbnâme*,³³ Muhammed Safi'nin hem *Menâkıbnâme* hem de *Türbenâme*³⁴ üzerine yaptığı sadeleştirme çalışmalarını da burada anmak gerekir. Bu sadeleştirmelerden özellikle Bedirhan'ın gayet başarılı ve anlamı olduğu gibi yansıtmaya çalışan bir eserdir. Safi'nin çalışması ise, birçok ifadenin ve ayrıntının atlanarak, anlamın kaba hatlarıyla verilmesi nedeniyle, genel okur kitlesi için okunur bir çalışma olmakla birlikte araştırmacılar için rağbet edilebilecek bir referans olmaktan uzaktır.

Yine Fuâdî'nin kesret âleminde vahdet âlemine geçişini, ilâhî aşka erişini anlattığı, Türk edebiyatında “hâbiyye” veya “hâbnâme” adıyla tesbit edilen ilk eser olan *Hâbiyye* risâlesi üzerine Gencay Zavotçu'nun yaptığı çalışma da gerek Fuâdî'nin bir risalesinin neşri gerekse Fuâdî'nin eserlerinin haritasının çıkartılması konusundaki kaynaklığı açısından önemlidir.³⁵ Zira Zavotçu, çalışmasında hem o güne kadar varlığından haberdar olunmasına rağmen bulunamamış bir risaleyi gün yüzüne çıkartıp tahlil etmiş, hem de Fuâdî'nin eserleri üzerine önemli bir çalışma ortaya koymuştur.

Yine *Muslihu'n-Nefs* adlı risalenin hem çevrimyazı hem de sadeleştirilmiş hâlinin basımı olarak bile olsa Ahmed Cahit Haksever'in *Nefs ve Özellikleri*³⁶ adıyla neşrettiği eserini de anmak gerekir. Haksever, Fuâdî'nin hayatına kısaca değinip eserlerinin ismini verdikten sonra, *Muslihu'n-Nefs*'in sadeleştirilmiş metnini, ardından da çevrimyazı metnini vermiştir. Haksever, çalışmasını hangi nüshayı göz önünde bulundurarak hazırladığını belirtmez. Ancak çalışmanın 1195/1780-1 yılında Çankırı'da Yusuf b. Muhammed el-Köprüvî el-Bahrî tarafından istinsah edildiğini metnin son cümlesinden anlaşılmaktadır.

Bütün bunların dışında gerek Şa'bânîlik gibi kolları ile Şa'bânî silsilesinden gelen mutasavvıflar üzerine yapılmış müstakil çalışmalarda da³⁷ Fuâdî'ye atıf yapıldığını ve eserlerinin zikredildiğini görürüz. Osmanlı toplumunun tasavvufla olan münasebetini inceleyen bazı çalışmalar da özellikle Fuâdî'nin yaşadığı XVII. yüzyılı ele alan eserler konuya dair başvuru kaynağıdır.³⁸ Necdet Yılmaz'ın çalışması Fuâdî'nin yaşadığı 17. yüzyılda Osmanlı toplumundaki tasavvufî faaliyetlerin çeşitliliğini ortaya koyması, tekke-saray, tekke-medrese ilişkilerini incelemesi ve yaşadığı devirde Fuâdî'nin yerini tespit edebilmemize yardımcı olması açılarından önemlidir.

Bu çalışmalarla beraber *DİA*'da yer alan “Şeyh Şa'bân-ı Velî”³⁹, “Şeyh Şa'bân-ı Velî

³² L. Nihal Yazar, **Halvetîliğin Şa'bânîye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme**, [y.y.]: Mas Matbaacılık, [t.y.] [Eser bundan sonra “Nihal Yazar” şeklinde anılacaktır.]

³³ Ömer Fuâdî, **Hiz. Pir Şa'bân-ı Velî Menkubeleri**, Muhammed Bedirhan (sad.), İstanbul: Nefes Yayınları, 2011 [Eser bundan sonra, “Menâkıbnâme (Bedirhan)” şeklinde anılacaktır.]

³⁴ Ömer Fuâdî, **Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme**, sad: Muhammed Safi (sad.), Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 1998 [Eser bundan sonra, “Menâkıbnâme (Safi)” şeklinde anılacaktır.]

³⁵ Gencay Zavotçu, **Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 2007.

³⁶ Ömer Fuâdî, **Nefs ve Özellikleri**, Ahmet Cahit Haksever (çev.), İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2015.

³⁷ Kerim Kara, **Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

³⁸ Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulema: (XVII. Yüzyıl)**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.

³⁹ Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, “Şeyh Şa'bân-ı Velî”, **DİA**, XXXVIII, s. 208-210.

Külliyesi”⁴⁰, “Şa’bâniyye”⁴¹, “Ömer Fuâdî”⁴² maddeleri de çalışmamıza kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Yine Kastamonu Üniversitesinin tertip ettiği *Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*’nda sunulan tebliğler de çalışmamıza kaynaklık etmesi açısından önemlidir.⁴³ Bu sempozyumlarda sunulan tebliğler, Şa’bânîlik, Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Ömer Fuâdî hakkında var olan bilgilerin değerlendirilmesi bağlamında önem taşımaktadır.

Nitekim 2012’deki sempozyumda Mustafa Tatcı-Mustafa Sever, Hakan Yekbaş, Hamdi Kızıler, Ahmet Cahid Haksever’in; 2014’teki sempozyumda Asuman Ünal Özcan, Cennet Ceren Çavuş, Ülkü Şahin, Saime İnal Savi’nin sunduğu tebliğler tezimizin konusuyla irtibatlı olduklarından bizim için birer referans oldular.

Mustafa Tatcı ile Mustafa Sever’in birlikte sunduğu tebliğ, Fuâdî’nin *Pendiyye*, *Sadeîyye* adlı manzum eserlerinde ve muhtelif risalelerinde dağınık hâlde bulunan şiirlerinden yola çıkarak edebî şahsiyetini, şiirlerindeki temel konu ve kavramları ele almıştır.⁴⁴

Hakan Yekbaş da tebliğinde Fuâdî’nin nasihatname türünün bir örneği olan *Pendiyye* eserinden yola çıkarak, Osmanlının siyasî, sosyal ve kültürel anlamda duraklama ve gerilemeye başladığı bir dönemde bozulmayı dile getirmiştir. Bu suretle hem yaşadığı devrin sosyal hayatına bir ayna tutmuş hem de günümüze de hitap eden birçok tavsiyelerde bulunmuştur.⁴⁵

Hamdi Kızıler’in tebliği *Türbenâme*’yi konu edinmiştir. Tebliğ, Fuâdî’nin tasavvuf karşıtlarının türbe yapımı, türbe ve mezar ziyaretleri, ölümlerin ardından Kur’an-ı Kerim okumak gibi konularda yaptıkları itirazlara verdiği cevapları açığa çıkarmaktadır.⁴⁶

Saime İnal Savi’nin tebliği Fuâdî’nin şair kimliğini ortaya koymakta ve Menakıbname ve Türbename adlı eserlerindeki Mevlâna, Şeyh Sa’dî ve Hafız’a ait dizeleri bir araya getirmektedir.⁴⁷

⁴⁰ Kemal Kutgün Eyüpgiller, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Külliyesi”, *DİA*, XXXVIII, s. 210-1.

⁴¹ Mustafa Tatcı, “Şa’bâniyye”, *DİA*, XXXVIII, s. 211-5.

⁴² İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî”, *DİA*, XXXIV, s. 61-3.

⁴³ Sonuncusu 2016’da olmak üzere, iki yıl aralıklarla şimdiye kadar üç kere düzenlenen bu sempozyumda sunulan bildiriler üniversite tarafından kitap olarak yayınlanmıştır. Kitaplara elektronik ortamda ulaşabilmek için bakınız: <http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2012-birinci-cilt.pdf> [erişim: 11-07-2016]; <http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2012-ikinci-cilt.pdf> [erişim: 11-07-2016]; <http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2014.pdf> [erişim: 11-07-2016].

⁴⁴ Mustafa Tatcı-Mustafa Sever, “Ömer Fuâdî’nin Edebî Şahsiyeti ve Şiirlerindeki Temel Konu ve Kavramlar”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, I, 4-6 Mayıs 2012, s. 340-354.

⁴⁵ Hakan Yekbaş, “Ömer Fuâdî’nin “Kasîde-i Pendiyye”si Bağlamında Yaşadığı Devre Dair Eleştirileri”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, I, 4-6 Mayıs 2012, s. 355-371.

⁴⁶ Hamdi Kızıler, “Şa’bâniye Temsilcilerinden Ömer Fuâdî’nin ‘Türbenâme’ Risalesi: Tasavvuf Karşıtlarına Verilen Cevaplara Bir Örnek”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, I, 4-6 Mayıs 2012, s. 373-389. Tebliğin makale hâli için bkz: Hamdi Kızıler, “XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfî’nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî’nin Türbenâme Risalesi”, *İslami Araştırmalar*, XXIV, S. 3, Ankara, 2013, s. 137-145.

⁴⁷ Saime İnal Savi, “Şeyh Ömer Fuâdî Hazretlerinin Menâkıb ve Türbenâme’sinde Mevlânâ, Sa’dî ve Hafız’dan

Ahmet Cahid Haksever'in tebliği etvar-ı seb'a meselesini konu edinen *Muslihu'n-Nefs*'teki tasavvufî unsurları ele alması bakımından Fuâdî'nin tasavvuf anlayışına bir katkı sunmaktadır.⁴⁸

Asuman Ünal Özcan *Risâle-i Virdiyye*'yi konu edinerek Fuâdî'nin tasavvuf anlayışına katkı sunarken⁴⁹; Cennet Ceren Çavuş, *Risâle-i Halvet*'ten yola çıkarak Fuâdî'nin halvet hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir.⁵⁰; Ülkü Şahin de Fuâdî'nin *Sadefiyye* ve *Muslihu'n-Nefs*'teki tasavvufî görüşlerine yer vermiştir.⁵¹

Şa'bânîlik üzerine birçok çalışması olan Mustafa Tatcı, bir tebliğinde Ömer Fuâdî'nin risalelerinde geçen Mevlânâ ve Mevlevilerle ilgili bilgiler aktarmıştır. Fuâdî'nin özellikle Menâkıbnâme'sinde geçen Mevlevilere değinişini zikreder. Yine Gülâbiyye risalesinin Mevlânâ'nın bir beytinden yola çıkılarak kaleme alındığını belirterek Fuâdî'nin Mevlâna sevgisini dile getirir.⁵²

Fuâdî'nin *Hâbiyye* risalesini gün yüzüne çıkartan Gencay Zavotçu sunduğu bir tebliğde de *Hâbiyye*'yi konu edinir. Risalenin biyografik özelliklerine değinerek, şairleri tanıtan özet bir şiir tarihi olduğunu vurgular. Zavotçu bu tebliğle, Fuâdî'nin edebî kişiliğinin belirginleşmesini sağlamıştır.⁵³

İrfan Görkaş, makalesinde, Fuâdî'nin *İnsanın Âlem-i Ervâhdan Âlem-i Süfliye Ne Tarikle Nüzul Edüb Ne Tarikle Uruc Edeceği Hakkında* adlı risalesini konu edinerek Fuâdî'nin tasavvufî görüşleri açısından farklı bir risaleye değinir. Görkaş, Fuâdî'nin varlık anlayışını Aristoteles'in *Metafizik*'inde yer alan "birlik" kavramı bağlamında ele alır.⁵⁴

Türkçe olan bu kaynakların dışında John J. Curry'nin kaleme aldığı *The transformation of Muslim mystical thought in the Ottoman Empire: the rise of the Halveti order, 1350-1650*⁵⁵ adlı çalışma da Halvetîlik'in ve Fuâdî'nin yazdığı eserlerden özellikle *Menâkıbnâme* ve *Türbenâme*'den yola çıkarak Şa'bânîlik'in intişar tarihine ve Şeyh Şa'bân-ı Velî ile haleflerinin menkıbevî hayat hikâyelerine değinmesi, Fuâdî'nin eserlerini tekke-medrese, tekke-saray ilişkilerini açısından ele alması önem arz etmektedir.

Yine Curry'nin "Defending the Cult of Saints in Seventeenth-Century Kastamonu:

Farsça Dizeler", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, I, 4-6 Mayıs 2012, s. 391-4.

⁴⁸ Ahmet Cahid Haksever, "Ömer el-Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs'indeki Tasavvufî Unsurlar", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, II, 4-6 Mayıs 2012, s. 11-30.

⁴⁹ Asuman Ünal Özcan, "Ömer Fuâdî'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2014, s. 557-561.

⁵⁰ Cennet Ceren Çavuş, "Kastamonu'lu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet", **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2014, s. 563-570.

⁵¹ Ülkü Şahin, "Ömer Fuâdî ve Sadefiyye ve Muslihu'n-Nefs Adlı Eserleri", **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2014, s. 571-587.

⁵² Mustafa Tatcı, "Şa'bânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler", **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, 2010, II, s. 879-920.

⁵³ Gencay Zavotçu, "Fuâdî ve Hab-nâme Risalesinin Biyografik Özelliği", s. 673-680, Filiz Kılıç (edit.), **Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011 içinde.

⁵⁴ İrfan Görkaş, "Kastamonulu Ömer Fuâdî'de Metafizik: Birlik Kavramı", **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, IX, S. 9, 2016, s. 57-75.

⁵⁵ John J. Curry, **The transformation of Muslim mystical thought in the Ottoman Empire: the rise of the Halveti order, 1350-1650**, Edinburgh: Edinburg University, 2012, s. 197-291.

Ömer el-Fu'âdi's Contribution to Religious Debate in Ottoman Society"⁵⁶ adlı makalesi, Curry'nin mezkûr kitabının sekizinci bölümünün kısa bir tekrarı sayılır.⁵⁷

Bütün bu akademik çalışmaların gösterdiği, Ömer Fuâdî'nin bütün risalelerinin neşri hem Şa'bânîlik tarihi ve kültürü hakkında derli toplu şeyler söylemeyi mümkün kılacak, hem de risaleleriyle döneminin tartışmalarına ışık tutmuş olan Fuâdî'nin ne yaptığı net bir şekilde ortaya koyacaktır.

⁵⁶ John J. Curry, "Defending the Cult of Saints in Seventeenth-Century Kastamonu: Ömer el-Fu'âdi's Contribution to Religious Debate in Ottoman Society", **Frontiers of Ottoman Studies**, C. Imer-K. Kiyotaki (edit.), London 2005, I, 139-148.

⁵⁷ Bkz: John J. Curry, **The transformation of Muslim mystical thought in the Ottoman Empire: the rise of the Halveti order, 1350-1650**, s. 268-291.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÖMER FUÂDÎ: HAYATI, TASAVVUFÎ ÇEVRESİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Kastamonu’da Musafakih Mahallesinde⁵⁸ 966/1559⁵⁹ yılında dünyaya gelen Ömer Fuâdî’nin hakkında bilinenler, kendisinin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî* ve *Türbenâme* adlı eserlerine dayanmaktadır. *Menâkıbnâme*’de çocukken babasının kendisini Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin (ö. 976/1568) cenaze merasimine götürdüğünü, bu merasimde büyük bir manevî tecrübe yaşadığını, bu olayın etkisini uzun yıllar üzerinden atamadığını belirtir.⁶⁰ Tarikata intisabında da bu yaşadığı tecrübenin etkisinin olduğu söylenir.

Cenâb-ı Pîr’in küçük yaşta iken nazar-ı feyz-eserine mazhar olmuş ve intikâlinde vâkıa sinni kemâle gelmemiş idi. Fakat o nazarın te’siri onda küçük yaşında rû-nüma olmağa başladı. Ba’dehû Şeyh Muhyiddin Efendi tarafından teslik ve irşâd vâkı’ olup nâil-i hilâfet olarak silsile-i zerrîn-i Şa’bâniyyenin bir rûkn-i a’zamı olmuştur.⁶¹

Ömer Fuâdî’nin babası Himmet Efendi, ilim meclislerine devam eden, Şeyh Şa’bân-ı Velî’ye müntesip bir dervıştır.⁶² Fuâdî’nin annesinin de Şeyh Şa’bân-ı Velî’ye müntesip olduğu kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Fuâdî küçüklüğünden itibaren tasavvufî bir çevrede yetişip sohbet halkalarına katıldığına hükmedilebilir. Fuâdî’nin annesine dair elimizdeki yegâne bilgi, Şeyh Şa’bân-ı Velî’ye olan ilgi ve alakasıyla ilgilidir. Bu alaka

⁵⁸ Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 20; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîliğin Şa’bâniyye Kolu Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 61; Hilal Baysar, “Ömerü’l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri”, s. 22; İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî”, *DİA*, XXXIV, s. 61. Fazıl Çifçi, doğum yeri olarak Tahirfakih Mahallesi’ni gösterir. Bkz: Fazıl Çifçi, *Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî*, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2014, s. 203. Fuâdî’nin doğum yeri ile ilgili tartışmalar için bakınız: İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni”, s. 8, dpt: 19-20.

⁵⁹ İlyas Yazar, son dönem kaynaklarda bu tarihin verilmesine sebep olarak, Fuâdî’nin, *Menâkıbnâme*’de, Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin cenazesine katıldığında dokuz yaşında olduğunu bildiren ifadesini göstermektedir. Bkz: İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî”, *DİA*, XXXIV, s. 61. Fazıl Çifçi, Fuâdî’nin doğum tarihinin Şa’bân-ı Velî’nin vefatı sırasında sabî-i mürâhık olduğundan, bu ifadenin fıkıhta bülüğa ermemiş çocuklar için kullanıldığından hareketle ve *Risâle-i Virdiyye* risalesini kaleme aldığı 1038 tarihinde 78 yaşında olduğu şeklindeki beyanına göre 960-961/1553-1554 yıllarından biri olması gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla Çifçi’nin iddiasına göre Fuâdî, Şeyh Şa’bân-ı Velî vefat ettiğinde 14-15 yaşlarında olmaktadır. Bkz: Fazıl Çifçi, *Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî*, s. 203. Ancak fıkıhta mürâhık buluş çağına girmemiş çocuk anlamında kullanıldığından, erkekler için buluş çağı 12-15 arası kabul edildiğinden, Fuâdî’nin Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin vefatında 12 yaşından küçük olduğunu söylememiz mümkündür.

Fuâdî’nin *Şerh-i Vird-i Settâr* adlı risalesinde “ile’l-ân el-hamdü lillâhi’l-Melikü’l-Mennân sinnimiz yetmiş sekize vâsıl oldu.” demektedir. Bu bilgiye göre *Şerh-i Vird-i Settâr*’ın Fuâdî’nin son eseri olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Süleymaniye, Reşid Efendi, 1189, vr. 74/b; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin Şerh-i Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006), s. 143.

⁶⁰ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s.161.

⁶¹ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 18.

⁶² Abdülkadiroğlu, *Halvetîliğin Şa’bâniyye Kolu Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 61; Demircioğlu, *Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 20.

Menâkıbnâme'de şöyle geçmektedir: Fuâdî'nin teyzesi hastalanır. Çeşitli tedavilere ve doktorun verdiği ilaçlara rağmen bir iyileşme olmaz. Bunun üzerine evdeki istişare sonucunda Fuâdî'nin annesi, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin huzuruna varır. Zira hastanın iyileşmesi için Hz. Pîr'in duasına muhtaç olduklarını, o dua etmeden teyzenin iyileşmeyeceğine kanaat getirirler. Bunun üzerine Şeyh Şa'bân-ı Velî okumak sûretiyle, Fuâdî'nin teyzesinin iyileşmesine vesile olur.⁶³

Fuâdî'nin annesi, *Muhtasar Menâkıbnâme*'nin yazıldığı 1017/1609 senesinden önce vefat etmiştir. Zira Fuâdî teyzesinin hastalığının iyileşmesiyle ilgili menkıbeyi naklederken 'merhum vâlidem' ifadesini kullanmaktadır.⁶⁴

Fuâdî risâlelerinde hayatı hakkında az da olsa yer yer bilgiler vermektedir. Bunlardan biri de kardeşiyle ilgilidir. *Menâkıbnâme*'de geçen "sulbî biraderimiz Yayı Hacı Muhammed Dede"⁶⁵ ifadesinden Muhammed adını taşıyan bir kardeşi olduğunu, kardeşinin hac vazifesini ifa ettiğini, muhtemelen Fuâdî gibi Şa'bânîlik yolunda 'dede' mertebesine erdiğini ve geçimini de yay yapıp satarak sağladığını söylemek mümkündür.

Fuâdî, 27 yaşında intisap edip üç yıl hizmetinde bulunduğu şeyhi Abdülbâkî Efendi'nin (ö. 997/1589) izniyle evlenmiştir.⁶⁶ Kayınpederi, Sünnetî Efendi'nin⁶⁷ kabrinin bulunduğu mahalde meskûn olan Hüseyin Halife'dir. "Halife" unvanı, muhtemelen Şa'bân-ı Velî'nin halifelerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Fuâdî'nin kayınpvalidesinin de Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye müntesip olduğunu söylememiz mümkündür.

Fuâdî'nin Mehmet Efendi adında bir oğlu olduğu söylenmektedir.⁶⁸ Mehmet Efendi, medrese tahsilini bitirip tasavvufî eğitimini de tamamladıktan sonra ihtisas eğitimi için İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Şeyhülislam Yahya Efendi'den (ö. 1644) ders görmüştür.⁶⁹ Fuâdî, şeyhülislama oğluyla ilgilenmesini rica eden bir de mektup yazmıştır.⁷⁰ Hüseyin Vassaf Fuâdî'nin Kalbî Efendi adında bir oğlu olduğunu söyler. Dolayısıyla Kalbî Efendi'nin Mehmet Efendi olduğunu söyleyebiliriz.

Fazıl Çifçi, kaynağı konusunda herhangi bir bilgi vermediği, Fuâdî'nin Şeyhülislâm Yahya Efendi'ye (ö. 1053/1644) yazdığı mektubu şu şekilde özetler:

"Seçkinlerin ve âlimlerin hayırlısı, seyyidlerin ve faziletlielerin efdali, zamanın önderi, Şeyhülislâm, faziletli oğlumuz hazretlerine cihanın kutbu Şa'bân Efendi'nin ruhâniyetleri civarından dua ve senâlar ithafından sonra, bu duacınızın arzusu odur ki muhliszâde (oğlumuz) Şeyh Mehmed bendeleri gerçi daha tazedir. Gücünün yettiği kadar okumuş, lakin bu defa kalbine zahîrî tarikatte yükselmek arzusu düşmüştür. Bu maksatla izzetli meclislerine ulaşarak müşerref ve meramına nail olmak ricasıyla bu âsitânen dualarla

⁶³ Nihal Yazar, s. 191-2; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 134-135.

⁶⁴ Nihal Yazar, s. 191-2; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 134-5.

⁶⁵ Nihal Yazar, s. 144; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 81.

⁶⁶ Çifçi, s. 205.

⁶⁷ Seyyid Sünnetî Efendi, Yahya-yı Şîrvânî'nin halifelerinden bir Halvetî şeyhidir. Kastamonu'da adıyla anılan bir cami yaptırmış ve irşad vazifesi yürütmüştür. Ömer Fuâdî *Menâkıbnâme*'sinin üçüncü bölümünü Seyyid Sünnetî Efendi'ye ayırmıştır. Bkz: Nihal Yazar, s. 132-138; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 65-69.

⁶⁸ Çifçi, s. 207.

⁶⁹ Çifçi, s. 207.

⁷⁰ Çifçi, s. 207.

uğurlanmıştır. Yüce meclisinize ulaşip eteğinizi öpmekle müşerref olduğunda umulur ki, meramına nâil olur. Yine umulur ki memleket dâhilinde yetiştirip çerağ gibi her tarafı ilimleriyle aydınlatan çok sayıda talebeniz arasında bu da bir köşede yerini alır.

Benim efendim! Bir tane oğlumuzdur. Huzurunuzda ilim tahsil ederek yükselmeye talip oldu. Artık lütuf mürüvvet, ihsan ve himmet cenâb-ı şerîf-i devletbahşlarına menûttur. Ne demek istediğimiz ma'lûmlardır.

Husûsen bu duacınıza ihtiyarlığın zayıflığı galebe etmiştir. Ümittir ki hayır duadan mahrum edilmez.”⁷¹

Şiirlerinde “Kalbî” mahlasını kullanan Şeyh Mehmed Efendi⁷² âlim ve şair bir zattır.⁷³ Babasının yolunu sürdürdüğü için, babasının mahlasının müteradifi olan “Kalbî”yi mahlas olarak seçmiştir. Kalbî Efendi’nin elimizde bulunan şiirlerden biri ‘Şeyhülislâm ve Müftiyü’l-enâm Yahyâ Efendi’nin sellemehü’s-selâm hazretlerinin ikinci fetvâlarına târîhdir.’ başlıklıdır.⁷⁴ Bir diğer şiiri de ‘Şeyhülislâm Yahyâ Efendi sellemehü’s-selâm hazretlerinin üçüncü fetvâlarında nazm ile vâkı’ olan ‘arz-ı hâl-i fakîr ve du‘â-nâme-i pür-taksîrdir’ adını taşır.⁷⁵ Kalbî Efendi’nin bunlardan başka, Fuâdî’ye ait muhtelif mecmualarda kalmış bölük pörçük birkaç şiiri daha vardır. Kalbî, babasının Berat Gecesiyle ilgili yazdığı üç kıtalık şiire iki kıta eklemiştir.⁷⁶ Kalbî Efendi’nin seyrü sülûkunu tamamlayıp şeyh olması nedeniyle irşad vazifesi üstlendiğini söyleyebiliriz. Nitekim Fuâdî de oğluna yazdığı bir mektupta kendisinin halefî olmasını arzuladığını belirtmektedir.⁷⁷

Fuâdî’nin, oğlu Şeyh Mehmed Efendi’den aynı adı taşıyan Şeyh Mehmed Efendi adında bir de torunu vardır. Ki bu Şeyh Mehmed Efendi’nin Fuâdî’nin *Menâkıbnâme*’sini⁷⁸, Şeyh İsmail Kudî Çorumî’nin nezaretinde istinsah etmiştir.⁷⁹ Mehmed Efendi’nin 1103/1691 tarihli şer’iye mahkemesi kararıyla Kastamonu müftüsü olduğu, Fuâdîzâde lakabıyla anıldığı

⁷¹ Çifçi, s. 207.

⁷² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s. 119; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî ve Bülbülüyyesi*, s. 9.

⁷³ Kalbî Efendi’nin muhtelif mecmualarda kalmış bölük pörçük birkaç şiiri vardır. Babasının kaleme aldığı ve dervişlerin Berat Gecesinde halvetten çıkarken okunan şiirine eklediği iki kıta için Fuâdî’nin şiirlerini hazırlayanlar, düşükleri dipnotta şöyle derler: “Bu ve arkadan gelen kıt’anın başına müstensih tarafından -bu iki kıt’anın Kalbî Efendi’ye ait olduğuna dair- şöyle bir not konulmuştur. Azîz hazretleri bu ilahiyi üç hane buyurdıkları eelden sırr-ı pâkleri ve mahdum-ı mükerrerleri Çelebi Efendi Hazretleri itmâm kasdıyla buyurmuşlardır.” Bkz: Ömer Fuâdî, **Divânçe-i İlâhiyât**, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği, 2012, s. 49.

⁷⁴ Süleymaniye YEK, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 319/b.

⁷⁵ Süleymaniye YEK, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 321/a-321/b.

⁷⁶ Bkz: Ömer Fuâdî, **Divânçe-i İlâhiyât**, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği, 2012, s. 49. Fuâdî’nin ve Kalbî’nin bu şiiri Berat Gecesinde, halvetten çıkan dervişleri karşılamak için ilahî olarak söylenmiştir. Konuyla ilgili tezin “Halvet” bölümüne bakılabilir.

⁷⁷ Çifçi, s. 208.

⁷⁸ Cevdet Yakupoğlu bu menâkıbnâme nüshasının kayıp olduğu söylenen *Mufasssal Menâkıbnâme* olduğunu ileri sürmektedir. Bkz: Cevdet Yakupoğlu, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?”, **I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu [4–6 Mayıs 2012]**, s. 162. Ancak tespitlerimize göre **Yakupoğlu**’nun zikrettiği nüsha *Mufasssal Menâkıbnâme* değil *Muhtasar Menâkıbnâme* nüshasıdır. Konuyla ilgili tezin “Eserler” bölümüne bakınız.

⁷⁹ Fuâdî, **Menâkıbnâme**, Kastamonu YEK, 3679, vr. 1/a.

söylenmektedir.⁸⁰

Hâsılı Fuâdî'nin aile çevresi Hz. Pîr Şa'bân-ı Velî'nin müritlerinden oluştuğu gibi, komşuları da Şa'bâniyye yolunun müntesiplerindendir. Fuâdî'nin komşuları arasında Hz. Pir'in dervişlerinden İbrahim Dede ve ehl-i Kur'ân'dan olan hanımı Hâce Şehrî Hanım bulunmaktadır.⁸¹

İlk eğitimini mahalle mektebinde gören Ömer Fuâdî daha sonra medrese tahsili alır.⁸² Risalelerinden anlaşıldığı kadarıyla akaid, fıkıh, tefsir, hadis gibi İslâmî ilimlerin yanında, Arapça ve Farsça da öğrenir. Nitekim Arapça risaleleri, Farsça şiirleri Fuâdî'nin Türkçe'nin yanında bu iki dile de hâkimiyetini göstermektedir.

Fuâdî, *Menâkıbnâme*'de dünyalık makam ve mevki elde etmek için medrese tahsili yaptığını “Önceleri yüksek memuriyet ve makâmlara hevesle aklî ve naklî ilimleri tahsil ettim.”⁸³ şeklinde belirtir. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, ilmiye sınıfına müntesip hocalar arasında ilim, fazîlet ve ahlâkıyla temayüz etmiş ve müftü müsevvidliğine (kâtipliğine/yardımcılığına) atanmıştır. Aynı zamanda Şa'bân-ı Velî Camii'nin hatipliğini de üstlenen Fuâdî on yedi yıl müftü müsevvitliği yapmıştır.⁸⁴

Ancak Fuâdî zamanla tuttuğu yolda umduğunu bulamaz. Hakk'ın yol göstermesiyle gençlik hevesinin kendisini sürüklediği yoldan ayrılır ve kalbinde vücut bulan safâ ve cilâ sonucunda ilâhî cezbe hâsıl olur; böylece tasavvufa meyleder. Bu cezbe ile tasavvuf kitapları okuyarak bilmeden halvete çekilir. Günlerce inzivada kalır, şeriat ve tarikat kitapları okuyarak müşküllerini çözmeye çalışır. Dünya işlerinden el-etek çeker. Fakat müşküllerini okumak sûretiyle halledemez. Bunun üzerine bir kâmil mürşide intisap etmek için arayışlara girer. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin seccadesinde oturan elbette kâmil bir velidir diyerek Abdülbâkî Efendi'ye müracâat eder. Fakat Abdülbâkî Efendi o günlerde memleketi İskilip'e gitmiştir. Bunun üzerine gönlündeki sıkıntı daha da artarak Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifelerinden Hacı Dede'ye⁸⁵ derdini anlatır. Hacı Dede sıkıntısının giderilmesi, dertlerinin çözüme kavuşabilmesi için zamana ihtiyacı olduğunu, bu işlerde acele etmemek gerektiğini bildirir. Fuâdî ise bir an evvel gönlünü yakan ateşin sönmesini istediği için, devrin Mevlevî şeyhlerinden Nureddîn Efendi halifesi Himmet Dede'ye müracaat eder. Himmet Dede, Hacı Dede gibi, Fuâdî'ye sabır tavsiye eder. Fuâdî Himmet Dede'de aradığını bulamayınca Ilgaz

⁸⁰ Fazıl Çiftçi, s. 207. Çiftçi bu bilgileri Fuâdî'nin oğlu için söylemektedir. Fakat Mehmed Efendi'nin müftü olduğuna dair verilen tarih doğruysa eğer [1691], bu durumda Mehmed Efendi İstanbul'a Şeyhülislam Yahya Efendi'nin nezaretinde ders görmeye gittiğinde en az yirmi yaşlarında olmalıdır. Zira Fuâdî hem şeyhülislama hem de Mehmed Efendi'ye mektup yazıp göndermiştir. Dolayısıyla Fuâdî henüz hayattadır. Fuâdî'nin vefat ettiği 1636 yılında yirmili yaşlarında olan Mehmet Efendi, müftü olduğu 1691 yılında ise en az 75 yaşında olacaktır. Bu ise pek gerçekçi kabul edilemez. Hâsılı bize göre, Fazıl Çiftçi'nin Fuâdî'nin oğlu zannettiği Mehmet Efendi'nin, Fuâdî'nin torunu olması daha gerçekçidir.

⁸¹ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 120-1.

⁸² Fuâdî zamanında Kastamonu'da Atabey Medresesi (672/1215), İsfendiyar Bey Medresesi (842/1439), İsmail Bey Medresesi (858/1454), Nasrullah Kadı Medresesi (918/1512), Yakup Ağa Medresesi (965/1557) vardır. Fuâdî'nin bu medreselerin birinde tahsil görmüş olması muhtemeldir. Bkz: Abdullah Bay, “Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı”, **Karadeniz Araştırmaları**, Bahar 2012, S. 33, s. 62.

⁸³ Nihal Yazar, s. 45.

⁸⁴ Demircioğlu, s. 20.

⁸⁵ Hacı Dede hakkında yukarıdaki bilgiler dışında elimizde hiçbir bilgi yoktur.

Dağı'nda irşad vazifesi gören Benli Sultan Dergâhı⁸⁶ halifelerinden Mahmud Efendi'ye⁸⁷ müracaat eder. Mahmud Efendi de Fuâdî'nin bu aceleciliği karşısında âciz kalır. Herkesten ümidini kesmiş olarak Kastamonu'ya gelen Fuâdî, Abdülbâkî Efendi'nin İskilip'ten döndüğünü öğrenir. Ancak Abdülbâkî Efendiyle hemen görüşemez. Şeyhefendinin dönüşünü müteakip ilk Cuma günü, camide vaazını dinler. Birtakım müşkülleri bu vaaz neticesinde hallolur. Aradığı şeyin Abdülbâkî Efendi'de olduğunu anlar ve intisap eder. Üç yıl şeyhinin hizmetinde dergâhta bulunur.⁸⁸

Abdülbâkî Efendi'nin vefatından sonra, Fuâdî bir müddet boşlukta kalır. Bu sırada müftü müsevvitliğini sürdürmektedir. Mürşidinden sonra posta geçen Muhyiddîn Efendi'nin (ö. 1013/1604) kemâlâtını ve hallerini öğrenen Fuâdî'nin gönlünde cezbe ateşi yeniden tutuşur. Bunun üzerine Muhyiddîn Efendi'ye intisap eder. İntisabını ve yeniden seyrü sülûkünü şu beyitle ifade etmektedir:

Mekteb-i aşkta yine tekrâr eliften başladım

*Rabbi yessir ve lâ-tüassir Rabbi temmim bi'l-hayr*⁸⁹

Fuâdî, marifetullah elde etme yolculuğundaki mertebeleri bitirip seyrü sülûkunu tamamlayınca Muhyiddîn Efendi tarafından “Bursa'nın civârında ve fenâsında bir âsitâne”ye halife olarak gönderilmek istenir. Fakat Muhyiddîn Efendi o sıralarda vefat eder.⁹⁰ Onun vefatıyla, “ihvân-ı şerî'at ve yârân-ı tarîkat ittifâkı ile” Fuâdî, Şa'bâniyye âsitânesinin beşinci postnişini olarak irşada başlar.⁹¹ Mürşid olduğunda o güne dek yaptığı müftü yardımcılığı vazifesinden de ayrılır.⁹² Otuz üç yıl dergâhta faaliyet yürüten Ömer Fuâdî, 1046/1636 yılında

⁸⁶ Ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmeyen Benli Sultan, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Kastamonu'ya bağlı kendi adıyla bilinen köyde yaşayan bir mutasavvıftır. Kastamonu yakınlarındaki Ilgaz Dağı'nı vatan tutup halkla irtibatı kestikten sonra burada bir zaviye yaptırmış ve müridlerinin eğitimiyle uğraşmıştır. Benli Sultan, köyünde cami, medrese, aşevi, kütüphane gibi yapılardan oluşan bir külliye yaptırmıştır. Bkz: Nail Karagöz, “Kastamonu'nun Manevî Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı ve Hizmetleri”, **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, [4-6 Mayıs 2014], Kastamonu, 2014, s. 271-289; Nail Karagöz, “Kastamonu'da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları”, **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu** [4-6 Mayıs 2012] Kastamonu, 2012, I, s. 279-292.

⁸⁷ Fuâdî'nin yaşadığı dönemde karşımıza üç farklı Mahmud Efendi çıkmaktadır. Üçünün de Küre ile bir şekilde alakası olduğundan birbirlerine karıştırılması muhtemeldir. İlk Mahmud Efendi, Fuâdî'nin gönlünde yanan ateş söndürebilmek için başvurduğu Mahmud Efendi'dir. Fuâdî kimsede aradığını bulmayıp Abdülbâkî Efendi'ye intisap etmiştir. Abdülbâkî Efendi'nin hizmetinde üç yıl bulunup, şeyhefendi 1589'da vefat ettiğinden, ilk Mahmud Efendi o tarihlerde hayattadır. İkinci Mahmud Efendi ise, *Risâle-i Tâciyye* sahibidir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifelerindendir ve 1580'de vefat etmiştir. Son Mahmud Efendi ise, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifelerinden olup Fuâdî'nin de şeyhi olan Muhyiddin Efendi'nin ilk intisap ettiği mürşiddir. Muhyiddin Efendi, şeyhi Mahmud Efendi vefat edince Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye gelir ve intisap eder. Şeyh Şa'bân-ı Velî 1569'da vefat ettiğinden Mahmud Efendi'nin vefat tarihi 1569'dan öncedir.

⁸⁸ Nihal Yazar, s. 235-39.

⁸⁹ Nihal Yazar, s. 244-5. İlyas Yazar ilgili beytin ilk mısraını, Fuâdî'nin ilk intisabı için bir kâmil mürşid arayışına girdiği dönemin başlangıcı şeklinde izah eder. Bkz: İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni”, s. 11. Hâlbuki beyit *Silsilenâme*'de ve *Menâkıbnâme*'de, Fuâdî'nin Muhyiddîn Efendi'ye intisabının ve yeniden seyrü sülûke girişinin bir ifadesi olarak yer almaktadır.

⁹⁰ Fuâdî, *Silsilenâme*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 259/a.

⁹¹ Fuâdî, *Silsilenâme*, vr. 259/a. Âsitânede Fuâdî'den önce Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonulu Osman Efendi Kastamonulu Hayreddîn Efendi, İskilipli Abdülbâkî Efendi ve Kastamonulu Muhyiddîn Efendi (ö. 1013/1604) irşad vazifesi görmüştür.

⁹² Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şâbâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 62.

76 yaşımda vefat eder. Vefatının ardından Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesinde, şeyhi Muhyiddîn Efendi'nin sağ yanına defnedilir. Türbede beşinci sanduka kendisine aittir.⁹³ Sandukası kütüphaneye bitişik duvarın yanındadır.⁹⁴ Fuâdî'nin sağ yanında ise Şa'bâniyye'nin onuncu postnişîni Hafız Ahmed Efendi medfundur.⁹⁵ Fuâdî'nin sandukadaki kisvesi siyah destarlîdır. Diğer halifelerinki ise beyazdır.⁹⁶

⁹³ İhsan Ozanoğlu, **Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi**, Kastamonu: Şa'bân-ı Velî Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, 1966, s. 18

⁹⁴ Fazıl Çifçi, s. 206.

⁹⁵ Demircioğlu, Ek-1.

⁹⁶ İbrahim Has, s. 73.

1.2. TASAVVUFÎ ÇEVRESİ

1.2.1. Silsilesi

Ömer Fuâdî, *Silsilenâme* adlı eserinde Şa'bâniyye silsilesini şöyle verir:

Hazret-i Cebrâîl, Hazret-i Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ali (ö. 29/661), (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Kumeyl ibn-i Ziyâd, Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)⁹⁷, Habîb-i 'Acemî, Dâvûd-ı Tâî (ö. 165/782), Ma'rûf-ı Kerhî (ö. 200/815), Serî es-Sakatî (ö. 253/867), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/910)⁹⁸, Mîmşâd ed-Dîneverî (ö. 299/912), Muhammed ed-Dîneverî (ö. 340/951), Muhammed el-Bekrî (ö. 380/990), Vecîhüddîn el-Kâdî⁹⁹ (ö. 442/1050), Ömer el-Bekrî (ö. 487/1094), Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 598/1201), Kutbuddîn el-Ebherî (ö. 622/1225), Muhammed en-Nehhâs, Şehâbeddîn Tebrîzî (ö. 702/1302), Seyyid Cemâl, İbrâhîm Zâhid el-Geylânî (ö. 705/1305),¹⁰⁰ Ahî Muhammed (ö. 780/1378), Pîr Ömer Halvetî (ö. 800/1397), Ahî Mîrem¹⁰¹ (ö. 812/1409), Hacı İzzeddîn (ö. 828/1424), Pîr Sadreddîn (ö. 860/1455), Seyyid Yahyâ-yı Bakûvî (ö. 868/11463-64), Monla Pîr Erzincânî (ö. 869/1464), Cemâl-i Halvetî Çelebî Sultân (ö. 899/1494), Hayreddîn Tokâdî (ö. 937/1530'dan sonra), Şeyh Şa'bân-ı Velî (ö. 976/1569), Osman Efendi (ö. 976/1569) Hayreddîn Efendi, (ö. 987/1579), Abdülbâkî Efendi (ö. 997/1589), Muhyiddîn Efendi (ö. 1013/1604-5), Dervîş Ömer el-Fuâdî (ö. 1046/1636).¹⁰²

Ömer Fuâdî'den sonra Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin postuna oturanlar ise şöyledir:

Çorumlu Şeyh İsmail Kudsî Efendi (ö. 1054/1644), Şeyh Mustafa Çelebi b. İsmail Kudsî (ö. 1070/1659), Zileli Şeyh Abdurrahman Efendi (ö. 1083/1672), Amasyalı Şeyh Hafız İbrahim Efendi (ö. 1124/1712), Şeyh Hafız Ahmed Efendi (ö. 1133/1721), Şeyh Mehmed b. Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1156/1743), Şeyh Abdullah b. Muhammed Efendi (ö. 1181/1767), Şeyh Hafız Mustafa Vahdetî Efendi (ö. 1215/1800), Şeyh Abdurrahman b. Mustafa Vahdetî Efendi (ö. 1249/1833), Şeyh Mehmed Said b. Hafız Abdurrahman Efendi (ö. 1307/1889), Bolulu Şeyh İbrahim Şevki Efendi (ö. 1313/1897), Şeyh Muhammed Ataullah (Armay) b.

⁹⁷ Hz. Ali'nin telkin eylediği bu dört zattan Hasan-ı Basrî kendisinden sonrakine telkin etmiştir. Bu münasebetle silsilede diğer üç zat yoktur.

⁹⁸ Buraya kadar olan silsile, Kadiriyye, Mevleviyye, Bayramiyye, Sühreverdîyye, Desûkiyye gibi, silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan pek çok tarikatı ayırır.

⁹⁹ *Menâkıbnâme*'nin Osmanlıca baskısında "Vakyüddin el-Kâdî" şeklinde geçen isim, Nihal Yazar'ın hazırladığı metinde "Vecîhüddîn el-Kâdî" şeklinde, Muhammed Safî'nin metninde ise "Vahyüddîn el-Kâdî" şeklinde geçmektedir. Mustafa Aşkar da konuyla ilgili şunları söylemektedir: Bazı silsilelerde, "Vahyüddîn" şeklinde verilen [Bkz: Niyazî-i Mısırî, *Mevâid*, v. 60/a] bu zat, Şeyh Kadî Ömer Vecîhüddîn'dir. Sadık Vicdanî'nin tespit ettiği gibi Halvetîlik'le ilgili pek çok silsilede Şeyh Vecîhüddîn'in adı istinsah ve okuma hatası olarak yanlış kaydedilegelmiştir. Ayrıca Vecîhüddîn ismi, şu şekillerde yanlış okunagelmıştır: Vechüddîn, Vahyüddîn, Vahduddîn, Vahidüddîn, Vasiyüddîn, Radıyyüddîn. [Bkz. Vicdanî, *Tomar*, s. 7] Bkz: Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 559, dpt. 137. Konuyla ilgili farklı yazımlar için ayrıca bakınız: Mehmet Şirin Ayış, *Tarikat Âdâbı Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat âdâbı İle İlgili Görüşleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015, s. 41.

¹⁰⁰ Nihal Yazar, Ahi Muhammed'den önce, Sadeddîn el-Fergânî'nin adını zikreder. Fakat Osmanlıca nüshada bu isim yer almaz.

¹⁰¹ Osmanlıca nüshada "Ahi Meram", Nihal Yazar nüshasında "Emre", Safî nüshasında "Meram" şeklinde geçmektedir.

¹⁰² Fuâdî, *Silsilenâme*, vr. 256/a-259/a; Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294 s. 29; Nihal Yazar, s. 125-127; Safî, s. 35-6; Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 555-563.

1.2.2. Mürşidleri

1.2.2.a. Abdülbâkî Efendi

Fuâdî'nin intisap ettiği ilk mürşidi olan İskilipli Abdülbâkî Efendi'dir. Abdülbâkî Efendi, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifelerindendir. İskilip'te vefat etmiştir. Babası "Acem Ali'si" lakabıyla anılan ârif bir zattır. Babasına bu lakabın verilmesinin sebebi, Acem diyarından Anadolu'ya gelmiş olan meşhur bir pehlivanı güreşte yenmesidir. Çorum'daki bütün pehlivanları yenen bu Acem pehlivan, İstanbul'a gitmek üzereyken Abdülbâkî Efendi'nin babası Ali ile güreş tutar. Ali Efendi pehlivanı güreşte yenince Ali Efendi'ye "Acem Ali'si" lakabı verilir.¹⁰⁴

Abdülbâkî Efendi de babası gibi güreşçidir. Kaynaklarda kendisinin sadece maddî âlemin değil manevî âlemin de güreşçisi olduğu, nefsinin kötülükleri yendiği ve nefsine galip geldiği nakledilmektedir. Abdülbâkî Efendi devrin büyük mollalarından dersler okumuş ve ilimde yetkinlikle meşhur olmuştur.

Abdülbâkî Efendi, tasavvufa girip Hak yolunda sülûk gerektiğini anlayıp kâmil bir mürşid arayışına girer. Bu sırada Rumeli'de Sofyalı Bâî Efendi'nin (ö. 1552), Anadolu'da ise Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin isimlerini duyar. Kendisine Şa'bân Efendi'ye yönelmesi hususunda birkaç işaret zuhur eder ve Kastamonu'ya varır. Şeyh Şa'bân-ı Velî, dergâhta görüştüğü Abdülbâkî Efendi'ye adını sorar. Adının Abdülbâkî olduğunu öğrenen Hz. Pîr, ismin müsemma'ya etkisi olduğunu, sülûk edip Allah yolunda olursa hakikatte de "Abdülbâkî" olacağını söyler. Abdülbâkî Efendi'nin ilim sahibi olduğunu öğrenen Hz. Pîr ona hayır dualar ederek zahir ilimlerin yanında batın ilimleri de öğrenirse, iki kanatlı olup, yağın yanına bal da katacağını söyleyerek işarette bulunur.

Hz. Pîr'in yanında sülûkunu tamamlayan Abdülbâkî Efendi halife olarak Çorum'a

¹⁰³ Nihal Yazır, s. 37-51; Ziya Demircioğlu, s. 28-44; Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001, s. 92; Vahit Göktaş, "Halvetiyye'nin Şa'bâniyye Ekolü ve Kolları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011/1, sy.26, s. 139-140; Mustafa Tatcı, **Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye**, H Yayınları: İstanbul, 2012, s. 68. Tatcı, Kastamonu merkez Şa'bâniyye dergâhında irşad vazifesi yürüten bütün şeyhlerin postnişin olmadığını, Şeyh Mustafa Çelebi'den sonra, onun halifesi Karabaş-ı Velî ile birlikte zat postunun İstanbul'a taşındığını, dolayısıyla Kastamonu'daki merkez dergâhta görev yapan şeyhlerin tekkenişin olduğunu ifade etmektedir. Karabaş-ı Velî'den sonra merkez tekkede görevli şeyhlerin, gerek görüldüğü hâllerde seyrü sülûkunu tamamlamak üzere olan ve halvet çıkartması öngörülüp de Kastamonu'ya gönderilen dervişlere âdâb ve erkânı uygulamak üzere hizmet ettiğini, bu şeyhlerin incelendiğinde zat postları tarafından yetiştirildiği ve icazetle merkeze tayin edildiğini söylemektedir. Bkz: Mustafa Tatcı, "Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2012, I, s. 60-61. Tatcı aynı mesele için, bir kitabında da Karabaş-ı Velî'ye nisbet edilen Karabaşilik diye ayrı bir koldan bahsetmenin doğru olmadığını belirtir. Dolayısıyla Karabaş-ı Velî ile beraber "zat postu"nun İstanbul'a taşındığını yeniler. Bkz: Mustafa Tatcı, **Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye**, s. 40.

¹⁰⁴ Hüseyin Vassâf bu bilgileri Abdülbâkî Efendi'nin oğlu Muhammed Çelebi'nin naklettiğini söylemektedir. Çelebi, babasının emriyle İstanbul'a gitmiş, Sümbül Sinan'ın (ö. 936/1529) Kocamustafa Paşa'daki âsitânesinde dört kitabın da zahir ve batın anlamını ve esrarını bilen ârif şeyh Necmeddin Hasan Efendi'ye intisap etmiş ve bir müddet sonra hilafet almıştır. Bkz: Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, IV, s. 14; Nihal Yazır, s. 229; Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 181.

gönderilir. O sırada Hz. Pîr vefat eder. Sağlığındayken, kendisinden sonra posta Osman Efendi'nin ondan sonra da Hayreddin Efendi'nin geçeceğini söylediğinden posta önce Osman Efendi, onun vefatından sonra da Hayreddin Efendi geçer. Hayreddin Efendi'den sonrası için ise “Seccade sahibini bulur” şeklinde bir ifade kullandığından müridler bunun istişareye işaret anlamına geldiğinden hareketle Hayreddin Efendi'nin vefatından sonra istişarede bulunurlar. Neticesinde Çorum'da halifelik görevini sürdüren Abdülbâkî Efendi'yi davet ederek seccadenişin olmasını isterler. Abdülbâkî Efendi de bu arzuya uyarak Kastamonu'ya gelir ve postnişin olur.

Abdülbâkî Efendi irşada başladıktan sonra Cuma geceleri ve kandil geceleri Kur'ân âyetlerini ve hadisleri gerek zahirî gerek batınî yönleriyle izah eder. Bu durum Kastamonulu âlimlerin çoğunun Abdülbâkî Efendi'ye mürid ve muhib olmalarına, onun sohbetinde hazır bulunmalarına neden olur.

Abdülbâkî Efendi'nin bir gözü görmemektedir. Bu nedenle Şeyh Şa'bân-ı Velî iltifat olarak “Abdülbâkî'nin bir gözü daha olsaydı, mütâlâ'ada ve meânî-yi dakîkayı istihrâta kitabı delip öte yana geçerdi.” buyurmuştur. Ömer Fuâdî de şeyhi Abdülbâkî Efendi'yi, tek bakışta iki âlemi ve on sekiz bin eşyayı seyreden âlim bir zat olarak nitelemektedir. Fuâdî, Abdülbâkî Efendi'ye üç yıl hizmet etmiştir. Abdülbâkî Efendi on bir yıl postta kalmış ve 1589 tarihinde vefat etmiştir. Birçok halife yetiştirmiş ve onları Anadolu'ya irşad vazifesine göndermiştir. Halifelerinden sadece Saatçi Efendi ve Devezâde lakabıyla anılan Muslihuddin Efendi'yi bilmekteyiz.¹⁰⁵

1.2.2.b. Muhyiddin Efendi

Kastamonu sancağına bağlı Küre-i Hadid'de (günümüzde Kastamonu'nun Eflani ilçesine bağlı Demirli köyü) dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Kastamonu'da yapmış, burada yaşamıştır. Zahirî ilimleri tahsil ettikten sonra gönlüne düşen ilâhî aşkın peşine düşerek Şa'bân Efendi'nin halifelerinden Küre-i Hadid'de irşad ile meşgul olan Mahmud Efendi'ye intisap etmiştir. Mahmud Efendi'nin dergâhında perhiz, riyazat ve mücahede üzere yaşamıştır. Sülûkunu tamamlayamadan Mahmud Efendi vefat etmiş. Bunun üzerine Kastamonu'ya Şa'bân Efendi'nin yanına gelmiştir. Şa'bân Efendi de “Sen bize Mahmud Efendi'nin yadigârısın, gücümüz yettiğince sülûkunu tamamlamanda sana yardımcı oluruz.” buyurmuştur.

Sülûkunu Şa'bân Efendi'nin yanında tamamlayan Muhyiddin Efendi, halife olarak Şam'a gönderilir. Şam'da bir müddet irşad vazifesinde bulunan Muhyiddin Efendi, oradan hacca gider. Kendisine Şâ'bâniyye postuna oturacağı ma'na âleminde ilham olunur. Bunun üzerine Anadolu'ya geçer ve Kastamonu'ya varır. Abdülbâkî Efendi'nin vefatının ardından âsitânede posta oturur.¹⁰⁶

Ömer Fuâdî, Abdülbâkî Efendi'nin vefatından sonra, Şa'bâniyye postuna oturan

¹⁰⁵ Nihal Yazır, s. 229-241; Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 181-194; Vassaf, **Sefine-i Evliya**, IV, s. 14; Fazıl Çifçi, s. 194-198.

¹⁰⁶ Nihal Yazır, s. 241-249; Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 195-207; İbrahim Has, **Şa'bânî Silsilesi**, Mustafa Tatcı (haz.), İstanbul: H Yayınları, 2008, s. 70-1; Fazıl Çifçi, s. 199-202.

Muhyiddin Efendi'ye intisap etmiştir. Muhyiddin Efendi 16 yıl postta irşad vazifesini yürütmüş ve 1013/1604-5 tarihinde vefat etmiştir.¹⁰⁷ Kabri Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesinin içindedir.¹⁰⁸

Muhyiddin Efendi'nin yetiştirdiği müridler arasında Şeyh Ömer Fuâdî, Şeyh Hüseyin Tosyavî, Şeyh Mustafa Kastamonî, Şeyh Mehmed Çelebi Amasyavî gibi zatlar bulunmaktadır.¹⁰⁹

1.2.3. Halifeleri

Ömer Fuâdî, 33 yıl süren irşad vazifesi esnasında birçok kişi yetiştirmiştir. Bunların en meşhuru, kendisinden sonra âsitâneye postnişîn olan Kutbu'l-ârifin Çorumlu Şeyh İsmail Kudsî Efendi'dir. Şeyh İsmail Efendi'nin yanı sıra, Şeyh Sun'ullah Turnavî, Şeyh İshak-ı Çorumî, Şeyh Aliyy-i Tosyavî gibi kâmil zatlar yetiştirmiştir.¹¹⁰

1.2.3.a. İsmail Çorumî

İsmail Efendi Çorum'da dünyaya gelmiş, ilk eğitimini Çorum'da aldıktan sonra, Çorum'un bağlı olduğu vilayet merkezi olan Kastamonu'ya yerleşmiş ve yüksek tahsilini burada tamamlamıştır. Zahirî ilimleri tahsilden sonra devrin meşhur âlimi ve şeyhi olan Ömer Fuâdî'ye intisap etmiştir. Kabiliyet ve zekâsı ile kısa zamanda tarikat mertebelerini aşip sülûkunu tamamlamıştır.¹¹¹

İsmail Efendi keramet izhar etmekten kaçınan, zahir ve batın ilimlerinde kemâl sahibi bir şeyhtir. Bu yönünün yanında zahirî ilimlerde de zirveye ulaşmış şahsiyetlerdendir. Şa'bân-ı Velî kütüphanesinde bulunan kitaplara şerh ve haşiyeler yazmıştır. Sekiz¹¹² yıl postnişîn olarak halkı irşad etmiştir. Hac dönüşü Şam'da rahatsızlanmış ve vefat etmiştir (1054/1644-5). Vasiyeti üzerine Hazret-i Bilâl-i Habeşî'nin yanına defnedilmiştir.¹¹³

İsmail Kudsî Efendi, iki dervişle beraber hacca niyet etmiş, yürüyerek Şam'a varmış, yolun zahmet ve meşakkatinden dolayı burada hastalanmıştır. Menkıbeye göre, dervişleri

¹⁰⁷ Ziya Demircioğlu, **Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişînleri**, Kastamonu: Kastamonu Şa'bân-ı Velî Derneği, 1990, s. 18-9; Vassaf, **Sefine-i Evliya**, IV, s. 15.

¹⁰⁸ İbrahim Has, **Şa'bânî Silsilesi**, s. 71.

¹⁰⁹ İbrahim Has, **Şa'bânî Silsilesi**, s. 71.

¹¹⁰ İbrahim Has, **Şa'bânî Silsilesi**, s. 73.

¹¹¹ Fazıl Çiftçi, s. 209-211.

¹¹² İbrahim Has, İsmail Efendi'nin irşad vazifesinin on bir yıl olduğunu belirtmektedir. Bkz: İbrahim Has, s. 75.

¹¹³ Vahit Göktaş, "Halvetiyye'nin Şa'bâniyye Ekolü ve Kolları", s. 144; İhsan Ozanoğlu, **Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi**, Kastamonu: Şa'bân-ı Velî Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, 1966, s. 15; Fazıl Çiftçi, **H. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî**, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2005, s. 185. Fazıl Çiftçi aynı eserinin 2014 tarihli 6. baskısında 1064/1654 tarihini vermektedir. Bkz: Fazıl Çiftçi, **H. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî**, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2014, s. 211. İbrahim Has, İsmail Efendi'nin 1648 yılında vefat ettiğini ve kabrinin Kastamonu'da olduğunu belirtmektedir. Bkz: İbrahim Has, s. 76. Vassaf 1057/1647 tarihini vermektedir. Bkz: Vassaf, **Sefine-i Evliya**, IV, s. 25; Nihal Yazar, 1645 tarihini verir. Bkz: Nihal Yazar, s. 49. Kerim Kara ise, 1057/1647 tarihini verir. Bkz: Kerim Kara, **Karabaş Velî**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 180. Mustafa Tatçı da 1647 tarihini verir. Bkz: İbrahim Has, **Şa'bâniyye Silsilesi**, Mustafa Tatçı (haz.), s. 11. Bize öyle geliyor ki, İsmail Kudsî Efendi'nin gerek vefat tarihi gerekse irşad görevi yürüttüğü yıl konusundaki ihtilaf, Hicrî-Milâdî takvim arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

şeyhlerinde ölüm alâmetlerinin belirlediğini görünce ağlamaya başlar ve şeyhlerinin âhirete intikalinde Beytullah'ı ve Hz. Peygamber'in makamını rehbersiz ve delilsiz nasıl ziyaret edeceklerini düşünerek Cenâb-ı Hakk'a şeyhlerinin sıhhati için niyazda bulunurlar. Bu sırada şeyhin hastalığı iyileşir, dervişleriyle beraber hacca gider. Hac görevini tamamlayıp memlekete dönüşleri sırasında Şam'a geldiklerinde, İsmail Kudsî Efendi yeniden rahatsızlanır. Yanındaki dervişlere, "Oğullar artık bir diyeceğiniz kalmadı ya, varınız kabrimi Bilâl-i Habeşî'nin civarında bir yere kazınız ve beni oraya defnediniz." diyerek ruhunu teslim eder.¹¹⁴

Kitaplara yönelik ilgisinden ve Şa'bân-ı Velî kütüphanesine çok sayıda kitap vakfetmesinden adı geçen kütüphanenin, dergâh kompleksine 1020/1611 tarihi ile 1054/1644 tarihi arasındaki bir tarihte İsmail Kudsî Efendi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁵

Halifeleri arasında Kastamonulu câmi'ü't-turuk bir zat olan La'lî Muhammed Fenâyî Efendi¹¹⁶ (ö. 1112/1701), oğlu Mustafa Muslihiddin Efendi,¹¹⁷ Şa'bân Efendi,¹¹⁸ Şeyh Abdullah-ı İskilibî¹¹⁹, Şeyh İbrahim Dede Efendi¹²⁰, Yahya Efendi¹²¹ (ö. 1082/1671), Şeyh Abbâs-ı Çorumî¹²² ve Karabâşiyye'nin kendisine nisbet edildiği Ali Alâaddîn el-Atvel (Karabaş Velî)¹²³ (ö. 1097/1686) bulunmaktadır.

Kütüphane kayıtlarında Şeyh Kutbî İsmail Efendi'ye ait olduğu ifade edilen, kimi araştırmacılar tarafından da Ömer Fuâdî'ye nisbet edilen *Istilahât-ı Ehl-i Sülûk* adlı eser, risalenin sonundaki el-Hacc Şeyh İsmail¹²⁴ ifadesinden de yola çıkarak Şeyh İsmail Kudsî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁵

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde 1060 yılında Murteza Paşa ile Bolu'nun Çağa kazasına gittiklerini, paşanın kendisini oradan Kastamonu'ya hediyeler ile Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halifelerinden Şeyh İsmail Efendi adındaki zata gönderdiğini,¹²⁶ 15 Recep 1060

¹¹⁴ Demircioğlu, s. 28-29; Fazıl Çiftçi, **H. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî**, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2014, s. 211.

¹¹⁵ Necdet Yılmaz, "Şa'bânîliğin XVII. Yüzyıl Serencâmı", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2012, I, s. 206.

¹¹⁶ Bkz: Selami Şimşek, "Kastamonulu Bir Gülşenî ve Şa'bânî Şeyhi La'lî Muhammed Fenâyî'nin Terceme-i Etvâr-ı Seb'a Risalesi", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2012, II, s. 241.

¹¹⁷ Mustafa Tatcı, "Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bânîyye", **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2012, I, s. 48.

¹¹⁸ Necdet Yılmaz, "Şa'bânîliğin XVII. Yüzyıl Serencâmı", s. 101-2.

¹¹⁹ İbrahim Has, s. 76.

¹²⁰ İbrahim Has, s. 76.

¹²¹ Hüseyin Vassaf, Yahya Efendi'nin, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin oğlu veya torunu olduğunu söyler. İstanbul'da Eyyüb Camii kürsü şeyhliğinde bulunmuştur. Zamanının önde gelen âlimlerinden kabul edilmiştir. Vassaf, Yahya Efendi, yüz yılı aşkın bir ömür sürdüğü için Hz. Pîr'in torunu olabileceğini de belirtmiştir. Vassaf, Sefine, III, 528; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, **Halvetîlik'in Şa'bânîyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi**, s. 38; Mustafa Tatcı, **Hazret-i Pîr, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bânîyye**, s. 5-6.

¹²² İbrahim Has, s. 76.

¹²³ Necdet Yılmaz, "Şa'bânîliğin XVII. Yüzyıl Serencâmı", s. 103. Daha sonra kendi adına nisbetle Karabaşiyye'nin kurucusu olarak kabul edilecek Karabaş-ı Velî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri için bkz: Kerim Kara, **Karabaş Velî**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

¹²⁴ Kastamonu YEK, 3670/17, vr. 294/a.

¹²⁵ Eser, Kastamonu YEK'te 3670/18 numarada kayıtlı 292/b-294/a varakları arasında bulunmaktadır. Her varak 34'er satırdır.

¹²⁶ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (haz), İstanbul: YKY, III, 1999, s. 152; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş (sad), İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1984, III-IV, s.

tarikhinde İstanbul'a döndüğünü, Murteza Paşa'nın elini öpüp Şeyh İsmail Efendi'nin hediyelerini ve mektubunu teslim ettiğini yazmaktadır.¹²⁷

1.2.4. Faaliyetleri

Ömer Fuâdî'nin faaliyetlerini iki kısımda değerlendirebiliriz. Birincisi ilim ve irşad faaliyetleri; ikincisi Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesinin yapımıdır.

1.2.4.a. İlim ve İrşad Faaliyetleri

Ömer Fuâdî, Muhyiddîn Efendi'nin vefatı üzerine, posta geçmiş ve irşad faaliyetine başlamıştır. Otuz üç sene yürüttüğü irşad faaliyetlerinde, tarîkate birçok hizmette bulunmuştur. Taliplere ve ulemaya verdiği fıkıh, hadis ve tefsir derslerinin yanında,¹²⁸ seleflerinin yaptığı gibi Cuma günleri Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii'nde halka vaazlar vermiştir. Halkın yoğun ilgi gösterdiği bu vaazlarda, Fuâdî İslâm'a dair inanç ve ibadetleri halkın anlayabileceği bir dille anlatmıştır.¹²⁹ Şöhreti bu vaazlarla çevrede duyulmuş ve pek çok kişi, Fuâdî'nin ilminden yararlanabilmek için dergâha gelmiş ve Şa'bânîlik'e intisap etmiştir. Fuâdî yazdığı risalelerle Şa'bânîlik'in geniş kesimler arasında tanınmasına vesile olmuştur. Bu yüzden kendisine “Şa'bânîlik'in ikinci pîri” denilse yeridir.¹³⁰

Fuâdî, Hz. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin ve dört halifesinin menkıbelerini içeren bir menâkıbnâme yazmıştır. Böylece Hz. Pîr'in ve tarikatının herkes tarafından tanınmasına vesile olmuştur.

Fuâdî menâkıbnâmeyi 1017 yılında müsveddeler hâlinde yazmaya koyulur. Fakat menâkıbnâme yazabilmek için, uzlete çekilmek gerektiğini, bunun da tevhide engel olup kişinin kalbine türlü düşünceler gelmesine ve kesrete sebep olacağını düşündüğü için yazmaktan vaz geçer. Fakat âlimlerin ve âriflerin seçkinlerinden Kastamonu Mevleviyyeti görevinde bulunan Müftü Şeyhî Efendi'nin telkini ve teşvikiyle, Sultan I. Ahmed zamanında geniş bir menâkıbnâme kaleme alır. Bu menâkıbnâme mufassal olup sözleri de herkes tarafından anlaşılmadığı için Fuâdî, daha sonra matbu olacak muhtasar menâkıbnâmesini tertip eder.¹³¹

Fuâdî, seleflerinin yaptığı gibi her Cuma halka vaaz vererek, çeşitli ilim ve sohbet halkaları kurup dervişleri irşad ederek çalışmalar yürütmüştür. Bu faaliyetleri sebebiyle gerek Kastamonu'dan gerekse civar beldelerden gerek halktan gerek devlet ricalinden gerek âlimlerden gerek âriflerden birçok kişi kendisini ziyarete gelmiştir. Bunlardan biri de

888'den naklen Fazıl Çifçi, s. 211.

¹²⁷ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, YKY, s. 154; Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Üçdal Neşriyat, s. 890'den naklen Fazıl Çifçi, s. 211.

¹²⁸ İlyas Yazar, Ömer Fuâdî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni, Hamle Yayınları: İstanbul, 2001, s. 28.

¹²⁹ Nihal Yazar, s. 47.

¹³⁰ İlyas Yazar, Fuâdî'nin Şa'bâniyye'yi müstakil bir şube haline getirmeyi amaçladığını, bunun için *Menâkıbnâme*'yi yazdığını, Şa'bân-ı Velî için türbe inşa ettiğini, irşad faaliyetleri yürüttüğü camiye âsitâneye dönüştürdüğünü belirterek Fuâdî'nin ikinci pir olarak kabul edilebileceğini söyler. Bkz: İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî”, **DİA**, XXXIV, s. 62.

¹³¹ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 13-16.

Kastamonu valisi Mehmed Paşa'dır (ö. 1665).¹³² Paşa, Hazret-i Pîr'in türbesini ziyaret eder ve Fuâdî'den din ve dünya işleri için hayır dua talebinde bulunur. Fuâdî de "teveccüh ve kabûllerinde dâim ve sâbit olsunlar için zikrolunan *Risâle-i 'Aseliyye-i pend-âmîzi ve makâle-i 'aliyye-i safâ-engîz bi'z-zât kendilerine teberrüken*" takdim eder ve hayır duada bulunur.¹³³

1.2.4.b. Türbe Yapımı

Fuâdî, irşad faaliyetlerine başladıktan sonra, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin kabri üzerine bir türbe yaptırmak istemiştir. Zira Şeyh Muhyiddin Efendi, vefat etmeden önce, Fuâdî'ye, üç arzusunun olduğunu söyler. İlki caminin minberini kısaltmak, ikincisi uzun olan caminin iki direğinin yerinden söküp çıkartmaktır. Zira bu minber ve direkler zikrullah esnasında insanları rahatsız etmekte, zikir halkasını daraltmaktadır. Üçüncüsü de Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye türbe yaptırmaktır.¹³⁴ Fuâdî, *Türbenâme* adlı risalede Muhyiddin Efendi'nin bu üç emrini zikrettikten sonra, Hz. Peygamber'in Veda Haccında, Zeyd b. Sabit'e gelecek sene Allah'ın izniyle yeniden hac nasip olursa, Kâbe'nin bazı yerlerini onarmak isteğini belirttiği hadisini hatırlar ve nakleder. Fuâdî, Hz. Peygamber'in ne vakit âhirete intikal edeceğini bildiğini, bu sözleriyle, Kâbe'nin tamirat işini Zeyd b. Sâbit'e emanet ettiğini belirttiğinden sonra Muhyiddin Efendi'nin Şeyh Şa'bân-ı Velî için türbe yapımı işini kendisine emanet ettiğini ifade eder.¹³⁵ Fuâdî türbenin yapılışını *Türbenâme* risalesinde bütün detaylarıyla anlatmıştır.¹³⁶

Sultan I. Ahmed'in veziri Murad Paşa'nın¹³⁷ (ö. 1611) kethüdası Ömer Kethüda¹³⁸ Fuâdî'ye mektup yazarak Hazret-i Pîr'in üzerine türbe yapma konusunda yardımcı olacağını söyler. Fuâdî kabul eder. Kethüda Ömer 3000 kuruş nezreder. Tımarlarının mahsulünden alınmasını, daha da ne kadar gerekirse vereceğini bildirir.¹³⁹ Kastamonu valisi Kurşunluzâde Mustafa Paşa ve Ömer Kethüda'nın destekleriyle, âlimler ve şeyhler huzurunda yapılan dualar ve kesilen kurbanlarla türbenin temeli atılır ve inşaatına başlanır.

İnşaatta çalışan gayr-i müslim işçilerin varlığından rahatsız olan Fuâdî, gördüğü iki rüya üzerine, türbenin mimarına söyleyerek işçilerin işine son verdirir. İşlerine Fuâdî'nin gördüğü rüya üzerine son verildiğini öğrenen işçilerden biri Müslüman olur. Arslan olan adını

¹³² Bu valinin IV. Mehmed'in saltanatında 26 Nisan 1656-15 Eylül 1656 tarihleri arasında dört ay on dokuz gün sadrazamlık yapmış olan Mehmet Paşa olma ihtimali vardır. Paşa katıldığı savaşların birinde boynundan yaralandığı için Boynueğri veya Boynuyaralı lakaplarıyla anılmıştır. IV. Murad'ın silahdarı olan Mustafa Paşa'nın emrine girmiştir. Önce Mustafa Paşa'nın kethüdalığını yapmıştır. Sonra birkaç defa Çavuşbaşı görevi yapmıştır. Sonra Kastamonu sancak beyi, Halep Beylerbeyi, Şam Beylerbeyi ve 1648'de Anadolu Beylerbeyi görevleri yapmıştır.

¹³³ Fuâdî, *Müsellesât*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 263/a-b.

¹³⁴ Nihal Yazar, s. 275-76; İlyas Yazar, s. 14.

¹³⁵ Fuâdî, *Türbenâme*, [Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî içinde], Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294, s. 148-9.

¹³⁶ Nihal Yazar, age, s. 253-325.

¹³⁷ I. Ahmed'in sadrazamı olan bu zat, Kuyucu Murat Paşa'dır. İranlılarla yapılan bir savaşta galip gelemedi ve orduyla Diyarbakır'a çekildi. 15 Ağustos 1611'de Diyarbakır'da vefat etti. Serveti ondan sonra sadrazam olan Nasuh Paşa'nın isteği üzerine devletçe müsadere edildi. Naaşı İstanbul'a nakledilerek Vezneciler'de yaptırdığı Kuyucu Murat Paşa Külliyesi'ndeki medresesi yanında bulunan türbesine gömüldü.

¹³⁸ Ömer Kethüda, Şeyh Şa'bân-ı Velî fukarasından "efkârü'n-nâs, köhne libâs ve ma'rifet-şinâs Himmet Dede nâm bir âli himmet ve ârif-i ehl-i fenâ ve ehl-i sipâs bir azîz"ın oğludur. Bkz: Nihal Yazar, s. 274.

¹³⁹ Nihal Yazar, s. 275.

değiştirerek Ali yapar.¹⁴⁰ Türbe binası demirli pencerelerin üstüne çıktığı sıralarda Osmanlıda bir takım siyasî karışıklıklar meydana gelir. Kuyucu Murad Paşa ölür, onun yerine Nasuh Paşa¹⁴¹ (ö. 1614) sadrazam olur. Nasuh Paşa, selefi Murad Paşa'nın mal varlığına el koydurur ve Ömer Kethüda'yı da öldürtür. Ömer Kethüda'nın mal varlığını varislerine verdirmez, onları da müsadere ettirir. Bunun üzerine türbe için yapılan yardımlar kesilir ve inşaat durur.

İnşaat iki yıl yarım kalır ve yapılan bina harabeye döner. Ulemâdan ve halktan tasavvuf ve tarikat karşıtları, “Şa'bân Efendi türbe istemezdi” diyerek Ömer Kethüda'nın ölümünü türbenin yapımıyla alakalandırırlar. Fuâdî bu iddialara karşılık olarak, “Eğer Şeyh Şa'bân-ı Velî türbe yapılmasına izin vermeseydi; bize söylerlerdi, ölüm bizim başımıza gelirdi.” der.¹⁴² Bu dedikodulardan cesaret alan bazı kimseler de türbe yapmanın, türbelerde kandil yakmanın caiz olmadığını, israf ve haram olduğunu, devlet malıyla türbe yapmanın ise hiç caiz olmadığını söylerler. O dönemde Kadızâdeliler diye bilinen tasavvuf ve tarikat karşıtı âlimlerin medreselerde hâkim olduğunu düşünecek olursak, Fuâdî'nin karşılaştığı sıkıntıları anlamak mümkündür.

Fuâdî yapılan dedikoduların, evliyaların hâllerinden ve Allah'ın hikmetinden habersiz olan bazı kendini bilmez kimselerin haset ve kinlerinden kaynaklandığını ifade eder. Bu haset ve kinlerin ise şüphe, itiraz ve fitnelere sebep olduğunu belirtir.¹⁴³

Fuâdî bu dedikodulara, türbe yapmanın caiz olmadığı iddialarına karşılık Hz. Peygamberin üzerine inşa olunan Ravza-ı Mutahhara'yı işaret eder ve bazı hadisleri delil olarak getirir.

İnşaatın durmasından sonra Fuâdî çok üzülür. Çevresindekiler devletten yardım talep etseler de buna sıcak bakmaz. Yapımı yarım kalan türbeyi ziyaretlerinde ve diğer zamanlarda

Türbenin hâli düşürdü gerçi bizi hayrete

Hamdenillâh hayretün irdi meâli gayrete

diyebilmek nasip olsun diye Allah Teâlâ'ya türbenin tamamlanabilmesi için dua eder.

Eşraftan ve ulemadan bazı kişiler, Ömer Kethüda'nın “azizlerin hayır dualarını almak, bu hayır dua ile dünya ve âhiretini ma'mûr etmek, Hazret-i Pîr'in rûhunu memnun etmek için kabrinin üzerine bir türbe yapmak” istediğini belirten mühürlü mektuplarının bulunduğunu söyler. Bu mektuplarda Kethüda'nın türbe yapımı için paralar nezrettiği konusunda şahitlik yapabileceklerini Fuâdî'ye söylerler.¹⁴⁴ Bütün bunlar Fuâdî'yi ikna etmez ve inşaatın devamı konusundaki bu girişimleri sonuçsuz bırakır.

Fuâdî, Hazret-i Pîr'in sağlığında kimseden bir yardım talebinde, rica ve temennide bulunmadığını, kendilerinin de Ömer Kethüda'dan türbe yapımı için bir talepte

¹⁴⁰ Nihal Yazar, s. 278.

¹⁴¹ Gümülcineli Damat Nasuh Paşa, I. Ahmet saltanatında, 5 Ağustos 1611-17 Ekim 1614 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

¹⁴² Nihal Yazar, s. 283.

¹⁴³ Fuâdî, **Türbenâme**, s. 143; Hamdi Kızılar, “XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sufi'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risalesi”, **Journal of İslamic Research**, 2013; S. 24 (3), s. 139.

¹⁴⁴ Fuâdî, **Türbenâme**, s. 146.

bulunmadıklarını, Kethüda'nın bunu kendi istek ve arzusuyla fazl u kereminden yaptığını söyleyerek kimsenin yardımına başvurmayı kabul etmez. Ancak,

Devr-i 'âlemde görünse ferd-i ef'âle sükûn

Kudret-i Hak durmayıp tecdîd-i hâlet gösterir

Türbe hâline nazar ettikçe derdim dâimâ

Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

diyerek Allah'a dualar etmeyi sürdürür.

O sıralarda Küre-i Nühâs'da¹⁴⁵ kadılık yapmakta olan ilmî olgunluğu ve şiir bilgisiyle tanınan Bolulu âlimlerden Akkaş Efendi namıyla meşhur Hibetullah Efendi ile Küre-i Nühâs'da mâden-i hümayûn kethüdası ve dergâhın çavuşlarından ve kapıcıbaşlarından olan Mehmed Ağa, Fuâdî'ye gelerek türbenin tamamlanabilmesi için Dersaadet'ten ve devlet ricalinden yardım istemesini teklif ederler. Fuâdî bu teklifi Şa'bân Efendi'nin âdâb-ı tarikatına ayıp ve noksan vermemek adına reddeder. Bunun üzerine Hibetullah Efendi ve Mehmed Ağa türbenin tamamlanabilmesi için bağış yaparlar. Bağış ve yardım işi duyulunca, halk da yardım ve bağışa koyulur. Sadece Kastamonu değil civar şehirlerin ahalisi, şeyhleri, dervişleri ve Ömer Kethüda'nın arkadaşları da maddî ve manevî destekte bulunurlar. Ücret karşılığında çalışanların dışında, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Kastamonu'da bulunan sair halifeleri de dervişlerini teşvik ederler; onlar da beşer, onar, yirmişer gruplar halinde üçer gün Allah rızası için ücretsiz bir şekilde çalışırlar.¹⁴⁶

Fuâdî, gelen yardımları kayıt altına alır. Türbe böylece, iki yıl¹⁴⁷ kadar bekledikten sonra ikmal olunur. Tamamlanan türbe için Fuâdî şu tarihi düşer:

Kethüda Beg kim Ömerdür nâm ona

Türbeye sıdk ile etti ibtidâ

Çünkü onlar gitti dâr-ı rahmete

Cem' oluban yaptılar ehl-i sehâ

Bed'ine Dervîş Ömer târih dedi

Merkad-i Şa'bân-ı Sultân-ı bekâ (H. 1020)¹⁴⁸

Türbenin kubbesi Halil Paşa (ö. 1629)¹⁴⁹ tarafından kurşunlanır¹⁵⁰, Şeyh Şa'bân-ı

¹⁴⁵ Kastamonu'nun Küre ilçesi. Bakır Madeni anlamına gelmektedir. İstanbul'un fethinde kullanılan topların bakırları Küre'den itmiştir ve topların üzerinde Küre-i Nühâs yazmaktadır.

¹⁴⁶ Nihal Yazar, s. 299-301.

¹⁴⁷ Son dönem bütün kaynaklarda türbe inşaatının iki yıl beklediği yazsa da Murat Paşa'nın ölümü, Nasuh Paşa'nın sadrazam oluşu, Ömer Kethüda'nın katlettilmesi olayları 1611 yılı içinde olmuştur. Bununla beraber Ömer Fuâdî'nin türbenin yapımına düştüğü hicri 1020 tarihi de miladî olarak 1611/1612'ye denk gelmektedir. Bu anlamda türbenin iki yıl harabe olarak kaldığı ifadeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Olsa olsa, türbe bir yıl kadar harabe kalmış olsa gerektir.

¹⁴⁸ Nihal Yazar, s. 303.

¹⁴⁹ Aziz Mahmud Hüdaî'nin (ö. 1628) müridlerinden olan Damat Halil Paşa, 17 Kasım 1616-18 Ocak 1619 tarihleri arasında, I. Ahmed saltanatının son döneminde, I. Mustafa'nın ilk saltanatında ve II. Osman'ın saltanatının ilk döneminde iki yıldan biraz fazla bir süre ve daha sonra IV. Murad saltanatı döneminde 1 Aralık 1626-6 Nisan 1628 tarihleri arasında bir buçuk yıla yakın bir süre olmak üzere, iki kez toplam üç yıl

Velî'nin sandukası yapılır. Halkın yaptığı bağışların kaydedildiği defter, Fuâdî tarafından sanduka ile örtü arasına konur.¹⁵¹

Fuâdî'nin Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesinin yapımıyla ilgili yaşananları anlattığı *Türbenâme* adlı eseri, yaşadığı dönemdeki Kadızâdeliler denilen tasavvuf ve tarikat karşıtlarına olduğu kadar bugünün tasavvuf karşıtlarına da verilmiş bir cevap niteliğindedir.¹⁵²

yedi ay sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. Hakkında Vasafî tarafından yazılmış *Târih-i Halîl Paşa* adlı tercüme-i hâli ve yine aynı yazar tarafından hazırlanmış ve savaşlarını anlatan *Gazânâme-i Halîl Paşa* adlı eserler vardır. Üsküdar'da Hüdaî Tekkesi civarındaki kendi adıyla anılan türbede medfundur. Ömer Fuâdî, *Türbenâme*'de "Hasb-i Hâl-i Gazâ-yı Halîl Paşa eyyedallâhu bi'l-fethi ve'l-hüdâ" başlıklı bir bölümde Halîl Paşa'nın yaptığı savaşlara değinir. Bkz: Nihal Yazar, s. 311-4.

¹⁵⁰ Nihal Yazar, s. 309.

¹⁵¹ Demircioğlu, s. 8; Sayacı, "Ömer Fuâdî'nin Risale-i Sadefiyye Adlı Eseri", s. 9.

¹⁵² Nitekim Hamdi Kıziler, "*Türbenâme* risalesi, XVII. Yüzyıl Anadolu (Kastamonu) toprakları üzerinde ve belli bir mutasavvıfın (Şeyh Şa'bân-ı Velî) türbesinin inşaatı sırasında yaşanan olaylar ile o sırada yapılan eleştiri ve iddialar üzerine, aynı ekolü temsil eden bir şeyh (Ömer Fuâdî) tarafından yazılmış olsa da, esasen meseleler genel ve tasavvufî bir bakış açısından ele alınıp değerlendirilmiştir." demek suretiyle bu durumu gözler önüne sermektedir. Bkz: Hamdi Kıziler, "XVII.Yüzyılda Yaşayan Bir Sufî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin *Türbenâme* Risalesi", s. 137-145.

1.3. ESERLERİ

Ömer Fuâdî'nin eserlerinin sayısı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira Fuâdî'nin risalelerinin bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı da farklı isimler altında istinsah edilmiştir. Halvetîlik gibi Fuâdî'nin eserleri de bütün bir Anadolu coğrafyasına dağılmış durumdadır. Özellikle kabrinin bulunduğu ve tarikatının neşvü nema bulduğu Kastamonu'da; Süleymaniye, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Kitaplığı, Millet Kütüphanesi Ali Emiri koleksiyonlarının bulunduğu İstanbul'da; Çorum'da, Millî Kütüphanenin bulunduğu Ankara'da; Almanya ve Mısır gibi ülkelerde birçok risalesinin bulunması, Fuâdî'nin eserlerinin bir haritasını çıkarma konusunda işimizi zorlaştırmaktadır. Bununla beraber bu risalelerin farklı müstensihler tarafından farklı adlarla istinsah edilmesi de işimizi zorlaştıran nedenlerden biridir. Yine Fuâdî'nin kimi eserlerinden bazı bölümlerin farklı başlıklar hâlinde istinsah edilmiş olması da bizzat onun tahrir ettiği risaleleri tespit konusunda sıkıntı yaşamamıza neden olmaktadır.

Fuâdî'nin eserlerini iki başlık altında tasnif etmeyi uygun gördük. Buna göre ilk grup, Fuâdî'ye aidiyeti konusunda herhangi bir şüphe taşımadığımız eserlerdir. Bu eserler yekûn olarak diğer gruba göre bir hayli fazladır ve Fuâdî'nin eserlerinin ana gövdesini oluşturmaktadır. Ancak bu eserlerden bazılarını ulaşabildik, bazılarını ise görme imkânımız olmadı. Göremediğimiz eserlerin ve nüshaların dökümünü bizden önceki çalışmalardan yararlanarak ortaya koymaya çalıştık. Fuâdî'ye nisbet edilmelerine rağmen, varlığı ve muhtevası hakkında kütüphane kayıtlarında yer alan bilgiler dışında elimizde bilgi olmayan, kütüphanelerde bulamadığımız fakat Fuâdî'ye ait olmadığı herhangi bir şekilde ifade edilmemiş eserleri de bu grupta değerlendirdik. Özellikle yurtdışındaki kütüphanelerde kayıtlı olan eserler bu cümledendir.

İkinci grupta yer alan eserler ise gerek kütüphane kayıtlarında gerekse çeşitli kaynaklarda, kitaplarda ve tezlerde Fuâdî'ye nisbet edilmekle beraber Fuâdî'ye ait olmayan ve aidiyeti hususunda şüphelerimiz bulunan eserlerdir. Bu eserler de hatırı sayılır miktardadır. Okuma hatası nedeniyle yeni bir eser görüntüsü veren risaleleri de bu grupta değerlendirdik.

Fuâdî'nin eserlerini tanıtırken öncelikle risalenin genel özelliklerini, nasıl başlayıp nasıl bittiğini, muhtevasında neler olduğunu ayrı başlıklar altında belirttik. Risalelerin -varsa- telif sebeplerini de belirttik. Genel özellikleri başlığı altında, risalelerin diline, hakkında tez, kitap, makale gibi çalışmalar yapıp yapılmadığına değindik. Son olarak da ulaşabildiğimiz ve çeşitli kayıtlarda yer alan nüshaları gösterdik.

1.3.1.ÂİDİYETİ KESİN OLAN ESERLER

Ömer Fuâdî birçok eser telif etmesine rağmen, hiçbir risalesinde eserlerinin tümünü zikretmemiştir. Sadece, benzer konuları işlediği risalelerde, daha önce yazdığı risalelere atıflar yapmıştır. Mesela *Müsellesât* adlı risalesinde ‘*Aseliyye*’ye, *Türbenâme*’de *Menâkıbnâme*’ye, *Şerh-i Vird-i Settâr*’da *Tevhîdiyye*, *Bülbüliyye* ve *Muslihu’n-Nefs*’e atıflar yapar. Bu anlamda Fuâdî’nin eserlerinin haritasını başta *Osmanlı Müellifleri*, *Sefîne-i Evliyâ* olmak üzere biyografi eserlerinden, kütüphane kayıtlarından, yakın dönem araştırma inceleme ürünü eserlerden, lisansüstü çalışmalardan yararlanarak çizmeye çalıştık.

1.3.1.1. Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye

Genel Özellikler: Ömer Fuâdî’nin en çok istinsah edilen risalelerinden olan ve kısaca *Tevhîdiyye* ya da *Risâle-i Tevhîd* diye de anılan eser nüshalara göre değişiklik göstermekle beraber yaklaşık on, on beş varaktan meydana gelmiş Arapça mensur bir eserdir. Risalenin adı, Fuâdî’nin diğer birçok risalesi gibi iki tamlamadan meydana geldiğinden ve kimi müstensihler tarafından risalenin adı tam olarak değil de tamlamalardan yalnızca birinin tahririyle istinsah edildiğinden, risale bazı araştırmacılar tarafından iki ayrı eser olarak düşünülmüş ve kaydedilmiştir.¹⁵³ Hâlbuki ne *Tevhîdiyye* ne de *Tevsîkiyye* adında iki farklı risale yoktur. Bu iki ifade de aynı risalenin iki tamlamasından biridir.

Eserin mütercimini tespit edemediğimiz bir tercümesi bulunmaktadır.¹⁵⁴ Eserin yakın zamanlarda Mahmud Mısrî tarafından tahkikli bir neşri yapılmıştır.¹⁵⁵

Başlangıç: الرحمان باسمه يسمو من يسمو في التوحيد الحقاني الرتاني وبذكره يعلو من يعلو في العرفان الإلهي¹⁵⁶

[Tevhîd-i hakkânîde Rabb-i Celîlin ismiyle yükselince ve ‘irfân-ı ilâhî-i rahmânîde ‘âlî derecelere erenler Hak Sübhânehû ve Teâlânın zikriyle kesb-i irtifâ‘ ederler.]¹⁵⁷

Bitiş: أنت ولي في الدنيا و الآخرة توفي مسلماً وألحقني بالصالحين والحمد لله رب العالمين تمّ بياض الرسالة في زمان التأليف في سنة ثمان وعشرين وألف¹⁵⁸

¹⁵³ Bkz: Ülkü Sayacı, “Ömer Fuadi’nin Risale-i Sadefiyye Adlı Eseri”, s. 14-18; Fazıl Çifçi, **Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî**, s. 206.

¹⁵⁴ Bkz: İBB OEY-329/1, vr. 1/a-28/a. Tercümenin bulunduğu mecmuada beş risale yer almaktadır: *Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye Tercümesi*, İbn Arabî’nin *Tuhfetü’r-Rûh ve’l-İns fî Ma’rifeti’r-Rûh ve’n-Nefs Tercümesi*, yine İbn Arabî’nin *Hilyetü’l-Abdâl* adlı risalesinin tercümesi, Gülşenî tarikatı meşâyihından Şuayb Şerâfüddîn’e ait *Kâşifu’s-Salât* adlı risale, son olarak da İbn Arabî’nin terceme-i hâlini anlatan bir risale. Mücahit Kaçar ve arkadaşları ise risalenin bizim tespit ettiğimiz dışında üç Türkçe çevirisinin daha olduğunu belirterek OE-415/4, OE-614/17, ve OE-667/23’ü işaret ederler. Risalenin nüshaları bölümünde görüleceği üzere söz konusu yazmalar risalenin tercümesi değil, asıl nüshalarıdır. Kaçar’ın ilgili makalesi için bkz: Mücahit Kaçar [Mevlüt İlhan, Ahmet Aladağ], “Kastamonulu Âlim ve Şairlerin Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde Yer Alan Eserleri”, **I. Uluslararası Abana Sempozyumu Bildiri Kitabı**, [20-21 Mayıs 2016], s. 596.

¹⁵⁵ Mahmud Mısrî, “Risâle Fi’t-Tevhîd Li’ş-Şeyh Umer el-Fuâdî = Makâle tevsîkiyye ve risâle tevhîdiyye li-Derviş Ömer el-Fuâdî eş-Şa’bânî el-Halvetî (1046 H.): tahkik ve dirâse”, **II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu “Kastamonu’da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri”**, 2016, s. 22-43.

¹⁵⁶ Fuâdî, **Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye**, Süleymaniye EE-1734, vr. 1/b.

¹⁵⁷ Bkz: **Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye Tercümesi**, İBB OEY-329, vr. 1/b.

¹⁵⁸ Fuâdî, **Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye**, vr. 15/b.

[(İlâhî!) Sen dünyâ ve âhirette benim Velîyy-i umûrumsun. Beni müslim olarak âhirete intikâl ettir. Ve beni sâlihler zümresine kat. Risâlenin temize çekilmesi te'lîf edildiği 1028 senesinde tamâmlanmıştır.]¹⁵⁹

Muhteva: Risale, tevhiden, kelime-i tevhidin izahından, kelime-i tevhidin ilk bölümüyle ikinci bölümü arasındaki münasebetten, hakikat-ı Muhammediyye'den bahsetmektedir. Risalede kelime-i tevhidin harflerinden yola çıkarak her harfin remzettği hakikate değinen müellif, kelime-i tevhidin "ilâh" kelimesinde cem olduğunu belirtmektedir.

Nüshalar:

Kastamonu YEK, 1232/1, vr. 1/b-14/a, 17 str, H. 1028 (1618) [Müellif nüshası].

Kastamonu YEK, 2067/1, vr. 1/b-23/a, 13 str.

Kastamonu YEK, 3670/20, vr. 379/b-381/b, 22 str, H. 1056 (1645).

Süleymaniye EE, 1734/1, vr. 1/b-15/b, 17 str.

Süleymaniye HME, 2287/1, vr. 1/b-10/b, 21 str.

Süleymaniye HME, 2395/2, vr. 5/b-19/a, 17 str.

Süleymaniye Bağdatlı Vehbi, 700, vr. 1/b-10/b, 25 str, müs: Mustafa Kemâl, H. 1284.

Süleymaniye Nafiz Paşa, 497, vr. 1/b-13/b, 25 str, müs: Derviş Mustafa Zekai, H. 1184.

İBB OEY, 187, vr. 1/b-13/a, 17 str, müs: Mustafa Siret, H. 1303 (1885).

İBB OEY, 415/4, vr. 74/b-84/b, 23 str, müs: Derviş Yahya, H. 1173.

İBB OEY, 614/17, vr. 96/b-104/b, 23 str.

İBB OEY, 667/23, vr. 110/b-119/a, 21 str.

İBB OEY, 1514, vr. 1/b-22/a, 15 str, müs: Şeyh Hüseyin Zühdi en-Nakşbendî el-Hâlidî, H. 1338.

İBB MCY, 434/1, vr. 2/b-16/a, 23 str, müs: Gevrekzâde Hafız Hasan, H. 1211.

Milli Kütüphane, A-2196/5, vr. 30/b-36/b, 35 str, müs: Türbedâr-ı Merkez Efendî Derviş Ahmed, H. 1227 (1812).

Çorum Hasan Paşa YEK, 786/1, vr. 1/b-10/a, 25 str, H. 1194 (1779).

Çorum Hasan Paşa YEK, 782/3, vr. 25/a-46/b, 25 str.

1.3.1.2. Muhtasar Menâkıbnâme-i Şeyh Şa'bân-ı Velî

Genel Özellikler: Fuâdî, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve halifeleri hakkında, biri mufasssal diğeri muhtasar iki menâkıbnâme yazmıştır.¹⁶⁰ Fuâdî'nin üzerinde en çok çalışılan eseridir. Osmanlı'da basılan ve günümüzde neşredilen *Menâkıbnâme* muhtasar olanıdır. Fuâdî, Arapça yazdığı ilk menâkıbnâmenin ardından, onun herkes tarafından anlaşılamayacağından duyduğu

¹⁵⁹ Bkz: **Makâle-i Tevsîkıyye ve Risâle-i Tevhîdiyye Tercümesi**, vr. 27/b-28/a.

¹⁶⁰ Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, IV, s. 18.

endişeyle “Türkî ve basît ibâretle muhtasar ve müntehab bir menâkıbnâme”¹⁶¹ kaleme almıştır. 1 Ramazan 1030/20 Temmuz 1621 tarihinde telif ettiği bu menâkıbnâmeye *Muhtasar Menâkıbnâme* adını verir.¹⁶²

Bugün günümüz Türkçesine çevrilmiş olan menâkıbnâmeler de muhtasar menâkıbnâmeye dayanır. Muhtasar menâkıbnâme hakkında çalışma yapanları şu şekilde sıralamak mümkün: L. Nihâl Yazar,¹⁶³ Ali Okumuş,¹⁶⁴ Muhammed Safi,¹⁶⁵ Muhammed Bedirhan.¹⁶⁶ Bu çalışmalar arasında Yazar’ınki çevrimyazı olması yanında *Türbenâme*’yi de içermesi bakımından önemlidir. Bedirhan’ın çalışması da sadeleştirme olmasıyla halkın rahat okuyabileceği bir üsluptadır. Tatcı, mezkûr araştırmacıların eserlerini hazırlarken genellikle menâkıbnâmenin matbu nüshasından hareket ettiklerini belirtip¹⁶⁷ menâkıbnâmenin tespit edebildiği nüshalarını sıraladıktan sonra, yazma nüshalardan hareketle tenkitli bir metnini hazırladığını da ifade etmektedir.¹⁶⁸

Tatcı, İbrahim Hâs’ın *Tezkiretü’l-Hâs* adlı eserinde Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin menâkıbını Fuâdî’den iktibasla yeniden usluba çektiğini dile getirir.¹⁶⁹ *Menâkıbnâme*’deki menkıbeler göz önüne alınacak olursa, bunun cüz’î bir miktar tuttuğunu söylemeliyiz.

Muhtasar menâkıbnâme, II. Abdülhamid (1876-1909) devrinde, Şa’bâniyye’nin onbeşinci postnişîni Seyyid Hafız Mehmed Said Efendi tarafından müellif hattı esas alınarak Kastamonu Vilayeti Matbaa müdürü Seyyid Hafız Hüseyin Hüsnü Bey’in nezaretinde 1-10 Cemaziyelevvel 1294/14-23 Mayıs 1877 tarihinde bastırılmıştır.¹⁷⁰ “Bu menâkıbnâme Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin baştanbaşa ma’nevî yüceliklerini gösteren delillerle dolu, halîfelerinin halîfeleri arasındaki ümmetin büyükleri de o yüceliğe delâlet eden birer nümûnedir.”¹⁷¹

Şa’bâniyye’nin son postnişîni Şeyh Mehmed Ataullah Efendi (ö. 1942) de Ömer Fuâdî’nin menâkıbına bir zeyl yazmış ve *Zeyl-i Menâkıb-ı Şa’bân-ı Velî* adıyla 1336/1918 yılında bastırmıştır.¹⁷²

¹⁶¹ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 12-16; Mustafa Tatcı, **Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye**, İstanbul: H Yayınları, 2012, s. 20.

¹⁶² Cevdet Yakupoğlu, mufassal olanın H. 1017’de telif edildiğini belirtirken, Mustafa Tatcı muhtasar olanın 1017’de kaleme alındığını ileri sürmektedir. Bkz: Cevdet Yakupoğlu, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?”, **I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu** [4–6 Mayıs 2012 Kastamonu], I, s. 162; Mustafa Tatcı, **Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye**, s. 20.

¹⁶³ L. Nihâl Yazar, Halvetiliğin Şa’bâniyye Kolu, Menakıb-ı Şa’bân-ı Velî ve Türbenâme, [y.y.]: Mas Matbaacılık, [t.y.].

¹⁶⁴ Ali Okumuş, “Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1998).

¹⁶⁵ Muhammed Safi, **Menakıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Türbenâme**, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı, 1998.

¹⁶⁶ Ömer Fuâdî, **Hz. Pir Şa’bân-ı Velî Menkıbeleri**, Muhammed Bedirhan (haz.), İstanbul: Nefes Yayınları, 2011.

¹⁶⁷ Tatcı, Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye, s. 22.

¹⁶⁸ Tatcı, Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye, s. 20, dpt. 39.

¹⁶⁹ Tatcı, **Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye**, s. 22’den nakil: Mustafa Tatcı, “Kastamonulu Eren Şa’bân-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara 2007, s. 309-318.

¹⁷⁰ Yakupoğlu, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?”, s. 162, dpt. 330. Matbu menâkıbnâme için bkz: Ömer Fuâdî, **Menâkıb-ı Şerîf Pir-i Halvetî Hazret-i Şa’bân-ı Velî**, Kastamonu: Vilâyet Matbaası, 1294/1877, 188 sayfa.

¹⁷¹ Sadık Vicdânî, s. 211.

¹⁷² Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, “Şa’bân-ı Velî”, **DİA**, XXXVIII, s. 210; Fazıl Çifçi, **Hazret-i Pir Şeyh**

Fuâdî, yazdığı bütün risalelerin özünü *Menâkıbnâme*’de vermiştir diyebiliriz. Gerek zikir gerek halvet gerek silsile gerek âdâb ve erkân ile ilgili menâkıbnâmede yazdıkları, konuyla ilgili telif ettiği müstakil risalelerin özü sayılsa gerektir.

Muhtasar Menâkıbnâme Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin vefatından kırk sene sonra, Şa’bân Efendi’yi bilenlerin, görenlerin şahitliğine başvurularak, menkıbevî bilgilerden yola çıkılarak, tarikat erkânına da değinilerek kaleme alınmıştır.

Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifine göre Fuâdî’nin kaleme aldığı eser, biyografi mahiyetinde menâkıbnâmeler sınıfına girmektedir.¹⁷³

John Curry, *Menâkıbnâme*’nin, daha önce yazılmış menâkıb türü kitaplarına göre birtakım yenilikler taşıdığını ifade eder. Tarikatın temelleri hakkında kısa bir girişten sonra menkıbelere geçmek yerine Fuâdî, “Gerçek velî kimdir?” sorusuna cevap arar. Bu cevap daha sonraları iki müstensih tarafından müstakil birer risale hâline getirilecektir. Fuâdî cevabında velînin velayetini ispat için keramet gösterme zorunluluğunun bulunmadığı söyler. Curry’e göre daha ilginç olanı, Fuâdî’nin kendisini şeyh, mürşid olarak takdim eden sahtekârları tanıtmasıdır. Bununla birlikte gerek tasavvuf klasiklerinde gerek sonraki dönem yazılmış tarikat âdâb, usûl ve erkânını anlatan kitaplarda bu konuya yer verilmiştir. Belli ki Curry’e ilginç gelen bir menkıbe kitabında buna yer verilmiş olmasıdır. Curry’e göre Fuâdî’nin *Menâkıbnâme*’ye bu türden bir mukaddimeyle başlamasının birkaç nedeni vardır. İlki Kadızâdeliler olarak bilinen tasavvuf karşıtı zümrenin ve uzantılarının söylemlerine cevap vermektir. İkincisi tarikat içinde meydana gelebilecek muhtemel yanlış uygulamaların önüne geçmek, sonuncusu da tarikatine yapılan tenkitlere cevap vermek suretiyle ihvanın birbirine kenetlenmesini sağlamaktır.¹⁷⁴

Başlangıç:

Be-yümn-i sırr-ı kutb-i enâm Hazret-i eş-Şeyh Şa’bân

*Pür konem be-nûr-i hamd ü selâm ber rûy-i cümle cihân*¹⁷⁵

[Âlemin kutbu Hz. Şeyh Şa’bân’ın bereketiyle yeryüzündekilerin hepsine hamd ve selâmın nurunu söylerim]¹⁷⁶

Bitiş:

Şa’bân-ı Velî, s. 233. Çifçi eserin, 1970 yılında Hattat Emrullah Demirkaya tarafından yeniden yazıldığını belirtir [aynı yer].

¹⁷³ Ocak’ın yaptığı tasnife göre, menâkıbnâmeler iki türdür. İlki Fuâdî’nin menâkıbnâmesi gibi, velînin yaşadığı dönemde veya vefatından az zaman sonra, kendisiyle aynı çevrede yaşayanlar hayatta iken kaleme alınmış menâkıbnâmeler olup biyografik özellikler taşımaktadır. İkinci tür menâkıbnâmeler ise, toplama menâkıbnâmeler adıyla anılmakta olup velînin vefatından çok uzun zaman sonra birbiriyle hiçbir şekilde irtibatı olmayan, tamamen gerçek ve hayalî menkıbelerin rastgele bir araya getirilmesi suretiyle teşkil edilmiştir. Ocak, bu tarz eserlerdeki menkıbelerin çoğunlukla masalımsı olduğunu söyleyerek, tarihsel zeminle alakalarının oldukça zayıf olduğunu vurgular. Bu sebeple Fuâdî’nin *Menâkıbnâme*’si tarihsel gerçeklik ve bilgi kesinliği açısından daha ön plandadır. Bkz: Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s. 39.

¹⁷⁴ John Curry, “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Halvetî Tarikatı İçindeki Türkçe Menâkıb Edebiyatının Gelişmesi”, Cemal Bayak (çev.), **Türkler**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, XI, s. 820.

¹⁷⁵ Fuâdî, **Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân**, Süleymaniye, Uşşâkî Tekkesi-35, vr. 24/b.

¹⁷⁶ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 11.

اللهم اهدنا بھدایتک وارزقنا الکمال بعنایتک وارزقنا بوصول درجاتک وارفع درجاتنا بظھور آثار أفعالك وشعارصفاتک وکمال تجلے ذاتک بحمرة جمیع
أنبيائک وأولیائک وصلی اللہ علی محمد وآلہ وصحبہ أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین والحمد للہ رب العالمین

[Allahım! Bize hidayetinle doğru yolu göster, yardımınla bizi kemale erdir, bizi senin derecelerine erişebilmekle rızıklandır. Zatî tecellilerinin kemâlini, sıfatlarının sembollerini ve fillerinin yansımalarını göstererek mertebemizi yücelt. Bütün peygamberlerinin, Velîlerinin, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in, onun âlinin ve ashabının hürmetine. Ey merhametlerin en merhametlisi. Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır.]

Muhteva: Muhtasar menâkıbnâme beş bölümden oluşur. Yazar ilk bölümde gerçek Velînin özelliklerinden, keramet mefhumundan, kerametın bir velî için elzem olup olmadığından bahsetmekte, ikinci bölümde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin silsilesini açıklamaktadır. Üçüncü bölümde Şeyh Şa'bân-ı Velî'den önce Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii'nde irşad vazifesi gören Seyyid Ahmed Sünnetî Efendi'nin menkıbelerini, kitabın en uzun bölümü olan dördüncüsünde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin menkıbe ve kerametlerini, son bölümde ise Şeyh Şa'bân-ı Velî'den sonra Şa'bâniyye postuna oturan ve Fuâdî'nin her birini sırasıyla dört halifeye benzettiği Osman Efendi, Hayreddin Efendi, Abdülbâki Efendi ve Muhyiddin Efendi'nin menkıbelerini anlatmaktadır. *Menâkıbnâme*'nin bu son bölümü, Fuâdî'ye kadar Şa'bâniyye müşşidlerinin hayatlarına dair ilk elden bilgiler içermesi bakımından önemlidir.

Menâkıbnâme'de lâyhalar, ilgili ayetler ve hadislerle düzenlenmiş, konuların açıklanmasında çeşitli şiirlere ve beyitlere yer verilmiştir. Beyitler başta Hafız-ı Şirazî olmak üzere Mevlânâ ve Molla Câmi'den alınmıştır. Bu şiirlerin bir kısmı başta *Türbenâme* olmak üzere diğer eserlerde de kullanılmıştır.

Telif Sebebi: Fuâdî, evliya kerametlerine inanmanın da peygamber mucizelerine inanmak gibi ehl-i sünnet itikadının bir gereği olduğunu açıkladıktan sonra, irfan sahibi birçok şahsın velîlerin menkıbelerini derleyip menâkıbnâmeler yazdığını ve fakat Şa'bân-ı Velî ve Şa'bânî yolu halifelerinin menkıbelerinin derlenip kitaplaştırılmadığını ifadeyle ihvandan gelen talepler ve tavsiyeler doğrultusunda bu işe başladığını belirtir. H. 1017'de menâkıbnâmeyi yazmaya başlayan Fuâdî, tevhidle meşguliyyete mâni ve çeşitli düşüncelere neden olacağını düşünerek bu işten vazgeçme niyetindeyken, birçok ihvandan ve özellikle de Kastamonu Mevleviyetinde¹⁷⁷ görevli olan Müftü Şeyhî Efendi'nin Fuâdî'yi başladığı işi bitirmesi konusunda cesaretlendirmesi ve bu işi akim bırakmasının asla caiz olmadığını ifade etmesi üzerine işe yeniden koyulur. İhvana bir yadigâr, Şa'bân-ı Velî'nin tarikat âdâb ve erkânına da bir hizmet vesilesi olarak hem talipler okuyup safa bulsunlar hem de kendisini hayır dua ile ansınlar diye mufassal bir menâkıbnâme telif eder. Ancak bu geniş menâkıbnâme hem Arapça olduğu için hem de anlaşılması biraz zor olduğu için, herkesin anlayabileceği basit ifadelerle ve Türkçe olarak muhtasar bir menâkıbnâme kaleme alır.¹⁷⁸

Nüshalar:

Süleymaniye, Dârü'l-Mesnevî, 366, 119 vr, 17 str, H. 1237 (1822).

Süleymaniye, Düğümlü Baba, 569, 89 vr, 17 str, müs: Hafız Osman Hasbi, H. 1252 (1836).

¹⁷⁷ Mevleviyet: Osmanlı ilmiye teşkilatında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim. Bkz: Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, XXIX, 467.

¹⁷⁸ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 12-16.

Süleymaniye, HME, 2287, vr.131-171, 19 str.

Süleymaniye, HME, 2332/2, vr.37-111, 21 str, H. 1017.

Süleymaniye, HME, 4588, 124 vr, 18 str, H. 1253 (1837).

Süleymaniye, HME, 4682, 101 vr, 15 str.

Süleymaniye, Hazret-i Nasuhi Dergâhı, 116/1, vr. 1-43, 34 str, H. 1094.

Süleymaniye, Reşid Efendi, 478, 130 vr, 17 str, müs: Hafız Osman el-Hasbi, H. 1230 (1814).

Süleymaniye, Tercüman Gazetesi, 45, 54 vr, 23 str.

Süleymaniye, Uşşâki Tekkesi, 35, vr. 25-56, 17 str, H. 1113.

Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 634, 100 vr, değişik sayıda satır.

İstanbul Üniversitesi, NEKTY-23 barkod no, 90 vr, 17 str.

İstanbul Üniversitesi, NEKTY-2643 barkod no, 54 vr, 20 str.

İstanbul Üniversitesi, NEKTY-6490 barkod no, 159 vr, 17 str, müs: Hüseyin Hüsnü.

İstanbul Üniversitesi, T1706.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 811545, 86 vr, 27 str.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 20716.

Kastamonu YEK, 3676/01, vr. 1/b-90/b, 17 str, H. 1030 (1620).

Kastamonu YEK, 3679/1, 112 vr, 19 str, müs: Şeyh Muhammed b. Muhammed, H. 1086 (1674).

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8508, 85 vr, 15 str, H. 1073 (1662).

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 5700, 50 vr, 17 str.

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 5535/1, vr. 1/b-79/a, 17 str.

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2370, 35 vr, 15 str.

Milli Kütüphane, AÖİHK, 06 Hk 3254/1, vr. 1/b-90/b, 17 str.

Milli Kütüphane, AÖİHK, 06 Hk 3734, 12 vr, değişik satırlar (eksik).

Milli Kütüphane, A-9977, 183 vr, 17 str, müs: Osman Behcet, H. 1262 (1846).

Milli Kütüphane, 4588.

İBB OEY, 614/21, vr.118/a-163/b, 23 str, müs: İbrahim Atpazarî, H. 1192.

İBB OEY, 628/1, vr.1/b-37/b, 29 str, H. 1017.

İBB OEY, 782, vr.1/b-85/b, 21 str.

Ali Emiri Şer'iyye, 1091/1, vr.1/b-67/b, 19 str, H. 1289.

Ali Emiri Şer'iyye, 1093, 122 vr, 17 st.

Almanya Milli Kütüphanesi TY, Ms.or.oct.2928, 105 vr, 17 str.

Kahire-Mısır, Hidiv Kütüphanesi TY, 6235/1.

Mısır Milli Kütüphanesi TY, Mecâmi Türkî 8, 27 vr, 19 str, müs: Dervîş Mesûd, H. 1199 (1784).

Vatikan Kütüphanesi TY, Vat. Turco 344/1, 17-107 vr, 17 str.

Vatikan, Vatikan Kütüphanesi TY, Vat. Turco 170, 60 vr, 21 str.

1.3.1.3.Mufasssal Menâkıbnâme-i Şeyh Şa'bân-ı Velî

Genel Özellikler: Ömer Fuâdî, muhtasar menâkıbnâmede sık sık mufasssal menâkıbnâmeye atıfta bulunur. Buna göre eserin Arapça kaleme alındığını, muhtasarından önce yazıldığını, telif sebebinin muhtasarıyla aynı olduğunu, Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi ve halifelerini halka ve tarikat ihvanına tanıtmak ve sevdirmek olduğu ileri sürülebilir.

Hâlihazırda kayıp olan eseri, Fuâdî henüz hayattayken âsitâneye bırakmıştır.¹⁷⁹ Ancak vefatından sonraki dönemlerde eserin mevcudiyetinin keyfiyeti pek bilinmemektedir. Nihâl Yazar, konuyla ilgili birkaç iddiayı zikreder. Kastamonu Kütüphanesi eski müdürlerinden Lütfü İkiz'e göre eser âsitâne postnişinlerinden Bolulu İbrahim Şevkî Efendi'nin (ö. 1313/1897) terekesiyle beraber Bolu'ya gitmiştir. Kastamonu İsmail Bey Camii imamı Mehmed Tufan Aslan'a göre ise, Küre'ye sürgünü sırasında Şeyhülislam Üryânîzâde'nin (ö. 1889)¹⁸⁰ şahsî kütüphanesinde görülmüştür. Bir iddiaya göre de Kastamonu kütüphanesinden çalınmıştır.¹⁸¹

Cevdet Yakupoğlu, Kastamonu YEK 3679'da kayıtlı olan ve Şeyh Mehmed b. Şeyh Mehmed b. Şeyh Ömer el-Fuâdî el-Kastamonî tarafından istinsah edilen menâkıbnâme nüshasının *Mufasssal Menâkıbnâme* olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸² Nüsha çokça nemlenip yıprandığından karşılıklı sayfalarındaki yazılar içiçe geçmiş ve silikleşmiş durumdadır. Bu durum okumayı bir hayli zorlaştırmaktadır.

Yakupoğlu risalenin 113 varaktan meydana geldiğini belirtse de mecmua içerisinde yer alan *Menâkıbnâme* dışında 100/b-107/a varakları arasında *Gülâbiyye* ile 107/b-112/b varakları arasında *Pendnâme* bulunmaktadır. Hacim itibarıyla muhtasarı ile mufasssalı arasında bir farklılık olması beklenen bu menâkıbnâme nüshasının *Mufasssal Menâkıbnâme* olma ihtimali bir hayli zayıftır. Nüshanın bir de Türkçe olduğu göz önünde bulundurulursa bu nüshanın *Mufasssal Menâkıbnâme*'ye ait olmadığını söylemek mümkündür. Zira Fuâdî *Mufasssal Menâkıbnâme*'yi Arapça, *Muhtasar Menâkıbnâme*'yi de Türkçe kaleme almıştır.

Muhteva: *Mufasssal Menâkıbnâme*'nin muhtevası, Fuâdî'nin *Muhtasar Menâkıbnâme*'de yaptığı atıflar vesilesiyle bilinmektedir. Buna göre, *Mufasssal*

¹⁷⁹ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 167.

¹⁸⁰ II. Mahmud dönemi kadılarından Mehmed Said Efendi'nin oğlu olan Üryânîzâde İstanbul'da doğdu. Babasının Serez, Halep, Kastamonu, Manastır ve Şam kadılıkları yaptığı sırada yanında bulundu ve nâibliğini üstlendi. Bkz: Ş. Tufan Buzpınar, "Esad Efendi Uryanizade", *DİA*, XI, s. 346.

¹⁸¹ Nihâl Yazar, s. 48-49; Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 23.

¹⁸² Cevdet Yakupoğlu, "Şeyh Şa'bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?", *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu* [4-6 Mayıs 2012, Kastamonu], I, s. 162.

Menâkıbnâme'de velîyy-i sadıkın özelliklerini,¹⁸³ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin silsilesinde yer alan mana sultanlarının hepsinin Hakk'a giden yollara ve marifetullahıya sahip velîler olduğuna dair bahisleri ve onların keramet ve menkıbelerini¹⁸⁴, Seyyid Yahya Şîrvânî'nin keramet ve menkıbelerini,¹⁸⁵ bir posta aynı anda iki kişinin oturup oturamayacağı meselesinin zahîrî saltanat ile izahını,¹⁸⁶ şeriat, tarikat, hakikat ve marifet arasındaki münasebeti,¹⁸⁷ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin 360 halife yetiştirmesindeki sırrı,¹⁸⁸ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halk tarafından ümmî olarak bilinmesindeki sır ve hikmeti,¹⁸⁹ âlimlerden ve mollalardan Muhammed Çelebi gibi zatların Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye intisaplarını,¹⁹⁰ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tarikat münkirlerinin yakışksız sözleri karşısındaki sabır ve tahammüllerini,¹⁹¹ vaaz kürsüsünden Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye taan eden Evliya Şüca'yla ilgili menkıbenin İnşirah Suresi'yle izahını, Şeyh Şa'bân-ı Velî ile Evliya Şüca arasındaki münasebeti bilen Bilal Halife'nin Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye intisabını ve halife olarak Turhal'a gönderilmesini,¹⁹² meşayihî sınamanın tehlikelerini ve bundan sakınmanın gerekliliğini, tarikat münkirinin ne olduğunu,¹⁹³ iman ve irfan mertebelerini, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin bu mertebeleri tamamlamasıyla ilgili bahisleri,¹⁹⁴ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halife olarak atadığı bazı dervişlere ait keramet ve menkıbeleri,¹⁹⁵ Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin mürşidü's-sakaleyn olmasını ve cinlerle münasebetini,¹⁹⁶ remil, falcılık, kâhinlik, ilm-i nücum ve vefkle ilgili meseleleri,¹⁹⁷ Hak yolunda mürşide her bakımdan teslim olunması gerektiğini ve bu teslimiyet vesilesiyle erişilebilecek makamları,¹⁹⁸ Şa'bâniyye'nin dördüncü postnişini Abdülbaki Efendi'nin keramet ve menkıbelerini,¹⁹⁹ Muhyiddin Efendi'nin keramet ve menkıbelerini²⁰⁰ bulmak mümkündür.

1.3.1.4. Türbenâme

Genel Özellikler: Türbeyle ilgili, türbelerin nasıl yapıldığını, türbe yapılırken meydana gelen harikulâde olayları anlatan eserlere "türbenâme" adı verilir. Kendisi için türbe yapılan velîlerden biri de Şeyh Şa'bân-ı Velî'dir. Fuâdî, Şeyh Şa'bân-ı Velî için şeyhi Muhyiddin Efendi'nin de işaretiyle hem bir türbe yapılmasına önyak olmuş, hem de bu türbenin nasıl yapıldığını, ne gibi süreçten geçtiğini anlatan bir eser kaleme almıştır.

Türbenâme, genellikle *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* risalesiyle birlikte istinsah

¹⁸³ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 23.

¹⁸⁴ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 57.

¹⁸⁵ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 59.

¹⁸⁶ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 93.

¹⁸⁷ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 99.

¹⁸⁸ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 103.

¹⁸⁹ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 103.

¹⁹⁰ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 111.

¹⁹¹ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 112.

¹⁹² *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 116.

¹⁹³ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 125.

¹⁹⁴ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 125.

¹⁹⁵ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 138.

¹⁹⁶ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 150.

¹⁹⁷ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 151.

¹⁹⁸ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 167.

¹⁹⁹ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 194.

²⁰⁰ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 200.

edilmiştir. Fuâdî'nin *Menâkıbnâme* ile birlikte Osmanlı zamanında basılmış iki eserinden biridir, 1030 yılında kaleme alınmıştır.²⁰¹

Eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş iki de baskısı vardır. Bunlardan ilki L. Nihal Yazar'a²⁰² diğeri ise Muhammed Safi'ye²⁰³ aittir. İlk çalışma metnin transkripsiyonunu ihtiva eder. İkinci çalışma ise metnin sadeleştirilmesine yönelik olup birçok anlam ve bilgi eksikliğiyle malûldür.

Eserle ilgili Hamdi Kızılar bir sempozyumda bildiri sunmuş,²⁰⁴ daha sonra bildirisini makaleye dönüştürmüştür.²⁰⁵

Telif Sebebi: Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesi inşa edilirken birtakım olumsuzluklar meydana gelir. Türbenin banisi Ömer Kethüda, Nasuh Paşa tarafından öldürülür. İnşaat için gerekli olan maddî yardım kesilir ve türbe yarım kalır. Maneviyattan ve Allah'ın hikmetinden habersiz ve nasipsiz birtakım kişiler de kıskançlık gösterip dedikodu yaparlar. Türbenin yapılmasına itiraz edip karşı gelirler ve bunu halkın içinde söylerler. Müellif de bu dedikoduları, kıskançlıkları ortadan kaldırmak, itirazlara cevap verebilmek ve Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin kerametlerini ortaya koymak için *Türbenâme* risalesini kaleme alır.²⁰⁶

Başlangıç: “İsm-i zâtı a'zam ve a'lâsı zikrile hamd-i bâlâ ve ism-i sıfât-ı efham ve aksâsı fikrile şükr-i vâlâ ol Hâlik-ı cümle-i berâyâ ve râfî'-i âsümân-ı kubbe-i minâ bi-gayri 'amedin teravnehâ ve câ'il-i halîfe-i mazhar-ı sır...”²⁰⁷

Bitiş: “ve'l-hamdü lilahi müfettihi'l-ebvâbi ve müsebbibi'l-esbâb.”

Muhteva: Fuâdî, *Türbenâme*'de, tasavvufa, tarikat âdâb ve erkânına, türbe inşasına, türbelerin tezyinine, türbe ziyaretlerine, ziyaretler esnasında yapılan dualara karşı çıkarak bunların dinde yeri olmadığı iddiasıyla tasavvuf erbabını tekfir edenlere ve Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesinin inşasının yarım kalmasına neden olan olaylar, bu olaylara binaen yapılan dedikodulara aklî ve naklî deliller getirmek suretiyle cevap vermiştir. Cevaplarında herhangi bir isim zikretmemiş, herhangi bir kimseyi veya zümreyi hedef almamıştır.²⁰⁸ *Türbenâme*, XVII. yüzyıl Anadolu coğrafyasında Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesinin inşası sırasında yaşanan olaylar ile o sırada yapılan eleştiri ve iddialar üzerine Fuâdî tarafından yazılmış olsa da aslında meseleler umumî ve tasavvufî bir nazarla değerlendirildiği için bütün zaman ve

²⁰¹ Fuâdî, *Türbenâme*, İBB OEY, 836, vr. 103/b; Fuâdî, *Türbenâme* [*Menâkıbnâme* içinde], s. 187.

²⁰² L. Nihal Yazar, Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, [y.y.]: Mas Matbaacılık, [t.y.].

²⁰³ Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Muhammed Safi (haz.), Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 1998.

²⁰⁴ Hamdi Kızılar, “Şa'bâniye Temsilcilerinden Ömer Fuâdî'nin ‘Türbenâme’ Risalesi: Tasavvuf Karşıtlarına Verilen Cevaplara Bir Örnek”, Kastamonu, 2012, **I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2012 Kastamonu**, I, s. 373-389.

²⁰⁵ Hamdi Kızılar, “XVII.Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risâlesi”, **Journal of Islamic Research**, 2013, S. 24 (3), s. 137-145.

²⁰⁶ Fuâdî, *Türbenâme*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 292/a-292/b; İBB OEY, 836, vr. 67/b-68/a; Süleymaniye, DB, 366, vr. 100/a; L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 271.

²⁰⁷ Fuâdî, *Türbenâme*, İBB OEY, 836, vr. 55/b.

²⁰⁸ Hamdi Kızılar, “XVII.Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek. Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risâlesi”, **Journal of Islamic Research**, 2013, S. 24 (3), s. 139.

zeminlerin tasavvuf münkirlerinin iddialarına bir cevap niteliği de taşımaktadır.²⁰⁹

Risalede Mevlânâ'ya; Molla Cami'ye ait Farsça şiirlerin yanında Fuâdî'ye, Sultan Murad'a, Belîğî'ye, Ubeydî'ye ve Mahvî Efendi'ye ait Türkçe şiirler yer almaktadır. Fuâdî'ye ait şiirlerden üçü, türbenin bitişine, kubbesinin kurşunlanmasına ve türbe ile harem kapılarının yapımına düşürülen tarihe yer vermektedir. Fuâdî ele aldığı konuları çeşitli ayet ve hadislerle desteklemekte, bazı ayetlerin tefsiri için çeşitli tefsirlere müracaat etmektedir.

Risalede Halil Paşa ile Kurşuncuzade Mustafa Paşa'ya dair birer bölüm yer almaktadır. Fuadi ilgili bölümlerde bu iki şahsın hayatlarına değinmekte, özellikle Halil Paşa'nın yaptığı savaşlara yer vermekte ve türbe yapımında gösterdikleri hizmeti hayır ile anmaktadır.

Nüshalar:

Kastamonu YEK, 3676/2, vr. 92/b-124/a, 20 str, H. 1030 (1620) [Müellif Hattı]

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 284/b-318/a, 16 str.

Süleymaniye, Reşid Efendi, 478, müs: Hafız Osman el-Hasbi, H. 1230.

İBB OEY, 836/7, vr. 55/b-103/b, 15 str.

Ali Emri Şer'iyye, 1091/2, vr. 67-90, muhtelif satır, müs: Muhammed Şükrü, H. 1289.

1.3.1.5.Şerh-i Vird-i Settâr

İlk sufi toplulukları tarafından belli âyetlerin okunması kast edilen “vird” kavramı, sonraki dönemlerde âyet, hadis, salavat, tesbih ve zikirle bizzat tarikat müessisleri tarafından tertip edilen dua ve tesbihlerin ilavesiyle yeni bir şekil kazanmıştır. Buna göre tarikatın kendine has bir evrad veya ahzâb kitabı ortaya çıkmıştır. Virdlerin zamanla meşhur olanları çeşitli sufiler tarafından şerh edilmiştir.²¹⁰ Bunlardan biri de Seyyid Yahya Şîrvânî'nin *Vird-i Settâr*'ıdır.

Seyyid Yahya Şîrvânî tarafından tanzim ve tertip edilip Şeyh Şa'bân-ı Velî tarafından bazı ilaveler ve çıkarmalarla yeniden vücut bulan “Evrâd-ı Şerîf” veya “Evrâd-ı Settâr” sabah namazından sonra, güneş doğana kadar mümkünse ezberden okunan Halvetî yolunun erkânındandır. Halvetiyye yolunda birçok mutasavvıf *Vird-i Settâr*'a şerh yazmıştır. Bunlardan biri de Ömer Fuâdî'dir. *Vird-i Settâr*'a şerh yazanlar arasında, Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin (ö. 1299/1881), Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788), Kara Çelebi Muhammed Tirevî (ö. 1215/1801), Şah Velîyyullah b. Üveys Ayntâbî, Şemseddin Halvetî (ö. 1006/1597), Prizrenli Markalaçzade Süleyman b. Rüstem Efendi bulunmaktadır.²¹¹ Mustafa

²⁰⁹ Kızıler, “XVII.Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risâlesi”, s. 145.

²¹⁰ Mustafa Kara, “Evrâd”, *DİA*, XI, s. 533-4-5.

²¹¹ Himmet Konur, “Derviş Ömer Fuâdî'nin Şerh-i Vird-i Settâr Şerhi”, *Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, [21-22 Kasım 2013 Eskişehir, 24-26 Kasım 2013 Bakü], s. 608-9; Mehmet Rıhtım, “Yahyâ-yı Şîrvânî”, *DİA*, XVIII, s. 265. Bunlardan Markalaçzâde (neşr. Ali Alaattin Yayınları, İzmir 1988), Harîrîzâde (*Fethu'l-Esrâr Şerh-i Virdü's-Settâr*, İstanbul 1287) ve Kara Çelebi Muhammed Tirevî (Bulgaristan, Köstendil 1215/1801) şerhleri basılmıştır.

Kara bu isimlerin yanında, Abdullah Şerkavî, Şemseddin Nasûhîzâde, Osman b. Ahmed Fertekî isimlerini de anar.²¹²

Fuâdî'nin eserleri konusundaki karışıklık *Şerh-i Vird-i Settâr*'da da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *Risâle-i Virdiyye Makâle-i Ferdiyye* adlı risâle ile *Şerh-i Vird-i Settâr* zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Fuâdî'nin risâlelerini toplayan bir mecmuânın içinde *Risâle-i Virdiyye*, müstensih tarafından "Hâzihi Şerh-i Vird-i Hazret-i Seyyid Yahya" şeklinde künyelenmiştir.²¹³

Risale hakkında Hatice Karaçam bir tez hazırlamış²¹⁴, Himmet Konur da bir bildiri sunmuştur.²¹⁵

Başlangıç: "Ve bihî sikatihî ve i'timâdî ve teslîmî. Allâhümme, kîle asluhû 'billâhi âmennâ bi'l-hayr' idi. Evvelâ harf-i nidâ hazf ile tahfîf olundu ve dahi emme fi'linin müte'allekâtı olan sîga-i tekellüm ile bi'l-hayr hazf olundu. Allâhu emme kaldı. Hemze dahi hazf olunup lafzatullâh zamm olunmakla Allâhümme oldu."²¹⁶

Bitiş: "Hazret-i Sultan kuddise sırruh buyururlardı ki, dervîş-i tâlibin vâkı'ası cemâl yüzünden rûhânî görünürse fihâ ve ni'mete ve celâl yüzünden nefsanî görünürse terakkî kaskına, hakîmâne cemâl yüzünden rûhânî olmağa te'vîl oluna. Bu vechile ki, hâlâ türbe-i pür-envârlarında bile medfûn olup ve mürşid-i kâmilimiz olan Muhyiddîn Efendi kuddise sırruh rivâyet ederler ki: Bir gün Hazret-i Sultan bir vâkı'a-ı nefsanîyye söyledim "ne güzel" deyip hâsıl-ı kelim pesend ettiklerinde "Benim sultânım, ne vechile güzel, nefsanîdir?" dedim, onlar dahi "Güzelliği oldur ki, âyinede kalbin pâk vücûdunda olan sıfat-ı zemîme-i nefsanîyyen 'indallâh sana gösterilmiş, mücâhede edip sıfat-ı zemîme gidersin denilmiş. Eğer ol vâkı'ayı görmesen sen de tenezzül ve noksân görünmezdi, çünkü göründü, var çalış" diye dua ettiler. Temmet el-kitâbu bi-'avnillâhi'l-Vehhab."²¹⁷

Muhteva: *Vird-i Settâr* üç bölümden oluşur. İlk bölümde Allah'a hamd ü sena, dua ve istiğfar edilir. İkinci bölümde Allah'ın sıfatları ve esmaü'l-hüsnâsı yer alır. Son bölümde ise, Hz. Peygamber'e, dört büyük halifeye, Ensar ve Muhacirin'e, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e, Hz. Hamza ile Hz. Abbas'a ve tâbiîne salâtu selam edilir.²¹⁸

Fuâdî eserinde, bir taraftan *Vird-i Settâr*'ı şerh ederken diğer taraftan da tasavvufî görüşlerini dile getirir. Risalede, şarih nübüvvet, velayet, nübüvvet velayet ilişkisi, marifetullah, marifetullahtan kaskın Allah'ın sıfatları olup Zâtı olmadığı, seyrü sülûktan gayenin marifetullah olduğu, hikmet, mürid, mürşid, müridin eğitimi, zikir, fenâ, bekâ, nefis,

²¹² Mustafa Kara, "Evrâd", *DİA*, XI, s. 534.

²¹³ Süleymaniye, HME, 2287, vr. 173/a. Eser her ne kadar *Şerh-i Vird-i Settâr* adıyla anılıyor olsa dahi, eserin gerek başlangıç gerek sonuç ve gerek muhteviyâtından *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye* olduğunu anlıyoruz. Biz de bu doğrultuda eseri dipnotta gösterirken, kayıtlara geçtiği şekilde hatalı olarak değil de doğrusuyla künyeleyeceğiz.

²¹⁴ Hatice Karaçam, "Dervîş Ömer Fuâdî Efendi'nin Şerh-i Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006).

²¹⁵ Himmet Konur, "Dervîş Ömer Fuâdî'nin Şerh-i Vird-i Settâr Şerhi", *Uluslararası Seyyid Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, [21-22 Kasım 2013 Eskişehir, 24-26 Kasım 2013 Bakü], s. 605-616.

²¹⁶ Fuâdî, *Şerh-i Vird-i Settâr*, İBB OEY, 484, vr. 78/b.

²¹⁷ Fuâdî, *Şerh-i Vird-i Settâr*, vr. 149/b-150/a.

²¹⁸ Himmet Konur, "Dervîş Ömer Fuâdî'nin Şerh-i Vird-i Settâr Şerhi", s. 607.

nefs mertebeleri, tevbe, şeriat-tarikat-hakikat-marifet ilişkisi, rüya, dört halifenin menkıbeleri gibi meseleler hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.²¹⁹ Fuâdî görüşlerini desteklemek amacıyla İmam-ı Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebu Leys Semerkandî (ö. 373/983), Begavî (ö. 516/1122), Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), İbn Arabî (ö. 638/1240), Kadı Beydâvî (ö. 685/1286), Sadî-i Şirâzî (ö. 691/1292), Molla Câmî (ö. 898/1492) gibi âlim ve âriflerin eserlerine müracaat eder.²²⁰

Nüshalar:

Süleymaniye, Reşit Efendi, 1189, vr. 1/b-75/b, 15 str, müs: Hâfız Muhammed Gâlib b. Muhammed Emîn, H. 1251.

Süleymaniye, Esad Efendi, 1734, vr. 48/a-93/b, 17 str.

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 196/a-229/a, 21 str.

Ali Emiri Şer'iyye, 881, vr. 1/b-61/b, 23 str, müs: Seyyid Hâfız Muhammed Emîn (İlyas Çelebi Mescidi İmamı), H. 1248.

1.3.1.6. Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye

Genel Özellikler: Risale, kaynaklarda “*Risâle-i Virdiyye ve Makâle-i Ferdiyye*”, “*Risâle-i Virdiyye*”, “*Makâle-i Ferdiyye*”, “*Virdiyye*” veya “*Ferdiyye*” adlarıyla geçmektedir.²²¹ Eser genellikle araştırmalarda iki ayrı müstakil risale olarak kaydedilmiştir. Eseri, isminde Risale-i Virdiyye terkihi olmasından ötürü, *Şerh-i Vird-i Settâr* ile karıştıranlar da vardır.²²²

Eserin hacmi ve sonu konusunda farklı görüşler vardır. Mesela bazı araştırmacılar

²¹⁹ Şerh-i Vird-i Settâr'ın muhtevası için ayrıca bkz: Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi'nin Şerh-i Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 21-35.

²²⁰ Şerh-i Vird-i Settâr'ın kaynakları için bkz: Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi'nin Şerh-i Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 17-21.

²²¹ Örneğin Hüseyin Vassaf, Fuâdî'nin eserlerini sıralarken, *Makâle-i Ferdiyye, Risâle-i Virdiyye* diye iki ayrı eser sıralar. Bkz: Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, IV, s.18, İstanbul 2006. Eseri günümüz Türkçesine aktaran Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından iki ayrı eser şeklinde algılanmış olabilir. Nitekim Akkuş ve Yılmaz, benzer bir hatayı *Ta'rifât-ı İlmi Nahiv* adlı eseri iki ayrı eser gibi *Ta'rifât* ve *İlm-i Nahiv* şeklinde zikrederek yaparlar. [Bkz: aynı yer.] Bunda elbette Vassaf'ın, Fuâdî'nin eserlerini zikrederken risalelerin arasına herhangi bir ayraç koymamasının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bkz: Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2306, vr. 6/a. *Virdiyye ve Ferdiyye*'yi iki ayrı eser gibi değerlendirenlerden biri de Ülkü Sayacı'dır. Bkz: Ülkü Sayacı, “Ömer Fuadi'nin Risale-i Sadefiyye Adlı Eseri”, s. 14-18.

²²² Nitekim bu karışıklık yüzünden olsa gerek *Hâbiyye* üzerine bir çalışma hazırlayan Zavotçu, Fuâdî'nin eserlerini tanıttığı bölümde, yedinci sırada *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*'yi, on beşinci sırada da *Şerh-i Vird-i Settâr*'ı anmış ve iki risale için de aynı yeri kaynak göstermiştir: Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287 nolu mecmua. *Ferdiyye* için bu mecmuanın 173/a-229/a varaklarını, *Şerh-i Vird-i Settâr* için ise 173/a-238/a varaklarını yer olarak göstermiştir. Bu durum bize Fuâdî'nin eserleri hususundaki karışıklığın ne derecede olduğunu göstermektedir. Bkz: Gencay Zavotçu, **Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, Kocaeli: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 2007, s. 88 ve 94. Zavotçu'nun yaptığı bu hatada en büyük pay, elbette risaleyi istinsah edenin risalenin başına “Şerh-i Vird-i Settâr” başlığı koymasındır. İçerik *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye* iken, müstensih risalenin *Şerh-i Vird-i Settâr* olduğunu beyan etmiştir. Bununla beraber müstensih ilk varağa eserin tashihe muhtaç olduğunu da belirtmiştir.

Virdiyye'ye halvet ve zikir bahsini dâhil ederken²²³ bazıları dâhil etmemişlerdir.²²⁴ Bundan dolayı Fuâdî'nin eserlerinin sayısı konusunda var olan karışıklık daha da artmıştır. Müellifin Türkçe yazdığı risale bir yüksek lisans çalışmasına konu olmuştur.²²⁵

Telif Sebebi: Sebeb-i Telif-i Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye bölümünde²²⁶ Fuâdî'nin, "...erkân-ı şerîflerinde ser-çeşmemiz Kutb-ı Cihân Seyyid Yahyâ Sultân (ks) Hazretleri zamân-ı ma'ârif-i nişânlarından ilâ hâze'l-ân okunan vird-i şerîf-i bâ'is-i safâ ve 'irfânın ba'zı ihvân u hullân ve dervîşân-ı tâlibân şerî'at ve tarîkat hâlinde 'ibâret-i zâhiriyye ile kitâba ve nutka gelen mazmûn-ı zâhirî ve mantûk-ı behîsini 'ibâret-i sarîha ile beyân-ı ma'rifet ve hakikat hâlinde olan mazmûn-ı bâtinî ve gayr-ı mantûk-ı behîsini 'ibâret-i remziyye ve sırrıyye ile şerh ve 'ayân iltimâs ve murâd ettiklerinde fi'l-hakîka iltimâs edenlerin recâ ve iltimâsına iz'âf ve icâbet ve iltimâs etmeyenlerin sülûküne mu'âvenet ve muzâharet kastedip..."²²⁷ şeklindeki ifadesinden Seyyid Yahya Şîrvânî'den kendi zamanına kadar okunagelen *Vird-i Settâr*'ı şerh ettiğini, virdle ilgili sorulara cevap vermek sûretiyle dervîşlerin sülûklarına yardımcı olmayı istediğini anlamaktayız.

Fuâdî, risaleyi Halvetiyye'nin ikinci pîri kabul edilen Seyyid Yahya Şîrvânî'den (ö. 867/1464)²²⁸ kendi zamanına gelinceye kadar okunan duaları ve anlamlarını, tarikat hâllerini ve şariat usûllerini öğrenmek isteyen taliplerin elinin altında bulunması ve gerekli olduğunda yararlanılması için hazırladığını belirtir.²²⁹

Başlangıç:

بِسْمِ الْأَعْظَمِ وَمُحَمَّدِ الْأَخْصَمِ وَبِصَلْوَةِ رَسُولِهِ الْأَكْرَمِ وَبِصَلْوَةِ آلِهِ وَأَصْحَابِهِ ذِي الْمَعَارِفِ وَالْحَكَمِ²³⁰

[İsm-i a'zam ile başlar, hamd-i efram ile hamd eder, Resûl-i Ekrem'e, marifet ve hikmet sahibii âline ve ashabına salât ederim.]

Bitiş: "Lâyihâ-i Latîfe: Ve dahî vird-i şerîf ibtidâsında okunan Allâhümme yâ Settâr'dan elhamdü lillâhi 'ala't-tâ'ati ve't-tevfîk kelâmına varınca 'indallâh hâlet-i makbûl ve

²²³ Örneğin Gencay Zavotçu, *Şerh-i Vird-i Settâr*'ı tanıtırken eserin Süleymaniye HME 2287 numaralı mecmuanın 173/a-238/a varakları arasında olduğunu ifade etmiştir. Eğer Zavotçu'nun ifadesini doğru olarak kabul edersek 229/b'de başlayan ve 233/a'da sona eren *Risâle-i Halvet*'i ve 233/a ila 238/a varakları arasında bulunan *Zikr-i İlâhî* risâlelerini müstakil birer eser olarak kabul etmeyeceğiz. Ancak Zavotçu Fuâdî'nin eserlerini sıralarken *Halvetiyye* adında bir risale zikreder ve kayıt olarak da aynı mecmuanın 229-238 varaklarını işaret eder. Bkz: Zavotçu, s. 87 ve 94. Dolayısıyla bu konuda Zavotçu'nun da kafasının karışık olduğunu söylemek mümkündür.

²²⁴ *Risâle-i Virdiyye* üzerine tez hazırlayan Asuman Ünal, çalıştığı nüshanın Kastamonu YEK'te olduğunu beyandan sonra, risalenin diğer nüshasının Süleymaniye HME 2287, 173/a-229/a varakları arasında olduğunu belirtmektedir. Ünal'ın bu ifadesine göre, *Risâle-i Halvet* ve *Zikr-i İlâhî* risâleleri *Risâle-i Virdiyye*'ye dahil değildir. Ancak Ünal'ın yaptığı çalışmada bizim ve daha birçok araştırmacının *Risâle-i Halvet* olarak andığı risale de yer almaktadır. Bu durumu Fuâdî'nin risaleleri konusundaki karışıklığın bir başka yansıması olarak değerlendiriyoruz.

²²⁵ Asuman Ünal, "Ömer Fuadi (ö. 1560/1636)'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008).

²²⁶ Fuâdî, *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 173/b; Süleymaniye, HND, 142, vr. 10/b.

²²⁷ Fuâdî, *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 173/b-174/a; Süleymaniye, HND, 142, vr. 10/b-11/a.

²²⁸ Vîcdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye'den Halvetiyye Silsilenâmesi*, s. 25; Vîcdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye*, İrfan Gündüz (haz.), s. 178.

²²⁹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, İBB OEY, 415, vr. 6/b-7/a; Süleymaniye, HME, 4127, vr. 1/b-2/a.

²³⁰ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 173/a; Süleymaniye, HND, 142, vr. 9/a.

sıfat-ı mergûb olup hisâl-i ‘âbidân-ı sâdikân ve kemâl-i sâlikân-ı ‘ârifân-ı fâyıkân izhâr-ı ‘özl matlûb ve mergûb ve gufr-ı zünûb ve setr-i hâl-i ‘uyûb ile bed olunmakla bu sıfatla mevsûf olup ve evvel u âhir bâtın u zâhir bir olunca girdiği kapıdan çıkmak i‘tibâr ve nüktesiyle va‘fu ‘annâ yâ Kerîm vağfir lenâ zünûbena yâ Rahmân u yâ Rahîm bi-rahmetike yâ erhame’r-râhimîn ile itmâm-ı ihtitâm vâkı‘ oldu.”²³¹

Muhteva: *Risâle-i Virdiyye* üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Asuman Ünal, risalenin zengin bir içeriğe sâhib olduğunu, risalede fikhî, itikadî, ictimai konuların da kendisine yer bulduğunu, risalenin sistematik olarak konulara ve başlıklara ayrıldığını, farklı konuların lâyhalarla birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir.²³² Ünal, Fuâdî’nin risalede seyrü sülûk, zevk, tecellî-i berkî, varidât, fakr, akıl-nefs-ruh-kalb ve birbirleriyle olan ilişkileri, fena, beka, marifetullah, zikir, rüya, tac, etvâr-ı seb’a, halvet, itikaf, vird, cezbe, cem-fark, telvin-temkin, istiğrak, ubudiyet gibi konulara değindiğini belirtip²³³ konu başlıklarını, vahdet-i vücûd ve mertebeleri, nefis ve nefis mertebeleri, zikir, şeriat, tarikat, marifet, marifetullah, halvet, rüya, seyrü sülûk, fena ve beka, tasavvuf-sünnet ilişkisi, zevk, keramet, ruhanî tıp, sûfilerin kılık kıyafet âdâbı, rüyetullah, şeyh ve şeyhe hizmet, Halvetilik’in Şa’bâniyye kolunun âdâb ve erkânları, ruhbanıyyet şeklinde tasnif etmiştir.²³⁴

Nüshalar: Risalenin adı kütüphane kayıtlarında *Virdiyye*, *Verdiyye*, *Vurdiyye* gibi farklı künyelerle zikredildiğinden nüshaları tespit etmek güçtür. Bununla birlikte tespit ettiğimiz nüshalar şunlardır:

Kastamonu YEK, 1232/3, vr. 19/b-102/b, 17 str, H. 1038 (1628). [Müellif Hattı]

Süleymaniye, HME, 2395, vr. 24/b-45/b, 17 str.

Süleymaniye, HME, 4127/1, vr. 1/b-24/b, 19 str.

Süleymaniye, Esad Efendi, 1734/3, 22 vr, 17 str.

İBB OEY, 415, vr. 6/b-66/a, 23 str.

Ali Emiri Şer’iyye, 882, 80 vr, 21 str, sonu noksan.

Kastamonu YEK, 2067/3, vr. 31/b-144/a, 13 str.

Çorum Hasan Paşa YEK, 571, 59 vr, 25 str, müs: Yusuf Bahri, H. 1198 (1783).

1.3.1.7. Risâle-i Meşâyih-i Kibâr ve Velîyy-i Sâdik

Genel Özellikler: İki nüshasını tespit edebildiğimiz risale, beş bölümden oluşan *Muhtasar Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî* adlı eserin, gerçek velî kimdir ve gerçek evliyanın hepsinin kerâmet göstermesi lâzım mı, yoksa bazılarında bulunması kifâyet eder mi gibi meseleleri izâh eden ilk bölümüne benzer. Gerek bu risalede gerekse de menâkıbnâmenin ilk bölümünde yer alan bazı Arapça ifadeler ile ayetlerin müşterek olması nedeniyle bu risalenin, Fuâdî’nin meşâyih ve evliyanın özelliklerini ifade eden ibarelerinin bir araya getirilmesinden

²³¹ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 229/a; Süleymaniye, HND, 142, vr. 94/b.

²³² Asuman Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 87.

²³³ Asuman Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 89.

²³⁴ Asuman Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 51-84.

teşkil edildiğini söylemek mümkündür. Risalenin Fuâdî tarafından mı telif edildiği, ya da müridleri tarafından mı yazıldığı konusunda elimizde malumat yoktur. Dili Türkçe’dir.

Başlangıç:

و به نستعين علامة الولي ثلاث شغله بالله وفراره الى الله و همته لله

[Velînin alâmeti üçtür. Birincisi Allah ile meşgul olmak, ikincisi gidişi Allah’a olmak, üçüncüsü de gayret ve himmetinin Allah için olmasıdır.] ve dahi meşâyih-ı kibârdan naklolundu ki...²³⁵

Bitiş: “...‘azîzler nazarı kimyâdır, tâlib-i sâdık ellerine girdikten sonra yolda komazlar, hemân at binenin kılıç kuşananın ve meydân seğirdenin ve top ve çevgân atanındır.”²³⁶

Nüshalar:

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3890/6, vr. 114/b-116/b, müs: Ali Hilmi, 1266 (1849). [Kütüphane kaydında *Risale-i Tasavvuf* şeklinde geçmektedir.]

İBB OEY, 981, vr. 37/a-43/b, 13 str.

1.3.1.8.Türkçe Silsilenâme

Genel Özellikler: İslâmî ilimlerde liyakatı belgelemek ve sahtekârlığı önlemek için icazetnameler vardır. Tarikatlarda da hakikî şeyhleri sahtelerinden ayırt etmek amacıyla icazetname verme usulü kullanılmıştır.²³⁷ Bu anlamda tarikatlerin bir silsileye sahip olması ve bu silsile yoluyla Hz. Peygamber’e ulaşmaları önemlidir. Bundan yola çıkarak muhtelif tarikatlara bağlı birçok sûfî, müntesip oldukları tarikatın silsilesini ortaya koymuştur. Bu durum Halvetîlik’in bir kolu olan Şa’bânîlik için de geçerlidir. Fuâdî’nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî* adlı eserin ikinci bölümü Şa’bâniyye silsilesi hakkındadır.²³⁸ Bunun dışında Fuâdî müstakil bir silsilenâme de kaleme almıştır. “*În Silsile-nâme-i Hatîr li-Kâtibi’l-Hakîr Dervîş Ömer el-Fuâdî Hedâ’llâhu’l-Hâdî*”²³⁹ adını taşıyan risale, Türkçe’dir.²⁴⁰

Silsilenâme’de diğer risalelerinde olduğu gibi manzumelere de yer veren Fuâdî, zikir hakkında bir hadis-i şerifî hem Arapça hem de Türkçe ibareyle yazdıktan sonra, silsilesinde yer alan sûfîlerin isimlerini zikreder.

Başlangıç: “Sultânu’l-evvelîn ve’l-âhîrîn Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi vesellem pîşivâ-yı evliyâ ve rehnümâ-yı asfiyâ dâmâd-ı Resûlullâh ‘Aliyyün Velîyyullâh kerremallâhu vechehû hazretlerine muttasıl onlardan dahi...”²⁴¹

Bitiş: “.... silsile-i ma‘neviyye ve bâtniyye ‘ilm-i ledünnî devâmı ile ilâ yevmi’l-intihâ’ dâimâ olduğu gibi yine ‘ilm-i ledünnî kuvvetiyle silsile-i sûriyye ve zâhiriyyede cülûs

²³⁵ Fuâdî, *Risâle-i Meşâyih-ı Kibâr*, Milli Kütüphane, A 3890/6, vr. 114/b; İBB OEY, 981, vr. 37/b.

²³⁶ Fuâdî, *Risâle-i Meşâyih-ı Kibâr*, Milli Kütüphane, A 3890/6, vr. 116/a-b; İBB OEY, 981, vr. 42/b-43/a.

²³⁷ Necdet Tosun, “Silsile”, *DİA*, XXXVII, s. 207.

²³⁸ Silsile için bkz: *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 54-56; silsile bölümü için bkz: *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 47-62.

²³⁹ Fuâdî, *Silsilenâme*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 252/b.

²⁴⁰ Gerek *Silsilenâme*’de gerek *Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî*’de yer alan silsileler aynıdır. Bu durum bize Fuâdî’nin Şa’bânî şeyhi olduğunu göstermektedir.

²⁴¹ Fuâdî, *Silsilenâme*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 252/b.

ve irşâd dahi bu minvâl üzere dâim olup ve zâhıran intihâ görünmeyip ilâ yevmi'l-kıyâm devâm müyesser ola. Âmin. Yâ Hayyu yâ Kayyûm, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm, birahmetike yâ erhame'r-râhimîn.²⁴²

Telif Sebebi: Fuâdî, kendilerini âlimlerden ve salih kimselerden addedip evliyaullah hakkında suizanda bulunan, herhangi bir bilgi sahibi olmadan gaybı taşıyan cahiller gibi, dervişlerin zikrine, halvetine, kisvesine, meşguliyetlerine “Bunların aslı astarı, dinde yeri yoktur” diyerek dil uzatanların iddialarına cevap vermek ve bu taanlar yüzünden kalbine şüphe tohumu düşenlerin şek ve şüphelerini gidermek için *Silsilenâme*’yi kaleme aldığını söylemektedir.²⁴³

Nüshalar:

Süleymaniye, HME, 2287/12, vr. 252/b-260/a, 25 str.

Milli Kütüphane, AÖİHK, 06 Hk 4933/1, vr. 1/b-7/a, 19 str.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmaları, 19, vr. 9/b-13/b, 15 str.

1.3.1.9.Arapça Silsilenâme

Kütüphane kayıtlarında yer almayan ve hiçbir kaynağın varlığından söz etmediği bu eser, Fuâdî’nin Türkçe kaleme aldığı *Silsilenâme*’de ismen geçmektedir. Elimizdeki mevcut *Silsilenâme*’den öğrendiğimiz kadarıyla, Fuâdî ilk olarak silsilesinde yer alan tarikat büyüklerinin âdâb ve erkânlarını anlatan Arapça bir silsilenâme yazmış, sonra umurun istifade edebileceği ve okuyup istifade eden dervişlerin de dua edeceğini umduğu daha basit bir dille Türkçe bir silsilenâme kaleme almıştır.²⁴⁴ Arapça silsilenâmeden bugüne kadar hiçbir araştırmacı bahsetmediğine göre, silsilenâmenin kayıp olduğunu söylemek mümkündür.

Arapça Silsilenâme’nin muhtevasında Türkçesinden farklı olarak neler olduğunu bilmiyoruz. Ancak benzer bir içeriğe sahip olduklarını; *Arapça Silsilenâme*’nin daha geniş olduğunu söylenebilir.

1.3.1.10. Menkıbe-i Mahmûd Efendi

Genel Özellikler: Hz. Pîr Şa’bân-ı Velî’nin halifelerinden Kürevî Mahmud Efendi’nin anlatıldığı eserdir.²⁴⁵ Kerim Kara, bu zatın, Şa’bân-ı Velî’nin müşşidi Hayreddin Tokadî’nin,²⁴⁶ Hüseyin Vassaf ise, Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin halifelerinden olduğunu söylemektedir.²⁴⁷ Ömer Fuâdî ise Mahmud Efendi’nin Sünbül Efendi’nin halifelerinden olup gördüğü bir rüyada; Hz. Peygamber’in işaretiyle Şeyh Şa’bân-ı Velî’ye sevk edildiğini, onun taht-ı terbiyesinde seyrü sülûkunu tamamlayıp Küre’ye irşad vazifesiyle görevlendirildiğini

²⁴² Fuâdî, *Silsilenâme*, vr. 260/a.

²⁴³ Fuâdî, *Silsilenâme*, vr. 252/b-253/b.

²⁴⁴ Fuâdî, *Silsilenâme*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 252/b-253/b.

²⁴⁵ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema: (XVII. Yüzyıl)*, s. 470.

²⁴⁶ Kerim Kara, “Hayreddin Tokadî”, *DİA*, XLI, s. 216.

²⁴⁷ Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, IV, s. 14.

söyler.²⁴⁸ Şöyle ki; Şa'bâniyye'nin dördüncü postnişini, Ömer Fuâdî'nin mürşidi Muhyiddin Efendi, Şa'bân-ı Velî'nin halîfelerinden Küre'de irşad vazifesi yürüten Mahmud Efendi'ye intisap eder. Seyrû sülûkunu tamamlayamadan Mahmud Efendi vefat eder. Muhyiddin Efendi de Kastamonu'ya Şa'bân Efendi'nin yanına gelir ve hâlini arz eder ve garip kaldığını söyler. Şa'bân Efendi de “Sen bize Mahmud Efendi'nin yâdigârisin, elimizden geldiğince sülûkunu tamamlatmaya çalışalım” der.²⁴⁹ Şa'bâniyye tâcının ve kisvesinin anlatıldığı ilk eser olma özelliğine sahip *Risâle-i Tâciyye*²⁵⁰ müellifiyle ilgili bu ifadeler, Mahmud Efendi'nin kimliğini bize göstermektedir. Semih Ceyhan da *Risâle-i Tâciyye*'ye dayanarak Mahmud Efendi'yi Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Küre-i Hadîd'de²⁵¹ medfun halifesi olarak niteler.²⁵²

Bu kısa Türkçe eserin *Mufasssal Menâkıbnâme*'den alındığı ferağ kaydında yazmaktadır. Eserin elimizde tek nüshası vardır.²⁵³

Muhteva: İki varaktan ibaret bu risalede Mahmud Efendi'nin rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü, ondan kemâlât talebinde bulunduğu, Hz. Peygamber'in de onu müjdelediğini belirtilmektedir. O sıralarda Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hâl ve kemâlinin şöhreti etrafta duyulmaya başlanmıştır. Mahmud Efendi de bunun üzerine Şeyh Şa'bân-ı Velîye intisap eder ve seyrû sülûkunu tamamlar.

Risalede ikinci olarak Muhyiddîn Efendi'den bahsedilir. Muhyiddîn Efendi başta Mahmud Efendi'ye intisap etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin huzuruna gelir ve şeyhinin vefat ettiğini, seyrû sülûkunu tamamlayamadığını belirtir. Şa'bân-ı Velî de Mahmud Efendi'nin vefat haberine üzüldü, ağlar. Muhyiddin Efendi'yi himayesine alır.

Risalede Mahmud Efendi'nin *Mi'yâr-ı Tarîk*'i²⁵⁴ Türkçeye tercüme ettiği ve *Risâle-i Tâciyye* adında bir eseri olduğu da ifade edilmektedir.

Başlangıç: “ve bihi'l-hayr. Âmîn. Kastamonu sancağında Küre-i Hadîd'de seccâdeleri olup onda hâlâ medfûn olan kutbu'l-evliyâ ve zuhrû'l-asfîyâ 'ârif-i billâhi'l-vedûd Hazret-i Şeyh Mahmûd Efendi kuddise sırruh...”²⁵⁵

Bitiş: “... bu *risâle-i Tâciyye*'yi telif buyuran eş-Şeyh Mahmûd Efendi bunlardır. Ömer Fuâdî hazretlerinin Pîr-i Sultân Şa'bân Efendi hazretlerinin hakkında te'lîf buyurdıkları menâkıbnâmeden ihrâc olundu. Kaddesallâhu sırrahu'l-'azîz ve radıyallâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'în.”²⁵⁶

²⁴⁸ Fuâdî, **Menkıbe-i Mahmûd Efendi**, Milli Kütüphane, A951, vr. 145/a.

²⁴⁹ Fuâdî, **Menkıbe-i Mahmûd Efendi**, vr. 145/b; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 195.

²⁵⁰ Bkz: Mahmud Efendi, **Risâle-i Tâciyye**, Süleymaniye, HME; 2287, vr. 19/b-24/a. Nitekim risâlenin başında kırmızı mürekkeple şu ifadeler yer almaktadır: “Bu Risâle-i Tâciyye Şa'bân Efendi kuddise sırruh hazretlerinin hulefâ-i kirâmlarından Küre-i Hadîd'de medfûn Mahmud Efendi hazretlerindirdir.”

²⁵¹ Günümüzde Kastamonu'nun Eflani ilçesine bağlı Demirli köyü.

²⁵² Semih Ceyhan, “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Dervîş Tâcî ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, S. 25 (2011), s. 122.

²⁵³ Bkz: Fuâdî, **Menâkıb-ı Şeyh Mahmûd**, vr. 145/a-146/a.

²⁵⁴ *Mi'yâr-ı Tarîk* Yahya-yı Şîrvânî'nin yazdığını, Halvetî usûl, âdâb ve erkânını anlatan eserdir. Detaylı bilgi için tezin *Mi'yâr-ı Tarîk* sayfalarına bakınız.

²⁵⁵ Fuâdî, **Menâkıb-ı Şeyh Mahmûd**, vr. 145/a.

²⁵⁶ Fuâdî, **Menâkıb-ı Şeyh Mahmûd**, vr. 146/a.

1.3.1.11. Terceme-i Mi'yârü't-Tarîk

Genel Özellikler: Marifetullah talebinde bulunan ve bir tarikata intisap eden dervişlerin seyrü sülûklarının kemâli için uymaları gereken kurallar vadîr. Her tarikat için farklılık gösteren bu kurallar, zamanla kayıt altına alınmış ve bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Bu eserlere “âdâb-ı sûfiyye”, “erkân-nâme”, “mi'yâr-ı tarikat”, “âdâb-ı tarikat”, “tarikatnâme”, “usûl-i tarikat” gibi isimler verilmiştir.

Miyâr, ölçü, kaide, erkân, âdâb gibi anlamlara, miyâr-ı tarikat ise, insanı Hakk'a ulaşıran manevî yolun kural ve kaideleri anlamına gelmektedir. Tefsir, fıkıh, hadis gibi ilimlerin usûlü, o ilimlerden en üst düzeyde verim elde edebilmek için takip edilmesi gereken yolları anlattığı gibi, tarikat usulü kabul edilen miyâr-ı tarikler de tasavvuftan murad edilen amaca ulaşmak için uyulması gereken kuralları anlatmaktadır.

Miyâr-ı tariklerin muhtevası genel itibariyle benzeşmektedir. Mürşid, mürid, intisap, mürid-mürşid ilişkisi, yeme, içme, giyinme, ziyaret, selamlaşma, namaz, oruç, virdler, evrad, halvet, itikâf, taharet, nafile ibadetler, yolculuk, zikir, sema, rüyaların anlatılması gibi konular, miyârların ortak konularıdır.²⁵⁷

Seyyid Yahya-yı Şîrvânî Anadolu'ya varınca mücahedelerinin çokluğu nedeniyle şöhrat buldu ve gerek halk gerek eşraf her tabakadan pek çok kişi kendisine mürid oldu. İntisap edenler arasında âlimler de vardı. İçlerinden kırkı dervişlerin amel etmeleri için bir tarikatnâme, âdâb risalesi derlemek üzere Seyyid Yahya'dan izin aldılar. Seyyid Yahya'nın izniyle kırk âlim sünnet, müstehap ve âdâba yönelik kitaplardan tarikat âdâb ve erkânına, takvaya ve salih amele dair meseleleri derleyip bir risale yazdılar ve adına *Mi'yâr-ı Tarikat* dediler. Seyyid Yahya, huzurunda okunan risaleyi güzel bulup kabul etti.²⁵⁸ Böylece Halvetî yolunun miyârı ortaya çıkmış oldu. Bu risale, Şa'bân-ı Velî'ye kadar ulaştı. Şa'bân-ı Velî müridlerine kendilerine ulaşan bu miyâr ile amel etmelerini emretmiş, miyara ekleme ya da çıkarma yapmamaları konusunda müridlerini uyarmıştır.²⁵⁹

Seyyid Yahya-yı Şîrvânî zamanında teşekkül eden Şeyh Şa'bân-ı Velî tarafından da uygulanan bu miyâr Kürevî Mahmud Efendi ve Ömer Fuâdî tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Mustafa Tatcı, miyârlarla ilgili bir çalışmasında Şa'bân-ı Velî'nin miyârının ilk olarak Fuâdî tarafından Türkçe'ye tercüme edildiğini bildirmiş ve Milli Kütüphanede A-951 numaralı memuanın 140/b-144/b varaklarını referans göstermiştir.²⁶⁰ Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla *Mi'yar*'ı Türkçeye ilk tercüme eden Kürevî Mahmud Efendi'dir. *Menkibe-i Mahmud Efendi*'de geçen “...Mahmud Efendi'nin her vechile zâhir ve bâtın kemâlleri olup ‘Azîz’in erkân-ı tarikatlarına ma’în ve zahîr olup ve *Mi'yârü't-Tarîk*'ı Türkî'ye tercüme edip ve nice vecihle dahi erkân-ı nef'leri olduğu ecilde...”²⁶¹ geçen ibareler bu

²⁵⁷ Mustafa Tatcı, Halvetî-Şa'bânî Yolunun Âdâbı: Mi'yâr-ı Tarikat, s. 20-30.

²⁵⁸ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 59-60.

²⁵⁹ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 91.

²⁶⁰ Tatcı, Halvetî-Şa'bânî Yolunun Âdâbı Mi'yâr-ı Tarîk, s. 32 ve dpt. 57.

²⁶¹ Fuâdî, **Menkibe-i Mahmud Efendi**, Millî Kütüphane, A 951, vr. 145/b.

iddiamızı doğrulamaktadır.

Milli Kütüphane kayıtlarında var olduğu belirtilen²⁶² ve künyesi verilen bu esere maalesef yaptığımız araştırmalara rağmen ulaşamadık. Kayıtlarda olduğu iddia edilen eser, Fuâdî'nin değil, Karabaş Velî'nin tercümesidir. Dolayısıyla Fuâdî'ye ait *Terceme-i Mi'yâr-ı Tarîk*'in kayıp olduğunu söyleyebiliriz.

İBB OEY 836 numaralı mecmuanın içindeki *Âdâb-ı Tarîk*, *Mi'yâr-ı Tarîk* ve *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir* adlı risâleleri *Terceme-i Mi'yâr-ı Tarîk* olarak değerlendirmek mümkündür. Kanaatimizce Ömer Fuâdî'ye nisbet edilen ve fakat bizim bulamadığımız *Terceme-i Mi'yâr-ı Tarîk* adlı eserin bir diğer nüshası da bu risalelerin toplamından müteşekkildir.

1.3.1.12. Mi'yâr-ı Tarîk

Genel Özellikler: Tasavvufun ilk zamanlarında dervişlerin uymaları gereken âdâb ve erkândan, seyrü sülûk sırasında göz önünde bulundurulması gereken kurallardan, şeyh ve ihvana karşı takınılması gereken tavırdan bahseden, mürid ve dervişlere yol gösteren eserler “âdâbü'l-mürîdîn”, “edebü'l-mürîd”, “âdâbü'l-mutasavvife”, “el-vasâyâ”, “tarikatnâme”, gibi farklı adlarla anılmaktadır. Tekke ve tarikat nizamı tam olarak ortaya çıktıktan sonra müridlerin âdâbı meselesi de buna göre yeniden şekillenmiş ve bu tarz eserler çoğunlukla “mi'yâr-ı tarîk”, “âdâb-ı tarîk” adları altında kaleme alınmıştır.²⁶³

Seyyid Yahya-yı Şîrvânî de müntesiplerinin uyması gereken kuralları kırk kişilik bir âlimler topluluğuna yazdırmıştır. Arapça kaleme alınan eser Şeyh Şa'bân-ı Velî tarafından da Şa'bânî dervişlerinin seyrü sülûku için kullanılmıştır. *Mi'yâr-ı Tarîk* olarak bilinen eserin Fûadî tarafından da *Terceme-i Mi'yâr-ı Tarîk* adıyla tercüme edildiği çeşitli kaynaklarda zikredilmektedir. Ulaşamadığımız bu eserin kayıp olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber Fuâdî'ye ait *Mi'yâr-ı Tarîk*²⁶⁴ adlı bu eserin, kayıp olan eserden istinsah edildiğini söylemek de mümkündür. Risale Türkçe'dir.

Başlangıç:

الحمد لله العليم الحكيم الستار. والصلاة والسلام على محمد حبيبہ الحليم المختار وعلى آله وأزواجه الأطهار لما رأى الفقير الرجي غفو ربه الغفار
آداب أهل الأذكار من صواحب الأطوار مستورًا ومختلفًا بين الأخبار والأبرار أراد أن يجمع ما هو المسنون والمعمول للمشايخ الكتاب الذين يأخذون ما
أخذوا بغير واسطة.

[Hamd her şeyi ayrıntılarıyla bilen, hikmet sahibi, hataları örten Allah'adır. Salât ve selâm müşfik, seçilmiş habibi Hz. Muhammed'e, âline, tertemiz eşlerinin üzerine olsun. Bağışlayıcı olan Rabb'inin mağfiretini uman fakir Ömer Fuâdî etvar-ı seb'aya vasıl olmuş

²⁶² Milli Kütüphane Yazmaları, A-651/12.

²⁶³ Süleyman Uludağ, “Âdâbü'l-Mürîd”, *DİA*, X, s. 336.

²⁶⁴ İBB OEY-836'daki 103 varaktan ibaret mecmuada yer alan risaleler şunlardır: *Mi'yâr-ı Tarîk*, *İnsanın 'Âlem-i Ervâhdan 'Âlem-i Süfliye Ne Tarîkle Nuzûl Edüb ve Ne Tarîkle Urûc Edeceği Hakkında Risâle*, *Risâle-i Evliyâ*, *Risâle-i Tevbe*, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, *Âdâbü't-Tarîk*²⁶⁴, *Türbenâme*. Bu risaleler, vr. 53/a'da yer aldığına göre, 27 Cemâziyelevvel 1190'da Kastamonu'da Dervîş Selîm tarafından istinsah edilmiştir. 55/b'de başlayıp 103/b'de sona eren *Türbenâme*, farklı bir müstensih, hatta müstensihler tarafından yazılmıştır. Mecmuanın son bölümünde ise Nasuhi Efendi'nin Abdullah Ağa'ya yazdığı bir mektup sureti yer almaktadır.

ehl-i zikrin âdâbının seçkinler ve iyiler arasında örtülü ve çeşitli olduğunu gördüğünde, aldıklarını vasıtasız olarak alan meşayihın kitaplarında adet olmuş ve yürürlükte olan uygulamaları bir araya getirmeyi istedi.] Pes imdi, farzları kıldıktan sonra Estağfirullâh Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil 'aliyyil 'azîm diye. Ondan sonra otuz üç kere sübhânallâh diye”²⁶⁵

Bitiş: “Ve derviş mesâili hıfz edip selâm husûsunda dakîka fevt etmeye ve selâm iki yerde müntehâdır, mekrûhâtta (...) gibi. Ve's-selâm.”²⁶⁶

Muhteva: Risale namaz sonrası tesbihattan, nâfile namazlardan, bu namazlarda okunacak zamm-ı surelerden, namazlardan sonra okunacak virdden, tasliyeden, oruçlu günlerde virdin ne vakit olduğundan, hangi günler oruç tutulacağından, bir senedeki halvetin altı olduğundan, abdestten, abdest âdâbından, yemek âdâbından, yemekte konuşulmayacağından, elbise giyme âdâbından, şeyhin huzurundayken yapılacak-yapılmayacak işlerden, şeyhe hizmet âdâbından, gördüğü rüyayı arz etme âdâbından, konuşma âdâbından, derviş-i sâdıkın özelliklerinden, taharet âdâbından bahsetmektedir.

Nüshalar: İBB OEY, 836, vr. 1/b-7/b.

1.3.1.13. Âdâb-ı Tarîk

Genel Özellikler: Fuâdî'nin Türkçe eserlerinden olan *Âdâb-ı Tarîk*'in elimizde tek nüshası bulunmaktadır. Risalenin ketebe kaydına göre eser, Fuâdî'nin telifâtından olup Derviş Selîm tarafından 27 Cemâziyelevvel 1190/14 Temmuz 1776'da Kastamonu'da tahrir edilmiştir.²⁶⁷

Başlangıç: “Evvelâ Allah Teâlâ'ya hamd ve Resûlüne salât u selâm ettikten sonra bilgil ve âgâh ol-gil ki, her mü'mine farz-ı 'ayn olan oldur ki, şerî'at-i ğarrâdan kılca inhîrâf etmeyeler, evkât-ı hamseyi vaktinde edâ ettikten sonra şerâit-i İslâm üzere dâim olup Allâh hazretlerinin emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb üzere olalar.”²⁶⁸

Bitiş: Risale ketebe/ferâğ kaydından önceki şu cümlelerle sona ermektedir: “...yine silsilemiz tahrîr eyledik ve Pîr Şeyh Şa'bân Efendi dahi çok halîfeler şâd edip çıkardılar, lâkin biz hemân Kastamonî'de hankâh-ı 'aliyyede seccâde halîfe olanları tahrîr edelim, Pîr Şeyh Şa'bân Efendi hazretlerinin irşâd edip yerine halîfe ettiği eş-Şeyh Osmân Efendi fî'l-Kastamonî irşâd olup, onun yerine halîfe olan eş-Şeyh Hayreddîn fî'l-Kastamonî, onun yerine halîfe Şeyh Abdulbâkî İskilibî, onun yerine Şeyh Muhyiddîn Kastamonî, onun yerine Şeyh Ömer Fuâdî, onun yerine Şeyh İsmâîl Efendi el-medfûn fî's-Şâm, onun yerine Mustafa Efendi, onun yerine Abdurrahman Efendi, onun yerine Hâfız İbrâhîm Efendi, onun yerine Hâfız Ahmed Efendi, onun yerine Muhammed Efendi rahmetullâhi 'aleyhim ecmâ'in. Temmet.”²⁶⁹

²⁶⁵ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, İBB OEY, 836, vr. 1/b.

²⁶⁶ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 7/b.

²⁶⁷ Fuâdî, *Âdâb-ı Tarîk*, İBB OEY, 836, vr. 53/a.

²⁶⁸ Fuâdî, *Âdâb-ı Tarîk*, vr. 43/a.

²⁶⁹ Fuâdî, *Âdâb-ı Tarîk*, vr. 52/b-53/a.

Muhteva: Risale, mü'min-i kâminden, iman-ı kâminden, Hakk'a takarrubun nasıl elde edileceğinden, tevbenin öneminden, mâye-i Muhammediyye'den, tevhidden, nefs-i emmâreden, emmârenin sıfatlarından, merâtib-i nefsten, tevbe âdâbından, şeyhin huzuruna varınca yapılacak-yapılamayacak işlerden, müride yakışan-yakışmayan davranışlardan, yemek âdâbından, son olarak da Şa'bâniyye silsilesinden bahsetmektedir.

Nüsha: İBB OEY, 836, vr. 43/a-53/a, 15 str, müs: Derviş Selim, 1190/1776.

1.3.1.14. Bu Tarîkat Hakkı Bildirir

Genel Özellikler: Fuâdî'nin Türkçe risalelerinden olan *Bu Tarikat Hakkı Bildirir* aynı mecmuada yer alan diğer risaleleri tamamlayıcı bir içeriğe sahiptir. Nitekim gerek *Âdâb-ı Tarîk*, gerek *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir* gerek de *İnsanın 'Âlem-i Ervâhtan 'Âlem-i Süflîye* adlı risaleler benzer konulardan bahsetmektedir.

Başlangıç:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين. والعاقبة للمتقين. والصلاة والسلام على المبعوث بالحق محمد وآله اجمعين أما بعد؛ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الشريعة أقوالى والطريقة أفعالى والحقيقة أحوالى.

[Bismillâhir rahmânir rahîm. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. Akıbet muttakiler içindir. Salât ve selâm hak ile gönderilmiş Hz. Muhammed'e ve bütün âline olsun. Bundan sonra: Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat hallerimdir.”] Ey dervîş! Bilgil kim yol varmağa ve maksûda ermeğe üç nesne gerektir ki, evvel şerî'at, ikinci tarîkat, üçüncü hakîkat.²⁷⁰

Bitiş: “İmdi her kim sultâna erip görmek isterse ol sultân katında makbûl olan kula kendi selâm eyleye, vesselâm. Temmet.²⁷¹

Muhteva: Fuâdî, risalede çeşitli âyet ve hadislerden yola çıkarak, şeriat, tarikat, hakikat ilişkisinden, nefis bilgisinden, marifetullahtan, bu bilgilerin elde edilmesi için yapılması gerekenlerden, ehl-i tarikte bulunması gereken on şeyden, ehl-i hakikatte bulunması gereken on şeyden, tevhidden, kelime-i tevhidi işaret ettiği hakikatlerden, seyrü sülûktan, ruhun geçtiği makamlardan bahsetmektedir.

Müellif, tarikat ehlinde bulunması gereken on şeyi şöyle sıralar: Allah'a ulaşmayı istemek, bu yolu varmış kişiyle sohbet kılmak, yol ıssına mürid ve muhib olmak, itaatkâr olmak, terk-i dünya, Hak'dan korkmak, az söylemektir, az yemek, az uyumak, uzlet.²⁷²

Fuâdî hakikat ehlinde bulunması gerekenleri de şöyle sıralar: Hakk'a ulaşmış ve marfetullaha erişmiş olmak, herkese bir gözle bakmak, bütün varlıklara şefkatli ve merhametli olmak, alçakgönüllü olmak, Allah'ın takdrine razı ve teslim olmak, tevekkül etmek, insanlardan bir beklenti içinde olmamak, kanaat sahibi olmak, temkin sahibi olmak.²⁷³

Nüsha: İBB OEY, 836, vr. 30/a-36/b, 15 str.

²⁷⁰ Fuâdî, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, İBB OEY, 836, vr. 30/a.

²⁷¹ Fuâdî, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, vr. 36/a.

²⁷² Fuâdî, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, vr. 31/b-32/a.

²⁷³ Fuâdî, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*, vr. 30/b-31/b.

1.3.1.15. Risâle-i Evliyâ

Başlangıç: “Geldik imdi hâssu’l-hâssın bir bölüğü enbiyâdır. Onların makamı cemî’sinden ileridir. Zîrâ onlara şerî’at etmek verildi ve dîne da’vet verildi. Ve hem mu’cizât göstermek emrolundu. Amma meşâyihâ kerâmet emrolundu. Belki bunlar ıstılâhında ona ‘hayz-ı ricâl’ derler.”²⁷⁴

Bitiş: “Geldik imdi ol aklî dediği. Oldur kim, bu kâmil riyâzetle ve mücâhede ile içlerin nûr edip dururlar ve hem didiklerin nûr iderler. Pes [21/b] ol nutfe kim, anları olur Hakk’ın nûruyla anlara olubdur ve kudûret turâbından sâfî olmuştur. Lâ-cerem anın gibi nutfeden hâsıl olanın gönlü münevver olup sâfî olsa gerek. Pes gönlü münevver olup sâfî olandan velâyet ve kerâmet hâsıl olsa gerek. İmdi bu Allah teâlânın fazlıdır. Nitekim Kelâm-ı Kadîm’inde eydür: ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ [Hadîd 57/21] Ya’nî eydür: [Bu Allah Teâlâ fazlıdır, dilediğine verir.] Ve hem ‘ârifler eydür: ²⁷⁵آنكس كه نداند و نداند كه نداند [Ânkes ki nedâned, ve nedâned ki nedâned] Ya’nî eydürler, kim ki ezelde verildi, bunda dahi verildi. Kim ki ezelde verilmedi, bunda dahi verilmedi. Amma bu telkîn-i zikr ki, dedik inşâallâhu Teâlâ.”²⁷⁶

Muhteva: Fuâdî kayıtlarda ismen geçmeyen bu Türkçe risalede, evliyaların özelliklerinden bahsetmektedir. İlk olarak enbiya evliya ilişkisini değerlendiren Fuâdî, velîlerin peygamber varisleri olduğunu ifade etmektedir. Gerçek âlimin batınî ilimleri bilen kişi olduğunu, bunlara da “velî” denildiğini belirten müellif, risale boyunca Hz. Peygamber’in âlimler hakkında söylediği sözlere yer vermektedir. Risale, *Meşayih-i Kibâr ve Velîyy-i Sâdık* eseriyle benzer muhtevaya sahiptirler.

Nüsha: İBB OEY, 836, vr. 17/b-21/b, 15 str.

1.3.1.16. Risâle-i Tevbe (Fecr ve Kevser Sûresi Tefsiri)

Genel Özellikler: Eser Türkçe olup tek nüshası bulunmaktadır. Üslubu itibariyle risale, Fuâdî tarafından bizzat kaleme alınmadığı, sohbeti esnasında dervişlerin tuttuğu notlardan müteşekkil olduğu izlenimi vermektedir.

Başlangıç: “Tevbe bâbında tafsîl ile beyân ederiz, vallâhu a’lem. Geldik imdi vücûd-ı Hak’dan gelip yine Hakk’a yetiştğini temsîl idelim. Bil kim Allah Teâlâ yeryüzünde bunca denizler yarattı, ol denizden buhârlar hâsıl oldu. Ve ol buhârlar güneş harâretiyle yukarı kalktı ve ona sovak dokunur, bulut oldur. Ve ol bulutları yel dağıtır ve ona sovak ziyâde dokunur, yağmur olur. Mecesî dağlara yağar, mecesî ovalara yağar. Şol bir hamâm kubbesi kim aşağıdan harâret olur buhârı olur, hamâm kubbesine çıkar. Ve ona sovak dokunur. Dahi damlalar olur. Aşağı geri iner. İmdi bulutlara sovak dokunup inen yağmurlar denizden nice seyr ile tatlı olup yere indiler. Geri arzuları denizdir.”²⁷⁷

²⁷⁴ Fuâdî, *Risâle-i Evliyâ*, İBB OEY, 836, vr. 17/-b.

²⁷⁵ Tuğrâî’ye ait bir şiirden bir mısra. Ayrıca bkz: Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak: [y.y.], 1248, s. 113.

²⁷⁶ Fuâdî, *Risâle-i Evliyâ*, vr. 21/a-b.

²⁷⁷ Fuâdî, *Risâle-i Tevbe*, İBB OEY, 836, vr. 21/b.

Bitiş: “Ol kişiler peygamber dilemediler. Eyittiler ki: ‘Peygamber hûd ebterdir’ dediler. Tanrı eydür: ‘Ol kişiler ki seni dilemediler ol ebterdir. Değil yâ Muhammed, hayırdan bunlar kesildiler. Onun için ki senden sonra mü’minlerin oğlanları doğarlar, senin zikrini minberlerde söylerler. Senin adın Allah adıyla bile karışıp söyleyenler bunlar ol şeylerden evlâlar, mahrûm kalmaya.’ Temmet.”²⁷⁸

Muhteva: Fuâdî’nin bu eserini üç bölümde değerlendirebiliriz. İlk bölümde, Hak’tan gelip Hakk’a dönmek isteyen velîlere tutunması gerektiği, denize ulaşan ve ulaşamayan sular misalleriyle anlatılmakta, ikinci bölümde Fecr Suresinin tefsiri, üçüncü bölümde ise Kevser Sûresinin tefsiri yer almaktadır.

Nüsha: İBB OEY, 836, vr. 21/b-30/a, 15 str.

1.3.1.17. Risâle-i Halvet (Halvetiyye)

Genel Özellikler: Sûfînin, dış âlemden tecrit edilmiş bir mekânda, mürşidin gözetimi altında vaktini ibadet, riyazet, zikir, murakabe ve tefekkürle geçirmesi anlamına gelen halvet, bazı tarikatlarda mekârim-i ahlâka ulaşabilmek için uygulanan bir terbiye metodudur. Bu uygulama sayesinde kötü huyların ve davranışların kaynağı olarak görülen nefis, sahip olduğu kötü huylardan arınarak güzel huylara erişir. Bu metodu uygulayan tarikatların başında Havetîlik gelmektedir. Şa’bânîlik de halvete önem veren bir Halvetî koludur. Bu bağlamda Fuâdî de halvetin önemini anlatan ve halvetin İslâm’da yeri olmadığını iddia edenlere karşı cevap niteliğinde olan bir risale yazmıştır.

Başlangıç:

Li-Hâfız-ı Şirâzî kaddesallâhu sırrahu’r-râzî

روضه خلد برین خلوت درویشان است
مایه محتشمی خدمت درویشان است
گنج عزلت که طلسمات عجایب دارد
فتح آن در نظر رحمت درویشان است
حافظ ار آب حیات ازلی می خواهی
منبعش خاک در خلوت درویشان است²⁷⁹

[Yüce, güzel ve ebedî cennet bahçesi dervişlerin halvetidir. Ululuğun, saâdetin sermâyesi onlara hizmet etmektir. Acayip tılsımları olan uzlet hazinesi (insan kalbi) onların rahmet nazarıyla açılır. Hâfız! Burada edebini takın. Padişah ve sultan bile dervişler huzurunda kuldur.]²⁸⁰

Li müellifihî Fuâdî

Sarây-ı şâh-ı ‘âlemden dil-i vîrânemiz yeğdir

Dahi cây-ı tecellîdir ki halvethânemiz yeğdir

²⁷⁸ Fuâdî, **Risâle-i Tevbe**, vr. 30/a.

²⁷⁹ Hafız-ı Şirazi, **Divan**, Seyyid Muhammed Rıza Celâlî Nâinî ve Nezir Ahmed (haz.) Meşhed: Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 1971/1350, 52. gazel, s. 65.

²⁸⁰ Hafız, **Divan**, Abdülbaki Gölpınarlı (çev.), 23. gazel, s. 25, MEB, İstanbul 1968.

Dem-i ‘akl-ı me‘âşında kalan şâdân-ı dâniyâdan
Gam-ı leylî ile mecnûn olan dîvânemiz yeğdir
Surûrî’nin ‘ilmiyle kalan hayrân-ı gâfilden
Sinân Ümmî gibi ‘ârif olan mestânemiz yeğdir
Kalan kesrette dil bahrında esdâf-ı ma‘ârifden
Bu dem gavnâs-ı vahdetle çıkan dîrdânemiz yeğdir
Ricâ etme Fuâdî ni ‘met-i bisyâri gayriden
Bize gayb-ı hüviyyetten gelen yekdânemiz yeğdir²⁸¹

Bitiş:

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل
المرء لا يزال عدوا لما جهل

Zed şeyh-i şehri ta‘ne ber-esrâr-i ehl-i dil
El-mer’ü lâ yezâl ‘adüvven limâ cehel²⁸²

برو ای زهد خود بین مرا خرده مکیر
تو پس پرده چه دانی که خوب است و که زشت²⁸³

Birev ey zâhid-i hodbîn merâ hurde megîr
Tu pes-i perde çe dâni ki hûbest u ki zîşt²⁸⁴

Muhteva: *Risâle-i Halvet*, *Risâle-i Halvetiyye* gibi isimlerle anılan eser, halvet ve itikâfın tanımını, Halvetîlik’te Cemâliyye’nin kurucusu olarak bilinen Cemâl Halvetî’nin menâkıbını, Halvetî tarikatinin nasıl isimlendirildiğini, halvetin sekiz şartını, halvet ve itikâfı ruhbanlığa benzetenlerin iddialarını sıraladıktan sonra ruhbanlık ile halvet arasındaki farkları, halvetin ehl-i sünnet ve’l-cemaat itikadına sahip tarikat müntesiplerince ifa edilen bir ibadet şekli olduğunu anlatır.

Fuâdî, *Halvetiyye*’de, halveti şeriata aykırı bulup halvetin ruhban âdeti olduğunu, halvette hiç birşey konuşmamanın şeriata aykırı olduğu gibi iddialara karşı halveti savunur. Ruhbanlıkla dervişliğin birbirinden tamamen farklı olduğunu belirtir. Mü’min ile kâfirin farkını bilmeyecek kadar cahil olanların dervişleri ruhbanlara benzettiğini söyler. Fuâdî, böyle kimselere hayıflanarak onların sahip oldukları ilmin Hz. Peygamberin Allah’a sığındığı fayda vermeyen ilim olduğunu söyler.²⁸⁵

Halvetin evliyaullahın amellerinden olduğunu ifade eden Fuâdî, Peygamberimizin de halvette bulunduğuna değinir. “Sultân-ı enbiyâ, Allah Teâlâ tarafından kendisine ezelde

²⁸¹ Fuâdî, **Risâle-i Halvet**, Süleymaniye HME, 2287, vr. 229/b.

²⁸² Molla Câmi, **Dîvân**, Fâtihatü’ş-Şebâb (1. Divan) 560. gazelin matlaı. “Şehrin şeyhi, gönül ehlinin sırrına tacizde bulunmuş, kınamış onu. Kişi daima bilmediğinin düşmanıdır”.

²⁸³ Hafız-ı Şirazi, **Dîvan**, 70. gazel, s. 87.

²⁸⁴ “Çek git ey hodbin (kibirli) zahit, beni küçümseme! Yürü git, beni şüpheye salma. Sen perdenin ardını ne bilesin; iyi midir güzel midir?”

²⁸⁵ Fuâdî, **Risâle-i Halvet**, vr. 233/a.

verilen nübüvvetin kemâlen zuhûr etmesi için Hira dağına çıkararak Allah'ın murâdının husûlüne sebep olmuştur. Başka bir ifâdeyle Allah Teâlâ, Resûlullah'a verdiği nübüvvet nûrunu halvet ile açığa çıkarmıştır. Fuâdî ayrıntıya girmeksizin, diğer büyük peygamberlerde de bu halvet hâlinin meydana geldiğini dile getirmektedir.”²⁸⁶

Müellif, risalesini biri Molla Cami'den diğeri Hafız'dan olmak üzere iki beyitle bitirir. Bu beyitler Fuzûlî'nin *Rind u Zâhid* eserindeki gibi bir düaliteyi yansıtır. Fuâdî, bu beyitlerle şeriat ehli olduğunu belirterek tarikat ve hakikat ehli olan sûfilerin hâl ve fiillerine ta'n edenlerin tavırlarına cevap vermektedir. Meâlen, “Ey şehrin vaizi, gönül ehli olanların sırlarına taş atarak onları ayıplama. Sen binbir perdeyle perdelenmişken, o perdelerin arkasından güzelin de çirkinin de ayrımına nasıl varırsın.” demektedir.

Halvet risalesinin adıyla muhtevası arasında bir paralellik yoktur. Türkçe eserde halvetten daha ziyade günün (XVII. yy) tartışmaları çerçevesinde tasavvufun müdafaa edildiği görülmektedir.²⁸⁷ Fuâdî'nin eserinde bu şekilde bir yol izlemesini tabîî görmek gerekir. Zira Kadızâdeliler-Sivasîler tartışmasının revaçta olduğu bir dönemde, zahirî ilimlerde yüksek tahsili olan, tefsir, fıkıh ve hadis dersleri veren ve irşad faaliyetleri yürüten bir mutasavvıf olarak Fuâdî, tasavvuf münkirlerine karşı tasavvufi ilkeleri ve değerleri savunmuştur.²⁸⁸

Nüshalar:

Süleymaniye, Esad Efendi, 1734, vr. 93/b-99/a, 17 str.

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 229/b-233/a, 21 str.

Kastamonu YEK, 2067/4, vr. 145/b-154/b, 13 str.

1.3.1.18. Risâle-i Zikir

Başlangıç: “Ey tâlib eger hubb-i tarikat dârî//Çûn silsile-i zer râh-i hakikat darî. [Ey talip tarikat sevgin var ise//Altın zincir gibi hakikat yolun vardır.] Ey mü'min muvahhid ve ey tâlib-i mücidd ü müstaid! Bu dahi ma'lûmun olsun ki, erkân-ı tarîkatta zikir-i Hakk-ı vurûd, mûsıl-ı sıfât u zât-ı vâcibu'l-vücûd olduğuna Kitâb ve Sünnet'ten edille-i nakliyye ve âsâr-ı ehl-i sünnetten olan edille-i sem'îyye çoktur. Cümleden biri فَادْكَرْنِي أَذْكَرْكُمْ [Bakara, 2/152: “Öyleyse beni zikredin, ben de sizi zikredeyim.”]dir ki, şerî'at ve tarîkat ve ma'rifet ve hakikat merâtibinin her mertebesinde, ‘ârifin hâl u kemâline göre zâkir ve mezkûr olmağa ‘ârife işâret vardır. للعارف يكفي الإشارة [‘Ârife bir işâret yeterlidir.] Hemân tâlib-i sâdika zikir-i kesîr lâzımdır.”²⁸⁹

Bitiş: “Meselâ bir şem‘ bir meclis-i ehl-i cem‘de şu‘ledâr olup ziyâ-bahş iken li-maslahatin çerâğdâr soyundurup ba‘dehû li-maslahatin tekrâr çerâğ fitil-i şem‘e âteş verip ol kara fitilde mevcûd olan yağ kuvvetile şem‘ yanıp ziyâ-güster ve safâ-perver iken ol yanan kara fitil ile yanacak şem‘ beyninde olan yağın kuvveti olmayıp yahut fitil ile şem‘ beyninde

²⁸⁶ Cennet Ceren Çavuş, “Kastamonulu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet”, **II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Vefî Sempozyumu [4-6 Mayıs 2014]**, Kastamonu 2014, s. 565.

²⁸⁷ Çavuş, “Kastamonulu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet”, s. 567-8.

²⁸⁸ Çavuş, “Kastamonulu Ömer Fuâdî'nin Halvet Risâlesi ve Halvet”, s. 568.

²⁸⁹ Fuâdî, **Risâle-i Zikir**, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 233/a.

bir ‘illet-i mâni‘a olup şem‘den yağ cezb eden fitil kuvveti âteş ile şem‘de yağ cezb edemese fitile ve çerâğa çerâgdârdan iş‘âl ve ikâda bir tedârik müyesser olursa yine âteş-i fitil şem‘in yağına ulaşır yağ cezb etmekle çerâğ ziyâde şu‘ledâr olur. Eger tedârik müyesser olmaz ise soyunup meclise zulmet târî olur. Amma şem‘in fitili kavî ve yağı hâlis ‘illetten berî olursa, âteş ol kavî fitilin ve hâlis yağın kuvvetiyle bizzât şem‘in yağından yağ cezb edip şu‘ledâr ve pür-envâr olup ve tamâm olunca soyunmayıp ve ehl-i meclis zulmetten halâs olup ziyâsıyla pür-safâ olurlar. Ve bu husûsta şem‘le dervîş teşbîhinde olan vech-i teşbîh ve cihet-i câmi‘a zâhir ve bâtın ‘ârif olan ihvân-ı safâya ma‘lûmdur.”²⁹⁰

Muhteva: Risale-i Zikir veya Zikr-i İlâhî adlarıyla anılan eser, tarikat usûl ve âdâbının bey’atten sonraki ikinci aslî unsuru zikri konu edinmiştir. Fuâdî diğer eserlerinde olduğu gibi bunda da konuya muvafık ve mutabık birçok âyet, hadis ve şiirlere yer vermiştir. Fuâdî öncelikle bir tarikat usûlü olan zikre şer‘î bir meşruiyyet kazandırmak için zikirle ilgili ayetlere yer vermiş; ardından bu âyetleri tasavvufî bir bakışla izah etmiştir. Risalede Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye zikir telkin etmesini anlatan hadise yer verir ve en faziletli zikrin kelime-i tevhit olduğu bilgisini tekrarlar.

Fuâdî zikrin faydasını ve meşruiyetini dile getirdikten sonra bir tarikat uygulaması olarak zikre ve hareketli zikre taan edenlere karşı cevap verir. Cehrî zikrin efdal olduğunu dile getirir. Fuâdî sözlerini delillendirmek için risale boyunca *Şir‘atü’l-İslâm*, *Zuhru’l-Âbidîn*, *Minhâcu’l-Müzekkin* gibi eserlerin yanı sıra Şeyh Necmeddîn er-Râzî’nin tefsirine müracaat eder.

Nüsha: Süleymaniye, HME, 2287, vr. 233/a-238/a, 21 str.

1.3.1.19. Gülâbiyye

Genel Özellikler: Fuâdî’nin birçok manzumeye yer verdiği bu risalede, Hz. Peygamber’e ve ashâb-ı kirâma muhabbet duymanın gül remziyle anlatıldığı sembolik bir eserdir. Fuâdî gül ile Hz. Peygamber’i, hakikat-ı Muhammediyye’yi, ilâhî tecellileri, gülâb ile de Hz. Peygamber’in varisleri olan ashâb-ı kirâmı, meşâyih-i kibârı ve velîyy-i sadıkları sembolize etmektedir. Fuâdî meâlen, Hz. Peygamber’in irtihaliyle gül mevsimi geçip gittiğini, harap olmuş bir gülistanda kalakaldığımızı, yine de tecelliyât-ı ilâhiyyeyi sembolize eden gül kokusu duyabileceğimizi bunun için gülsuyu mesabesinde olan kâmil mürşidlere tâbi olmak gerektiğini söylüyor. *Gülâbiyye*, Fuâdî’nin en çok intinsah edilen risalelerinden biridir. Muhtelif kütüphanalelerde birçok nüshası bulunan eser, 1013/1604 yılında telif edilmiştir.

Başlangıç: “Ve bihî sikatî ve i‘timâdî bi’t-teslîm, hamd-i bî-hadd ve senâ-yı bî-add, ân Hâlık-ı Ehad ve Râzık-ı Samed râ ki, rûh-ı ‘avâlim-i kübrâ ve futûh-ı “ve mâ yantiku ‘ani’l-hevâ”²⁹¹ ve mazhar-ı “fekâne kâbe kavseyni ev ednâ”²⁹² ve menba‘-i “mâ kezzebe’l-fu’âdü mâ raâ”²⁹³ a’nî bihî nûr-ı Hak ve sebeb-i zuhûr-ı vücûd-i nûr-ı mutlak Hazret-i Risâlet-penâh Muhammed Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem’in zât-ı şerîfi ve vücûd-ı ‘azîz-i latîf-i şerîfi

²⁹⁰ Fuâdî, *Risâle-i Zikir*, vr. 237/b-238/a.

²⁹¹ وما ينطق عن الهوى [Necm, 53/4: O’nun söyledikleri, sadece O’na vahyolunan vahiydir.]

²⁹² فكان قاب قوسين أو أدنى [Necm, 53/9: Böylece iki yay mesafesi kadar, hatta daha yakın oldu.]

²⁹³ مَا كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى [Necm 53/10: Kalb gözün gördüğünü yalanlamadı.]

gölünden tecellî-i zâtı gülâbın çıkarıp yed-i esmâ vü sıfâtla âmm-i mevcûdât ve kâffe-i mahlûkât üzerine reşşedip her birini zâhir u bâtın mahfî vü peydâ vücûd-ı hakkânî ile murakka‘ ve musaffâ eylemiştir.²⁹⁴

Bitiş:

أَللّٰهُمَّ عَطِّرْ مِشَامَ النَّفْسِ وَالْقَلْبِ وَالرُّوحِ وَالسَّرِّ بِرَوَائِحِ أَثَارِكَ وَأَفْعَالِكَ وَصِفَاتِكَ وَذَاتِكَ. وَثَبِّتْنَا فِي هَذَا الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ الَّذِي أَنْعَمْتَ عَلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ الْعَارِفِينَ مِنْ أَنْبِيَائِكَ وَأَوْلِيَائِكَ الْمُتَّقِينَ. بِحَرَمَةِ حَبِيبِكَ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ. وَاحْشُرْنَا فِي زَمْرَتِهِمْ يَا اللَّهُ يَا رَبِّ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ. بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
قد جمعت هذه الرسالة وجمعتها بعون الله الملك المعين الأعلى في مقام قطب الأولياء وزخر الأصفياء المرشد الكامل والموحد الواصل حضرت الشيخ²⁹⁵ شعبان أفندي القسطنطيني قدس الله سره العلي في شهر ربيع الأول في سنة ثلث عشرة وألف

[Allah’ım! Zâtının, sıfatlarının, fiillerinin ve eserlerinin kokusunu, nefis, kalp, ruh ve sırrıma koklat. Bizi, kendilerine nimet verdiği peygamberlerin, muttakî evliyaların, ârif ve salih kullarının yolu olan sırat-ı müstakimde sabitkadem eyle! Peygamberlerin efendisi Habibin Hz. Muhammed’in (sav) ve bütün peygamberlerin hürmetine, bizleri onlarla beraber haşret. Yâ Allah, yâ Rab, yâ Rahmân, yâ Rahîm. Ey merhametlilerin en merhametlisi, senin hürmetine. Hamd âlemlerin Rabbinedir. Bu risâle Allah’ın yardımıyla evliyânın kutbu, asfiyânın zahırî mürşid-i kâmil ve muvahhid-i vâsıl Hazret-i Şeyh Şa’bân Efendi el-Kastamonî’nin makamında (Allah yüce sırrını takdis eylesin) 1031 senesi Rebiulevvel ayında cem edilmiştir.]

Telif Sebebi: Fuâdî, *Gülâbiyye*’yi

Celâliüddîn ki Mevlânâ-yı a’lem

Ricâlullâhı içinde rûh-ı a’zam

Ma’ârif gülşeninde zâtıdır gül

Olubdur Mesnevî şâhında bülbul

Niye raks etti bildin mi o cânı

*Sadâ-yı kudsî olmuş kût-ı cânı*²⁹⁶

mısralarıyla medhettiği Hz. Mevlânâ’nın

Gerçi gül be-güzeşt ü gülşen şod harab

Bûy-ı gül-zârem be-yâbem ez gül-âb

[Gerçi gül soldu ve gül bahçesi harap oldu. Gül bahçesinin kokusunu gülsuyunda bulayım] beytinden yola çıkıp gül ve gül suyu remizlerini kullanarak ilâhî tecellilerin mertebelerini açıklamak için yazmıştır.²⁹⁷

²⁹⁴ Fuâdî, *Gülâbiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 239/b.

²⁹⁵ Fuâdî, *Gülâbiyye*, vr. 245/a-b.

²⁹⁶ Fuâdî, *Risâle-i Hâbiyye*, Süleymaniye, Dügümlü Baba, 320, vr. 92/b; Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâb-name ve Ömer Fuâdî’nin Hâbiyye Risalesi*, s. 188-189.

²⁹⁷ Gerek Fuâdî gerek diğer Şa’bânî meşayihinin eserlerindeki Hz. Mevlânâ izleri için bkz: Mustafa Tatcı, “Şa’bânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler”, *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2010, II, s. 879-920, [Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu (2007: İstanbul, Konya)].

Muhteva: Risale, besmele, hamdele, salvele, dört büyük halifeye ve ashab-ı kirama dualar ve telif sebebinin açıklanmasıyla başlar. Eser iki ana bölümden oluşur. İlk bölümde ilâhî tecellinin esmâ ve sıfatlar yönünden gerçekleşen üç boyutunu ele alınmış, ikinci bölümde ise tecellinin mertebeleri ve seyru sülûktaki makamlar anlatılmıştır.

İlk bölümdeki mertebelerin birincisinde irfan talebinde bulunan mürid, marifetullahta kemal derecesine ulaşamayıp akl-ı meâş ve akl-ı meâd arasında kaldığı, kalbini tam anlamıyla tasfiye ve tezkiye edemediğinden ilâhî nurlarla dolduramadığı, henüz zulûmâtın kirlerinden arınamadığı, nefsinde ruhânî tabiatın kuvvetlerinin henüz yeterince güçlü olmadığı için hayvanî tabiata üstün gelemediğini, bu yüzden de etvâr-ı seb'ada ancak nefs-i emmâre ile levvâme arasında gidip geldiği belirtilmiştir.²⁹⁸

İkinci mertebede marifetullaha ulaşmak isteyen talibin nefis, ruh, kalp ve aklın mertebelerine vâkıf olduğu ifade edilmiştir. Bu mertebede nefis, emmâre, levvâme ve mülhime mertebelerini aşarak mutmainneye erdiği, ruhun hayvânî sıfatlardan kurtulup insanlığa ulaştığı, aklın dünyalık bağlarını çözüp ahirete odaklandığı, kalbin de sadr mertebesinden kalb-i selîm mertebesine eriştiği üzerinde durulmuştur.²⁹⁹

Üçüncü mertebede şariat ve tarikata uygun ameller işleyen talibin nefsin, ruhun, kalbin ve aklın mertebelerini tamamlayarak Cenab-ı Hakk'ın zâtî tecellisine mazhar olacağı belirtilmiştir.³⁰⁰

Risalenin ikinci bölümünde ise talibin yalnızca Cenab-ı Hakk'ın fiil ve sıfatlarının tecellisiyle yetinmeyip Zâtının tecellisine de mazhar olabilmek için gayret etmesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁰¹

Fuâdî, risale boyunca Mevlânâ, Cüneyd-i Bağdâdî, Hasan-ı Basrî, Abdülkâdir-i Geylânî, Ömer bin Abdülazîz gibi şahısları anmış, muhtelif ayet ve hadislere atıfta bulunmuştur.

Nüshalar:

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 239/b-245/b, 25 str, H. 1013 (1604). [Müellif nüshası].

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 2196/6, vr. 39/b-48/b, 19 str, müs: Türbedâr-ı Merkez Efendi Dervîş Ahmed, H. 1227 (1812).

İBB OEY, 614/16, vr. 91/a-95/b, 23 str, müs: Seyyid İbrâhîm Atpazarî, H. 1191 (1777).

İBB OEY, 628/3, vr. 37/b-42/a, müs: Dervîş es-Seyyid İbrâhîm Edhem ibn es-Seyyid Muhammed Yazıcı, H. 1264 (1847).

İBB OEY, 969/7, vr. 47/b-53/b, 19 str.

Ali Emiri Arabî, 4327/8, vr. 126-137, 17 str, müs: Muhammed Kâmil b. Mustafa, H. 1293.

Ali Emiri Şer'iyye, 1181/6, vr. 55-61, 25 str, müs: İbrahim b. Ali, H. 1189.

²⁹⁸ Ahmet Akdağ, "Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dâir Gül-âbiyye Adlı Eseri", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**, Özel Sayı-III: 231-246 [2016], s. 235.

²⁹⁹ Akdağ, "Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dâir Gülâbiyye Adlı Eseri", s. 236.

³⁰⁰ Akdağ, "Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dâir Gülâbiyye Adlı Eseri", s. 236.

³⁰¹ Akdağ, "Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dâir Gülâbiyye Adlı Eseri", s. 236.

İstanbul Üniversitesi, NEKTY00611 barkod numaralı bir mecmuanın içinde.

Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, 41515/2, vr. 49/b-59/a, 17 str.

Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 10763, 23 str.

Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Mecâmi Türkî, 8.

1.3.1.20. ‘Aseliyye

Genel Özellikler: ‘Aseliyye, Arapça’da bal anlamına gelen “asel” kelimesine nisbet ya’sı eklemek suretiyle elde edilen bir kelimedir. Fuâdî Türkçe risalede geleneksel halk inancında “Bal tefsiri” adıyla meşhur olmuş bir konuyu ele almaktadır ki, konu özetle şöyledir: Hz. Ali günlerden bir gün hastalanır. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da Hz. Ali’yi ziyaret için evine giderler. Hâl hatırdan sonra, Hz. Ali misafirlerine birşeyler ikram etmek ister. Evde sadece bir tas içinde bir miktar bal; balın içinde de siyah bir saç teli vardır. Hz. Ebubekir “Karındaşımız Ali’nin balını her birimiz mahalle muvâfık ve derûnunda olan haslet ve hâle mutâbık üçer kelimât-ı hikmet-i âlûd söylemedikçe yemeyiz.” der.³⁰² Bunun üzerine başta Hz. Ebubekir olmak üzere sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali bal, tas ve saçtan yola çıkarak hikmetli sözler söylerler. İşte ‘Aseliyye risalesi bu olaydan yola çıkarak ashâb-ı kirâm sevgisi ve tevhiden bahseder ki, nihaî planda bal tevhide yorulmuştur.

Risalenin tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüshası Süleymaniye HME 2287’de olup tam künyesi, “Hâzihî Risâletün ‘Aseliyyetün li-Medhi Ashâbi Resûlillâh Çehâr Yâr-i Güzîn radiyallâhu ‘anhüm ecma’in” şeklindedir.

Birçok eserinde benzer ayet, hadis ve konuları işlemiş olan Fuâdî, ‘Aseliyye ile *Müsellesât*’ta da aynı hadisten yola çıkarak sahabe-i kirâmı methetmiştir. *Müsellesât*’ta Resûlullah’ın “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz.” hadisinden yola çıkarak dört büyük halifenin de söylediği/sevdiği müselles sözlerine değinilmiştir. Bu anlamda ‘Aseliyye için *Müsellesât*’ın kısaltılmış hâli dememiz mümkündür.

Fuâdî, ‘Aseliyye’yi süslü sözleri terk edip bütün ihvanın bu risaleden istifade edebilmesi için basit, anlaşılır bir Türkçe ile kaleme aldığını şöyle ifade etmektedir: “...Elfâz-ı belîğayı ve ‘ibârât-ı fasîhayı terk edip ve elfâz-ı basîta ile Türkî’ye tercüme edip ve mazmûn-ı hümâyun üzere ona münâsib kelimât ve rivâyetler dahi derc ve damm etti ki, nef’i cümleye ‘âmm ve ifâde ve istifâdede bi’t-tamâm olup ve gamkîn gönüller şâd u âbâd olup pür-safâ olduklarında muharririni dahi hayr du‘âyla yâd edeler.”³⁰³

Başlangıç: “Ba‘de hamd-i Hüdâ-yı Kadîm-i zi’l-celâl ve salât ü selâm-ı Resûl-i Kerîm-i zi’l-cemâl ve çehâr-ı yâr-i güzîn-i mürşidîn-i zevi’l-keâm ve âl u ashâb-ı râşidîne zevi’l-hisâl, rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecmaîn fî külli’l-ahvâl.”³⁰⁴

Bitiş: “‘Urûc-ı a‘lâ-yı ‘illiyyîn ile vusûl-i cennet zât-ı şühûd-ı cemâl-i rabbi’l-‘âlemîn müyesser olup ‘izzet-i mükâşefe-i kibriyâ-yı celâl-i müte‘âli ve devlet-i cemâl-i müşâhede-i

³⁰² Fuâdî, ‘Aseliyye, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 250/b.

³⁰³ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 249/b.

³⁰⁴ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 248/b.

cemâl-i bâ-kemâl nasîb ola. Âmin. Yâ Refî‘u‘d-de‘avât ve yâ Bedî‘u‘l-berakât.”³⁰⁵

Telif Sebebi: Fuâdî, risalenin telif sebebini, “Sebeb-i Tahrîr-i Risâle-i ‘Aseliyye ve Bâ‘is-i Makâle-i ‘Ameliyye” başlıklı bölümde eski âlimlerin ve hakîmlerin kitaplarını okuyup üzerinde düşünürken *Müsellesât* risalesine de konu olan ve halk arasında “Bal Tefsiri” diye bilinen Hz. Ali’nin hastalığını ve dört halifenin ziyaretini konu edinen Arapça hadisi gördüğünü belirtir. “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.” hadisinden yola çıkarak, sahabe-i kiramı anlatan bu hadisin de mü’minler için örneklik teşkil edeceğini düşünmüş, iyilikler yolunda ilerleyen dervişler anlayıp gereğince amel etsinler diye basit bir Türkçe ile kaleme almıştır.³⁰⁶

Muhteva: Fuâdî *Menâkıbnâme*, *Müsellesât*, *Risâle-i Virdiyye* gibi eserlerinde gördüğümüz üzere bu risalede de dört raşit halifeye muhabbeti işlemektedir. Yazar risaleye “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşa eresiniz” hadisini anarak ve şerh ederek başlar. “Salihlerin zikredildiği meclise rahmet iner” sözünü naklettikten sonra, daha evvel telif ettiği *Müsellesât* adlı risalesine de konu olan bir hadisi zikreder. Halk kitaplarında “Bal Tefsiri” olarak bilinen bu hadise göre, hastalığından dışarıya çıkamayan Hz. Ali’yi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ziyaret ederler. Ziyaretlerine sevinen Hz. Ali, onlara ikramda bulunmak ister. Bunun üzerine “yemeğin en hayırlısı hazırda bulunandır” sözünden hareketle, Hz. Fatıma bir tas bal getirerek misafirlere ikram eder. Beyaz bir tas içinde gelen balın üzerinde bir kıl vardır. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, orada bulunanların konuya muvafık söz söyledikten sonra balı tatmalarını teklif eder. Teklif kabul görür ve cematte bulunanlar üçer güzel söz söylerler.

Dört halifenin hikmetli cümleleri şöyledir:

Hiz. Ebu Bekir: “Dîn-i İslâm ve nûr-i îmân bu beyâz tas-ı mücellâdan safâlî ve nûrludur. Hak Teâlâ’ya ve Resûlü Muhammed Mustafâ’ya ve Kur’ân-ı ‘Azîm’e îmân getirmek bu tas içinde olan baldan tatlıdır. Ve ehl-i îmân olan kimesne hükm-i Kur’ân’la ve şer‘-i şerîf ile ‘amel etmek ile îmânın hıfz etmek bu bal üzerinde olan kıldan incedir.”³⁰⁷

Hiz. Ömer: “Allah Teâlâ’nın dârü’s-selâmı cennet-i ‘ulyâ bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlî ve nurludur. Ve cennet-i a‘lânın nî‘metleri bu baldan tatlıdır. Ve hükümde ‘adâlet edip ehl-i cennet olmak için sırâtı geçmek bu kıldan incedir.”³⁰⁸

Hiz. Osman: “Nûr ve hüda olan Kur’ân-ı ‘Azîm bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlî ve nurludur. Ve Kur’ân-ı ‘Azîm okumak bu baldan tatlıdır. Ve Kur’ân-ı ‘Azîm’i tefsîr edip ahkâmı ile ‘amel etmek bu kıldan incedir.”³⁰⁹

Hiz. Ali: “Her kimesne evine gelen konuk bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlî ve nurludur. Ve konuğun kelâmı ve konukla musâhabet ve ona ikrâm etmek bu baldan tatlıdır. Ve konuğun kalbi ve konuğa ikrâm ve ri‘âyet etmek bu kıldan incedir.”³¹⁰

³⁰⁵ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 252/a.

³⁰⁶ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 248/b-249/a.

³⁰⁷ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 250/b.

³⁰⁸ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 250/b.

³⁰⁹ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 250/b.

³¹⁰ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 250/b.

Hiz. Fatıma: “Edebli kız oğlan bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ve edebli kız oğlanı anası babası sevmek bu baldan tatlıdır. Ve kız oğlan kızlığı ile ‘ayıbsız sâhibine evlenmek bu kıldan incedir.”³¹¹

Hiz. Peygamber: “Ümmetim bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ve ümmetimi Hak Teâlâ’dan dileyip ve ümmetim için şefâ‘at etmek bu baldan tatlıdır. Ve ümmetim kemâ yenbağî şefâ‘ate lâıyk olmak ve ümmetim için olan şefâ‘at ‘indallah makbûl olmak bu kıldan incedir.”³¹²

Hiz. Aışe: “Her kimsenin helâli bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ve erenler ve hâtûnlar helâlleri ile musâhabet ve mukârenet etmek bu baldan tatlıdır. Ve helâl-i hakkın iki cânıbdan rı‘âyet edip hizmetin kemâ yenbağî yerine getirmek bu kıldan incedir.”³¹³

Fuâdî, dört halifenin, Hiz. Fatıma’nın, Hiz. Aışe’nin ve Hiz. Peygamber’in sözlerini naklettikten sonra, kendisine ilham olan sözleri de şöyle nakleder. İlk lâıyiha şudur: Kâmil üstâd ve fâzıl muallim bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Bu üstâddan ilim talebiyle tahsîl-i kemâl etmek baldan tatlıdır. Üstâdın hakkını ödemek bu kıldan incedir. Lâıyhanın ikincisi ise şöyledir: Mürşid-i kâmil bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ona hizmet etmek baldan tatlıdır. Mürşid-i kâmile teslim olup sözünü tutmak kıldan incedir.

Fuâdî, risaleyi “Mü’mın sevdiği ile haşrolunur” sözünden yola çıkarak Hiz. Peygamber’i, raşit halifeleri ve Ehl-i Beyt’i sevdiğini belirtir. Ardından Cenab-ı Hak’tan o sultanlar hürmetine kalp tasımızda bulunan tertemiz bal hükmündeki imanımızın zevk ve safasının artarak devam etmesi için, amellerimize kıl kadar hâlel ve zarar gelmeyip Rabbin müşahedesi ve Ona kullukta sabit ve devamlı olmak için dua ederek bitirir.³¹⁴

Nüsha:³¹⁵ Süleymaniye, HME, 2287, vr. 248/b-252/a, 25 str.

1.3.1.21. Müsellesât (Müsellesât-ı Tâsiyye)

Genel Özellikler: Bir cebir terimi olup üçgen anlamına gelen müselles kelimesinden türeyen müsellesât, bir konuyla ilgili söylenen üç söz anlamına gelmektedir. Fuâdî’nin, “Bana dünyânızdan üç şey sevdırildi: Güzel koku, kadın, namaz da gözümün nuru kılındı.” hadis-i şerifini yorumladığı eseridir. İlk kez İbn Arabî tarafından *Fusûsu’l-Hikem*’in Muhammed fassında zikredilerek izah edilen hatta mezkûr fassın üzerine inşa edildiğı bu hadis-i şerif, Fuâdî ve Karabaş Velî tarafından da hakkında birer risale yazılmak suretiyle açıklanmıştır.³¹⁶ Diğer eserlerini olduğı gibi bu risalesini de beyitler ve manzûm parçalarla tezyin eden Fuâdî, dört halifenin de dünyadan kendilerine sevdırilen üç şeyi (kelâm-ı müselleslerini) zikrederek

³¹¹ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 251/a.

³¹² Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 251/a.

³¹³ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 251/a.

³¹⁴ Fuâdî, ‘Aseliyye, vr. 252/a.

³¹⁵ Kaçar, *Aseliyye*’nin iki nüshasının olduğı beyanla HME 2395’i ve Esad Efendi 1734’ü işaret eder. Bkz: Mûcahit Kaçar, [vd: Mevlüt İlhan; Ahmet Akdağ], “Kastamonulu Âlim ve Şairlerin Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde Yer Alan Eserleri”, **I. Uluslararası Abana Sempozyumu Bildiri Kitabı**, s. 597. Süleymaniye Esad Efendi 1734’te Fuâdî’ye ait, *Risâle-i Tevhîdiyye*, *Risâle-i Virdiyye*, *Risâle-i Halvet*, *Risâle-i Zikir* ve *Şerh-i Vird-i Settâr* ile beraber Küreli Mahmud Efendi’ye ait *Tâc Risâlesi* yer almaktadır.

³¹⁶ Karabaş Velî’nin, *Şerh-i Hadîs-i Hubbibe İleyye Min Dünyâküm* adını taşıyan risâlesi, Kerim Kara tarafından günümüz harflerine çevrilmiştir. Çeviri için bkz: Kerim Kara, **Karabaş Velî**, s. 699-702.

bunları izah etmesi, Fuâdî'nin onlara duyduğu muhabbeti göstermesi açısından önemlidir.

Müşterek bir hadisten yola çıkarak benzer konuları işlediklerinden dolayı *Müsellesât*'ın 'Aseliyye'nin mufasssal hâli olduğunu söylemek mümkündür.

Başlangıç: “Hudâ-yi kadîm-i lâ yezâl ve Yezdân-ı bî-zevâl rahîm-i her emr-i zî-pâkin ibtidâ hâlinde zikri lâzım olan besmele-i zü'l-celâlin ezel-i âzâlde levh-i mahfûza ketebe ve imlâsına irâdet-i kudsiyyesiyle emreyledikte bir kudretle kalem-i a'lâ esmâ-i hüsnâ-yı zâtullâhdan üç esmâ-i şerîfe ile yazmıştır.”³¹⁷

Bitiş:

الله تعالى أعلم بالصواب وأعرف بالخطاب وإليه مرجع المآب ومن رجع إليه بالسنة والكتاب فله حسن المآب والصواب وتم تحرير المثلثات
بِعون الله الملك الوهاب³¹⁸

[Yüce Allah doğruyu en iyi bilendir. Söz söylemeyi (hitabı) en iyi tanıyandır. Dönüş yalnızca O'nadır. Her kim O'na Kitap ve Sünnet ile dönerse, ona en güzel dönüş yeri ve mükâfat vardır. Vahhâb (karşılıksız veren) ve Melik olan Allah'ın yardımıyla *Müsellesât* bitmiştir.]

Telif Sebebi: Fuâdî, risaleyi yazma sebebi olarak “Sebeb-i Tesvîd-i Makâle ve Bâ'is-i Temhîd-i Risâle” adlı bölümde “Bundan akdem bu fakîr u hakîr er-râcî ‘afvî rabbihi’l-kadîr Dervîş Ömerü'l-Fuâdî hedâhullahü'l-hâdî, Hazret-i Resûl-i Ekrem'in ve çehâr yâr-i kibâr-i muhteremin akvâl-i haseneleri ve ahvâl-i müstahsenelerine müte'allik bir kelâm-ı mergûb gördüm” diyerek *Aseliyye* risalesinde geçen hadisi zikreder. Ardından Kastamonu'ya vali olarak tayin edilen Muhammed Paşa'nın Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesini ziyaret ettikten sonra, “dîn ve dünyâları husûsunda pend u nasîhat ricâsına dergâh-ı Hakk'a vesile olan hânkâh-ı kutb-ı âlemde ‘âşkla teveccühleri” ile kendisini de ziyaret ettiğini, bu ziyaret nedeniyle Paşa'ya *Aseliyye* adlı risaleyi hediye ettiğini bildirir.

Muhteva: Risale, halk nezdinde Bal Tefsîri diye bilinen hadis-i şerifi, Hz. Peygamber'in “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi” şeklinde başlayan hadisini ve şerhini Hz. Hatice, Hz. Aîşe ve Hz. Ümmü Hânî'nin faziletlerini, ardından dört büyük halifenin dünyadan sevdiği üç şeyi anlatmaktadır.

Risalede Hz. Ebu Bekir'e sevdiren üç şey, Hz. Peygamber'e bakmak, Hz. Peygamber'in yolunda infak etmek, Hz. Peygamber'in emri altında olmak şeklinde geçmektedir.³¹⁹ Hz. Ömer'e bu dünyadan sevdiren üç şey ise, iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve güzel ahlâktır.³²⁰ Hz. Osman'a dostlara ve fakirlere yedirmek, Kur'ân-ı Kerîm okumak, çıplakları giydirmektir.³²¹ Hz. Ali'ye misafire hizmet etmek, yaz gününde oruç tutmak, kılıçla harp etmektir.³²²

Fuâdî dört halifenin müselleslerini zikrettikten sonra, her birini izah etmek için siyer ve menkıbelerinden örnek olaylar nakleder.

³¹⁷ Fuâdî, *Müsellesât*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 261/b.

³¹⁸ Fuâdî, *Müsellesât*, vr. 283/a-b.

³¹⁹ Fuâdî, *Müsellesât*, vr. 271/a-272/b.

³²⁰ Fuâdî, *Müsellesât*, vr. 273/b-275/a.

³²¹ Fuâdî, *Müsellesât*, vr. 275/b-278/a.

³²² Fuâdî, *Müsellesât*, vr. 278/b-280/b.

Müellif dört halifenin müselleslerinden sonra kendisine lâiyh olan bir müselles daha zikreder. Buna göre Fuâdî'ye bu dünyadan sevdiren üç şey de şeriatla iffetli olmak, tarikatla rif'atli olmak, hakikatle izzetli olmaktır.³²³

Risalede konuya mutabık ayetler, hadisler, İslâm tarihinden olaylar, çoğu Fuâdî ve Mevlânâ'ya ait olmak üzere birçok şiire yer verilmiştir.

Nüsha: Süleymaniye, HME, 2287, vr. 261/b-283/b, 21 str.

1.3.1.22. Pendiyye (Pendnâme, Kasîde-i Pendiyye)

Genel Özellikler: İnsanlara mekârim-i ahlâkı kazandırmak, topluma, millete ve devlete faydalı olabilmek, ahlâklı bireylerden oluşan erdemli bir toplum meydana getirebilmek amacıyla yazılan manzum eserlere genel olarak “nasihatname”, “pendname”, “öğütname” gibi adlar verilmiştir. Tasavvuf edebiyatında önemli bir yere sahip olan bu türün en önemli örneklerinden biri Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sidir.³²⁴

Bu eserlerde genellikle eserin uzunluğuna uygun bir şekilde hikâyelere, ayetlere, hadislere, atasözlerine yer verilmekte ve tarihi şahsiyetlere atıf ve telmihler yapılmaktadır.

Kayıtlarda adı *Pendiyye*, *Kasîde-i Pendiyye* veya *Pendnâme* olarak geçen bu risâle Fuâdî'nin manzûm eserlerindendir. Doksan dokuz beyitten meydana gelir. Günümüz Türkçesine çevrilip basılmıştır.³²⁵ Türk-İslam edebiyatındaki pednâme geleneğinin bir yansıması olan eserde Fuâdî, yaşadığı devirde gördüğü sıkıntıları dile getirerek müridlerine öğütler vermektedir.

Başlangıç:

“Mûra basma seni mârân ısıtır

Gürbe incitme ki arslan ısıtır

Öldürüp mârı uçurma cânı

Dem olur ki seni su'bân ısıtır”³²⁶

Bitiş:

“Şerî'at ü tarîkat ma'rîfet ü hakikat

Nûrun 'alâ nûr olub cân ü dil oldu enver

Bin cân değer vaslını almak için Fuâdî

Bin 'özü ile getirdi bir cânını mâ kader”³²⁷

Muhteva: Risalenin ilk 26 beytinde dinî, ahlakî ve sosyal konulara değinen Fuâdî,

³²³ Fuâdî, **Müsellesât**, vr. 283/a.

³²⁴ İskender Pala, “Nasihatnâme”, **DİA**, XXXII, s. 409.

³²⁵ Ömer Fuâdî, **Divânçe-i İlâhiyât** içinde, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, 2012.

³²⁶ Fuâdî, **Kasîde-i Pendiye**, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 503/12, vr. 53/b; Fuâdî, **Divânçe-i İlâhiyât**, s. 131.

³²⁷ Fuâdî, **Kasîde-i Pendiye**, vr. 55/b; Fuâdî, **Divânçe-i İlâhiyât**, s. 146.

“Tavsîf-i Sultân-ı Âdil” başlığı altında dönemin padişahını öven dört beyitlik bir bölüme yer vermiştir. Ardından ahlâk konusunda bir kıt’a söyleyen şair, asıl konuya giriş yapar. Eskilerin, padişahı bir ağaca benzettiğini söyleyen şair, halkın ise bu ağacın kökleri olduğunu eğer halk sağlam ve sıhhatli olursa ağacın da kâim olacağını ifade eder. Fuâdî, bu tespiti yaptıktan sonra halkın yozlaşan yönlerini ortaya koyar. Halk arasında hırsızlık, yalan, rüşvet, fitne, zulüm, israf ve hile gibi kötü vasıfların arttığını söyler. “Nefîce-i Kasîde-i Pendiyye” ve “Hâtime-i Pendiyye” başlıkları altında ise bu kötü vasıflara karşı yapılması gerekenleri sıralayan şair; kurtuluşun nefis terbiyesinden geçtiğini, bunun için bir mürşide bağlanılması gerektiğini belirtir. Kasidenin sonunda aynı vezinde tasavvufî bir de gazel yer almaktadır.³²⁸

Fuâdî’nin dile getirdiği şikâyetlerde nefsî bir sebep bulunmamaktadır. O, halkın Hakk’a olan yolculuğunda işlerini kolaylaştırmak, Hz. Peygamber’in yolunu takip eden bir nesil yetiştirmek arzusunu taşıdığı için zamanında meydana gelen olumsuzluklara dikkat çekmiş ve halka yol göstermiştir.³²⁹

Nüsha: Milli Kütüphane, FB 503, vr. 53/b-55/b.³³⁰

1.3.1.23. Muslihu’n-Nefs

Genel Özellikler: Nefsi ıslah eden anlamını taşıyan eser, Fuâdî’nin Türkçe kaleme aldığı risalelerdendir. Genel itibariyle mensûr olan esere, Fuâdî diğer eserlerinde olduğu gibi manzûmeler serpiştirmiştir. Konu itibariyle bir “etvâr-ı seb’a” risalesi olan eser, Fuâdî’nin en çok istinsah edilen eserlerinden biridir. Yazma mecmualarda *Sadeîyye* ile peşpeşe yer almaktadır. Bu nedenle kimi araştırmacılar *Sadeîyye*’yi *Muslihu’n-Nefs* içinde değerlendirmişlerdir. *Muslihu’n-Nefs* ile ilgili olarak Ülkü Sayacı,³³¹ Mevlüt Özçelik³³² ve İsmail Hakkı Cambaz³³³ tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Eser, Ahmed Cahid Haksever tarafından sadeleştirilerek günümüz harflerine aktarmış ve yayınlanmıştır.³³⁴

Başlangıç: الحمد لله الذي عرف الطالب نفسه وربّه بحكم كلام "من عرف نفسه فقد عرف ربه
[Bismillahirrahmanirrahim. “Kendini bilen Rabbini bilir” kelâmının hükmüyle tâlibe, nefsinin ve Rabbini bildiren Allah’a hamdolsun.]³³⁵

Bitiş: “Zira nefs-i marziyyenin sıfât-ı hamîde-i Rabbâniyyelerinin hâli ve hükmü bu kemâli icâb eder ki, ‘ârif-i kâmil ehl-i hâle kemâkân ma’lûmdur.

الله تعالى جلّ جلاله أعلم بالصواب وأحكم بالخطاب وإليه مرجع المآب ومن رجع إليه بالسنة والكتاب فله حسن المآب والصواب بلطف الله

³²⁸ Hakan Yekbaş, “Ömer Fuâdî’nin “Kasîde-i Pendiyye”si Bağlamında Yaşadığı Devre Dair Eleştirileri”, **I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu**, s. 364.

³²⁹ Fuâdî, *Divânçe-i İlâhiyât*, s. 129.

³³⁰ Asuman Ünal, eserin kaydını, Milli Kütüphane, FB 503, 536-559 varakları arasında göstermiştir.

³³¹ Ülkü Sayacı, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Sadeîyye Adlı Eseri”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2003).**

³³² Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu’n-Nefs İsimli Eseri”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2012).**

³³³ İsmail Hakkı Cambaz, “Ömer Fuâdî Efendi’nin *Muslihu’n-Nefs* Adlı Eseri (Metin-İnceleme)”, **(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2016).**

³³⁴ Fuâdî, **Nefs ve Özellikleri**, Ahmet Cahid Haksever (çev.), İstanbul: Hoşgör Yayıncılık, 2015.

³³⁵ Fuâdî, **Muslihu’n-Nefs**, Süleymaniye, HME, 2571, vr. 15/b; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 17/a.

[Allah Teâlâ celle celâluhu doğruyu en iyi bilendir, söz söylemeyi en iyi yapandır. Dönüş yalnızca O'nadır. Kim O'na Kitap ve Sünnet ile dönerse, Vehhâb olan Allah'ın lütfu ile ona en güzel dönüş yeri ve mükâfat vardır.]

Muhteva: Risale nefsin hâllerinden ve mertebelerinden bahsetmektedir. Fuâdî, marifet tahsilinin sadece kitap okumak suretiyle elde edilemeyeceğini belirtmekte, kitap okuyarak sadece marifet-i kâl elde edilebileceğini, marifet-i hâl için bir kâmil-i mürşide intisap etmek gerektiğini ifade eder.³³⁷ Kitap okumak suretiyle marifetullah tahsiline nâil olacağını zannedenleri, kavaid ilmini herhangi bir hocadan almayıp da sadece irap kitabı okuyarak elde etmek isteyen insanlara benzetir. Böyle bir kişi merfûât, mansûbât ve mecrûrâtı teker teker sayar döker, fakat herhangi bir metinde bu söylediklerini göstermesi istense, kâl bilgisini hâle dökemez. Fuâdî, tasavvuf ilminin ve marifetullahın sözde kalmayıp hâle dökülmesi gerektiğini belirtir.³³⁸

Fuâdî, risalede nefsin hâllerini ve mertebelerini açıklar. Marifetullah ve tasavvuf ilminden dile ve söze gelenler sıfat ve mertebeleri anlatır. Bu mertebelerde kelama ve kaleme gelmez yerler ve hâllerin çok olduğunu bildiren Fuâdî, bunların ancak mürşid-i kâmile hizmet eden ve seyrü sülûkunu tamamlayan ehl-i hâle malûm olduğunu bildirir.³³⁹

Müellif insanların ve cinlerin yaratılış sebebinin marifetullah olup istidat ve kabiliyeti miktarınca tahsilinin herkese farz olduğunu ifade eder. Marifetullah için nefsi tanımak gerektiğini “Nefsini bilen Rabbini bilir”³⁴⁰ hadisini zikrederek vurgular. Bunun için de nefsin iyi ve kötü sıfatlarını bilmek gerektiğini belirterek kötülerini iyilere tahvil için yapılması gerekenleri anlatır. Yapılacak olanları teorik olarak anlatan Fuâdî, hemen her konuyla ilgili öğüt verici kıssalara da yer verir.

Nefis mertebelerini zikredip marifetullah talebinde bulunan tâlibler için yazılan bu tarz risalelerde nefis hep yedi mertebe üzerinden yazılmıştır. Fuâdî ise, Seyyid Yahya Şîrvânî'den Şa'bân Efendi'ye kadar irşad eden meşayihın nefsi altı mertebe sıfatla beyan ettikleri için onlara paralel olarak nefis mertebelerini altı mertebede anlattığını ifade eder. Yedinci mertebeye ise “rûh-ı kudî” adını verir.³⁴¹ Yedinci tavırda nefis, bütün kötü sıfatları iyi sıfatlara tebdil olmakta, ruh ile ittihat kesbetmekte ve böylece hâl ve sıfatları bir olmaktadır. Bu sebeple yedinci tavırda nefis'e nefis denilmemiş, “ruh-ı kudî” denilmiştir. Fuâdî yedinci tavrı nefis mertebesi olarak görmediğinden *Muslihu'n-Nefs*'i altı fasıl üzere yazmıştır.

Telif Sebebi: Fuâdî, risaleyi telif etme sebebi olarak, kendisinden önce nefis mertebeleriyle ilgili birçok eserin ortaya konulduğunu ve fakat bu eserlerdeki bilgilerin

³³⁶ Fuâdî, *Muslihu'n-Nefs*, Süleymaniye, HME, 2571, vr. 66/b; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 77/b.

³³⁷ Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri”, s. 141.

³³⁸ Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri”, s. 144.

³³⁹ Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri”, s. 145.

³⁴⁰ Acluni, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 262, (2532).

³⁴¹ Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri”, s. 147.

dağınık olduğunu, makâmların izahlarının geniş bir şekilde yapılmadığını ifadeden sonra, konuyla ilgili yazılanlara bir şerh mahiyetinde bir risale yazdığını belirtir. Anlaşılabilmesi için basit bir dille ve Türkçe yazan Fuâdî, risalede nefsin mertebelerini, her mertebenin sıfât-ı hamîde ve sıfât-ı zemîmesini tafsilatıyla beyan ile taliplerin seyrü sülûklarına yardımcı olmayı murat ettiğini bildirir.³⁴²

Nüshalar:

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 17/b-79/a, 17 str.

Süleymaniye, HME, 2571, vr. 15/b-66/b, 19 str.

Süleymaniye, Mihrişah Sultan, 185.

Süleymaniye, Reşid Efendi, 463.

İBB OEY, 614/25, vr. 173/b-197/b, 27 str, müs: İbrahim Atpazarî, H. 1193.

Ali Emiri Şer'iyye, 880, 45 vr, 19 str, H. 1109.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, 2665.

İstanbul Üniversitesi, NEKTY02170 barkod numaralı, 45 vr, 21 str, müs: Ahmed Rasim, H. 1217.

Kastamonu YEK, 1232/4, vr. 103/b-154/a, 17 str.

Çorum Hasan Paşa YEK, 19 Hk 786/4, vr. 30/b-70/a.

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A 80, vr. 1/b-83/a, 19 str.

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Mustafa Con A 414.

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Üniversite A 149.

Almanya MK Türkçe Yazmaları, Ms.or.quart.1520, vr. 1/b-120/a, H. 1308 (1890).

1.3.1.24. Risâle-i Sadefiyye

Genel Özellikler: Fuâdî'nin Türkçe manzum eserlerinden olan *Sadefiyye* yazma kayıtlarında *Risâle-i Sadefiyye* ve *Makâle-i Düreriyye* şeklinde de geçmektedir. Muhteva açısından benzer olması sebebiyle Fuâdî'nin risalelerini cem eden mecmualarda genellikle *Muslihu'n-Nefs*'ten hemen önce gelir.³⁴³ Mesnevî tarzı kafiyeleyen altmış altı beyitten ibaret olan eser³⁴⁴ nefsin yedi mertebesini konu edinir. Bu sebeple bir tür "etvâr-ı seb'a" risalesi denilebilir. *Muslihu'n-Nefs* ile konularının aynı olduğunu şu beyit göstermektedir:

Muslihu'n-Nefs'de yazdım nazmîle

³⁴² Fuâdî, **Muslihu'n-Nefs**, Süleymaniye, HME, 2571, vr. 16/b-17/a.

³⁴³ Bkz: Fuâdî, **Sadefiyye**, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 11/b-17/b ve **Muslihu'n-Nefs**, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 17/b-79/a; **Sadefiyye**, Süleymaniye, HME, 2571, vr. 1/b-9/a ve **Muslihu'n-Nefs**, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 15/a-67/a.

³⁴⁴ Hilal Bayar, "Ömer Fuâdî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri", s. 63.

*Bunda dahi yazıldı hıfz edegör fehmile*³⁴⁵

Tatçı'ya göre bir sülûknâme olan³⁴⁶ *Sadeîyye*, H. 1037'de telif ve tashih olunmuştur.³⁴⁷

Başlangıç:

Besmele ile bulsa her emrimiz bidâyet

Hamde karîn olacak bulur hâl nihâyet

Bu ikisi olsalar dahi salâta karin

*Rûh-ı Muhammed eder tamâmına şefâ'at*³⁴⁸

Bitiş:

اللهم اجعلنا من المهتدين والمفلحين من العاقلين المتنبهين لا من الضالين الغافلين بحرمة جميع الأنبياء والصالحين في كل الأحوال والمراتب والمقام
يا ذا الجلال والجمال والإكرام برحمتك يا أرحم الراحمين والحمد لله رب العالمين³⁴⁹

[Allahım! Bizi hidayete erenlerden, kurtulanlardan, akıllılardan, uyanıklardan kıl; gaflete düşmüş sapkınlardan kılma, ey celal, cemal ve ikram sahibi Allah'ım! Her hal, mertebe ve makamda, bütün peygamberlerin ve salih kulalarının hürmetine. Rahmetinle ey merhametlilerin en merhametlisi. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.]

Telif Sebebi: Müellif, tarikate intisap edip ömürlerini bu yolda harcayan birçok dervişin seyrü sülûklarında nefs-i emmâreden ve nefs-i levvâmeden kurtulamadıklarını; hâllerinin zevk ve safadan mahrum olduğunu söyler. Bu duruma üzülen Fuâdî, kalbine gelen bir ilham ve dervişlere yardımcı olmak arzusuyla sıfât-ı hamîde ve sıfât-ı zemîmeleri altı kıta hâlinde yazarak bu risaleyi kaleme alır.

Muhteva: Besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp sebep-i tahrir ve Arapça duadan sonra yeniden sebep-i tahrir bölümüyle devam eden risale, ilki manzum ikincisi mensur olmak üzere iki bölümden oluşur. Yazar, manzumenin ilk kıtasında nefs-i emmâre, ikincisinde levvâme, üçüncüsünde mülhime,³⁵⁰ dördüncüsünde mutmainne, beşincisinde râziyye, altıncısında da marziyyenin sıfatlarını açıklar.

İkinci bölümde ise, müellif, insan nefsinin sıfât-ı zemime sahibi olduğunu, bunların sıfât-ı hamideye tebdilinin, taliplerin vücuddaki, zât ve sıfatları itibariyle birbirine muhalif olan ruh ve nefsi bir eylemleri gerektiğini, bunun da ancak mürşid-i kâmile intisapla olacağını ifade eder. Fuâdî, "Herkesin mürşidi Kur'ândır, bize mürşid lâzım değildir" diyenleri uyarak marifetullahın ancak bir mürşide intisapla elde edilebileceğini, böylece

³⁴⁵ Fuâdî, *Sadeîyye*, Süleymaniye, HME, 2571, vr. 3/b; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 12/b.

³⁴⁶ Tatçı, "Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadeîyye'si", *Yedi İklim Dergisi*, İstanbul 1993, S. 41, s. 38-40.

³⁴⁷ Fuâdî, *Sadeîyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 17/b.

³⁴⁸ Fuâdî, *Sadeîyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 11/a; Süleymaniye, HME, 2571, vr. 1/a. [Tatçı-Sever, ikinci mısrayı, 'Hem de karîn olıcak bulur hâl nihâyet' şeklinde; üçüncü mısrayı 'Bu ikisi olsalar dahi salavata karîn' şeklinde okumuştur. Bkz: Fuâdî, *Divânçe-i İlâhiyât*, s. 117].

³⁴⁹ Duayı, Ülkü Sayacı şöyle Türkçeleştirmiştir: "Allah'ım! Bizi, bütün peygamberler ve sâlih kullar hürmetine her türlü hâlde, mertebede ve makâmda, hidâyete ve kurtuluşa erenlerden, akıllılardan ve uyanıklardan (öğüt alanlardan) eyle! Sapıklığa düşenlerden, gâfillerden eyleme! Ey Celâl, Cemâl ve ikrâm sahibi, ey merhametlilerin en merhametlisi rahmetinle muâmele eyle! Hamdolsun 'âlemlerin Rabbi Allah'a." Bkz: Ülkü Sayacı, "Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadeîyye Adlı Eseri", s. 106.

³⁵⁰ Üçüncü kıta, *Sadeîyye*'nin Süleymaniye, HME, 2287'deki nüshasında yer almamaktadır.

insanın nefis bilgisiyle marifetullaha erişebileceğini belirtmektedir.

Nüshalar:

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 11/b-17/b, 17 str.

Süleymaniye, HME, 2571, vr. 1/b-9/a, 19 str.

Süleymaniye, Tercüman Gazetesi, 362.

Ali Emiri Şer'iyye, 1181.

Ali Emiri Şer'iyye, 879.

Milli Kütüphane, FB, 503, vr. 56/b-58/b.

1.3.1.25. Risâle-i Hâbiyye (Vâkı'ât)

Genel Özellikler: Tasavvuf edebiyatında sûfilerin vecd ve istiğrak halinde vâkıf olduğu hakikatleri anlatmak için kullanılan vâkıa (çoğulu: vâkıât) yakaza hâlinde meydana gelir. Rüyaya benzeyen yönleri olduğu gibi, benzemeyen yönleri de bulunmaktadır. Tasavvufta “tavârik, bevâdî, bâdih, kadih, tevâlî, levâmi', levâih” gibi tabirler vâkıa ile benzer anlamlarda kullanılmıştır. Klasik kaynaklarda vâkıaların helal ve haramlara dikkat eden, vaktini zikir ve ibadetle geçirenlerine ve maneviyata kabiliyeti olan kimselerin kalbine geldiği söylenmiştir. Bazı önemli sûfilerin sohbetleri de “vâkıât” adıyla kaydedilmiştir. *Vâkıât-ı Üftâde, Vâkıât-ı Mısri* böylesi eserlerdendir.³⁵¹

Türkçe manzum bir eser olan *Hâbiyye*'nin elimizde tek bir nüshası bulunmaktadır.³⁵² *Hâbiyye* üzerine bir çalışma yapan Gencay Zavotçu, risaleye Fuâdî'nin eserleri hakkında bilgi veren kaynaklarda rastlamadığını belirttikten sonra,³⁵³ rüyaları anlatan eserlere “vâkı'ât”, “vâkı'anâme” gibi isimler verildiğinden yola çıkarak *Risâle-i Hâbiyye*'nin kaynaklarda zikredilen *Vâkı'ât* olma ihtimalini zikreder.³⁵⁴ Zavotçu'ya göre Fuâdî'nin risalesi, Türk edebiyatında “hâbiyye” veya “hâbnâme” adıyla tespit edilen ilk eserdir.³⁵⁵ 678 beyitten meydana gelen risale, III. Murâd zamanında, H. 989/M. 1581/82 yılında yazılmıştır.³⁵⁶

³⁵¹ Hür Mahmud Yücer, “Vâkıât”, *DİA*, XLII, s. 470.

³⁵² Fuâdî, *Risâle-i Hâbiyye*, Süleymaniye, Düğümlü Baba, 320, vr. 89/a-113/a.

³⁵³ Hüseyin Vassaf, Fazıl Çifçi ve İlyas Yazar *Vâkı'ât*'ı zikrederken *Hâbiyye*'yi zikretmezler. Zavotçu'dan sonraki araştırmacılar, Zavaotçu'nun ihtimâl dâhilinde gördüğü bilgiyi kullanarak Fuâdî'nin eserlerini zikrederken “Vâkıât (Risâle-i Hâbiyye)” şeklinde bir ifade kullanırlar. Bkz: Asuman Ünal, “Ömer Fuadi (v. 1560/1636)'nin *Risale-i Virdiyye* Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 25; Mevlüt Özçelik, “17. yy Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri”, s. 8. Biz de Zavotçu'nun verdiği bilgileri iknâ edici bulduğumuz için Ünal ve Özçelik gibi yaptık.

³⁵⁴ Gencay Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, s. 101.

³⁵⁵ Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, s. 53.

³⁵⁶ Fuâdî, *Risâle-i Hâbiyye*, vr. 95/b; Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, s. 103. Eğer tarihler doğru ise Fuâdî'nin bu eseri 23-24 yaşında yazdığı anlaşılmaktadır. Henüz tarikat intisap etmemiş seyrü sülûka girmemiş bir gencin vâkıât türünden bir eser kaleme alması pek mümkün gözükmemektedir. Zira Fuâdî tarikat 27 yaşında iken Abdülbâkî Efendi'ye (ö. 997/1589) intisap edip üç yıl hizmetinde bulunmuştur. Dolayısıyla bu durumda eserin bir vakiat değil ve habiyye olduğunu söylemek gerekecektir. Ancak Fuâdî'nin eserinde Abdülbâkî Efendi'den bahsettiği düşünülecek olursa, tarikate intisap edip seyrü sülûka girdiğini kabul edecek ve tarihlerde bir hata olduğunu varsaymak durumunda kalacağız. Bu durumda eserin vakiat olduğu da söylenebilir. Kanaatimize göre verilen tarihlerde

Başlangıç:

Olursa ehl-i dil zî-bâle bâdî

Dahi bâlile olsa Hakk'a bâdî

Nidâsında gerekdir ism-i a'zam

Sıfâtından sıfât-ı zât-ı erham³⁵⁷

Bitiş:

Ey Fuâdî nükte-i ehl-i ma'ârif duyalı

Hâlîle kâle gelir özge edâlar buldum

Erişdi hâl ü kâlim bu kemâle

Bi-hamdillâh tamâm oldu risâle

Nihâyette dahi bulundu hamdim

Ümîddir 'afv ola sehville 'amdîm³⁵⁸

Telif Sebebi: Fuâdî, *Hâbiyye* mesnevîsini Hamdullah Hamdî'nin³⁵⁹ (ö. 909/1503) *Yusuf u Züleyhâ* mesnevîsinden yola çıkarak kaleme almıştır. Eserinde Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Abdülbâkî Efendi'den bahsederek, kesret âleminde vahdete erişini manzum bir şekilde anlatır. Böylece mecazî aşkların anlatıldığı mesnevîlerden yola çıkarak hakikî aşkın anlatıldığı bir mesnevî kaleme alır ve âdeta şiiirden kastın marifetullah ve muhabbetullah olduğunu ifade eder.

Muhteva: Fuâdî'nin bu eseri telif ederken Hamdullah Hamdî'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinden ilham aldığını belirten Zavotçu³⁶⁰, eserin muhtevası hakkında şöyle der: Fuâdî karanlık bir gecede halvette iken elinde Hamdî'nin *Yusuf u Züleyha* mesnevîsini karıştırırken Züleyha'nın Yusuf'u rüyasında gördüğü bölüme denk gelir. Züleyha bir gece rüyasında Yusuf'u görür, Yusuf'un güzelliği karşısında büyülenir ve Yusuf'a bağlanır. Züleyha'nın rüyasından etkilenen Fuâdî de Allah'tan kendisine de böyle bir aşk vermesi için dua eder. Gaibden bir ses naz ve niyazının daim olmasını söyler. Derken Fuâdî elindeki kitabı düşürür ve uykuya yenik düşer. Bir rüya görür.³⁶¹ İşte eser, Fuâdî'nin gördüğü bu rüyadan ibarettir.

bir hata olsa gerektir.

³⁵⁷ Fuâdî, **Risâle-i Hâbiyye**, Süleymaniye, Dügümlü Baba, 320, vr. 89/b.

³⁵⁸ Fuâdî, **Risâle-i Hâbiyye**, vr. 112/a.

³⁵⁹ Hamdullah Hamdî, 15. yüzyılda yaşamış meşhur şairlerdendir. Hamdî Çelebi olarak da bilinmektedir. Akşemseddin'in (ö. 1459) en küçük oğludur. Anadolu'da sahasında hamse sahibi ilk şairdir. Eserleri arasında *Yusuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Tuhfetü'l-Uşşâk* gibi mesneviler bulunmaktadır. Şair, *Yusuf u Züleyha*'yı 897/1492 yılında kaleme almıştır. Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*'u yazıncaya kadar Hamdî Çelebi'nin eseri Türk edebiyatının en başarılı mesnevisi sayılmıştır. Şair, mesnevisinin başında eseri yer yer Camî'den tercüme ettiğini ve ona nazire olarak ortaya koyduğunu söyler. Ancak eser, Camî'ninkinden farklılık arz eder. Camî, mesnevisinde sadece Hz. Yusuf ile Züleyha arasında geçen olaylara ön planda yer verdiği halde Hamdullah Hamdî, Hz. İbrahim'den başlayarak Hz. Ya'kup ve onun oğullarına kadar konuyu daha geniş bir çerçevede ele alır. *Yusuf u Züleyhâ*'nın Türkiye'de resmi ve özel kütüphanelerde yüzü aşkın nüshası vardır. Bu da eserin çokça rağbet gördüğüne delildir. Bkz: Zehra Öztürk, "Hamdullah Hamdî", **DA**, XV, s. 454.

³⁶⁰ Zavotçu, **Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, s. 106.

³⁶¹ Zavotçu, **Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, s. 108-9.

Rüya, Fuâdî'nin kesretten kurtulup vahdete erişmesini anlatmaktadır.³⁶²

Nüsha: Süleymaniye, Dügümlü Baba, 320, vr. 89/a-113/a, H. 1221 (1806).

1.3.1.26. Bülbüliyye

Genel Özellikler: 1033/1624 yılında yazılan *Bülbüliyye*, Fuâdî'nin mesnevî tarzında yazdığı manzum eserlerindendir ve Türkçe'dir. 1190 beyitten oluşan risalede müellif, kuşları konuşturmuştur. Feridüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) *Bülbül-nâme*'sinden esinlenerek inşâ edilen metinde, hayvanların özellikleriyle nefsin özellikleri özdeşleştirilmiştir. Bu anlamda eser didaktik bir fabl özelliğindedir.

Attar'ın *Bülbül-nâme*'sinden çeviri olan³⁶³ *Bülbüliyye* üzerine İlyas Yazar'ın bir yüksek lisans tezi ve yine Yazar'ın kendi tezinden yola çıkarak hazırladığı bir kitabı bulunmaktadır. Manisalı Birrî Efendi de Fuâdî'nin *Bülbüliyye*'sinden etkilenecek *Bülbül-nâme* adlı bir eser kaleme almıştır. Birrî Efendi'nin eseri, yer yer manzûmelerin serpiştirildiği mensur bir eserdir.³⁶⁴ Yine Osmanlının son dönemlerinde Fuâdî'nin *Bülbüliyye*'sinden esinlenerek halk hikâyesi üslûbunda yazılmış müellifi belli olmayan bir metin daha vardır.³⁶⁵

Hilal Baysar, Âgâh Sırrı Levent'in mesnevîleri konularının kaynağına ve niteliklerine göre tasnif edişini dikkate alarak, Fuâdî'nin *Bülbüliyye*'sini "İran kaynaklı tasavvufî bir hikâye" şeklinde nitelendirir.³⁶⁶

Başlangıç: "Lisân-ı hâl ile olan besmele-i celîle için nazm olunmuştur.

Cân gülistanına geldikte nizâm

Bülbüliyye dile oldu ilhâm"³⁶⁷

Bitiş: *Hüvallâh zikri ile eyle dâim*

Bu tekmîl ile ola hâl-i kâim

Cemâlin ola nûrunla ana seyr

Bu seyr ile anın kıl âhirin hayr"³⁶⁸

Telif Sebebi: Risalenin telif sebebini Fuâdî,

Hikâyetten murâd temsîl-i Hak'tır

Bunu iz'an edenler ehl-i Hak'tır

Nazar eden kişi ef'âl-i nâsa

Dahi kâdir olan onu şinâsa

³⁶² Zavotçu, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi*, s. 111.

³⁶³ Âgâh Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s. 138.

³⁶⁴ Birri Mehmed Dede, *Bülbül-nâme*, İstanbul: [y.y.], H. 1265 (1848).

³⁶⁵ **Hikâye-i Bülbül-nâme**, [m.y] Bu metnin sadeleştirilerek günümüz harflerine aktarılmış hâli için bakınız: İsmail Demirel (haz.), *Bülbül-nâme Hikâyesi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

³⁶⁶ Baysar, "Ömer Fuâdî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri", s. 77.

³⁶⁷ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni", s. 55.

³⁶⁸ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni", s. 178.

Ne hâlettir bilir halkın fi'âlin

*Hikâyetten tutar temsîl-i meâlin*³⁶⁹

beyitleriyle açıklamaktadır. Buna göre Fuâdî, *Bülbüliyye*'yi iyi ve kötü davranışları temsiller yoluyla anlatarak hakkı, hakikatı öğretebilmek için yazmıştır. Müellifin kişiliğini göz önünde bulundurduğumuzda, bunun salt edebî bir metin olmadığını, insanlara sadece öğüt vermekle yetinmeyeceğini aynı zamanda tasavvuf erbabı ve tarikat müntesiplerine de seyrü sülûk ve etvâr-ı seb'a konularında mesajlar verdiğini söylemek mümkündür. Fuâdî, bunu idrak edebilenlerin ancak Hak ve hakikat ehli olduğunu belirtmektedir.

Muhteva: Eser, on beyitlik bir hamdele, altmış beş beyitlik bir salvele ile başlar. Ardından eserin sebeb-i telifi elli üç beyitle ifade olunur.

Eser, gül dalına konup öten bülbül kışkanan kuşların, karganın önderliğinde bülbül Hz. Süleyman'a şikâyet etmelerini, bülbülün baykuş yargıçlığında yargılanmasını ve mahkemenin neticelenmesini konu edinir. Kuşlar, bülbülün suçlu olduğunu iddia ederek divana getirilip yargılanmasını isterler. Hz. Süleyman da hüdhüde emredip bülbülün getirilmesini ister. Divana çıkartılan bülbül, baykuşun yargıçlığında yargılanır. Kuşlar sırasıyla bülbülden şikâyetlerini bildirirler. Bülbül kuşların her birinin özelliğini sayarak kendisi hakkında şahitlik yapamayacaklarını söyler. Bülbül de gül remziyle Hakk'a âşık olduğunu, güle nağmeler söylemek temsiliyle zikrettiğini ifadeyle aşk şarabı içtiğini beyân eder. Kuşların da kendisini kışkandıklarından dolayı iftira attıklarını söyler. Baykuş bülbülün iftiraya uğradığını, kuzgunun da müfteri olduğunu söyleyerek hükmünü verir.

Bülbül, tûtî, kûf, kerkes, hüdhüd, kuzgun, karakarga, saksâğan, tavus, şahin, çaylak, kartal, leylek, keklik ve serçe gibi kuşların bulunduğu *Bülbüliyye*'de Fuâdî, "bir yandan temsîlî olayları anlatırken diğer yandan da sık sık kıssadan hisseler çıkarmakta ve okuyucuya insan-ı kâmil olmanın erdemlerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda Fuâdî, dünyadaki insanların kiminin faydalı, kiminin zararlı olduğunu; doğrular ve iyiler olmasaydı dünyanın harap olacağını; zalimler olmasaydı insanoğlunun hiçbir tasasının bulunmayacağını, fesat ehli ne kadar çok olursa, dünyadaki kötülüklerin de o derece artacağını ifade eder."³⁷⁰

Fuâdî, risale boyunca, nefs, kalp, ruh, sırr-ı vahdet, sırr-ı hafî, sırr-ı ahfâ ve hafâ-yı mutlak denilen ve ruhânî tarikatlerin seyrü sülûkunda kullanılan etvâr-ı seb'adan söz etmektedir. Risalede karga, kuzgun ve saksâğan nefs-i emmâreyi; tûtî ise nefs-i müzekkâyı temsil etmektedir. Bülbül kalp, baykuş da irfan ehli olarak remzedilmiştir. Nefs-i emmâreyi temsil eden kuşlar, bülbülden nefret ettikleri için ona iftira atmak suretiyle, nefs ve kalp arasındaki tezatlığı ortaya koymaktadır. Müellif yeri geldikçe *Bülbüliyye*'de Hz. Peygamberin mucizelerine, peygamber kıssalarına, tarihî şahsiyetlere, efsanevî kahramanlara telmihler yapmaktadır.³⁷¹

Fuâdî, devran üzerine yazdığı risalelerde eserlerinden ve fetvalarından çokça istifade ettiği Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526) ve Sünbül Efendi (ö. 936/1529) gibi âlimlerin görüşlerine, *Bülbüliyye*'nin sonunda yer vererek semâ ve devranın caiz olduğunu ifade

³⁶⁹ Fuâdî, *Bülbüliyye*, Süleymaniye, Dügümlü Baba, vr. 54/b.

³⁷⁰ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni", s. 47.

³⁷¹ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni", s. 47.

etmektedir. Bu anlamda Fuâdî devrân-ı sûfiyye ile ilgili üç risalesinde yer verdiği görüşleri, *Bûlbûliyye*'de manzum olarak dile getirmiştir.³⁷²

Nüshalar:

Süleymaniye, Dügümlü Baba, 320/2, vr. 48/b-89/a, 17 str, H. 1221 (1806).

İBB OEY, 628/2, vr. 10/b-58/a, [sayfa kenarlarında muhtelif sayıda satır.], müs: İbrahim Edhem b. Mehmed Yazıcı, H. 1269.

Kastamonu YEK, 1664, 38 vr, 15 str, müs: Hafız Abdullah Fevzi Efendi, H. 1336 (1916).

Milli Kütüphane, İbn-i Sina, 951/5, vr. 70/b-95/a, 25 str, müs: Hafız Muhammed Rızâeddin Üsküdarî, H. 1256.

Milli Kütüphane, İbn-i Sina, 4652, 23 vr, 17 str, müs: Derviş Mehmet Ataullah Efendi, H. 1328 (sayfaları eksik).

Manisa YEK, 1229/1, 40 vr, 17 str.

1.3.1.27. Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle

Genel Özellikler: Tasavvufta hareketli zikir sırasında icra edilen dinî musikî ve ilahileri dinleme anlamına gelen “sema” ile Kadiriyye, Rifaiyye, Halvetiyye gibi cehrî zikir uygulayan tarikatlara mensup dervişlerin, aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte, ayakta bir halka meydana getirip döne döne, vücutlarını hareket ettirerek, zaman zaman da cezbeye kapılıp ayaklarını yere vurarak topluca zikretmeleri, Mevlevî dervişlerin de kendi etrafında dönmeleri kastedilen “devran” konusunda tekke erbabı ile medrese erbabı arasında tartışmalar yaşanmıştır. Devran sırasında çeşitli musikî aletleri eşliğinde okunan ilahiler söylenip dinlendiği için bu uygulama genellikle “sema ve devran” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelimelerden birinin diğeri yerine kullanıldığı da olmaktadır. Ayrıca bu zikre özellikle karşı çıkanlar tarafından “raks ve devran” denildiği de görülmektedir.³⁷³

İlk dönemden itibaren sûfiler tarafından sema hakkında birçok risale yazılmıştır. Bu risalelerde semaa dair çeşitli nazariyeler ele alındığı gibi daha çok mûsikî ve raks anlamındaki semaın dindeki meşruiyeti tartışılmış, bu konuda lehte ve aleyhteki hükümler değerlendirilmiştir. Bunların en meşhurları Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Ahmed el-Gazzalî, Abdülkerîm el-Cîlî, İbn Hacer el-Heytemî, Cemaleddin Aksarayî, Akşemseddin, Cemaleddin İshak Karamânî, Aziz Mahmud Hüdayî, İsmail Rusûhî Ankaravî, Karabaş-ı Velî'dir.

Özellikle XVII. yüzyılda Kadızâdeliler-Sivasîler arasında meşhur olan tartışmalar, birçok mutasavvıfın, özellikle de “Devrânîler” diye bilinen Halvetî meşâyihinin devrân ve semâ' hakkında eserler yazmasına sebep olmuştur. Bu meşâyıhtan biri de Ömer Fuâdî'dir. Fuâdî her ne kadar Kastamonu'da yaşasa da tartışmalar bütün bir Anadolu coğrafyasına

³⁷² Fuâdî, *Bûlbûliyye*, Süleymaniye, Dügümlü Baba, vr. 79/a-b.

³⁷³ Reşat Öngören, “Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları”, *Tasavvuf Dergisi*, 2010, XI, S. 25, s. 124.

sirayet ettiği için devrân-ı sûfiyye hakkında telifat ortaya koymuştur.³⁷⁴

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Fuâdî'ye nisbet edilen üç devrân risalesi vardır: *Risâle-i Şevkiyye fî Devrânî's-Sûfiyye* (Ömer Fuâdî'nin Zenbilli Ali Efendi'nin risalesine yazdığı şerh), *Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle, Risâletü fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye* (Ömer Fuâdî'nin Cemâl-i Halvetî Efendi'nin risalesine yazdığı şerh).³⁷⁵ Bu risaleler yazma nüshalarda "Risâle-i Şevkiyye", "Şevkiyye", "Risâle-i Şevkiyye ve Makâle-i Zevkiyye", "Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye", "Risâle fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye", "Devrânî's-Sûfiyye" gibi pek çok adla kaydedilmiştir. Fuâdî de benzer konuları işlediği eserlerde atıflar yaptığından Fuâdî'nin devrân risaleleri konusunda bir karışıklık ortaya çıkmıştır.

Bu üç risale arasında hacimce en küçük olanı elimizde tek nüshası bulunan *Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâledir ki eş-Şeyh Ömer Fuâdî el-Kastamonî cem' eylemiştir* adlı eserdir.³⁷⁶

Başlangıç: "Allahu'l-Hâdî. Ve'hdinâllâhu ve iyyâküm. Ve selâmun aleynâ ve 'alâ 'ibâdî'llâhî's-sâlihîn. Tahiyyat ve i 'zâzdan sonra ol diyârın 'ulemâ ve sulehâ ve ehl-i şerî'at ve tarîkatın huzûr-ı şerîflerine makâm-ı şerî'attan sâdır olan selâm-ı nûrânî ve mertebe-i tarîkatten zâhir olur du 'â-i rûhânî ve hâl-i ma'rifet ve hakîkatten zâhir olan senâ-i hakkânî ithâf ve ihdasından sonra"³⁷⁷

Bitiş: "Murâd-ı mâ nasîhat bûd ve kofitem/Havâlet bâ-Hudâ kerdîm ve refitem."³⁷⁸ Mine'l-muhlisi'd-dâ'î Dervîş Ömerü'l-Fuâdî hâdimu'l-fukarâ-i âsitâne-i Şa'bân Efendi kuddise sırruhu'l-'azîz"³⁷⁹

Muhteva: Üç varak hacmindeki risalede yazar, tasavvuf ve tarikat uygulamalarına karşı çıkanların zikir ve devrân ile ilgili söyledikleri sözleri değerlendirip bunların yanlışlığını ortaya koymakta ve devranın caiz olduğunu çeşitli tefsir kitaplarından nakillerle dile getirmektedir.

Nüsha: İBB OEY, 781, vr. 38/b-41/a.

1.3.1.28. Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi)

³⁷⁴ Devran ve semânın caiz olduğunu ifade eden eserler yazarları şöyle sıralamak mümkündür: Eşrefoğlu Rumî (ö. 874/ 1469-70), Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî (Cemâl-i Halvetî, ö. 899/1494), Kınalızade Alaeddin Ali Çelebi (Kınalızâde Ali Efendi, ö. 979/1572), Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1038/1628), İsmail b. Ahmed er-Rûsuhî el-Ankaravî (ö. 1041/1631), Abdülehad Nuri b. Mustafa Sarayî es-Sivasî (ö. 1061/1651), Ali b. Muhammed el-Kastamonî (Karabaş Velî, ö. 1097/1686), Saçaklızade Muhammed b. Ebu Bekr el-Mar'aşî, (ö. 1145/1732) Mehmed Emin Tokadî (ö. 1158/1745), İsmail Efendi, İbrahim b. Muhammed en-Niksarî, Beşir Efendi. Bkz: İsmet Kayaoğlu, "Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar", III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 [Selçuk Üniversitesi], 2004, s. 293-4.

³⁷⁵ Bu risalelerin üçü de sırasıyla İBB OEY 781 numaralı mecmuada yer almaktadır. Biz bu mecmuadaki risalelere bakarak Fuâdî'nin üç farklı devran risalesi olduğuna kanaat getirdik.

³⁷⁶ İBB OEY, 781, vr. 38/b-41/a.

³⁷⁷ Fuâdî, *Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle*, İBB OEY, 781, vr. 38/b.

³⁷⁸ Murâdım nasihat etmekte, ettim/Eyleyerek gittim Hakk'a emânet. Bkz: Şeyh Sa'dî, *Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-*, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 37.

³⁷⁹ Fuâdî, *Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle*, İBB OEY, 781, vr. 41/a.

Genel Özellikler: Fuâdî'nin devrân-ı sûfiyye hakkında yazdığı risalelerden biri de Zenbilli Ali Çelebi'nin devrân-ı sûfiyye hakkında kaleme aldığı *Risâle fî Hakki'd-Devrân ve'r-Raks* adlı risalenin tercüme ve şerhidir. Bu risale de Fuâdî'nin devrana dair diğer risalesi gibi farklı isimler altında istinsah edilmiştir. Örneğin bunlardan biri 'Hazihi Risaletün Şevkıyyetün fî Devrânî's-Sûfiyye',³⁸⁰ bir diğeri 'Hâzâ risâle-i devrânî's-sûfiyye min telif Zenbilli Ali Efendi kuddise sırruhu 'an şerhi Dervîş Ömer el-Fuâdî el-Kastamonî el-Halvetî semmeytühâ Risâletü's-Şevkıyye fî Devrânî's-Sûfiyye',³⁸¹ bir diğeri de 'Risâle-i Şevkıyye ve Makâle-i Zevkıyye'dir ki Dâr-ı Saltanat-ı Osmâniyye-i Mahmiyye-i Kostantiniyye'de Sultân Bâyezîd Hân 'aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân Şeyhü'l-islâm ve Müftî'ü'l-enâm olan Müftî Alî Çelebi kuddise sırruh hazretleri devrân-ı Sûfiyye hakkında yazdıkları risâleye şerh ve beyân-ı vâkı' olmuştur'³⁸² şeklindedir.

Fuâdî, bu risaleyi Zenbilli Ali Çelebi'nin devranın caiz olduğuna dair Arapça yazdığı risaleyi şerh ve beyan ederek teşkil etmiştir. Tasavvuf karşıtlarının devranın caiz olmadığına dair iddialarına karşın bir tasavvuf müdafaanamesi olarak da okunabilecek bu risale ile Fuâdî hem tarikat erkânına hizmet etmeyi hem de medrese-tekke mensupları arasında tartışıl原因 devran meselesinin caiz olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Fuâdî'nin bu çabası hem tasavvuf karşıtlarına bir cevap niteliği taşımakta, hem tarikatının konuyla ilgili âdâbını kayıt altına almakta, hem de kendisine bağlı dervişlerin meselelerle ilgili sorularına cevap vererek onların yola bağlılığını pekiştirmiştir. Fuâdî bunu yaparken de hem Halvetî meşayihinden Sünbül Efendi'nin risalesinden hem de Osmanlı'da ilmiye sınıfının en yüksek mercii olan şeyhülislamık makamında bulunan Zenbilli Ali Çelebi'nin risalesinden istifade etmiştir.

Başlangıç: "Fehâmed-i fâika ve senâhâ-yı lâika ol Hâlık-ı kevneyn ve râzıku'l-mahlûka olsun ki, dâire-i imkânı merkez-i vâcibu'l-vücûd ile kâim ve cümle mevcûdâtı devrân-ı felek-i devvâr ile dâim edip husûsan rû-yi zemînde makarr-ı tâlibân-ı 'ilm ve 'irfân ve masîr-i râğibân-ı zikr-i Yezdân olan zevâyâ-yı latîfe ve mecâlis-i şerîfede vâkı' halaka-ı zikri ve dâire-i fikri zümre-i dervîşâna ve cümle-i 'âşıkâna bâ'is-i husûl-i feyz-i rahmânî ve sebeb-i zuhûr-ı tecellî-i rabbânî kılmıştır."³⁸³

Bitiş: "Bir kimesne bir kimesne ile bir husûsta mübâhase mücâdelesinde hak kendi cânibinde olup söz kendinin iken tevâzu'an terk-i mücâdele etse Cennet-i a'lâda onun için emr-i Hak'la bir ev yapılır demektir. Bu hadîs-i şerîfe delâlet eder ki hak kâmilin elinde olur ise de kemâl-i kuvvet ve tasarruf için terk-i cidâl etmek evlâ ve ahsen ola. Vallâhu a'lemu bi's-savâb. Temmet."³⁸⁴

Telif Sebebi: Fuâdî tekke erbabından Sünbül Efendi'nin medrese erbabından da Zenbilli Ali Çelebi'nin aynı konuyu değerlendiren iki risalesini şerh ve beyan ederek hem tarikat ihvanının zikir, devran ve raks hakkındaki sorularına bir cevap vermiş olmakta, hem de tarikat âdâbına dair bir eser ortaya koymakta, bu uygulamaların dinde yeri olmadığını iddia

³⁸⁰ Bkz: İBB OEY, 628, vr. 42/b-61/a.

³⁸¹ Bkz: İBB OEY, 781, vr. 1/b-38/a.

³⁸² Bkz: Süleymaniye, HME, 2287, vr. 79/b-109/b.

³⁸³ İBB OEY, 628, vr. 42/b; İBB OEY, 781, vr. 1/b; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 79/b; Süleymaniye, HND, 112, vr. 15/b.

³⁸⁴ İBB OEY, 628, vr. 60/b-61/a; İBB OEY, 781, vr. 38/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 109/b.

edenlerin iddialarını çürütmektedir.³⁸⁵

Muhteva: Osmanlı padişahlarından Sultân Selîm zamanında huzur-ı padişahda, devrin âlimlerinin ve fazıllarının da bulunduğu bir mecliste devrân-ı sûfiyye hakkında bir tartışma olur. Tartışmanın taraflarından biri de Sünbül Efendi'dir. Sultan Selim'in de bizzat dinlediği bu tartışma sonucunda, dinleyiciler ve padişah Sünbül Efendi'nin hakkını teslim ederler. Padişah da Sünbül Efendi'nin hükmüne uyulması hususunda irade buyurur. İşte Sünbül Efendi'nin padişah huzurunda yaptığı tartışmada müdafaa ettiği fikirleri ihtiva eden Arapça kitabını Fuâdî şerh ve beyan etmektedir. Sünbül Efendi'nin bu risalesi, müftülük makamında iken kendisine devran hakkında sorulan bir soruya verdiği cevaptan ibarettir. Fuâdî, Türkçe'ye de çevrilen bu eseri, zikir, devran ve raks hususunda dervişler için bir yol gösterici olsun diye bazı ilaveler yaparak şerh ve beyan etmiştir.

Fuâdî, yine aynı risalede, Molla Ali Sufî Cemâlî veya Müftî Ali Çelebi demekle meşhur Zenbilli Ali Çelebi'nin de devran-ı sûfiyye hakkındaki "bir 'azîz-i ferîdü'd-dehr" tarafından Türkçeye çevrilmiş olan Arapça risalesinin de kimi bölümlerini şerh ve beyan etmiştir.³⁸⁶

Fuâdî'nin risalesinde yer yer zikredip şerh ve beyan ettiği Sünbül Sinan'a ait *Tahkikiyye*³⁸⁷ adlı risalede, devranın haram olduğunu söyleyenler eleştirilmekte ve devran savunulmaktadır. Arapça olan bu risalenin Türkçe özeti, *Risâle Der Hakk-ı Zikr ü Devrân* adını taşımaktadır.³⁸⁸

Nüsha:

Süleymaniye, HME, 2287, vr. 79/b-110/a, 21 str, müs: Derviş Yahya, H. 1199.

Süleymaniye, HND, 112, vr. 15/b-50/b, 19 str (sonu eksik).

İBB OEY, 628, vr. 42/b-61/a, 29 str, müs: Derviş Seyyid İbrahim Edhem, H. 1264.

İBB OEY, 781, vr. 1/b-38/a, 21 str.

1.3.1.29. Risâle-i fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Cemâl Efendi el-Halvetî)

Genel Özellikler: Yazma nüshalarda 'Hâzâ Risâle-i fî Hakkı'd-devrânî's-sûfiyye min Te'lif Cemâl Efendi el-Halvetî 'an Şerh-i Derviş Ömer Fuâdî eş-Şa'bânî kuddise sirruhum'³⁸⁹

³⁸⁵ İBB OEY, 628, vr. 42/b-43/b; İBB OEY, 781, vr. 2/a-3/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 79/b-80/b; Süleymaniye, HND, 112, vr. 16/a-17/a.

³⁸⁶ Tatçı-Sever, Fuâdî'nin eserleri arasında zikrettiği ve fakat herhangi bir künye ve kayıt bildirmediği *Risale-i Şevkiyye ve Zevkiyye* için Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî'siyle* Şeyh Sünbül Efendi'nin (ö. 1529) *Tahkikiyye'sinden* seçilen sözleri yorumlayan bir risale olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Fuâdî, **Divançe-i İlahiyat**, s. 24. Bu ifadelerden anladığımız kadarıyla Tatçı ve Sever'in bahsettiği risale bizim zikrettiğimiz risaledir. Ancak risalede gördüğümüz kadarıyla Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinden* herhangi bir beyit ya da ibare yer almamaktadır. Muhtemeldir ki araştırmacılar, bizim de sebep-i telif kısmında yer verdiğimiz cümleler arasında geçen 'Mevlânâ-yı merhûm' ifadesinden yola çıkarak böyle bir ifade kullanmış olabilirler.

³⁸⁷ Bkz: Süleymaniye, EE, 1761, vr. 1/b-20/a.

³⁸⁸ Hür Mahmud Yücer, "Sünbül Sinan", **DİA**, XXXVIII, s. 136.

³⁸⁹ Fuâdî, **Risâle-i fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye**, İBB OEY, 781, vr. 41/b.

‘Risâle-i Şevkıyye fî Hakkı Devrânî’s-Sûfiyyeti’z-Zevkıyye’³⁹⁰ adlarıyla kaydedilen risale, devrân hakkında yöneltilen eleştirilere cevap vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Risalenin Cemâl-i Halvetî’nin (ö. 899/1494), devran hakkındaki risalesinin tercüme ve şerhinden ibaret olduğunu söylenebilir.

Başlangıç: الحمد لله الذي طهرنا من شوائب الشك والبهتان بمياه معرفة بالشهود والعيان³⁹¹

[Bizleri şüphe ve iftira şâibesinden müşahede ve iyân bilgisinin suyuyla temizleyen Allah’a hamd olsun]

Bitiş: “Hâtimetü’r-Risâle: Bu hâtime bundan evvel Müftî Ali Çelebi risâlesin hakîr şerh ve beyân ettiğimde o risâlenin âhirine yazılmıştır ki, hâtime budur ki, bu risâleler ile dervîşân temessük ve istidlâl etmek gâyet lâzım oldukça ‘unf ve cidâl karşı durmayıp hakimâne mebbas ve husûmet edeler, ya’nî ‘ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve dervîşândan olan ihvân-ı safâ bu risâleyi görüp temessük ve ihticâc murâd ettiklerinde hemân her yerde ve her hâlde temessük ve ihticâca ‘acele ile ‘azîmet etmeyip ve bu ki istinâd ve i’timâdla bahsinde ‘unf ve gazâb şânına lâıyk olmaz sözüyle hâline sa’ûbet ve ta‘b karıştırmayıp mudâra ve hüsn-i mu‘âmele ile temessük edip münkirleri bu veçhile ilzâma kasd ideler. Zîrâ ‘âkil olup ve ‘ilmde kâmil olanlar vâris-i Resûlullâh olacak. Onlar dahi Hak Te‘âlâ’nın Resûlullâh’ı ‘ibâdına irsâl ve onları kendine da‘vet için inzâl etti.

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

[(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.]³⁹² kavî-i hakîmi ile ‘amel edip ve ona zarûrî cidâl lâzım gelirse de her hâlde huluk-ı Muhammedî ile muttasıf olup hakîmâne mübâhase edeler. Tâ ki onlar dahi Resûlullâh sallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri gibi müeyyed min ‘indillâh olup her husûsda gâlib-i mutlak ola. Allah Te ‘âlâ a ‘lemu bi’s-savâb. Temmet hâzihi’r-risâle.”³⁹³

Telif Sebebi: Fuâdî, bu risaleyi Cemal-i Halvetî’nin³⁹⁴ (ö. 899/1494) *Ravzâtu’l-Ulemâ ve Cennâtü’l-Urefâ* adlı eserini şerh ve beyan ederek teşkil etmiştir. Tasavvuf karşıtlarının devranın caiz olmadığına dair iddialarına karşın bir tasavvuf müdafaanamesi olarak da okunabilecek bu risale ile Fuâdî hem tarikat erkânına hizmet etmeyi hem de medrese-tekke mensupları arasında tartışıl原因 devran meselesinin caiz olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Fuâdî’nin bu çabası hem tasavvuf karşıtlarına bir cevap niteliği taşımakta, hem tarikatının konuyla ilgili âdâbını kayıt altına almakta, hem de kendisine bağlı dervişlerin meselelerle ilgili sorularına cevap vererek onların yola bağlılığını pekiştirmiştir. Fuâdî bunu yaparken de Osmanlı’da ilmiye sınıfının en yüksek mercii olan şeyhülislamık

³⁹⁰ Fuâdî, *Risâle-i Şevkıyye fî Hakkı Devrânî’s-Sûfiyyeti’z-Zevkıyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 110/b-120/a.

³⁹¹ Fuâdî, *Risâle-i Şevkıyye*, Süleymaniye, Uşşaki Tekkesi, 35, vr. 1/b; İBB OEY, 781, vr. 41/b; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 110/a.

³⁹² Nahl, 16/125.

³⁹³ Fuâdî, *Risâle-i Şevkıyye*, Süleymaniye, Uşşaki Tekkesi, 35, vr. 24/a; İBB OEY, 781, vr. 59/b-60/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 120/a.

³⁹⁴ Cemal-i Halvetî, Osmanlıların ilk devirlerinde yetişen âlimlerden Cemaleddin Aksarayî’ye nisbetle Cemâlî veya Cemâlîzâdeler diye bilinen aileye mensuptur. Aynı aileye mensup Cemal Halife namıyla şöhet bulmuş Cemaleddin İshak Karamânî (ö 933/1527) ile zaman zaman karıştırılmaktadır. İlgili eser Cemal-i halvetî’ye nisbet edilmiş olup kayıtlarda ishak Karamanî’nin böyle bir eseri yer almamaktadır. Bkz: Reşat Öngören, “Cemaleddin İshak Karamânî”, *DİA*, XXIV, s. 448-9.

makamında bulunan Zenbilli Ali Çelebi'nin devrânın caiz olduğunu beyan eden Arapça risalesine, kendi yazdığı *Şevkıyye* adlı şerhe de atıflar yapmıştır.³⁹⁵

Muhteva: Halvetî tarikatı meşayihından Cemal-i Halvetî'nin devrân-ı sufiyyenin caiz olduğunu anlatan *Ravzâtü'l-'Ulemâ ve Cennâtü'l-'Urefâ* adlı risalesinin Fuâdî tarafından şerh edilmesiyle meydana gelen ve zamanının tartışmalarına şahitlik eden bir risaledir. Risalede ayet ve hadisler delil gösterilerek zikir ve devranın İslâm'daki yerinden bahsedilmekte, caiz oldukları dile getirilmektedir. Fuâdî, devran ve raksın lehine ve aleyhine verilen fetvaları değerlendirmekte ve devran ve raksın caiz olduğunu öne sürmektedir.

Nüshalar:

Risâle-i fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye, İBB OEY, 781, vr. 41/b-60/a, 21 str.

Risâle-i Şevkıyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyeti'z-Zevkıyye, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 110/b-120/a.

Risâle-i Şevkıyye [yazmada adı geçmemektedir], Süleymaniye, Uşşakî Tekkesi, 35, vr. 1/b-24/a, 17 str.

1.3.1.30. Risâle-i Cevâbiyye

Genel Özellikler: *Cevâbiyye*'nin bazı müfessirler ve eserleri hakkındaki dedikodular, bu dedikodular üzerine Fuâdî'nin isim zikretmeksizin bazı kimselerle yaptığı tartışmaları kaleme almasıyla ortaya çıkmış bir risale olduğu ifade edilmiştir.³⁹⁶ *Risâle-i Cevâbiyye li-Ta'ni'l-Hitâbiyye* adını taşıyan risalenin tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüshası var.³⁹⁷ Risale, Arapça başlamakta ve Türkçe devam etmektedir.

Cevâbiyye, Fuâdî'nin genel üslûbunu yansıtan bir eser olarak dikkat çekmektedir. Zira Fuâdî, eserlerinde sadece tarikat âdâbının nasıl yerine getirilmesi gerektiğini anlatmaz, âdâbla ilgili yapılan tartışmaları da gündemine taşıyarak onlara naklî ve aklî delillerle cevap verir. *Cevâbiyye* risalesi de devran ve zikir ile ilgili yapılan tartışmalara bir cevap niteliği taşımaktadır.

Başlangıç:

بسم الله الرحمن الرحيم. وبه ثقتي وإعتمادي بالتسليم. الحمد لله الذي نَوَّرَ بِنُورِ الْحَيَّةِ اللَّائِقَةِ لِدَانِهِ قُلُوبَ عَشَّاقِهِ. وَتَجَلَّى لِمِ بَصَفَاتِهِ بِأَفْنَاءِ وَجُودِ الْعَشَّاقِ وَإِحْرَاقِهِ

[Bismillâhir rahmânir rahîm. Ona teslim olmakta güvenim ve itimadım tamdır. Hamd, âşıkların kalplerini Zâtına yaraşan bir muhabbetin nuruyla aydınlatan ve âşıkların varlığını yakıp yok ederek sıfatlarını onlarda tecelli ettiren Allah'adır.]

Bitiş: “Ve bu risâlemizin itmâmı onların duâsına karîn olduğunun nükte-i ma'neviyyesi Sünbül Efendi kuddise sırruh hazretleri İmâm-ı Fâhru'r-râzî kuddise sırruh hazretlerinin reddini tahrîr ve beyân itmâmında zikr ettikleri kelâm-ı latîf ve beyân-ı

³⁹⁵ Fuâdî, *Risâle-i Şevkıyye*, Süleymaniye, Uşşakî Tekkesi, 35, vr. 2/a-3/b; İBB OEY, 781, vr. 41/b-42/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 110/b-111/a.

³⁹⁶ Fuâdî, *Divançe-i İlâhiyat*, s. 23.

³⁹⁷ Fuâdî, *Risâle-i Cevâbiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 121/b-131/b.

şerîflerinden ehl-i firâsete kemâ yenbağî fehm itmek müyesser olur.”

فَلْيُرْجَعْ إِلَيْهِ وَإِنْ رَجَعَتْ إِلَيْهَا تَنْفَعُهَا بِالفهم التّام. والحمد لله على التّمام. وقد وقع التسويد والجمع والإختصاص بعون الله الملك القادر العالَم في أوائل شهر المحرم الحرام في سنة خمس وثلاثين وألف من الهجرة النبوية عليه الصلاة والسلام. تمت³⁹⁸

[O’na dönülsün. Eğer sen ona dönersen, onu tam olarak anlarsın. Bu eseri tamamladığım için Allah’a hamd olsun. Eserin taslak hâli, cem’i ve bitirilişi, her şeyi bilen Kâdir ve Melik Allah’ın yardımıyla, salât ve selâm üzerine olsun, Hz. Peygamber’in hicretinin 1035. senesinde hürmetli Muharrem ayının ilk günlerinde gerçekleşti.]

Telif Sebebi: Fuâdî, Sebeb-i Tahrîr-i Risâle bölümünde, Kur’ân’ın zahiri ve batını olduğunu ilgili hadisi naklederek belirtir. Kulun Allah’a muhabbeti ile Allah’ın kuluna muhabbetinin Hz. Peygamber’e ittiba etmeye bağlanmış olduğunu bildiren ayetin batınî yorumlarının da olduğunu ifade etmekte ve bunun tarikat ve hakikat ehli tarafından bilindiğini söyler.³⁹⁹

Muhteva: Fuâdî, Âl-i İmrân suresinin 31. âyetini [De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”] zikrederek tasavvuf erbabının Allah’a ulaştıran ve insanları Allah’a sevdiren, Allah’ı da insanlara sevdiren kâmil kişiler olduğunu belirtmektedir. Fuâdî, bu âyetin sadece zahiren yorumlayıp batınî yorumları reddetmenin yanlış olduğunu, âyetlerin batınlarının da bulunduğunu, dolayısıyla Allah’ı sevmenin Hz. Peygamber’e uyup onun emirlerini yerine getirmeye bağlandığını, bu vesileyle Hz. Peygamber’in varisleri olarak kabul edilen ârif-i billah olan kâmil mürşidleri sevmek ve onlara uymak gerektiğini belirtmektedir.

Fuâdî *Cevâbiyye*’de devran ve zikir ile ilgili bazı alimlerin yaptığı itirazları değerlendirmekte ve onlara çeşitli tefsir kitaplarından yaptığı nakillerle cevap vermektedir. Nitekim Fuâdî tarikat erbabına yöneltilen suçlamaları ortadan kaldırabilmek amacıyla, başta Şeyh Ali es-Semerkandî (ö. 862/1457), Sünbül Efendi (ö. 899/1494), Ebu’s-Suûd (ö. 982/1574), Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286), Zemahşerî (ö. 538/1144), İmâm-ı Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210), İmâm-ı Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi âlim ve âriflerin yorumlarından yararlanarak ve eserlerinden nakiller yaparak değerlendirmelerde bulunmakta ve devranın, zikrin caiz olduğunu belirtmektedir.

Fuâdî *Keşşâf* sahibi Zemahşerî’nin sözlerinden yola çıkarak gerek tasavvuf erbabına gerekse tarikat uygulamalarına ta’nen edenlerin sözlerini seyf-i kâtî’ olması hasebiyle bu risaleyi yazdığını, böylece ihvanın aklına takılan sorunların çözümüne yardımcı olmayı çabaladığını ifade etmektedir.⁴⁰⁰

Nüshalar: Süleymaniye, HME, 2287, vr. 121/b-131/b, 17 str, H. 1035.

1.3.1.31. Hayâtiyye

Genel Özellikler: Elimizde tek nüshası⁴⁰¹ bulunan *Hayâtiyye*, Fuâdî’nin Arapça

³⁹⁸ Fuâdî, *Risâle-i Cevâbiyye*, vr. 131/b.

³⁹⁹ Fuâdî, *Risâle-i Cevâbiyye*, vr. 123/a.

⁴⁰⁰ Fuâdî, *Risâle-i Cevâbiyye*, vr. 131/a.

⁴⁰¹ Fuâdî, *Risâle-i Hayatiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 245/b-248/b.

risâlelerindendir.

Başlangıç:

بسم الله الرحمن الرحيم. وبه ثقتي و إعتماذي بالتسليم. الحمد لله الذي خلق الأحياء والمماتة و أماتم بأمره حياة. والصلاة والسلام على محمد سيد
أرباب الواصلين إلى الصفات والذات⁴⁰²

[Bismillâhir rahmânir rahîm. O'na teslim olmakta güvenim ve itimadım tamdır. Hamd, ölümü ve hayatı yaratan, bir emri ile diriltmek için onları öldürecek olan Allah'adır. Salât ve selâm Zât'a ve sıfatlara vasıl olanların efendilerin efendisi Hz. Muhammed'e olsun.]

Bitiş:

وفقنا الله و إياكم ايها الإخوان
وحفظنا و إياكم عن الخطي والنسيان
إن كان في هذا البيان خطأ وخطر
غفر الله بلطفه وغفر وستر
بجرمة محمد خير المخلوقات والبشر
وليستروا إخواني كل عيبي إن كانوا
مريدن بالخير لا بالشر

⁴⁰³ وليعلموا الخطي والتقصير إلى جانب الفقير الحقير إن الله معطي الفضل والهداية وإنه على ذلك قدير

[Allah bizi muvaffak eyledi, ey tarikat ihvanı, sizi de muvaffak eylesin. Allah bizi korudu; sizi de hatadan ve unutmaktan sizi de korusun. Eğer bu beyanda (eserde) hata ve yanlışlık varsa, Allah lütfuyla bağışlasın. Beşerin ve mahlûkatın en hayırlısı Hz. Muhammed hürmetine hataları(mızı) örtsün ve (bizi) bağışlasın. Şer değil hayır istiyorlarsa, ihvanım da bütün aybımı örtsün. Eğer (bu eserde) hata ve kusur varsa bu fakir ve hakire (Fuâdî'ye) bildirsinler. Muhakkak ki Allah erdem ve hidayet verendir. Ve o buna güç yetirendir.]

Telif Sebebi: Fuâdî Bakara suresinin 2/243. âyetinin tenasühle ilgisinin kendisine sorulması üzerine, âyetin tenasühle değil tevhid ilmiyle alakasını ortaya koymak için bu risaleyi kaleme almıştır.

Muhteva: Fuâdî, Arapça kaleme aldığı bu eserinde *Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye*'de olduğu gibi tevhid ilmini konu edinmiştir. İmam-ı Kâşânî'nin Bakara Suresi'nin 243. ayetiyle [Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara 'Ölün!' dedi, sonra da onları da diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler.] ilgili yorumlarını naklederek meseleyi izah eden Fuâdî, risalede fena, fena-i hakikî, beka, beka-i hakikî, mevt, hayat, mevt-i tabîî, mevt-i iradî, tenasüh gibi konulara değinir. İnsanların ilgili âyeti Kâşânî'nin anladığı şekilde anlayabilmesi için batın ilmini bilmesi gerektiğini ifade eder. Tevhide erişebilmek için dervişlere yol gösteren Fuâdî, "künt-i kenz" hadisini konuyla ilişkilendirerek vücuttan maksadın şuhudî, zevkî, hâlî bir marifet-i kâmile hâsıl etmek olduğunu söyler.

Nüsha: Süleymaniye, HME, 2287, vr. 245/b-248/b

⁴⁰² Fuâdî, *Risâle-i Hayâtiyye*, vr. 245/b.

⁴⁰³ Fuâdî, *Risâle-i Hayatiyye*, vr. 248/b.

1.3.1.32. Beyânu'l-Esrâr

Genel Özellikler: Arapça risalenin tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüshası vardır.⁴⁰⁴ Kastamonu YEK'nde kayıtlı olan eserin tam künyesi, *Risâle fî Beyâni Esrâri't-Tâlibîn ve Esmâu't-Tis'a li'l-Muttasîfîn*'dir.

Başlangıç:

⁴⁰⁵

الحمد لله القادر العليم الفاطر العليم الجواد الكريم الرب الرحيم منزل الذكر الحكيم والقرآن العظيم

[Hamd, Kadir ve Alîm, Fâtır ve Alîm, Cevâd ve Kerîm, Rahîm Rab, muhkem bir öğüt olan Kur'ân-ı Kerîm'i indiren Allah'adır.]

Bitiş:

تمت الرسالة الشريفة بتوفيق الله تعالى وسميت بيان لأسرار اللطالبيين والأسماء التسعة للمتصفين من عالم الدرجات إلى عالم القرية ثم يفتح له باب التوحيد سبب أسماء الثلاثة من أسماء التوحيد فيكون الأسماء اثني عشر اسمًا وهذا أصول لأسماء لا نهاية لفروعها والله أعلم بالصواب وإليه مرجع المأب⁴⁰⁶

[Allah Teâlânın tevfiği ile şerefli risale tamamlandı. Ve *Beyanu'l-Esrâr li't-Tâlibîn ve'l-Esmâu't-Tis'atü li't-Muttasîfîn* şeklinde isimlendirildi. Kitap tevhid esmasından üç isim sebebiyle tevhid kapısı ona açılır. Bu esma, on iki isimdir. Ve bu detaylarının nihayeti olmayan usul-i esmadır. Allah en iyisini bilendir. Ve dönüş ancak O'nadır.]

Muhteva: Fuâdî diğer Arapça risalelerinde olduğu gibi bu eserde de tevhid ilmini konu edinmiştir. Tasavvufun hem doktriner hem de âdâb boyutunun ele alındığı eser, kelime-i tevhiddeki harf sayısı düşünülerek yirmi dört fasıldan meydana getirilmiştir. Risale, insanın esfel-i sâfilîne gönderilişi, aslî vatanına dönüşü, tevbe ve telkîn, tasavvuf ehli, zikir, zikirin şartları, rû'yetullah, zulmânî ve nurânî perdeler, saadet ve safavet, fukarâ, tahâret, salât-ı şeriat ve tarîkat, taharet-i ma'rifet, zekât-ı şerîat ve tarîkat, savm-i şerîat ve tarîkat, hac, vecd ve safâ, halvet ve uzlet, evrâd-ı Halvetî, vâkıât gibi bölümlerden oluşmaktadır. Fuâdî her bölüme, konuya mutabık bir ayet ve bir hadisle başlamakta ve bu ayet ve hadisleri izah ederek meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır.

Nüsha: Kastamonu YEK, 3670/13, vr. 251/b-277/a, 21 str.

1.3.1.33. Risâle fî Etvâri's-Seb'a

Genel Özellikler: “Hâzihî'l-mezkûr ma'a'l-beyteyni li-beyâni etvâri's-seb'a” adlı iki varaklık eser Arapça'dır. Risalenin bir nüshası vardır. Kanaatimizce eser müstakil bir çalışma olmayıp, Fuâdî'nin eserlerinden istinsah edilerek vücuda getirilmiştir.

Muhteva: Tevhid ilmini konu edinen eserde, nefis mertebeleri işlenmiştir.

Başlangıç:

⁴⁰⁴ Fuâdî, *Beyânu'l-Esrâr*, Kastamonu YEK, 3670/13, vr. 251/b-277/a, 21 str.

⁴⁰⁵ Fuâdî, *Beyânu'l-Esrâr*, vr. 251/b.

⁴⁰⁶ Fuâdî, *Beyânu'l-Esrâr*, vr. 277/a.

إلى أول واوم ثاني على الثالث مع رابع دخي في خامس عن سادس هم بادر سابغ. طور أول سير إلى الله في مرتبة الأمانة مفتاحه كلمة التوحيد وارده الشريعة ومقامه الصدر ومعدنه الحديد

Bitiş: Ve makâmın ehline tarîk-ı meşâyihde gavs-ı a‘zam derler. İsm-i a‘zama mazhar oldığıçûn. Ve dahi bu tavr tavr-ı resûldür. Ahlâk-ı Resûlullâh bu tavrın ehlinden sudûr ettiğîçûn. Vallâhu a‘lemu bi’s-savâb. Temmet.⁴⁰⁷

Nüsha: Çorum Hasan Paşa İl Kütüphanesi, 19 Hk 786/3, vr. 15/b-16/a, 36 str.

1.3.1.34. Risâletü'l-Esrâri'l-Vudû'iyye

Genel Özellikler: Tek nüshası Kastamonu YEK'te, Fuâdî'nin risalelerini toplayan bir mecmuadadır.⁴⁰⁸ İki varaklık küçük bir risale olan *Esrâri'l-Vudû'iyye* Arapça'dır. Abdestin batınî yönlerini izah eder. Cemâl Halvetî'nin abdeste dair *Risâle fî Tahkîki'l-Vudûi'l-Bâtınî* adlı Arapça risalesine benzemektedir.⁴⁰⁹

Başlangıç:

الحمد لولئيه والصلاة على نبيه وعلى آله وصحبه أجمعين. اعلم يا أخى أسعدك الله في الدارين. إن المراد من الأمر بغسل الأعضاء الأربعة في قوله تعالى: فاغسلوا وجوهكم وأيديكم إلى المرافق وامسحوا برؤوسكم وأرجلكم إلى الكعبين إشارة إلى لزوم تطهير النفوس الأربعة من الكدورة النفسانية بالماء القدسي لطلب الصلاة الحقيقية⁴¹⁰

[Velîsi olan Allah'a hamd; O'nun nebîsine, nebîsinin âl ve ashâbının tamamına salât ve selâm olsun. Bil ki ey kardeşim; Allah seni iki cihânda da sa'îd eylesin, Allah Teâlâ'nın "Yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın" [Mâide, 5/6] sözündeki dört uzvun yıkanmasındaki bir başka murâd da, hakîkî namaz talebinde bulunabilmek için mâ-i kudsî ile nefsanî bulanıklıktan dört uzvu yıkamanın lüzûmuna işârettir.]

Bitiş:

قوله (ع.م) إِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ وَيَجِبُ الْوَتَرُ. وفيه أسرار كثيرة فأطلب منك قبل الموت الإضرطاري بالنفس الرحاني بالفعل الرباني. تمت الرسالة⁴¹¹

[Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah tektir, teki sever." Onda (abdestte) daha çok sırlar vardır. Ölmeden önce senden rabbanî işler ve rahmanî bir kişilik isterim. Risale sona erdi.]

Muhteva: Risalede Kur'ân-ı Kerim'deki abdestin vücûbiyetini ifade eden âyetten yola çıkılarak abdestin manevî sırları, abdestte yıkanan organların remiz ve işaretleri, bu organların nefis mertebeleriyle arasındaki münasebet anlatılmaktadır. Risalede abdest organlarının somut varlıklarının yanında manevî varlıklarının ve anlamlarının da olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim Fuâdî manevî baş'ın sırr-ı ahfâ olduğunu söylemektedir. Risalede "veled-i kalbî", "manevî nikâh" gibi tasavvuf literatüründe yer alan bazı kavramlar da açıklanmıştır.

Nüsha: Kastamonu YEK, 3670/8, vr. 214/b-215/b, 23 str.

⁴⁰⁷ Fuâdî, *Risâle fî Etvârî's-Seb'a*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 786/3, vr. 16/a.

⁴⁰⁸ Fuâdî, *Risâletü'l-Esrâri'l-Vudû'iyye*, Kastamonu YEK, 3670/8, vr. 214/b-215/b, 23 str.

⁴⁰⁹ Bkz: İBB OEY, 1683, vr. 1/b-8/b.

⁴¹⁰ Fuâdî, *Risâletü'l-Esrâri'l-Vudû'iyye*, vr. 214/b.

⁴¹¹ Fuâdî, *Risâletü'l-Esrâri'l-Vudû'iyye*, vr. 215/b.

1.3.1.35. Mecmu‘a-ı İlâhiyyât

Genel Özellikler: Tarikat erbabı şairler tarafından yazılan, dinî ve ilâhî fikirleri ihtiva eden şiirleri genellikle makamlarına göre bir araya getiren mecmualara “mecmua‘-i ilâhiyyât” adı verilmektedir.⁴¹² Bu tarz mecmualar sadece bir şaire ait olabildiği gibi, birden fazla şaire de ait olabilir. Bu mecmualar ya şairlerin divanları dışında kalmış şiirleri içerir; ya da şairlerin bestelenmiş şiirlerini bir araya getirir. Fuâdî’nin de böylesi şiirlerini bir araya getiren mecmualar bulunmaktadır. Bu mecmuaların birinde yetmiş dört manzume⁴¹³, ikincisinde dokuz⁴¹⁴, üçüncüsünde⁴¹⁵ de dört ilahî bulunmaktadır. Mustafa Tatcı ve Mustafa Sever, Fuâdî’nin üç farklı mecmuadaki şiirlerini bir araya getirmiş ve *Divançe-i İlâhiyyât* adıyla neşretmişlerdir.⁴¹⁶

Başlangıç:

Zikr-i Hak’da Hû’ya girmek isteyen

Sâlik olsun Halvetî erkânın

Hû ile lâhûta ermek isteyen

*Mâlik olsun Halvetî irfânına*⁴¹⁷

Bitiş:

Olmak istersen cihânda sen de merd

*Ehl-i derd ol ey Fuâdî ehl-i derd*⁴¹⁸

Muhteva: Seksen yedi ilâhinin bulunduğu mecmuadaki şiirler Allah’a yalvarış, Hz. Peygamber sevgisi, Halvetîlik, dört büyük halife sevgisi, Şa’bân-ı Velî muhabbeti, Berat, Mevlid ve Miraç geceleri gibi konuların yanında genel tasavvufî meseleleri ihtiva eder.

Nüshalar:

Milli Kütüphane, A-3865.

Milli Kütüphane, FB-503.

Ali Emiri, 1104.

1.3.1.36. Müretteb Dîvân

Bağdatlı İsmail Paşa,⁴¹⁹ Hüseyin Vassaf⁴²⁰ ve Bursalı Mehmed Tahir Efendi’nin zikrettiği Fuâdî Dîvanı’nın hali hazırda kütüphane kaydına rastlanmamıştır. Fuâdî üzerine

⁴¹² Mustafa Uzun, “İlâhî”, *DİA*, XXII, s. 66.

⁴¹³ Bkz: Milli Kütüphane, FB-503.

⁴¹⁴ Bkz: Ali Emiri, 1104.

⁴¹⁵ Bkz: Milli Kütüphane, A-3865.

⁴¹⁶ Ömer Fûâdî, *Divançe-i İlâhiyyât*, Haz: Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği, 2012.

⁴¹⁷ Fuâdî, *Divançe-i İlâhiyyât*, s. 30.

⁴¹⁸ Fuâdî, *Divançe-i İlâhiyyât*, s. 111.

⁴¹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-‘Ârifin*, İstanbul: MEB Yayınları, 1967, I, s. 797.

⁴²⁰ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, s. 18.

çalışmaları olan araştırmacılar da herhangi bir nüshasına ulaşamadıklarını belirtmektedirler.⁴²¹ Necdet Yılmaz'ın kütüphanelerde nüshasını görmediğini belirttiği Fuâdî'nin *Divan*'ı şimdiye kadar ele geçmemiştir.

1.3.1.37. Subhatü'l-Ahyar

Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin zikretmediği eser, Asuman Ünal'ın verdiği bilgilere göre, Fuâdî'nin telifi olmayıp sadece istinsah ettiği bir risaledir. Ramazanzâde Nişancı Mehmet Paşa'nın (ö. 979/1572) yazdığı eser, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde bulunmaktadır. Fuâdî tarafından 999/1590 tarihinde istinsah edilen eser 162 varak, 17 satır hâlinde yazılmıştır. Eserin başı eksiktir.⁴²²

1.3.1.38. Ta'rifât-ı 'İlm-i Nahv

Osmanlı Müellifleri'nde⁴²³ *Ta'rifât-ı İlm-i Nahv* olarak geçen eser, *Sefîne-i Evliyâ*'yı neşredenler tarafından *Ta'rifât* ve *'İlm-i Nahiv* şeklinde kaydedilmiştir.⁴²⁴ Kütüphane kayıtlarında *Ta'rifât-ı İlm-i Nahv* adlı bir esere rastlamadık. Öte yandan *Muslihu'n-Nefs* risalesinin “Temsîl-i Ma'rifeti'l-Makâliyye li-Muharriri'r-Risâleti'l-Ahvâliyye”⁴²⁵ adlı bölümünde Fuâdî nahiv ilmine dair bazı bilgiler vermektedir. Bu da onun nahiv ilmine dair bir eser kaleme alma ihtimalini akla getirmektedir.

1.3.1.39. Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ'sına Dair Risâle

Kemal Edib Kürkçüoğlu'nun zikrettiği⁴²⁶ bu risalenin henüz bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.3.1.40. Risâle-i Sıddıkiyye

Kemal Edib Kürkçüoğlu'nun Fuâdî'nin eserleri arasında zikrettiği⁴²⁷ risalenin nüshasına kütüphane kayıtlarında rastlanmamıştır.

1.3.1.41. Risâle-i Sûfiyye

Kemal Edib Kürkçüoğlu'nun Fuâdî'nin eserleri arasında zikrettiği⁴²⁸ risalenin

⁴²¹ Agâh Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, s. 430; İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni”, s. 17, dpt. 47; Fazıl Çifçi, *Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî*, s. 206; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sufiler, Devlet ve Ulema: (XVII. Yüzyıl)*, s. 98.

⁴²² Asuman Ünal, “Ömer Fuadî'nin “Risale-i Virdiyye” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 19.

⁴²³ *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, I, s. 119, İstanbul; *Osmanlı Müellifleri*, A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (sad.), I, s. 173.

⁴²⁴ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, IV, s. 18.

⁴²⁵ Özçelik, “17. Yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve “Muslihu'n-Nefs” İsimli Eseri”, s. 142.

⁴²⁶ Kemal Edib Kürkçüoğlu, *Şeyh Muhammed Nasuhi Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, s. 50.

⁴²⁷ Kürkçüoğlu, *Şeyh Muhammed Nasuhi Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, s. 50.

⁴²⁸ Kürkçüoğlu, *Şeyh Muhammed Nasuhi Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları*, s. 50.

nüshasına kütüphane kayıtlarında rastlanmamıştır.

1.3.1.42. Tecelliyât

Araştırmacı Asuman Ünal eserin bir nüshasının Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü Ms.Or.Guart.1398 numaralı arşivde, 127/b-177/a varakları arasında bulunduğunu söylemektedir.⁴²⁹

1.3.1.43. Mecmu‘a-i Tarîkatnâme

Araştırmacı Asuman Ünal eserin bir nüshasının Marciena Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde olduğunu ifade etmektedir. *Mecmu‘a-i Tarîkatnâme* altı bölümden meydana gelmiştir. Her bölümde farklı bir tarikat şeyhinin manzumesi yer almaktadır. Fuâdî’nin şiirleri kitabın beşinci bölümünde, “İlâhiyyât-ı Ömer Fuâdî” adıyla yer almaktadır.⁴³⁰

1.3.1.44. Münâcât

Mısır Kahire Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 6234/7 numaralı arşivdedir. Eser talik yazı ile kaleme alınmıştır.⁴³¹

⁴²⁹ Ünal, “Ömer Fuadi’nin “Risale-i Virdiyye” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 19. Bizim tespitimize göre eser, kütüphanenin Ms.or.oct.2019 arşiv numarasında ve 131/b-143/a varakları arasındadır.

⁴³⁰ Ünal, “Ömer Fuadi’nin “Risale-i Virdiyye” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 19.

⁴³¹ Ünal, “Ömer Fuadi’nin “Risale-i Virdiyye” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 20.

1.3.2. ÂDİYETİ ŞÜPHELİ OLAN ESERLER

Bu ikinci grupta, Fuâdî'ye ait olmamasına rağmen Fuâdî'ye nisbet edilen on iki eseri tanıtmaya çalışacağız. Bu türden eserler, ya kütüphane otomasyon sistemindeki yanlış kayıttan yahut araştırmacıların okuma hatasından veya dikkatsizliğinden dolayı Fuâdî'ye nisbet edilmiştir. Mesela *Istılâhât-ı Ehl-i Sülûk* adlı İsmail Kudsî Efendi'ye (ö. 1054/1644) ait olan risale, bir dikkatsizlik sonucu; *Makâle-i Hayâtiyye* adlı eser de *Makâle-i Hüviyye* şeklinde yanlış okuma neticesinde Fuâdî'ye nisbet edilmiştir.

1.3.2.1. Istılâhât-ı Ehl-i Sülûk

Kastamonu YEK 3670'te kayıtlı, Fuâdî'nin risâlelerinin bir derlemesi olan mecmuânın içinde yer alan eser, Şeyh Kudsî İsmail Efendi'ye⁴³² (ö. 1054/1644) nisbet edilmektedir. Hüseyin Vassaf, Bursalı Mehmed Tahir Efendi ve Kemal Edib Kürkçüoğlu risâleyi Fuadî'ye nisbet etmemektedir. Asuman Ünal⁴³³ ve Mevlüt Özçelik'e⁴³⁴ göre ise risâle, Fuâdî'ye aittir. Fuâdî'nin şiirlerinin toplandığı bir kitapta da eser, Fuâdî'ye nisbet edilir.⁴³⁵

1.3.2.2. İnsanın 'âlem-i süflîye ne tarikle nüzûl edip 'âlem-i ervâhtan ne tarikle 'urûc ettiğini beyân eder

Genel Özellikler: Risalenin elimizdeki tek nüshası, İBB OEY arasındaki Fuâdî'nin risalelerinin toplandığı 836 numaralı mecmuadadır.⁴³⁶ Fuâdî'nin Türkçe olarak kaleme aldığı bu eseri, Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1694) mürşidi Sinan-ı Ümmî'nin (ö. 1067/1657) tek mensûr eseri olan *Kutbü'l-Meânî* ile aynıdır. Azmi Bilgin, *Kutbü'l-Meânî*'nin yedi bölümden oluşan devriye türünde mensûr bir eser olduğunu, "insanın âlem-i ervâhtan âlem-i süflîye ne tarikle nüzûl edip ne tarikle urûc edeceğini beyan etmek" için yazıldığını, eserin tek nüshasının İzmir Millî Kütüphanede 2011 numarada kayıtlı olduğunu⁴³⁷ ve eser üzerine yüksek lisans çalışması yapıldığını söylemektedir.⁴³⁸

⁴³² Kütüphane kaydında "Şeyh Kutbî İsmail Efendi" şeklinde yazılan müellifin "Şeyh İsmail Kudsî Efendi" olduğunu düşünmekteyiz.

⁴³³ Asuman Ünal, "Ömer Fuadî'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", s. 20.

⁴³⁴ Mevlüt Özçelik, "17. Yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636) ve "Muslihu'n-Nefs" İsimli Eseri", s. 8.

⁴³⁵ Ömer Fuâdî, *Divânçe-i İlâhiyât*, s. 25.

⁴³⁶ Fuâdî, İnsanın 'Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip 'Âlem-i Ervâhtan Ne Tarikle 'Urûc Edeceği, İBB OEY, 836, 8/b-17/a.

⁴³⁷ *Kutbü'l-Meânî*, İzmir Millî Kütüphane, 2011/5, vr. 63/b-74/a. Risâle 124 varaklık bir mecmuanın içinde 17 satır üzerine yazılmış dokuz risalenin beşincisidir.

⁴³⁸ Azmi Bilgin, "Ümmî Sinan", *DİA*, XLII, s. 311. Bilgin'in Ümmî Sinan olarak verdiği bu şahıs Sinan-ı Ümmî olarak bilinmektedir. Elmalılıdır. Ümmî Sinan ise İstanbul'da yaşamıştır. Yüksek lisans çalışması için bkz: Mehmet Erdem, "Sinan Ümmî ve Kutbü'l-Meânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1997). Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sinan-ı Ümmî hakkında mezkûr risaleyi de içine alan bir tez daha yapılmıştır. Bkz: Said Ahmet Şirin, "Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî'nin (ö. 1067/1657) Tasavvufî Görüşleri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yüzüncü

Mehmet Erdem yaptığı çalışmada, *Kutbü'l-Meânî* adlı risalenin Bursalı Mehmed Tahir ve Hüseyin Vassaf tarafından Sinan-ı Ümmî'ye nisbet edildiğini ifadeden sonra, Bağdatlı İsmail Paşa'nın eserin bir nasihatler kitabı olarak nitelediğini belirtir. Erdem, risalenin Sinan-ı Ümmî'ye ait olduğuna iki delil getirir. Birincisi, eserin 63/a varağında yer alan “Kutbu'l-Meânî li-Ümmî Sinân Efendi (ks)” kaydıdır. İkinci delil ise, risalenin son sayfası olan 74/a varağında geçen “eş-Şeyh Sinan bin İbrahim gaferallâhu zünûbehû ve setera ‘uyûbehû” ifadesidir.⁴³⁹ Bununla beraber Erdem, eserin müellif nüshası olup olmadığı konusunda birşey söylemez. Nitekim yazma nüshada ne bir tarih ne de bir isim kaydı vardır.

İBB OEY 836 numaralı mecmuada yedi risale bulunmakta olup hepsi Ömer Fuâdî'ye aittir. Bahse konu olan risale, mecmuanın ikinci risalesidir ve 8/b-17/a varakları arasındadır. Risalenin başında kırmızı mürekkeple yazılmış “Te'lîf Şeyh ‘Ömer el-Fuâdî” ibaresi yer almaktadır. Mecmuanın 53/a varağına kadar herhangi bir tarih ve isim yer almaz. 53/a'da -ki bu sayfa *Âdâb-ı Tarîk* adlı risalenin sonudur- risalenin Dervîş Selîm tarafından H. 1190 yılında Kastamonu'da tahrir/tesvid olunduğu ve risalenin Fuâdî'nin telifi olduğu yer almaktadır.⁴⁴⁰ Risalenin müellif hattı olmadığı ortadadır. Bununla beraber mecmuadaki *Türbenâme* dışındaki diğer altı risaleye ait elimizde başka nüsha bulunmamaktadır. Fuâdî'ye nisbet edilip de kütüphanelerde bulunmayan eserleri düşündüğümüzde, bu durum gayr-i tabîî sayılmasa gerekir.

Ne bizim ne de Mehmet Erdem'in çalıştığı risalenin müellif nüshası elimizde olmadığından, risalenin aidiyeti konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla eserin aidiyetinin Sinan-ı Ümmî ile Ömer Fuâdî açısından eşit olduğunu söyleyebiliriz. Elde edilecek yeni veriler ışığında eserin aidiyeti konusunda net şeyler söylemek mümkün olabilecektir.

Muhteva: Erdem'in de işaret ettiği gibi, risale, edebiyat tarihimizde eşine nadir rastlanan mensûr bir devriyedir.⁴⁴¹ “Tasavvuf düşüncesinde sudûr ve tecellî nazariyesine göre maddî âleme düşen bir varlık önce cemad, sonra nebat, daha sonra hayvan ve insan şeklinde tecelli eder ve nihayet insân-ı kâmil haline gelince Hakk'a vasıl olur. Varlığın maddî âleme inişine “kavs-i nüzûl”, yeniden o makama yükselişine “kavs-i urûc” denilir. Mebde' ve meaddan söz eden bu harekete “devir” adı verilir.”⁴⁴²

Fuâdî ilk yaratılanın hakikat-ı Muhammediyye olduğunu, onun kelime-i tevhid nurundan yaratıldığını ve aynı nurdan bir kandile konulduğunu ve bin yıl boyunca kelime-i tevhidle meşgul olduğunu, kendisine kelime-i tevhiden sonra yedi ismin telkin edildiğini ve herbiriyle bin yıl meşgul olduğunu, buna “usûl-i esmâ” denildiğini ifade ediyor.⁴⁴³ İnsanın âlem-i ervâhtan âlem-i süflîye nüzulünün on basamakta cereyan ettiğini bildiren Fuâdî'ye göre bu basamaklar sırasıyla hakikat-ı Muhammediyye, arş, kürsî, yedinci kat gök ve sırayla geriye doğru diğer göklerdir. Allah ilk olarak hakikat-ı Muhammediyye'yi, onun nurundan

Yıl Üniversitesi SBE, 2012). Bu tez, Erdem'in tezi ile *Elmalî'nin Canları* adlı eserin bir çeşit özeti niteliğindedir. Bkz: Mustafa Tatcı, *Elmalî'nin Canları*, İstanbul: H Yayınları, 2008.

⁴³⁹ Mustafa Erdem, “Sinan Ümmî ve Kutbü'l-Meânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 53-4.

⁴⁴⁰ Fuâdî, *Âdâb-ı Tarîk*, İBB OEY, 836, vr. 53/a.

⁴⁴¹ Erdem, “Sinan Ümmî ve Kutbü'l-Meânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme”, s. 55.

⁴⁴² Azmi Bilgin, “Tekke Edebiyatı”, *DİA*, XL, s. 383.

⁴⁴³ Fuâdî, İnsanın Âlem-i Ervâhtan Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip Ne Tarikle ‘Urûc Edeceği, vr. 8/b-9/a.

peygamberlerin hakikatlerini, onların nurundan ehlullah, mukarrebler ve ebrarın hakikatlerini yarattı. Bunlara “hakikat-ı insan” adını verdi. Bu hakikatler âlem-i ervâhtan arşa indiler, sonra kürsîye, sonra yedinci göğe ve sırasıyla birinci göğe kadar indiler. Her nüzul ettikleri basamakta bin yıl kadar kalan ruhlar için o basamaklar birer perde oldu ve âlem-i ervâhta Allah’a verdikleri sözü unutup unutmamalarına göre nüzûl ettikleri âlemde, urûc etme kabiliyetini yitirdiler ya da korudular.

Birinci gökten âlem-i tabâyî’â nüzûl eden ruhlar heyûlaya girdiler, oradan ana rahmine, oradan meniden hâsıl olan veledde tenezzül ettiler ve büyüyüp çocuk oldular. Sonra cism-i Âdem’e büründüler. Bunların vücûduna, yüreğine, rûhuna biri iyilikler ilhâm eden ve adına “mülhime” denilen bir melek, diğeri de kötülükler, vesveseler fısıldayan ve adına “vesvâs” denilen bir şeytân ârız oldu.⁴⁴⁴

Başlangıç:

الحمد لله رب العالمين. والعاقبة للمتقين. ولا عدوان إلا على الظالمين. والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين. لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم. النبي عليه السلام قال: أول ما خلق الله نوري. أول ما خلق الله روعي. أول ما خلق الله عقلي. أول ما خلق الله القلم

[Hamd âlemlerin rabbi Allah’adır. Akıbet muttakiler içindir. Zalimlerden başkasının düşmanı yoktur. Salât ve selâm efendimiz Muhammed’e, âline ve bütün ashabına olsun. Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Allah’ın ilk yarattığı benim nurumdur. Allah’ın ilk yarattığı benim ruhumdur. Allah’ın ilk yarattığı benim aklımdır. Allah’ın ilk yarattığı kalemdir.]

Şöyle: Ma’lûm ola ki bu risale, insanın ‘âlem-i ervâhtan ‘âlem-i süflîye ne tarîkle nüzûl edip ve ne tarîkle ‘urûc edeceğin beyân eder. İmdi biliniz kim ey tâlib-i Hak ve ‘âşık-ı Zât olanlar Allah Sübhânehu ve Teâlâ hazretleri ‘azze ve celle bu insanı ‘âlem-i ervâhta ve ‘âlem-i hakâyıkta ya’nî ‘âlem-i lâhûtta mukaddemen ahsen-i takvîm üzere halk eyledi.⁴⁴⁵

Bitiş: “İmdi hareketü’s-semâ’u’l-vustânın ve semâ’u’l-uhrânın üçüncü beyânı şerhi budur. Elbetle esbâbiyle delîle burhâniyle makâm-ı mezkûru tâlib olan ‘âşıklara Hak Teâlâ müyesser eyleye. Âmîn yâ mu’în bihakkın seyidi’l-enbiyâi ve’l-murselîn ve’l-hamdü lillâhi rabbi’l-‘âlemîn. Temmet.”⁴⁴⁶

Nüshalar: İBB OEY, 836, vr. 8/b-17/a, 15 str.

Kutbü’l-Meânî, İzmir Millî Kütüphane, 2011/5, vr. 63/b-74/a. [*Kutbü’l-Meânî* adıyla ve Sinan-ı Ümmî’ye nisbet edilerek.]

1.3.2.3.Makâle-i Lübbiyye

İBB OEY 697’deki bir mecmuada yer alan risâle, kayıtlarda *Makâle-i Lübbiyye Risâle-i Kelâmiyye*⁴⁴⁷ olarak künyelenmiştir. Bu risale, müstakil bir eser olmayıp

⁴⁴⁴ Fuâdî, İnsanın Âlem-i Ervâhtan Âlem-i Süflîye Ne Tarîkle Nüzûl Edip Ne Tarîkle ‘Urûc Edeceği, vr. 11/b-12/a.

⁴⁴⁵ Fuâdî, İnsanın Âlem-i Ervâhtan Âlem-i Süflîye Ne Tarîkle Nüzûl Edip Ne Tarîkle ‘Urûc Edeceği, vr. 8/b.

⁴⁴⁶ Fuâdî, İnsanın Âlem-i Ervâhtan Âlem-i Süflîye Ne Tarîkle Nüzûl Edip Ne Tarîkle ‘Urûc Edeceği, vr. 17/a.

⁴⁴⁷ Bkz: İBB OEY, 697, vr. 149/a.

Gülâbiyye'nin "În Makâle-i Bâbiyye Temsîl Risâle-i Gülâbiyye est"⁴⁴⁸ adlı bölümüdür. Dolayısıyla *Makâle-i Lübbiyye*'nin *Gülâbiyye*'den istinsâh edildiğini ve müstensihin yanlış okuması nedeniyle yanlış istinsah edildiğini söylememiz mümkündür.

1.3.2.4. Risâle-i Hüviyye

Necdet Yılmaz'ın, Fuâdî'nin eserlerini arasında gösterdiği *Risâle-i Hüviyye* için Süleymaniye, HME, 2287, vr. 245/b-248/b'yi işaret etmektedir.⁴⁴⁹ İşaret edilen yerde Fuâdî'nin *Risâle-i Hayâtiyye*⁴⁵⁰ olduğundan hareketle, Yılmaz'ın 'Hayâtiyye'yi sehven 'Hüviyye' şeklinde okuduğunu söylemek mümkündür.

1.3.2.5. Terceme-i Risâle-i Ömer Efendi

Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 4977'de *Risâle-i Şeyh Ömer Efendi* adıyla kayıtlı olan ve Fuâdî'ye nisbet edilen eser, 13 satır, 140 varaktan ibarettir. İçerik itibariyle ilmihâl kitabı olan eserde Ömer Fuâdî'ye nisbetini kanıtlayacak bir ibare bulunmamaktadır. Nitekim Bursalı Mehmed Tahir⁴⁵¹ ve Hüseyin Vassaf⁴⁵² Fuâdî'nin bu adla bir eserini zikretmemektedirler. Yine kaynaklar, Fuâdî'nin her ne kadar müftü müsevvidliği yapmış olsa da ilmihâl türünde bir eser telif veya tercüme ettiğine dair hiçbir kaynakta bilgi yer almamaktadır. Öte yandan risale üslûbunun Fuâdî'nin üslûbuna benzemediğini söylemek mümkündür. Ancak risalenin sonunda yer alan bir şiirde geçen Kalbî mahlası, eserin Fuâdî'nin Kalbî mahlaslı oğluna ait olmasını muhtemel kılmaktadır.

Hâzâ Terceme-i Şeyh Ömer Efendi adıyla kayıtlı risale hamdele ve salveleden sonra şöyle devam etmektedir: "Ammâ ba'd, ma'lûm olsun ki, Hak Teâlâ kelâm-ı kadîminde cümle mü'minlere sûre-i Tahrîm'de 'kû enfüseküm' buyurdu. Ya'ni cehennem ateşinden nefsinizi tâ'atile ve terk-i me'âsile halâs eyleyin buyurdu." Eser kabir duasıyla sona ermektedir.

1.3.2.6. Terbiyenâme

İBB OEY, 836/7'de yer alan risale aslında *Türbenâme* olup, yanlışlıkla "Terbiyenâme" olarak okunmuştur.⁴⁵³

1.3.2.7. Ravzâtu'l-'Ulemâ ve Cennâtü'l-'Urefâ

Bursalı Mehmed Tahir⁴⁵⁴, Hüseyin Vassaf⁴⁵⁵ ve Fuâdî hakkında yapılan yüksek lisans

⁴⁴⁸ Fuâdî, *Gülâbiyye*, Süleymaniye, HME, 2287, vr. 243/a.

⁴⁴⁹ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (16.yy)*, s. 97, dpt. 9.

⁴⁵⁰ Nitekim Yılmaz, Fuâdî'nin eserleri arasında 19. sırada *Hayâtiyye*'yi de anar, dipnotta eserin Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi 2287'de olduğunu belirtir ve fakat varak numarası vermez.

⁴⁵¹ Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 118-9.

⁴⁵² Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, IV, s. 18.

⁴⁵³ Bkz: İBB OEY, 836/7, vr. 55/b-103/b, 15 satır.

⁴⁵⁴ Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 118-9.

⁴⁵⁵ Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, IV, s. 18.

çalışmalarında⁴⁵⁶ Fuâdî'ye nisbet edilen eser, gerçekte Osmanlı şeyhülislamı Zenbilli Cemâlî Ali Efendi'ye aittir.

Fuâdî, *Şevkiyye* adlı eserinin telif sebebinde şöyle der: “Sultânu’l-‘ulemâi’l-muhakkıkîn ve bürhânü’l-‘urefâü’l-müdekkıkîn sâhibu’t-tefsîri’l-mübîn ve sâhib-i sâiri’l-müellefâtî’s-sahîhi’l-metîn eş-şehîr bi-Cemâl Efendi kuddise sırruhu’l-emîn hazretlerinin te’lifâtından *Ravzâtu’l-‘Ulemâ ve Cennâtü’l-‘Urefâ* nâm kitâb-ı müstetâblarında gördüm ki, dîbâ-i zîbâlarında besmele, hamdele ve salveleden sonra buyurur...” Buna göre Ravzâtü’l-Ulemâ risalesi “Çelebi Halife” lakabıyla meşhur Cemal-i Halvetî’ye ait olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁵⁷

1.3.2.8.Risâle-i Tasavvuf

Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 3890/6’da 114/b-116/b varakları arasında *Risâle-i Tasavvuf* adıyla Fuâdî’ye nisbet edilen eser, gerçekte *Hâzihi’r-Risâletü li-Ömeri’l-Fuâdî Meşâyih-ı Kibâr ve Velîyy-i Sâdıkın ‘Alâmetin Beyân Eder* risalesidir.⁴⁵⁸

1.3.2.9.Ta’rifât

Osmanlı Müellifleri’nde⁴⁵⁹ ve *Sefîne-i Evliyâ*’da⁴⁶⁰ *Ta’rifât-ı İlm-i Nahiv* olarak geçen eser, *Sefîne-i Evliyâ* neşrinde iki ayrı eser addedilmiş ve Fuâdî’ye “Ta’rifât”⁴⁶¹ adıyla nisbet edilmiştir.

1.3.2.10. İlm-i Nahiv

Osmanlı Müellifleri’nde⁴⁶² ve *Sefîne-i Evliyâ*’da⁴⁶³ *Ta’rifât-ı İlm-i Nahiv* olarak geçen eser, *Sefîne-i Evliyâ* neşrinde iki ayrı eser addedilmiş ve Fuâdî’ye “İlm-i Nahiv”⁴⁶⁴ adıyla nisbet edilmiştir.

1.3.2.11. Risâle fî Beyâni Hükmi’l-Mübâya’ât

⁴⁵⁶ İlyas Yazar, “Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbuliyye’sinin Metni”, s. 17; Asuman Ünal, “Ömer Fuadî’nin “Risale-i Virdiyye” Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 19; Özçelik, 17. yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve “Muslihu’n-Nefs” İsimli Eseri”, s. 8.

⁴⁵⁷ İBB OEY, 781, vr. 42/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 111/a; Süleymaniye, Uşşaki Tekkesi, 35, vr. 1/b-2/b. Eser, Süleymaniye, Halet Efendi, 387’de yer almakta ve Miskin el-Cemal’e nisbet edilmektedir. Biz de miskin ifadesinden yola çıkarak eserin Cemal-i Halvetî’ye ait olduğunu düşündük.

⁴⁵⁸ Bkz: İBB OEY, 981, vr. 37/a-43/a.

⁴⁵⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, I, s. 119; *Osmanlı Müellifleri*, Mehmet Ali Yekta Saraç (haz.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016, I, s. 128.

⁴⁶⁰ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, s. 10, [Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2306’da kayıtlı nüshanın fotokopisi].

⁴⁶¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, s. 18.

⁴⁶² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire, I, s. 119; *Osmanlı Müellifleri*, Mehmet Ali Yekta Saraç (haz.), I, s. 128.

⁴⁶³ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, [Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2306’da kayıtlı yazma nüshanın fotokopisi].

⁴⁶⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, s. 18.

Asuman Ünal'ın⁴⁶⁵ ve Mevlüt Özçelik'in⁴⁶⁶ çalışmalarında Kastamonu YEK 2067'deki bir mecmuada içinde 55/a-166/b varakları⁴⁶⁷ arasında yer aldığı söylenen eser, gerçekte Fuâdî'nin *Risâle-i Zikir* adlı eseridir. Fuâdî'ye böyle bir risâle nisbet edilmesi kanaatimizce 153/b'de yer alan 'Erkân-ı Meşâyih'in Dört Rûkn-i A'zamı Hükümünde Olan Mübâya'a Beyân Eder' ifâdelerinden dolayıdır.⁴⁶⁸

1.3.2.12. Risâle-i Kelâbiyye

Kahire Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü Mecâm-i Türkî 8 numarada kayıtlı olduğu bildirilen risâle⁴⁶⁹, 210x150mm boyutlarında olup 19 satır ve dokuz varaktır. Eserin Türkçe yazılıp tıp ilmiyle ilgili olduğunu aktaran Ünal, verdii bilgileri sadece kütüphane kaydına istinaden nakletmektedir.⁴⁷⁰ Risâlenin boyutlarını, satır ve varak sayısını da göz önünde bulundurduğumuzda, Fuâdî'nin *Risâle-i Gülâbiyye*'siyle aynı ebatlarda olduğu muhtemeldir. Dolayısıyla *Gülâbiyye* adlı eser, bir okuma hatası nedeniyle *Risâle-i Kelâbiyye* şeklinde kayıtlara geçmiş olmalıdır.

⁴⁶⁵ Asuman Ünal, risâlenin muhtevası hakkında bilgi vermeksizin sadece eserin fiziki özelliklerini nakletmekle yetinmiştir. Bkz: Ünal, "Ömer Fuadî'nin "Risale-i Virdiyye" Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", s. 21.

⁴⁶⁶ Özçelik, "17. yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî ve "Muslihu'n-Nefs" İsimli Eseri", s. 8.

⁴⁶⁷ Risale 155/a-166/b varakları arasında yer almasına rağmen, bir rakam düşmesi neticesinde otomasyon sisteminde böyle yazılmış olsa gerek.

⁴⁶⁸ Mücahit Kaçar, Mevlüt İlhan ve Ahmet Akdağ ise, eserin alışverişin edep ve erkânını anlattığını bir sempozyumda sundukları bildiride söylerler: Bkz: "Kastamonulu Âlim ve Şairlerin Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde Yer Alan Eserleri", **I. Uluslararası Abana Sempozyumu Bildiri Kitabı, [20-21 Mayıs 2016]**, s. 597. Ahmet Aladağ da bir makalesinde adı geçen bildiriye şahit göstererek aynı şeyleri söylemektedir. Bkz: Ahmet Aladağ, "Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dair Risâle-i Gülâbiyye Adlı Eseri", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Özel Sayı-III, Erzincan 2016, s. 233.

⁴⁶⁹ Ünal, "Ömer Fuadî'nin "Risale-i Virdiyye" Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", s. 19.

⁴⁷⁰ Ünal, "Ömer Fuadî'nin "Risale-i Virdiyye" Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM:

ÖMER FUÂDÎ'YE GÖRE ŞA'BÂNİYYE ÂDÂBİ

Ömer Fuâdî, yazdığı risalelerle Şa'bânî tarikatının usûl, âdâb ve erkânını ilk kayda geçiren isimlerdendir. Mevcut kaynaklar Şeyh Şa'bân-ı Velî'den geriye tecvit eserlerinden başka bir şey kalmadığını, asitane postnişini olan diğer dört halifenin de konuya dair yazılı herhangi bir risale bırakmadığını söylemektedir. Bu anlamda Şeyh Şa'bân-ı Velî kimliğini, Şa'bânîlik ve ilk yayılım tarihçesini, tarikatın usulünü ortaya koyanın Fuâdî olduğu ileri sürülebilir. Fuâdî'nin *Menâkıbnâme-i Şeyh Şa'bân-ı Velî*, *Mi'yâr-ı Tarîk*, *Bu Tarikat Hakkı Bildirir*, *Âdâb-ı Tarîk*, *Risâle-i Evliyâ*, *Makâle-i Ferdiyye*, *Risâle-i Virdiyye*, *Şerh-i Vird-i Settâr*, *Muslihu'n-Nefs* gibi eserlerinde Şa'bânîlik'in usûl ve âdâbına dair bilgilere ulaşmak mümkündür.

2.1. Âdâb: Tarikat Usûlü

Tasavvuf mekârim-i ahlâka erişmek, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak, kesretten vahdete ermek, tevhide ulaşabilmek; tevhidi hakka'l-yakîn idrak etmektir. Tarikatlar da tevhidi anlama yolunda sarf edilen çaba ve gayretleri formel ve müesses hâle getiren oluşumlardır. Her bir tarikatın farklı bir ad ile anılması, aslında onların tevhidi anlama çabalarının çeşitliliğine bir işarettir.

Ömer Fuâdî tarikat âdâbına riâyet etmenin önemli olduğunu, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin müridlerine bunu tavsiye ettiğini nakleder.⁴⁷¹ Zira âdâba riâyet etmek kemâle ermenin, makâmları tamamlayıp tevhid ilmine ârif olmanın hakka'l-yakîn vâkıf olmanın en önemli düsturudur. Âdâba riâyet etmek bir çeşit şeyhe itaat etmektir. Erenlerin yolunda ve huzurunda, onların sözlerini, emir ve tavsiyelerini dinlemeyip inatçı ve ısrarcı olmak onlara muhalefette bulunmak caiz görülmemiştir. Mürid inadını ve ısrarını sürdürürse imtihana çekilir.⁴⁷² Fuâdî, tasavvuf ve tarikatın baştan ayağa edep olduğunu belirtir. Ona göre edebe riâyet edenler, tarikat usul ve âdâbının gerektirdiği amelleri yapanlar edep nuruyla aydınlanıp zulmet ve dalâlet yoluna sapmadan doğru yolda ilerleyerek murada, marifetullaha erişirler.⁴⁷³

Tasavvuf ehli, tarikat âdâbının tarikatın şeriâtı olduğunu ifade ederek murada erişebilmek için âdâba riâyet hususunu vurgulamışlardır. Zira nasıl ki şeriattan kıl kadar ayrılıp ona aykırı hareket edince din dairesinden çıkılmış oluyorsa, tarikat âdâbından da kıl kadar ayrılıp ona aykırı davranış sergileyince tarikattan çıkılmış olduğu söylenir. Allah'a giden yolda karşılaşılacak bütün makam ve haller, âdâba riâyetten sonra tecelli edeceği üzerinde durulur.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 9.

⁴⁷² Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 94.

⁴⁷³ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 96-7.

⁴⁷⁴ Mustafa Tatcı, "Tasavvuf Tarihinde Mi'yârlar ve Şa'bân-ı Velî'nin Mi'yârı", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, 2002, s. 76.

Fuâdî, âdâbın önemini manzum olarak da şöyle ifade etmiştir:

Erkâna girenler gâfil girmesin

Allah'ın zikrinden hâlî durmasın

Hak'dan gayrılara gönül vermesin

*Girsin Şa'bân Efendi'nin yoluna*⁴⁷⁵

Tasavvuf tarihinde tarikatların âdâb, usûl erkânlarıyla ilgili “âdâbü's-sûfiyye”, “âdâbü'l-mürîdîn”, “tarikât-nâme”, “hurde-i tarik”, “usûl-i tarikât”, “erkân-nâme”, “mi'yâr-ı tarikât” gibi isimler adı altında birçok eser yazılmıştır.⁴⁷⁶ Pîr Muhammed, Şeyh Ali Semerkandî, Eşrefoğlu Rûmî, Abdullah İlâhî-i Simavî, Bolulu Himmet Efendi, Azîz Mahmud Hüdâyî, Cemâl Efendi, Ferdî, Emir Osman Haşimî, Haydarî, Abdullah Ensârî-i Herevî, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, Karabaş-ı Velî, Abdülmecid-i Sivasî, Şeyh Muhammed Nazmî, Niyazî-i Mısırî, Şeyh Abdullah Selahaddîn-i Uşşâkî, Şeyh Abdullah Samî-i Uşşâkî tarikât usûl ve âdâbıyla ilgili eser kaleme alan mutasavvıflardan bazılarıdır.⁴⁷⁷

Bu eserlerde başlıca, mürşid ve mürşidin gerekliliği, inâbe veya bey'at, mürşidin huzurunda bulunma ve sohbet, günlük hayattaki davranışlar, ziyaret, selâmlaşma; halvet ve uzlet, sofrâ, uyku, temizlik, sefer ve yolculuk, tarikâtın usûlleri, vird ve evrad okuma, zikir ve esma çekme, sema ve devrân, rüya, etvar-ı seb'a ile ilgili hâller, hilâfet merasimi, hırka ve tâc giyme gibi konular ve bu konularla ilgili âdâblar yer alır.⁴⁷⁸

Halvetî yolunu usûl ve âdâbı ilk olarak Yahyâ-yı Şîrvânî tarafından ilim sahibi kırk dervişden meydana gelen bir cemaate yazdırılmış, bu eser ilave veya değişimler yoluyla Yusuf Sümbül Sinan ve Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye kadar ulaşmıştır. Yazılan bu ilk miyarın Arapça olduğunu söylenir. Sonraları bu eser, gerekli görülerek Türkçeleştirilmiştir. Her ne kadar bu mi'yârın ilk kez Fuâdî tarafından Türkçeleştirildiği söylene de⁴⁷⁹ tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçeleştirme işini ilk kez gerçekleştiren Mahmûd-ı Kürevî'dir.⁴⁸⁰ Yahyâ-yı Şîrvânî'nin mi'yârı daha sonraları yine bazı değişimler, eklemeler ve çıkarmalar yoluyla Halvetiyye'nin diğer kol ve şubelerin mi'yârı, usûl ve âdâb kitabı olmuştur.⁴⁸¹

Bu anlamda gerek Fuâdî'nin *Âdâb-ı Tarîk*, *Mi'yâr-ı Tarîk*, *Bu Tarîkat Hakkı Bildirir*

⁴⁷⁵ Tatcı, “Tasavvuf Tarihinde Mi'yârlar ve Şa'bân-ı Velî'nin Mi'yârı”, s. 81.

⁴⁷⁶ Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı-Halil Çelik, “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2000, s. 47-8; Semih Ceyhan, “Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair”, s. 28, *Türkiye'de Tarikatlar* içinde, (edit. Semih Ceyhan), İstanbul: İSAM, 2015, s.31.

⁴⁷⁷ Kurnaz v.d., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 47-48.

⁴⁷⁸ Kurnaz v.d., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 49.

⁴⁷⁹ Kurnaz v.d., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 53.

⁴⁸⁰ Fuâdî, *Menkıbe-i Mahmûd Efendi*, Millî Kütüphane, A 951, vr. 145/b.

⁴⁸¹ Kurnaz vd., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 51.

adlı eserleriyle Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'nin *Mi'yâr-ı Tarik*'ı arasında hem konular hem de âdâblar itibarıyla bir ortaklık bulunmaktadır. Bu ortaklığa yeri geldikçe değinmeye çalışacağız.⁴⁸²

Fuâdî, *Menâkıbnâme*'sinde bildirdiğine göre, Şeyh Şa'bân-ı Velî, müridlerinden ellerinde bulunan tarikatnâme ile amelde bulunmalarını, zikir, vird ve halvetlerini tarikatnâme'ye uygun bir şekilde yapmalarını, amellerde ne bir nokta noksan ne bir nokta ziyade yapmamalarını istemiştir. Yahyâ-yı Şîrvânî'den kendilerine ulaşan bu mi'yârda bulunan ve okuyageldikleri virdin ve yapageldikleri erkânın aynıyla levh-i mahfuzda yazılı bulunduğunu söylemiştir.⁴⁸³

Tarikatta usûle riâyet etmenin sülûkun gerçekleşmesine dayanak olması hususunda Yiğitbaşı, risalesinde bir rivayeti nakleder. Rivayete göre, azizlerden biri bir müridini vazifelendirerek dualarla bir başka diyara halife olarak gönderir. Ancak mürid sülûkta bir ilerleme kaydedemez. Durumu şeyhine bildirince, şeyhi kendisine, âdâba riayet etmesini, riayet etmezse sülûkta ilerleme gösteremeyeceğini bildirir. Mürid şeyhinden aldığı ders ile âdâblara riayet konusunda titizlik gösterir ve sülûkta son noktaya kadar erişir.⁴⁸⁴

Fuâdî, tarikat âdâbına göre zahirî keşf anlamına gelen kerâmetlerin sülûkun başında bulunan dervişlere zararlı olmasından dolayı onların yanında keşf ve kerametle ilgili meselelerin anlatılmasının yasak olduğunu, bunların sülûkta ilerlemiş olanlara anlatılması gerektiğini söylemektedir. Zira keşf ve kerametın “dünya sevgisi kadar hilesi vardır.” Yolun başındaki derviş kendisini keramete sevdasına kaptırırsa, âdâbı unutarak yoldan çıkabilir. Fuâdî sülûk ettiği esnada bu durumu defalarca tecrübe ettiğini bildirmektedir.⁴⁸⁵

2.2. Mürşid-Mürid İlişkisi

Klasik tasavvufî kaynaklar mürşidlik makamının, tarikat yolunun en yüce mertebesi, Allah'a davet konusunda peygamber vekilliğinin en üstün derecesi olduğunu beyan etmiştir. Çünkü mürşid, Allah'ı kullarına; kulları da Allah'a sevdirmeye görevini üstlenmiştir. Mürşidlerin üzerinde Allah'ın vakarı ve heybeti bulunmaktadır. Onlara tâbi olan ve meclislerinde bulunup sohbetlerine katılan müridler, mürşidlerinin üzerindeki edep ve heybetten etkilenecek edeplenirler.⁴⁸⁶

Ömer Fuâdî risalelerinde mürşidi konu edinirken “velî”, “ârif”, “âlim”, “meşayih”, “boyacı”, “eren” gibi anlam dünyaları birbiriyle benzeşen kelimeler kullanır.

Fuâdî'ye göre velînin alameti üçtür. Birincisi Allah ile meşgul olmak, ikincisi gidişi Allah'a olmak, üçüncüsü de gayret ve himmetinin Allah için olmasıdır. Velîlerin görünür alametlerinden biri de keramettir. Peygamberler nasıl mucize gösterirlerse, velîler de keramet

⁴⁸² Yiğitbaşı'nın mi'yârı için bakınız: Kurnaz vd., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 56-61.

⁴⁸³ Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1875, s. 49; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 91.

⁴⁸⁴ Kurnaz v.d., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 60.

⁴⁸⁵ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 37-38.

⁴⁸⁶ Şehâbeddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, Dilaver Selvi (çev.), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014, s. 119.

izhar ederler. Istilahta keramet göstermesine “hayz-ı rical” denilen⁴⁸⁷ velîler keramet göstermediği için ayıplanmaz.⁴⁸⁸ Zira Fuâdî’ye göre bütün velîlerin keramet sahibi olmaları şart değildir.

Keramet gösteren meşâyih bulunduğu makâmdan düşer, onun yeniden bu makâma erişebilmesi için çokça mücadele etmesi gerekir. Velîler, keramet göstermedikleri takdirde bir zarar ortaya çıkacaksa, bulundukları makâmdan düşmeyi ve yeniden eski makâmlarına erişebilmek için mücadele etmeyi göze alarak keramet gösterirler.⁴⁸⁹

Evliyânın mertebesi ile enbiyânın mertebesi arasında bir münasebet kuran Fuâdî, “kemâl-i evliyânın batını, peygamberlerin batınına yetişir.” demektedir. Ancak peygamberlerin zahiri, evliyanın zahirinden daha üstündür. Çünkü peygamberlere şariat ve halkı dine davet etmek görevi verilmiştir. Velîlere şariat verilmemiştir. Nebilere mucize, velîlere ise keramet göstermek verilmiştir. Dolayısıyla peygamberlerin Allah katındaki şeref ve fazileti velîlerden daha fazladır. Bu münasebetle Fuâdî, Hz. Peygamber’in “Güneş, peygamberlerden sonra Hz. Ebubekir’den daha üstün bir kimsenin üzerine doğmadı.”⁴⁹⁰ sözünü zikreder. Hadisten yola çıkarak peygamberlerden sonra gelen en üstün insanın Hz. Ebubekir olduğunu ve onun velîlerin en büyüğü olduğunu söylemek mümkündür.

Peygamberlerin zâhirî tarafı nübüvvet, bâtinî tarafı ise velâyettir.⁴⁹¹ Bu anlamda evliyânın kâmilleri, peygamberlerin batınî tarafına yetişebilirler. Peygamberlerin zâhirî tarafına yetişmek ise, Velîler için mümkün değildir. Fuâdî bu minvalde Hz. Peygamber’in “Ümmetimin âlimleri İsrailoğulları’nın peygamberleri gibidir” hadisini zikreder.⁴⁹²

Fuâdî okuryazar olmanın âlim olmaya etkisinin olmadığını, Hz. Peygamber’i ve sahabeyi ve yaşadığı çağdaki aşk ehlini örnek göstererek Hz. Peygamber’in okuyup yazmadığını, ancak gönlünün kıraat ettiğini söyler. Okuryazar olmalarına rağmen nefislerini ve nefislerinin hakikatini bilmeyen kişiler, Fuâdî’nin gerçek âlim olarak nitelediği Velîlerin yanında “ebced oğlanı”⁴⁹³ gibidir.⁴⁹⁴ Gerçek âlim nefisini bilir, zira Hz. Peygamber, “Nefisini bilen Rabbini bilir” demiştir. Gerçek ilim de nefsi ve Hakk’ı bilmektir. Zira insanın dünyaya geliş maksadı ma’rifetullahtır.⁴⁹⁵

Şa’bânîlik’te mürşid-i kâmile “boyacı” da denilmektedir. Nitekim *Menâkıbnâme*’de Şa’bân-ı Velî “boyacı” diye anılmaktadır. Fuâdî, Şa’bân-ı Velî’nin bir mürşid-i kâmil olarak insan nefsinde, ruhunda tasarrufa gücü yettiğini; nefs-i emmârenin kötü ve çirkin huyları nedeniyle kötü renkli olup kesret ile karışmış, vahdetten mahrum kalmış, kötü hâl sahibi dervişlerin sıfatlarını, kötü ve çirkin huylarını övgüye lâyık güzel sıfatlara ve huylara; kalp katılığını nuranîliğe; kesreti vahdete; sözde kemâlini özde kemâle çevirmeye muktedi

⁴⁸⁷ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, İBB OEY-836, vr. 17/b.

⁴⁸⁸ Fuâdî, **Meşâyih-i Kibâr ve Velîyy-i Sâdık**, Milli Kütüphane-3890, vr. 114/b.

⁴⁸⁹ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 17/b.

⁴⁹⁰ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 17/b.

⁴⁹¹ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 18/a.

⁴⁹² Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 18/a.

⁴⁹³ Ebced oğlanı: Okumayı yazmayı henüz öğrenmeye başlamış, elif-ba’yı sökmeye çalışan kişi.

⁴⁹⁴ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 19/a.

⁴⁹⁵ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 19/a.

olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁶

Mürşid-i kâmilin vahdet sırrına ermiş bir sûfî olması, onun fenâ ve bekâ makâmlarına erdiğini dolayısıyla vahdet-i vücud neş’esi terennüm ettiğini gösterir. Bu hâl, mürşid-i kâmilin “Allah’ın boyası. Allah’ın boyasından daha güzel kimin boyası vardır”⁴⁹⁷ âyetinin de işaretiyle Allah’ın boyasıyla boyanıp, tâlib-i sadık ve âşık-ı sadıkları da Allah’ın boyasıyla boyama işini üstlendiğini ifade etmektedir.

Fuâdî kendisini de “derviş” olarak nitelendirmektedir. Bunda Allah’ın isim ve sıfatlarının sonu olmadığı gibi ilahî ma’rifet ve mertebelerinin ve hâlin yükselmesinin de sonunun olmamasının etkisi bulunmaktadır. Fuâdî her ne kadar kâmil bir mürşid olsa dahi, ma’rifetullahın sonu olmadığı için, o kendisine de muhibb-i sadık ve âşık-ı tâlib olarak görmekte ve “derviş” olarak nitelemektedir.⁴⁹⁸

Fuâdî Velîleri denizlere benzetir. Denizlere ulaşan, erişen Hakk’a ulaşır, erişir. Onlara ulaşamayan, sağda solda eğleşenler münkir olurlar. Denize ulaşamayanların ne kendilerine ne de başkalarına yoktur. Zira onlar çorakta kalmış su gibidir; büyük suya ulaşamadıkları ve yalnız kaldıkları için hiç kimseye faydaları olmaz. Fuâdî bunların münafık ve kâfirler olduğunu; mü’minlerin ise denize ulaşan akarsular gibi olduğunu belirtir.⁴⁹⁹

Mürîd, kendi iradesini Hakk’ın ve mürşidinin iradesine teslim eden kişi anlamındadır. Tarikat literatüründe mürîd yerine zaman zaman “derviş”, “tâlib”, “fakir”, “ihvan”, “muhib”, “sâlih”, “müttaki”, “zâhid”, “âbid”, “sâlik”, “ârif” ve “ashab” gibi ifadeler de kullanılır.⁵⁰⁰ Nitekim Fuâdî de risalelerinde derviş, tâlib, fakir ve ihvan kelimelerini kullanmıştır.

Mürşid ile mürîd arasındaki münasebet intisab, bey’at ile kurulur. Fuâdî, “Bey’at, şerî’at ve tarîkatda lâzım olan ziyâ-i mehtâbına misbâh ve kenz-i esrâr-ı ma’rifet ve hakîkatin feth-i bâbına miftâhdır.” buyurarak, intisap vesilesiyle mürîde hakikat kapılarının anahtarının verildiğini, ma’rifet sırlarının bulunduğu hazineye erişebileceğini bildirmiştir.⁵⁰¹

Tasavvuf geleneğinde bir mürîdin bir mürşide intisabı şarttır. Bu nedenle Kuşeyrî, bir mürşidden âdâb öğrenmeyen bir mürîdin iflah olmayacağını belirterek Bâyezîd-i Bistâmî’nin, “Üstadı olmayanın kılavuzu şeytandır” sözüne atıfta bulunur. Ebu Ali Dakkak da kendisine tarikat usûl ve âdâbını öğretecek bir mürşidi bulunmayan mürîdin durumunu, dikenini ve yetiştireni olmadan kendi kendine hüdâi-nâbit olarak biten bir ağaca benzetir. Ağaç yaprak açar fakat meyve vermez. Kâmil bir mürşide tâbi olmayan mürîd, hevâ ve hevesine tâbi olur ve başkaca da bir kurtuluş yolu bulamadığından iflah olmaz.⁵⁰²

Fuâdî de, sadık tâliblerin kâmil Velîlere intisap etmeden, iradelerini onların iradesine bağlayıp onlara uymadan ve Hak ehli olan dervişlerin dergâhında seyrü sülûka girmeden hakikate ve ma’rifetullahı erişemeyeceğini ifade eder. Dolayısıyla intisap yani bir mürşid-i kâmil’in mürşidliğini kabul edip iradeyi ona teslim ederek, maneviyat yolculuğunda mürşidin

⁴⁹⁶ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 84.

⁴⁹⁷ Bakara, 2/138.

⁴⁹⁸ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 27.

⁴⁹⁹ Fuâdî, **Risâle-i Tevbe**, İBB OEY-836, vr. 22/a.

⁵⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Mürîd”, **DİA**, XXXII, 48.

⁵⁰¹ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 35/b.

⁵⁰² Kuşeyrî, **er-Risâle**, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991, s. 592.

rehberliğini kabul etmek ma'rifetullah için ön şarttır.⁵⁰³

Bir tâlib, doğru sözlü ve istikamet sahibi, âlim ve gayretkeş olur da kâmil bir mürşide tam bir teslimiyetle teslim olup intisap ederse hem zâhiri hem bâtını imar olunur. Fuâdî böyle kimselerin durumunu “yağ ile bal karışımı” ve “nur üstüne nur” olarak değerlendirir. İntisap vesilesiyle kat edecekleri yollar onları hem zâhir hem de bâtın ilimleri öğrendiklerinden çift kanatlı yapar. Bu kanatlarla her yere uçarlar, güneş gibi, her şeye faydaları ve ışıkları dokunur. Bütün bunların başlangıcı ise intisaptır.⁵⁰⁴

İnsanlar Allah'ı bilmek ve tanımak yani marifetullah için yaratılmıştır. Marifetullahın en üst mertebesi de Hakk'ın fiiler, sıfatlar, isimler ve Zât'ını şuhûd-ı tam, hakka'l-yakîn ve tecelliyât-ı selâse ile bilmektir. Bu mertebelere erişmek ancak mürşid-i kâmile intisap ve biat etmekle olur.⁵⁰⁵

Fuâdî mürşid ile mürid arasındaki münasebeti açıklarken, müridin mürşidine bağlılığının kuvveti nisbetinde, zor hâllerinde mürşidin müride yardım edeceğini, ona himmette bulunacağını, Hz. Yusuf kıssasından yola çıkarak örneklendirir. Buna göre her nasıl ki, mürid de seyrü sülûk boyunca, Hz. Yusuf'un, Zeliha'nın tuzak ve hilelerine yakalanması gibi, nefsinin ve şeytanın hile ve tuzaklarına yakalanabilir. Müridin bu tuzaklardan kurtulabilmesi, mürşidine itikat ve itimadının derecesine bağlıdır. Mürşidine bağlılığı kuvvetli olan mürid, bu tuzaklardan kolayca kurtulabilir. Bu konuda mürşide yol gösteren müridin gördüğü rüyalarıdır. Mürşidler müridlerinin rüyalarını tabir etmek suretiyle, müridlerini düşükleri nefs uzağından kurtarırlar. Bunun için de müride düşen seyrü sülûkunda sabır ve sebat göstermektir.⁵⁰⁶

Fuâdî'ye göre mürid kalben bile olsa şeyhine itiraz etmemelidir. Müridin sülûkun başlangıcında mürşidine itiraz ve muhalefet etmesi onun zararınadır. Çünkü başlangıç, sonraki ömrün tamamına şamil olan hâllerin nasıl olacağının delili olarak kabul edilmiştir.⁵⁰⁷

Müridin seyrü sülûk yolunda ilerleyip marifetullaha emesi için hizmet önemli bir yer tutar. Derviş tekkeye, ihvana, şeyhine hizmet ederek, himmet ve nasip elde edebilir.⁵⁰⁸ Fuâdî, mürşide hizmet etmenin gerekliliği konusunda Hz. Ebû Bekir'i örnek vermektedir. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber için yaptığı fedâkârlıkları anlatan Fuâdî, bir kimsenin Hz. Ebû Bekir gibi enbiyâ, sâlihler veya bütün mü'minlere güzellekle davranırsa “Hizmet edene hizmet edilir, iyilik eden iyilik bulur” sözünde de belirtildiği gibi mutlaka ihsana ve ikrama mazhar olacağından bahseder.⁵⁰⁹

Velîlere muhabbet etmek hem dünyada hem de ahirette insana fayda sağlamaktadır. Kişi zâhir ve bâtını evliyâyâ açsa, kıyamet gününde kişinin makâmı esfel-i sâfilinde dahi

⁵⁰³ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 18.

⁵⁰⁴ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 43.

⁵⁰⁵ Fuâdî, **Muslihu'n-Nefs**, vr. 30/a-30/b; Sayacı, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadefiyye Adlı Eseri”, s. 28.

⁵⁰⁵ Fuâdî, **Muslihu'n-Nefs**, vr. 20/b; Sayacı, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadefiyye Adlı Eseri”, s. 29.

⁵⁰⁶ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 37/b-38/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 81.

⁵⁰⁷ Kuşeyrî, **Risâle**, s. 594.

⁵⁰⁸ Menâkıbnâme (Bedirhan), s. 80.

⁵⁰⁹ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 76/b-77/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 81.

olsa, Allah Teâlâ, o kişiyi erenlerin makâmına eriştirir: “Pes bir kişi erenlere muhabbet etse ve zâhirin bâtının üleşdürse, eğer kıyâmet gününde onun makâmı esfel-i sâfilinde dahi olursa anı anların makâmına yetiştirirler.”⁵¹⁰

Fuâdî, âlemin kutbu ve kâmil olan mürşidlerin, Allah’ın fiil ve sıfatlarını gerçek manasıyla bildiğinden yola çıkarak müridlerin onlardan utanması ve korkması gerektiğini belirtir. Kâmil mürşidler Zât’ın tecellisine erme kuvvetleri nedeniyle feyizlerini bizzat Allah’tan alırlar. Onların kuvveti kuvvet-i rabbânîdir. Onlar şeriat ve tarikat âdâbına uygun hareket eden müridlere lütuf ve himmetleriyle görünürler. Çünkü onlar Allah’ın halifesidirler. Allah’ın halifelerinin rızaları da Allah’ın rızası, istekleri de Allah’ın isteğidir. Onların tasarrufları Hz. Peygamber ve Hz. Hızır gibi her yerde ortaya çıkar.⁵¹¹

Fuâdî Velîlerin sırrına ancak seyru sülûkunu tamamlayarak irfan makâmına erişenlerin, yani ârif olanların vakıf olabileceklerini⁵¹², seyru sülûka girmeyen kimselerin zâhir ilimlerde âlim bile olsalar, mürşidlerin manevî hâllerini bilemeyeceklerini öne sürmektedir.⁵¹³ Tasavvuf yolundan habersiz olan bu kimseleri, eksik ve bilgisiz kişiler olarak niteleyen Fuâdî, bunların nefslerin saptırması ve şeytanın da yönlendirmesiyle tasavvuf ehline, tarikat kisvelerine, manevî hâllerine, zikir halkalarına, devrânlarına, halvete ileri geri söz edip bu hâlleri küçümsediklerini belirtmektedir.⁵¹⁴ Fuâdî tasavvuf ve tarikata ta’n edip düşmanlık besleyenlerin iddialarını başta *Menâkıbnâme* ve *Türbenâme* olmak üzere pek çok risalesinde yeri ve zamanı geldikçe cevap vermiştir.

2.3. Zikir Âdâbı

Ömer Fuâdî mürşidlerinin tarikat ve erkânlarında tac ve hırkadan başka dört salih amellerinin güzel huylarının daha olduğunu belirterek onları şöyle sıralar. İlki bey’at, inabe ve rüya tabiri, ikincisi zikir, üçüncüsü halvet dördüncüsü vird-i şeriftir. Bunların her biri tarikatı ayakta tutan birer sütun, birer rûkn-i azamdır. Dolayısıyla Fuâdî’ye göre zikir, tarikatın dört ana unsurundan biridir.⁵¹⁵

Tarikat uygulamalarının her birinin bir âdâbı olduğu gibi zikrin de bir âdâbı vardır. Zikrin en büyük âdâbı, şeyhin emri ve talebi doğrultusunda zikre devam etmektir. Mürid iradesini teslim ettiği mürşidine zerre kadar muhalefet etmeden, mürşidinin telkin ettiği şekilde zikrini sürdürmelidir. Zira her kişinin tabiat, huy, karakter ve meşrebi farklıdır. Anasır-ı erbaa hasebiyle insan nârî (ateş), âbî (su), bâdî (hava), hâkî (toprak) meşrepten biridir. Yine kişi anasır-ı erbaanın ihtilatı hasebiyle ya demevî ya balgamî ya sevdâvî ya safrâvîdir. Mürid kendi huy ve meşrebini tam manasıyla bilemez. O yüzden zikir konusunda kendi akıl ve nefesine göre hareket etmesi yanlıştır. Müridlere huy ve karakterlerine uygun bir

⁵¹⁰ Fuâdî, **Risâle-i Evliyâ**, vr. 20/b.

⁵¹¹ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 97.

⁵¹² *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 19.

⁵¹³ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 111.

⁵¹⁴ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 112.

⁵¹⁵ Asuman Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008), s. 113.

şekilde zikir telkin edecek olan seyrü sülûkunu tamamlamış kâmil bir mürşiddir. Dolayısıyla mürşidin telkiniyle zikre başlayan bir derviş, ameline o şekilde devam etmelidir. Her konuda olduğu gibi zikirdeki en önemli âdâb da şeyhe itaattir.⁵¹⁶

Halvetiyye tarikatının zikri “Esmâ-yı Seb’a” zikridir. Bu isimler kelime-i tevhid ile başlar ve şöyle sıralanır: “La ilahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhar”. Esmâ-yı Hüsnâ’dan olan yedi ilahi isim, yedi daireye benzetilmiştir. Bu daireleri sırasıyla aşan salık hilafet mevkiine hak kazanır ve mükâşefe başlar. Kul ile Allah arasındaki yetmiş bin perdenin aralanıp kalkmasıyla salık, “letâif-i insaniyye” ve “etvar-ı seb’a” denilen makamlara ulaşmış olur.⁵¹⁷

Fuâdî bu yedi tavrı şöyle sıralar: “Seyr ilallah”tan “seyrullâh”a ve “seyrullâh”tan “seyr alallâh”a ve “seyr alallah”tan “seyr meallâh”a ve “seyr meallah”tan “seyr fillâh”a ve “seyr fillâh”tan “seyr anillâh”a ve “seyr anillah”tan “seyr billâh”a süluk edilir.⁵¹⁸ Salık ancak bu mertebeleri kat ederek marifetullahı ulaşabilir.⁵¹⁹

Zikir farklı özellikleri itibarıyla birçok tasnife tâbi tutulmuştur. Yapılışı bakımından da cehrî zikir, hafî zikir, irfanî zikir şeklinde üçe ayrılır. Hz. Peygamber’in cehrî zikri Hz. Ali’ye telkîn ettiği rivayetini esas alan Halvetîlikte cehrî zikir uygulaması yapılmaktadır. Buna göre cehrî zikir nefsanî tarikatların, hafî zikir ise ruhânî tarikatların uyguladığı bir metottur. Halvetîler aynı zamanda ayakta döne döne zikir yaptıklarından ve zikir meclislerinde ilahiler söylediklerinden kendilerine “devrânî” de denilmiştir.

Mürid her bir nefis mertebesinde zikri sürdürmelidir, zira kişi zikir ile nefs-i emmâre ve levvâme mertebelerinde hayvânî ve zemimî sıfatlarından kurtulur. Nefs-i mülhime ve mutmainne mertebelerinde güzel huylarla donanıp bunları kuvvetlendirir. Nefs-i râziyye ve marziyye mertebelerinde ise elde ettiği güzel huyları kalıcı hâle getirir.⁵²⁰

Zikir, her biri ayrı bir mertebenin ve makâmın olmak üzere dörde ayrılır: Zikir-i lisânî, zikir-i kalbî, zikir-i ruhî ve zikir-i sırrî.⁵²¹ Mürid etvâr-ı seb’ada terakki ettikçe zikri de, zikrin şekli de değişir. Şeriat makamında zikir lisan ile yapılır. Mürid lisanını zikrullah ile iyice temizleyince artık kalbi de zikir yapmaya başlar, ki bu zikir tarikat makamının zikridir.⁵²² Fuâdî’ye göre zikrin en yüksek mertebesi fenâ-yı fiil, fenâ-yı sıfât ve fenâ-yı vücûd ile fenâ ender fenâdan bekâ ender bekâ hâline ulaşp tecellî-yi ef’âl, tecellî-yi sıfât ve tecellî-yi zât hükmüyle hakikat âleminde Hakk’ı zikretmektir.⁵²³ Mürid böylece kendi sıfatlarından, fiillerinden ve nefsinden sıyrılıp hakikî zikir ile zikretmiş olur.

Fuâdî, zikir mertebelerinin en yücesi ve kâmillerin zikriyle ilgili olarak da Cüneyd-i Bağdadî’nin bir menkıbesini nakleder. Buna göre, sevdikleri, Cüneyd-i Bağdadî’ye vefatına yakın bir zamanda, kelime-i şehadet telkininde bulunurlar. Cüneyd-i Bağdadî de onlara

⁵¹⁶ Fuâdî, **Risale-i Zikir**, Süleymaniye-HME-2287, vr. 237/a.

⁵¹⁷ Sâdık Vicedânî, **Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye**, İrfan Gündüz (Haz.), s. 185.

⁵¹⁸ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, Süleymaniye, Reşid Efendi, 1189, vr. 56/b; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 27.

⁵¹⁹ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 57/a; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 27.

⁵²⁰ Fuâdî, **Risâle-i Zikir**, vr. 233/b; Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, Kastamonu YEK-1232/3, vr. 41/b-42/a; Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 58.

⁵²¹ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 42/b; Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 15/a.

⁵²² Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 42/b.

⁵²³ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 14/b; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 27.

“Rabbimi unuttum mu ki zikredeyim?” der. Fuâdî’ye göre kâmillerin zikri, Cüneyd-i Bağdadî gibi Hakk’ı hiç hatırdan çıkarmaksızın yapılan zikirdir.⁵²⁴

Mürîd zikrini yeri ve zamanına göre تنها bir yerde halvet hâlinde yapabileceği gibi, müridlerin, tâliblerin bulunduğu bir mecliste şevk ile de yapabilir.⁵²⁵ Fuâdî cehrî zikri benimsemiştir. Bu sebeple Peygamberimizin Hz. Ali’ye telkin etmiş olduğu zikir şeklini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Buna göre, zikir için önce kıbleye dönülür, eller dizlerin üstüne konur. Sağ tarafa “lâ ilâhe” denilerek ulûhiyyet Allah hâricindeki her varlıktan nefy edilir. Sonra sol tarafa kelime-i tevhidin ikinci yarısı “illallah” söylenir. Bu da ulûhiyyetin sadece ve ancak Allah’a ait olduğunun isbâtıdır. Bu zikir şekli, Hz. Peygamber’den Hz. Ali’ye, ondan da silsile hâlinde Fuâdî’ye kadar gelen cehrî zikir şeklidir.

Fuâdî, benimsediği cehrî zikrin tarifini Hz. Peygamber’in bir hadisini naklederek anlatır. *Silsilenâme*, *Menâkıbnâme* ve *Risale-i Zikir* risalelerinde geçtiğine göre⁵²⁶, Hz. Ali, Hz. Peygamber’den kendisini Allah’a ulaştıracak, Allah katında en faziletli, kul nezdinde ise en kolay yolu göstermesini ister. Hz. Peygamber de zikre yapmasını tavsiye eder. Hz. Ali, Allah’ı nasıl zikredeyim diye sorunca, Resûlullah: “Gözlerini yum, sessizce dur. Ben üç defa Allah’ı zikredeyim. Sen de beni canu gönülden dinle. Ondan sonra da sen Allah’ı zikret, ben seni dinleyeyim” der.

Hz. Peygamber dizlerinin üzerine otur, ellerini dizlerinin üzerine koyar ve sağ tarafına “Lâ ilâhe” der, sol tarafına kalbinin üzerine daha yüksek bir sesle “illallah” der.

Fuâdî’ye göre zikir, talibin kötü sıfatlardan kurtuluşunu sağlar; kalbini kasvet ve üzüntüden kurtarır, ruhundaki hicap ve zulmetten perdelerini kaldırarak ruhunu cilalar; sırrını şuhud-ı tammla tahliye eder. Derviş böylece yüce mertebe ve makamlara erişir.⁵²⁷

Harîrîzâde de zikir ile hedeflenenin elde edebilmesi için birtakım âdâblara riayet etmek gerektiğini belirtir. Mürîd zikirden önce gusûl abdesti almalı; zâhiren ve bâtinen tam bir temizlikle abdest almalı, bütün günahlarından nasuh tevbesi etmeli, zikirde söylenen kelimelerden başka bir şeyle meşgul olmamalı, şeyhinin himmetinin Hz. Peygamber’den olduğunu bilmelidir. Zikir esnasında ise, dizleri üzerinde oturmalı, kıbleye dönmeli, ellerini dizlerinin üzerine koymalı, gözlerini kapamalı, kalbini şeyhine rabt etmeli, zikrin manasını düşünmelidir. Zikirden sonra ise, uzun bir süre konuşmamalı, pek çok defa nefsini yermeli, bir buçuk saat kadar su içmemelidir.⁵²⁸

Fuâdî zikrullahın cevazını, sıhhatini ve faydalarını çeşitli delillerle dile getirdikten sonra zikrullahı inkâr edenlere cevap verir. Fuâdî, Hz. Peygamber’in zikir yapmadığını bunun bid’at olduğunu iddia edenlere karşı zikrin bid’at olmadığını çeşitli hadislerden yola çıkarak ve Kadî Beyzâvî’nin tefsirinden nakillerle delillendirir.

Fuâdî zikir ile ilgili bazı tartışmalara da değinir. Buna göre kâmil şeyh ve vasıl arife

⁵²⁴ Fuâdî, *Şerh-i Vird-i Settâr*, vr. 15/a; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 27.

⁵²⁵ Fuâdî, *Risâle-i Zikir*, vr. 233/b.

⁵²⁶ Fuâdî, *Risâle-i Zikir*, vr. 234/b-235/a; Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 24/b-25/a; Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 124-5; Fuâdî, *Silsilenâme*, Süleymaniye, HME-2287, vr. 253/a-254/b; *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 50-1.

⁵²⁷ Fuâdî, *Risâle-i Zikir*, vr. 235/a.

⁵²⁸ Ayşenur Aydın, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Kenzü’l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE 2015), s. 85-6.

cehrî ve lisanî zikrin caiz olmadığı, hareket ile zikir yapmanın da münasip olmadığı ifadelerine itiraz eder. Ona göre her hâl ve mertebenin zikrinin ayrı olup, bunlar birbirine zarar vermez. Dolayısıyla kâmil bir şeyhin cehrî ve lisanî olarak yaptığı yapacağı zikir de onun bulunduğu makam, hâl ve mertebede yapacağı sırrî zikre zarar vermez. Çünkü onun ameli fark ba'de'l-cem ve telvin ba'de't-temkin haliyledir.⁵²⁹

2.4. Halvet Âdâbı

Ömer Fuâdî mürşidlerinin tarikat ve erkânlarında tac ve hırkadan başka dört salih amellerinin güzel huylarının daha olduğunu belirterek onları şöyle sıralar. İlki bey'at, inabe ve rüya tabiri, ikincisi zikir, üçüncüsü halvet dördüncüsü vird-i şeriftir. Bunların her biri tarikatı ayakta tutan birer sütun, birer rükn-i azamdır. Dolayısıyla Fuâdî'ye göre halvet, tarikatın dört ana unsurundan biridir.⁵³⁰

Halvet aynı zamanda, “Sözlerim şeriat, fiillerim tarikat, hallerim de hakikattir.” anlamındaki hadiste geçen meratib-i ilahiyyenin ikincisi olan tarikata ait bir salih ameldir.⁵³¹ Zira halvet Hz. Peygamber'in fiilî uygulamalarından biridir. Nitekim halvet şeriatte var olan itikâftan neş'et etmiş bir uygulamadır.

Fuâdî halveti üç mertebede ele alır: Şeriat, tarikat ve hakikat. Buna göre itikâf, şeriat mertebesinin halvetidir. Fuâdî tarikat mertebesinde halvetinin nasıl olduğuna değinmez. Ancak son mertebenin yani halvet-i hakikiyyenin, Kâşânî'nin *Istılâhât*'ındaki tanıma atıf yaparak sırrın Hak ile kimsenin görmediği bir şekilde konuşması olduğunu ifade eder. Fuâdî bunun anlamının da ancak hâl ehli mürşidler tarafından anlaşılabilirliğini belirtir. Başka bir ifadeyle halvetin hakikatine erenler ancak seyrü sulûkunu tamamlamış kişilerdir.⁵³² Fuâdî'nin bu tanımında mürşid-i kâmillerin de halvet yapabileceği, halvetin sadece mübtedi müridler için bir amel olmadığı anlaşılır.

Fuâdî halvetin sekiz şartı olduğunu belirterek, bunların halvete devam etmek, devamlı abdestli olmak, oruca devam etmek, zikrullah dışında sükûta devam etmek, tayin edilmiş zikre devam etmek, sırrına ulaşan havatırı nefyetmek, kalbini kendini irşad eden mürşide bağlamak, Allah'a ve şeyhe muhalefeti terk etmek olduğunu beyan eder.⁵³³ Bu şartların tüm mertebeler için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Zira Fuâdî, şartları şeriat, tarikat ya da hakikat mertebelerine hasretmez.

Bu şartlar aynı zamanda halvetin âdâbındandır. Sufilere göre halvetin âdâbına uyulmazsa, halvet ile arzulanan netice elde edilmez. Necmeddin Dâye halvete giren dervişin kuluçkaya yatan bir tavuk gibi olduğunu belirterek yumurtadan civciv çıkması nasıl bazı şartlara bağlıysa halvetten arzulanan neticenin çıkması da bazı şartlara bağlı olduğunu

⁵²⁹ Fuâdî, **Risale-i Zikir**, vr. 233/b.

⁵³⁰ Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 113.

⁵³¹ Fuâdî, **Risale-i Halvet**, vr. 229/b.

⁵³² Fuâdî, **Risale-i Halvet**, vr. 230/b.

⁵³³ Fuâdî, **Risâle-i Halvet**, vr. 232/b. Necdet Tosun, bu sekiz şartın Cüneyd-i Bağdâdî tarikatı olarak bilinen sekiz şart olduğunu söyler. Bkz: Tosun, “İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet”, s. 67.

vurgulamıştır.⁵³⁴

Halvetin şartlarına ve âdâbına sistematik olarak değinen ilk kişi İmâm-ı Gazzâlî'dir. Ona göre halvetin on şartı şunlardır: Karanlık ve dar bir odada oturmak. Devamlı abdestli bulunmak. Kelime-i tevhid zikrine devam etmek. Zihni meşgul eden tüm düşüncelerden arınmak. Oruca devam etmek. Az konuşmaya önem vermek. Himmet talebiyle şeyhinin kalbine teveccüh etmek. Hayır ve şerre razı olup Allah'a itirazı terk etmek. Allah'tan başkasına nazar etmemek. Sıkıntılara sabretmek. Gazzâlî halvetin âdâbının da az yemek, az uyumak, kalbi zikrullah ile meşgul etmek, her akşam iftarı biraz daha geç açmak olarak sıralar.⁵³⁵

Fuâdî halvetin Hristiyanlıktaki ruhban âdeti olduğunu ileri sürenleri eleştirir ve halvetin peygamberlerin sünneti ve Velîlerin ameli olduğunu belirtir. Halvetin sekiz şartına riâyet ederek, yaratılış sırrı olan ma'rîfetullahın tahsili için lazım olan nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi, ruh ve sır tecellisi mücahadesiyle beş vakit namazını ve tarikattaki diğer nafile namazları kılan kişinin kendinde, fiil ve amellerinde ruhbanlığa dair hiçbir şeyin bulunmayacağını belirtir.⁵³⁶

Klasik kaynaklarda da halvete girecek dervişin, dünyevî işlerden kendisini tamamen çekmesi ve sahip olduğu her şeyi terk etmesi gerektiği vurgulanır. Derviş halvete girerken hazırlık yapar, boy abdesti alır, elbiselerini ve namaz kılacağı yeri temizler. İki rekat namaz kılar. Gözyaşları içinde günahlarına tevbe eder, bağışlanmasını ister. Niyetini tashih eder. Kalbinde kötülük adına hiçbir şey kalmamasına dikkat eder. Halvet yerine tevazu ve mahviyet içinde oturur. Halvethaneden sadece vakit namazlarını ve Cuma namazını kılmak ve hacet gidermek için çıkar. Cemaatle namaz kılmayı asla terk etmez. Vaktini, Kur'an okuyarak, zikir yaparak, namaz kılarak, murakabe ederek geçirir. Bir amelde usangaçlık gösterirse diğerine geçer. Devamlı abdestli olur. Uykusu geldiğinde, birkaç kez gidermeye çalışır; gücü yetmezse uyur.⁵³⁷

Necdet Tosun, kaynaklarda yer alan halvet şartlarını ve âdâblarını müelliflerine göre zikrettikten sonra, bunları; az yemek, az konuşmak, az uyumak, zikir, Allah ile ünsiyet başlıkları altında toplamıştır.⁵³⁸

Fuâdî, halvetin bir yılda altı vakitte yapıldığını, bunların "Halvet-i Aşura", "Halvet-i Rebî'u'l-evvel", "Halvet-i Recep", "Halvet-i Şa'bân", "Halvet-i Ramazan", "Halvet-i Zilhicce" olduğunu, diğer vakitlerde halvet yapılmasının ise müridin tercihinin bırakıldığını ifade eder.⁵³⁹

Derviş halvete, tarikat âdâbı üzere ancak şeyh koyup çıkarabilir. Derviş kendi başına halvete girmesinin bir faydası yoktur. Halvet üç, beş veya yedi gündür. Müridler kırk günlük halvete girmezler. Erbain sadece şeyler için vardır onlar da pirlerinin

⁵³⁴ Necdet Tosun, "İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1995), s. 96.

⁵³⁵ Tosun, "İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet", s. 97.

⁵³⁶ Fuâdî, **Risâle-i Halvet**, vr. 232/b.

⁵³⁷ Şehâbeddîn Sühreverdî, **Avârifü'l-Maârif**, Dilaver Selvi (çev.), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014, s. 288.

⁵³⁸ Tosun, "İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet", s. 98-106.

⁵³⁹ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, İBB OEY-836, vr. 3/b.

ruhaniyetlerinden istimdad için girerler. Halvette müridin ne yiyip ne içeceğine mürşid karar verir. Halvet için en uygun yer camidir çünkü vakit namazlarını cemaatle kılmak tarikat âdâblarındandır.⁵⁴⁰

Halvete girerken ve çıkarken bir meclis kurulur; derviş halvete zikirler ve ilahiler eşliğinde girip çıkar. Fuâdî zamanında ilahi okumanın icra edilip edilmediğine dair elimizde bir bilgi olmamakla beraber, Fuâdî'nin bu icra için yazdığı şiirler bulunmaktadır. Nitekim Fuâdî'ye ait aşağıdaki şiir de segâh makamında bestelenmiş ve Beraat Kandili gecesi dervişler halvetten çıkarken söylenmiştir:

Berât ihyâsı 'âşıklar demidir

Anınçün bu gece iner melekler

Namâzı hem dil ü cân mahremidir

Anınçün bu gece kılar melekler

Mâh-ı Şa'bân'da nefsin pâk edenler

Tevâzu'la özünü hâk edenler

Tecellîyle yerin eflâk edenler

Görürler bu gece anlar melekler

Salâ olsun bu gece 'âşıkâna

Dem ehli 'âşıkâna sâdıkâna

Gel e Dervîş Ömer sen dahi yana

Bu gece nûr ile iner melekler

Melâik cümle a 'mâlin biilirler

İyi yavuz ne işlersen görürler

Berâtını yemininden verirler

Hayır yazdı ise defter melekler

Gel ey Kalbî bu gece kıl ibâdât

Zamirinde ne var maksûd u hâcât

Niyâz eyle ki Hak verir murâdât

⁵⁴⁰ Ünsî Hasan Şa'bânî, **Bir Erenin Söyledikleri**, İbrahim Has (der.), Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz (çev. ve sad.), İstanbul: H Yayıncılık, 2015, s. 7.

*Ne kim kılır isen yazar melekler*⁵⁴¹

Nitekim Fuâdî'nin aşağıdaki şiiri, segâh makamında bestelenmiş ve halvete girecek dervişlerin hücrelerinden çıkartılıp halvethaneye girişleri esnasında okunmuştur.⁵⁴²

Zikr-i Hak'da Hû'ya girmek isteyen

Sâlik olsun Halvetî erkânına

Hû ile lâhûta ermek isteyen

Mâlik olsun Halvetî irfanına

Halvetîler bülbül-i irfân olur

Vâsıl-ı gülzâr olup hayrân olur

Aşk şarâbın nûş edip mestân olur

Sâkî olur Halvetî devranına

Havetîler halvetinde cân bulur

Cân ile halvet eder cânân bulur

Sıdk ile hizmet eden irfân bulur

Han olur hem Halvetî dîvânına

Bunların Şa'bân Efendi'dir gülü

Aşk ile zâkir olandır bülbülü

Bağ-ı Rahmân'a açılmışdır yolu

Sen dahi gir Halvetî bostanına

Sırr ile cân gözün aç eyle nazar

Kalma dünyada denî vü bî-haber

Rehber olur sana bu Dervîş 'Ömer

Yapışsın halvet dâmânına

⁵⁴¹ Ömer Fûâdî, **Divançe-i İlâhiyyât**, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği, 2012, s. 48. Son iki kıta Fuâdî'nin oğlu Kalbî Efendi'ye aittir. Sair zamanlardaki halvete giriş ve çıkışlarda okunan ilahi için bkz: Fuâdî, **Divançe-i İlâhiyyât**, s. 30-31.

⁵⁴² Fuâdî, **Divançe-i İlâhiyyât**, s. 30-1.

Aşağıda yer alan şiirlerin Fuâdî zamanında bestelenip bestelenmediğini, halvethaneye girişte okunup okunmadığını bilmiyoruz. Ancak bu şiirlerin tesbit edemediğimiz bir tarihten itibaren, Şa'bânî âsitânesinde halvete girecek dervişler için düzenlenen merasimlerde okunduğunu söylemek mümkündür.

'İyd-ı vasl-ı yâra ermek isteyen

Bu gece ihyâ ile bulur safâ

Rahmet-i Rahmân-ı bulmak isteyen

Bu gece ihyâ ile bulur safâ

kıtasıyla başlayan

Leyle-i 'ıydı eden ihyâ-yı tâm

Kalbi ölmez dedi ol Hayrî'l-enâm

İsteyn Dervîş 'Ömer dârü's-selâm

Bu gece ihyâ ile bulur safâ

kıtasıyla son bulan şiirin de Ramazan bayram gecesinde okunduğunu, şiirin acem makamında bestelendiğini görüyoruz.⁵⁴³

Hak Te 'âlâ Mustafâ'yı zâtına

Görmek için etti da 'vet bu gece

Bakmak için ol safâ mir'âtına

Da 'vete etdi icâbet bu gece

kıtasıyla başlayıp

Sırr-ı Mi 'râcı bilen dervîş 'Ömer

'Âlem-i vahdet olur ana makar

Ol makâma sen dahi eyle sefer

Diler isen 'izz ü rif 'at bu gece

kıtasıyla biten şiir de acem makamında bestelenmiş ve Miraç gecesinin ihyâ edilmesi için kurulan meclislerde okunmuştur.⁵⁴⁴

Fuâdî, halvet-i kalbiyye, halvet-i ruhiyye ve halvet-i sırriyye'den bahseder ancak bunlar hakkında bilgi vermez.

⁵⁴³ Fuâdî, Divançe-i İlahiyat, s. 50.

⁵⁴⁴ Fuâdî, **Divançe-i İlahiyat**, s. 59-60.

2.5. Namaz, Tesbihât, Evrâd Âdâbı

Beş vakit namaz Allah'ın emrettiği, İslâm'ın beş şartından biridir. Günlük beş vakit namazın yanında bayram ve vitir namazı gibi vacip namazlar ve Hz. Peygamber'in yaptığı, adet ve sünnet edindiği namazlar da vardır. Yine bu namazlardan sonra okunan dualar, ayetler, sureler ve vird edinilen tesbihat vardır. Tarikatlar farz olan namazları âdâbına, ta'dil-i erkâna ve sünnete uygun bir şekilde yerine getirmenin yanında sünnet namazlarını da aynı usûlde yerine getirmeyi kurumsallaştırmışlar, bir tarikat âdâbı hâline getirmişlerdir.

Fuâdî'nin namazlarla ilgili ortaya koyduğu âdâb şöyledir: Vakıt namazlarından sonra “Estağfirullâh, Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm”, denir. Ardından 33'er defa sırayla Sübhanallah, Elhamdülillâh, Allâhu Ekber denir. Sonra Âyete'l-Kürsî okunur. Ardından Tevbe Sûresi'nin 129. âyeti⁵⁴⁵ okunarak dua edilir.⁵⁴⁶

Sabah ve akşam namazlarından sonra tesbih okunmaz.⁵⁴⁷

Fuâdî aynı risalede nafil namazları da şöyle sıralar: Akşam namazının sünnetinden sonra kabir azabından kurtulmak niyetiyle altı rekât namaz kılınır. Bunun ardından Nas ve Felak sûrelerinin okunacağı dört rekât evvâbîn namazı kılınır. Evvâbînden sonra Kur'an-ı kerîm'den bazı âyetler okunur. Son olarak Hz. Peygamber'e salât-ı şerife okunur. Salât cümlesi, tasliye ise şöyledir: “Allâhümme salli ‘alâ seyidinâ ve nebiyyinâ Muhammedini'n-nebiyyi'l-ümmiyyi ve ‘alâ âlihî ve sahbihî ve sellim teslîmen ve ‘alâ cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn.” Salavâtтан sonra dua edilerek akşam virdi tamamlanır.⁵⁴⁸

Akşam virdi tamamlandıktan sonra yemeğe geçilir. Sofra başında yemeğe başlanmadan önce, şükür niyetiyle bir miktar kelime-i tevhid okunur. Yemekten sonra abdest tazelenir. Yatsı namazı için hazırlık yapılır. Yatsı namazının farzından sonraki sünneti iki olarak değil de dört rekât olarak kılınır. Vitir namazının ilk rekâtında A'lâ Sûresi, ikincisinde Kafirûn Sûresi, son rekâtında İhlâs Sûresi okunur. Ardından iki rekât namaz kılınır. İlk rekâtta Zilzâl, ikincisinde Tekâsür Sûresi okunur. Teşehhütte otururken beka-i iman için niyet edilir. Namaz bittikten sonra konuşulmaz, şeyhin huzuruna varılır. Gecenin yarısında teheccüt namazı kılınır. Teheccüt namazında okunacak sûreler Halvetî meşayih tarafından tayin olunmamıştır. Ancak önceki meşayih kitaplarında vardır. Buna göre her rekâtta bir Kadir, üç İhlas Sûresi okunur. Yahut ilk rekâtta Fatiha'dan sonra İhlâs sûresi, sırayla her bir rekâtta birer eksik okunmak sûretiyle son rekâtta bir İhlâs ile namaz tamamlanır.⁵⁴⁹

Sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar vird ile meşgul olunur. Güneş doğduktan sonra altı rekât namaz kılınır. İki rekâtı işrak namazı diye niyet edilir. İşrak namazında Duhâ ve İnşirâh Sûreleri okunur. Sonra iki rekât istihare namazı diye niyet edilir ve iki rekâtta da İhlas okunur. Ardından iki rekât da istiâze namazı diye niyet edilir. Rekâtlarda Muavvizeteyn sûreleri okunur. Namazın ardından dua edilip tekbir getirilir.

⁵⁴⁵ Tevbe 9/129: Eğer yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arş'ın sahibidir.”

⁵⁴⁶ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 2/a.

⁵⁴⁷ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 2/a.

⁵⁴⁸ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 2/a-2/b.

⁵⁴⁹ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 2/b.

Cemaatle musafaha edilir, selamlaşılır. Dünya kelamı konuşulmaz.

Kuşluk vaktine kadar her derviş kendi işiyle meşgul olur. Kuşluk vakti sabah ile öğle ortasıdır. Bu vakitte altı rekâtlık kuşluk namazı kılınır. Her rekâtta Duhâ ve İnşirâh Sûreleri okunur.

Bunlardan başka nafile namaz tayin edilmemiştir. Ancak tahiyet-i mescid ve şükr-i vudu' namazları kılınır. Böylece farz ve nafilelerin toplamı 70 rekât olur.⁵⁵⁰

Öğle namazından sonra vird olarak Mülk Sûresi, ikindiden sonra Nebe' ve Nasr Sûreleri okunur. Cuma geceleri vird olarak Mülk Sûresi okunur. Yerine ve zamanına göre İnsan Sûresi 8.âyet buna ilave edilir. Gece tasliye/salavât yoktur. Ancak gündüz vakti, yani öğle ve ikindi namazlarından sonra tasliye okunur.⁵⁵¹

Oruç günlerinde akşam virdi, ikindiden sonra Nebe Sûresi okunduktan sonra yapılır. Oruç, Pazartesi ve Perşembe günleridir. Her ayın eyyam-ı biyz günleridir. Her senenin Recep ve Şa'bân aylarıdır.

Mürid oruçlu olduğu vakitte bir davete icabet etmesi gerektiğinde, davet yemeği ile orucunu bozar. Bozulan orucunu kaza etmez. Zira bir amel Allah rızası veya Resûlullah rızası için yapıldığında kazası gerekmez; ancak iftarı nefsi için yapsa, o zaman kazası gerekir. Diğer ameller için de durum aynıdır. Hz. Peygamber'in sünnetine uymak amacıyla yapılan ibadet yarıda kesilse kazası gerekmez. Ancak vird bunun dışındadır. Vird kaza edilir.⁵⁵²

2.6. Kılık Kıyafet Âdâbı

Ömer Fuâdî müşidlerinin tarikat ve erkânlarında tac ve hırkanın en önemli unsur olduğunu, bunun bir âdeta tarikat için bir önşart olduğunu söyleyebiliriz. Zira Fuâdî tarikatın dört rüknünü zikreder ve bunların beyat, zikir, halvet ve vird olduğunu belirtir. Bunlardan önce ise tac ve hırkayı anar.⁵⁵³

Tasavvuf klasiklerinde mutasavvıflar hırka giymeyi müşid ile mürid arasında bir bağlantı olarak görmüşlerdir. Müridin hırka giymesi dünyevî ve uhrevî bütün işlerde müşidin hakemliğini kabul ettiğini, hüküm ve tasarrufu altına girdiğini gösterir. Dolayısıyla Fuâdî'nin de bu sebepten tac ve hırkayı tarikat erkânı için önşart olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁵⁴ Hırka giymek aynı zamanda bir biat olup, meşruiyetini Hz. Peygamber ile sahabeler arasındaki biattan almaktadır.⁵⁵⁵

Bir müşidin elinden hırka giymek, Allah'a ulaşmanın ilk basamağı olarak kabul edilmiştir. Mürid iradesini ve ihtiyarını müşidine terk eder, onun sohbetinde bulunur, sohbetten alacağı feyz ile edeplene edeplene Allah'ın iradesine teslim olma mertebesine erer. Bu mertebeden sonra müşidinden ilim aldığı gibi, Allah'tan ilim almaya başlar. Bu keşf,

⁵⁵⁰ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 3/a.

⁵⁵¹ Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 3/a.

⁵⁵² Fuâdî, **Mi'yâr-ı Tarîk**, vr. 3/b.

⁵⁵³ Ünal, "Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", s. 113.

⁵⁵⁴ Sühreverdî, **Avârifü'l-Maârif**, s. 135.

⁵⁵⁵ Sühreverdî, **Avârifü'l-Maârif**, s. 135.

ilham, rüya, vakıa gibi yollarla gerçekleşir. Hırka bütün bu işlerin başı olarak kabul edilir.⁵⁵⁶

Fuâdî, sûfilerin kıyafetlerini kendi görüş ve itibarlarına göre değil, *Şir'atü'l-İslâm* gibi ehl-i sünnet ve cemaat inancı doğrultusunda yazılmış ve âlimler katında kabul görmüş kitaplarda gördükleri ifadeler sebebiyle tercih ettiklerini belirtir. Şeyhler, bu gibi eserlerde yer alan “Yamalı ve sert elbise giymek İslâm'ın sünnetlerindendir.” “Elbisesini incelten kimsenin dini de ince olur.” gibi rivâyetlere rastladıkları için sert ve kaba kıyafetler giyerek; ince elbiselerden uzak durmuşlardır. Yine kıl ve yünden yapılmış elbiseler giymenin peygamberlerin sünneti olduğuna da değinen Fuâdî, fakirlere benzemek amacı ile bu şekilde giyinen ilk kişinin Hz. Süleyman olduğunu söylemektedir.⁵⁵⁷

Fuâdî dervişlerin kılık kıyafetleriyle ilgili çeşitli risalelerinde dağınık şeyler söylemekle beraber, söylediklerini en derli toplu *Risâle-i Virdiyye ve Makâle-i Ferdiyye* adlı risalesinde bulmak mümkündür. Fuâdî, halis ve sadık dervişlerin yamalı, eski, siyah, yeni ve eteği kısa olan, koyun ve keçi yününden yapılan kıyafetler giymeyi tercih ederek övünmekten, gururdan ve kibirden uzaklaştıklarını ifade etmektedir. Dervişler şeyhlerinin elinden hırka ve tâc giyerek dünyayı terk ettiklerini göstermektedirler.⁵⁵⁸

Bununla maksadın dervişi gurur, kibir gibi kötü huylardan uzaklaştırmak, tevazu, mahviyet gibi güzel huylarla donatmak ve tasavvufun temel vurgusu olan nefsi terbiye ve tezkiye etmek, kalbi ve ruhu saflaştırmak olduğunu söylemek mümkündür.

Tarikat erbabının kullandığı elbiselerden biri de başa giyilen taçlardır. Her tarikata göre farklı şekil ve renklere sahip olan taçlar, genellikle yün ya da pamuklu çuhadan yapılmış olup, sülûkünde belli bir makama erişmiş halifelere, tekkede hizmet gören görevlilere ya da irşad yetkisiyle tayin edilmiş mürşidlere giydirilen başlıkların ortak adıdır. Taçlar, sülûkün başlangıcındaki müridlerin kullandığı arakıyye veya takkeden farklıdır.⁵⁵⁹

Sarık ve sarık sarma şekilleri hakkında uzun açıklamalar yapan ve bu açıklamalarını Kürevî Mahmud Efendi'nin *Risâle-i Tâciyye*'sinden alıntılarla destekleyen Fuâdî, şeyhlerin tûlbentleri ucundan salıverdikleri zenbenin sünnet olduğunu belirterek bu uygulamanın bid'at olmadığını, şer'î senedlerinin olduğunu belirtmektedir. Bu senetlerden biri olarak da Bedir Savaşı'nda Müslümanların ümitsizliğe düştüğü bir anda Allah'ın onları takviye etmek için gönderdiği beş bin meleğin sarıklarının uçlarını, omuzlarının arkalarına salıvermiş bir şekilde geldiklerinden bahsetmektedir.⁵⁶⁰

Fuâdî, sarık sarma şekilleri yönüyle her tarikatın farklı bir üslûp benimsediğine değinir. Farklı amaçlar gözeterek kimilerinin sarıklarını tek, kimilerinin iki, kimilerinin üç, kimilerinin dört ve nihâyet kimilerinin de on iki dilim hâlinde yapmayı tercih ettiklerinden bahseder. Bu tarikatların hepsinin de doğru yol üzerinde olduklarını belirten Fuâdî,

⁵⁵⁶ Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*, s. 137.

⁵⁵⁷ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 25/b-26/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 77.

⁵⁵⁸ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 23/b-24/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 77.

⁵⁵⁹ Semih Ceyhan, “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tac-ı Hilâfet Risâlesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2011, s. 118.

⁵⁶⁰ Fuâdî, *Risâle-i Virdiyye*, vr. 29/b-30/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 78.

uygulamadaki bu ihtilafların onları sünnet yolundan çıkarmayacağını vurgulamaktadır.⁵⁶¹

Harîrîzâde, Halvetiyye tâcının tek parçadan oluşup Hazret-i Ebû Bekir'in giydiği tâca benzediğini söyler. Ayrıca “Ortasına bir ‘elif’ çekilerek iki parça olur ki Hazret-i Ömer’in; üç ve dört parça olur ki bunlar da Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'nin tâclarına benzer.” demiş ve her terkin ifade ettiği manayı şu şekilde açıklamıştır:

Dört kapıya; önü şeriata, sağı tarikata, solu sonsuz marifete, arkası hakikate işaretler.

Anâsır-ı erbaaya; önü hâk-i mezellette tevâzûya, sağı hevâ-yı arzû-yı vuslata, solu âb-ı hayât-ı füyûzât-ı ilâhiyyeye, ardı ateş-i celâl ile hestî-i mevhûmu yakmaya işaretler.

Dört terke; önü terk-i dünyaya, sağı terk-i ukbâya, solu terk-i hestîye, ardı terk-i terke işaretler.

Dört âdâba; önü âdâb-ı şerîat, sağı âdâb-ı tarikat, solu âdâb-ı marifet ve ardı âdâb-ı hakikate işaretler.

Dört güzel ahlâka; önü ilme, sağı havfa, solu recâya ve ardı tefekküre işaret eder.⁵⁶²

Sûfilerin tâc giymesinin meşruluğu konusunu da ele alan Fuâdî, bu konuda onlara karşı çıkarak, tâc giymelerini bid'at kabul edenlerin iddialarının yanlışlığını öğrenebilmek adına, *Tâciyye Risâlesi*'nin okunmasını tavsiye etmektedir. Bu eserde tâcın meşruluğuna dair Kitab, Sünnet ve icmâ-yı ümmetten delillere yer verilmektedir.⁵⁶³

Fuâdî, kılık kıyafet konusunda *Mi'yâr-ı Tarîk*'te ise şunları söylemektedir: Derviş elbisesini sıcak ve soğuktan korunmak, avret mahallerini örtmek niyetiyle giyer. Elbise giyerken sağdan başlayarak giyer. Elbisesini çıkarırken solundan başlayarak çıkarır. Derviş şeyh huzurunda, uluların yanında elbisesini yenini salına salına yürümez.

Yiğitbaşı da dervişlerin dülbendini büyük sarmamasını, halife ile dervişin farkının olması gerektiğini, dervişlerin kisve giydikten sonra avam ile bir araya gelip sohbet etmemesini, sohbet ederse de ancak onları tarikata davet ile edebileceğini, bu kurala uymayan dervişin kisvesinin şeyhin icazetiyle geri alınacağını, derviş tövbe ederse, kisvesinin yeniden verileceğini ifade eder. Derviş hırka diktirmek gerektiğinde şeyhe sormalı şeyh nasıl münasip görürse öyle yapmalı, şeyh hırkayı dervişe bizzat kendi eliyle ve dualarla giydirmeli, derviş hırka giydikten sonra azize hediye takdim etmeli, ihvana yemek yedirmeli, yemek yedirmeye gücü yetmezse onlara sakalık etmelidir.⁵⁶⁴

Harîrîzâde de tac giymenin âdâbını şu şekilde sıralamaktadır: Mürid kisvesini gece ve gündüz hiçbir zaman başından çıkarmaz. Ancak vefatı hâlinde cenazesinde çıkarılır. Tıraş olurken, hamama girerken çıkarır. Tuvalet girdiğinde, imkân varsa çıkartır, imkân yoksa üzerini temiz bir şeyle örter. Kar veya yağmur yağdığında kisvenin üzerine başlık giymez ve

⁵⁶¹ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 28/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 78.

⁵⁶² Aydın, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzû'l-Feyz İsimli Eseri”, s. 88-9.

⁵⁶³ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 27/a; Ünal, “Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri”, s. 78.

⁵⁶⁴ Kurnaz v.d., “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı”, s. 60.

üzerini örtmez. Kisvesini mümkün mertebe muhafaza eder.⁵⁶⁵

2.7. Sofra Âdâbı

Tasavvuf klasiklerinde sûfîlerin sofrada uymaları gereken âdâbla ilgili, hemen her biri Hz. Peygamberin sünnetini me'haz edinmiş şu bilgiler verilir: Yemeğe tuzla başlanıp tuzla bitirilir. Yemek topluca yenilir. Yemek yer sofrasında yenilir. Lokmalar küçülterek yenir ve iyice çiğnenir. Yemeğe ilk olarak şeyh veya yaş ve kemâl bakımından önde olan derviş başlar. Yemek sağ elle yenir. Yemeği, herkes kendi önünden yer. Yemekte kusur aranmaz. Yere düşen lokma alınır. Yemekten sonra parmaklar yalanır. Yemek kabı iyice sıyırılıp temizlenir. Yemeğin içine üflenmez. Sofrada yeşillik veya sirke cinsinden birşeyler bulunur. Yemekte gerekmedikçe konuşulmaz. Et ve ekmek bıçakla kesilmez. Sofradakiler yemeklerini bitirinceye kadar sofradan el çekilmez. Sofraya ekmek konunca katık olarak başka bir şey beklenmez. Sofraya iyice acıkılınca oturulur, sofradan tam doymadan kalkılır. Yemek bitince Allah'a hamd edilir. Yemekten sonra dişler misvakla temizlenir. Yemekten sonra eller yıknır. Ellerin ıslağı ile gözler meshedilir. Yemekte yapmacık hareketlerden sakınılır. Yemeğin helal olmasına dikkat edilir. Yemek vakti bir topluluğun huzuruna izinsiz ve habersiz gidilmez. Misafirler kapının önüne kadar uğurlanır. Yemek sahibine dua edilir. Davete icabet edilir.⁵⁶⁶

Fuâdî de sofrâ âdâbıyla ilgili söyledikleri, klasik tasavvuf kaynaklarında yer alan bilgilerle örtüşmektedir. Buna göre, derviş yemeği karın doyurmak ve zevk için değil; ibadet ve taat edebilmek için güç ve kuvvet kazanmak maksadıyla yer. Sofraya oturduğunda sağ dizini sinesine dayar, sol dizinin üzerine oturur. Besmele çeker. Şeyhinden ve kendinden evvel derse girmiş ihvandandan önce yemeğe uzanmaz. Aldığı lokmayı ağzında iyice çiğner. Kendi önünden yer, başkasının önüne el uzatmaz. Yemek yerken başkalarını gözetlemez. Kaşığını ittirmez, ekmeğin üzerine koymaz. Elini elbisesine sürmez, sofrada kaşınmaz, hırsıyla iştahla yemek yemez. Balgamı geldiğinde zorunlu olmadıkça tükürmez. Mecbur kaldığında peştamala tükürür. Sofrada yemeği gönlü el vermediğinde, sofradan çekilmez, yer gibi yapar. Sofrada kalan yemeklerden yanına alıp götürmez. İzin alsa bile yapmaz. Ancak hasta bir derviş ve sofrada bulunmayan bir dervişe, hizmet amacıyla alabilir.⁵⁶⁷

Yemeğin ortasında su içmez. Mürşid sofrada hazır bulunmadığında, mürşidin yerine dervişlerden kimse oturmaz. Yemek yerken gerekmedikçe konuşmaz. Zira yemeği tamamlamak da bir ibadettir. Yemek nasıl ne şekilde yenirse, vücutta ona göre hâl alır. O yüzden yemeği kaidesine uygun bir şekilde yemelidir. İsrâf etmemelidir. Zira dervişlerin çoğunun helaki ağzından ve boğazındandır.⁵⁶⁸

Derviş dışarıdan, çarşıdan, pazardan yemek yememelidir. Dışarıya kokusu gidecek yemek yememeli; pişirdiği yemeğin kokusu dışarı çıksa, yemeğin kokusunun gittiği yerlere pişirdiğinden vermelidir. Dışarıdan gelen yemeği yiyebilir. Zira tevekkül ehlinin yolu ne

⁵⁶⁵ Aydın, "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri", s. 91.

⁵⁶⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 439-449.

⁵⁶⁷ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 4/b.

⁵⁶⁸ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 5/a.

reddir ne de kabuldür.⁵⁶⁹

Derviş davet edilmediği yere gitmez. Davet sahibinin istemediği kişileri davete götürmemelidir. Allah rızası dışında, bir sebebe binaen davet olunan yere gitmemelidir. İhlas ehli böyle davetleri karineler yoluyla bilir ve bunlardan kurtulur.⁵⁷⁰

2.8. Sohbet Âdâbı

Karşılıklı konuşmak, arkadaşlık etmek, dost ve yoldaş olmak gibi anlamlara gelen sohbet, tasavvufta müridlerin eğitimi için başvurulan önemli yöntemlerden biridir. Sohbet, irşad, tebliğ, sözlü eğitim, manevî yansıma, kabiliyet aktarımı, hâl eğitimi gibi çok çeşitli durumlar söz konusudur. Müridin kötü huylarını terk edip mekarim-i ahlâk ile donanması sohbet sayesinde gerçekleşir. Sohbet şeyh veya şeyhin görevlendirdiği onun halifesi olan biri tarafından ihvanın belirli zaman ve mekânlarda bir araya gelerek ibadet neş'esi ve neşvesi içinde söz, hâl ve hâl etkileşimi içinde bulunmalarıdır.⁵⁷¹

Sohbetin tasavvufa sistematik bir eğitim metodu olarak girişi tasavvufun ikinci dönemi olarak bilinen tarikatlaşma döneminde olmuştur. Bazı tarikatlar müridin eğitimi için önceliği sohbeta, bazıları da uzlet ve halvete vermişlerdir. Nakşibendîlik'te ve Mevlevîlik'te öncelik sohbettedir.⁵⁷² Halvetîlik'te ise öncelik halvette olmakla birlikte, sohbet de bir manevî eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Nitekim Mustafa el-Bekrî gibi bazı sufiler sohbeti hizmet ve muhabbetten bile üstün görürken Harîrîzâde de sohbetten daha eşref bir şey olmadığını söylemişlerdir. Buna delil olarak da Hz. Peygamber ile sohbet edenlerin 'ashâb' olarak nitelendirilmelerini göstermiştir.⁵⁷³

Mutasavvıflara göre, mürid için sohbet kiminle yapıldığına göre ya ilaç ve gıda ya da mikrop ve zehir olur. Buna göre mürşid ile sohbet ilaç, ihvan ile sohbet gıda, günahkâr ile sohbet mikrop, kâfir veya sapıklarla sohbet ise zehir gibidir.⁵⁷⁴ Dervişler, avam ile ancak onları tarikata davet sadedinde sohbet edebilirler.⁵⁷⁵

Nitekim Şa'bânîlik'in bânisi Şeyh Şa'bân-ı Velî ve onun takipçileri merkez tekkede ve Cuma günleri de camilerde ilkinde ihvana, ikincisinde de halka sohbet, vaaz ve nasihat içerikli sohbetler yapmışlardır. Fuâdî de bu geleneğe uygun bir şekilde hareket etmiştir.

Özellikle *Mi'yâr-ı Tarîk* adlı risalede Şa'bânîlik'in sohbet âdâbını ortaya koyan Fuâdî'ye göre, derviş gerekli olmadıkça konuşmamalı; konuştuğunda az ve öz konuşmalı. Kötü söz söylememeli, dilini kötü sözden korumalıdır. Gerek şeyhin huzurunda gerek sair zaman ve mekânlarda dilini kaba kelimelerden korumalıdır; merkep, kelp, bevl, gayta, dübür gibi kelimeler yerine başka kelimeler kullanmalıdır. Kimseyi lakabıyla anmamalıdır. Kör,

⁵⁶⁹ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 7/a.

⁵⁷⁰ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 7/a.

⁵⁷¹ Ahmet Ögke, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Âdâbı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII, 2004, S. 1, s. 86.

⁵⁷² Ögke, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Âdâbı", s. 87.

⁵⁷³ Aydın, "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri", s. 77.

⁵⁷⁴ Ögke, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Âdâbı", s. 86.

⁵⁷⁵ Kurnaz v.d., "Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı", s. 60.

sağır, dilsiz olsa bile, kimseyi bu özellikleriyle anmamalıdır.⁵⁷⁶

Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî de; her taifenin bir dili olduğunu, dervişlerin de bir dili bulunduğunu dervişlerinin dilinin, sözlerinin ve fiillerinin takvâ üzere olması gerektiğini ifadeden sonra; dervişlerin kaba kelimeler kullanamayacaklarını bildirir. Örneğin koza ceviz; ite kelb, kurda yırtıcı, tavşana kaçkan, eşeğe merkeb veya himâr, yılanı sürünge veya hayye, kara sığıra kara hayvan, su sığırına tunbay, domuza hınzır, ağaya sançar, bite kehle, pireye kalkagan, değneğe âsâ, bıçağa kesgen, aşı çorba veya taam, akçaya mangır, altına pul veya sarıca mangır, sen yerine siz, ben yerine biz, bindim yerine süvar oldum, indikde yerine ayrıldım demeyi uygun görür.⁵⁷⁷

Gerek Fuâdî'nin gerek Marmaravî'nin dile getirdiği konuşmayla ilgili hususlar, Bolulu Himmet Efendi tarafından da dile getirilmiştir. Himmet Efendi de yazdığı *Âdâb-ı Hurde-i Tarikat* adlı risalesinde; sen yerine siz, ben yerine biz, ekmeğe nimet veya taam, sofraya ve makremeye mendil, kaşığa mil'aka, muma şem'a, çerağ veya kandil, ışığı söndür yerine ışığı bâtın et veya ışığı dinlendir, deliğe mücef, pabuca izlik, feraceye hırka, başlığa kisve, eşeğe himar, katıra merkeb, koyun ve keçiğe küçük hayvan, tavşana kaçagan, tazıya yelegen, köpeğe kelb, kediye hirra veya ev hayvanı, fareye keseğen, bıçağa keskin, kurda yaban kelbi veya ziyankâr, çakala ve tilkiye ziyankâr denildiği ifade etmektedir.⁵⁷⁸

Oğlanlar Şeyhi İbrahim sohbet âdâbını üçe ayırır. İlki sûretin edepleridir ki, şeyhin huzurunda edeplince durmaktır. Bu edep sohbetin kurallarına riâyet etmektir ve dış görünüşteki birtakım merasimlerle ilgilidir. İkincisi sûretin edepleridir ki, şeyhin huzurunda kalp huzuru ve şükûnetle oturmaktır. Bu edep, kalbini muhabbetin menbaı olan şeyhe raptetmektir. Mürid sohbette bulunduğu her an kalbiyle de sohbetin âdâbına riâyet etmelidir. Üçüncüsü de can edepleridir ki, şeyhten korkup çekinmektir. Bu edep de kişinin manevî hâllere muttali olabilmesi ve şeyhin kalp aynasında kendini görebilmesi için şeyhin izinden gitmektir.⁵⁷⁹

İlk kaynaklarda müridin müşşidinden feyz-i rabbânî alabilmesi için, sohbete devam etmesi gerektiği ifade olunmuştur. Müşşidiyle aynı semtte yaşayan müridin, şeyhini her gün ziyaret ederek sohbetinde bulunması gerektiği, aynı şehirde olanların en az haftada bir gün, farklı şehirlerde olanların ise ayda bir kez şeyhini ziyaret edip sohbetinde bulunması gerektiği söylenmiştir. Bu anlamda, şeyhini özlemeyen ve bundan etkilenmeyen bir müridin iflah olmayacağı söylenmiştir.⁵⁸⁰

2.9. Temizlik Âdâbı

Temizlik İslâm'ın ibadetler için gerekli gördüğü bir önşart olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Âlimler temizliği maddî/zahirî ve manevî/kalbî/ruhî/bâtınî şeklinde ikiye

⁵⁷⁶ Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarîk*, vr. 6/b.

⁵⁷⁷ Kurnaz v.d., "Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı", s. 60.

⁵⁷⁸ Kurnaz v.d., "Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı", s. 60, dpt. 60.

⁵⁷⁹ Ögke, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Âdâbı", s. 89.

⁵⁸⁰ Aydın, "Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri", s. 78.

ayırılmışlardır. İslâm iki temizlik çeşidini de önemsemiş ve bunlarla ilgili kural ve kaideler belirlemiştir.

Kalbin tezkiye, tasfiye ve tahliyesini amaçlayan tasavvufun baştan ayağa manevî temizlik olduğunu söyleyebiliriz. Asıl temizliğin zâhirî temizlik değil bâtinî temizlik olduğunu, Hz. Peygamber ve ashabının zâhirî temizlik konusundaki her işlerinin kolaylık üzerine olduğunu söylemişlerdir. Sufiler temizlik konusunda aşırı titizliğin genellikle nefsânî olduğunu, bunun nedeninin de ilim eksikliği, alim ve ariflerin sohbetinden uzak durmak olduğu söylenmiştir. Bu bakımdan sufilerin en çok üzerinde durdukları mesele, bâtinlerini çirkin vasıflardan ve kötü huylardan temizlemektir.⁵⁸¹

Tarikatlar, her konuda olduğu gibi temizlik konusunda birtakım kurallar koymuşlardır. Fuâdî'ye göre derviş daima abdestli olmalıdır. Her namaz vakti için abdestini tazeleyerek mescide gitmelidir. Mescide sağ ayakla, helaya sol ayakla girmelidir. Helada konuşmamalıdır. Biri yanlışlıkla selam verse, ancak işaretle almalıdır. Meyve veren ağacın altına abdest bozmamalıdır.⁵⁸²

Fuâdî şeyhin hizmetinde bulunan dervişin yemek abdesti konusunda şeyhine nasıl hizmet etmesi gerektiğini de açıklar. Buna göre, hizmetkâr derviş gözleri açık, uyanık olmalı, tembel veya aceleci olmamalıdır. Şikâyetten uzak olmalıdır. Yaptığını Allah rızası için yapmalıdır. Abdest için kullanılan ibriğin kolunu sağ eliyle, emziğini de sol koluyla tutmalıdır. Bir parmağını da emziğin ağzını kapatmalıdır. Suyu israf etmekten kaçınmalıdır. Hizmet ederken sağ ayağının başparmağını sol ayağının baş parmağı üzerine koymalıdır. Yemekten sonra müridlerin elleri yıkanacakken, önce kendi ellerini yıkamalıdır. Müridlerin ellerine su tutmaya, şeyhin sağ tarafından başlamalıdır. Herkesin eline su tuttuktan sonra, kullanılmış suları dökmelidir. Şeyhin elini yıkadığı suya, başkasının suyunu karıştırmamalıdır. En son yine kendi ellerini yıkamalıdır.⁵⁸³

2.10. Rüya Âdâbı

Sûfiler rüyayı, bir keramet türü olarak değerlendirmişlerdir. Bununla beraber rüya, kalbe gelen düşünceler ve muhayyilede sûret bulan hâller olarak kabul edilmiştir.⁵⁸⁴ Nitekim İmâm-ı Gazzâlî rüyayı kalb ve levh-i mahfuz arasındaki karşılıklı yansımada kalbe yansıyanların muhayyile ile korunması ve insanın uyandıktan sonra hayalinde kalan şeyler şeklinde tarif etmektedir. Buna göre, uyku esnasında kalp duyu organlarıyla irtibatı keser ve levh-i mahfuz ile aralarındaki perde kalkar. İki ayna karşı karşıya gelince levhde bulunanlar kalbe, kalpte bulunanlar da levhe yansır. Levhten kalbe yansıyanları hayal kuvveti alır ve bir misal ile hikâye eder. Tahayyülât onu korur ve kollar. İnsan uyanınca hayalinde bulunan şeyleri hatırlar. Hatırlanan bu şeylere rüya adı verilir.⁵⁸⁵

Fuâdî rüyanın bir manevi eğitim metodu olduğundan hareketle, tabir edilmesi gerektiğini, tabirin de ancak ehil kişiler tarafından yapılması gerekliliğini vurgular.

⁵⁸¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 382.

⁵⁸² Fuâdî, *Mî'yâr-ı Tarîk*, vr. 7/b.

⁵⁸³ Fuâdî, *Mî'yâr-ı Tarîk*, vr. 4/a.

⁵⁸⁴ Kuşeyri, *Risâle*, s. 574.

⁵⁸⁵ İmâm-ı Gazzâlî, *İhyâ*, III, 41; IV, 902-3.

Dolayısıyla dervişin mürşidine karşı sorumlulukları arasında yapması gerekenler arasında, gördüğü rüyaları mürşidine tabir ettirmesi de vardır müridin gördüğü rüyaları mürşidinden saklaması doğru değildir. Rüya tabiri konusundaki ehil kişiler kâmil mürşidlerdir. Zira kâmil mürşidler ilm-i ledün ve marifetullah da denilen tasavvuf ilmini kitaplardan okuyarak elde etmemişlerdir. Kitaplardan elde edilecek olan sadece marifet-i kâliyyedir, hakiki marifet değildir. Kâmil mürşid müridinin rüyasını yorumlayarak onun iç dünyasını, nefs, kalp, ruh ve aklının iyi ve kötü sıfatlarını öğrenir, enfüs âleminde olan hâl ve sıfatlarını görür. Bu bilgiler çerçevesinde mürşid müridine telkinlerde bulunur; mürid de mürşidinin bu telkinlerine uyarak kendindeki eksiklikleri öğrenir ve marifet yolunda ilerler. Manevi eğitim bu şekilde devam eder.⁵⁸⁶ Fuâdî bir diğer eserinde, mürşidin müridin gördüğü rüyayı tabir ederek onun gayb ve melekût âleminde zuhur ve inkişaf eden varidatları kalp ve ruh âleminde bulmaya ve bilmeye çalıştığı şeklinde yorumlar. Böylece mürid ilahî tecellilere mazhar olur.⁵⁸⁷

Görülen rüya müridin seyrü sülûkunda ilerleyip ilerlemediği, kötü sıfatlardan temizlenip temizlenmediği, güzel huylarla hemhâl olup olmadığı hususunda bilgi vermektedir. Bu bakımdan tarikatlarda, rüyaların mürid tarafından yorumlanmaması, yalnızca mürşide anlatılması gereği üzerinde durulmuştur.⁵⁸⁸

Fuâdî, mutasavvıflar tarafından rüyanın ruhanî-nefsânî, rahmânî-şeytanî, melekî-melekûfî, sadık-kazip şeklinde ikili tasnifler şeklinde anıldığını belirtir. Müridin gördüğü rüyanın bu ikili tasniften hangisine girdiğini ayırt edebilmek kâmil mürşidin marifetullah konusundaki ilmine ve kudretine bağlıdır. Mürşidin bu konudaki ilim, kudret ve ne kadar olursa müridinin kendisinden istifadesi ve seyrü sülûkta ilerlemesi de o derecede olur.⁵⁸⁹

Klasik kaynaklar, rüyada müridi, şuuraltında saklı nefsânî bir arzu sarabileceğinden, rüya ile şuur altına ait arzuların birbirine karışabileceğinden, bu karmaşıklığı ve karışıklığı müridin tespit edemeyeceğinden hareketle, müridin gördüğü rüyayı kendisinde bu tür arzular bulunmayan şeyhe arz etmesinin gerekli olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü rüyanın rahmânî yahut şeytânî olduğunu tespit edecek olan mürşiddir.⁵⁹⁰

Fuâdî'ye göre kemâle ermiş olan mürşidler Hz. Yusuf gibi rüya tabirine ehil olmuşlardır. Onlar sâliklerin enfüs âleminde olan nefsî, kalbî, ruhî ve aklî sıfatlarının güzel veya çirkin olmasından yola çıkarak taliplerin rüyalarını irfanlarının kuvveti ile tabir ederek talipleri irşad ederler. Talipler de bu irşadla hâllerini, terakki veya tenezzüllerini bilir ve seyrü sülûklarındaki hâl ve hareketlere dikkat ederler.⁵⁹¹

Fuâdî, şeriat ve tarikat makamında görülen rüyaları dile getirerek tabir etmenin mümkün olduğunu ancak marifet ve hakikat makâmalarında görülen rüyalar her zaman dile gelmeyebileceğini, dile getirilmeleri mümkün olsa bile her şeyh ve mürşid bunları hikmetine uygun olarak tabir edemeyebileceğini belirtmektedir. Mürid ise nefs, kalp, ruh ve aklını

⁵⁸⁶ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, Süleymaniye, Reşid Efendi, 1189, vr. 70/a-71/b; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 34.

⁵⁸⁷ Fuâdî, **Muslihu’n-Nefs**, vr. 9/a; Özçelik, “17. Yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636) ve ‘Muslihu’n-Nefs’ İsimli Eseri”, s. 141.

⁵⁸⁸ Sühreverdî, **Avârifü’l-Maârif**, s. 522.

⁵⁸⁹ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 70/b ve 72/a; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 34.

⁵⁹⁰ Sühreverdî, **Avârifü’l-Maârif**, s. 522.

⁵⁹¹ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 39/a; Ünal, “Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, s. 67-8.

tasfiye terbiye ve tezkiye edebildiği miktarda mürşidinin tabirini anlar ve bu yolla hâlini düzelterek hakikate erer.⁵⁹²

Fuâdî, şariat, tarikat ve marifet makamlarını hatırlatarak; bu makamlarda görülen rüyaların yorumunun farklı şekillerde ifade edildiğini söylemektedir. Buna göre şariat ve tarikat makamında görülen rüyalar, yorumlanabilirken; marifet makamında görülen rüyaların her zaman sözlü bir şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Marifet makamında görülen rüya ancak kâmil bir mürşid tarafından hikmetine uygun bir şekilde yorumlanabilir.⁵⁹³ Fuâdî başka bir yerde de marifet makamındaki kişinin rüyasının lisan ile tabir edilemeyeceğini, bunun ancak remz ve işaretlerle anlatılacağını ifade eder.⁵⁹⁴

Yine Fuâdî, Abdülbâkî ve Muhyiddin Efendilerden marifet tahsil ederken kalbine âlem-i gaybden esmâ zikri münasebetiyle inkişaf ve zuhur eden varidât, tecelliyât, levâyih ve hâllerini mürşidlerine arz ettiğinde onların bazı açıklamalar yaptığını belirtir. Fuâdî mürşidlerinden daha fazla açıklama istemesine rağmen onların daha fazla söz söylemediklerini ifade eder. Aynı şekilde onların da Şeyh Şa'bân-ı Velî'den aynı usûl ve uslûbu gördüklerini anlatmalarını nakleder. Ki, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin bu durumlarda her hâli dile getirmediğini, dervişi "Feyz-i Hak müyesser ola." diye dua ederek gönderdiğini, bazen de ellerinin arkasıyla dervişin göğsüne vurduğunu ve "Var git çalış meşgul ol, murakabede ol, sonra bulursun." dediğini nakleder.⁵⁹⁵

Dolayısıyla vakîât ve varidâtın tabiri yapılırken mürşid herşeyi müridine anlatmayabilir. Bazı şeylerin zuhurunu zamana ve müridin gayret ve çalışmasına bırakır. Fuâdî'nin mezkûr nakillerinden onun da rüya tabiri konusunda aynı usûl benimsediğini söyleyebiliriz.

Fuâdî, *Menâkıbnâme*'de Muhyiddin Efendi'yi anlattığı bölümde kendi vâkıalarından da bahseder. Buna göre Fuâdî seyrü sülûkta etvâr-ı seb'anın altıncısındadır. Muhyiddin Efendiyle, sülûktaki makâm ve mertebelerden, etvâr-ı seb'adan, tecellilerin zuhurundan ve hâllerinden bahsederek sohbet ederler. Muhyiddin Efendi kendisine halvetin ikinci gününde vâkıasında rabbanî fetih ile altıncı ismin verileceğini söyler. Dediği gibi de olur. Yedinci ismin verilmesi öncesinde de aynı durum tekerrür eder. Böylece Fuâdî sülûkunu tamamlar.⁵⁹⁶

Rüya tabirinde amaç, kişinin nefsinin terbiye etmesi ve kötü sıfatlardan arınması için görünen veya görünmeyen eksikliklerini ve ilerlemelerini bilip buna göre davranmasına yardım etmektir. Bu durumda rüyayı âfâka değil de enfüse tabir etmek gereklidir. Yani rüya kişinin nefsi hakkında yorumlanmalıdır. Eğer rüya nefis dışında bir şeye yorumlanırsa rüya manevî bir eğitim metodu olmaz; mürid seyrü sülûkunda ilerleyemez. Şeyh Şâbân-ı Velî'ye göre dervişin rüyası Cemâl ve Celâl isimlerinin tecellisiyle olur. Cemal tecellisi ile ruhanî görülürse bu bir nimettir. Celâl tecellisi ile nefsanî görünürse bu rüya da ilerleme sağlaması için cemâl tecellisi olup ruhanî sayılarak tevil edilmelidir. Nitekim Şa'bâniyye meşayihından

⁵⁹² Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 20/b; Ünal, "Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri", s. 67-8.

⁵⁹³ Fuâdî, **Risâle-i Virdiyye**, vr. 21/b; Ünal, "Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufi Görüşleri", s. 62.

⁵⁹⁴ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 72/b-73/a; Hatice Karaçam, "Derviş Ömer Fuâdî Efendi'nin "Şerh-i Vird-i Settâr" Adlı Eseri ve Tasavvufi Görüşleri", s. 35.

⁵⁹⁵ Mevlüt Özçelik, "Ömer Fuâdî ve Muslihu'n-Nefs İsimli Eseri", s. 143-4.

⁵⁹⁶ *Menâkıbnâme* (Bedirhan), s. 204-5.

Muhyiddin Efendi bir rüyasını şeyhi Şa'bân-ı Velî'ye anlattığında, Şa'bân-ı Velî, rüya için güzel bir yorumda bulunur. Muhyiddin Efendi bu yoruma şaşırınca Şeyh Şa'bân-ı Velî ona bir eksikliğin gösterilmesinin kendisi için faydalı olduğunu söyler. Zira görülen rüya sayesinde mürid eksikliğini bilip mücadele ile onu gidermeye çalışacaktır.⁵⁹⁷

Yiğitbaşı da *Mi'yâr*'ında müridin az veya çok her ne gördüyse şeyhine anlatması gerektiğini bildirir. Mürid, rüya anlatırken şeyhiyle yalnız olmalı, rüyasını diz çöküp, şeyhinin dizini öpüp edep kurallarına dikkat ederek anlatmalıdır. Lafı uzatmamalı, ne gördüyse olduğu gibi söylemelidir. Şeyh rüyayı tabir etmezse, niçin tabir etmediğini sormamalı, rüyanın peşine düşmemelidir. Daha fazla şeyhin huzurunda durup konuşmamalı ve kalkıp gerisin geriye üç adım attıktan sonra yürüyüp gitmelidir. Rüyasının şeyhin izin verdiği kimseler hariç kimseye tabir ettirmemelidir. Şeyhin izin verdiği derviş rüya tabir ederken diğer dervişler de onlarla olmalı, tabirden sonra tevhide başlamalıdır. Dervişler birbirlerinin rüyalarını tabir etmemelidir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Fuâdî, **Şerh-i Vird-i Settâr**, vr. 75/a-b; Hatice Karaçam, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi’nin “Şerh-i Vird-i Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri”, s. 35.

⁵⁹⁸ Kurnaz vd, “Türk Edebiyatında Mi'yâr Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî’nin Hurde-i Tarikat’ı”, s. 57.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ÖMER FUÂDÎ'NİN TÜRKÇE TASAVVUF RİSALELERİ

3.1. RİSÂLE-İ 'ASELİYYE

Süleymaniye, Hacı Mahmûd Efendi, nu: 2287, vr. 248/b-252/a, 25 satır

[248/b] Hâzihî Risâletün 'Aseliyyetün li-Medhi Ashâbi Resûlillâhi Çehâr Yâr-i Güzîn Radiyallâhu 'Anhüm Ecma'în

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ba'de hamd-i Hüdâ-yı Kadîm-i zi'l-celâl ve salât ü selâm-i Resûl-i Kerîm-i zi'l-cemâl ve çehâr yâr-i güzîn-i mürşidîn-i zevi'l-kelâm ve âl ü ashâb-ı râşidîne zevi'l-hisâl, rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecmaîn fî külli'l-ahvâl.

Sebeb-i Tahrîr-i Risâle-i 'Aseliyye ve Bâ'is-i Makâle-i 'Ameliyye: Oldur ki ulemâ-i sâlifîn ve hükemâ-i sâbikîn rahmetullâhi aleyhim ecmaîn'in, hikmet-âmîz ve safâ-engîz, kitâb-ı dîl-âvîzlerine 'ayn-ı ibret ve çeşm-i basîret ile nâzır olup, kelimât-ı hikmetiyye ve mazmûnât-ı seniyye tetebbu' eder iken, ahabâr-ı sahîha ve âsâr-ı sarîhada elfâz-ı 'Arabîyye ile mestûr ve mektûb ashâb-ı Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem'in [249/a] evsâf-ı hamîdelerine ve ahvâl-i pesendîdelerine mensûb bir kelâm-ı mergûb gördüm ki, budur:⁵⁹⁹

ذات يوم من الايام مرض علي كرم الله وجهه فابو بكر و عمر و عثمان رضی الله عنهم جاؤوا الى عيادة على و ليس في بيته غير غسل قليل في الطاس و كان الطاس ابيض و الغسل فيه احمر و كان على الغسل شعر اسود فاوتى الى قدامهم لياكلوا فقال ابو بكر الصديق رضی الله عنه لا ناكل هذا الغسل الا ان نقول كلاما ثلاثة فقال اولاً ابوبكرالصديق رضی الله عنه دين الاسلام انور من الطاس و ايمان الله تعالى احلى من الغسل و حكم الشرع الشريف اذق من الشعر ثم قال عمر رضی الله عنه الجنة انور من الطاس و نعمة الجنة احلى من الغسل و جواز الصراط اذق من الشعر ثم قال عثمان رضی الله القرآن انور من الطاس و قراءة القرآن احلى من الغسل و تفسير القرآن اذق من الشعر ثم قال علي كرم الله وجهه و حبه الضيف انور من الطاس و كلام الضيف احلى من الغسل و قلب الضيف اذق من الشعر و في رواية ثم قالت فاطمة الزهري رضی الله عنها البكر الاذية انور من الطاس و ان يجيها ابواها احلى من الغسل و ان تصل البكر الى صاحبها ببيكارها و بلا عيب اذق من الشعر

واذا سمع رسول الله (ع) هذه الكلمات اللطيفة قال (ع) امتي انور من الطاس و ان اشفع لامتي احلى من الغسل و ان تقبل شفاعتي اذق من الشعر و اذا سمعت هذه الكلمات عائشة الكبرى رضی الله عنها كل الزوج الحلال و الزوجة انور من الطاس و مصاحبة كل واحد منهما مع الآخر احلى من الغسل و اداء كل واحد منهما حق الآخر كما ينبغي اذق من الشعر⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ Halk nezdinde *Bal Tefsiri* diye anılan bu menkıbe, Şemseddîn-i Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) *Menâkıb-ı Cehâr Yâr-i Güzîn* adlı eserinin, 7. bölümünün 41. menkıbesidir. Bkz: Şemseddin es-Sivasî, *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, İstanbul: Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye Matbaası, 1309, s. 475-6.

⁶⁰⁰ Günlerden bir gün Hazret-i Ali (k.v.) hastalandı. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.anhüm) onu ziyarete gittiler. Hazret-i Ali'nin evinde bir tasın içinde az miktarda bal vardı. Tas beyaz, içindeki tas kırmızıydı. Tasın içinde siyah bir kıl vardı. Yemeleri için önlerine koydu. Hazret-i Ebu Bekir (r.a.), "Her birimiz bu üçü için bir misâl getirmeyince baldan yemeyiz" dedi. İlk olarak kendisi şöyle dedi: "İslâm dini tasdan münevverdir. İman baldan tatlıdır. Dinin hükmü kıldan incedir." Sonra Hazret-i Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: "Cennet tasdan münevverdir. Cennetin nimetleri baldan tatlıdır. Sırat köprüsü kıldan incedir." Sonra Hz. Osman (r.a.) "Kur'ân-ı Kerim tasdan münevverdir. Kur'ân-ı Kerim okumak baldan tatlıdır.

Beyân-ı Sebeb-i Tercüme: Bu rivâyet-i güzîn, hikâyet-i berîn, çehâr-ı yâr-ı ‘ızâmın ve ashâb-ı kirâmın kelimât-ı ‘aliyye ve menâkıb-ı seniyyelerinden olduğu için ve dahi Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهديتم [“Ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz.”]⁶⁰¹ buyurdıkları sebepten, ya’nî “Benim ashâbım yıldızlar gibidir ki, berr u bahrda olan seferlerinizde ve sâir mu‘âmelât-ı mesâlihinizde yıldızlar gözetmekle mesâlihinizde hatâ etmeyip rast gelip ve seferinizde yanılmayıp doğru yolu bulduğunuz gibi, benim ashâbımın dahi ef‘âl ve akvâllerinde ve sâir ahvâllerinde hangisine iktidâ edip her hâlde onlara uyarsanız dalâlet yoluna gitmeyip hidâyette ve sırât-ı müstakîmde olursunuz” buyurdıkları için, diyânet ü salâha tâlib ve vikâyet ü felâha râğıb olan mü‘minlerin taleb ü rağbetleri dâimâ ziyâde olup ashâb-ı Resûlullâh’ın ahvâl-i hasenelerinde tahsîl-i hâl ve ef‘âl-i pesendîdelerinde tekmîl-i kemâl müyesser olur için, nakl ü beyân murâd u iltimâs olunmuş idi. Velâkin ‘Arabî olup [249/b] ve gâyet ihtisâr ve icmâlde olmağın herkes ziyâde ma‘nâ ile ve kemâl-i hâlde müstefîd olamayıp, kemâkân fehm u iz‘ân kâbil olmadığı ecilden bu fakîr u hakîr za‘îf ü nahîf ve bî-vücûd ü bî-hod Dervîş ‘Ömerü’l-Fuâdî hedâhu’llâhu’l-Hâdî, kendi ahvâl-ı perîşânına cem‘iyyet ve sâir tâliblere hüsn-i hâlde vusûle kâbiliyyet gelmeye bâ‘is olsun için, elfâz-ı belîğayı ve ‘ibârât-ı fasîhayı terk edip ve elfâz-ı basîta ile Türkî’ye tercüme edip ve mazmûn-ı hümayun üzere ona münâsib kelimât ve rivâyetler dahi derc ü damm etti ki, nef‘i cümleye ‘âmm ve ifâde ve istifâdede bi’t-tamâm olup ve gamgîn gönüller şâd u âbâd olup pür-safâ olduklarında muharririni dahi hayr du‘âyı yâd edeler. Ve dahi عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة [Sâlihlerin zikredildiği meclise rahmet iner.]⁶⁰² mefhûmunca mâ‘adâ enbiyâ ve evliyanın hâlât ve kemâlâtın ve hikmet-âmîz ve ‘ibret-engîz menâkıb ve kelimâtın işitmekle, elbette mü‘minlerin kulûbuna bir hâl-i nûrânî ve safâ-yı rûhânî gelmese olmaz. Ve bu ma‘nâdandır ki, Hak Teâlâ Kur‘ân-ı ‘Azîm’inde ve Kelâm-ı Kadîm’inde Hazret-i Muhammed Mustafâ’ya hitâb-ı müstetâb edip وَكَأَنَّ نَقْصُ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ [Hûd, 11/120: “Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz.”] buyurdu. Hak Teâlâ’nın murâdı, enbiyâ-i sâlifenin haberleriyle Hazret-i Resûlullâh’ın fuâd-ı latîflerin teselliyet vechiyle onların hâli üzere tesbît ve ihkâmıdır. Ümîddir ki, ol Zât-ı zü’l-celâl ve Hüdâ-yı lâ-yezâl tercüme olunan hikâyât ve kelimâtların gûş-i cânla istimâ‘ ve sıdk u ihlâsla hâllerine ittibâ‘ müyesser ede. Âmîn, yâ Rabbe’l-‘âlemîn.

Menâkıb-ı Şerîfin Tercüme Tarîkı İle Beyâna Şurû’dur: Erbâb-ı ma‘ârifin pîri ve Hüdâ-yı zü’l-celâlin şîri, Esedullâhi’l-Gâlib Alî ibn-i Ebî Tâlib kerramallâhu vechehû hazretlerinin bir gün bi-emrillâh-i teâlâ mîzâc-ı şerîflerine ihtilâl vâki‘ olup bir mikdâr hasta-hâl olduklarında, Sultânu’l-kevneyn ve Resûlü’s-sakaleyn ve Nebiyyü’l-Harameyn ve

Kur‘ân-ı Kerim’in tefsiri kıldan incedir.” Sonra Hazret-i Ali (k.v.) buyurdu ki: “Misafirin nuru tasdan münevverdir. Misafirin sözü baldan tatlıdır. Misafirin gönlüne riayet etmek kıldan incedir.” Bir diğer rivayete göre, Hz. Fatıma (r.anha) şöyle buyurdu: “Edebli kız bu tasta münevverdir. Ebeveyninin edebli kızı sevmesi baldan tatlıdır. Kızı iffeti ile ayıpsız bir şekilde sahibiyile evlendirmek kıldan incedir.” Resulullah (sav) bu güzel sözleri işitince şöyle buyurdu: “Ümmetim tasdan münevverdir. Benim ümmetime şefa‘at etmem baldan tatlıdır. Şefa‘atimin ümmetime karşılık gelmesi/mukabil olması kıldan incedir.” Bu sözleri duyan Hz. Aîşe (r.anha) da şöyle buyurdu: “Eşlerin birbiriyle helal dairelerinde yaşamaları tasdan münevverdir. Eşlerin birbiriyle muhabbet etmesi baldan tatlıdır. Eşlerin birbirlerine gerektiği gibi hukuklarına saygılı davranmaları kıldan incedir.”

⁶⁰¹ Beyhakî, **el-Medhal**, s. 164, **Kenzü’l-Ummâl**, no: 1002

⁶⁰² Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, II, s. 70, hadis no: 1772

İmâmü'l-kibleteyn ve Resûl-i Ekrem ve Habîb-i Efham sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin vüzerâ-i kibârı ve Hazret-i Ali'nin yârân-ı vefâdârı Hazret-i Ebû Bekir ve Ömer ve Osmân aleyhimü'r-rahmetü ve'r-rıdvân hastalıkların işitip a'mâl-i sâlihadan 'ıyâdet 'ameli ile 'ibâdet kaskına lillâh ve fillâh hâtır-ı şerîflerin tatyîb ü istifsâr için azm u vakâr ile sa'âdethânelerine [250/a] göre gelip musâfât ve tatyîb müyesser oldukta Hazret-i Aliyyu's-Sehî kerramallâhu vechehu'l-'aliyy eyitti: "Yâ Fâtimatü'z-Zehrâ ve yâ bint-i Resûl-i Hüdâ! İhvân-ı safâmızdan evimize Tanrı konukları geldi. Onlara it'âm için mâ hazardan ta'âm getir!" deyip onlara fakîrâne ve dervîşâne ziyâfet kaskına ta'âm taleb eylediklerinde, o sultân-ı selâtîn ve ehl-i fenâ ve burhân-ı berâhîn-i ehl-i beka, Hazret-i Aliyyü'l-Murtezâ'nın hâne-i pür-safâlarında etmeklerine⁶⁰³ idâm için bir tâze kalaylı tâs içinde rengi kıızıla mâil bir mikdâr 'asel-i musaffâdan gayrı nesne bulunmayıp, bilâ-tekellûf خیر الطعام ما حضر [Yemeğin hayırlısı hazırda bulunandır.] diye tasla balı huzûr-ı şerîflerine getirilip ekl murâd ettiklerinde, ol pîşuvâ-yı ulî'l-ebîsâr ve reh-nümâ-yı zevî'l-i'tibâr ve mübdî-i erbâb-ı tasdik el-imâmu 'ale't-tahkîk Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu anhu, 'ayn-ı 'ibret ve dîde-i basîret ile kalaylı tasa ve bala nazar kıldıklarında, ol kalaylı tas içinde ve kıızıla mâil bal üzerinde bir siyâh kıl pâresi görüp buyurdular ki: "Hiç dünyâda mazhar-ı hikmet ve menba'-ı 'ibret olmaz. Bir hâlî nesne yoktur. Ve cümle mevcûdât hikmet-i ilâhiyyeyi câmi' ve nûr-ı 'ibret her birinde ehl-i nazara lâmi'dir. İmdi, فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ [Haşr, 59/2: "Ey akıl sahipleri, düşünün de ibret alın!"] emr-i şerîfine imtisâl ve i'tibâr oldur ki, her nesne 'âlem-i mülkte şühûd-i zâhiriyle müşâhede olunup göründükte, 'âlem-i melekût yüzünden dîde-i kalbi dahi açıp eşyâya gafletle nazar olunmamak gerektir. Ve her söz ki tercümân-ı cenân olan lisâna gelip söylenir, söyleyen gafletle söylemeyip, sonun ve ma'nâsın fikr edip söylemek gerektir. Ve ol sözü dinleyen kimesne dahi gafletle dinlemeyip ve gafletle anlamamak gerektir. Ve Hak Teâlâ ni'metlerinden bir ni'met ki yenir, şükründen gaflet olunmayıp ve gafletle yenmemek gerektir. Nitekim bâğ-i 'irfâna gül ve gülzâr-ı 'aşka bülbül ve ahâlî-i 'irfânın ercümendi, şeyh-i kâmil Şeyh Sa'dî Efendi kaddesallâhu sırrahû bi't-takdîsi's-sermedî *Gülistân*'ında buyururlar.

Kıt'a:

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند
تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری
همه از بحر تو سرگشته و فرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری⁶⁰⁴

Hazret-i Sıddîk tahkîk ve tetkikle, bu mazmûnı [250/b] meymûnu ve mefhûm-ı hümâyûnu remz ve işâret edip eyittiler ki, "Biz dahi karındaşımız Ali'nin balın yemeyiz illâ her birimiz mahalle muvâfık ve derûnunda olan haslet ve hâle mutâbık üçer kelimât-ı hikmet-i

⁶⁰³ ekmeklerine

⁶⁰⁴ Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistân-ı Sa'dî*, Muhammed Ali Ferugi (tas.), Tahran: İntişârât-ı Kaknûs, 1362, s. 14. Çeviri için bkz: Şeyh Sa'dî, *Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-*, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 26.

*Bulutlar, rüzgârlar, gökteki aylar, güneşler hep
Çalışmakta. Sakın! Bir nânı yerken eyleme gaflet
O bir ekmekte vardır hepsinin de hisse-i sa'yi
Sana hep bunları hâdim kılan Allah'a minnet et"*

âlûd söyleyip ondan sonra yiyelim” deyip, evvelâ, kendileri bahr-i ma’ânî olan zamîr ve münîrlerinde mevcûd olan sade-i ‘irfânîlerin izhâr ve lisân-ı dürr-efşânlarında olan cevâhir-i hikmetini izhâr ve iş’âr edip kendi hâllerine muvâfık ve haslet-i bâllarına mutâbık buyurdular: “Dîn-i İslâm ve nûr-i îmân bu beyâz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Hak Teâlâ’ya ve Resûlü Muhammed Mustafâ’ya ve Kur’ân-ı ‘Azîm’e îmân getirmek bu tas içinde olan baldan tatlıdır. Ve ehl-i îmân olan kimesne hükm-i Kur’ân’la ve şer’-i şerîf ile ‘amel etmek ile îmânın hıfz etmek bu bal üzerinde olan kıldan incedir.”

Ba’dehû ol emîr-i evvâb ve zînü’l-ashâb ve mazhar-ı ahkâm-ı fazl-ı hitâb Ömer ibnü’l-Hattâb radiyallâhu anhu buyurdular ki, “Allah Teâlâ’nın dârü’s-selâmı cennet-i ‘ulyâ bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ve cennet-i a’lânın ni‘metleri bu baldan tatlıdır. Ve hükümde ‘adâlet edip ehl-i cennet olmak için sırâtı geçmek bu kıldan incedir.”

Ba’dehû ol mazhar-ı ‘ilm u ‘irfân ve câmi’u’l-Kur’ân ve sâhibu’l-hayâi ve’l-îmân Osmân ibn-i ‘Affân radiyallâhu anhu buyurdular ki, “Nûr ve hüdâ olan Kur’ân-ı ‘Azîm bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve Kur’ân-ı ‘Azîm okumak bu baldan tatlıdır. Ve Kur’ân-ı ‘Azîm’i tefsîr edip ahkâmı ile ‘amel etmek bu kıldan incedir.”

Ba’dehû ol pîşuvâ-yı evliyâ ve rehnümâ-yı asfiyâ dâmâd-ı Resûlullah Aliyy-i Velîyullâh kerremallâhu vechehu buyurdular ki, “Her kimesne evine gelen konuk bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve konuğun kelâmı ve konukla musâhabet ve ona ikrâm etmek bu baldan tatlıdır. Ve konuğun kalbi ve konuğa ikrâm ve ri‘âyet etmek bu kıldan incedir.”

Ve bir rivâyette dahi eydür ki, bint-i Resûl-i Hüdâ ve zevce-i Aliyyu’l-Murtezâ, Hazret-i Fâtımatü’z-Zehrâ radiyallâhu anhâ bu kelimât-ı hatîrları gûş edecek sır-ı Resûlullâh olmakla, yenbû’-i kalblerinden âb-ı hikmet cûş u cereyân edip onlar dahi buyurdular ki: “Edebli kız oğlan bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve edebli kız oğlanı [251/a] anası babası sevmek bu baldan tatlıdır. Ve kız oğlan kızlığı ile ‘ayıbsız sâhibine evlenmek bu kıldan incedir.”

Ve bu balı yiyip Hak Teâlâ’ya şükr ü senâ ve Hazret-i Ali’nin kemâl-i sıhhatine du‘â ettiler. Du‘âları ‘indallah müstecâb olup Hazret-i Ali kemâl-i sıhhatine vâsıl oldular. الحمد لله العلي الكبير وهو على كل شيء قدير [Yüce ve büyük olan Allah’a hamd olsun, O her şeye Kadîrdir.]

Ve bir rivâyette dahi eydür ki, Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyh hazretlerinin meclis-i ‘âlî ve mahzar-ı müte‘âlîlerinde bu kelimât-ı hikmet-âmîz ve bu menâkıb-ı kemâl-engîz müzâkere ve musâhabetle yâd olundukta, Hazret-i Resûlullâh ashâb-ı ‘ızâmından sâdır ve zâhir olan kelimât-ı latîfelerden safâlar edip onlar dahi kemâl-i hikmetlerinden hâl-i muvâfık ve kalb-i mazhar-ı şefkatlerinde olan himmet-i ‘âlîlerine mutâbık kelimât kasd edip buyurdular ki, “Ümmetim bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve ümmetimi Hak Teâlâ’dan dileyip ve ümmetim için şefâ‘at etmek bu baldan tatlıdır. Ve ümmetim kemâ yenbağî şefâ‘ate lâıyk olmak ve ümmetim için olan şefâ‘at ‘indallah makbûl olmak bu kıldan incedir.”

Ve dahi rivâyet olunur ki, mazhar-ı kelâm hayru’n-nisâ ‘Âişe, ümmü’l-mü’mînîn Hazret-i ‘Âişe radiyallâhu anhâ dahi Hazret-i Resûlullâh’ın meclis-i mazhar-ı kemâllerinde bu kelimât-ı hikmet-âlûdları gûş-ı dil ve cânla istimâ‘ ettikte, cûş u hurûşla mahalle muvâfık ve

kalblerinde olan hâle mutâbık buyurdular ki, “Her kimsenin helâli bu beyâz tas-ı mücellâdan safâlı ve nurludur. Ve erenler ve hâtûnlar helâlleri ile musâhabet ve mukârenet etmek bu baldan tatlıdır. Ve helâl-i hakkın iki cânibden ri‘âyet edip hizmetin kemâ yenbağî yerine getirmek bu kıldan incedir.”

Bu fakîr u hakîr ve za‘îf-i pür-taksîr dahi ol sultânların kelimât-ı hatîrların söz-i libâ-yı kâmilân ve gûş-i dil u cân ile istimâ‘ ettikte, söz-i pâkları ve himmet-i safâ ve kemâlnâkları ile tâs-ı kaleme zevk ve şevkleri ve halâvet-i ‘irfâniyyeleri ‘aselden kıl kadar nâzil ve vârid olup, bu nüzûl ve vurûd-ı âsârı zâhir oldukta kalb-i bî-vücûda feyz-i Hakk-ı Vedûd ve cûd-ı [251/b] Vâcibu’l-Vücûd ile iki lâyiha vârid oldu.

Lâyiha-i Ūlâ: Oldur ki, sebep-i kuvvet-i ‘ilm-i ledünnî ve bâ‘is-i feth-i ‘irfân-ı kalbî olan ‘ilm-i zâhirde ta‘lîm-i ‘ulûm-ı ‘akliyye ve nakliyye iden üstâd-ı kâmil ve mu‘allim-i fâzıl bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve tâlibu’l-‘ilim bu üstâd-ı kâmilden ‘ilm okuyup tahsîl-i kemâl etmek bu baldan tatlıdır. Ve üstâdın hukûkun yerine getirmek bu kıldan incedir.

Lâyiha-i Sâniye: Oldur ki, tasavvufta ve bi’z-zât ‘ilm-i ledünnîde tahsîl-i ma‘ârif ve tekmîl-i hakâyık için irşâd eden şeyh-i fâzıl ve mürşid-i kâmil bu beyaz tas-ı mücellâdan safâlı ve nûrludur. Ve tâlib-i ma‘rifetullâh olup tarîk-i Muhammediyye olan tarîk-i meşâyih-i ‘ızâma sâlik olmakla, mürşid-i kâmil hizmetinde ve huzûrunda zikrullâh kuvvetiyle ve mefâtih-i etvâr-ı seb‘a olan usûl-i esmâ fethiyle, tahsîl-i ma‘ârif-i ilâhiyye ve tekmîl-i merâtib-i gayr-ı mütenâhî etmek bu baldan tatlıdır. Ve mürşid-i kâmile sıdk u istikâmetle teslim olmak ve zâhir ü bâtın ve sûrî ve ma‘nevî lâzım olan hizmetin kemâ yenbağî edâ edip ve ma‘rifetullâhı halle ve zevk-i şühûdla tekmîl etmek bu kıldan incedir.

Lâyihatü’l-Makâl ber-vech-i Hâtimetü’r-Risâle: Bu kıssa-i hasene bu hikâyet-i müstahsene Aliyy-i Sehî ve Velîyy-i Vefî hazretlerinin çehâr yâr-ı güzîne sûrî ziyâfet mazhar-ı sehâlarının âsârındandır. Ve ol bahâne ile salâha tâlib ve felâha râğıb olanlara dahi bu fakîrin çâşnîgîrlîği ile ma‘nevî ziyâfetleri ve âsâr-ı ni‘metleri olmuştur. Zîrâ herkes ‘indallâh mahbûb ve ‘inde’n-nâs mergûb olamaz. İllâ meğerki ricâl-i ahâlî-i kemâlin keşf-i ma‘nevî yüzünde ervâh-ı kudsiyyelerinden zâhir ve bâtın istimdâd ve istifâzâya kâbil olmak gerektir. Dünyâ ve ‘ukbâda ni‘met-i ‘uzmâlarına nâil ve cismânî ve rûhânî ile onlar ile haşr olunmaya kâbil ola. المؤمن حشير مع من احب [Mü’min sevdiği ile haşr olunur.]⁶⁰⁵ Bu mefhum-ı mergûbe delîl-i sarîhtir.

Lâyiha-i Ber-Vech-i Du‘â ve Ricâ: Ve Cenâb-ı Zât-ı akdes-i Hüdâ ve Hazret-i sıfat-ı mukaddes teâlâ’dan mercûdur ki, ol sultânlar hürmetine tas-ı kalbimizde olan ‘asel-i musaffâ-yı îmânımızın halâvet ve safâsı zâid ve dâim olup, mû-yı a‘mâlimize kıl kadar hâlel ve zarar gelmeyip müşâhede-i [252/a] rubûbiyyetle ve ‘ubûdiyyetle sâbit ve kâim olavuz.

Lâyiha-i Diger: Ol sultânların havz-ı cennet-i ‘ulyâ gibi kalb-i şerîf-i pür-hikmetlerinden cem‘ olup ve muksim-i ilâhîden bustân-ı ‘irfâna cereyân eden âb-ı yenabi’-i hikmet-i ‘irfâniyyeden kalbin tasına bir katre cârî ve nâzil olup ve safâ-yı ‘asel-i ‘irfâna vâsıl

⁶⁰⁵ “Kişi (kıyamet günü) sevdiği ile beraberdir” hadisi için bkz: Buhârî, **Sahih**, hadis no: 6170; Müslim, **Sahih**, hadis no: 2639

olup sâfî ve bâkî yediyle şarâb-ı tuhûr-ı ilâhî nûşundan kıl kadar hâlî olmayıp bu mestî ve hestî ile safâ ender safâ ve kemâl-i safâsından fenâ ender fenâ ve kemâl-i fenâsından bekâ ender bekâ ve kemâl-i bekâsından duhûl-i cennet-i sıfat-ı berîn ve ‘urûc-ı a‘lâ-yı ‘illiyyîn ile vusûl-i cennet-i zât şuhûd-i cemâl-i rabbi’l-‘âlemîn müyesser olup ‘izzet-i mükâşefe-i kibriyâyı celâl-i müte‘âli ve devlet-i cemâl-i müşâhede-i cemâl-i bâ-kemâl nasîb ola. Âmîn. Yâ Refî‘u’d-de‘avât_ve yâ Bedî‘u’l-berakât.

3.2. RİSÂLE-İ MÜSELLESÂT

Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, nu: 2287, vr. 261/b-283/b, 21 satır

[261/b] Risâletü'l-Müsellesâtü'r-Reşâdî li-Dervîş 'Ömerü'l-Fuâdî er-Râcî' 'Afve Rabbihi'l-Hâdî

Hüdâ-yi kadîm-i lâ yezâl ve Yezdân-ı bî-zevâl-i Rahîm, her emr-i zî-pâk ibtidâ hâlinde zikri lâzım olan besmele-i zü'l-celâlin ezel-i âzâlde levh-i mahfûza ketebe ve imlâsına irâdet-i kudsiyyesiyle emreyledikte, bir kudretle kalem-i a'lâ esmâ-i hüsnâ-yı Zâtullâhdan üç esmâ-i şerîfe ile yazmıştır: Biri lafzatullâhdır ki, esmâ-i Zât'tandır. Biri Rahmân'dır ki, esmâ-i sıfattandır. Ve biri dahi Rahîm'dir, ba'zı evliyâ katında esmâ-i ef'âldendir. Bu hâl ehline ma'rûftur. Ve hamd ü senâya lâayık ve bu liyâkatte 'âli ve fâik olan Hüdâ-yı ber-kemâlin ve Yezdân-ı Râzık-ı zevî'n-nevâlin hamd ü senâya istihkâkı 'arif-i muhakkıklar ve kâmil-i mudakkıklar tahkîk ve tetkîkinde bi-hasebî'l-hakîkat üç vecihledir: Hamd-i zâtî ve hamd-i sıfâtî ve hamd-i ef'âldirler. Şükr-i Hüdâ dahi öyledir. Tecellî-i Zât-ı Ehadiyye vusûl kuvvetiyle kurb-i ferâiz ve nevâfile ve tecellî-i âsâr ve ef'âle mazhar olan 'ârife ve ehl-i hâle ve müşâhid-i ehl-i kemâle ma'rûftur. Ve dahi vahdet-i zâtî ve sıfâtî ve ef'âlî şuhûd-ı selâsenin şehâdetiyle sâbittir ki, شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ [Âl-i 'İmrân, 3/18: Allah, şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir.)] âyet-i kerîmesinde mestûrdur ve dahi,

Kelimât-ı İlâhiyye li-Muharrir-i Risâle:

Nûr-ı Zâtın pertevidir, cümlede eden zuhûr,

Nass-ı kâtı'dır bu sûre-i âyetillâh nûr

Nûr-ı zâtında sıfâtıyla göründü Mustafâ,

'Ayn-ı sıdkile bakan gördü kemâlin bî-kusûr

Nûr-ı zâtında göründü bana nûru Ahmed'in,

Tûr-ı Mûsâ'da görünmez bana zerre-i nâr u nûr

Küntü kenz'in hubbuna mazhar olan 'âşıkların,

Kurb-ı zâtından ayırma cânları sen yâ Şekûr,

Fuâdî Ahmed'in mi 'râcî sırrın bilen

Halvet-i cânânla bulur dil ü cânı sürûr

diye zât ve sıfâtı medh olunup nübüvvet-i ta'rîfiyye ve teşrî'iyye ile hâl ve kemâlleri mütehakkık olan Sultân-ı erbâb-ı hakâyık ve Burhân-ı ashâb-ı dekâyık [262/a] Vâsıl-ı vücûd-ı mutlak ve Memdûh u Mahbûb-ı Hak olan kâne ve mâ safâ Hazret-i Mustafâ aleyhissalâtü vesselâm salâten hakîkan li-zâtihî bi-hasebî zâtihî ve selâmen lâikan li-sıfâtihî bi-hasebî sıfâtihî ve ef'âlihî hazretleri dahi bu üç vechile salât ve selâma lâayıktırlar ki işâret olundu. Hazret-i Sultân zâhıran ve bâtınen üç musallînin salât ve selâmına dâimen mazharlardır ki, إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا [Ahzâb, 33/56: Allah ve melekleri,

Peygamber'e çok salavât getirirler. Ey mü'minler! Siz de ona salavât getirin ve tâm bir teslimiyetle selâm verin.] âyet-i kerîmesinde mezkûr ve âl ve ashâb-ı tâbî'în dahi bu üç salâta bi't-teb' lâyük ve mazhar olmuşlardır. Ve dahi bu hâl-i zi'l-bâl u kâle mübârek fâlde vâcib olan besmele ve hamdele ve salveleyi 'âlem-i bâtın ve melekûtta lisân-ı hâlî ve 'âlem-i zâhir ve mülkte zebân-ı kâlî bi's-sıdkı ve's-safâ mahallinde edâdan sonra;

Sebeb-i tesvîd-i makâle ve bâ'is-i temhîd-i risâle oldur ki, bundan akdem bu fakîr u hakîr er-râcî 'afve rabbihi'l-Kadîr Dervîş Ömerü'l-Fuâdî hedâhullâhü'l-Hâdî, Hazret-i Resûl-i Ekrem'in ve çehâr-ı yâr-i kibâr-i muhteremin akvâl-i haseneleri ve ahvâl-i müstahsenelerine müte'allik bir kelâm-ı mergûb gördüm ki, budur:

ذات يوم من الايام مرض علي كرم الله وجهه فابو بكر و عمر و عثمان رضى الله عنهم جاؤوا الى عيادة على و ليس في بيته غير غسل قليل في الطاس و كان الطاس ابيض و العسل فيه احمر و كان على العسل شعر اسود فاوتى الى قدامهم ليأكلوا فقال ابو بكر الصديق رضى الله عنه لا ناكل هذا العسل الا ان نقول كلاما ثلاثة فقال اولا ابوبكر الصديق رضى الله عنه دين الاسلام انور من الطاس و ايمان الله تعالى احلى من العسل و حكم الشرع الشريف ادق من الشعر ثم قال عمر رضى الله عنه الجنة انور من الطاس و نعمة الجنة احلى من العسل و جواز الصراط ادق من الشعر ثم قال عثمان رضى الله القرآن انور من الطاس و قراءة القرآن احلى من العسل و تفسير القرآن ادق من الشعر ثم قال علي كرم الله وجهه و حبه الضيف انور من الطاس و كلام الضيف احلى من العسل و قلب الضيف ادق من الشعر و في رواية ثم قالت فاطمة الزهري رضى الله عنها البكر الاذنية انور من الطاس و ان يجتها ابواها احلى من العسل و ان تصل البكر الى صاحبها ببيكرتها و بلا عيب ادق من الشعر

[262/b]

وإذا سمع رسول الله (ع) هذه الكلمات اللطيفة قال (ع) امتي انور من الطاس و ان اشفع لامتي احلى من العسل و ان تقبل شفاعتي ادق من الشعر و اذا سمعت هذه الكلمات عائشة الكبرى رضى الله عنها كل الزوج الحلال و الزوجة انور من الطاس و مصاحبة كل واحد منهما مع الآخر احلى من العسل و اداء كل واحد منهما حق الآخر كما ينبغي ادق من الشعر⁶⁰⁶

Zikr-i cemîl-i pâdişâh es-selâm sellemehü's-selâm mürid-i saltanat-ı hâkâniyyede ve tahtgâh-ı devlet-i Osmâniyye'de Sultân-ı cihân ve Pâdişâh-ı 'âlîşân olan es-Sultân ibnû's-Sultân merhûm Sultân Ahmed Hân a'la'llâhu derecete-hû fî civârî'r-rıdvân hazretlerinin sırr-ı pâkleri ve zâde-i hâs safâ-nâkleri olmakla توتى الملك من تشاء [Âl-i İmrân, 3/26: "Dilediğine mülk verirsin"] âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı meşîyyet-i makrûnu muktezâsınca îtâ ve i'zâz-ı Hüdâ ve meşîyyet-i Yâr-i Teâlâ ile vâris-i saltanat ve şevketleri ve mâlik-i memleket-i kiyâsetleri olan sultân-ı mülk-i hâkân ve saltanat u şevkette ferîd-i zamân ve âb-ı rû-yı Âl-i Osmân ve cedd-i a'lâlâri ism-i şerîf-i 'unvân-ı 'ıyânlarıyla müsemmâ ve sâhib-i neş'e olan Sultân Osmân Hân sellemehullâhu min âfeti'd-deverân ve kahhera a'dâehû fî cemî'i'l-emâkini ve'l-büldân

⁶⁰⁶ Günlerden bir gün Hazret-i Ali (k.v.) hastalandı. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.anhüm) onu ziyarete gittiler. Hazret-i Ali'nin evinde bir tasın içinde az miktarda bal vardı. Tas beyaz, içindeki tas kırmızıydı. Tasın içinde siyah bir kıl vardı. Yemeleri için önlerine koydu. Hazret-i Ebu Bekir (r.a.), "Her birimiz bu üçü için bir misâl getirmeyince baldan yemeyiz" dedi. İlk olarak kendisi şöyle dedi: "İslâm dini tasdan münevverdir. İman baldan tatlıdır. Dinin hükmü kıldan incedir." Sonra Hazret-i Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: "Cennet tasdan münevverdir. Cennetin nimetleri baldan tatlıdır. Sırat köprüsü kıldan incedir." Sonra Hz. Osman (r.a.) "Kur'ân-ı Kerim tasdan münevverdir. Kur'ân-ı Kerim okumak baldan tatlıdır. Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri kıldan incedir." Sonra Hazret-i Ali (k.v.) buyurdu ki: "Misafirin nuru tasdan münevverdir. Misafirin sözü baldan tatlıdır. Misafirin gönlüne riayet etmek kıldan incedir." Bir diğer rivayete göre, Hz. Fatıma (r.anha) şöyle buyurdu: "Edebli kız bu tastan münevverdir. Ebeveyninin edebli kızı sevmesi baldan tatlıdır. Kızı iffeti ile ayıpsız bir şekilde sahibiyile evlendirmek kıldan incedir." Resulullah (sav) bu güzel sözleri işitince şöyle buyurdu: "Ümmetim tasdan münevverdir. Benim ümmetime şefa'at etmem baldan tatlıdır. Şefaatinin ümmetime karşılık gelmesi/mukabil olması kıldan incedir." Bu sözleri duyan Hz. Aişe (r.anha) da şöyle buyurdu: "Eşlerin birbiriyle helal dairesinde yaşamaları tasdan münevverdir. Eşlerin birbiriyle muhabbet etmesi baldan tatlıdır. Eşlerin birbirlerine gerektiği gibi hukuklarına saygılı davranmaları kıldan incedir."

ve hallede saltanatehû ve devletehû ilâ inkırâzı'z-zamân hazretlerinin zamân-ı saltanat-ı mazhar-ı emânlarında emr-i Hudâ-yı hakkânî ve tuğrâ-yı hakânî ile matla'-ı nûr-i evliyâ vü asfiyâ ve menba'-i zuhûr-i 'ulemâ ve küberâ olan mahmiyye-i Kastamonî'ye vâli-i 'âlî olan Muhammed Paşa yesserallâhu ma yeşâ' ve sellemehû min külli âfetin ve belâin ve hedâhu bi-hidâyetihî ilâ sebîli'l-Hüdâ [263/a] ve hüve a'lemu bi-meni'htedâ hazretleri umûr-ı imâret sebeb-i husûl-i nizâm râşid ve habîr ve zuhûr ve husûl-i 'ibâret-i bâ'is-i vusûl-i merâmda nâkîd ve basîr olmak için ve her husûsta hidâyetullâh ile mehdî ve 'inâyetullâh ile kavî olmak için nefis-i uçmak-ı hidâyet ve kalb-i kâbil-i 'inâyetlerine hidâyet-i hâkânî ve 'avn-i rabbânî ile bu husûsta tehayyur-ı rûhânî vâkı' oldukta bu haber meşhûr ve makbûl olur, eş-şuhûr ve's-sene 'ulemâ ve etkîyâda mezkûr olan أَهْلِ الْقُبُورِ فَاسْتَعِينُوا مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ ["İşlerinizde dara düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyiniz."]⁶⁰⁷ mefhûmunca ilhâm-ı Hakk-ı Ğafûr ile kutb-ı aktâb-ı zamân ve gavs-ı zuhûr-ı emân ve zamân-ı emân-ı 'ıyânlarında şeyh-i 'âlî-şân ve mürşid-i ins ü cân ve matla'-i âfitâb u velâyet ve menba'-i mâhitâb u kerâmet ve Kastamonî'de türbe-i hümayûn nûr-ı makrûnlarında medfûn Şeyh Şa'bân Efendi kaddesallâhu sırrahu'l-metîn ve ravvahallâhu rûhahu'l-emîn hazretlerinin rûh-ı mukaddeslerinden istimdâd u isti'ânet ve civâr-ı rûhâniyetlerinde ve âsitâne-i merci'-i erbâb-ı murâdâtlarından bu dâ'îlerinden hayr du'â ve himmet ve dîn u dünyâları husûsunda pend u nasîhat ricâsına dergâh-ı Hakk'a vesîle olan hânkâh-ı kutb-ı âlemde 'âşkla teveccühleri vâkı' oldukta حَمَلْ خَيْرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الصَّلَاحِ خَيْرٌ [Mü'minin durumunu iyiliğe yormak en doğru davranıştır.]⁶⁰⁸ mefhûmunca bu teveccühlerinde sıdkla tenebbühleri ve hüsn-i i'tikâdla tekellüm ve tefevvühleri hâmet hazihi(?) olunmağın min 'indillâh تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ [Zâriyât, 51/55: "Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir."] ilhâm olunmakla ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ [Nahl, 16/125: "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel söz ile davet et."] mûcibince bi-ğayretillâh sâdır ve zâhir olan kelimât-ı ercümendî ve nesâyih-ı serdemendî istima'da hüsn-i kabûle teveccüh-i tâm gösterdikleri ecilde bu hâl ve safâ kalblerinden ve rûhlarından zâil olmayıp ve bu teveccüh ve kabûllerinde dâim ve sâbit olsunlar için zikrolunan Risâle-i 'Aseliyye-i pend-âmîzi ve makâle-i 'aliyye-i safâ-engîz bi'z-zât kendilerine teberrûken اتَّخَذُوا هَذَا [Furkân, 25/30: "Bunu alınız."] ve hidâyet-i Hüdâ üzere dâim ve kâim olmaları için hayır du'â edip مراد ما نصيحت بود كفيتم خوالث با خدا كريم ورفيتم [Murâd-ı mâ nasîhat bûd kofitem/Havâlet bâ Hüdâ kerdîm ve refitem]⁶⁰⁹ deyip her hâlleri Hüdâ-yı [263/b] Hâdî'ye tefvîz olundu. Ve dahi merhûm Sultân Ahmed Hân aleyhirrahme ve'r-rıdvân hazretleri gibi Sultân-ı ehl-i kemâl ve Padişâh-ı milket-i kümmel hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında ve sarây-ı hümayûnda harem-i hâsslarında tahsîl-i 'ilimde mürebbî ve mu'allim ve hüsn-i kitâbette dahi ehl-i kalem olmağın hayli zamân hizmet-i kitâbetlerinde

⁶⁰⁷ Aclûnî, *Keşfu'l Hafâ*, I, s. 85, (213).

⁶⁰⁸ Nureddin b. Abdulhâdî es-Sindî, *Şerhu'n-Nesâî*, VII, s. 237, Halep: 1986; Aynı ibare Fuâdî'nin *Bülbüliyye*'sinde de yer almaktadır. Bkz: İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, 1999), 367-8. beyitler, s. 93:

"Salâha haml eder bu hâli kâmil
Hadîs ile olursa Hakk'a kâil
Demedi sulh için es-sulhü hayr
Sözünde eğlenir es-subhu hayr."

⁶⁰⁹ Murâdım nasihat etmekti, ettim

Eyleyerek gittim Hakk'a emânet. Bkz: Şeyh Sa'dî, *Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-*, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 37.

olup ve kiyâset-i kesbiyyeleri ve liyâkat-ı vehbiyyeleri olmakla Sultân-ı Enbiyâ'nın ve çehâr-ı yâr-ı bâ-safânın ahvâl-i haseneleri revâyihi ve ahvâl-i müstahseneleri halâveti ve bu hakîr ki, tahrîr ve beyânında olan revâyih ve tek safâ vü lezzeti meşâmm-ı kalblerine vâsıl olup müteessir oldukları ecilden, kalblerinde ol safâ ve hâlin devâmına tâlib ve muktezâ-yı beşeriyye ve nefsâniyye ile vâkı' olur. Hatâ ve noksânın kendilerinden izmihlâl ve zevâline râğıb olmalarına delâlet eder hâlde mu'âmele edip, Sultân-ı Enbiyâ sallallâhu Teâlâ hazretlerinin meclis-i şerîf-i mazhar-ı kemâllerinde bi'z-zât kendilerin dürrer-bârlarından ve çehâr-ı yâr-ı kibâr-ı ashâb-ı büzürgvârlarından ber-âhir 'ibâret u hâlde sâdır u zâhir olan pend-âmîz u dil-âvîz kelimât-ı müselleselerini kendi dest-i hatlarıyla yazıp me'ânî ve tegânında⁶¹⁰ ve mebânî ve lügâtında hall-i işkâl ve beyân-ı ahvâl için ve hem-çünân bu beyândan dahi istifâde-i hüsn-i hâl için bu dâ'îlerine i'lâm ve îsâl eylediklerinde 'amelleri makbûl ve me'mûller mahsûl olmak için bu menkibe-i latîfeyi dahi okumakla kemâ yenbağî 'ibret alıp re'yelerinde sâib ve fikirlerinde sâkıb olmak için Kâdir-i Müste'ândan istikdâr ve isti'ânetle 'alâ kadri'l-vüs'a ve'l-imkân tahrîr ve beyâna şurû' olundu.

Beyân-ı Kelimât-ı Müsellese-i Sultân-ı Enbiyâ sallallâhu Teâlâ: Sultân-ı dû-cihân ve burhân-ı 'ârifân-ı ehl-i hâlât aleyhi salâtu'r-Rahmân فَقْرِي [“Fakr övüncümdür.”]⁶¹¹ buyurdıkları hadîs-i şerîf mûcibince gınâ-yı ma'nevîlerin ve fenâ-yı sûrîlerin iş'âr ve dîn ü dünyâlarında ashâb-ı kibâra lâzım olanı irşâd u izhâr [264/a] ve ümmetine dahi bi-hasebi'l-vârise lâzım olanı bir kelâm-ı müsellese ihbâr edip حُبِّ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ الطَّيِّبِ وَالنِّسَاءِ وَفُرَّةٌ عَيْنِي فِي الصَّلَاتِي⁶¹² buyurdular. Ya'nî [“Sizin ta'alluk ve muhabbet ettiğiniz dünyâdan bana sevgisi verilen üç nesnedir: Biri gökçek râyihadır ve biri bana helâl olan hâtûnlardır ve biri namâzda gözüm nûrlanıp safâlanmaktadır.”] Ve bu beyân ma'nâ-yı lafzîsi ve terkîbîsidir. Mâ vuzî'a lehûsundan i'tibârıyla hakikat murâd olacak mefhûm budur. Ve amma ehl-i ma'ânî i'tibâr ettikleri üzere bi-hasebi'l-vaz' olmayıp mecâz ve isti'âre ve isti'ân ve te'vîl ve işâre i'tibâr olunursa iktizâ-i hâle ve mûcib-i mahalle göre te'vîl u tahkîk ve tebyîn u tetkîk olunur. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ'ya kelâm-ı mu'ciz ve cevâmî'u'l-kelim verilmiştir. Bu hâl ve kemâl-i mazhar olacak kelâm-ı fesâhât-nümûn ve 'ibârât-ı belâğat-fuzûnlarında her bir harfinde sad hezâr me'ânî-i pür-esrâr istihrâc ve i'tibâ olunmak kâbil u beyân ve bu kelâm-ı şerîflerinde حُبِّ إِلَيَّ deyip dünyâ kelimesin gayra muzâf edip mutlakan الدُّنْيَا demediler. Allâhu a'lem ve Resûluhû murâd-ı şerîfleri bu ola ki, min 'indillâh dünyâ muhabbeti bana 'umûmen verilmiş değildir ve bu üçüne muhabbet verildiğinin sırr u hikmeti vardır demek ola. Ve bu ibârette أَحَبُّ demeyip sîga-i mâ lem yüsemme fâ'il ile edâdan dahi bu nûkte fehm olunur. Ve umûr-ı dünyâdan bu üçüne muhabbetleri kendi ef'âl-i ihtiyâriyyeleri ile olmayıp hikmet-i ilâhiyye ile olduğu dahi fehm olunur.

Beyân-ı Hâl: Ve eğerçi, Sultân-ı Enbiyâ der, أَلَمْ تَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ [İnşirâh 94/1: “Biz senin göğsünü açıp yarmadık mı?”] tefsîrinde tahkîk olunduğu üzere inşirâh-ı sadr ve vüs'at-ı kalb verilip, Hak Teâlâ'ya münâcâtta olduklarında Hak Teâlâ'dan gâfil olmayıp, hâzıran ve gâiben min 'indillâh bu kadar kudret-i kalbiyye ve kuvvet-i rûhiyye verilmiş iken, dünyâyâ ve 'âlem-i kesrete meyl-i küllî etmedikleri vahdetlerine mâni' olmak havfından [264/b] değil idi. Belki âhir zamânda ümmetini dünyâ muhabbetinden tahzîr için idi. Bu ecilden safâ-i küllîleri

⁶¹⁰ Tegân: Hareket.

⁶¹¹ Aclunî, **Keşfu'l-Hafâ**, II, s. 87, (1835).

⁶¹² Nesâî, **Sünen**, İşretu'n-Nisâ, Bâb: 1; Ahmet b. Hanbel, **el-Müsned**, 2, 3, 128, 199, 285.

vahdet-i zat u sıfat-ı tecellî ile lî ma‘allâh hâlinde karâr edip ve gâh kuvvet-i lâhût ve şuhûd-i ceberût ile melekûta ve nâsûta nazar edip, makâm-ı cem‘in hükmün verip ve gâh makâm-ı cem‘u’l-cem‘in ve fark-ı sânînin hükmün verip vahdet ve kesret onlara bir olurdu. Bu hâl hakâyık-ı eşyâya ‘âlim ve on sekiz bin ‘âlemi câmi‘ olan kutbu’l-aktâb hâlidir ki, Sultân-ı Enbiyâ’dan verâsetle bu hâli tekmîl eden ehlullâhdan ve mürşid-i kâminden tahsîl ve tekmîl olunur. Ve bu hâl Hazret-i Mevlânâ’nın

چيست دنيا از خدا غافل بدن
نی قماش و نقره و میزان و زن⁶¹³

buyurdıkları ma‘nâ-yı pür-esrâra mazhar olur. Ve lâkin bu hâlde kâmil az bulunur. *وَإِذْ أُبْعِدُ* [Azdan daha azdır] da‘vâ-yı kâlîsine i‘tibâr yoktur. Zevk u hâl gerektir ki, ‘irfân-ı kâmil kemâl-i hâlde olur, kâlî olmaz. Zîrâ Yahyâ bin Mu‘âz⁶¹⁴ kuddise sırruhû hazretleri bir kimesnenin fenâ-yı ma‘nevîsi ve ‘irfânda kuvvet-i hâliyyesi olmasa mücerred kâlî ve da‘vâ-yı hâlde sâlihlerle ve ‘âriflere karışsa da‘vet olunmadık düğüne varmış gibi olup ‘âşıklar hâline ve ‘ârifler sırrına mahrem olmamız sevdirdiler. Ve nitekim Hazret-i Mevlânâ buyururlar:

Beyit:

تا کم نشوی و کمتر از کم نشوی
اندر صف عاشقان تو محرم نشوی

Tâ kem neşevî kemter ez kem neşevî

*Ender saf-ı âşıkân tû mahrem neşevî*⁶¹⁵

Müselles: Ve bu hâlde olan ‘ârif-i kâmilin üç ‘alâmeti vardır. Biri oldur ki, asla kendi ef‘âlî ve akvâlî ve hareket-i ihtiyâriyyesi ile mâl-ı dünyâsı tahsîle mukayyed olmaz. Ve biri dahi kendi ‘ameli ve ihtiyârı ta‘alluk etmeden dünyâ mâlî gelse ferahlanmayıp, mücerred olsun, eğer müteehhil olsun havâyic-i beşeriyyesine lâzım olandan ziyâdesin saklamayıp mahalline göre bezl ve îsâr ede. Biri dahi elinde olan mâl-ı dünyâ bir [265/a] vechile zâyî‘ ve helâk olsa elem ve ıztırâb çekmeyip ol ‘ârifin yanında mâl-ı dünyânın vücûduyla ‘ademi beraber ola. Ve bu hâl enbiyâ-i mürselin ve evliyâ-i kâmilîn hâlidir. Ehline mübârek olsun. Bu hâl ve kemâle müte‘allık kıl u kâl çoktur amma el‘ân bir kıldan olur.

Kelimât-ı Müsellesâta Şurû‘dur: Ve Sultân-ı Enbiyâ’nın kelâm-ı müselleslerinden evvel zikrolunan tıybdan murâd râyiha-i tayyibedir. Onlara Hak Teâlâ bir kuvvet-i iştîmâmiyye vermiş idi ki, râyiha-i sûriyye-i tayyibeyi meşâmm-ı cismânî ile nice iştîmâm ederler ise dil ü cân ‘âleminde olan meşâmm-ı rûhânî ile revâyih-i ma‘neviyye ve rûhiyyeyi dahi öyle iştîmâm ederlerdi. Ve dahi râyiha-i tayyibe ve suveriyye mahallinden zuhûr ettikte tevessül-i hevâ ile ol meşâmm-ı beşeriyyesinde olan nefis-i insâniyyeye vâsıl olur. Ba‘dehû rûh-ı insânîye vâsıl olur. Bu ecildendir ki, hubb-i râyihaya insânın hem nefsi mâildir, hem rûhu mâildir. Amma bed râyihayı nefis kabûl eder, rûh kabûl etmez. Zîrâ ol nefse vâsıl olur,

⁶¹³ “Dünyâ nedir? Dünyâ Allah’ı bilmemek, Allah’tan gâfil olmaktır. Yoksa kumaş, para, kadın ve evlat değildir.” Bkz: Şefik Can, **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, I, s. 83. [Mesnevî, 983. beyit.]

⁶¹⁴ Bkz: Salih Çift, “Yahyâ b. Muâz”, **DİA**, XLIII, s. 257-8.

⁶¹⁵ *Sen az olmadıkça azdan da az olmadıkça/Âşıklar safında sen mahrem olmazsın.* Fuâdî’nin yahut müstensihlerin Mevlânâ’ya nisbet ettiği bu beyit Necmeddîn Râzî’nin *Mirsâdu’l-İbâd* adlı eserinde yer almaktadır.

rûha vâsıl olmaz. Nefsten mâsivâ vâsıl olursa da kabûl etmez, nefste kalır. Ona binâen Sultân-ı Enbiyâ dâima râyiha-i tayyibe ile mukayyedler idi. Ve ümmetin ‘ulemâ ve ‘urefâsından neferleri bu hâle ittihâd kesb edip rûh-ı kuds hâline vâsıl olan kâmiller dahi iledir. Hatta Sultân-ı Enbiyâ’nın cibillet-i asliyyeleri ve sıfât-ı ‘aliyyeleri bûy-ı rahmânî mu‘attar ve muravvah olduğu ecilden mübârek kisvelerine bâd-ı sabâ ta‘alluk edip bûy-ı rahmânîlerin tahrîk ettikte revâyih-i sûrî vü ma‘nevî zuhûr edip meşâmm-ı ehl-i zevke ve ehl-i safâya vâsıl oldukta, bûy-ı misk u ‘anber iştîmâm ettikleri mütehakkık ve meşhûrdur. Ve ehl-i zevk ‘arak-ı mübâreklerinden bûy-ı gül-i ahmer iştîmâm edip, dimâğları bu râyiha-i tayyibe ile mu‘attar ve musaffâ olduğu dahi kılıp, ehl-i zevkte ve elsine-i [265/b] ehl-i ‘irfânda mefhûm ve mezkûrdur. Ve Sultân-ı Enbiyâ’nın ve dahi cezbe-i hakîkiyye ile ve irşâd-ı ehl-i kemâlle onlardan verâset tahsîl ve tekmîl edip, ‘azîzlerin hem râyiha-i tayyibeleri alınıp ve hem nûrları görülmüştür. Ve bu dahi mukarrerdir ki, onlardan râyiha alan ve onlarda nûr gören keşf-i ma‘nevîsi olup, esrâr-ı evliyâdan haberdâr olmaya ve âsârlarından gûnâgûn⁶¹⁶ envâr görmeye lâayık ve sezâvar olan ehl-i isti‘dâd ve ehl-i esrâr sultânlarındandır. Amma ki bu hâl müyesser olmayıp, basarında ve basîretinde nûr-ı pür-ziyâ ve dil ü cânında meşâmm-ı pür-safâ olmayan nâdân ve nâbînâlar⁶¹⁷ evliyâullahdan bûy-ı kemâl iştîmâm edemedikleri gibi nûr-i cemâl dahi müşâhede edemezler. Nitekim ‘âriflerden biri buyurur.

Beyt:

گر زمین از مشک و عنبر پر شود تا آسمان
چون نباشد آدمی را راه بینی سود نیست⁶¹⁸

Kıt‘a li-Muharriri’r-Risâle:

Âsumânîyla zemînin arasın

Misk ü ‘anberle pür etsin ey hâce

Âdemînün râh-bîni olmasa

İştîmâma kayıt yok zerrece

Ve Sultân-ı Evliyâ’nın kuvvet-i rûhâniyyelerinden sâdır olan kelâm-ı şerîf-i pür-tayyiblerinden ma‘lûm olur ki, tıyb sevmek ‘ârif-i ehl-i safâlar hâli ola. Ve keşf-i bâtınî ve tıyb-i ma‘nevî vücûd-ı şerîflerinden mütehakkık olduğuna delâlet eden mu‘cize-i vâcibu’l-îmânlarındandır ki, buluşmadan hâl-i Muhammed-i Mekkî ve Medenî’den min ‘indillâh hâl tahsîl etmekle da‘vet olunmadan Sultân-ı Enbiyâ’ya gâibâne diyâr-ı Yemen’den îmân getiren ‘âşık u sâdık Yemenî Hazret-i Sıddîk-sıfât Üveys el-Karanî hazretlerinin ekser ezmânda bûy-ı îmânların ve râyiha-ı sıdk u safâların iştîmâm edip Yemen cânibine teveccüh ettiklerinde gâh “Yemen’den dost kokusu gelir” derlerdi ve gâh “Yemen’den nefes-i rahmânî gelir” derlerdi. Ve dahi,

⁶¹⁶ Renk renk, çeşit çeşit.

⁶¹⁷ Basiretsizler.

⁶¹⁸ **Divân-ı Şems-i Tebrîzî**, 389. gazel. “Ger zemin ez meşk ü anber pür şevd ta asiman/Çûn nebâşed âdemî ra rahbînî sûd nist.” [Eğer yeryüzü misk ve anber ile gökyüzüne kadar dolu olursa/Bir insana yol gösteren olmadıkça bir faydası yoktur.]

Mısra’: کمال همشین بر من اثر کرد [Sohbetin yadigârıdır bu eser]⁶¹⁹ mefhûmunca Sultân-ı Enbiyâ’da olan kuvvet-i bûy-i kemâl-i zâhirî vü bâtînî ashâb-ı kirâmdan ehl-i isti’dâda [266/a] sirâyet edip eseri onlarda dahi zâhir olmuş idi. Cümleden Abdullah bin Şurayh’dır ki İbn-i Ümmü Mektûm künyesiyle ma’rûfdur. A’mâ ve ve hûb nefes olmakla Sultân-ı Enbiyâ’nın hizmet-i te’zînlerin ihtiyâr etmiş idi. Hazret-i Bilâl tulû’-ı fecrden mukaddem tesbîh ve tevhîdle temcîd-i mecîd okuyup İbn-i Ümmü Mektûm hazretleri hemen fecr tulû’ edince ezân okuyup dâima ibtidâ tulû’-ı fecri fevt etmezlerdi.

Rivâyet olunur ki, göz göz görmez dâima “Tulû’-ı fecr ne vechile vâkıf olursunuz” denildikte “Râyihasından bilirim” diye cevâb verirlerdi. Bârekâllah mu’în-i salât-ı Muhammed ve karîn-i hâl-i Ahmed olacak, ümîddir ki dünyâ(da) bâtın gözü açılıp ve âhirette zâhir gözü açıla. Fi’l-vâkı’a, cümle ehl-i îmânda dahi öyle. Ve dünyâda dil ü cân gözün a’mâl-i şerî’at ve tarîkatle ve tahsîl-i ahvâl-i ma’rifet ve hakîkatle açan mü’min âhirette a’mâ haşr olunmaz. Bu hâle delîldir ki, [İsrâ Sûresi, 17/72: “Bu dünyada kör olan kimse ahirette de ködür.”] âyet-i kerîmesi nâzil oldukça İbn-i Ümmü Mektûm hazretleri istimâ’ edicek bükâ-i şedîdle ağladılar. Sultân-ı Enbiyâ sebep-i bükâlarından suâl ettiklerinde “Yâ Resûlallâh, ben dünyâda a’mâyım, âhirette dahi a’mâ haşr oluncak, benim hâlim dîğergûn⁶²⁰ olur diye ağladım” buyurdular. Sultân-ı Enbiyâ dahi beşâretle haber verip “Ya İbn Mektûm, âyet-i kerîmede zikrolunan çeşm-i zâhirî değildir, çeşm-i bâtîndir. Bir kimesnenin nûr-ı îmân ve nûr-ı a’mâl kalb ve rûhî gözü münevver ve rûşen olmasa, âhirette a’mâ haşr olunup zulmette ve felâkette kalır” buyurdularında, ziyâde mütenebbih olup ondan sonra ittibâ’-ı Resûlullâh ile günden güne nûr-ı çeşm-i kalb ve rûhları ziyâde oldu.

Ey nûr-i dîdesin dahi gâfil ve nâdân kalmayıp nûr-ı enbiyâ ve evliyâdan nûr tahsîl ede gör ki, bî-nâ vü dân olup dünyâ ve ‘ukbâda zulmet ve cehâlette ve evliyâullâhı inkârla fesâhat ve melâmette kalmayasın.

Müselles: Hemân gayret eyle, at binenin, kılıç kuşananın, meydân seğirdenindir.

Müselles-i Diğer: Bu meydânda Âdemoğlu üç kısımdır: Biri oldur ki, [266/b] asla cemî’ ‘ömründe ehl-i ‘irfâna muhabbet ve mukârin olmayıp ve oldu ise de bûy-ı ‘irfânından iştîmâm etmeyip ve nûr-ı hâlinden eser görmeyip bîhaber ve nâdân kaldığından mâ’ada onlara inkâr da olmakla kemâllerinden mahrûm olup bûy-ı ‘irfânların kuvvet ve nûr-i hakîkatlerin görür gibi olur. Ve lâkin hâli ‘ilm-i yakînde kalıp ‘ayn-ı yakîne varmayıp, kemâl tahsîl etmemekle bir mahal olur ki el-‘ıyâzü billah şekk ü gümân galebe etmekle kâmilî ve nâkısı ve temyîz edemeyip ve inkâra düşüp meclislerinden ve hâllerinden mahrûm olmak havfı vardır, meğer sıfat-ı sıdk ve istikâmet vücudunda gâlib ve kâmil ola.

Ve biri dahi oldur ki, kemâl-i muhabbet ve teslîmle yollarına sülûk edip, ‘ilm u ‘irfânı ‘ilm-i yakînde ve ‘ayn-ı yakînde kalmayıp tekâmül-i hâlî hakka’l-yakîne vâsıl ola. Ol vakit her hâllerine ‘ârif ve her sırlarına vâkıf olup mahrem-i esrârları olmakla, asla meclislerinden ve hâllerinden reddolunmayıp, asla kâmil ehlullâha inkâr etmemekle gayriler ondan bûy-ı ‘irfân alıp ve onda nûr-ı kemâl görürler.

⁶¹⁹ Sa’dî-i Şîrâzî, **Gülistân-ı Sa’dî**, Muhammed Ali Ferugi (haz.), Tahran: İntişârât-ı Kaknûs, 1362, s. 16. Çeviri için bkz: Şeyh Sa’dî, **Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-**, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, s. 28.

⁶²⁰ Başka türlü.

Lâyiha: Ve ashâb-ı ‘ızâmın hüsn-i hâlleri gâlib olup, kudûrât-ı me‘âsî meşâmm-ı dil ü cânlarına hicâb olmayıp Hazret-i Resûlullâh’dan kuvvet-i kerâmet tahsîl ettikleri hâldendir. Ki *Tenbihu’l-Gâfilîn*’de⁶²¹ rivâyet olunur ki, Sultân-ı Enbiyâ ‘asrında bir gün bed râyihalı bir yel esip ve râyihası meşâmm-ı ashâba vâsıl olup elem ve kederlerinden Hazret’e suâl ettiklerinde⁶²² *إن ناسا من المنافقين قد اغتابوا المسلمين فلذلك هاجت هذه الريح المنتنة*⁶²³ buyurdular. Ya’nî “Münâfıklar müslümânları zemm ve gıybet ettiler. Bu bed râyiha onların ef‘âl-i habîse ve a‘mâl-i kabîhalarının âsârıdır” buyurdular. Ashâb-ı kirâm dahi a‘mâl-i seyyienin kabahatin bilip ve ‘ibret alıp bu makûle me‘âsîden ictinâb ettiler. Ve *Tenbih*’de bu mahâlde eydür: ‘Ulemâ-i ehl-i hikmetten bu hâl suâl olundukta *لأن الغيبة قد كثرت في يومنا هذا فامتلت النوق فلم تبين الراححة والنتن* [267/a] buyurdular. Ya’nî “Şimdiki zamânda zemm gıybet çoğaldı. Kesretinden halkın burunları tavnâb⁶²³ ve meşâmları ona mâ-i nüvis⁶²⁴ olup bed râyiha bilmez oldu” buyurdular.

İmdi, bundan ma‘lûm oldu ki, eğer nîk eğer bed bu gûne râyiha iştîmâm etmedi, eser-i kemâlden ve hüsn-i hâlden ola. Ve dahi ma‘lûm oldu ki, rûhâniler safâ ettiği râyiha-i tayyibe-i ‘aliyye ile râyiha-i habîse-i deniyyeyi fark etmeyen mahcûb olurlar ki, hâl-i san‘atları bed râyiha ile olup ona mâ-i nüvis olanlar ki ve bed râyihalı maddeler irtikâb edip ve asla istikrâh etmeyip ona mu‘tâd olanlar gibi tabî‘atları kedi, sıfat-ı insâniyyeleri bed olunduğundandır. Zîrâ nefis-i emmâre habîsdir. Habîs mâ-i nüvis olur. Ve rûh-ı insânî tayyibdir, tayyib mâ-i nüvis olur. *الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ* [Nûr, 24/26: “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır.”] mefhûmu dahi ‘ulemâya ma‘lûmdur. Ve nefis-i merâtib-i kudsiyye tahsîl edip rûhla ittihâd kesb etmeyince bu denâetten halâs olamaz. Ve eğerçi bu mahalde bed râyiha zikri hâle münâsib değildir. Amma ‘ârif olanlar fehmi ederler ve rûhâniyyet-i dâimî tahsîline tergîb dahi murâddır.

Lâyiha: Ve ‘abdullahdan kâmil ve ehl-i isti‘dâd oldur ki, mazhar-ı Zât-ı Vâcibu’l-Vucûd olan ‘âlem-i imkânın bâğ-ı mecâzında ve gülzâr-ı fenâsında gül renginin evrâk-ı güzîninden râyiha olmakla kalmayıp bûy-ı gülâb-ı hakîkate vâsıl olmak gerektir. Safâ-yı revâyih-ı hırfândan⁶²⁵ ve tecellî-i Zât-ı Yezdân’dan dûr ve mehcûr olmaya. Nitekim Hazret-i Mevlânâ buyururlar:

چون که گل بگذشت و گلشن شد خراب
بوی گل را از که یابیم از گلاب⁶²⁶

Çûn ki gül be-güzeşt ve gülşen şod harâb

Bûy-ı gül râ ez ki yâbîm ez gülâb

Müselles: Ve bu râyiha-i tayyibe-i ma‘neviyye-i hakîkiyye ‘âlem-i bâtından ve ‘âlem-i ledünnîden evc-i tâlib-i ‘urefânın meşâmmına vâsıl olur. Mücerred nefse ve kalbe vâsıl olsa tâlib-i mübtedî hâlidir. Ve eğer rûha ve sırta ve sır-ı hafîye vâsıl olsa tâlib-i mütevassıt hâlidir. Ve eğer sır-ı ahfâyâ ve hafâ-yı mutlaka vâsıl olsa kâmil-i muntahîdir. Nitekim

⁶²¹ Ebu’l-Leys es-Semerkindî’ye (ö. 983) ait tasavvufî tenbihât içeren eser.

⁶²² Ahmed b. İbrâhîm el-Abdevî, *Münteka’l-Abdevî*, I, 313, hadis no: 20.

⁶²³ Tuğla yapıcısı, satıcısı.

⁶²⁴ Suya yazı yazan.

⁶²⁵ Hırfet: Kollar, bölümler, zümreler.

⁶²⁶ Bkz: Şefik Can, *Konularına Göre Mesnevî Tercümesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997, I, s. 42, 672. beyit: “Gül mevsimi geçip de gül bahçesi harap olunca gül kokusunu nereden koklayabiliriz? Gül suyundan!”

Gülâbiyye nâm [267/b] risâlemizde etvâr-ı seb‘a ehlinin her tavırda hâline ve tâlibin meşâmmına her tavırda bûy-ı rahmânînin vuhûlüne⁶²⁷ ve kâmilde bûy-ı hakîkînin bekâsına işâret olunmuştur.

Şi‘ir li-Muharriri’r-Risâle:⁶²⁸

در کلهستانی کلی جانی بود
آن صفایش بوی رحمانی بود
بوی آن کل را طلب کرد نفس من
چون مشام دل رسد فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد جان من
چون مشام جان رسد فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد جان من
چون مشام سر رسد فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد سر من
چون رسد سر خفی فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد این خفی
سر اخفی را رسد فانی بود
سر اخفی چون رسد در مطلقش
قیدهای جمله بو فانی بود
آب آن کل را فوادی چون رسد
بوی باقی شد سوی فانی بود

Der gülistân-ı gülî cânî buved
Ân sefayeş bûy-i rahmânî buved
Bûy-ı ân gülî ra taleb kerd nefsi-i men
Çûn müşâm-i dil resed fânî buved [243/a]
Bûy-i ân gül ra taleb kerd dil-i men
Çûn müşâm-i dil resed fânî buved
Bûy-ı ân gül ra taleb kerd cân-i men
Çûn müşâm-i sır resed fânî buved
Bûy-ı ân gül ra taleb kerd sırr-i men
Çûn resed sırr-i hafî fânî buved
Bûy-ı ân gül ra taleb kerd ân hafî
Sırr-i ahfâ ra resed fânî buved
Sırr-ı ahfâ çûn resed der-i mutlakeş
Kaydhâ-yi cümle bû fânî buved
Âb-i ân gül ra Fuâdî çûn resed
*Bûy bâkî şôd sûy-i fânî buved*⁶²⁹

⁶²⁷ Vahl kelimesinin çoğuludur. Yerleşmek, oturulacak yer gibi anlamlara gelmektedir.

⁶²⁸ Aynı şiir için bakınız: Fuâdî, **Gülâbiyye**, Süleymaniye HME-2287, vr. 242/b-243/b.

⁶²⁹ *Bir gül bahçesinde can (veren/katan) bir gül vardı/Onun sefasının kokusu rahmanî idi//*

Ve râyihâ-i tayyibeye meyl ve muvâneset ahlâk-ı ruhtandır. Rûhâniyyet gâlib olsa ona mâil olup râyiha-ı kabîhadan ictinâb eder. Nitekim Hücetü'l-İslâm Muhammed bin Muhammed et-Tûsî el-Gazzâlî rahmetullâh buyururlar:

ومن خلق الروح النظر إلى وجود الحسان والموانسة بالورد والريحان كما قال ذوالنون المصري قدس صره: من [Zünnûn-ı Mısrî'nin (ö. 245/859) استأنس بالله بكل شيء مليح وبكل رائحة طيبة مما أباحه الشرع المطهر dediği gibi, “Her kim şeriatın mubah kıldığı hoş kokulu güzel şeyler yoluyla Allah ile ünsiyet oluşturabilirse; yaratılıştaki güzelliği görebilir.” İyinin ve güzelin varlığına güzel bir gözle bakmak ve onunla ünsiyet oluşturmak ruhun tabiatındandır.]

Ve Sultân-ı Enbiyânın kelâm-ı müselleslerinden ikincisi en-nisâ'dır. Ve bilâ-tafsîl beyân olunup ve te'vîlde nisâ-i suveriyye ile takrîr ve te'vîl olunur ise murâd-ı şerîfleri, ümmü'l-mü'minîn olan kendi zevcât-ı mutahharâtıdır. Kabîle-i Kureyş'ten ve Kureyş'in eşrâf ve sâdâtından şerîfu'n-neseb ve latîfu'l-hubb Hatîce bint-i Huveylid ibn-i Esed radiyallâhu anhâ'dır. Fâtıma-ı Kübrâ radiyallâhu anhâ hazretlerinin vâlide-i [268/a] mâcideleridir. Ve Sultân-ı Enbiyâ evvel onları tezevvüc etmişlerdir. Ve 'Arabî Kısasu'l-Enbiyâ'da rivâyet olunur ki, Hatîce radiyallâhu anhâ hazretleri bir gece vâkı'a-ı sâdıklarında görürler ki, âfîtâb u mâhitâb-ı âsumân bir sehâbdan inip ikisi bile mübârek dizlerinde karâr edip, zemîn ü âsumân nûr-ı bî-pâyânla pür-ziyâ ve rahşân olup, Hazret-i Hatîce'ye bu safâ ve nûrâniyyetle yakazân vâkı' oldukta, kalblerine dehşet ve rûhlarına heyemân ve hayret düşmeğin ol gûn savma niyyet ettiklerinden mâ'adâ nice gilmân ve cevârîlerin i'tâk ve fukarâ-i Mekke'ye çok mâl ve ni'met tasadduk ve infâk ettiler. Ve Sultân-ı Enbiyâ nûr-ı Hüdâ ile burc-ı sabâvetten 'âlem-i bulûğa tulû' edip Mekke-i Mükerrerme'de racûliyyet-i kâmileye vâsıl olduklarında, sadâkat ve istikâmette ve lütf u mürüvvet ü emânette ve 'ilm-i hikem u keremde ve cümle hâl-i muhteremde asla şebîh ü nazîri olmayıp ve asla kavlen ve fî'len muharramât ve fuhşîyyât dahi sâdır olmayıp sıfât-ı hamîde ile bir mertebe iştihâr buldular ki mücerred “Muhammed” ismiyle yâd olunmayıp “Muhammed Emîn” zikr-i celîli ile yâd olunurlardı. Ve Hatîce-i Kübrâ radiyallâhu anhâ hazretleri bu hâli müşâhede ettikte, kalblerinde emr-i ilâhî ile muhabbet-i sâdika pür-nûr zuhûr edip ve Hazret-i Sultân'a helâl olmak murâd-ı şerîfleri oldukta, ehîbbâ ve nüdemâsı “Bu bir gulâm-ı yetimdir. Eşrâf-ı ehl-i Mekke'den sana cânla tâlib olanlara varmayıp Ebû Tâlib yetimine mi varırsın?” dediklerinde, onlara cevâb-ı savâb için bî-hicâb-ı hitâb edip “Hûbda dizime inen şems u kamer bu Muhammed-i pür-hünerdir. Siz dürr-i yetîme yetimdir dersüz. Bu cânlar cânı ehl-i Mekke'den eşref olmak değil belki cümle 'âlem halkının eşref ve a'zamıdır” deyip Hazret-i Sultân'a sermâye için ziyâde mâl ve metâ' [268/b] verip, Meysere nâm 'abd-i me'zûnu ile Şâm-ı Şerîf'e ticârete gönderip ve bu seferde nice âsâr u kerâmât ve mu'cize-i pür hikmet zuhûr etti ki 'Arabî Kısas-ı Enbiyâ'da mestûr, elsine-i 'ulemâda mezkûr ve meşhûrdur.

Nefsîm o gülün kokusunu talep etti/Kokusu gönlüme ulaşınca fani olur//
Gönlüm o gülün kokusunu talep etti/Kokusu gönlüme ulaşınca fani olur//
Canım o gülün kokusunu talep etti/Kokusu sırra ulaşınca fani olur//
Sırrım o gülün kokusunu talep betti/Ulaştığında sırr-ı hafî fani olur//
Bu sır o gülün kokusunu talep etti /Sırr-ı ahfâya ulaşan fani olur//
Sırr-ı ahfâya mutlakına ulaşınca/Bütün bağlar fani olur//
O gülsuyu Fuâdî'ye ulaştığında/Kokusu fani olana doğru gider.

Ve Hatîce-i Kübrâ hazretlerinin ziyâde mâla kâdire oldukları ve Hazret'in mâl-ı Hatîce ile gınâ-i sûrî buldukları وَوَجَدَكَ غَنِيًا فَأَغْنَى [Duhâ, 93/8: “Seni hakîr bulup zengin etmedi mi?”] âyet-i kerîmesiyle sâbittir. Ve Sultân-ı Enbiyâ bu mâlla ziyâde gınâyâ vâsıl olup ve Hatîce-i Kübrâ hazretlerin sa‘âdetle tezevvüc edip ve tâc-ı ‘izzet ve mu‘cize ile tahtgâh-ı saltanat-ı nübüvvete cülûs müyesser oldukta, mâl-ı bî-pâyânları râh-ı Hüdâ’da i‘lâ-yi kelimetullâh için gazâyâ sarf edip, devlet-i zâhiriyye ve kâliyyesi devlet-i bâtniyye ve hâliyyeye tebdîl edip الْفَقْرُ فَخْرِي [Fakr, fakirlik övüncümdür.]⁶³⁰ buyurdular.

Ve zuhûr-ı nübüvvetlerinde ve Hazret-i Cebrâîl nüzûlünde Hatîce-i Kübrâ hazretlerinin çok âsârları zuhûr etmiştir. Tafsîl olursa kemâl-i latîflerine Hazret-i Hatîce’nin kendi şân-ı şerîflerine ve Sultân-ı Enbiyâ’nın râci‘ ve nâfi‘ olur çok menâkıb ve fazîlet vardır. Lâkin ‘ârife hâl ma‘rûftur. Hatta nübüvvet hâlin kemâkân müşâhede ettiklerinde evvel îmâna gelen Hatîce Anamızdır.

Müselles: Zîrâ hatunlarda evvel îmâna gelen Hatîce-i Kübrâ’dır. Ve sabîlerde evvel îmâna gelen Alî-yi Murtezâ’dır. Ricâlde evvel îmâna gelen Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh hazretleridir. İnşâallâh kelâm-ı müsellesler menâkıbında tafsîl olunur.

Müselles: Sultân-ı Enbiyâ’nın dokuz zevcât-ı mutahharâtlarının her birini nice fezâil-i ‘aliyye ve menâkıb-ı seniyyeye mazhar olmuşlar idi. Amma üçünde hâl ve kemâl ziyâde idi. Evvelkisi Hatîce hazretleridir ki zikrolundu. İkincisi Hazret-i Âişe radiyallâhu anhâdır.

Rivâyet olunur, emîn-i vahy-i celîl Cebrâîl aleyhisselâm [269/a] evrâk-ı cennetten bir varaka üzerine nakş ve tasvîr olunmuş bir sûret-i hasene-i cemîle getirip “Yâ Muhammed! Bu sûretin sâhibi gökte cümle melâike-i mukarrebîn içinde size ‘akd-i nikâh olunmuştur. Onu bulup tezevvüc edin.” dedi. Sultân-ı Enbiyâ dahi eşrâf ve a‘yân-ı ashâb-ı ‘izâma ‘arz ettiklerinde Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh safâ ve surûla “Yâ Resûlallâh! Benim sulbiyye kızım ve sizin câriyeniz Âişe’dir.” buyurdular. Ve bu husûsta tafsîl-i menâkıb ü kâl ve Hazret-i Âişe hakkında fezâil ü hâl çoktur. Muhassalu’l-keâm ‘indallâhi’l-Meliki’l-‘Allâm olan nikâh-ı ma‘nevî üzere ‘akd-i nikâh-ı sûrî dahi müyesser oldu.

Üçüncüsü Ümmü Hânî annemizdir ki gâyetle sâdika ve ‘âbide ve sâliha ve zâhide ve umûr-ı dîn-i Muhammed’de ziyâde mücâhide idi. Ve Sultân-ı Enbiyâ’ya sâir hizmet-i ferâhfezâlarından mâ‘adâ a‘mâl-i şer‘iyyelerine dahi mu‘âvenetleri olduğu ecilden kemâlini ümmühât için bir savm gecesinde Hazret-i Sultân sahûr ta‘âmı yerlerken bir lokma ta‘âm eli koyup Ümmü Hânî radiyallâhu anhâ hazretleri “Yâ Resûlallâh! Ol ta‘âmı niçin ekl etmediniz?” dedikte onlar dahi “İnşâallâhu’s-Settâr onunla akşam savmı iftâr ederiz” deyince tevekkül ‘alallâh ve tefvîz ilallâh sıfatı ve gayreti kalblerine galebe edip “Yâ Resûlallâh! Ol zamân ta‘âm bulunmaz mı? Bu hâl ü ‘amel sizin gibi nebiyy-i sâdika ve resûl-ı fâika hiç lâyük değildir.” buyurdular.

Müselles: Ve Sultân-ı Enbiyâ Ümmü Hânî annemizin kuvvet-i dîniyyelerin ve sıfât-ı yakîniyyelerin müşâhede etmeğin bir mahalde buyurdular: “Üç kimesne, yevmü’l-kıyâmette üç kimesne ile tefâhhur etse gerektir: Hazret-i ‘Îsâ aleyhisselâm Meryem ile ve Hazret-i İbrâhîm Sâre anamızla ve ben dahi Ümmü Hânî ile tefâhhur ederiz.” buyurdular. Hatta Ümmü

⁶³⁰ Aclunî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, s. 87, (1835).

Hânî anamızın meşreb ve kevkepleri ferhunde-kâl olmakla [269/b] kıraâtları her husûsta mübârek ve kuvvet-i bahş olduğundan tâc-ı mi'râcla kurb-ı Hak'ta ve evc-i 'izzette vuslat-ı Zât-ı Yezdân müyesser olup Sultân-ı Vâsılın olmaları onları beytûtel⁶³¹ ettikleri gece vâkı' olmuştur.

İmdi ey cân-ı 'âlim/'âlem ve sâmi'-i kelâm-ı ehl-i kalem Sultân-ı Enbiyâ bunlar ki nisâ-i kübrâ haklarında nice خُبَّبَ إِلَى مِنْ ذُنُوبِكُمُ النَّسَاءُ buyurmuşlar. Ve husûsan onlara meyl ü muhabbetleri şehvet-i nefşânîyye ile olmayıp belki şehvet-i rûhânîyye ile olmuş idi. Nitekim Kutbu'l-Aktâb ve Şeyhu'l-Ekber 'âlicenâb hazretleri *Fusûs-ı Hikemiyye*'lerinde bu ma'nâ-yı gâmizi tahkîk etmişlerdir. Ehline ma'lûmdur.

Lâyiha: Ve Hazret-i Sultân'ın nisâyâ muhabbet gösterdiklerinde ümmetini fasl-ı nikâha ve tezevvüce dahi tergîb vardır. Zîrâ icâd-ı 'âlem ve hilkat-i âdemden murâd vücûd-i 'ilm ü ma'rifettir. Ve 'âlemde 'ilm ü ma'rifet hâsıl ve dâim olmaz, illâ tenâsül ve tevâlüd ile olur. Ve tenâsül dahi hâsıl olmaz, illâ teehhül ile olur. Ve teehhülün ve tenâsülün fazîleti katî çoktur. İhtisâr kasd olundu. Ve ehemmi-i murâd bu kelâmdan fehm oluna.

Müselles: Ve teehhül üç vecihle üç kimesneye lâzımdır. Bir kimesne tekâzî-i nefş⁶³² onda gâlib olup sıfat-ı şehevât-ı nefşânîyye galebesinden harâma meyl gösterse tahsîl-i 'iffet ü ihlâs ve dünyâda ve âhirette rüsvâyılıktan ve 'azâb-ı nârdan halâs için ona teehhül farzdır.

Ve bir kimesnenin fi'il-i şenî'a ve hâle meyl-i küllîsi olmayıp ve lâkin irtikâb ü ibtilâdan ziyâde havf ü hazer etse teehhül ona sünnettir.

Ve bir kimesnede bu havf ü ibtilâdan biri olmayıp teehhüle ihtiyâcı yokken mücerred sünnet-i Resûlullâh ile 'amel ve dahi tenâsül murâd edip ümmîddir 'Benden bir veled-i sâlih ve 'âlim ü fâzıl ve 'ârif ü kâmil tevellüd edip menâfî'-i ilâhiyye zuhûr ede.' [270/a] diye murâd etse, ona teehhül müstehabdır.

Sâlis-i Müsellesât-ı Resûlullâh: Ve Sultân-ı Enbiyâ sallallahu teâlâ hazretlerinin kelâm-ı müselleslerinden üçüncüsü قُرَّةٌ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ ["Gözümün aydınlığı namazda kılındı."]

Lâyiha: Tıyb ve nisâdan salâtı te'hîr ettiklerine hikmet, 'a'mâl-i dünyâdan bana ve size sevgili olup ve menâfî' ve safâsı âhirette zuhûr eden namâzdır' demek ola. Ve dahi mutlakan 'ikâmet-i salât' demeyip قُرَّةٌ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ buyurdular ki kendilerin şâhide-i rubûbiyyette ve mücâhede-i 'ubûdiyyette kemâl ve hâllerine işârettir. Ya'nî onların namâzı mücerred kıyâm ve rukû' ve sucûd olan erkân-ı ma'lûma ve ef'âl-i mahsûsa makâmında ve hâlinde kalmayıp, fenâ ve bekâ tahsîli ile dil ü cân 'âleminde mükâşefe-i sıfât ve müşâhede-i zât müyesser olmakla olan 'ibâdet-i hakîkiyyelerine dahi işârettir.

Müselles: Ve ikâmet-i salâtın zuhûru insânda üç nev'dir. Evvelki, musallî erkân-ı salâtı kemâ yenbağî edâ eder. Ve lâkin huşû'-ı kalbîsi olmadığı ecilden namâzında ihsân bulunmayıp ma'bûd-ı bil'l-Hak'tan gafletle edâ eder.

İkincisi, eğer ki Sultân-ı Enbiyâ gibi şuhûd-ı tâmla kılamaz. Ve lâkin فَأَعْبُدْ رَبَّكَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ [Rabbini görüyormuş gibi ibadet et. Sen onu görmesen de o seni görüyor]⁶³³

⁶³¹ Ev sahipliği ettikleri.

⁶³² Nefsin zorla istemesi, sıkıştırması.

⁶³³ Müslim, *Sahîh*, İman, 5-6.

mefhûmunca Hak Teâlâ'dan gâfil olmayıp dil ü cân 'âleminde Hakk'ı görmezse de görür gibi edâ eder. 'Ulemâ-i 'ârifin ve meşâyih-i müşâhidîn katında 'ibâdetle ihsândan murâd bu hâldir.

Üçüncüsü, Sultân-ı Enbiyâ'dan istirşâd ve dirâsetle tekâmül-i hâl eden 'ârif-i vâsıl ve mürşid-i kâmil hizmetinde tahsîl-i ma'ârif ve tekâmül-i hakâyık edip şuhûd-ı tâmla tecelliyât-ı ilâhiyye makâmına vâsıl olan 'azîzler, namâzın Hakk'ı görür gibi kılmaz, belki müşâhede-i Zât ve sıfât-ı Hakk edip mu'âyene ile kırlarlar. Ve Kādî Beyzâvî ve Ebû's-Suûd aleyhimâ rahmetullâhi'l-vedûd hazretleri بِإِيَّاكَ نَعْبُدُ [Fâtîha, 1/4: "Yalnızca Sana kulluk ederiz."] tefsîrinde bu mu'âyene ve müşâhede üzere tahkîk ve hâl-i 'ârif-i işâretlerinde [270/b] terkîk etmişlerdir. وَقَالَ عُمَرُ ابْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمْ يَتَّهَبْ لِلصَّلَاةِ قَبْلَهَا حُضُورٌ لَمْ تَقْرَ عَلَيْهِ فِيهَا Ya'nî ["Bir kimesne namâza şurû' etmezden mukaddem heybet-i ilâhiyye ile kalbine havf ve haşyetullâh gelmeyip namâza gafletle şurû' etse Sultân-ı Enbiyâ'nın فِرَّةً عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ buyurdıkları hâle mazhar olamaz."] Hatta rivâyet olunur ki, Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh abdeste şurû' ettikleri zamânda 'Acaba ben huzûr-ı Hakk'a varıp ve hakk-ı salâtı edâ etmeye kâdir ola mı?' diye 'azamet-i ilâhiyyeden mübârek benizleri ağarırdı.

İmdi, namâza şurû' eden kimesne nefisle ve şeytânla mücâhede ve muhârebe etmek gerektir ki, kalbinden vesâvis ve havâtırı tard edip huzûr-ı tâmla namâz kılmaya mehmâ emken kâdir ola.

Ve bu ma'nâdandır ki, 'ukalâdan biri إِمَّا سَمِيَ الْمِحْرَابُ مِحْرَابًا لِأَنَّهُ مَوْقِعُ الْمُحَارَبَةِ Ya'nî ["Mihrâba mihrâb tesmiye olundu, namâza vesvese ve hâtıra verenler ile muhârebe mevzi' olduğu içindir."]⁶³⁴ Ve herkes bu mertebeye mâlik ve kâdir olmaz. Hemân mü'min-i 'âkil oldur ki, kâdir olduğu meretebe namâzla her vakitte huzûr-ı Hakk'ta bulunup "Yâ Rabbi, sana lââyık namâza kâdir değilim, 'âcizim" diye 'acz ü kusûrun bilip tazarru' ve niyâzla 'özü izhâr ve kâdir olmadığın âşikâr etse Hüdâ-yı Perverdigâr ve Gaffâr ümmîddir ki namâz ü niyâzın kabûl ede.

Beyt:

بندہ همان به کہ ز تقصیر خویش
عذر به درگاه خدای آورد
ورنه سزاوار خداوندیش
کس نتواند کہ به جای آورد

Bende hemân bih ki zi-taksîr-i hîş

'Özr be-dergâh-ı Hudâ âvered

Ver ne sezâ-vâr-ı Hudâvendîş

*Kes ne-tevâned ki be-cây âvered*⁶³⁵

[Hakk'a şükür eylemenin bir yolu vardır, bir tek:

O da îfâda olan aczinikrâr etmek

Yoksa Rezzâk-ı Kerîm'e yaraşır surette

⁶³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 306, "h-r-b" maddesi.

⁶³⁵ Sa'dî-i Şirâzî, *Gülistân-ı Sa'dî*, s. 13.

*Bu şükür borcunu hakkıyla kim ifâ edecek?*⁶³⁶

Amma mü'mine lâyıktır ki, ihmâl ü tekâsül etmeyip Hazret-i Resûlullâh ve ümmetinden 'ulemâ ve ehlullâh gibi kemâkân sa'y-ı belîğle sa'y ü 'azîmet edip sa'y-ı belîğinden sonra 'âciz olursa izhâr-ı 'özl etmek gerektir. Ne ân ki sa'y ü mücâhede etmeyip verâ-yı lisândan izhâr etse makbûl değildir: Hemân ânen fe-ânen yolda bulunup makâm-ı 'ubûdiyyeti elden koma ki, 'âkıbet hayırlığı bulasın, yohsa yabanda gezip [271/a] Hakk huzûrunda bulunmayanın 'özü makbûl değildir. Herkes ne hâlde ise ol hâlinde Rabbu'l-âlemîni unutmayıp dînen ve âhireten ona durmak gerektir.

Beyân-ı Müsellest-ı Ebû Bekir es-Sıddîk: Sultân-ı Enbiyâ sallallâhu aleyhi ve sellem ashâb-ı 'izâm huzûr-ı kirâmalarında bu kelimât-ı müsellese-i mazhar-ı kemâlâtı beyân ettiklerinde, evvelen Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh derûnlarında Sultân-ı Enbiyâ'ya sıdkla mukarrer olan ahvâllerin izhâr ve kemâllerin iş'âr edip ve onları kelimât-ı dürer-bârlarına teşebbüh kasdına kelimât-ı müsellese telaffuzuyla *مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ حُبِّ إِلَى* deyip evvel kelâmalarında *النَّظَرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ* buyurdular. Ya'nî "Âlem-i kesrette zuhûr eden ef'âlden bana sevgili olanın biri cemâl-i bâ-kemâlleri mir'ât-ı cemâl-i Hüdâ-yı zü'l-celâl olan Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem vücd-ı şerîflerine nazar etmektir" buyurdular.

Eğer bir 'âşık-ı sâdıkın mahbûbu hâzır olmasa *من أحب شيئاً أكثر ذكره* [Kişi sevdiği şeyi çokça anar.] mefhûmunca dâima zikri dilinden, fikri kalbinden gitmeyip hayâl-i dîdâr-ı yâriyle eğlenir. Ve eğer sevdiği hâzır olsa müşâhede ve mu'âyene müyesser olmakla zikr ü fikrden ve tahayyül-ı hayâlden kalıp dâimâ gözün ayırmayıp cemâline nazar etmek ister. 'Ârife bu remz-i latîf ma'rûftur.

Lâyiha: Ve nazar-ı sarîh ve şuhûd-ı sahîh oldur ki, cemâl-i yâre nazar ettikte kuvvet-i kalbiyye ve rûhiyye ve sırrıyye ile nazar ede. Zîrâ 'ârif mükâşife ma'rûftur ki, bir ehl-i nazar eşyâdan bir şey'e nazar etse çeşm-i cismânîden nazar edip gören evvel gözdür diye hayâl eder, amma öyle değildir. Evvel şey'i gören kuvvet-i kalbiyye ve çeşm-i rûhânîdir. Ancak çeşm-i cismânî çeşm-i cenânî ve rûhânîye bir revzen-i güşâde⁶³⁷ hükmündedir. Meselâ bir kimesne bir müzeyyen odanın içinde dururken revzeni kapatmış olsa taşrasında olan eşyâdan birin göremez. Amma revzen güşâde olsa taşrasında olan şey'i gören revzen değildir, oda içinde olan nâzır ve râidir. Ancak revzen görmeye [271/b] bir vesiledir. Ve bu ma'nâ ehline ma'lûmdur.

Kelimât-ı Hakîkiyye: Sultân-ı erbâb-ı tasdîk u tahkîk Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh Sultân-ı Enbiyâ'nın mir'ât-ı rûy-ı Hudâ-nümâlarına nazar-ı rûhânî ve hakkânî ve şuhûd-ı 'irfânî ve rabbânî ile nice nazar etmesinler ki! *من أحبني فقد أحب الله* [Beni seven Allah'ı sevmiş olur]⁶³⁸ buyurdıkları üzere onları sevmiş olacak. Onlara nazar-ı muhabbetle nazar eden Allah'ı görmüş olur. Ve Sultân-ı vâsılîn ve burhân-ı müşâhidîn Molla Câmi' kaddesallâhu'l-emîn hazretleri Sultân-ı Enbiyâ'nın vücd-ı şerîfleri âyine-i zât ve mir'ât-ı

⁶³⁶ Çeviri için bkz: Şeyh Sa'dî, **Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-**, s. 25. Aynı beyitleri Veled Çelebi şu şekilde tercüme etmiştir: "Bende hemân taksîrinden dolayı dergâh-ı ilâhiye arz-ı i'tizâr eylemelidir yoksa zât-ı ecell-i a'lâsına lâyık tâatı kimse ifâ edemez." Bkz: İbrahim Kunt- Mehmet Emin Şen, "Veled Çelebi'nin Hayru'l-Kelâm Adlı Eseri", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2016 (36), s. 257, dpt. 48.

⁶³⁷ Açık pencere, revzen: pencere.

⁶³⁸ Benzer anlam çerçevesine sahip hadisler için bkz: Mehmed Sofuoğlu (çev.), **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987, I, s. 170 ve XV, s. 7069.

sıfât olduklarına Rubâ‘iyyât-ı mazhar-ı hakâyık-ı ilâhiyyelerinin evâilinde:

Rubâ‘iyye:

شاه عربي قبله ارباب نجات
كائنه ذات أمد ومرآت صفات
در پیروی اوست علو در خات
لا زال عليه زاکیات الصلوات

[Zât-ı şerifi Allah’a ayna olan Şâh-ı Arab ki o, necât ehlinin kıblesi (yani kurtuluşa erenlerin yegâne rehberi)dir. Yüce derecelere ulaşmak, ancak onun izni takip etmekle mümkündür. Her dâim en temiz salvâtlar ona olsun.]⁶³⁹ buyurmuşlardır. Ve mükâşefe-i sıfâtullâh ve müşâhede-i zâtullâh İmâm-ı Hümâm ‘âlim-i rabbânî Hazret-i eş-Şeyh İmâm-ı Kâşânî kaddesallâhu sırrahu’s-subhânî hazretleri ıstılâhât-ı ehl-i hakâyık beyân etikleri *Istılâhât* nâm kitâb-ı müstetâblarında Hakikat-ı Muhammediyyeden murâd ne idüğün beyân ettiklerinde:

الْحَقِيقَةُ الْمُحَمَّدِيَّةُ: هِيَ الذَّاتُ مَعَ التَّعْيِينِ الْأَوَّلِ فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى كُلُّهَا

[el-Hakikatü’l-Muhammediyye: İlk taayyünle birlikte olan zâttır. Bütün güzel isimler ona aittir ve o ism-i a’zamdır.]⁶⁴⁰ buyurdularından mâ‘adâ yine kitâb-ı mezbûrede:

صُورَةُ الْحَقِّ: هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِتَحَقُّقِ بِالْحَقِيقَةِ الْأَحَدِيَّةِ الْوَاحِدِيَّةِ

[Hakk’ın Sûreti: Ahadiyyet ve vâhidiyyetin hakikatini gerçekleştirdiği için Hz. Muhammed (sav)’dir.]⁶⁴¹ dahi buyurmuşlardır. ‘Ârif-i ehl-i ma‘ârife bu kelâm-ı pür-esrârın mefhûmu ma‘lûmdur, tercüme lâzım değildir.

Sâni-i Müsellesât-ı Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh: Ve Hazret-i Sıddîk kelâm-ı müselleslerinin ikincisinde, [Resûlullâh yolunda infak etmek] التَّفَقُّهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ buyurdular. Bu dahi kemâl-i muhabbetlerine ve muhabbet u îmânlarının sıdkına şâhid-i sâdiktır. Zîrâ muhabbet-i sâdik mahbûb-ı ‘aşkına zâhir ü bâtın ve sûrî vü ma‘nevî ve kalîl ü kesîr ve hakîr ü hatîr kâdir olduğun infâk u bezl u îsâr etmese [272/a] mahbûbun rızası müyesser ve vuslatı mukarrer olmadığına, وَمَا تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَلَا تَنْفِقُوا [Âl-i ‘İmrân, 2/92: “İnfâk etmedikçe iyiliğe ulaşamazsınız.”] âyet-i kerîmesi nass-ı kâtî‘ ve şâhid-i lâmi’dir. Bu ecilden Hazret-i Sıddîk da fenâ-yi sûrî vü ma‘nevî cezbese zuhûr edip, mahbûb-ı hakîkînin rızâ ve rahmetin ve mahbûb-ı hakîkî vuslatına vesîle olan Habîb-i Hüdâ’nın rızâ ve şefâ’atin murâd edip, mâl ü menâl-i bî-nihâyelerin Sultân-ı Enbiyâ’nın himmât-ı lâzîmelerine ve gazâyâ giden gâzi-i mücâhidlerin levâzımına ve Ashâb-ı Suffa’dan ve gayriden fukarâyâ bi’l-küllîyye bezl ü infâk edip libâsları bir köhne ‘abâ ve firâşları bir köhne berpa⁶⁴² kalmış idi. Ve bu menkıbe-i seniyyeleri kütüb-i mu‘teberede mestûr ve elsine-i ‘ulemâda mezkûrdur. Ve bu sebepten ‘Aşere-i Mübeşşere bi’l-cenne olduklarından mâ‘adâ Sultân-ı Enbiyâ’nın saltanat-ı zâhiriyye ve bâtınıyyelerine lâayık olup hilâfet-i hakîkî ile kutbiyye-i kübrâyâ ve hilâfet-i sûriyye ile hükûmet-i ‘uzmâyâ vâsıl olup ve bu zikr-i cemîl ile ‘âlemde nîk-nâm ve memdûh u mahbûb-ı enâm oldular. Ve bu infâkları delîl-i sarîhtir ki, مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا [Ölmeden önce

⁶³⁹ Molla Cami, **Şerh-i Rubâiyyât: Vücûd ve Vahdet-i Vücûda Dair Rubailer ve Şerhleri**, Tahîrû’l-Mevlevî (çev.), Abdurrahman Acer (haz.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014, s. 52-53, 2. rubai.

⁶⁴⁰ Abdürrezzak Kâşânî, **Sûfilerin Kavramları: Istılâhât-ı Sûfiyye**, Abdürrezzak Tek (çeviri ve şerh), Bursa: Bursa Akademi, 2014, s. 22.

⁶⁴¹ Kâşânî, s. 80.

⁶⁴² Berpa: Ayakta, ayak üzerinde, dik.

ölünüz.]⁶⁴³ mûcibince fenâ-yi sûrîleri ve ma'nevîleri kemâlde olup kemâkân fenâ-fillâh makâmına hâlen ve zevkan vâsıl olmuş olalar. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ Ashâb-ı bâ-safâya mahall-i terğîb-i fenâda hitâb edip “Cism-i cânına merkad olup fenâ-yı tâmma vâsıl olmuş meyyit-i müteharrik görmek isterseniz, karındaşım Ebû Bekir’e nazar edin.”⁶⁴⁴ buyurdular.

Nazm li-Muharriri’r-Risâle:

Gitti cismim geldi cânım yerine

Gitti cânım geldi cânân yerine

Ölmeden cânâna cânın vermeyen

Bulmayıp derdine dermân yerine

Sırr-ı cânı ve fedâsın anla kim

Duymayan bu râzı her ân yerine

Evliyâ sırrın u cânın hâlini

Bilir ol kim gelir ‘irfân yerine

‘İyd-ı vaslına Fuâdî erişip

[272/b] *Verdi cânın bunda kurbân yerine*⁶⁴⁵

Sâlis-i Müsellesât Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh: Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh kelâm-ı müselleslerinin üçüncüsünde [Resûlullâh’ın emri altında olmak] buyurdular. Sultân-ı Enbiyâ’nın zîr-i yedlerinde ve taht-ı tasarruflarında olmak sevgili olduğu kemâl-i ‘ubûdiyyetlerin izhâr ve kemâl-i teslimlerinde iş‘ârdır, derler. ‘Âlem-i ecsâmda saltanat-ı sûriyyeleri mukarrer olduğu gibi ‘âlem-i ervâhta ve ezel-i âzâlde dahi saltanat-ı ma‘neviyyeleri onlara ma‘lûm olmuş idi.

Hikâyet: Bu hâle münâsib rivâyet olunur. Bir gün Hazret-i Sultân-ı Enâm Ashâb-ı ‘izâm huzûrunda buyurdular ki, “Hüdâ-yı Mûte‘âl ve Kâdir-i bî-zevâl ‘âlem-i ervâhta benim rûhum ile Ebû Bekir rûhuna hitâb-ı kudsî ile emr u hitâb edip ‘Yâ rûh-ı mutahharlar! Sahrâ-yı ‘âlem-i ervâhta müsâbaka edip benim asl-ı zâtım meydânında mikmâd sıfatıma gelince sekirden hanginiz evvel gelirse, mihr-i saltanat-ı nübüvveti ona vereyim’ dedikte, rûhlarımız mahall-i mâ-i hûra gelince müsâbaka ettiler. Amma benim rûhum Ebû Bekir rûhun bu kadarca geçti” diye ol meclis-i şerîflerinde mübârek şehâdet bir parmakları ile mübârek vüstâ parmakların birbirine zamm edip ‘Şehâdet parmağımdan vustâ parmağım ne kadar ziyâde ise benim ruhûm meydân-ı Yezdân’a bu mikdâr ileri geldi’ işâret buyurdular.⁶⁴⁶ Ve bu ma‘nâya münâsib rivâyet olunur: Sultân-ı Enbiyâ’ya [Ahzâb, 33/45: “Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”] hükmü ile risâlet ve nübüvvet verilip ve dahi اِدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

⁶⁴³ Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, II, 29.

⁶⁴⁴ Hasan Hüseyin Top, **Mesnevî-i Mânevî Şerhi**, III, İstanbul: Rûmî Yayınları, 2011, s. 534.

⁶⁴⁵ Bknz: Ömer Fuâdî, **Divânçe-i İlahiyât**, Mustafa Tatçı, Mustafa Sever (haz.), Ankara: Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, 2012, s. 73.

⁶⁴⁶ Bu hadisin farklı bir versiyonu için bkz: Şemseddin es-Sivasî, **Menâkıb-ı Çehâr Yâr-i Güzîn**, İstanbul: Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye Matbaası, 1309, s. 17 (18.menkıbe).

[Nahl, 16/125: “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır!”] mûcibince halkı îmâna da‘vete emr olunduklarında senâdîd-i Kureyş’in⁶⁴⁷ nefislerinde ‘inâd ve istikbâr [273/a] ve kalblerinde ziyâde inkâr etmeğin hakîmâne da‘vetle ve mev‘ize-i hasene ile da‘vet kasdına isti‘câl etmeyip bu sırr-ı ilâhîyi acaba evvel kime ifşâ etsem diye tefekkür ve tahayyürlerinde vahy-i ilâhî ile Ebû Bekir es-Sıddîk hazretleri hâtır-ı şerîflerine gelip ‘Ebû Bekir ber sıdkı ve i‘tikâdî gâlib bir kimesnedir. Evvel onlara ifşâ ve izhâr edeyim.’ diye hâne-i pür-safâlarına ‘azîmet ettiler. Ve bundan akdem Ebû Bekr es-Sıddîk radiyallâhu anh hazretlerinin kalb-i kâbil-i hidâyet ve rûh-ı fâiz-i ‘inâyetlerine bi-ilhâmillâh lâyih ve zâhir oldu ki, esnâm-ı bed-nâm ‘ubûdiyyete lâyük olmayıp ve onlara ‘ibâdet harâm olup, bâtil-ı mahz olduğuna vâkıf olup ve lâkin ‘ubûdiyyete lâyük olan ma‘bûdun bi’l-hakka ‘ârif olmayıp, kemâl-i hayret ve ıztırâbda iken bi-ilhâmillâh onların dahi hâtıralarına geldi ki, ‘Muhammed Emîn bir sâdik ve ehl-i Hakk ve sırdaş olmağa müstehak zât-ı şeriftir. Bu sırrı ben ona keşf edeyim. Ümmîddir ki, def‘-i hayret ve ma‘bûdun bi’l-hakka ma‘rifet müyesser ola!’ diye onlar dahi Hazret-i Muhammed Emîn’in hâne-i sa‘âdet-i karînlerine giderken yolda birbirlerine rast gelip her biri cânibeynden sırr-ı hafilerin ifşâ-i tâmm ve murâd-ı şerîflerin i‘lâm ve ifhâm ettiklerinde, Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Efhâm sallallâhu aleyhi vesellem ‘Yâ Ebâ Bekr, emîn-i vahy-i celîl Hazret-i Cibrîl nüzûlü ile ve Kur’ân-ı ‘Azîm inzâlî ile bana min ‘indillâh nübüvvet ve risâlet verildi.’ diye tebşîr edip ve hall-i eşkâline müte‘allik ba‘zı kelâm edince, Hazret-i Sıddîk asla teennî ve tereddüd etmeyip kemâl-i sıdkla fi’l-hâl îmâna geldiler. Bârekallah. ‘Âlem-i ceberût ve lâhûtta olan hâl-i pür-esrâr ‘âlem-i mülk ve melekûtta dahi bu vechile zâhir ve âşikâr oldu. Ve bu ecilden Hazret-i Sıddîk [273/b] حُبِّ إِلَى أَنْ أَكُونَ فِي تَحْتِ يَدِ [“Bana Resûlullâh’ın emri altında bulunmak sevdirdi.”] buyurdular. İki dahi bu hâle lâyük ve sezâvardır.

Beyân-ı Müsellesât-ı Hazret-i Ömer el-Fârûk radiyallâhu anh: Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk kelâm-ı bâ-savâbların itmâm ettiklerinde, Ömer Fârûk radiyallâhu anh hazretleri dahi kelâm-ı müselles ile حُبِّ إِلَى مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثَ [“Bana dünyânızdan üç şey sevdirdi.”] deyip evvel kelâmlarında الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ [İyiliği emretmek] buyurdular. Zîrâ kuvvet-i dînde ziyâde salâbet ve mehâbetleri ve a‘mâl-i şer‘iyyede kemâl-i sadâkat ve istikâmetleri var idi. Bu ma‘nâ şânlarında mukarrer olduğundandır ki Sultân-ı Enbiyâ ‘Eğer benden sonra peygamber gele idi, Ömer gelirdi.’ buyurdular. Bârekâllah. Kemâline ancak evveldir.(?)

Ve Hak Teâlâ mü’mini emr-i ma‘rûfa terğîb ve a‘mâl-i seyyieden terhîb edip كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ [Âl-i ‘İmrân, 3/110: “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder.”] buyurdu. Ümmet-i Muhammed emr-i ma‘rûf ve nehy-i münker ile gayri ümmetlerden hayırlı olacak, emr-i ma‘rûfla ‘amel eden ‘âlim-i muttakî dahi etmeyenlerden hayırlı olup Allah Teâlâ’ya kurbu ziyâde olur. Ve istikâmet ve ‘adâleti ziyâde olup, emr-i ma‘rûfa ziyâde meyilleri olup ve hukûk-ı nâsî hilâfetleri zamânında ziyâde ri‘âyet ettikleri ma‘nâdan rivâyet olunur ki, rızâ-yı Hakk ve himâyet-i halk için bu gece kullarıyla ta‘assüs⁶⁴⁸ ve ahvâl-i ‘ibâdullahı tecessüs ederlerken bir fakîrâne yapılmış ev yanına murûr ettiklerinde, ol evden niyâzla zâhir olur bir âvâz gûş edip ve eğlenip akdâmla istimâ‘ ettiler ki, bir fakîre ve Beytü’l-mâlden nafakaya

⁶⁴⁷ Kureyş’in ileri gelenleri.

⁶⁴⁸ Teassüs: Geceleyin ava gitmek anlamında bir sözcük.

ihtiyâç ile harîde⁶⁴⁹ karıcık ‘Yâ Ömer! Seccâde-i Resûlullâh’da ‘adâlet ve insâf iddi’â edersin. Amma ben fakîre üç gündür aç kaldım. Beytû’l-mâlden beni ekmeyip felâkette kaldım. Yevm-i kıyâmette Sultân-ı Enbiyâ huzûrunda acaba ne cevâb [274/a] verirsin? Yâ Rab! Beni gayre ihtiyâç etme, hazâin-i gaybiyenden beni sen doyur!’ diye niyâz eder. Hazret-i Ömer bu kelâmı işitince hüzün ve hayretle evine varıp, ba’zı zahîre alıp, bi’z-zât kendisi götürüp ona teslim ve istihlâl etti.

Sâni-i Müsellesât-ı ‘Ömer el-Fârûk: Kelâm-ı müselleslerinin ikincisinde “nehy-i ‘ani’l-münker” buyurdular. Ve emr-i ma’rûf, vâfliler ve hâkimler ve şerî’atten ehl-i tasarruf olan ‘âlim-i muttakiler halkı iyi hâle terğîb ve a’mâl-i sâliha işlemeye telkin ve irşâd etmeye derler. Ve nehy-i münker, zıkr olanlar mu’în-i dîn-i Muhammed olup fâsıkları fîsk u fücûrdan ve ehl-i fesâd-ı fesâddan men’ u nehy etmeye derler.

Müselles: Bu dahi üç nev’dir. Biri darb ve hablle olur ki ehl-i şer’ hâkimler ve ehl-i ‘örf vâfliler hâlidir ki, insâf-ı ‘adâletle ve havfullâh ve istikâmetle haml ederlerse tasarrufları sebeb-i ‘afv-ı zünûb u âsâm ve bâ’is-i vücûd-i nizâm-ı ‘âlem olur. Biri dille söylemek ile olur ki, ehl-i takvâ ve ehl-i ‘ilm kimesneler hâlidir ki mev’ize-i hasene ile va’az ve nasîhat eden ‘âlimlerdir. Onlar dahi garaz-ı dünyeviyye ile söylemezler ise sözü nâkid olur. Ve biri dahi kalble olur ki, ol dahi ne min yed kâdir ve ne cisme kâdir ve ne dille söylemeye kâdirdir. Onun nehy-i münkeri kalble olur, fâsık ve fâcirlerin ettiği fi’ili kalble inkâr edip ancak kendi nefsin men’ ve nehy eder. Sultân-ı Enbiyâ bunun hakkında *وذلك أضعف الإيمان* [“Bu îmânın en zayıf derecesidir.”]⁶⁵⁰ buyurmuşlardır. Hiç olmayacak ehl-i îmân içinde bu ma’nâ bilinmek lâzımdır. Eğer bu hâl olmasa dîn yıkılır.

Hikâyet: Ve Hazret-i Ömer’in nehy-i münkerde ve ‘adâlette kemâ yenbağî ihtimâmlarındandır ki, bir tâze oğulları hummâya mübtelâ olup bi-emrillâh mümtedd⁶⁵¹ oldukta, bir kimesne ‘şarâb iç, balğamı ve safrayı [274/b] def’-i kat’ edip hummâdan halâs olursun!’ deyip, ol dahi içip, el-iyâzü billâh mest iken bir hâtûna cebren fi’l-i şenî’ dahi vâkı’ oldukta, şer’-i şerîf ile ‘âmil Ömer-i Fârûk u ‘Âdil hazretleri vâkıf olup ‘Oğlum dünyâda cezâsın bulup âhirete kalmasın ve hem gayre ‘ibret olsun’ diye bir kuluna ‘hadd-i zinâ yüz kamçı vur!’ deyip, emr edip, kul dahi ikâmet-i had ederken mizâcî hummâdan za’îf olmakla tahammül edemeyip, doksan kamçıya vardıkta intikâl edip, kul dahi intikâl ettiğın haber vericek

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ [Nûr, 24/2: “Onlara acımayınız.”] âyet-i kerîmesi hükmüyle ‘amel edip onun dahi meyyitine vurur. *فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةً جَلْدَةً* [Nûr, 24/2: “Her birine yüz sopa vurun.”] ‘Hükmüyle yüz tamâm olsun’ buyurdular. *سُبْحَانَ اللَّهِ فَاَتَقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ* mefhûmunca, hak takvâ ve nehy-i münkerde ihtimâm-ı tâmm ise ancak ola. Hazret’in nehy-i münkerde bu kadar ihtimâmı olmakla cemî’ ‘âlemin kalbine korku düşüp, onun zamânında kimesne me’âşiye irtikâb edemeyip ve asla ehl-i fesâd zuhûr edemezdi.

Hikâyet: Hazret-i Ömer’in nehy-i münkerde ihtimâmları ve halkın onlardan havfi

⁶⁴⁹ Dul anlamında, erkek eli değmemiş kız.

⁶⁵⁰ Aslı, “Kim kötü ve çirkin bir iş görürse onu eliyle düzeltsin; eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse, kalben karşı koysun. Bu da imanın en zayıf derecesidir.” Hadis için bkz: Müslim, İman, 78; Ebu Davud, Salât, 248.

⁶⁵¹ Uzayan.

ziyâde olduğuna delâlet eden menâkıblarındandır ki, *Misâbîh*'de⁶⁵² Büreyde⁶⁵³ radiyallâhu anh rivâyetinde eydür: Sultân-ı Enbiyâ bir seferlerinden selâmetle geldiklerinde bir kara 'Arab câriye-i muğanniye sa'âdethânlerine girip 'Yâ Resûlallâh Hak Teâlâ sizleri sağ ve sâlim getirip ve mübârek cemâliniz görsem huzûr-ı şerifinizde.' 'Def çalıp ve medihler ile teğannî et' buyurdular. Muhabbet-i Resûlullâh ba'zı medh-i Resûlullâh okuyup dahi def çalarken Hazret-i Ebû Bekir geldi. Câriye hazer ve ferâğ etmedi. Ve Hazret-i Ali geldi yine hazer durmadı. Ve Hazret-i Osman geldi yine durmadı. Amma Hazret-i Ömer geldikte defi altına alıp ve üzerine oturup teğannîden [275/a] ferâğ ettikte, Sultân-ı Enbiyâ tebessüm edip ve Hazret-i Ömer sebab-i tebessümden suâl edicek 'Yâ Ömer! Karındaşım Ebû Bekir geldi câriye darb-ı deften ferâğ etmedi. Ve Ali ve Osman geldiler ferâğ etmedi. Sen geldin ferâğ etti.' buyurdular.⁶⁵⁴ Var kıyâs et ki Hazret-i Ömer havfından mubâhâttan bu kadar hazer edecek muharramâttan ne mertebe havf ü hazer ederlerdi. Zîrâ 'adâlet halka nâfi'dir. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ehillerinde te'sîr ve kuvvet olacak dîn kal'asına asla düşman zafer bulamaz.

Beyân-ı 'Adâlet ve İstikâmet: Ve 'adl sıfatının aslı ve temeli istikâmet sıfatıdır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ehlinde ağız-ı dünyeviyye olmayıp sıdk u istikâmetle 'amel edecek 'adl u insâf zuhûr etmek mukarrerdir. Ve zamân-ı sâbıkta nefis-i mülhimenin yedi sıfât-ı hamîdelerinden olan sıfât-ı istikâmet beyânında ve mülâhazasında 'anâsır-ı erba'âya ibhâm ü işâret vechiyle bu hakîre bi-ilhâmillâh-i teâlâ لا يستقامة في تراب أرض القلب حصن حصين وسور متين لا [İstikâmet kalp ülkesinin toprağında bulunan, suyun yıkamayacağı, ateşin yakamayacağı, rüzgârın târumâr edemeyeceği yıkılmaz bir kale, geçilmez bir surdur.] kelâmı lâyihi olmuş idi. Bu def'a 'Adü'l-ma'dûdanda(?) gördüm ki, Nûşîrevân-ı 'Âdil eydür: العَدْلُ سَوْرٌ لَا يَغْرُقُهُ مَاءٌ وَلَا يَحْرِقُهُ نَارٌ وَلَا مَنُجِيقٌ [Adalet, suyun batıramayacağı, ateşin yakamayacağı ve mancınığın da yıkamayacağı bir surdur.]⁶⁵⁵ buyurmuşlar. Ya'nî 'adâlet bir şehrin etrâfına yapılmış sûr gibidir, yavuz seyl gelse gark edemez. Ve ziyade âteş vâkı' olsa yakamaz. Ve düşman peydâ edip cümlesi yapışsalar yıkamazlar demektir.

Sâlis-i Müsellesât-ı Ömer el-Fârûk: Ve Ömer Fârûk-ı Âdil hazretleri kelâm-ı müselleslerinin üçüncüsünde وَحُسْنُ الْخُلُقِ ['ve güzel ahlâk'] buyurdular. Bârekallâh. Hüsn-i hulk onlara mahbûb olmak hulk-ı Muhammedîye mazhar olduklarındandır. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ'nın şân-ı şerîflerinde onun لَعَلِّي خُلُقِي عَظِيمٍ [Kalem, 68/4: 'yüce bir ahlâk üzeresin.']] nâzil olmuşdur. [275/b] Onlardan ve irâseti kâmilelerinin hükmüdür. Ve Hazret-i Hüseyin radiyallâhu anh'dan 'hüsn-i hulk nedir?' diye suâl olundukta طاقة الوجه والبذل والإحتمال buyurdular.⁶⁵⁶ Ya'nî, hüsn-i hulk, mü'min 'abûsu'l-vech olmayıp handân-rû olmaktır. Biri dahi bahîl ve hasîs olmayıp sehâvet olmakla ehîbbâya ve fukarâya bezl-i mâl edip ve kâdir oldukça mesâlihlerinde bezl-i 'amel etmektir. Ve biri dahi gayriden ezâ ve cefâ görünse

⁶⁵² Muhaddis, müfessir ve fakih Begavî'nin (ö. 516/1122) hadis kitabıdır. Müellif için bkz: Mevlüt Güngör, "Begavî", *DİA*, V, 340-1.

⁶⁵³ Bknz: Ahmet Önkâl, "Büreyde bin Husayb", *DİA*, VI, 492.

⁶⁵⁴ Hadisin benzer rivayetleri için bkz: Tirmizî, *Sünen*, Kitâbü'l-Menâkıb, bab. 71; Ahmed b. Hanbel, *Muvattâ*, V, s. 353.

⁶⁵⁵ Luvis Rızkullah b. Yûsuf Şeyho, *Mecâni'l-Edeb fî Hadâiki'l-Arab*, Beyrut: Matbaatü'l-Abai'l-Yesuiyyin, 1884, I, 51.

⁶⁵⁶ Sayfa kenarına ط harfiyle bir çıktı konularak şu ifadelere yer verilmiş: شاشة الوجه للاقعة الوجه

tahammül edip ve tereküb-i cidâl etmeyip ‘afv ile mu‘âmele etmektir.

Müselles: Ve Hazret-i Ömer radiyallâhu anh kendileri buyururlar ki: Bir kimesneden komşuları râzî ve hoşnûd olup ve akrabası onu sıdkla medh etseler ve sefer yüzünde refikleri dahi hoşnûd olup zikr-i cemîlle yâd etseler ol kimesne ‘benim salâh hâlim yoktur’ diye sû-i hâlinde şekvâ etmesin. Fi’l-vâki‘ bu üç hâl mü’mine eyü mahall-i imtihândır. Hâmid el-Leffâf hazretleri⁶⁵⁷ rahmetullâh “Eğer dünyâda ve âhirette ‘azîmu’ş-şânlardan ve ehl-i a’yândan olmak isterseniz bu üç hâl size lâzım olsun. Biri ‘ameliniz muktezâ-yı nefsinize muhâlif olsun. Ve fazl-ı kereminiz âşinâ ve ehîbbânıza olsun ve müslümânlara şefkat. Ve merhametiniz olup hüsn-i hulk ehli olun.” buyurdular.

Beyân-ı Müsellesât-ı Hazret-i Osmân radiyallâhu anh: Ve dahi Ömer Fârûk’tan sonra Osmân-ı Zi’n-Nûreyn radiyallâhu anh hazretleri dahi onların kâl ü hâline mâil olup حُبِّ إِشْبَاعِ الْجِيرَانِ وَالْجَبْعَانِ deyip kelâm-ı müselleslerinin evvelkisin evvelkisi buyurdular. Ya’nî ehîbbâ ve esdikâmız olanlara ta’âmla ziyâfet ve aç olan fukarâyâ bezl-i ni‘met etmek bana dünyada sevgilidir. Ve Hazret-i Osmân’da bu haslet bulunmak sıfat-ı sehâvet ve merhametten [276/a] ve hüsn-i hulkun kemâлиндendir ki, ahlâk-ı hamîdenin gâyet güzîdesidir. Husûsan ki sehâvetle ziyâfet umerâ vü küberâ ve a’yân ü ağniyâyâ lâzımdır.

Müselles: Bu ecilden Sultân-ı Enbiyâ kelâm-ı müsellese; “Kaçan kim umerâ ve hükâmınız nâsın hayırlısı ve ehl-i insâfı ola. Ve ağniyânız dahi ehl-i mürüvvat ola. Ve her umûrunuz ‘ulemâ ve ‘ukalâ ile müşâvere oluna. Bu üç hâl ü ‘amel buluncak size yeryüzünde hayâtta olmak yere defn olunmanızdan hayırlıdır. Amma umerânız ve hükâmınız şîrâr-ı nâs ve bî-insâf olup ve ağniyânız bî-mürüvvat ü bahîl olup ve her umûrunuz nâkîsu’l-‘akl ve nâdânla müşâvere olunsa, ol vakit yeryüzünde hayâtta olmanızdan yere defn olmanız size hayırlıdır.” buyurdular. Sadaka Resûlullâh.

Ve Âişe radiyallâhu anhâ buyurdular ki: “Cennet-i ‘ulyâ sehî ve ehl-i mürüvvatlar ve ehl-i şefkatler evidir. Cehennem bahîller ve bî-mürüvvat ü bî-şefkatler ve zâlimler evidir.” Ve bu zikr olunan sıfat-ı hamîdenin ve ahlâk-ı pesendîdenin cümlesi insânda edeb ve hayâ olduğundandır. Ve Hazret-i Osmân da edeb ve hayâ dahi kemâlinde idi. [Hayâ الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ] ⁶⁵⁸ dahi ma’lûmdur. Elbette îmânı kuvvette olan kimesnede edeb ve hayâ ve sâir sıfat-ı hamîde-i ‘ulyâ onda olmak mukarrerdir.

Mesâbîh’te rivâyet olunur: Bir gün Sultân-ı Enbiyâ dizleri açık ve yanları üzerine soykunup⁶⁵⁹ oturur iken Hazret-i Ebû Bekir⁶⁶⁰ radiyallâhu anh umûr-ı dînden bir maslahat ‘arzı için dâhil olduklarında mübârek etekleriyle dizlerin örtmeyip ve tağyîr-i evzâ‘ etmeyip bu hâlde buluştular. Hazret-i Ömer ve Ali radiyallâhu anhümâ geldiler, yine ettiler. Amma Hazret-i Osmân geldikte dizlerin örtüp ve yanları üzerine [276/b] kalkıp oturdular. Hazret-i Âişe radiyallâhu anhâ buyurdular ki: ‘Yâ Resûlallâh! Osmân, babam Ebû Bekir’den efdal midir ki, onlara tağyîr-i evzâ‘ etmediniz. Amma Osmân’da ettiniz.’ dedikte; ‘Yâ Âişe, Osmân bir ehl-i hayâ ve bir edeb kimesnedir. Eğer ben dizlerim örtmeyip tağyîr-i evzâ‘ etmesem

⁶⁵⁷ Hâmid-i Leffaf: Hâmid b. Mahmud b. Harb en-Nişaburî. Nişabur’un önde gelen kurrarındandır. Hicri 266 yılında vefat etmiştir. Nasihatleri meşhurdur.

⁶⁵⁸ Buhârî, İman, 16; Müslim, İman, 57-59.

⁶⁵⁹ Dayanmak, dayanıp oturmak.

⁶⁶⁰ Metinde Hazret-i Osmân olarak geçiyor.

hayâsından murâdın edâ edemeyip nâmurâd giderdi' buyurdular. Ve bir rivâyette eydür: 'Yâ Âişe, Osmân bir racül-i hayydır ki, gökte melekler ondan istihyâ ederler. Osmân'dan ben dahi istihyâ ederim' buyurdular. Ve edeb ve hayâ ehli zulmet ü cehâlet ve elem ü dalâlet görmez, şefî'i Hazret-i Muhammed olur.

Beyt:

ادب تاجيست از نور الهی
بنه بر سر برو هر جا که خواهی.

[Edeb bir tâc imiş nûr-ı Hüdâ'dan, Giy o tâcî emîn el her belâdan]

Ve edeb ve hayâ devlet ü sa'âdet ve 'izzet ü kerâmet sermâyesidir.

Beyt:

Yâ edeb bâş ki tu buzurg şevî

*Ki buzurgî netîce-yi râd best*⁶⁶¹

Husûsan edeb ve hayâ tâze civânlara lâzımdır. Zîrâ hayâ ve edeb 'ömr ü devlet ziyâdeliğine sebeptir.

Kıt'a:

Her civânî bâ edeb bâşed

Der civânî merd-i aceb bâşed

Her civânî bî edeb bâşed

*Ger bîyer resed aceb bâşed*⁶⁶²

Müselles: Ve 'azîzler ve hakîmler eydürler ki: Edeb ve hayânın üç fâidesi vardır. Eğer tâlib-i devlet ü 'izzet ise devleti ziyâde olur. Ve eğer tâlibü'l-'ilm ise edeble tahsîl etse 'ilmi ziyâde olup nâfi' olur. Ve ehl-i edeb'in 'ömrü ziyâde olup cümle 'ömrü safâ ile geçer. Sadaka kâiluhû.

Sâni-i Müsellesât-ı Hazret-i Osmân radiyallâhu anh: Ve Hazret-i Osmân kelâm-ı müselleslerinin ikincisinde وتلاوة القرآن [Ku'ân-ı Kerîm okumak] buyurdular. Fi'l-vâki' edeb u hayâları ve îmân ü sehâları kemâlde olmakla Kur'ân-ı 'Azîm'e çok hizmet edip ve Kur'ân-ı 'Azîm'in ve dîn-i Muhammed'in devâm ü kıyâmına sebep olmuşlardır. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ dâr-ı bekâya [277/a] intikâl ettiklerinde âyât-ı Kur'ân evrâkta perîşân bulunup, Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallâhu anh cem' etmek murâd ettiklerinde, her âyet-i kerîme hakkında 'Ben Resûlullâh'tan işittim ve hakk-ı yakîn ile bildim bu âyet-i kerîme Kur'ân'dır.' diye ashâb-ı sadakat-kîşândan ve kâri'-i Kur'ân yetmiş nefer kimesne şehâdet etmeyince mücerred evrâkta bulunanı ve huffâz sahâbenin hıfzında bulunanı cem' etmediler. Ve onlar bu vechile cem' edip okunurken Hazret-i Osmân-ı Câmi'u'l-Kur'ân hâlâ mukarrer u mektûb olan uslûb-ı merğûb üzere cem' ettiler. Edâmallâhu kitâbetehû ve ebbede kırâetehû. [Allah, Kur'ân'ın yazılmasını devam ettirsin, kıraâtını da sonsuza kadar sürdürsün.]

⁶⁶¹ Ey, edepli ol ki büyük olasın, Ki büyüklük yığıtlığın sonucudur.

⁶⁶² Edepli olan her genç/Gençlikte ne hoş bir mert/adam olur/Edepsiz olan her genç/Kınamakta ilginç olur.

Mü'min-i 'âkil ve 'âlim-i 'âmil oldur ki, dâimâ sıdkla istimâ' ettiğinden mâ'adâ ahkâm-ı Kur'ân'a ittibâ' ede ki, her umûrda râşid ve mehdî ola. Ve hıfzı ile dahi mukayyed ola ki, 'Kur'ân-ı 'Âzîm'i hâfız olanın eti çürümeyip kabrinden tilâvet-i Kur'ân ederek kalka.' diye ihbâr da vardır. Ve Kur'ân-ı 'Âzîm'in şânı gâyet 'uluvv-i 'azamettedir. Hakîkat ma'nası ve hâli üzere okuna. İnsan tilâvet-i kırâata kâdir olamayıp, Kur'ân'ın âsâr ve envârı tilâvet edenin kalp ve rûhuna te'sîr edip, tilâvet eden kimesne harâret-i hâliyye ve ezvâk-ı ilâhiyye ile yanıp helâk olurdu. Zîrâ *Mişkâtü'l-Envâr*'da eydür: Hak Teâlâ Kur'ân'ı kisve-i hurûf ve libâs-ı elfâzla setr etmiştir. Ancak tilâvet eden elfâz ve hurûf tilâvet eder. Ve dahi onda mezkûrdur ki, 'âlem-i ezelde melâike-i mukarrabîn levh-i mahfûza nazar ettiklerinde Kur'ân-ı 'Âzîm'i yazılmış görüp ve 'azamet-i şânını bildiklerinde Hak Teâlâ'ya münâcatla 'Yâ Rabbi! Bu 'âzîmu's-şân Kur'ân'ı hangi peygambere inzâl edersin?' deyip, Hak Teâlâ dahi 'Habîbim Muhammed'e inzâl ederim ve onun ümmeti okurlar' deyip, ba'dehû melekler ettiler ki; 'Onlar âhir zamânda gelirler, 'ömürleri kasîr [277/b] ve fitneleri kesîr olsa gerektir. Onlar bu 'âzîmu's-şân Kur'ân'ı nice te'allûm edip ve okurlar?' dediklerinde Hak Teâlâ celle ve 'alâ buyurdu ki: 'Yâ meleklerim! Habîbim Muhammed-i Muhterem hürmetine ümmetine bir kuvvet ve hâl veririm ki, henüz bülûğa vâsıl olmamış mürâhik oğlancıkları bi't-tamâm hıfz edip ezberden okusalar gerekdir' buyurdu. Fi'l-vâki' bu ma'nâ gılmân-ı ümmete bi-hamdi lillâh müyesser oldu.

İmdi 'azamet-i Kur'ân ve şân-ı Furkân bu mertebede olacak, var kıyâs eyle ki te'allûm ve tilâvet edenin 'uluvv-i şânı 'indallâh ne mertebe olmak gerektir. Ve efdal-ı kelâmullâh olan Kur'ân-ı 'Âzîm'in fezâilin bî-pâyândır. Her biri bu müsellesâtta tahrîr ü beyân olunur ise tûl-i makâl olur. Kelâm-ı muhtasardan ehl-i zevk fehm eder. Ve Kur'ân-ı 'Âzîm'i bir kimesne kendi okumakta ne mertebe fazîlet gerektir ki mevâ'iz kitâblarında rivâyet olunur. Yevm-i kıyâmette bir kimesnenin melekler başına nûrdan bir tâc giydirebilirler ki ziyâsı cümle ehl-i mahşere vâsıl oldukta, 'Acaba bu ne peygamberdir ve ne Allah dostu Velîyyullâhtır ki bu kadar kerâmete lâîk olmuş?' deyip, melekler dahi diyeler; 'Peygamberlerden ve evliyâullâhdan değildir, dünyâda bir sabî kul ya bir sabiyye câriye olup ta'lîm-i Kur'ân etmiş idi. Kendi ehl-i Kur'ân'dandır ol ecilden bu tâc-ı kerâmete ve hâl-i selâmete lâîk oldu' diyeler.

Müselles: Ve Sultân-ı Enbiyâ *عجائبه ولاينقطع فوائده* [“Kur'ân Allah'ın sapasağlam bir ipidir. Onun faydaları kesilmez, insanı hayrete düşüren güzellikleri bitmez”]⁶⁶³ buyurdularından sonra bir kimesne her kelâmın Kur'ân'la tekellüm eylese, sözünde sâdık ve sözü 'indallâh ve 'inde'l-'ibâd makbûl olur. Ve her 'amelin Kur'ân'la ve ona ittibâ'la etse râşid ve mehdî olup sırât-ı müstakimden çıkmaz. Ve hâkim ve vâlî olanlar şer'an ve kânûnen ona ittibâ'la hükm etse asla zulüm ve te'addî sâdır olmayıp kemâl-i 'adâlette olurlar' buyurdular. Sadaka Resûlullâh.

Sâlis-i Müsellesât-ı Hazret-i Osmân: Ve Hazret-i Osmân radiyallâhu [278/a] anı kelâm-ı müselleslerinin üçüncüsünde *وَكِسْوَةُ الْعُرْيَانِ* [çıplakları giydirmek] buyurdular. Bu dahi kemâl-i fazl-ı 'ilimlerinden ve sehâ ve hayâ ve hilimlerinden ve şefkat ü merhamet galebesindendir. Bu husûsta kendileri dünyâda ve âhirette menâfi'-i kesîra hâsıl olacağın bilip işbâ'-ı cî'ân ve ilbâs-ı 'uryân ederlerdi. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ sallallâhu aleyhi vesellemden

⁶⁶³ Hadisin tamamı için bkz: Tirmîzî, **Sünen**, Fezâilu'l-Kur'an, 2906.

rivâyet olunur ki, bir kimesne ricâl ve nisvândan ve mürâhık ve sıbyândan ba‘zı a‘zâsı açılıp ‘uryân olmuş fukarâyı her ne mertebe libâsla onu giydirmeye kâdir ise kalîl ü kesîr, hakîr ü hafîr rızâ-yı Hak için libâslandırırsa, yevm-i kıyâmette ehl-i mahşer ‘uryân ü püryân ve cîrân ü ser-gerdân iken Hak Teâlâ onu ‘uryân komayıp meleklerle emr ede. Onlar dahi cennet-i a‘lâda hulleler ve hâline göre libâslar getirip giydireler. Ve eydür ki: ‘Dünyâda siz fukarâ esirgeyip ‘uryân libâslandırıp ve açların doyurup gönül çekenlerin ele aldınız idi. Bu ehvâl ve şedâid gününde Allah dahi sizi esirgeyip gönlünüz ele aldı’ diyeler.

عن ابن عباس رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله يقول ما من مسلم كسا مسلماً ثوباً إلا كان في حِفْظِ اللَّهِ مَا دَامَ مِنْهُ عَلَيْهِ خِرْقَةٌ

[İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber’i şöyle derken duydum: “Bir Müslüman bir Müslüman kardeşine, bir elbise şiydirirse, üzerinde ondan bir parça kaldığı sürece, Allah’ın muhafazası altında olur.”]⁶⁶⁴

أَيُّمَا مُسْلِمٍ كَسَا مُسْلِمًا ثَوْبًا عَلَى عَرِي كَسَاهُ اللَّهُ مِنْ خَضِرِ الْجَنَّةِ

[Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir Müslüman üzerinde elbisesi olmayan bir Müslüman kardeşini giydirirse, Allah da ona Cennetin yeşil elbiselerinden giydirir.”]⁶⁶⁵

وقال عليه السلام: من أطعم جائعاً فله الجنة ومن سقى عطشانا فله الجنة ومن كسى عارياً فله الجنة ومن قتل كافراً فله الجنة (عن المشكاة)

[Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Kim bir aç doyurursa, ona cennet vardır; kim bir susamışa su verirse ona cennet vardır; kim bir elbisesiz giydirirse ona cennet vardır; kim de bir kâfiri öldürürse ona da cennet vardır.”]⁶⁶⁶

Lâyiha: Ve Hazret-i Osmân’ın aç doyurması ve ‘uryân libâslandırması ma’nâ-yı sûrîsine mahsûs değildir. Ma’nevîsi dahi murâddır ki, bir kimesne tâlibu’l-‘ilm olup ta’âm-ı ‘ilim ve edepten aç ve libâs-ı takvâdan ‘uryân olmakla ‘ilim [278/b] ve takvâyâ muhtâç oldukta, ehli ona ‘ilim ve edeb ta’lîm edip takvâsına ve ‘amel-i sâlihine sebep olsa, ol açlıktan onu doyurmuş ve ol ‘uryânlıktan onu giydirmiş olur. [Duhâ, 93/10: “El açıp isteyen de sakın azarlama.”] âyet-i kerîmesinde ma’ârif ve hakâyık ehli bu ma’nâyı tahkîk etmişlerdir. Hak Teâlâ ümmet-i Muhammed tâliblerin bu libâsla dahi melbûs ve bu hâl ve ‘amelle me’nûs ede. Âmîn.

Beyân-ı Müsellesât-ı Hazret-i Ali kerramallâhu vecheh: Ve dahi Osmân-ı zî’n-nûreyn radiyallâhu anh hazretlerinden sonra dâmâd-ı Resûlullâh Ali Velîyyullâh kerramallâhu vecheh hazretleri dahi kelâm-ı müselles kaskına حُبِّبَ إِلَى مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثَ deyip evvel kelâmlarında الخِدْمَةُ لِلضَّيْفِ [misâfire hizmet etmek] buyurdular.

Müselles: Ve dayf üçtür: Biri oldur ki eğer fakîrdır ve eğer ganîdir, herkes evine çağırıp da‘vetle getirir. Ve biri dahi oldur ki gelmesi ma’hûd ü mu’tâd olup ve lâkin ne zamân geleceği bilinmez iken sâhib-i hâne çağırmadığı bir vakitte çıka gelir. Biri dahi oldur ki, fukarâdan ve ağniyâdan ve yâddan ve âşinâdan zamân-ı mu‘ayyende gelmesi asla ma’hûd

⁶⁶⁴ Elbânî, *Tahrîcu Mişkâtü’l-Mesâbih*, 1862; Tirmîzî, *Sünen*, 2484; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, III, 151.

⁶⁶⁵ Tirmîzî, *Sünen*, Sıfâtü’l-Kiyame ve’r-Rekâik ve’l-Vera, 2449; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Zekât, 1682; Ahmed bin Hanbel, *Muvattâ*, III, 13.

⁶⁶⁶ Benzer anlamlı hadisler için bkz: Ebû Dâvûd, Zekât, 41; İbn Arrâk, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzîhu’s-Şerîati’l-Merfûa ‘ani’l-Ahbârî’s-Şenîati’l-Mevzû’a*, Abdulvehhâb Abdullatif (tah.), Lübnan, 1981, II, 144.

değil iken sâhib-i hânenin hâtırına gelmediği gâibâne gelir. ‘Örf-i nâsda ve lisân-ı ehl-i şinâsda ona ‘Tanrı konuğu’ derler. Ve bunların üçü dahi dayftır. أَكْرَمُوا ضَيْفَكُمْ وَلَوْ كَانَ كَافِرًا [Kâfir dahi olsa, misafirinize ikrâm ediniz.]⁶⁶⁷ hadîs-i şerîfi mûcibince cümlesinin ikrâmları lâzımdır.

Lâyihâ-i Müselles: Ve dayfa ikrâm it‘âm-ı ta‘âma mahsûs değildir. Dayfa ikrâm üç vecihle olur. Nitekim Hazret-i Osmân müsellesâtı beyânında olan ziyâfette zikr u tahrîr olundu. Evvelki yüzün dürmeyip handânîrûluk ile mu‘âmele ve musâhabet etmektir ki, bu ma‘nâdandır ki, Evzâ‘î hazretlerine ‘Konuğuna ikrâm nedir?’ diye suâl olundukta, طَلَاةُ الْوَجْهِ ya‘nî [279/a] [‘Ona hüsn-i hulkla handânîrûluk ile mu‘âmele etmektir.’] buyurdular.

İkincisi sâhib-i hâne kâdir olduğunu ketm etmeyip dayfın önüne getirmekten. Zîrâ Hatemü’l-Esamm rahimallâhu’l-‘aliyyü’l-ekrem hazretleri وَاجِبَ عَلَى الضَّيْفِ أَنْ يَطْعَمَ وَلَمْ يَقْصِرْ عَمَّا Ya‘nî [sâhib-i hâneye vâcibdir ki, dayfa ta‘âm verirken hârî ve nefîs ta‘amlar yedire. Eğer bu makûle ta‘âma kâdir ise ketm ü taksîr etmeye ki, sevâbı ve bereketi dahi ona göre olur.] Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ’nın أَكْرَمُوا ضَيْفَكُمْ [Misâfirinize ikrâm ediniz.]⁶⁶⁸ buyurdıkları hadîs-i şerîfde ikrâm-ı mutlak zikr olunmuştur. Ve ma‘lûmdur ki mutlak kemâle mutasarrıftır. Ve bir hadîs-i âhirde بِرِزْقِهِ وَإِذَا ارْتَحَلَ بِذُنُوبِهِمْ Ya‘nî “bir karye ehline yahut bir şehir kavmine konuk kendi yiyecek ta‘âmının bereketi ile gelir ve gittikte sâhib-i hânenin günâhı bile alıp gider” buyurdular. Murâd-ı Resûlullâh, Hak Teâlâ konuk hürmetine günâhın ‘afv eder demekten kinâyettir.

Sultân-ı Enbiyâ bir hadîste dahi buyururlar: ‘Bir eve konuk gelse on nasîb ve bereketle gelir. Birini yer, dokuzu ev sâhibine kalır.’⁶⁶⁹ buyurdular. Murâd, konuk gittikten sonra Hak Teâlâ sâhib-i hânenin kâr u kesbine ve mâlına konuk yediğinden dokuz ziyâde bereket verir demektir.

Ve dayfa ikrâmın üçüncüsü sâhib-i hâne dayfa kendi hizmet etmektir, âdemine ve hâline ve mahalline göre. Zîrâ Mücâhid radiyallâhu anh hazretleri Kur’ân-ı ‘Azîm’de ضَيْفِ إِبرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ [Zâriyât, 51/24: “İbrâhîm’in ağırlanan misafirleri...”] âyet-i kerîmesinde Hazret-i İbrâhîm’in konukları mükerremîn olmaktan murâd قِيَامَ عَلَيْهِمْ بِنَفْسِهِ ya‘nî Hazret-i İbrâhîm dayfın hizmetinde kendileri binefsihî üzerlerine kâim olup mukayyed olmuş demektir. Ve rivâyet olunur ki, İbrâhîm aleyhisselâm hângâhlarına dayf gelmeyi, dahi dayfa ikrâm etmeyi severlerdi. Ol ecilden ki اِبْرَاهِيمَ أَكْرَمَ ضَيْفَكَ Ya‘nî ‘Yâ İbrâhîm! Konuğuna ikrâm eyle!’ diye vahy olundukta her âdem başına birer koyun boğazladı. Yine أَكْرَمَ ضَيْفَكَ denildi. [279/b] Ve her âdem başına birer bakar boğazladı. Yine öyle vahy olundu, bu kerre birer deve boğazladı. Yine vahy olundu, bu kerre firâsetle bildi ki, ikrâm-ı dayf mücerred ta‘âmla olmazmış. Âdemine ve mahalline göre dayflarına kendileri hizmet etmek semti olucak Cenâb-ı Hak’tan أَلَا أَكْرَمْتُ ضَيْفَكَ ya‘nî ‘Yâ Halîlim İbrâhîm! Şimdi dayfına ikrâm-ı tâmm ettin.’ diye vahy olundu.

İmdi ol mürüvvet ve ma‘den-i fütüvvet Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh حُبِّبَ إِلَى مَنْ

⁶⁶⁷ Benzer anlamdaki hadisler için bkz: Mehmed Sofuoğlu (çev.), **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi**, XIII, s. 6099, 6100 (Kitabu’l-Edeb, 161-2-3).

⁶⁶⁸ Buhârî, Nikâh 80, Edeb 31, 85, Rikâk 23; Müslim, Îmân 74, 75, 77. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Kıyâmet 50; İbn-i Mâce, Edeb 4.

⁶⁶⁹ Kaynaklarda atasözü olarak geçen bu söze yakın anlamlar içeren hadisler için bkz: Aclûnî, **Keşfu’l-Hafa**, I, s. 88, (227, 228); II, s. 36, (1643); **Feyzü’l-Kadîr**, IV, 261.

kelâmında الْخِدْمَةُ لِلصَّيْفِ buyurdıkları bu fazîlete ve kerâmete mazhar oldukların i‘lâm ve gayrilere bu fazîlet ü kerâmeti irşâd ü ifhâmdır.

Sâni-i Müsellesât-ı Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh: Ve Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh kelâm-ı müselleslerinin ikincisinde الصَّيْفُ فِي الصَّوْمِ [Yaz gününde oruç tutmak] buyurdular. Ve bu mahalde Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh sâir ‘amel-i sâlihi zikr etmeyip savme muhabbetleri olduğun iş‘âr ettiler. Zîrâ savm gayri ‘ibâdetlerin vücûduna ve safâ ile zuhûruna sebebdır.

Lâyiha: Bu vechile sebebdır ki bir kimesne tok olmayıp aç olup mi‘desi ta‘âmdan hâlî olacak damağına ta‘âm buhârı çıkmayıp kuvvet-i fikriyyesinde selâmet olur. Ve mi‘deye muttasıl olan lahm-ı sanevberî ki kalb-i sûrîdir onda dahi selâmet olup kalb-i ma‘nevî ve insânîsinde safâ ve bedeninde hıffet olmakla hareketinde kesel ve siklet olmayıp sâir a‘mâl-i sâlihaya tâlib ve ona istikbâlî gâlib olur. Zîrâ Sultân-ı Enbiyâ aleyhisselâm لِكُلِّ شَيْءٍ بَابٌ وَ بَابُ الْعِبَادَةِ الصَّوْمُ Ya‘ni, “Her nesnenin bir kapısı vardır, ‘ibâdetin kapısı savmdır” buyurdıkları⁶⁷⁰ hadîs-i şerîfin mazmûn-ı latîfi bu takrîr oluna kelâmın mazmûnuna ve hakîkatine râci‘ ve ona delîl-i kâtî‘dır.

Ve fazîlet-i savmda ehâdis-i şerîfe çoktur. Amma bu muhtasar müsellesâtta üçü zikr olundu.

Evvelkisi bir hadîs-i kudsîdir ki, Sultân-ı Enbiyâ Hak Teâlâ’dan hikâyeten buyururlar: لكل حسنة أمثالها إلى سبعمائة ضعف إلا الصوم فإنه لي وأنا أجزي به⁶⁷¹ buyurmuştur. Ya‘nî ‘amel-i sâlihe ecr ü sevâb verildikte bir ‘amele on sevâb verilir yetmişe varınca. Amma savm bana mahsûstur ve savmın ecr ü sevâbın melekler vermeyip [280/a] bizzât ben veririm’ buyurdu. Ve Hak Teâlâ bir hadîs-i kudsîde dahi

الصَّوْمُ لِي أَنَا أَجْزِي بِهِ

[Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben veririm.]⁶⁷² buyurmuştur. demek ma‘nâsı budur ki, bir kimesne her ne ‘amel-i sâlih işlese halk bir vechle bilmek ve görmek ve işitmek kâbildir. Amma savm bir ‘ameldir, gayriye sâimim dese kimesne bilmez ve Hak Teâlâ ile kul arasında bir hâlis ‘amel olup asla riyyâ ve sum‘a karışmaz. İmdi öyle olacak melekler vâkıf olmayıp da savmın ecr ü hasenâtın bizzât cenâb-ı kudsîsinde Allah Teâlâ verir. Ve bu husûsta sâimin ‘indallâh şânı ‘âlî olup ve mukarrabînden dahi olduğuna delâlet vardır.

Lâyiha: Meselâ bir ‘azîmu’ş-şân ve’d-devlet bir kimesne tevâbi‘inden bir ednâ hâlî âdemine yahut kuluna bir nesne vermeli olsa, mukarreblerinden birine verip ol teslîm eder. Ve ammâ tevâbi‘inin eşrefine ve mukarrebine vermek lâzım gelse ona iltifât ü tevkîr kaskına bizzât kendi eliyle verir.

Ve savm hakkında beyânı, tahrîri va‘d olunan üç hadîs-i şerîflerin ikincisi Hazret-i Ali kendileri buyurdıkları o dürrün(?) yaz gününde olan savmın fazîletin beyândır ki, Sultân-ı Enbiyâ sallallâhu Teâlâ والذي نفسي بيده لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك [“Oruçlu kimsenin ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.”]⁶⁷³ buyurdular. Ya‘ni ol Zât-ı

⁶⁷⁰ Deylemî, **Müsned**, 4992; İbn Mübarek, **Zühed**, 1423.

⁶⁷¹ Mehmed Sofuoğlu (çev.), **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi**, IV, s. 1769, [Savm, 4].

⁶⁷² Mehmed Sofuoğlu (çev.), **Sahih-i Buhârî ve Tercemesi**, IV, s. 1769, [Savm, 4].

⁶⁷³ Buhârî, Savm 2; Müslim, Sıyâm 164.

Bârî hakkı için ki benim vücûdum onun yed-i kudretindedir. Sâim olan kimesneye harâret galebe edip aç olmakla ahlâtın yebûsetinden ağzına gelen râyiha gerçi halka çirkin görünüyor ve lâkin ol sâimin ağzı râyihasını gayriler bed râyiha tevehhüm ve teşemmüm ederler. Ve lâkin Allah Teâlâ katında misk râyihasından etyab ve ahsendir demek ola. Ve savmda bu râyiha yaz gününde ekser vâki' olur.

Müselles-i Lâyih: Ve hadîs-i şerîfin tercümesinde zikr ettiğimiz üzere eyyâm-ı sayfta olan savmda üç vecihle mücâhede ve nefse meşakkat vardır. Biri etval-ı eyyâm olmakla sâimin cû' ve ateşi ziyâde olur. Ve biri harâret-i şemsle ve tûl-i harâretle yebûset galebe edip ateşle insâna keder ziyâde olur. Ve biri dahi bahâr eyyâmı safâ zamanıdır. Nefs ü kalb ezhar ü hadravât ve bâğ ü bostân pür hâlât seyrine ve ol safâlarda yârân-ı safâ ile 'iş ü nûşa ziyâde mâil olduğu mukarrerdir. Amma sâim olacak nefs-i insân ol murâda kemâkân vâsıl olamayıp bu vechile [280/b] keder 'ârız olduğu muhakkaktır.

İmdi eyyâm-ı sayfta ziyâde mücâhede olmakla 'indallâh ziyâde makbûldür. Ve sâim fi's-sayf olan mukarreb ilallâh olur ki, Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh ona binâen eyyâm-ı sayfta savmı sevmişlerdir.

Sâlis-i Müsellesât-ı Hazret-i Ali kerramallâhu vecheh: Ve Hazret-i Ali kerramallâhu vecheh kelâm-ı müselleslerinin üçüncüsünde وَالضَّرْبُ بِالسَّيْفِ [kılıçla harp etmek] buyurdular. Ey ihvân-ı safâ! Bu dahi ma'lûm-şümâ olsun ki, Esedullâhi'l-Gâlib Ali bin Ebî Tâlib kerramallâhu vecheh 'ilm ü ma'rifet ve sehâ vü mürüvvet kâfi olduğu gibi Hüdâ-yı Teâlâ vücûd-ı şerîflerine kendi feyz u vücûduyla mehâbet ve şecâ'at sıfatı dahi kılmış idi. Onun için kelâmın bununla tamâm ettiler. Ve dahi zâhir u bâtın darb-ı bis's-seyf 'âleme menâfi'i أَكْثَرَ 'dir. [sayılamayacak kadar çoktur] Ehl-i basâir 'âlem-i zamâirden fehm ü iz'ân ederler.

Kelâm-ı Lâyih ve Müselles: Ve seyf dahi iki nev'dir: Seyf-i sûrî ve seyf-i ma'nevî derler. Hazret-i Ömer-i Fârûk'a seyf-i ma'nevî verilmiş idi ve Hazret-i Hamza'ya seyf-i sûrî verilmiş idi. Ve amma Hazret-i Ali'ye hem seyf-i ma'nevî hem seyf-i sûrî verilmiş idi. Cümlesi bu (...) yarânların dîn ü devlet yoluna salıp mu'în-i dîn-i Muhammed olmuşlar idi.

Lâyihâ: Gerçi dîn-i İslâm'a Ashâb-ı Kirâmın cümlesi mu'în olmuşlardır, lâkin bu sultânları efrâd-ı bi'z-zikr etmekten murâdımız bu husûs sebep-i akvâsına isnâd ve bu sebep-i akvâsına ihbâr kabîlindendir.

Kelâm-ı müselles ve seyf-i ma'nevîden murâd 'ârif-i kâmilin kalbî ve rûhî ve sırrî 'âleminde olan kuvâ-yı kalbiyye ve rûhiyye ve sırrıyyedir. Tecelliyât-ı selâse-i celîle-i rûhâniyyeye şuhûd-ı tâmla vâsıl olan ehl-i hâl 'ârif-i kâmillere ma'lûmdur.

Ve Hazret-i Ömer'in radiyallâhu anh emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerleri tahrîr u beyânında dîn u İslâm'a seyf-i ma'nevî ile mu'âvenetleri ma'lûm olmuş idi. Bu def'a bir rivâyet beyân olunur ki, evâil-i İslâm'da ashâb-ı kirâm otuz dokuz iken إِنَّ الدِّينَ قَدْ بَدَأَ غَرِيبًا وَ [İslâm garip geldi ve geldiği gibi garip dönecektir.] ⁶⁷⁴ hadîs-i şerîfi mûcibince dîn garîb ve za'îf olup Hak Teâlâ يُرِيدُونَ لِيُطْفَؤُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِمْ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ [Saf, 61/8] âyet-i kerîmesiyle teslimiyet edip "Yâ Muhammed! Kâfirlerin senin dînin ve şerî'atin nûrun

⁶⁷⁴ Müslim, İman, 6, 232; İbn Mâce, Fiten, 15; Dârimî, Rikak, 42.

hicv edip onlar dahi bu hâle vâkıf olduklarında ‘İmrân’ı bulun elbette katl olunsun.’ diye emr ü ikdâm edecek, şâ‘ir dahi kendinden nâ-ümîd olup terk-i diyâr kasdına İslâm’a gelen birâderine vedâ’a geldikte, birâderi: ‘Asla kaçmakla katlinden halâs olamazsın. Kangı memlekete varırsın, pâdişâhına bir nâme ile seni katl ettirir. Ve amma Hazret-i Muhammed lütf ü keremi gâlib bir kerîmu’ş-şân sultândır. Mübârek medhlerinde bu kasîde-i belîğa ile varıp ‘özü-hâh olasin. Senden lütf ü keremin dirîğ etmeyip İslâm’a gelmekle günâhın ‘afv ettiğinden gayrı nice ihsân dahi eder.’ dedikte ‘İmrân sözün kabûl edip ‘Lâmî bi’l-vâv’ bir kasîde ile huzûr-ı ‘âlîlerine ‘arz-ı hâl ettikte, Sultân-ı Enbiyâ ‘İmrân’ı bilip ‘Yâ ‘İmrân ne haber?’ dedikte ‘özü-nü izhâr ve günâhına istiğfâr ile kasîde sen ‘arz-ı i‘lâm ve bana telkîn-i İslâm murâd edecek ‘özü ve İslâm’ın kabûl edip ve kasîdeyi yine sen oku diye murâd ettiklerinde ‘İmrân dahi ferah ü safâ ve şâ‘irâne edâ ile okuyup

Nazm: [282/a]

إِنَّ الرَّسُولَ لَنُورٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ
وَسَيْفٌ مِّنْ سَيُوفِ الْهِنْدِ مَسْلُورٌ

beytine geldikte Sultân-ı Enbiyâ kendilerin tasarruf ve da‘vetlerinde, hükûmet ve risâletlerinde Allah Teâlâ cenâbına ta‘alluk ve intisâbla ettiklerin i‘lâm ve ifhâm için وَسَيْفٌ مِّنْ سَيُوفِ الْهِنْدِ ibâretiyle okuma, وَسَيْفٌ مِّنْ سَيُوفِ الْهِنْدِ ibâretle oku diye telkîn edip ve kasîdeyi tamâm ettikte bir pâdişâhdan hediye gelmiş bir beyâz Bürde -ki henüz arkalarına almışlar idi- ‘İmrân’a giydirip ve nice lütf ü ihsânlar dahi ettiler. Bu *Kasîde-i Lâmiyye*’nin şârihi bu husûsu beyân ettiğinden mâ‘adâ bu *Kasîde-i Bürde* tesmiye olunmuştur, Sultân-ı Enbiyâ Bürde ihdâ ettikleri için. Ve amma

Mısra‘

كَسِيدَةُ الْجَنَّةِ بِذِي سَلَمٍ kasidesi⁶⁷⁷ *Kasîde-i Bürde* değildir, *Kasîde-i Ber’iyye*’dir. Bu kasîde-i Muhammediyye’yi inşâ ettikte a‘mâ olan şâ‘irin gözü açılıp ‘amâdan berî olduğu için *Kasîde-i Ber’iyye*⁶⁷⁸ tesmiye olunmuştur’ diye beyân etmiştir. Allahu a‘lem.

Pend-i Müfîd: İmdi ey ihvân-ı safâ ve ey tâlibân-ı devlet-i ‘uzmâ ve râğibân-ı riyâset-i kübrâ! Bu beyândan ma‘lûm oldu ki, Sultân-ı Enbiyâ ve onlara mu‘în ü karîn olan sultânlar şimşîr-i destte ve seyf-i sûrîde kalmayıp seyf-i kalbe dahi mâlik ü kâdir olmakla kuvvet-i fethiyyeleri ve hâlet-i keşfiyyeleri ziyâde ve müstedâm olup, kahr-ı a‘dâ ve ehl-i fesâd için ve katl-i eşkiyâ ve ehl-i ‘inâd için kınından çıkmışlar. Seyf-i sülûk olmalarında asla iştibâh yoktur.

İmdi onların hâline ve memleketine vâris ü mâlik olan selâtîn ü vüzerâ ve umerâ ve sâir küberâ ve a‘vân ü ensârları onların kuvvet ve hâlin tahsîl etmekle Esedullâh Aliyy-i Velîyyullâh gibi kızıp bi’s-seyf mahbûb ve merhûbları olup seyf-i ma‘nevîleri yoksa da seyf-i sûrîleri bârî olmak gerektir ki, zamân-ı hükûmetlerinde ve âvân-ı tasarruflarında eğer kendilerdir ve eğer a‘vân ve ensârlarıdır, cânib-i sultândan hıfz ü himâyeti lâzım olan re‘âyâ ve berâyâyâ zâlimin ettikleri zulm ve teaddîsi ve ehl-i fesâdın fesâddan def‘ ü ref‘ edip ve hılâf-ı şer‘-i şerîf ve muğâyir-i kânûn-ı münîf ef‘âl-i şenî‘aları ve ahvâl-i kabîhaları

⁶⁷⁷ Selem ağaçlarını mı, ordaki dostları mı andın ki birden

⁶⁷⁸ Kasidenin adı, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye fî Medh-i Hayri’l-Beriyye* şeklindedir. Bkz: Mahmut Kaya, “Kasidetü’l-Bürde”, *DİA*, XXIV, 568-9.

mütehakkık olup, cürm ü cinâyeti şer‘le [282/b] sâbit ve mukarrer olan zâtı ve fâsıkların ve kâtil ü sârikların bi-eyyi vechin kân katl ü siyâsetle haklarından gelinmeyip sû-i hâle ve yanlış ef‘âle musırr u ısrârları ümmet-i Muhammed’e muzır olanların vücûd-ı habîsleri ‘âlemden şimşîr-i kalem tirâşla hâll ü tirâş olunmasa devâm-ı nizâm-ı ‘âleme hâle geldiğinden mâ‘adâ menâsıb-ı ‘âliyyeye dahi ihtilâl vâki‘ olup terakkî ve kemâlden kalmak havfı vardır. Zîrâ ‘Adedü’l-Ma‘dûdât’ta mezkûrdur ki, Ebû Müslim-i Semerkandî rahimehullâh لا الرياسة والسيادة 679 buyurmuşlardır. Ya‘nî, ‘Saltanatın ve sâir menâsıb-ı ‘âliyenin vücûdu ve ‘ulüvv-i şânı riyâset ve siyâdetledir. Ve bu riyâset ve siyâdet dahi kemâl-i irtifâ‘ bulmaz illâ siyâsetle bulur.’ Amma ba‘zı sâhib-i devletler ‘âdem öldürmek iyi nesne değildir, binâ-yı hak yıkılmış olur’ diye izhâr-ı şefkat ve merhamet edip kendisin ehl-i hikmet ve ma‘rifet hâlinde gösterip ehl-i fesâdı siyâsetle katle ve mücrimlere şikence etmeye tahammül etmeyip kalbinden ıztırâb zuhûr eder. Amma bu hâl hükemâ ve ‘ukalâ katında râşidâne ve ‘âkılâne ve hakîmâne değildir. Belki lahm-ı sanavberîsinde olan kalb-i sûrî ve cismânîde ‘ilel ü hâle olmakla kalb-i ma‘nevî ve insânîsinde za‘af olduğundur.

İmdi lâzım oldu ki riyâset u sa‘âdetin ve siyâdet u salâbetin sevip ve bu siyâdet u sa‘âdetle umûr-ı şerî‘atta ve uslûb-ı kânûnda kavî ve şecî‘ ve dünyâ ve uhrâda makâmât u derecâtı refî‘ ve zay‘a. Ve rivâyet olunur ki Resûl-i Ekrem’e ‘Arab-ı sârik getirdiler. Kat‘-ı yedine emretmeyip olmak istedi kılına ve hem ıztırâb ve garaz-ı nefis ve inkılâb getirmeyip darb-ı bi’s-seyf hâliyle ve gayr-i vechile siyâseti terk etmeye. Zîrâ dâna-yı Hindden Ebû Şekûr hazretleri⁶⁸⁰ حب الرياسة خير مضض وبع السياسة Ya‘nî “Her vâlî ve hâkim olanlar musîbette ve riyâset-i devleti ve onda devâm ve bekâsın sürse nizâm-ı ‘âlem için siyâset etmenin veca‘ ve elemine sabır ve tahammül ede.” buyurmuşlar. [283/a]

Du‘â-i Fuâdî tekabbelallâhu’l-Hâdî: Hak Teâlâ celle ve ‘alâ Sultân-ı Enbiyâ ve cümle evliyâ vü asfiyâ himmetine seccâde-i masîr-i cihân ve merci‘-i cümle-i insânların da onlardan verâset ve hilâfetle sultân olan pâdişâh-ı cihân-penâhlara ve vüzerâ ve ümerâ ve küberâsına râh-ı şerî‘at ve kânûnda ‘inâyet bâ‘is-i devleti hibr edip her umûr-ı lâzimetü’l-cumhûrlarında(?) sebebü’l-gufrân ve bâ‘isü’r-rıdvân olan a‘mâl-i sâliha ile her ânda müyesser ede. Âmin yâ mucîbe’s-sâilîn.

Hâtimetü’r-Risâle: Ve bu tahkîk u beyân olunan kelimât-ı müsellesâtın me‘ânî ve dekâikin kemâ(?) hed(?) hakka şol ‘âlim ve ‘ârif fehm ve iz‘ân eder ki إن لناس ظهيرا و باطنا و [İnsanın zahiri ve batını vardır. Her batınının da yedi batını vardır.]⁶⁸¹ hadîs-i şerîfî mûcibince keşt-i⁶⁸² merâtib-i insâniyye ve ilâhiyye edip Sultân-ı Enbiyâ’nın kelimât-ı müsellesâtından الشريعة احوالي و الطريقة افعالي و الحقيقة احوالي [Sözlerim şerî‘at, fiillerim tarîkat, ahvâlîm de hakîkattir.]⁶⁸³ kelâm-ı şerîflerinin mazmûn-ı hümayûn merâtib-i numûnelerine üç mertebe ‘ilimle ‘ârif ve esrâr-ı hakîkat-şî‘ârına vâkıf ola.

⁶⁷⁹ Riyâset ve siyâdet ancak siyâset ile tamâm olur.

⁶⁸⁰ Ebû Şekûr el-Belhi, *Aferin-nâme* adlı bir eserinin olduğu söyleniyor. Ondan günümüze kalan sadece bazı beyitlerdir.

⁶⁸¹ Benzer anlamdaki hadisler için bkz: Seyyid Haydar Amûlî, *el-Mukaddimat min Kitâbi Nassi’n-Nusûs fi Şerhi Fusûsi’l-Hikem*, Tus, 1367, s. 239; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Abdullah b. Abdülmuhsin-i Türkî (tah.), I, 22, Riyad 2003.

⁶⁸² Seyir ve temaşa etmek, gezmek.

⁶⁸³ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, s. 4, (1532).

Beyân-ı Sebeb-i Zuhûr-ı Lâyiha: Ve bu ‘aciz ve kusûruyla bu ‘abd-i kâsır Hüdâ-yı Kerîm ü Kâdir ki feyz ü ilhâmıyla bu *Risâle-i Müsellesât*’ı beyân sadedinde ol sultânların kuvvet-i hâliyyelerinden zâhir ü bâhir olur makâl-i bî-dalâl bâ‘is-i kemâllerinden izdiyâd-ı kuvvet-i hâliyye istimdâd-ı kudret-i kâliyye için ve dahi nûr-i şerî‘at-i Muhammed ile tarîkat-ı Ahmediyyeye sülûk ve duhûl ve sülûkun ve duhûlünde ol nûr-i mudî-i kalb ve rûhla asla melâl ve dalâl görmeyip evliyâ-yı kâmilînin ve ehlullâh-ı fâzilînin ‘ilim ve ‘irfânıyla bi-gayr-i hulûl-i Zât-ı Akdes-i Hüdâ’ya müyesser olan vusûlün tecellî ve zikrinde dâim ve bu ni‘met-i ‘azamâtın tecellî ve şükründe kâim olmak mülâhazasında, Allah Teâlâ’nın ‘inâyeti ve Sultân şefâ‘at ve Şa‘bân Efendi Sultân’ın himmeti ile bu kelâm-ı müselles lâyih oldu.

Lâyihatü’l-Makâleti’r-Risâle:

حُبِّ إِلَى مَنْ دُنْيَاكُمْ الْعَمَّةُ بِالشَّرِيعَةِ وَالرَّفْعَةُ بِالطَّرِيقَةِ وَالْعَزَّةُ بِالْحَقِيقَةِ

[Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Şerî‘atle ‘iffetli olmak, tarîkatle rif‘atli olmak ve hakîkatle ‘izzetli olmak.]

Ve bu kelâm-ı müsellesin mefhûm-ı Türkîsi ve zâhiri ve mazmûn-ı takrîbîsi ve bâtinîsi bunda akdem hâle kemâlleri zikr olundu. ‘Âlim-i muhakkık ve ‘ârif-i müdakkıkların zamîr-i münîr-i irfânlarına ma‘lûmdur.

Teharrare’r-risâle [283/b]

الله تعالى أعلم بالصواب وأعرف بالخطاب وإليه مرجع المآب ومن رجع إليه بالسنة والكتاب فله حسن المآب والصواب وتم تحرير المثلثات بعون الله الملك الوهاب

[Allah doğruyu en iyi bilen ve hitabı en iyi anlayandır. Ve dönüş ancak O’nadır. Kim Allah’a Kitap ve Sünnet ile yönelirse, onun için güzel bir son ve doğruluk vardır. Melik ve Vehhâb olan Allah’ın yardımıyla *Müsellesât*’ın yazılması tamamlandı.]

3.3. RİSÂLE-İ GÜLÂBİYYE

Süleymaniye, Hacı Mahmûd Efendi, nu: 2287, vr. 239/b-245/b, 25 satır

[239/b] İn Muharrer-i Muhtasar Makâle-i Remziyye ve Risâle-i Gülâbiyye est li-Dervîş ‘Ömeri’l-Fuâdî Hedâhu’llâhu’l-Hâdî

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ve bihî sikatî ve i’timâdî bi’t-teslîm, hamd-i bî-hadd ve senâ-yı bî-add, ân Hâlîk-ı Ehad ve Râzık-ı Samed râ ki, rûh-ı ‘avâlim-i kübrâ ve futûh-ı “ve mâ yantıku ‘anî’l-hevâ”⁶⁸⁴ ve mazhar-ı “fekâne kâbe kavseyini ev ednâ”⁶⁸⁵ ve menba‘-i “mâ kezzebe’l-fu’âdü mâ raâ”⁶⁸⁶ a’nî bihî nûr-ı Hak ve sebep-i zuhûr-ı vücûd-i nûr-ı mutlak Hazret-i Risâlet-penâh Muhammed Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem’in zât-ı şerîfi ve vücûd-ı ‘azîz-i latîf-i şerîfi gülünden tecellî-i zâtı gülâbın çıkarıp yed-i esmâ vü sıfâtla âmme-i mevcûdât ve kâffe-i mahlûkât üzerine reşşedip her birini zâhîr u bâtın mahfî vü peydâ vücûd-ı hakkânî ile murakka‘ ve musaffâ eylemiştir. Ve dürûd-i nâ-mahdûd mir’ât-ı Ahmed ü Mahmûd ki, vücûd-ı hakîkîsi fi’l-hakîka sırr-ı Hak ıtlâk olunan kalem-i a’lâ ve berzah-ı ekberden izhâr edip sebep-i vücûd-ı ‘âlem-i kitâb-ı ekber ve bâ’is-i zuhûr-ı gül ü gülâb mu’attar kılmıştır. Ve dürûd-i bî-şumâr ber ân çehâr-yâr-ı kibâr ve ashâb-ı bezürg-var ki, akvâl-i şerî‘at gülünden ef’al-i tarîkat-ı Muhammediyyede ahvâl-i hakîkat-i gülâbın çıkarıp zücâc-i sâfî gibi kalb-i vâfîleri şişesine dercedip hevâ-yı zendeka ve ilhâd ve muktezâ-yı tefrika ve küfr-i ifsâddan masûn ve mahfûz olmak için habl-i metîn-i şer‘-i mübîn ile dehânların muhkem-i akd ve lisânların müstahkem hıfzedip bu revâyıh-ı râhat-bahş ile kendiler kemâkân mesrûr-ı pür-safâ olduklarından ma‘adâ feyz-i Rahmânî ve ‘ilm-i Rabbânî ile kalıp evliyâ-i ‘ızâm ve ahâlî-i ‘irfân-ı kirâma dahi bi-kemâlihî i’tâ ve îsâl eylemişlerdir.

Sebeb-i Tahrîr-i Risâle-i Gül-âbiyye: Ba‘de hamd-i Hudâ-yı kadîm ve dürûd-i Resûl-i Kerîm ve çehâr-yâr-i güzîn-i kâmilîn-i mürşidîn ve âl ü ashâb-ı mühtedîn-i râşidîn, bu temhîd-i makâle ve tesvîd-i risâleden murâd efkârul-‘ibâd oldur ki zümre-i evliyâdan ve zübde-i asfîyâdan gül-i gülzâr-ı ‘irfân ve bülbül-i gülistân, *Mesnevî*-i mağz-ı Kur’ân ya’nî Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kaddesallâhu sırrahu’l-metîn ve ravvehallâhu rûhahu’l-emîn kitâb-ı *Mesnevî-i Ma‘nevî*’lerinde buyurdular:

Beyit: [240/a]

چون که گل بگذشت و گلشن شد خراب

بوی گل را از که یابیم از گلاب⁶⁸⁷

Bu beyt-i şerîf ve kelâm-ı latîflerinde zümre-i erbâb-ı vücûd-ı hakkânî ve cümle-i ashâb-ı şuhûd-ı rabbânîden safâ-yı rûhânîyi vâcid ve tecellî-yi rabbânîyi şâhid olan kâmilîn ve mükemmilîn sürûr-ı şuhûd-ı tecellî-i Zâtla ebedü’l-âbâd ve mesrûru’l-bâl ve mevfüru’l-hâl

⁶⁸⁴ وما ينطق عن الهوى [Necm, 53/4: O’nun söyledikleri, sadece O’na vahyolunan vahiydir.]

⁶⁸⁵ فكان قاب قوسين أو أدنى [Necm, 53/9: Böylece iki yay mesafesi kadar, hatta daha yakın oldu.]

⁶⁸⁶ ما كَذَّبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى [Necm 53/10: Kalb gözüne gördüğünü yalanlamadı.]

⁶⁸⁷ **Mesnevî**, 672. beyit: Çün ki gül be-guzeşt ve gülşen şud harâb//Bûy-ı gül râ ez ki yabiyem ez gülâb (Gül mevsimi geçip gülşen harap olunca gül kokusunu nereden alalım? Gül suyundan!)

olup siyer-i cemâl-i Zât-ı zü'l-celâlden bir ân dîr ve mehcûr olmayıp ve hicr-i yâr ile pür-melâl olmadıklarına Hazret-i Mevlânâ remz ü işâret buyurmuşlardır.

Murâd-ı İstimdâd est: Mahmiyye-i Kastamoni'de masîr-i tâlib-i Hak ve merci'-i râğıb-ı vücûd-ı mutlak olan seccâde-i merâm-bahşları kurbunda türbe-i pür-envârlarında medfûn u âsûde şeyhimiz sultânımız kutb-ı 'âlem ve gavs-i benî âdem sultânı'l-ârifîn ve burhânı'l-mürşidîn şeyhu'l-meşâyih ve berzahu'l-berâzih mürşid-i kâmil ve muvahhid-ı vâsıl matla'-ı âfitâb-ı velâyet⁶⁸⁸ ve mazhar-ı mâhitâb-ı kerâmet Şeyh Şa'bân Efendi kaddehallâhu sırrahu'l-âli revvahallâhu rûhahu'l-müte'âli hazretlerinin hâl-i rûhânî ve sırr-ı sübhânîleri ile ol müferrihu'l-bâl ve müfettihi'l-kâl ve müreccihu'l-hâl ya'nî Hazret-i Hak ve Feyyâz-ı Mutlak ma'în ü zahîr olup ümîddir ki, feyz-i Rahmânî ve 'avn-i Rabbânî ile erbâb-ı işâret ve ashâb-ı kemâlât-ı te'vîlât ve tahkîkâtı üzere 'alâ kaderi'l-vüs' ve'l-imbân şerh ve beyânı ve merâtib-i tecelliyât ve makâmâta remz ve işârâtı mukadder olup ol Hudâ-yı zü'l-celâl ve İzîd-i müte'âl⁶⁸⁹ bu makâl-ı bî-dalâlden keşf-i zevk u hâl ve feth-i makâm-ı bî-misâl müyesser ede. Ve yâ dâfi'a'l-melâl⁶⁹⁰ ve yâ müsliha'l-bâl⁶⁹¹ ve yâ mübeddile'l-kâl ile'l-hâl ve yâ muhavvile'l-hâli ilâ ahseni'l-hâl ve yâ kâşife'l-kürûb ve yâ fâtiha'l-kulûb ve yâ ğâfira'z-zunûb min vakti't-tulâ'i ilâ vakti'l-gurûb ve yâ delile'l-mütehayyirîn ve yâ hâdiye'l-mudillîn bi-hidâyeti "ihdinâ's-sırâta'l-müstakîm"⁶⁹² ve bi-inâyeti "ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve lâddallîn"⁶⁹³ Âmin.

Ey muhibb-i sâdık ve mürid-i 'âşık bil ve âgâh ol ki, tâlib-i ma'ârif-i ilâhiyye ve râğıb-ı merâtib-i esmâiyye olan 'âşıkların revâyih-ı hakâyık-ı rabbâniyyeden safâlanmaklarının merâtibine asla gâyet, kat'â nihâyet yoktur. Nitekim Hak Teâlâ celle ve 'alânın [240/b] emvâc-ı bahr-ı esmâ vü sıfâtına gâyet ve lücce-i Zâtına nihâyet olmadığı gibi

Beyit:

درگاه حق بی نهایت درگاه است
کربر انجمنی دینی بالله نیست

Dergâh-ı Hak bî-nihâyet dergâh'est

*Ger ber-encâmı dîni billâh n'ist*⁶⁹⁴

Amma zevk-i tâm ile ma'rifete vâsıl ve şühûd-ı bî-encâm ile hakîkate mütevâsıl olan ehlullâh mâbeynlerinde fütûhât-ı selâse muktezâsınca feyz-i mukaddesten iktizâ hâl ile kâle gelen üç mertebedir. Ve her fetihten hâsıl olan dâire dahi üçtür. Ve bu dâire-i selâse dahi üç nevi'dir ki, fenâ-i selâse ve tecellî-i selâse ve tevhîd-i selâse itlâk ve i'tibâr olunur. Ve bu remz tarîki üzere zikrolunan merâtib-i selâseden mertebe-i ûlâ oldur ki, tâlib-i 'irfân-ı ilâhî ve râğıb-ı hâl-i ğayr-i mütenâhî sülûkunda ve ma'rifetinde zevk-ı tâmma ve şühûd-ı kâmile vâsıl olamayıp zikrinde tevhîde ve usûl-ı esmâya iştigâli zikr-i lisânî ve kâlî olup zikri ve fikri gâh mertebe-i nefis-i ma'âş ve 'akl-ı ma'âşda ve gâh mertebe-i nefis-i me'âd ve 'akl-ı me'âdda olup

⁶⁸⁸ OE-969: "sa'âdet"

⁶⁸⁹ Yüce Allah

⁶⁹⁰ ve feth-i makâm-ı bî-misâl müyesser ede. Ve yâ dâfi'a'l-melâl: OE-969'da var. HME-2287'de yok.

⁶⁹¹ ve yâ müsliha'l-bâl: OE-969'da yok, HME-2287'de var.

⁶⁹² إهدنا الصراط المستقيم [Fâtiha, 1/5: Bizi sırât-ı müstakîme ilet.]

⁶⁹³ غير المغضوب عليهم ولا الضالين [Fâtiha, 1/6: Gazâba uğrayanların ve dalâlete düşmüşlerin yoluna değil.]

⁶⁹⁴ OE-969'de yok. Hakk'ın dergâhı sonsuz bir dergâhtır. Sonuna ulaşırsan da (ulaştım sanma) billah (sonu) yoktur.

kalb ve rûhu⁶⁹⁵ tam tasfiye ve tecellî bulmayıp ve denes-i tabî‘at-ı zulmâniyyeden tathîr-i tâm müyesser olmayıp ve kuvâ-yı tabî‘at-ı hayvâniyyesi, kuvâ-yı hâlet-i rûhâniyye üzerine gâlib olup merâtib-i fenâ-i selâse zâhir olmamakla tecelliyât-ı selâse ve tevhîdât-ı selâse dahi zâhir olmayıp etvâr-ı seb‘adan sevvum kuvvetiyle ancak ifnâ-i ef‘âle müntehî ve müste‘id olup zikrî elfâz-ı esmâ mülâhazası ve tahayyülü ile olur. Hatta elfâz-ı esmâ ve tahayyül-i hâtır zâkirden dûr ve gâib oldukta hükm-i telvîn-i mutlak ile revâyih-i ‘irfân ve safâ-yı zikr-i Yezdândan dûr ve mehcûr olup tekrâr dâire-i zikre varınca mezkûrdan nisyân vâkı‘ olur.

Temsîl li-Muharriri’r-Risâle: Bir tâlib gül-i gülistâna varıp gül alıp yâhud bağbân elinden güle vâsıl olup râyihalanırken ol gül solup fenâyâ varıp ve devr-i gül geçip ve gülşen harâb olsa tekrâr devr-i gül gelinceye kadar bûy-ı gülden mahrûm olduğu gibi ol dahi safâ-yı ‘irfân ve revâyih-i zikr-i Yezdân’dan mahrûm olur.⁶⁹⁶

İmdi, ma‘lûm oldu ki, tâlib-i Hak ve râğib-ı vücûd-ı mutlak olan evvelâ dünyâ-yı dûnun safâ-yı ‘âcilini ve safâ-yı bî-bekâsının husûlüne sa‘y-ı bâtılını terk edip âsitâne-i pîr-i ‘âmil ve hizmet-i mürşid-i [241/a] kâmilde cehd ü sa‘y-i fâzıla ile şarâb-ı muhabbetini nûş edip ve nûşende-i mest u bî-hûş olup bu safâdan dest-i ‘aşkla vücûd libâsını çâk etmeden denes-i zemâyim-i seb‘adan nefsi pâk olmayıp ve hâk-i mezellet-i tabî‘attan hurûcu için eflâk-i ma‘neviyyeye ‘urûc ve merâtib-i nefsiyyeyi tekmîl için ‘âlem-i ervâh ve ecsâmda olan⁶⁹⁷ edvâr u ekvâr-ı tis‘aya ‘urûc etmeden rûh-ı a‘zama ve ervâh-ı kudsiyyeye vâsıl olamayıp a‘lâyı ‘illiyînde dâim ve mertebe-i tecellîde kâim olamaz imiş. Bu ma‘nâdandır ki Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî kuddise sırruhû hazretleri evâil-i *Mesnevî*’de buyurur.

Nazm-ı Mesnevî:⁶⁹⁸

هر که را جامه ز عشقی چاک شد
اوز حرص و عیب کلی پاک شد⁶⁹⁹
شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علت‌های ما⁷⁰⁰
ای دواى نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما⁷⁰¹
جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد و چالاک شد⁷⁰²

Ve zikrolunan merâtib-i ilâhiyyenin tahakkuk-ı fenâlarından sonra mertebe-i ûlânın zuhûru bâ‘is-i zuhûr-i tecellî-i ef‘âldır ki, tecellî-i ef‘al bi-kemâlihî zâhir olmasa, tecellî-i esmâ vü sıfât zâhir ve mütehakkık olmaz. Ve tecellî-i sıfât u esmâ bi-kemâlihî zâhir olmasa tecellî-i Zât dahi zâhir ve mütehakkık olmaz. Zîrâ Hak Sübhânehû ve Tebârake ve Teâlâ’nın ef‘âlî sıfâtın ve sıfâtı Zâtın setr etmiştir. Ehline ma‘lûmdur.

⁶⁹⁵ OE-969, 48/b: + dahi

⁶⁹⁶ OE-969, - “ol dahi safâ-yı ‘irfân ve revâyih-i zikr-i Yezdân’dan mahrûm olur.”

⁶⁹⁷ OE-969, 49/a, + etvar u /

⁶⁹⁸ OE-969, 49/b’de 18 mısra yer alıyor.

⁶⁹⁹ “Her kimin libâsı bir aşktan yırtıldı ise, o hırstan ve ayıptan تمامیyle temiz oldu.” Bkz: Avni Konuk, **Mesnevî-i Şerîf Tercüme ve Şerhi**, Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı (haz.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004, I, s. 92.

⁷⁰⁰ “Aferin! Ey bizim latîf, faideli olan aşkımız; ey bizim bütün illetlerimizin hekimi!” Bkz: Konuk, s. 93.

⁷⁰¹ “Ey bizim kibrimizin ve nâmûsumuzun ilâcî! Ey bizim Eflâtûn’umuz ve Câlînos’umuz!” Bkz: Konuk, s. 93.

⁷⁰² “Toprak cisim, aşktan felekler üzerine gitti. Dağ raksa geldi ve çâlâk oldu.” Bkz: Konuk, s. 93.

Mertebe-i Sâniye: Tâlib-i ma‘ârif-i ilâhiyye tevhîd ve zikr-i esmâyla meşgûl ola. Zikir, miftâh-ı etvâr-ı seb‘a ile vâsıl olduğu tavrına göre merâtib-i nefis ve merâtib-i rûh ve merâtib-i kalb ve merâtib-i ‘akl terakkî bulup yani nefis dâire-i ma‘âştan geçip ve tekmîl-i me‘âd edip ve nefis-i emmâre ve levvâmenin sıfat-ı zemîmeleri fenâ bulup⁷⁰³ tahsîl-i tezkiye ki ede, mülhime ve mutmainneye⁷⁰⁴ erişir. Ve rûh dahi rûh-ı hayvânî mertebesinden geçip tahsîl-i tecellîye ki ede, ruh-ı insânî mertebesine vâsıl olur. Ve kalb dahi tavr-ı sadrdan geçip tasfiye bulmakla kalb-i selîm olup jeng-i⁷⁰⁵ mâsivâdan ki pâk ola, mir‘ât-ı tecellî⁷⁰⁶ bulur. Ve ‘akıl dahi, fikr-i ma‘âşdan ve tedbîr-i fâniyâtta fâriğ olup tekmîl-i ma‘âd ki ede, temyîz-i küllîye kâdir olur.

Muhassılı’l-kelâm [241/b] her biri bu cihetle tekmîl-i merâtib edip tabâyi‘-i zulmâniyyeden nâşî ve zâhir olur, ef‘âl-i beşeriyye zâil ve muzmahil olup, ef‘âl-i kevnîyye-i hakîkîyye ve şuûnât-ı vasfiyye-i rabbâniyye zâhir olup, ‘irfânî hâl şuhûda vâsıl olmakla merâtib-i esmâ vü sıfât-ı ilâhiyye tecellî edip ve çehâruma değin mefâtîh-i etvâr-ı seb‘a olan usûl-i esmâya ve ümmühât-i esmâya ve tekâzîsına göre furû‘-ı esmâya keşfen ve zevkan ve hâlen ‘ârif olup, mazhâr-ı tecellî-i esmâ vü sıfât-ı ilâhiyye olur. Ve lâkin fenâ-i selâsedan ifnâ-i vücûd-ı kemâlde olmayıp, fenâ ender fenâ ve bekâ ender bekâ⁷⁰⁷ mütehakkık olmayıp hakâyık-ı eşyâya ‘ilimde kâmil, tecellî-i zâta bâ-kemâle vâsıl olmağın Zât-ı zü‘l-celâli şuhûd-ı esmâ vü sıfât mertebesinden zikredip, bu surûr-ı zikr ile mesrûr olurken iktizâ-yı telvîn kable’t-temkîn hikmeti ile fark-ı evvel yüzünden kesret-i esmâ vü sıfât galebe edip şuhûd-i vahdet-i esmâ vü sıfâtına tağyîr gelmekle revâiyih-i zikr-i Zât-ı Yezdân ve safâ-i şuhûd-i ‘irfânla kemâkân mürevveh ve müsaffâ olamaz. Amma bu makâm-ı şerîf çehârüm hükmiyle zuhûr eder. Tâlib bu makâmda keşf-i ma‘nevî hâlinde tecellî-i sıfâtta ve kurb-ı nevâfil hâlinde olup, zâta ve kurb-ı tecellî-i ferâiz hâline dahi kâbil ve müsta‘id olmağın safâ-yı revâiyih-i mezkûreden dûr olmaya çâre taleb eder. Ve eğerçi safâlar eder, velâkin kemâl-i safâ müyesser olmaz.⁷⁰⁸

Temsîl-i li-Muharriri’r-Risâle: Bu tâlib-i sâlik ol şahsa benzer ki, bûy-ı gülü be-ğâyet sürdü. Amma devr-i gül geçip ve gülşen harâb oldukta, rûy-ı ‘âlemde bûy-ı gülden eser kalmayıp, illâ gülâbda kalacağın bilip, safâ-yı bûy-ı gülden bir ân dûr olmamak için gülden gülâb çıkarmaya râğb olur ki, devr-i gül gelince bûy-ı gülü gülâbda bulup dâim safâda ola, amma gülden gülâb çıkarmaya vukûfu kemâlde olmayıp kemâl-i ehliyeti olmakla gülden gül-âbı hûb ve merğûb-ı râyiha ile çıkaramayıp, gerçi bûy-ı gülden dûr olmaz, velâkin kemâkân safâ edemez ki tecellî-i esmâ vü sıfât ehli dahi [242/a] böyledir.

Mertebe-i Sâlise: Oldur ki, mertebe-i sâniyede zikrolunan üzere tâlib-i sâdık, dervîş-i hakîkî mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâ‘atte şerî‘at-i Muhammediyye ve tarîkat-ı Ahmedîyye ile ‘amel edip, maksad-ı aksâsı rızâ-yı Hak ve matlab-ı a‘lâsı safâ-yı ‘irfân-ı vücûd-ı mutlak olup nefsin ve rûhun ve kalbin ve ‘aklın üçer merâtibin tahsîl ve itmâma ve sülûk-ı hâlis ile

⁷⁰³ OE-969, 49/b: “nefs-i emmâre ve levvâmenin sıfat-ı zemîmeleri fenâ bulup” yerine “sıfat-ı emmâre ve levvâme ve mülhime zâil olup”

⁷⁰⁴ OE-969, 49/b: - ‘mutmainne’

⁷⁰⁵ Jeng: Kir, pas

⁷⁰⁶ OE-969, 49/b: “tecelli” yerine “mücellâ”; ve + cihân-nümâ ve “bulur” yerine “olur”

⁷⁰⁷ OE-969, 50/a: + “tahakkuk nâm ile”

⁷⁰⁸ OE-969, 50/a: “Ve eğerçi safâlar eder, velâkin kemâl-i safâ müyesser olmaz.” yerine “Ne kadar cehd etse kemâl-i safâ müyesser olmaz.”

tarîkatın tekâmîl ü encâma ırgürüp, hâl ve şühûd-ı tâm ile menâzil-i fenâ-i selâse ve merâtib-i tecelliyât-ı selâse ve makâmât-ı tevhîdât-ı selâse hâsıl olup mazhar-ı tecellî-i zât ki ol vücûd-ı pervânesi şem‘-i cem‘a yanıp bülbül-i dili ‘ayn-ı güle vâsıl olup imâm-ı yemînî⁷⁰⁹ mertebesine erer ki, nazarı ‘âlem-i melekûta ve ceberûta ve ervâh-ı kudsiyyeye olur. Ve bu mertebe celîlu’l-kadr, tavr-ı pençumda zuhûr etmekle fenâ ender fenâyâ erişip, kesret-i kemâl ve vahdete varıp ve fark-ı evVelî makâm-ı cem‘a varıp, bidâyetinde nihâyet-i sefer-i evvel ve nihâyetinde nihâyet-i sefer-i sâni hükmü zuhûr edip, kemâlinde sefer-i sâlis hükmüyle ve fenâ ender fenâ kuvvetiyle temkîn-i sırfıta ve makâm-ı cem‘de karâr eder. Ve tavr-ı şeşum dahi ta‘alluk etmekle nihâyet sefer-i râbi‘ hükmü zuhûr edip ve bekâ ender bekâyâ erişmekle, vahdeti kesrete varıp fark-ı sâni ve fark ba‘de’l-cem‘ hükmünün tekâzâsı ile telvîn ba‘de’t-temkîn ve makâm-ı cem‘u’l-cem‘ mütehakkak olup imâm-ı şimâlî⁷¹⁰ mertebesine erer ki, nazarı ‘âlem-i lâhût kuvvetiyle ‘âlem-i mülke ve şehâdete olup, halîfe-i kutbu’l-aktab olmaya lâayık ve müstehak olur.

Zübde-i kelâm ve güzîde-i merâm oldur ki, tevhîd-i zât ve tevhîd-i esmâ vü sıfâtta zevkan ve hâlen karâr etmekle tecelliyât-ı selâse ve tevhîdât-ı selâsenin ikisinde bile husûl-i ma‘rifet ve vusûl-i hakîkatle safâ-yı revâyih-i zât-ı Yezdân’dan bir ân dûr ve mehcûr olmayıp zevk-i dâim ve safâ-yı bâkîde olur.

Amma ey kârî-i kitâb-ı hakîkî ve ey sâmi‘-i sadâ-yı kudsî, bil ve âgâh ol ki, fenâ-yı vücûd-ı tâlib-i hakîkî ve zuhûr-ı tecellî-i zât-ı matlûb-ı hâkîkî bir mefhûm-ı fâiz ve [242/b] ma‘nâ-yı gâmizdir ki, aslen ve kat‘an ve vechen mine’l-vücûh dâire-i fikirden fehm ü iz‘ânı ve tavr-ı ‘akıldan ‘ilm ü ‘irfânı kâbil ve mümkün değildir. Nitekim nûr-i çeşm-i ‘ârifân ve rûh-ı cism-i kâmilân Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyururlar: تفكروا في خلق في ذات الله الله ولا تفكروا [Allah’ın yarattıklarını düşününüz, Zât’ını düşünmeyiniz.]⁷¹¹ Zira bu husûs emr-i keşfî ve hâl-i zevkîdir ki, keşf-i hakîk ve zevk-i dakîk söz müyesser olmaz. Nitekim ‘ârif-i kâmillerden biri bu ma‘nâyâ bir beyt-i şerîflerde işâret buyurmuşlardır.

Beyit:

Gider zât ve kalır Zât onda ey cân

Bu hâli bilen olur kâmil insân

Hâzihî Kelimâtün İlâhiyyetün li-Muharriri’r-Risâleti ‘alâ Rumûzi’l-Hazarâti’l-

Hams

Vâsılın ‘ayn-ı hakîkati bulmuş

Sıfat u isimle vahdet bulmuş

Küntü kenz sırrı nedir bildin mi

Ahad iken ahadiyyet bulmuş

Zâtı zâtına tecellî edüben

⁷⁰⁹ OE-969, 50/b: “yemînî” yerine “şimâlî”

⁷¹⁰ OE-969, 50/b: “şimâlî” yerine “yemînî”

⁷¹¹ Taberânî, **el-Mu‘cemu’l-Evsat**, VII, 172 (hadis no: 6311); Lâlekâi, **es-Sünne**, I, 119; Ahmed Avni Konuk, **Fusûs Şerhi**, I, 6, 109, 269.

Ahadiyyet vâhidiyyet bulmuş

Benim o dese ‘aceb mi ‘ârif

İltifâtıyla hüviyyet bulmuş

Hâl ile düştü Fuâdî’ye bu kâl

Hüvellâh ‘tan samediyet bulmuş

Temsîlün li-Muharriri’r-Risâle: Bu tâlib u râğıb-ı merâtib-i ğayr-i mütenâhî ve ‘ârif-i vâsıl-ı tecellî-i zât-ı İlâhî ol şahsa benzer ki, bûy-ı gülden bir ân dûr olmamak için gülden gülâb çıkarmak murâd eder. Ve dâd-ı Hak olan isti‘dâd-ı kâmil ile hadd-i zâtında kâbil ve üstâd-ı kâmile vâsıl olup, ehl-i vukûf olmağın gülden gülâbı hûb ve merğûb râyiha ile çıkarıp, bûy-ı gül ol gülâbda bi-‘aynihî mevcûd olmakla, bir an bûy-ı gülden dûr olmayıp meşâmm-ı dil ü cânı mesrûr ve mu‘attar olmadan hâlî olmaz. Eğerçi devr-i gül geçip ve gülşen harâb olursa da bûy-ı gülü gülâbda bi-‘aynihî bulur. Ehl-i hâlden tecellî-i zât ehli dahi bunun gibidir.

Li-Muharriri’r-Risâle ‘alâ Rumûzi Istılâhâtı’l-Etvâri’s-Seb‘a:

در کلستانی کلی جانی بود
آن صفایش بوی رحمانی بود
بوی آن کل را طلب کرد نفس من
چون مشام دل رسد فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد جان من
چون مشام جان رسد فانی بود

[243/a]

بوی آن کل را طلب کرد دل من
چون مشام سر رسد فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد سر من
چون رسد سر خفی فانی بود
بوی آن کل را طلب کرد این خفی
سر اخفی را رسد فانی بود
سر اخفی چون رسد در مطلقش
قیدهای جمله بو فانی بود
آب آن کل را فوادی چون رسد
بوی باقی شد سوی فانی بود

Der gülistân-ı gülî cânî bûd

Ân sefayeş bûy-i rahmânî bûd

Bûy-ı ân gülî ra taleb kerd nefîs-i men

Çûn müşâm-i dil resed fânî buved [243/a]

Bûy-i ân gül ra taleb kerd dil-i men

Çûn müşâm-i dil resed fânî buved

Bûy-ı ân gül ra taleb kerd cân-i men

Çûn müşâm-i sır resed fânî buved

Bûy-ı ân gül ra taleb kerd sırr-i men

Çûn resed sırr-i hafî fânî buved

Bûy-ı ân gül ra taleb kerd in hafî

Sırr-i ahfâ ra resed fânî buved

Sırr-ı ahfâ çûn resed der-i mutlakes

Kaydhâ-yi cümle bû fânî buved

Âb-i ân gül ra Fuâdî çûn resed

Bûy bâkî şôd sûy-i fânî buved⁷¹²

În Makâletü'l-Bâbiyye⁷¹³ Temsîl Risâle-i Gülâbiyye Est:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم [بسم الله الرحمن الرحيم] وتلك الأمثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون

[Haşr, 59/21: “İşte biz bu örnekleri insanlar anlasınlar diye veriyoruz.”] Tâlib-i ma‘ârif-i ilâhiyye ve râğıb-ı merâtib-i esmâiyye, bu *Risâle-i Gülâbiyye*’de zıkr u beyân olduğu hâl u kâl üzere cezb-i hakîkî ve keşf-i ma‘nevî ile من عرف نفسه فقد عرف ربه [Nefsini bilen Rabbini bilir.]⁷¹⁴ fehvâsınca eşbâh ve ebdânında olan etvâr u ekvâd⁷¹⁵ u edvârına ‘ârif ve rûh-ı kudsiye vâkıf ve vâsıl olup ve eflâk-i ma‘neviyyeye ‘urûc ve merâtib-i enfüsiyyeye durûc edip nefsin ve rûhun ve kalbin ve ‘aklın üçer mertebesin tekâmîl ile keşfen ve zevkan ve hâlen nefsin ve nefsinin sıfat-ı zemîme ve hamîdelerine ‘ârif olup, kendi vücûd-ı hadîkasında seyr-i ma‘allâh gülîstânında esmâ vü sıfât güllerine erse ve râyiha-i tayyibe dahi alıp, safâ-yı rûhânî ve tecellî-i rabbânî hâlin tahsîl ve tekâmîl murâd etse, tâlib-i hakîkî bilsin ve âgâh olsun ki, tecellî-i ef‘âlde ve tecellî-i esmâ ve sıfâtta kalmak mücerred devr-i güle ermek gibidir ki, devr-i gül geçip gülşen harâb oldukta, râyiha-i gül dahi zâil ve gâib olup ve rûy-ı ‘âlemde bûy-ı gülden eser kalmayıp illâ gülâbdâ kalır. Tâlibin gülâb eline girerse gül râyihâsın alıp ehl-i safâ olur, girmezse olmaz. Zîrâ devâm-ı safâ-yı rûhânî ve sebât-ı tecellî-i rabbânî olmaz

⁷¹² Bir gül bahçesinde can (veren/katan) bir gül vardı/Onun sefasının kokusu rahmanî idi//

Nefsîm o gülün kokusunu talep etti/Kokusu gönlüme ulaşınca fani olur//

Gönlüm o gülün kokusunu talep etti/Kokusu gönlüme ulaşınca fani olur//

Canım o gülün kokusunu talep etti/Kokusu sırra ulaşınca fani olur//

Sırrım o gülün kokusunu talep betti/Ulaştığında sırr-ı hafî fani olur//

Bu sır o gülün kokusunu talep etti /Sırr-ı ahfâya ulaşan fani olur//

Sırr-ı ahfâya mutlakına ulaşınca/Bütün bağlar fani olur//

O gülsuyu Fuâdî’ye ulaştığında/Kokusu fani olana doğru gider.

⁷¹³ OE-969, 51/b: “În Makâle-i Lübbiyye”

⁷¹⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 262, (2532).

⁷¹⁵ OE-969, 51/b: -; Yığınlar, öbekler.

illâ tecellî-i zât ve makâm-ı ahadiyyette olur.⁷¹⁶

Bu kez tâlib-i fâika ve ‘âşık-ı sâdika lâzım [243/b] ve lâıyk oldu ki, seyr-i ma‘allâhta ve tecellî-i sıfâtta kalmayıp mücâhede ve zikrullâh ile kendi vücûdun ef‘âlen ve sıfaten ve zâten ifnâ edip fenâ-yı tâmmıla seyr-i fillâh gülîstânına gire. Ve tecellî-i zâtın merâtibin tekmîl ve istivâr ve onda devâm ve karâr için mezâhir-i Hak’dan esmâ ve sıfât güllerin devşiripi cem‘ ve hıfz edip, mürşid-i kâmil ve mürebbî-i vâsıl-i mükemmil hizmetinde ve teslîm-i tâm âsitânesinde ve sıdk u ihlâs halvetinde ve teveccüh-i murâkabe micmerinde⁷¹⁷ cezbe ve ‘aşk âteşiyile âb-ı zikrullâh buhârından ma‘ârif-i ilâhiyye ve hakâyık-ı rabbâniyye gülâbın çıkara. Ba‘dehû kalb kumkumasına koyup hıfz-ı lisân ve samt-ı tâmmıla ağzın berkitip ve habl-i metîn-i şer‘-i mübîn ile muhkem bağlayıp, kemâl-i rûhâniyyetle âfitâb-ı tecellî-i zâta asmak gerektir ki, medâric-i ahadiyyeti’l-cem‘a ‘ûrûc etmekle mi‘râc-ı hakîkîye vâsıl olup, bûy-ı gülâb-ı tecellî-i zâta ânen-fe-ânen ziyâde olup, keşfen ve zevkan ve hâlen tevhîd-i hakîkî ile Zât-ı zü’l-celâli muvahhidî ola. Ve futûhât-ı selâseden feth-i mutlak kemâl-i zuhûrla zâhir olup, seyr-i fi’llâh kişverinde olan seyr-i ‘ani’llâh bağçesine ve sarayına girip, li’t-tekmîl ve’l-irşâd zâhirde tenezzül ve ma’nâda terakkî olan makâm-ı farka ve cem‘u’l-cem‘a nüzûl edip, imâm-ı şimâlî mertebesine erip, halîfe-i kutbu’l-aktab olmaya lâıyk ve müstehak olmakla ‘ilm-i ledünnî sultânı olmak gerektir ki, fark-ı sâni ve cem‘u’l-cem‘ hâlinde dahi muvahhid olup, bekâ ‘âleminde tecellî-i zâtın bir ân dûr ve mehcûr olmaya.

Kelimât-ı İlâhiyye li-Muharriri’r-Risâle:

Ey tâlib-i ‘irfânî kesrette koma cânı
Bûlbûl gibi ol dâim vahdet gülü hayrânı
Mücellâ-yı dil ü cânı pâk eyle ‘alâyıktan
Ede tecellî tâ kim bir hâlet-i rûhânî
Hâl ile kemâl ile tahsîl-i fenâ ile
Bâkî olup ol sende ‘ilm-i ledün sultânı
Mefhûm-ı ‘amâyı bil a‘mâlîğî terk eyle
Fehm eyle şuhûd eyle el’ân kemâkânı
Esrâr-ı kemâl-i Hak göründü Fuâdî’de
Feyyâz-ı ezel verdi çûn neş’e-yi Rahmânî

⁷¹⁶ OE-969, 52/a: + Li-Muharriri’r-Risâle:

*Buldum bir yâkût-ı hamrâ her kimse rağbetin bilmez/
Hem buldum bir dürr-i beyzâ her kimse kıymetin bilmez/
Nefse ‘ârif olmadan ‘akl-ı külle erişmeden/
Bu yâkût ile bu dürrün kimse hakîkatın bilmez/
Bâğ-ı ef‘âle ermeden kasr-ı sıfâta girmeden/
Şarâb-ı zâtî görmeden kimse keyfiyyetin bilmez/
Bekâ hakîkat bulmadan kesreti vahdet bulmadan/
Vahdeti kesret bulmadan kimse Hak vahdetin bilmez/
Celâle mazhar olmadan cemâle manzar olmadan/
Fuâdî gibi olmadan kimse ‘aşk hâletin bilmez.*

⁷¹⁷ Micmer: İçinde tütsü yakılan bakır yahut bronzdan küçük şamdan şeklindeki alet, buhurdan.

[244/a] **Neşr:** Ve bu mertebeye vâsıl olan ‘ârif-i fâzıl ve muhakkık-ı kâmil gerçi zâhiren sûret-i kesrette olur, velâkin hakikat-ı bâtınıyye ‘âleminde tevhîdât-ı selâse-i kemâlde olmakla ekmeli’l-muhakkıkîn ve efdalu’l-müdakkıkîn kutb-ı hâdî Cüneyd-i Bağdâdî kaddesallâhu sırrahû hazretlerinin kemâl-i esrâra vâkîf ve nûru’l-envâra vâsıl ve ‘ârif olan ehlullâh mâbeynlerinde menkûl ve ma‘rûf olan kelâm-ı dil-âviz ve hakikat-âmizlerine mazhar olur ki, budur: ‘Âlem-i hakikate vusûlüm zamânında ile’l-ân otuz yıldır ki halkla musâhabet ve mükâleme ederim. Halk beni kendileriyle musâhabet eder sanırlar. Amma ben Hak Teâlâ celle zâtuhû ve ‘alâ şânühû ‘uluvven kebîran ile musâhabet ve mükâleme ederdim buyurdular.

Ve dahi muvahhid-i kâmil gerçi telvîn ba‘de’t-temkîn ve fark ba‘de’l-cem’ hükmüyle sûret-i kesrette olur ve lâkin muvahhid-i hakîkî ve kâmil-i mehdî oldur ki, cem’i farksız ve farkı cem’siz ve temkîni telvînsiz ve telvîni temkînsiz olmaya. Nitekim Şeyh-i Tâhir Hazret-i eş-Şeyh Abdulkâdir⁷¹⁸ kaddesallâhu sırrahû hazretleri: كل جمع بلا تفرقة زندقة و كل تفرقة بلا جمع تعطيل [Farksız her cem’ zındıklıktır; cem’siz her fark da ta’tıldir.]⁷¹⁹ buyururlar. Fi’l-vâkı‘a ‘arif-i kâmil makâm-ı cem’de ve vahdet-i sırfta kalıp, ehlullâhın makâm-ı ‘âlîleri olan fark-ı sâniye erişmese meczûb sıfat kalıp, tâliblere merâtib-i ilâhiyyeyi tafsîlât ve tedkîkâtıyla irşâda kâdir olmadığından mâ‘adâ muhâtara-ı ilhâddan dahi olur. Ve eğer fark-ı sâniye düşüp, velâkin mücerred makâm-ı farkta kalıp hüküm-i cem’a ta’alluku olmasa, müşâhede-i Celâl ve Cemâl-i Kibriyâ-yı İlâhî’den zevki olmayıp tâife-i mu‘attılinden olmak muhâtarasında olur.

Amma makâm-ı cem’i cem’u’l-cem’a ve fark-ı sâniye ta’alluk ve mukârenetle vahdeti kesrete varıp ve mücerred fark-ı sâniye kalmayıp, makâm-ı cem’a ta’alluku olmakla vahdet ve kesreti bir olursa, her vecihle kâmil ve mükemmil olur. Ve eğer Şeyh-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hâtemü’n-nebiyyîn olmakla bi-emrillâh nübüvvet-i teşrî’iyye hâli [244/b] munkatı’dır. Velâkin علماء أمتي كاتبياء بني اسرائيل Benim ümmetimin ‘âlimleri İsrâiloğulları peygamberleri gibidir.]⁷²⁰ mefhûm-ı şerîfince⁷²¹ nübüvvet-i ta’rîfiyye bâkîdir.

İmdi bu ma’nâdan ma’lûm oldu ki, ‘ârifin cem’i farkından ve farkı cem’inden ve telvîni temkîninden ve temkîni telvîninden ayrılmasa bu ma’nâ ile makâm-ı nübüvvet-i ta’rîfiyyede olup ve hakla bâtılı fark-ı tâmla fark ve temyîz edip zâhir u bâtın ve vahdet ü kesret tasarrufuna kâdir olur. Ve mertebe-i kutbiyyet-i kübrâdan dahi murâd budur. Nûr-i çeşm-i enbiyâ ve rûh-ı cism-i evliyâ Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem Hirâ Dağı’nda cezb-i hakîkiyye ile tâlib-i tecellî-i zât olup ve tecellî-i zât zuhûruyla vâsıl-ı Hak oldukta iktizâ-i makâm-ı cem’le Cenâb-ı Akdes-i Hudâ’ya أرني الأشياء كما هي [Bana eşyâyı olduğu gibi göster]⁷²² diye ettikleri du‘âları karîn-i icâbet olmakla hakâik-i eşyâya ‘âlim olup, mertebe-i cem’a ve hakikat ıtlâk olunan vücûd-ı mutlaka ve vahdet-i sırfa vâsıl olmağın cümle eşyâ hakikat yüzünden onlara bir görünüp, ba‘dehû kutbiyyet-i kübrâya vusûlle makâm-ı cem’u’l-cem’a ve fark-ı sâniye dahi vâsıl olup ve dahi vahy-i ilâhî ile mertebe-i nübüvvet-i teşrî’iyyeye vâsıl olduklarında ol hâl ve kemâlde devâm ve sebât için اللهم أرني الحق حقا وارزقنا

⁷¹⁸ Hz. Pîr Abdulkâdir Geylânî.

⁷¹⁹ Muhammed b. A’la et-Tehanevi **Mevsûatu Keşşâfu Istilâhâtı’l-Fünûn ve’l-Ulûm**, Ali Dahruc (tah.), Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996, I, 575.

⁷²⁰ Aclûnî, **Keşfu’l-Hafâ**, II, s. 64, (1744).

⁷²¹ OE-969, 53/a: - şerîf

⁷²² Ahmed Avni Konuk, **Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın (haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1990, III, 98.

اتباعه وأرني الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه [Allah'ım! Hakkı hak olarak gösterip bizi ona ittibâ etmekle rızıklandır; bâtilı bâtil olarak gösterip bizi ondan kaçınmakla rızıklandır]⁷²³ du'âsın edip bu hâlde müeyyed ve dahi الموعظة الحسنة [Nahl, 16/125: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütü davet et.”] nüzûluyla min ‘indillâh müebbed oldular.

Ve bu hakîre lâıyîh olan budur ki, bu iki hadîs-i şerifler ve âyet-i kerîme makâm-ı cem‘in ve farkın vücûduna ve fark cem‘siz olmayıp ve fark cem‘siz olmadığına delîl idüğüne hiç iştibâh yoktur. Ve bu hâle münâsib rivâyet oldur ki, kutbu’l-evliyâ ve’l-ahrâr ve ser-çeşme-i meşâyih-ı kibâr Hazret-i eş-Şeyh el-Basrî⁷²⁴ kaddesallâhu sırrahû zikrolunan hâlde kâmil ve mükemmil iken hakikat-i hâllerine vâkıf olmayan ba‘zı hâm ve nâdânlar bilmezlik ile ve ‘ilm-i zâhir kuvvetiyle Hazret-i Sultân’a sû-i zanda olup selâtîn-i sâlife ve hulefâ-i sâbikanın bi’l-ittifâk evliyâsında olan [245/a] Ömer bin Abdülazîz kaddesallâhu sırrahu’l-azîz hazretlerinin meclislerinde ‘Azîzin şânlarına lâıyîk olmayan ba‘zı kelimât ettiklerinde Hazret-i ‘Azîze yazıp gönderdiler ki, يا حسن بلغني ان ك قدرى [Ey Hasan! Bana senin Kaderî (mezhebinden) olduğun haberi ulaştı]⁷²⁵ Çünkü bu hâle vâkıf oldular, onlar dahi kendilerin ‘ârif ve kâmil ve muvahhid-i vâsıl olup mücerred makâm-ı cem‘de ve vahdet-i sıfta kalmayıp fark-ı sâniye ve makâm-ı cem‘u’l-cem‘a vâsıl-ı tâm ve ol makâmında dâim oldukların i‘lâm ve Kaderiyye mezheb olmadıkların ifhâm için ve nâdânlar kendilere sû-i zanda oldukların beyân için onlar dahi bu kelâmı yazıp gönderdiler من أنكر القدر فقد فجر و من ترك ذنبه على الله فقد كفر [Her kim kaderi inkâr ederse fâcir olur; işlediği günahı Allah’a yükleyen de kâfir olur.] Ömer bin Abdülazîz hazretleri ‘ulemâ-i fâzılîn ve evliyâ-i kâmilînden olmağın gûş-i cânla işitip ve kuvvet-i hâliyye ile remizlerin fehmedip Hazret-i Azîz’e evvelkinden ziyâde muhabbet ve teslîmde ve i‘tikâd-ı tâmda oldular. Bârakellâh zikrolunan sultânların her biri ‘aceb kâmil ‘ârif-i fâik ve kâmil-i sâdık imiş, hakkan budur ki, her birinin kavî-i şerîfleri bir kelâm-ı latîf ve eser-i münîfdir ki, mertebe-i şer‘atları ve tavr-ı tarîkatları ve dâire-i ma‘rifetleri ve merkez-i hakikatları fi’l-hakîka kemâlde olup⁷²⁶, mazhar-ı zât vâcibu’l-vücûd olan ‘âlem-i imkânın bâğ-ı mecâzında ve gülzâr-ı fenâsında bitip mazhar-ı sıfât-ı ilâhiyye olan gül renginin evrâk-ı güzîni râyihasında kalmayıp, bûy-ı gülâb-ı hakikat-ı kâmileye vâsıl olup aslen bûy-ı mecâzdan zerre kadar eser kalmadığına delâlet-i sahiha ve sarîha ile delâlet eder. فافهم بالفهم [Rûhânî bir anlayışla anla ve sırrı bir hâl ile bil.]

Du‘â li-Muharriri’r-Risâle:

اللهم عطر مشام النفس والقلب والروح والسر بروائح أثارك وأفعالك وصفاتك وذاتك. وثبتنا في هذا الطريق المستقيم الذي أنعمت على عبادك الصالحين العارفين من أنبيائك وأوليائك المتقين. بجرمة حبيبك محمد سيد الأنبياء والمرسلين صلى الله عليه وعليهم أجمعين. واحشرنا في زمركم يا الله يا رب يا رحمن يا رحيم. برحمتك يا أرحم الراحمين. والحمد لله رب العالمين

[Allah'ım! Zâtının, sıfatlarının, fiillerinin ve eserlerinin kokusunu, nefis, kalp, ruh ve sırrıma koklat. Bizi, kendilerine nimet verdiğin enbiyaların, muttaki evliyaların, ârif ve sâlih

⁷²³ Kaynaklarda adı “dua-i me’sur” olarak geçen hadis için bkz: Mansur bin Yunus bin İdris el-Buhutî, **Şerhu Münteḥâ el-İrâdât**, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, [1993], III, 497.

⁷²⁴ Hasan-ı Basrî.

⁷²⁵ Konuyla ilgili olarak bkz: Şahin Güven, “Hasan el-Basrî’nin Kader Risâlesinin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 41 (2011/2), s. 5-32.

⁷²⁶ OE-969 + nazar-ı ‘âfîleri ‘âlem-i vücûba olmağla ‘âlem-i imkânın bâğ-ı mecâzında bitip mazhar-ı sıfât-ı ilâhiyye olan gül renginin evrâk-ı güzîni râyihasında kalmayıp bûy-ı gülâb-ı hakikate vâsıl olup aslen ve kat‘an bûy-ı mecâzdan zerre kadar eser kalmadığından delâlet-i sarîha ile delâlet eder.

kullarının yolu olan sırat-ı müstakimde sabit kadem eyle! Peygamberlerin efendisi Habîbin Hz. Muhammed'in (sav) ve bütün peygamberlerin hürmetine, bizleri onlarla beraber haşret. Ya Allah, ya Rab, ya Rahman, ya Rahim. Ey merhametlilerin en merhametlisi, senin hürmetine. Hamd âlemlerin Rabbinedir.]

[245/b]

قد جمعت هذه الرسالة وجمعتها بعون الله الملك المعين الأعلى في مقام قطب الأولياء وزخر الأصفياء المرشد الكامل والموحد الواصل حضرت الشيخ
شعبان أفندي القسطنطيني قدس الله سره العلي في شهر ربيع الأول في سنة ثلث عشرة وألف

[Bu risâle Allah'ın yardımıyla evliyânın kutbu, asfiyânın zahırî mürşid-i kâmil ve muvahhid-i vâsıl Hazret-i Şeyh Şa'bân Efendi el-Kastamonî'nin makâmında (Allah yüce sırrını takdis eylesin) 1031 senesi Rebî'u'l-evvel ayında cem' edilmiştir.]

okuna. Ondan ‘Duhan-ı Hâ Mîm’⁷³³ bi’t-tamâm okuna. Ondan ‘felillâhi’l-hamdü’⁷³⁴ âhirine varınca okuna. Ondan Sûre-i Fetih bi’t-tamâm okuna. Ve Sûre-i Vâkı’a bi’t-tamâm okuna. ‘Yâ eyyühellezîne âmenû’t-tekullâh’⁷³⁵ âhirine varınca okuna. Ondan du‘â edip رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ [Bakara, 2/127: “Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.”] وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ [Bakara, 2/128: “(Rabbimiz!) Tevbemizi kabûl buyur, çünkü tevbeleri dâimâ kabûl eden, merhametli olan ancak Sensin!”] سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ [Saffât, 37/180-1-2: “Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selam olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a da hamd olsun!”] Ondan Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve selleme bu vechile yüz salavât getire. [2/b] اللهم صل على سيدنا ونبينا محمد النبي الأمي وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً وعلى جميع الأنبياء والمرسلين

Ondan sonra du‘â ede ki, akşam virdi tamâm olur. Ondan sonra tok ta‘âma şurû‘ ede. Ba‘dehû ‘ve yut‘imûne’t-ta‘âme’⁷³⁶ âyetini okuya yâhûd bir mikdâr kelime-i tevhîd edeler izhâr-ı şükri-i ta‘âm için. Hâriçten olucak olursa yâhûd tekrâr ta‘âm olsa bir zikir kifâyet eder. Amma ta‘âm şeyhten yahut tevâbi‘inden olsa, izhâr-ı şükri lâzım değildir. Andan tecdîd-i vudû’ edip salât-ı ‘işâyâ şurû‘ ede. Ba‘de’l-farîza sünnet dört kılın. Ve terakkîyle evvel rek‘atte ‘Sebbih isme rabbike’⁷³⁷ ikinci de ‘Kul yâ eyyühe’l-kâfirûn’⁷³⁸ üçüncü de İhlâs okuya. Ondan iki rek‘at namaz kıla, otururken bekâ-i îmâna niyet ede. Evvel rek‘atde ‘İzâ zülzilti’l-ardu’⁷³⁹ ikinci de ‘Elhâkümü’t-tekâsür’⁷⁴⁰ okuya. Ondan selâm vermek ile kat‘-ı kelâm eyleye. Huzûra vara. Ba‘dehû nısfu’l-leyl âhîrinde teheccüd kıla. Bunda ta‘yîn-i sûre muhtâr olmadı bizim meşâyihimiz katında. Amma kütüb-i meşâyih-i mukaddiminde ta‘yîn bulduk. Her rek‘atte bir ‘İnnâ enzelnâ’⁷⁴¹ üç İhlâs’la kılın. Yâhûd evVelinde Fâtîha, sonra on iki İhlâs okuya, ondan sonra on bir okuya. Her rek‘atte birer eksik okuya. Tâ âhirine varınca bir İhlâs ile tamâm ola. Ondan sonra meşgûl ola başka başka, yâhûd bir kimse ile vaktin ve hâlin [3/a] iktizâsınca. Ondan sonra sabâh namâzın edâ edip virde meşgûl ola tâ gün doğunca. Gün doğduktan sonra altı rek‘at namâz kıla. İkisin işrâk niyet ede. ‘Ve’d-duhâ’⁷⁴², ‘Elem neşrah’⁷⁴³ okuya. İkisin dahi istihâre niyet ede. Kul yâ eyyühe’l-kâfirûn’⁷⁴⁴ İhlâs okuya. İkisin dahi isti‘âze niyet ede. Mu‘avvizeteyn okuya. Ondan sonra du‘â ede, tekbîr ede, musâhafâ

sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. «Evet geldi» derler ama, azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.”]

⁷³³ Duhan 44/59

⁷³⁴ Câsiye, 45/36: [“Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”]

⁷³⁵ Haşr 59/18: [“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah’tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”]

⁷³⁶ İnsân, 76/8: [Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.]

⁷³⁷ A’lâ Sûresi.

⁷³⁸ Kâfirûn Sûresi.

⁷³⁹ Zilzâl Sûresi.

⁷⁴⁰ Tekâsür Sûresi.

⁷⁴¹ Kadir Sûresi.

⁷⁴² Duhâ Sûresi.

⁷⁴³ İnşirâh Sûresi.

⁷⁴⁴ Kâfirûn Sûresi.

edip selâmla kat‘-ı kelâm ede. Ondan duhâ vaktine dek şugledip ba‘dehû rub‘-i nehâr ki sabâh ile öğle ortasıdır. Duhânın evvel vaktini altı rek‘at duhâ kıla. Her rek‘atte ‘Ve‘d-duhâ’ ve ‘Elem neşrah leke’ okuya, tamâm ede. Bunlardan gayrı nâfile mukayyed olunmaya. Amma şükr-i vudû’ ve tahiyet-i mescid kılına. Mahalline göre bununla cümle ferâiz, nevâfil yetmiş iki olur. Ehl-i işâretin remzi vardır ehline. Ve salât-ı zuhrdan sonra vird ‘Tebâreke’dir.⁷⁴⁵ Asrdan sonra ‘Amme’⁷⁴⁶, ‘Îzâ câe’dir.⁷⁴⁷ Ve her cum‘a gecesı ‘Tebâreke’dir. Bu mahallinde “ve yut‘ımûne”⁷⁴⁸ buna zamm olunur. Âhirinde tasliye yoktur. Amma gündüzde ‘Amme’den ‘Tebâreke’den sonra tasliye olur. Tasliye budur:

اللهم صل علي سيدنا ونبينا محمد في الاولين وصل علي سيدنا ونبينا محمد في الاخرين وصل علي سيدنا ونبينا محمد في كل وقت وحين وصل علي سيدنا ونبينا محمد في الملائة الاعلى الي يوم الدين وصل علي جميع الانبياء والمرسلين وعلي ملائكة المقربين وعلي عباد الله الصالحين من اهل السموات والارضين والتابعين لهم بإحسان الي يوم الدين واحشرنا وارحمنا معهم برحمتك يا ارحم الراحمين

[3/b] Amma savm gününde vird-i mağrib ba‘de‘l-‘asr ‘Amme’ âhirine gelir. ‘Avâmın ıztırâbı def‘i için cümlesi ba‘de‘l-‘asr okunması muhtâr oldu. Amma ihtiyâr ehl-i usûlündür. Ve her vakit ki ihdâr-ı ta‘âm ola, virdi kat‘ olursa, belki mahalline göre cümle te‘hîr olunur.

Amma vird-i savm haftada düşünbe ve pençsenbe günüdür. Ve cum‘a günü edâ-yı cum‘a olsa imsâktır ve her ayın eyyâm-ı bîyazdır. Ve her senenin Receb, Şa‘bân aylarıdır. Ve her senede halvet vakitleri altıdır. Halvet-i âşûra savm-ı Zilhicce’nin yirmi dokuzunda onuncu gece ihyâ, Rebî‘ü‘l-evvel savm-ı ğarrânın ikisinden on iki gece ihyâ, halvet-i Receb ihyâ ol cum‘a gecesı pençsenbe ondan olduğu takdirde, halvet-i Şa‘bân on beşinci gece ihyâ, halvet-i Ramazân Kadîr gecesinden sonraki gecesidir. Halvet-i Zilhicce savm-ı Zilka‘de’nin yirmi dokuzunda ğarrânın onuncu gece ihyâ ve her ihyâ tamâmında ve işrâktan sonra du‘â şeyhe mahsûstur. Bâkî evkâtta mürîd muhtârdır. Da‘vet-i mesnûne eyyâm-ı savm gelse da‘vet ta‘âmıyla iftâr olunur. Amma geri kazâ olunmaz. Vechi budur ki, itmâm-ı ‘amel inşâallah ile mukayyedir. Bir ‘amel Allah rızâsı için ya Resûlullah rızâsı için olsa kazâ lâzım değildir. Amma iftâr nefsi murâd için olsa lâzımdır. ‘Amel-i âhar ki ittibâ‘-ı Resûlüne kâtı‘ olmuş ola itmâmdır. Amma vird hükmü bunun hilâfıncadır. [4/a] Kazâ oluna, eğer kalsa idi. İki hadîs vardır olduğu için

قال النبي صلى الله عليه وسلم مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ

“Kim geceleyin hizbini veya hizbinden bir kısmı okumadan uyursa bunu sabah namazı ile öğle namazı arasında tamamlasın. Bu takdirde, sanki gece (mu‘tâd vaktinde) okumuş gibi aynı sevâba nâil olur.”⁷⁴⁹

وقال النبي صلى الله عليه وسلم تارك الورد ملعون

“Virdini terk eden mel‘ûndur.”⁷⁵⁰ Ve savm-ı virde kıyâs olunmadığına delâlet eder. Fukara’ mâ beyne salâtü‘l-fecri denüldüğü ‘ibâret. Felyuksiru‘l-kelâm. [Söz kısaltıldı]

Amma vuzû‘-ı ta‘âmda âdâb budur ki, hâdim mubassır ola. Hizmetinde ‘acûl, kesûl

⁷⁴⁵ Mülk Sûresi.

⁷⁴⁶ Nebe’ Sûresi.

⁷⁴⁷ Nasr Sûresi.

⁷⁴⁸ İnsân Sûresi, 76/8.

⁷⁴⁹ Müslim, Salâtü‘l-Müsâfirîn, 1/515.

⁷⁵⁰ Aliyyü‘l-Kârî, Mirkâtü‘l-Mefâtiḥ Şerh-i Mişkâtü‘l-Mesâbih, 4/352; Aclûnî, Keşfü‘l-Hafâ, no: 969.

olmaya. Ve şemî‘ ve ezâdan ba‘îd ola. Hizmetin li-vechillâh ede. Sağ eliyle ibriğin kolun ve sol eliyle emziğin tuta. Ve bir parmağın emziğine tuta. İsrâftan hazer ede. Sağ ayağın başparmağın sol ayağın başparmağı üzerine koya. Ol hâdim kendi elin yuya. Ve şeyhin sağ tarafından başlayıp ba‘de’t-tamâm ol suyu giderip şeyhin elin başka yuya. Ondan sağ tarafından başlayıp tamâm ede. Ve şeyhin eli suyu âhara karışmaya. Meğer işâret eyleye. Ve hâdim sonra kendi elin yuya. Ve su içmelü olunsu maşrabayı iki eliyle tuta. Kolunu tutuncak kimsenin sağ eli cânibine ede. Ve bu dahi sağ tarafından devr ede. Ve meclis tamâm olduktan sonra ibriğin ve maşrabanın yüzü şeyh tarafına dura. Zîrâ ‘Maşrabanın iki tarafından şeytan oturur’ derler. Ve ayakkabı hükmü böyledir. **[4/b]** Su içen kimesne dahi iki eliyle tutup kolunu, mukâbelesinden içe. Ve üç nefeste bir kez yuta, ikincide iki yuta, üçüncüde üç yuta. Her nefeste besmele ve hamdele ola. Ve şeyh su içtiği ‘akabince ayak üzerine kalka. Mürîd içse geri kalka, tevâzu‘an ve ta‘zîmen. Ahsirucak⁷⁵¹ dahi hüküm böyledir. Amma ekl-i ta‘âm salât ‘akabince olsa, vuzû-ı ta‘âm lâzım değildir. Ve fevâkihte ve sebzevâtta dahi lâzım değildir. Ve hâzır ta‘âmın te’hîri lâzım gelse, lâzım değildir. Ve eser-i ta‘âmda ağzın yuya ve eser-i vuzû’ gözlerine süre, ba‘dehû mendiliyle sile.

Ekl-i ta‘âmda âdâb budur ki, tâ‘at ve ‘ibâdete kuvvet olmak üzerine sine(sine) sağ dizin dikip sol dizin üzerine otura. Bismillah terk etmeye ve şeyhinden ve pes kudemâdan evvel sunmaya. Ve lokmayı geçi ala ve çokça yine. Ve kendi önünden ala, kimsenin önünden almaya, dört tarafından almaya. Ve ta‘âm yerken gözlerin kendinde tuta, gayra nazar etmeye. Ve kaşğın ittirmeye ve ekmek üzerine komaya. Ve elin sevbine sürmeye ve kaşınmaya. Ve balgamin gidermeye, zaruri olursa rıfkla peştemâla⁷⁵² sile. Ve hırsıyla yemeye. Ve gönlü istemezse çekilip dura varmaya, yer gibi ola. Ve dervîş bakıyye-i ta‘âmıdan nesne götürmeye, izin dahi alırsa etmeye. Meğerki hâdim-i gâib için yahud marîz-i **[5/a]** muztar için ola, ol vakit câizdir. Ve ta‘âm ortasında su içmeye. Şeyh meclisinde hâzır olmasa, mekânına kimse oturmaya. Ve ta‘âm yerken zevâid-i kelimâtı ihtirâz oluna. Mâlâyâ‘nî gibi yahud havf ve gazâbı müş‘ir kelimât ola. Zîrâ it‘âm-ı tehannüm ‘ibâdettir. Ne vechile ve ne keyfîyyet ile arz-ı vücûda zirâ‘at oluna, ona göre ‘ameli müntebih olur. İsrâf her yerde mezmûmdur. Ve ekl-i ta‘âm ve şurb-i ma’ ve yâb-ı kelâm tamâm-ı dikkat yeridir. Ve ekser dervîşde helâki ağzından ve boğazındır.

Libâs bâbında âdâb budur ki, hârrı ve berdi ve keşf-i avreti def‘ edip ‘ibâdetine ve salâh-ı niyyetine giye. Ve sağ tarafından giye. Çıkarsa, evvel sol tarafından çıkara, hırka ve gömlek ve izlik ve serâvîl dahi böyledir. Ve izlik ve na‘lin çıkarıp koyucak kibleye karşı dura. Öyle ki, şeyh huzûrunda ve ulular meclisinde onlara karşı giye. Ve dervîş şeyh huzûrunda, ulular yanında yen salındırmaya. Ve red takınmaya ve seccâde bırakmaya. Ve namâzında ve zikirde ve ta‘âmı kuşak bile olmaya, meğer berd-i şedîd gibi ve sefer gibi vâkı‘ ola. Ve serâvilsiz yürümeye ve kisve-i ‘asebesin göründürmeye. Ve sünnet-i salâtı gayrı yerde salıvermeye, amma salâtta salıvere. Menhi fahm⁷⁵³ bağlaya ve huzûr-ı şeyhde baş eğip şuğl eder gibi oturmaya. Meğer vâridât galebe eyleye, zarûret ola ve dahi vird **[5/b]** okunurken gözün yumaya, amma halaka-i zikirde yuma. Ve şeyh sünneti mescidde kılar olsa, şeyhden evvel sünneti kılıp oturmaya. Amma tahıyyat-i mescid kıla, sonra şeyhle kıla. Maksûd ittibâ‘

⁷⁵¹ Aksırmak.

⁷⁵² Peştemal: İş yaparken bele bağlanan dokuma, bez.

⁷⁵³ Fahm: Büyük.

yolunu tutmaktır. Ve hîn-i ezânda halaka-i zikr bozulmaya. Ve dahi vird okunurken şeyh gelip yahud gitmeli olsa kalkıp oturması muhtârdır. Ve şeyh meclisinde dervîşler birbiriyle kelimât etmeye ve dervîş âvâzın şeyhinden yüceltmeye. Ve huzûrunda elin ve parmağın ve sevin oynamaya. Ve şeyhe ve kıbleye karşı ayağın uzatmaya ve arkasın dönmeye. Ve dervîş bir maslahat görürken şeyh üzerine gelse kalkıp geri otura. Ve selâm verse ya alsa iki eli göğsünde tutup ta‘zîmle verip ala. Ve huzûrunda kalkılı olsa ‘icâzınızla’ deyip kalka. Bir iki adım kaçın kaçın gide. Ve dervîş şeyhle yola gitmeli olsa, gecelerde önünce yürüye, gündüzlerde ardınca yürüye, meğer ileri git diye işâret eyleye (...) olduğu vakit. Amma dervîş bendiyle olsa önünce gide. Ve şeyhin ibriğinden su içmeye ve ibriğin susuz komaya ve ibriğin ve ibriği koduğu yer mahfûz ola ve kendi de hıfz ede. Ve ‘asâsını verdiği ve aldığı vakit elin öpe ve bir yerde muhkem hıfz ede. Bâkî esbâbı dahi buna kıyâs oluna. Şeyh bir teberrük verse az ve çok ta‘zîm vâcibdir. Ve şeyhin hırkasın getirse yenin ve yakasın arkaya [6/a] getirmeye, önüne getire. Ve seccâde verse mevzi‘-i kadem mevzi‘-i secdeye gelmeye. İki vechile durması vardır, görmeye muhtaçtır. Şeyhin seccâde koyup namâz kıldığı yere kimse oturmaya ve basmaya, kendi zamanında ve kendinden sonra illâ vâhiden ba‘de vâhidin.

Arz-ı vâkı‘da âdâb budur ki, şeyhin mukâbelesinden doğru varmaya, belki ahad tarafından sükûnetle varıp dizini öpe. Vakı‘ayı takrîr ede ve teslîm ede ki, amma tenezzür amma ziyâde ve noksân etmeye ki, hıyânettir. Ve ta‘bîr olursa dinleye ve işârâtın anlaya. Eğer ta‘bîr olmazsa bîhuzûr olup munkabız olmaya, dizin öpüp kalka gide. Olunmadığı hikmete râci‘dir yahud isti‘dâdıdır. Ve dervîş gayr-i kelâm halt etmeye. Zîrâ kırâat-i ‘ilm-i ledünnî mahallidir. Amma şeyhle dervîş arasında ba‘îd mesâfe olsa, vâkı‘asın arz edemese ve bir müşkil vâkı‘ düşüp hallolsa şeyhin velâyetine ilticâ ede. Şeyhi hâzır görüp huzûrundaki gibi vâkı‘asın arz ede. Hâl diliyle ondan bir mikdâr şüğl ede, bi-iznillâh şübhe hallolup tesellî bulur, eğer şeyhe rabt-ı kalbinde hâlel yoksa. Zîrâ meşâyihîn rûhâniyetine mahal olmaz, Vâhid-i Mutlak’a hîn olmadığı gibi. Mâdâmki her husûsta dervîşin kalbi müteveccih olup meftûh ola istifâza ede, gerek mağrip ve gerek maşrikta olsun. Ve çünkü revzene-i kalb munkabız olup râyiha-i inkâr ola. Yanında dahi olursa feyzden mahrûmdur. [6/b] Geri bunceleyindir. Nefsiyle şeytân dervîşe havâle olup teşvîş verse, def‘inde âciz olsa, geri velâyetine şeyhe isti‘âze edip rûhundan istimdâd ede. Hasrın teşvîşinden halâs ola ve geri bunceleyindir. Dervîşe vâridât galebe edip tâkat-i beşeriyyette ‘âciz olsa, geri istimdâd za‘afından kurtulup kuvvet bula. Bu üç şeyhin tasarrufunu bilmeyen kimse şeyhin kadrini bilmeye ve nefsi elinden ‘âciz olup yolda kala. Ve dervîş işlemeye, eğer bir yere gitmeli olsa yahud bir ta‘âm pişirmeli olsa, lâ-büd izin gerektir. Amma mesâlih-i dünyeviyye şeyhe eliyle itmeye. Şöyle ki, tedbîrinde ‘âciz kalsa müşâvere ede. Rızâya muttasıl işârât düşerse onunla ‘âmil ola, düşmezse ‘âmil olmayıp ihtirâz ede. Ve şol maslahatı şöyle ede. Lemm⁷⁵⁴ mi diye icâzet murâd edinse, n’ola siz bilürsüz diye icâzet gösterse, icâzet olmaz ve erkânda olmadığı(nı) bilip icâzet kasdetse sarîh icâzet verse de geri icâzet olmaz, Zîrâ i‘tibâr kalbdır.

Kelimâtta âdâb budur ki, dervîş söylemek gâyet lâzım olmayınca söylemeye. Eğer söylerse az olup öz ola, saz olmaya söz ola, astar olmaya yüz ola. ‘İbârâtından terk-i tekellûf ede ve fuhşiyâtтан hazer ede. Ve kelâm-ı kabîhi ibhâm ede, nesneden dilin hıfz ede. Ta‘âmın terkisi gibi ve fersin ve merkebin ve kelbin ve hınzırın ve karanın ve bevlın ve gâitın ve kablin

⁷⁵⁴ Lemm: Bir nesnenin helal veya haram olması.

ve dübürün ve kehlenin ve pirenin terkisi ki, ayakkabına izlik ve tilkiye sa'leb diye. Ve tavşana yelkin⁷⁵⁵ diye. Koz demeye, ceviz diye. Diline (...) diye, yahud nice diye ya nicelenmiş diye. Ve bir kişi lakabıyla anmaya. Eğer a'mâ eğer asam eğer ahras mümkün olur gayri vechile ana. Ve dervîşe [7/a] dilinden veya gayri fi'ilinden tarîk lâzım gelse tekellûf ve elem çekmeyip ortaya koya. Ve bilmedi ki yerde bir nice erfa'u a'lâm olunup bilip vermese ibrâm olunmaya ki, teslîminde noksân da zuhûr etmeye. Ve dervîş halvetinde ya tenhâsında tarîk lâzım gelse cem' edip şeyhe îsâl eyleye ki feth-i rabbânî olur. Ve bu lücce bir nesne bulsa yerinden kaldırmaya ve gayriye göstermeye. Ve devr-i şeyh suâlden ihtirâz gâyet lâzım. Ve bu râzıdır, ne var bunda demeye. Ve pazar ta'âmın yemeye. Ve kokusu taşra çıkar nesne evde pişirmeye. Eğer pişirse kokusu varan yere hisse vere. Ve gâibden geleni tekellûf çekmeyip elle yiye, aslın tefîiş etmeye. Zîrâ tevekkül ehlinin yolu 'lâ redd u lâ rekd'⁷⁵⁶ dir. Ve da'vet olunmayan yere varmaya. Ve da'vet li-'illetin olursa, onun gibiye dahi varmaya. Ehl-i ihlâs bunun gibileri karîne ile bilip halâs olur. Ve sâhib-i da'vet murâd etmediği kimesne da'vet alıp varmaya. Ve dervîş-i sâdik cehd ede ki insândan ve gayriden kimesne ezâsı ırmeye. Ve aslâ kimseyi incitmeye, melik-sıfat olup ahlâk-ı hamîde ile memlû ola. Ve dâimâ kasdı ve cehdi sıfât-ı beşerîyyeden halâs olmak ola. Çûn dervîş meyyittir, meyyit ola. Ya'nî meyyitliğin ve mevt üç kısımdır: Biri mevt-i ihtiyârîdir ki, mü'minlerindir. Ve biri mevt-i ıztırârîdir ki hayvânâtın ve küffârındır. Ve biri mevt-i devâmîdir ki nebâtât kısmına dahi şamildir. Amma değmesinin şu'ûru olmazlandı. İmdi dervîşin kemâli meyyit olmakta, meyyit idüğün [7/b] bilmektir ve anlamaktır.

Tahârette âdâb budur ki, dâim abdestle ola. Ve evkât-ı hamsede tecdîd-i vudû' ile ve mescide vara. Girse evvel sağ ayağın taşra koya. Amma halâda 'aksidir ve halâda kelimât yoktur. Ve tenhâda dahi kelimât yoktur ve selâm dahi almaya. Bilmez âdem selâm verse onu işâret ile ala. Ve serâvil çözüp bağladığın kimesne görmeye. Sahrâda olsa nazar eden kimesne ibrâğ ola. Ve dahi yemiş veren ağaç dibine bevl-i gâit etmeye. Ve dervîş mesâili hıfz edip selâm husûsunda dakika fevt etmeye. Ve selâm iki yerde müntehâdır, mekrûhâtta (...) gibi. Ve's-selâm.

⁷⁵⁵ Yelkin: Koşucu.

⁷⁵⁶ Rekd: Durmak, kımıldanmak, sükûn etmek.

3.5. RİSÂLE-İ EVLİYÂ⁷⁵⁷

Osman Ergin Yazmaları, nu: 836, vr. 17/b-21/b, 15 satır

[17/b] Geldik imdi hâssu'l-hâssın bir bölümü enbiyâdır. Onların makâmı cemî'sinden ileridir. Zîrâ onlara şerî'at etmek verildi ve dîne da'vet verildi. Ve hem mu'cizât göstermek emrolundu. Amma meşâyihâ kerâmet emrolundu. Belki bunlar ıstılâhında ona 'hayz-ı ricâl' derler. Yani kaçan hâtûn don hâlin rese⁷⁵⁸, onlara namaz ve oruç dürüst değildir. Onun bir âmuzluğundan⁷⁵⁹ onların dahi hayzı kerâmet göstermektir. O vaktin onlar dahi Hak katında mertebeden düşerler. Nice zamân zahmet çekerler ve mücâhede ederler, yine evvelki makâma varmaya. Amma kaçan bir zarûret olsa, elbette göster diye lâzım gelse, göstermemekten ziyân olsa, varırlar ol mertebeden düşmeyi ihtiyâr görürler. Ve mücâhede çekip evvel makâma varmayı kabûl ederler. Anı gösterirler amma ba'zı erenlerin kuvvet-i câzibesı gâlib olur muhib olanlara yahud gâyet münkir olanların ba'zısına, kendünün ihtiyârsız anın yüzünden kerâmet göresüz. Eğer derse kim evliyâ mertebesi peygamber mertebesine yetişmez. Biz eydür ki, kemâl-i evliyânın bâtını, peygamberlerin bâtınına yetişir. Amma peygamberlerin zâhirî mertebesi artıktır. Zîrâ onlara şerî'at koyup halkı dîne da'vet etmek verildi. Ve hem mu'cizât göstermek emrolundu, amma meşâyihâ kerâmet. Ve hem peygamberlerin şeref-i fazlı Allâh teâlâ katında ziyâdedir. Nitekim Peygamber Hazret-i Muhammed eydür: [18/a] ما طلعت شمس ولا غربت على جسد بعد النبيين افضل من ابي بكر Ya'nî eydür: ['Güneş doğmadı, dolandı bir kimsenin üzerine peygamberlerden sonra ki, Ebû Bekir'den efdal ola.']⁷⁶⁰

Pes ma'lûm oldu kim, peygamberler cemî'-i evliyâdan efdal imiş. Amma peygamberlerin iki tarafı vardır. Zâhir tarafıdır ki birisi nübüvvettir; biri bâtın taraftır ki, velâyettir. İmdi evliyânın kâmilleri onun bâtını tarafına yetişirler, zâhirine yetişmezler. Nitekim Hazret-i Resûl aleyhisselâm buyurur: علماء امتي كالنبي بني اسرائيل Ya'nî: [Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir.]⁷⁶¹ İmdi anın gibi âlimlerdir ki, 'ilmin zâhirini ve bâtını dahi bile. Nitekim Hazret-i Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem إن للقرآن ظهراً او بطناً ولبطنه Ya'nî demek olur ki: [Kur'ân'ın zâhiri ve bâtını var. Bâtınının bâtını var, yedi bâtına değin.]⁷⁶² İmdi ol 'âlimler kim, zâhirin bile ve bâtının bile, anlara meşâyihâ derler. Ve hem Hazret-i Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem eydür: رحمة الله على الخلفاء قالوا يا رسول الله، من خلفائك؟ قال الذين يحبون سنتي ويعلمونها عباد الله Ya'nî eydür: [Allah Teâlâ'nın rahmeti⁷⁶³ benim halîfelerimin üzerine olsun, der. Eyittiler 'Yâ Resûlallâh senin halîfelerin kimdir? Eyitti: Şunlardır kim benim sünnetimi dirilttiler ve onu Allah Teâlâ'nın kullarına öğretttiler.]⁷⁶⁴ Pes imdi onun gibi 'âlimlerin katına varmak ve anları sevmek hemân Resûl hazreti sevmek

⁷⁵⁷ Kayıtlarda böyle bir risâle yoksa da, risâlenin muhteviyatından yola çıkarak risâleye bu adı biz verdik.

⁷⁵⁸ Yetişse, erişse.

⁷⁵⁹ Öğretmelerinden.

⁷⁶⁰ Mecmau'z-Zevâid, IX, 44.

⁷⁶¹ Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, II, s. 64, (1744); A. Avni Konuk, **Fusûs Terceme ve Şerhi**, III, 108; IV, 274.

⁷⁶² Hadis olarak kaynaklarda geçen ifade şöyledir: "Her ayetin bir zahiri ve bir batını vardır. Her ayet için bir had (sınır) ve her had için bir matla' (hakikatini müşahade yeri) vardır." Bkz: Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân**, Abdullah b. Abdülmuhsin-i Türkî (tah.), I, 22, Riyad 2003. Hadisin tasavvuf literatürü açısından bir değerlendirilmesi için bkz: Dilaver Selvi, "Her Ayetin Bir Zahirî Bir Bâtını Vardır" Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, XI, S. 2, 2011, s. 7-41.

⁷⁶³ "rahmeti" kelimesini yazmayı unutmuş müstensih.

⁷⁶⁴ **Ramuzu'l-Ehadis**, Hadis no: 3633.

gibidir. Zîrâ Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem eydür: عَلَيْكُمْ بِحُبِّ عِلْمَانِكُمْ إِلَّا مَنْ أَحَبَّ فَقَدْ أَحْبَبَنِي. Ya'nî [18/b] eydür: “Sizin üzerinize olsun ‘âlimlerinizi sevmek, her kimesne onları sever beni sevmiş gibi olur.”⁷⁶⁵ der. Allah Teâlâ Kur’ân’da eydür: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ [Nisâ 4/59] Ya'nî eydür: “Ey mü'minler, Allah'a mutî' olun. Sizden umerâsına mutî' olun.” der. İmdi İbn Abbas ve Dahhâk ve Katâde ve Hasan ve Ebû Bekir bunların katında ulu'l-emrden (maksad) ‘ulemâdır. Zîrâ eydürler: والمراد والفضل يا'nî eydür: ‘Evvelâ imdi Allah’a mutî' olmak Allah Resûlüne mutî' nice vâcib ise anlara dahi mutî' olmak şöyle vâcib imiş. Ve hem Hazret-i Resûl aleyhisselâm eydür: نظرة إلى العالم أحب إلي من عبادة سنة قيامها و صيامها Ya'nî eydür: “Bir ‘âlimin yüzüne bakmak benim katımda sevgilidir” der “bir yıl erteye değin ‘ibâdet edip ve gündüzün oruç tutmaktan.”⁷⁶⁶ Amma şol ‘âlim kim ‘ilm-i zâhiri okudular ve onunla ‘amel edip ve meşâyihâ yetişip onu ‘ilm-i bâtına yetiştirmediler, anların ki meşâyih katında ‘âlim denmezler. Nitekim Allah teâlâ Kelâm-ı Kadîm’inde buyurur: وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ [Bakara 2/102: Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!] Şîrâ bunda bey' ma'nâsına. Ya'nî eydür: Tahkîk bildiler ‘ulemâ-i yahûdî nesne-i kem ettiler, onun için âhirette latîf yoktur. Ya'nî ol sihir erine yaramaz nesne sandılar. Nefslerinin hatasını, belaları düşünüp de bey' ma'nâsınadır. Ya'nî demek olur ki, sihri, küfrü dîn ve hak üzerine ihtiyâr ettiler. Pes ol hûr⁷⁶⁷ bildiler dedi. Sonra [19/a] eyitti: Eğer bilelerdi, dedi. Pes ma'lûm oldu kim, şol bilmek onunla ‘amel olunmaya, bilmemek yerine imiş. Ve hem ‘ulemâ me'âni iderler. وقد ينزل العالم منزلة الجاهل لعدم عمله على موجب العالم والجاهل سواء Ya'nî eydürler: Az olur ki, ‘âlimi câhil yerine korlar ‘ilmiyle ‘amel etmediği için, ol câhile bir birâder. Pes ma'lûm oldu kim ‘âlim ona derler imiş kim ‘ilmiyle ‘amel ede ve kendinin hakikatini bile. Ve bu ‘âleme niye geldi ve gine niye gider ve ne makâma varır, anı bile, eğer kitâb dahi okumuş değil ise. Zîrâ farz olunan ‘ilim oldur ki, kendi nefesine ‘âlem-i âhirette ne gerektir anı bile. Ne vecihle gerekse bilsin. Zîrâ Resûl hazreti sallallâhu aleyhi ve sellem kendüye ‘ümme'tî dedi. Nesne bilmez değildir. Okudu, yazmadı. Ve yüzüden okumadı demektir. Amma gönlü kırâat getirdi. Der kim bir kelimesinde cemî' kâmiller ‘âcizdir ve dahi ashâbın çoğu yüzse⁷⁶⁸ okumak bilmezdi, amma ‘âlimler idi. Ve dahi şimdiki zamânda nice ‘âşıklar vardır kim, yazmak ve okumak bilmezler. Amma ‘âlimler var anların katında ebced oğlanı gibidir. Anlardan anca fâide ederler. Pes asıl ‘âlimler anlardır. Ne kim nefslerin bilirler ve hatta bildiler. Nitekim Hazret-i Resûl aleyhisselâm ider: من عرف نفسه فقد عرف ربه Ya'nî eydür: [Her kim nefsinin bildi fenâ ile, Rabbini bildi bekâ ile.]⁷⁶⁹ Pes asıl ‘ilim nefsinin ve Hakk’ı bilmektir. Zîrâ dünyâyâ gelmekten maksûd ma'rifetullâh idi. Bir kişi dünyâyâ gelip ma'rifet hâsıl etmese, ne kadar ‘ibâdeti ve ‘ilmi dahi var ise mertebesi ‘ârifler katında hemân hayvân gider. Zîrâ ‘ibâdet vesîle-i ma'rifettir. ليعرفون. وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون. [Zâriyât 51/56]

⁷⁶⁵ Muhammed bin Abdurrahman, *Neşrû Tayyî fi Fazli Hamleti'l-İlmi's-Şerîf*, Cidde: Daru'l-Minhac, 1997, I, s. 146; Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tenbihu'l-Gâfilîn*, II, s. 173.

⁷⁶⁶ Hadis olarak tespit edemedik. İmam-ı Şafîi'nin “İlim öğrenmek nafîle ibadetten makbuldür” sözü için bkz: İmam-ı Gazzâlî, *İhya*, I, 29.

⁷⁶⁷ Güneş.

⁷⁶⁸ Yüzünden.

⁷⁶⁹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 262, (2532).

Ya'ni demek olur: [Ben cin insi yaratmadım **[19/b]** illâ bana 'ibâdet için yarattım.] İbn Abbas radiyallâhu anh ليعبدون dan murâd ليعرفون dur. Ya'nî beni bilmek için yarattım, der. Pes ma'lûm oldu kim 'ibâdet kendisi bizzât değilmiş. Belki hemân ma'rifete vesîle imiş. Nice kişiler vardır kim, 'ibâdeti maksûdun bizzât sandılar. Gece gündüz ['ibâdet]⁷⁷⁰ ettiler, andan maksûd nedir bilmediler, bilip hâsıl etmediler. Ârifler anın ta'zîb-i nefis bilâ-fâide derler. Nitekim Allah teâlâ buyurur: وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ [İsrâ:17/72] Ya'nî eydür kim: [Her kim bunda gözsüz olsa anın gönlü gözü açılıp ma'rifet hâsıl etmese âhirette dahi gözsüz olur.] Hakk'ın didârın görmez itmedi. Mü'min olan gönül gözün açıp ve ma'rifet hâsıl edip gönlü dürüst şevk ile bezmin gerek; tâ ki dünyâya hayvân gibi gelip hayvân gibi gitmeye. İmdi, onun ta'rîfî oldur ki, ol erenlere muhabbet edip kendini erenlerin katın yine dizmektir. Eğer erenlerin hett ettiğini⁷⁷¹ edemezse, bari sivâ ehli inkâr olmaya. Nitekim Peygamber aleyhi's-selâm eydür: مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا فَهُوَ مِنْهُمْ [Her kim bir kavmi sevse o dahi anlarındır.]⁷⁷² Pes anları sevmek ya'nî anların gönlüne girse, dâim anların gönlünden şevk gelse gerektir. Amma anlara muhabbet etmenin bir nişânı budur kim rast-tevbe iderler. Zîrâ rast-tevbe edecek gönül yüzünden evvelâ. Nitekim Hazret-i Resûl eydür: إِلَى الْقَلْبِ إِلَى الْقَلْبِ روزنة der. Ya'nî: [Gönlünden gönlüle baca vardır.]⁷⁷³ İmdi ol baca her gönlüde olmaz. Belki şol gönlüde olur ki, ortada münâsebet ola. İmdi ol münâsib dahi **[20/a]** dest-i tevbeyle olur ve telkîn-i zikr ile olur. Ve hem dest-i tevbe etmek farzdır. Kavluhu Teâlâ شَيْئًا بِاللَّهِ تُشْرِكُنَّ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكُنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا ilâ âhirihi. [Mümtehine 60/12: Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak (...) husûsunda sana bey'at etmeye geldikleri zaman...] Bu âyetin sebab-i nüzûlü ol vaktin idiler Hazret-i Resûl aleyhisselâm Mekke'yi fethetti. Dahi erenler geldiler bey'at ettiler, bey'atinden fâriğ olduktan sonra hâtûnlar geldiler. Peygamber hazret, Safâ üzerinde oturur idi. Ve Ömer andan aşağı oturur idi. Dahi bu âyet nâzil oldu. Peygamber hazret, Ömer'e emretti: 'Ol hâtûnlara dest-i tevbe ver.' dedi. Ol hâtûnların içinde bir hâtûn var idi. Hind derlerdi, Ebû Süfyan hâtûnu idi. Meğer ol hâtûn Hamza'nın ölmesine sebab olmuş idi. Resûl hazretinden korkup hâtûnlar arasına sinmiş idi. Dahi Peygamber hazret eydür: 'Sizinle bey'at ederiz şunun üzerine kim Allah şirk getürmeyesüz ve dahi uğruluk etmeyesüz.' Hind eydür: 'Yâ Resûlallâh! Ebû Süfyan bir bahîl kişidir, ben andan nesne alıp dururum ol görmeden.' eydür. Ebû Süfyan karşısında otururdu, eydür: 'Aldığında alacağın da sana helâldir' diye. Hazret-i Resûl bu hâtûnu bildi. Eydür: 'Sen Hind değil misin?' Evvelen 'Yâ Resûlallâh' der 'geçiniz geçenden' der. Ve dahi Hazret-i Resûl eydür: 'Zinâ itmeyesüz' der. Zîrâ zamân-ı câhiliyette kaçan kızları doğsa öldürürlerdi. Meğer ol Hind'in Hanzala adlı bir oğlu [var] idi. Resûl hazretiyle gazâyâ varmış idi. Anda şehîd olmuş idi. Ol Hind latîfeyle ider: 'Yâ Resûlallâh biz küçücükken büyüdünüz. Sen iletürsüz öldürürsüz, dahi bize öldürmen dersüz.' dedi. **[20/b]** Muhammed hazret güldü, çalgın⁷⁷⁴ oldu. Resûl hazreti tebessüm etti. Ve dahi Hazret-i Resûl eydür: 'Erlerinize bühtân etmek velededir. Ya'nî, beyândan karnup süründürmek ve dahi Allah teâlâ buyurduğuna âsi olmaktır. Allah teâlâ فَبَايِعْهُمْ [Mümtehine: 60/12] der. Ya'nî: [Kaçan bu hâtûnlar seninle bey'at etmek dileseler bunlar gele bey'at et.] Dahi bunlar için istiğfâr taleb et. إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ [Mümtehine: 60/12: "Şüphesiz Allah

⁷⁷⁰ Metinde yok.

⁷⁷¹ Hett: Sözü talakat ve intizam üzere müteselsil söylemek.

⁷⁷² Heysemî, X, 281.

⁷⁷³ Kaynaklarda bulamadık.

⁷⁷⁴ Delimsi.

bağışlayıcı ve merhamet edicidir.”] Amma keyfiyyet-i mübâya‘ât oldur kim, *Keşşâf*’da eydür: “Ömer hazreti bir çanak sokturdu, elini daldırdı, ol hâtûnlar dahi daldırdı. Bazılar eydür, çanağın bir ucuna Ömer yapıştı. Ve bir ucuna ol hâtûnlar yapıştı. Dahi tevbe verdi. Bazılar eydür: Hiç nesneye yetişmedi, şöyle sözüyle tevbe verdi, der. Ümmü’l-mü’minîn eydür: Hazret-i Resûl aleyhi’s-selâm hâtûnlarla bey‘at ederdi. Kelâmla. Anların eli anın eline değmezdi. İllâ bir hâtûn kişinin değdi. Anı Muhammed ben beşerden mâlik idi.⁷⁷⁵ Pes ol Hind eydür: “Yâ Resûlallâh! Erenlerden bize çok nesne buyurdunuz. Hazret-i Resûl eydür: “Yâ Hind, zâhirinizi bize üleşdürünüz gönlünüzü dahi bize üleşdürünüz dahi bize muhabbet edin” der. “Biz dediğimizi elinizden geldiğince tutun” der. “Kıyâmet gününde bizimle koparasuz” der. Pes bir kişi erenlere muhabbet etse ve zâhirin bâtının üleşdürse, eğer kıyâmet gününde onun makâmı esfel-i sâfilinde dahi olursa anı anların makâmına yetiştirirler. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: *أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ* [Tûr: 52/21] Ya‘nî, eydür: [Biz bunların zürriyyâtını kendülere ilhâk ederiz.] Ya‘nî bu âyetin tefsîrinde bir kâmil kişinin Allah teâlâ katında tekarrüb olsa ve anın oğlu kızı olsa [21/a] ve anın katında olsa ve eğer anın etdüğünün cümlesin dahi edemezse anların mertebesi âhirette ümmetinin mertebesine yetiştirürüz. Ba‘zılar eydür: Birinin makâmı a‘lâ-yı ‘illiyyinde olsa, birinin esfel-i sâfilinde olsa, anın makâmını Allah ana yetiştirür der, anın hep etdüğün edemezse. Amma anın i‘tikâdında ve muhabbetinde olmak şarttır. İmdi gerektir kim, anlara muhabbet idevüz. İ‘tikâdlarına i‘tikâdın i‘tikâdlanmak güçtür. Geldik bu âyetden bir şüphe oldur kim, ekser kişi eydür: Evliyâların oğulları olur, eğer büyük eğer küçük, anlara dahi, kalan halk gibi çok mücâhede çekmek ki, velâyete ve kerâmete yetişedür, anın makâmına yetişedür. İmdi ol hâcet hemân anın tarîkında olmak, yeterü elinden geldiğince mücâhede yeter. Zîrâ kim ana biz dedik Kur‘ân’la ve hem mahsus-i ‘aklî dahi duyalım. Mahsûs-i ‘aklî oldur kim, Zekeriyya Peygamber oğlu Yahya Peygamber üç yaşında, ba‘zılar katında yedi yaşında peygamberlik verildi. Pes ol kadar yaşda anın ne mücâhedesini vardır kim, nübüvvete lâayık oldu. Ve hem Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî’nin oğlanı ki, velâyetleri zâhir oldu. Ve hem biz dahi gördük, velâyette ve ‘amelde bir kâmil kişinin oğlu bülûğîyyete yetişti, andan kerâmetler zâhir olurdu. Ve hem meşâyihın ba‘zı[sı] kâil olmuşdur kim, verâsetle olur. Amma anın gibi kimse mücâhede etse tez yetüşür ve hem gâyetle kemâl bulur ve hem Resûl aleyhi ve sellem ider, *الولد سر ابيه* [Oğul, atanın sırrıdır]⁷⁷⁶ der.

Geldik imdi ol aklî dediği. Oldur kim, bu kâmil riyâzetle ve mücâhede ile içlerin nûr edip dururlar ve hem didiklerin nûr iderler. Pes [21/b] ol nutfe kim, anları olur Hakk’ın nûruyla anlara olubdur ve kudûret turâbından sâfi olmuştur. Lâ-cerem anın gibi nutfeden hâsıl olanın gönlü münevver olup sâfi olsa gerek. Pes gönlü münevver olup sâfi olandan velâyet ve kerâmet hâsıl olsa gerek. İmdi bu Allah teâlânın fazlıdır. Nitekim Kelâm-ı Kadîm’inde eydür: *ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ* [Hadîd 57/21] Ya‘nî eydür: [Bu Allah Teâlâ fazlıdır, dilediğine verir.] Ve hem ‘ârifler eydür: ⁷⁷⁷ *آنكس كه نداند و نداند كه نداند* [Ânkes ki nedâned, ve nedâned ki nedâned] Ya‘nî eydürler, kim ki ezelde verildi, bunda dahi verildi. Kim ki ezelde verilmedi, bunda dahi verilmedi.

Amma bu telkîn-i zikr ki, dedik inşâallâhu Teâlâ.

⁷⁷⁵ Cümlede anlam düşüklüğü var, fakat sebebini tespit edemedik.

⁷⁷⁶ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, s. 452 hadis no: 2911.

⁷⁷⁷ Tuğrâî’ye ait bir şiirden bir mısra. Ayrıca bkz: Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 113, 1248 Bulak.

3.6. RİSÂLE-İ TEVBE

(Fecr ve Kevser Sûreleri Tefsîri)

Osman Ergin Yazmaları, nu: 836, vr. 21/b-30/a, 15 satır

[21/b] Tevbe bâbında tafsîl ile beyân ederiz, vallâhu a‘lem. Geldik imdi vücûd-ı Hak’dan gelip yine Hakk’a yetiştigini temsîl idelim. Bil kim Allah Teâlâ yeryüzünde bunca denizler yarattı, ol denizden buhârlar hâsıl oldu. Ve ol buhârlar güneş harâretiyle yukarı kalktı ve ona soğuk⁷⁷⁸ dokunur, bulut oldur. Ve ol bulutları yel dağıtır ve ona soğuk ziyâde dokunur, yağmur olur. Mecesi⁷⁷⁹ dağlara yağar, mecesi ovalara yağar. Şol bir hamâm kubbesi kim aşağıdan harâret olur buhârı olur, hamâm kubbesine çıkar. Ve ona soğuk dokunur. Dahı damlalar olur. Aşağı geri iner. İmdi bulutlara soğuk dokunup inen yağmurlar denizden nice seyr ile tatlı olup yere indiler. Geri arzuları denizdir. Öyle bu dürlerin nakveti⁷⁸⁰ var ki, deniz yetişse⁷⁸¹ bile bunca dürler ve dağlar ve taşlar vardır. İmdi, gerektir ki bu katreler, birbirine ulaşır Fırat’a yetişse, ol Fırat onu büyük sulara yetişse ol büyük suyu denize ırgırır⁷⁸². Zîrâ anlara [22/a] dağ ve taş mâni‘ olmaz. Pes denizden seyr ile gitti geri denize geldi. Amma şol katreler kim birbirine ulaşmadı. Eğer birbirine düşüp ondan nebât hâsıl olursa ondan hayvân veya insân bir fâide ederler. Ve eğer bir çorak yere düşerse yerde ırgılir⁷⁸³ kalırsa hiç ondan fâide olmaz. Belki kokar murdar olur. Ve denizden mahrûm ve mağbûn olur. İmdi erenler şu büyük sular gibidir. Her kimesne kim onlara ulaştı, ‘âkıbet Hakk’a yetişse gerek. Ve şunlar kim bir yerde eğlendiler, erenlere yetişmediler ve münkir oldular ve Hakk’a inanmadılar ve şol çorakta ırgılir kalmış su gibi oldular. Hergiz onlardan fâide gelmez. Onlar münâfıklar ve yezîdlerdir. Amma mü‘minler şol iyi yere düşmüş katrelerle benzer, andan hayât hâsıl olup fâide olmuş idi, onların gibidir, onların dahi fâide olur, ‘âlem-i âhirette mertebe kadar makâm bulurlar. Amma ‘âşıklar şol akarsu gibi hiç kadar yoktur, erenlere yetişip Hakk’a yetişmeyince. Vallâhu a‘lemu bi’s-savâb.

بسم الله الرحمن الرحيم
وَالْفَجْرِ

Erte⁷⁸⁴ namâzı hakkı için yâ Muhammed, Tanrı korkusundan ağlayıp akan gözyaşları hakkı için, dahi akan ırmaklar hakkı için, göklerde yürüyen ay ve gün hakkı için ve ağaçlarda biten yemişler hakkı için ve senin yüzünde berk uran hakkı için ve senin gönüldeki îmân nûru ve sana gelen Kur’ân hakkı için ve yeryüzünde belkoyup çıkan(?) bîkârlar hakkı için diye Tanrı Teâlâ kim anda yâd kılır.

İmdi ol erte namâzıdır, ne erte namazıdır. Ve ne gündüz başıdır ve ne ayırmaktır ve ne gündür ve ne yemişler ki Tanrı Teâlâ anda içre [22/b] ol kendi ululuğuna anda içre⁷⁸⁵

⁷⁷⁸ Soğuk: Soğuk.

⁷⁷⁹ Mecesi: Parça, bölüm.

⁷⁸⁰ Nakvet: Bir şeyin seçkini.

⁷⁸¹ Bitişse şeklinde de okumak mümkün.

⁷⁸² İrgirmek: Ulaşmak, erişirmek.

⁷⁸³ İrgilmek: Çekinmek, ürkmek.

⁷⁸⁴ Erte: Gelecek şafak, şafak sökme zamanı.

⁷⁸⁵ Karanu: Karanlık.

dünü giderip erte yüzün getirip Tanrılığım hakkı için ve kulların bağrını sarıp âzâlarını bayrak gibi titreten gözlerinin kanın yaş edip çıkararak kudretim hakkı için ve dökünmeyip eksilmeyip kıyâmete değin ırmaklar akıtan kudretim hakkı için ve dahi yâ Muhammed ol günü aktarıp ve geri doğdurup kudretim hakkı için, vakti ağacı verip içindeki bir katre sudan sarı kızıl renkli türlü türlü lezzetli kokulu yemişler kılıp kullarıma ni‘met verip Muhammed’i ağırlayan kudretim hakkı için. Ve dahi yâ Muhammed pes anan Âmine karnında ve atan Abdullah belinde iken ol senin nûrundaki benim nûrumu sana veren ve senin adını on sekiz bin ‘âlemlere bildiren kudretim hakkı için ve üstüne Kur’ân indiren kudretim hakkı için, dahi yâ Muhammed bu Kur’ân’ı Levh-i Mahfûz’da ben yazdım, yazılmış da beni benden artık hiç kimesne bilmeden dahi ben bunu sana verdim, eğer dağlar üzerine bu Kur’ân’ı koyaydım, dağlar pâre pâre olaydı. Ben sana ‘inâyetim kuşağın kuşattım. Ondan Cebrâîl ile bu Kur’ân’ı sana verdim. Ol Cebrâîl kim yirmi yedi bin kanadı yeşil inciden, eğer ben ona buyurmuştum yedi kat göğü ve yedi kat yeri bir top gibi eline alaydı. Ben onu şol kanadıyla şol kuvvetle sana verdim. Yirmi üç yıl bir eli benim kudretim eteğinde bir eli yerde dayanıp ağzın ağzına urup güvercin yavrusuna yemek gibi sana Kur’ân’ı öğreten kudretim hakkı için, dahi kışı getirip yay (yaz) günü kızguluğun vere gizli ve buz gibi soğuk suları kaynatan ve yay günlerin getirip kış sovuğun yere gizleyen soğuk gündeki iki suları yay günde soğuk su eyleyip [23/a] kullarıma içirip Muhammed’i ağırlayan kudretim hakkı için, yâ Muhammed

وَلَّيَالٍ عَشْرٍ

Dahi on geceler hakkı için ya‘ni ‘aşûre günleri hakkı için ki bayram günleri, Receb ayının evvelki on günü hakkı için, ya‘ni ‘âşûre dahi Şa‘bân ayının ortasında iki gece hakkı için, dahi sonunda on gece hakkı için, Şa‘bân ayının günleri hakkı için, dahi Ramazân ayının günleri hakkı için ve dahi yâ Muhammed kaçan kim ‘âşûre günleri gelip ol gece Muhammed ümmetlerinin tamu ehlinde on bölük kavmi Hak Teâlâ kendi kereminden âzâd kılar. Kim değme bölükte on bin kişi olur, ikinci gecesi yirmi bölük kavmi her bölükte yirmi bin kişi âzâd kılıp, üçüncü gecesinde otuz bölükte kırk bin kişi âzâd kılar.⁷⁸⁶ Beşinci gecesinde elli bölük kavim, her bölükte elli bin kişi âzâd kılar. Altıncı gecesinde altmış bin âzâd kılar. Yedinci gecesinde yetmiş bölük kavim her bölükte yetmiş bin kişi âzâd kılar. Sekizinci gecesinde seksen bölük kavim her bölükte seksen bin kişi âzâd kılar. Dokuzuncu gecesi doksan bölük kavim her bölükte yüz bin kişi kılar. Dahi her kim ‘âşûrenin evvel günde oruç tutsa İbrâhîm Peygamber müjde vere. İkinci gün oruç tutsa İsmâ‘îl Peygamber müjde vere. Üçüncü gün oruç tutsa İshâk Peygamber müjde vere. Dördüncü oruç tutsa Ya‘kûb Peygamber müjde vere. Beşinci gün tutsa Yahyâ Peygamber müjde vere. Altıncı gün tutsa Zekerîyyâ Peygamber müjde vere. Yedinci gün tutsa Mûsâ Peygamber müjde vere. Sekizinci gün tutsa ‘Îsâ Peygamber müjde vere. Dokuzuncu [23/b] gün tutsa yetmiş hâc müjde vere. Ve onuncu gün tutsa Muhammed el-Mustafâ müjde vere. Zilhicce ayının evvel gecesi yüz bölük kavimdeki bölüğü yirmi bin kişi Allah’ın keremiyle tamudan âzâd olur. İkinci gecesi iki yüz bölük kavimdeki bölüğü iki bin kişi âzâd olur. Üçüncü gecesi üç yüz bölük kavimdeki üç bin kişi âzâd olur. Dördüncü gecesinde dört yüz bölük kavimdeki bölükte dört bin kişi âzâd olur. Beşinci gecesinde beş yüz bölük kavimdeki bölüğünde beş bin kişi âzâd olur. Altıncı gecesinde altı yüz bölük kavimdeki bölüğünde altı bin kişi âzâd olur. Yedinci gecesinde yedi

⁷⁸⁶ Anlatımın siyak ve sibakına göre, cümle: “Üçüncü gecesinde otuz bölükte üç bin kişi, dördüncü gecesinde kırk bölük kavmi her bölükte dört bin kişi âzâd kılar.”

yüz bölük kavimdeki bölüğünde yedi bin kişi âzâd olur. Sekizinci gecesinde sekiz yüz bölük kavimdeki bölüğünde on bin kişi âzâd olur. Çün Mûsâ Peygamber aleyhisselam ol on gün oruç tutardı. Dahi Hak Teâlâ'ya münâcât etti: "İlâhî, seyyid mevlâyî, hiç kulun var mıdır ki, benimle münâcâtında kıldığın onunla kılasın?" Tanrı Teâlâ eyitti: "Yâ Mûsâ! Benim kullarım vardır kim onların münâcâtı senin münâcâtından bin kez artık evlâ." dedi. Ondan Mûsâ eyitti: "Yâ Rabb! Ol kulların kaçan gelirler, onlar kimin ümmetidir?" Tanrı Teâlâ eyitti: "Onlar Muhammed ümmetleridir. Bin altı yüz yıl senden sonra geleler." Mûsâ eyitti: "Yâ ilâhî, onu benim vaktimde kılğın." dedi. Tanrı Teâlâ eyitti: "Yâ Mûsâ, onlara çavuş kılayım." dedi. "Dahi yâ Mûsâ! Senin benimle münâcâtın kırk günde birdir. Onların benimle münâcâtı günde kırk kez ola. Dahi yâ Mûsâ! Sen beni görmek diledin, tecellî nûruna doymadın, onlar benden dîdâr görmek dilediler, onlara [24/a] uçmak verem, kendi dîdârımı niteliksiz verem. Dahi yâ Mûsâ! Sen dahi cümle peygamberler dahi uçmağa varmayalar, görmeyince Muhammed'i. Ayrık ümmetler dahi uçmağa girmeyeler, yâ Muhammed ümmeti görmeyince. Dahi yâ Mûsâ! Sana Zilhicce ayını tamâm, Muharrem ayının on gününü verdim. Ve Muhammed ümmetine Zilhicce ayının onunu verdim. Ama değme gün ki yirmi dört sâ'attir, değme bir sâ'ati bunlar gele kırk kez münâcât kıla." Ondan Mûsâ eyitti: "Yâ ilâhî, beni dahi Muhammed'e bağışla." dedi.

وَالشَّفَعِ وَالْوَثْرِ

Ol Hâlık onda iç(er?) celle celâluhû ve's-şef çift hakkı için ve'l-vetr Muhammed hakkı için, ve'l-vetr Ebû Bekir ve Ömer hakkı için, ve's-şef Osmân'la Ali hakkı için. Ve ve's-şef Hasan'la Hüseyin hakkı için, ve'l-vetr Muhammed hakkı için. Ve's-şef ayla gökler hakkı için, ve'l-vetr Tanrı hakkı için. Ve's-şef ayla gün hakkı için, ve'l-vetr Tanrı hakkı için. ve's-şef 'Arş ile Kürsî hakkı için, ve'l-vetr Tanrı hakkı için. Ve's-şef ölümle dirlik hakkı için, ve'l-vetr Tanrı hakkı için. Ve's-şef erte namâzı ile namâz hakkı için, ve'l-vetr akşam namâzı hakkı için, ve'l-vetr ikindi namâzı hakkı için, ve'l-vetr Tanrı hakkı için. Yâ Muhammed! Hâlık-ı cümle eşyâ benim. Mülküm içinde ne kim yarattım dahi kamusu hakkat hakkat yarattım. Ben yalnızım onun için bana yoldaş hâcet değil. Benim anam, atam, oğlum, kızım yoktur. Eyit yâ Muhammed: وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ [İsrâ, 17/111] [Şükür sen Tanrı'ya oğul kız tutmadın.]

وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ

[Ve bi-hakkı rabbi'l-leyl dün hakkı için, kaçan ol yerden gitse] ya'nî دُئِرَتْ bu söz içinde kasem, and vardır. ya'nî zî 'akl işlerine [24/b] أَلَمْ تَرَانِي [bildirdi mi sana]

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ

[İyi haber verilmedi mi sana yâ Muhammed, nicesi iş eyledi senin Rabbin 'Âd kavmine?]

إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي

Ol üzerine ömür işlerine, ol derk işlerine ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي ol uçmak işi 'Âd oğlu Şeddâd'a neler işledim yâ Muhammed, haber vereyim mi sana?

لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ

Bunların misli ol rûzgârda bir padişah geldi. Adına ‘Âd verildi. ‘Âd oğlu ‘Âd, ‘Âd oğulları biri Şedîd biri Şeddâd derlerdi. Ol Şeddâd dört bin dört yüz yıl dünyâda ‘ömür sürdü. Bin yıl ‘âd yıllık eyledi. Dokuz yüz doksan dokuz yıl olduğundan sonra bir kızıl altından zencir eyledi. Yedi yüz kulaç uzununu ve bir kulaç altını kemer eyledi. Kendi beline kuşattı. Ol zencirin bir ucun kemere berkitti, gümüşten taşra bir mermer direğe berkitti. Her kim gele yaklaşa ol zenciri çekerdî. Padişah bilirdi gelici geldiğini, ol gelici kendine getirirdi. Ona ‘adl dâr ederdi. Onun ‘adli haberi şarktan garbe değin vardı.

Günlerden bir gün padişah evde idi, uykundaydı. Sabâha değin uyudu, çün sabâh oldu, zencir ucu geldi. Zencir-i yulak(?) çekilir. Padişah vezîri çağırdı. Eyitti, geliciyi getirin. Vezîr vardı, mermeri gördü. Bir heybetli yılan düşmüş zencire. Gövdesi taş gibi, başı deve başı gibi, kendisi ak kar gibi. Kaçan kim ol yılan, vezîri gördü; ağzın açtı, dilin çıkardı. Dilinden yalap yalap od çıkardı. Vezir gördü, geri geldi. Padişah eyitti: Hani ol gelici? Vezîrin dili tutuldu, söyleyemez. Padişah [25/a] bir bir kırk kişi saldı. Her birisi geri geldi, haber veremedi. Padişahın beli büküldü. Zencir-i yulak(?) çekildi. Padişah şaştı. Kendi vardı kaçan kim. Padişahı yılan gördü, zencirden cizledi(?).⁷⁸⁷ Padişahın atı ayağına geldi, başın yere sürdü. Üç kez(?) çağırıldı. Padişahın önüne düştü gitti. Padişah dahi ardınca gitti. Yılan bir yüce dağa yüz tuttu, padişah dahi ardınca gitti. Yılan bir ulu mağaraya girdi, padişah dahi at başını tuttu, urdu. Bir demden sonra içeriden bir akrep bile kovacaktı. Ol akrep gelmiş ol yılanın mağarasın gücüyle almış. Ol yılan padişaha geleye, yılan padişahdan geçti. Padişah kılınç darttı⁷⁸⁸, ol akrebi öldü. Yılan döndü, yine inine girdi. Padişah at başın döndürdü. İşitti, in içinden bir avâz geldi, dur diye. Padişah geri baktı. Ol yılan ağzına bir acayib kabarcık(?) almış, padişaha sunuverdi. Padişah dahi sundu aldı, işitti. İşerken(?) gönlüne teşvîş düştü. Bu yılan acaba kabarcıkta(?) ağzı var ya, yılan mı var? Bir açayım göreyim ne var dedi. Kaçan kim açtı gördü, sekiz uçmak ol kabarcık(?) içinde yazılıdır. ‘Acebledi, eyitti:

‘Bu ne hikmettir’ dedi.

‘Böyle’ dedi.

Yüz raddi bir kişi geldi, aksakallı yeşil donlu, padişaha selâm verdi. Padişah onun heybetin, yüzün gördü. Tâ geldi, ondan padişah eyitti:

‘Ne kişisin?’

Ol şeyh eyitti:

‘Necd ilinden geldim. Bana Şeyh Necdî derler. Ben sana geldim. Bilir misin ol yılan sana ne dediğin?’

Padişah eyitti:

‘Bilirim, ben ‘Âd oğlu [25/b] Şeddâd’ım.’

Şeyh eyitti:

‘Bilmezsin sözün yanlış söylersin.’

⁷⁸⁷ Cizleme, Kastamonu-Bolu yöresinde “Yağda veya saçta pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekme” için kullanılan bir ifade. Cizlemek de cizlemenin çıkardığı ses olabilir.

⁷⁸⁸ Dartmak: Çekmek, asılmak

Padişah eyitti:

‘Sen ne dersin, haberi nice bilirsin?’

Şeyh eyitti:

‘Bilirim, sana Tanrısın derim. Sen ileri gökte iken, benim bu yanımda idin. Seni bunda indirdim. Ben yine göğe ağdım, sen bunda yerde kaldın. Üç bunca yıldır Tanrılığı bilmedin, ben onun için geldim. İmdi halkı kamusu Tanrılığın bildir. Geleler. Her kim demezse od’a yandırıl. Yılan tanrılığı bildi. Gelele geldi sana haber verdi kim tanrılığı bilesin. İmdi uçmak yapgil, ol uçmak senindir. Aç ol uçmağa bak sekiz uçmak gerçek, hak uçmağa benzer.’

Padişah bu şeyhten ol haberi işitti, gönlüne vesvese düştü. Eyitti:

‘Ya şeyh ne dersin?’

Eyitti:

‘Gerçek söylerim, cümlesin bilirim.’

Padişah eyitti:

‘Ne kılalım, nice tanrıyı diyem?’

Şeyh eyitti:

‘Dokuz yüz doksan dokuz yıldır dünyâdasın. Eğer tanrı değilmiş idin bir gün başın ağrımayaydı. Dört yüz yıl dünyâda durursun ondan göklere varasın. İmdi bildin kim, tanrısın’ dedi.

Padişah gece odasına geldi yattı. Erteye değin gönlü teşvişe düştü. Sabâh durdu, ata bindi, seyrâna vardı. Aşıp giderken bir ‘acâyip sûret gördü. Siyâhî ibrişim donu sündüs başında altın tâcı var. Ne kimseye bakmaz, dört köşesinde bir bir yâkût var. Tepesinde bir gevher var. Yeşil kızıl incilerle ol tâc bezenmiş, bir kuş kanatlı, at başlı, âdem dilli, avrat yüzlü, kulakları ‘anberden kamu tüy zağferândan. Atı var, evyânı kızıl altından, üzengileri nurdan. Binip geldi, selâm verdi.

‘Aleyküm, yer tanrısı’ dedi. ‘Göğün tanrısı benim. İmdi senin ziyânın bana değmesin. [26/a] Benim ziyânım sana değmesin’ dedi.

Kaçan bu sözü söyledi. Padişahın gözünden gâib oldu.

Ondan padişah eyitti:

‘Tanrı imişim.’ dedi. ‘Bana bir uçmak gerek.’

Gece yattı. Erte beylerini çağırdı. Eyitti:

‘Atlanın’ dedi.

Atlandılar, yüz bini yüz bin ‘alem getirdiler. Değme bir ‘alem dibinde yüz bin kez yüz bin er çağırışır, yüz bin çavuş, değme bir çavuşun yüz bin kulları var. Konmuşlar naralar urdular. ‘Alemler deprediler, tanışıklık yerine vardılar. Beyitler yazdılar. ‘Alemler deprediler tanışıklık yerine vardılar. İllere elçiler gönderdiler. Maşrıktan mağribe değin ‘âlem halkına bildir(di)ler. Eyittiler, padişah uçmak yaptırdı dediler. Uçmak yerin ümmetin birlik derler altı yüz bin uçmak yerin istediler. Bir yer buldular. Elma, nar, turunç, üzüm hurma, zeytin, limon,

mürekkebe zerdali, kayısı, şeftali, kiraz, ‘inâb, muz, kestâne bu cümle ağaçlar bir yerde yetmiş değme bir ağacın dibinde bir bîkâr çıkmış suyu ak kara benzer, tadı şekere benzer, bunun gibi bir yer buldular. Padişaha haber kıldılar. Padişah atlandı. Vardı, gördü. Buyurdu beylere. Maşrıktan mağribe değin ne kim altın ve gümüş varsa, ne kim denizde inci ve cevher varsa kamusu derdiler. Altı yüz yılda yaptılar. Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, bir kerpici inciden duvarları yaptılar. Toprağı kaydı, inci ağaçları altından yirmi yedi bin yüz burgâslar yaptılar. Değme yüz burgâsın yüksekliği yirmi [26/b] bin kulaç idi. Kalınlığı yirmi altı bin kulaç, değme burgâs başında yirmi altı bin erlik ettiler inciden. Değme burgâsda yüz yirmi dört bin erlik ak yakuttan yedi kat duvar bağladılar. Değme bir duvar arası atlıya yedi günlük yoldu. Ol duvarın cümle içi kırk dokuz günlük yol idi. Bu sıfâtlar ile her bir duvar arasında bağ diktiler. Çubukları kızıl altından, yaprakları yeşil cevherden, salkımları ak inciden, değme bağda kızıl altından, inciden cevherden la’l firûze ile bezenmiş kapılar eylediler. Değme kapı ertesinde bir gevher var. Değme kapı yolunda meydânlar altın, gümüş, kerpiç döşenmiş. Değme meydân çevresinde kızıl altın, gümüş köşkler yapılmış. Yücelikli yedi bin arşın inciden ve gevherden ve ‘akîk ve mercân ile bezenmiş ol köşkler kapıları ak inciden. Değme köşk altına bağçeler diktiler. Ağaçların köküne ve budaklarına sıvadılar, üstüne inci cevher bezediler. Ol budaklar üzerine gövdesi altından, kopduğu inciden, kanatları yâkûttan ve sûretleri kara nakışlı kuşlar oturdular. Ol kuşlara ‘anber ottan tuttular. Bağçeye karpuz ve bostanlar diktiler. Kızıl altından üzerine renk urup erguvanlar ve çiçekler ve altından koniler(?) diktiler. Sarı altından turunc, narenc düzdüler. Kızıl altından nar ve sarı altından incirler ve ak gümüşten karlar, [27/a] kızıl altından düzdükleri yeşil inciden bezediler. Kumru kuşlar eylediler. Altından üzerine yeşil renk yeşil güvercinler eylediler. Beyâr(?) ile sıvadılar, yeşil mercandan ördek eylediler. Beyâr(?) ile ağaçlar dibine gümüş arklar kazdılar. İnci ve mercan döktüler. Üstüne şeker akıttılar. Altın havuzlar eylediler. İçin şeker ile doldurdular. Ağaca sıvadılar. Balıklar eylediler, havuzlara bıraktılar. Tavşanlar eylediler şunun gibi. Melek eylediler ki hiç bunun âdem görmedi. Onun gibi bir kimsenin gönlünden geçmedi. Yüz bin yirmi dört bin ulu mâlikler kızların aldılar. Altın saraylara doldurdular. Hûrî kızları bunlar olsun dediler. Ol kızlar başlarına tâc ördüler. Yeşil inci donlar giydiler. Padişaha muştuladılar. Mülkün tamâm oldu, gir dediler. Muştulayana kırk günlük yol memleket verdi elden, padişah buyurdu, çeriye haber verip atlanın diye. Atlandılar yüz bin yirmi dört bin çavuşlar konmuşlar. Değme çavuşun yüz bin yirmi dört bin kulları öteden öteye çağrışılar. Çerinin kimse hesâbın bilmezdi. Kamu çeri incili donlar giydiler, altın tâc urundular. ‘Âlem halkının gözü kamaşırdı. Haberde şöyle geldi kim, Şeddâd ata bindi. Baktı, bir öksüz kızın kulağına bir dirhem gümüş gördü. Eyitti: ‘Bu dünyâda altın gümüş kalmadı dediniz. Bu nedir?’ dedi. ‘Avânelere buyurdu [27/b] ol küpeyi çıkardı, aldılar. O gelincik yüzün Hazret-i Allah tuttu, إلهي أعلم ما يفعلون الظالمون عبدك [Îlâhî! Zâlimlerin kuluna ne yaptıklarını en iyi sen bilirsin.] dedi. Kamu çeri vardılar ol şehrin yanına baktılar. Gördüler gökteki güneş yere düşmüş sandılar. Kaçan kim Şeddâd onu gördü, sevindi. Eyitti: ‘Benim gibi bu cihânda kimsenin mülkü var mı?’ dedi. Eyittiler: ‘Ne senin gibi kimse ne kimsenin bunun gibi mülkü var.’ Eyittiler: ‘İmdi siz durun ben varayım.’ dedi. Çeri cümle durdular. Padişah vardı. Diledi kim ol saraylar gördü. Tanrı Teâlâ melekü’l-mevt gönderdi. Eyitti: ‘Yâ meleke’l-mevt! Var et ol zâlime Tanrı birdir degil. Eğer ederse kogil onu ol uçmağa girsin. Eğer Tanrı birdir demezse, cânın algil. Ol mülkten onu mahrûm eyle. Gel şol sâ’ât.’ Melek kapıda durdu. Eyitti: ‘Yâ Şeddâd! Eyitgil, Tanrı birdir ben onun kuluyum, degil. Tanrı sana bu mülkü bâkî eylesin.

Eğer öyle demezen uçar bu sâ‘at cânını alırım’ dedi. Şeddâd eyitti: ‘Sen kimsin geldin bunda bunun gibi haber söylersin?’ Melekü’l-mevt eyitti: ‘Ben ol kişiyim ki, senden ön ve senden sonra cümle bir ölmüşlerin cânını alıcıyım. Ve nice köşkleri harâb kılıcı, oğlancıkları ana duymadan cânın alıp oğlanlığına bakmayıp toprağa vericiyim. Yiğitleri esirgemeyip gerdeklerin uyuz koyucuyum. Görklü yüzlerin ve ol kara gözlerin çerâğın söndürüp anaları, ataları, ‘ıyâlleri üstüne hâtûnları salalı üstüne zâr incitip ağlatıcıyım. Gökteki ferîştelerin ve yerdeki mahlûkun cânın alıcıyım. Eğer Tanrı’nın birliğine ikrâr vermezsen oş [28/a] cânını alam’ dedi. ‘Tanrı birliğin göresin’ dedi. Yetmiş kez böyle dedi. İkrâr vermedi. Ondan mâliki on sekiz bin ‘âlem Tanrısı emir kıldı, eyitti. ‘Yâ Cebrâîl! Düşmanımız bizim birliğimiz inkâr eyledi. Vargil üzerine bir nefha urgil.’ Cebrâîl erlik sâ‘at bir nefha urdu. Dördüncü kât gökten od’a indi. Ol inkârı kamusu od’a yandırdı. Helâk kıldı. Göl oldu, cümle yele savurdu. Denize koydu, bir edilmedik gibi oldular.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ [En‘âm, 6/31: ‘O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir.’] Eyitmegil kim ben padişahım cümle ‘âlem mülkleri dürülüp onu mülkünden ma‘zûl eylemezler. Ol kamuları ma‘zûl eyler. Dahî cümle yaratılmışların onun katında hâceti bu kadar yerince kullarına rızık verir. Sayısını kendinden gayrı bilen yoktur. قَوْلُهُ تَعَالَى: وَاللَّهُ يَرِزُقُ [Bakara, 2/212: ‘Allah dilediğini hesapsız şekilde lütuflandırır.’] Bir nicelere bir görklük vermez. وَيَقْدِرُ لَهُ [Ankebût, 29/62: ‘(Allah) takdir eder.’] Kimi dilerse yarlıgar. فَيَغْفِرُ [Bakara, 2/284] Hiç kimse ona eyitmez ki bu işi niçin kıları demez. Padişah oldur; yer, gök, ay, gün içindeki yaratılmış kullar onundur. Gâfil olma, gözün aç uyan. Mütekebbir bir ekfel bu mülk içinde senin vardır, âhir mülk onundur.

وَتَمُودَ الَّذِي جَاءُوا الصَّخَرَ بِالْوَادِ

[Dahi Semûd kavmin haberin verdim sana yâ Muhammed. Hani onlar ki derelerden, kanallardan keserlerdi; kamuları geçtiler.] وَفِرْعَوْنَ [dahi (Fir‘avn) kavmi haberin verdim sana yâ Muhammed!] ذِي الْأَوْتَادِ [Bunlar kazık işlerdi demirden.] Her kim ona Tanrı demezse ol kişinin gözlerine kakarlardı. فِي الْبِلَادِ الَّذِينَ طَعَوْا Rûm içinde çoğu [28/b] bunların فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ [Pes döktü bunların üzerine senin Tanrın ‘azâbı kamusun] إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ [Bak senin Tanrın bekçileri vardır her kim ne işlerse göredururlar] dahi bu yerde buyurur وَعَادًا وَتَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ [Ankebût, 28/38] dahi ‘Âd kavmine ve dahi Semûd kavmine dürüst-i âşikâre kıldım bunlara yâ Muhammed, وَمَنْ مِّنْ مَّسَاكِينِهِمْ yerli yerine ya’nî beyân kıldım işleri, üzdürdü bunları şeytân فَصَدَّاهُمْ فَصَدَّاهُمْ ‘amellerini ya’nî bunlar السَّبِيلِ benim yolumda وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ [Ankebût, 28/39] dahi Kârun Fir‘avn ve Hâmân وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ Hâmân ve Hâmân dahi bir yerde eder kim كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ [Şuarâ, 26/123: ‘Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı.’] إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ [Şuarâ, 26/124] Yalan tuttular Hûd Peygamberi. Ol vaktin bunlara eyitti karındaşlarına Hûd Peygamber: أَلَا تَتَّقُونَ [ey [ya‘ni] bilin korkun Tanrı’dan] Ben resûlüm, haber vericiyim, emîn peygamberim. فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا [Şuarâ, 26/125] [Pes korkun Tanrıdan dahi mutî‘ olun bana] وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ [Şuarâ, 26/126] [Dahi ben bu dîn üzerine sizden ecir dilemezem siz dahi benden dilemen, illâ ‘âlemleri yaradan Tanrı’dan dilen.]

Dahi Semûd kavmi onlar bir kavim idi yâ Muhammed! Derelerde kayalar keserlerdi peygamberleri Sâlih Peygamber idi, dahi bir yerde eydür: [Şu‘arâ, 26/141] كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ [Şu‘arâ, 26/142] [Ol vakit eyitti bunlara, ya‘nî Sâlih Peygamber karındaşlarına eyitti: Bilin korkun Tanrı‘dan] إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ [Şu‘arâ, 26/143] peygamber وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا [Şu‘arâ, 26/144] [Korkun siz Tanrı‘dan dahi itâ‘at eyleyin bana. Ben sizden ücret dilemezem siz dahi ücret dilemen] إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ [Şu‘arâ, 26/145] [Terk edersüz bu yerde emîn olursuz cennetler içinde bîkârlar içinde.] وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضْبٌ [Şu‘arâ, 26/146] [Dahi Fir‘avn kavmi kazık işi ederler yâ Muhammed! Onlar ol kişilerdir kim ezdiler illerim içinde] فَاصْبِرْ عَلَى مَا أَهْلُهَا أُمِينٌ [Şu‘arâ, 26/146] [Pes bunlar bu yer içinde çok fesâdlar işlediler yâ Muhammed! Senin Tanrı’n bunları kamçıyla dövdü, katl dönmediler.] إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ [Şu‘arâ, 26/147] [Bak senin Tanrı’nın bekçileri vardır bekleyip dururlar kulların kabileden kabile] فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ [Şu‘arâ, 26/148] [Amma âdemlere kaçan kim Tanrı ni‘metler verirse, bunlar eyitirler, benim Tanrım bunları ağırladı derler.] وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ [Şu‘arâ, 26/149] [Amma kaçan kim âdemleri sinasam, onların ellerindekini eksik eylesem, eydürler: ‘Hor eyledin beni Tanrı’ derler] كَلَّا بَلْ لَا تُحْسِنُونَ [Şu‘arâ, 26/150] [dahi tattırmaz ol Ebû Cehl kimdir ta‘âmından miskinlere.] وَتَأْكُلُونَ التَّرَاثُ أَكْلًا لَمًّا [Şu‘arâ, 26/151] [yer ol Ebû Cehl yetim mîrâsın dahi yetimlerin mîrâsını yemekliği ol Ebû Cehl yâ Muhammed!] وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا [Şu‘arâ, 26/152] [Sever ol Ebû Cehl dahi mâldır mülklüğü dünyâda gönlü sever yâ Muhammed!] كَلَّا إِذَا دُكَّتِ [Şu‘arâ, 26/153] [Sever ol Ebû Cehl dahi mâldır mülklüğü dünyâda gönlü sever yâ Muhammed!] الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا [Şu‘arâ, 26/154] [a ve tamuya sorulduğu günde açılıp türlü türlü suver nefsi nefsi deyip kardaşlar kardaşından kaçtığında ve susuzluktan boğazları piştiğinde yedi tamu kaynatıp kim gire.] وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا [Şu‘arâ, 26/155] [Gele ol gün yâ Muhammed senin Tanrı’n emri ile feriştelere saf saf olup devr olur] وَجِيءَ [Şu‘arâ, 26/156] [Getireler ol yâ Muhammed cehennem tamusu dahi ol analar işledikleri yazıkları] يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَى [Şu‘arâ, 26/157] [ol kullar edeler ol keşki] قَدَمْتُ لِحَيَاتِي [Şu‘arâ, 26/158] [âmalım verseydim bu yanar od’a yanmayaydım diyeler] Amma ol gün hiç pişmanlık hakkı kalmaya, يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ [Şu‘arâ, 26/159] [pes ol gün ‘azâb kılmaya Tanrı bir kimseye] فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ [Şu‘arâ, 26/160] [Nidâ gele kullara, ede: Ey nefsi-i mutmainne] رَاضِيَةً [Şu‘arâ, 26/161] [Döngil Tanrı‘dan yana] ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ [Şu‘arâ, 26/162] [Ger gel kullarımın bile kulluğum içinde yâ kulum.] فَادْخُلِي فِي عِبَادِي [Şu‘arâ, 26/163] [Ger gel uçmağına.] وَادْخُلِي جَنَّتِي [Şu‘arâ, 26/164]

[29/b] Bismillâh

Resûl bir gün uyurdu, andan başın kaldırdı, tebessüm eyledi, güldü. Sordular ashâblar niçin güldünüz? Eyitti: ‘Şimdi bir Sûre-i Kur‘ân indi. Ona sevinip güldüm’ dedi. Okudu.

Tanrı eydür: [‘Biz verdik yâ Muhammed kevser ırmağını.’] ‘Kevser ırmaktır uçmak içinde; va‘ad eyledi onu bana Tanrım’ der. ‘Çok haber var onda. Ümmetim yarın susuz gelir’ der, onları suvarsın, onun kâkları⁷⁸⁹ gökteki yıldızlar sayısındadır. Köşkleri var bir kerpici altından bir kerpici gümüşten. فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ [Namâz [30/a] kılğıl Tanrı bana

⁷⁸⁹ Kâk: Toprak ve kayalarda içine su biriken çukur.

beş vaktinde. Bir kavilde kuşluk namazıdır. Bir vakitte erte namazıdır. وَأَنْحَرُ Kıl münevver, ko iki göğsüne, tekbîr ile dahi kibleye karşı durgil. Gönül ile peygamberi dileyenler hakkında ondan işbu gelici. إِنَّ شَانِكَ هُوَ الْأَبْتَرُ Ol kişiler peygamber dilemediler. Eyittiler ki: ‘Peygamber hûd ebterdir’ dediler. Tanrı eydür: ‘Ol kişiler ki seni dilemediler ol ebterdir. Değil yâ Muhammed, hayırdan bunlar kesildiler. Onun için ki senden sonra mü’minlerin oğlanları doğarlar, senin zikrini minberlerde söylerler. Senin adın Allah adıyla bile karışıp söyleyenler bunlar ol şeylerden evlâlar, mahrûm kalmaya.’ Temmet.

3.7. BU TARİKAT HAKKI BİLDİRİR

Osman Ergin Yazmaları, nu: 836, vr. 30/a-36/b, 15 satır

[30/a]

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله رب العالمين. والعاقبة للمتقين.
والصلاة والسلام على المبعوث بالحق محمد وآله اجمعين

[Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Hamd 'âlemlerin Rabbinedir. 'Âkıbet muttâkîler içindir. Salât ve selâm hak ile gönderilmiş Hz. Muhammed'e ve cümle âline olsun.]

أما بعد؛ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الشريعة أقوالى والطريقة أفعالى والحقيقة أحوالى

[Amma ba'du: Resûlullâh salât ve selâm üzerine olsun şöyle buyurmuştur: "Şerî'at sözlerim, tarîkat fiillerim, hakîkat de hâllerimdir."]⁷⁹⁰

Ey dervîş! Bilgil kim yol varmağa ve maksûda ermeğe üç nesne gerektir ki, evvel şerî'at, ikinci tarîkat, üçüncü hakîkat. İmdi, bil kim şerî'at Peygamberin ahkâmıdır, dîn içinde tarîkat ef'âldir. Hak yolunda hakîkat ahvâldir. Kim yol varmaktan buldu, haktan ve envârdan ve esrardan. Pes dervîşe dahi vâcibdir kim lâbüd kadarı denlü şerî'atten gönlünde tuta ve tarîkatten lâbüd kadarı işleye, pişe, arına tâ kim hakîkatten ki Tanrı Teâlâ'nın hazinesidir, açıla. Sa'y kadarı nûrlarından ve sırlarından nesne ala ve Tanrı'sıyla bilişe, yâd olmaya.

İmdi ey 'azîzler! [30/b] Hak'la bilişmek mevkûf oldu kendüyi bilmeye. Nitekim Hazret-i Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem buyurur: من عرف نفسه فقد عرف ربه. [“Nefsini bilen Rabbini bilir.”]⁷⁹¹ Ya'nî من عرف نفسه بالفناء فقد عرف ربه. [Kim nefsinin kulluk ile bilirse, Rabbini rubûbiyyet ile bilir. Kim nefsinin fenâ ile bilirse, Rabbini bekâ ile bilir.]

Ve ma'rifet-i nefis dahi mevkûf-ı riyâzetine. Ve riyâzetin dahi aslı iki nesnedir. Biri terk-i kelâmdır ve biri terk-i ta'âmdır. Ve bu ikisinin dahi aslı 'uzlettir. Ve 'uzletin dahi aslı nâsla ihtilât kalmamaktır. Meşâyih rahimehümullah buna 'makâm-ı terk' derler. Ve ehl-i vahdet eydür: “Terk kendüyi ortada görmemektir.” Ya'nî nefy-i nefis edip varlığı, Hakk'ın bilmektir. Meşâyih rahimehümullâh buna 'makâm-ı ma'rifet' derler. Ve bu makâmda dervîş hayrân mertebesinden cifr-i insân mertebesine girer. Ve bu makâmda şekk ü şübhe gider, îmân-ı hakîkî hâsıl olur. Bu makâmda yakîn bulur kim, Tanrı birdir, niteliksizdir ve bu makâmda muvahhid-i kâmil olur. Pes ey dervîş, mâlâyâ'nîden geçmek gerek. Bir 'amel eylemek gönlüm âlî makâma erile.⁷⁹² İmdi ol 'amel-i sâlihdir, zira 'amel-i sâlih kişi kaldırır. Tanrı isteyen Tanrı'ya eriştirir ve 'ilim onun şartıdır. قال الله تعالى والعمل الصالح يرفعه. [Fâtır 35/10: “(Onları da) Allah'a 'amel-i sâlih ulaştırır.”]

İmdi ey dervîş, çünkü 'amel-i sâlih ile derece ziyâde olur, buna meşâyih rahimehümüllâh 'makâm-ı tarîkat' derler. İmdi ey 'azîz, ehl-i tarîkatin 'ameli on nesnedir:

Evvel Tanrı talebdir, gönülden hikem maksûd kamu riyâzetten ve mücâhede çekmekten Tanrı bulmaktır.

⁷⁹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 4, (1532).

⁷⁹¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 262, (2532).

⁷⁹² Erilmek (irilmek): Erişilmek.

Ve bulmak istemekten sonra, ikinci sohbet kılmaktır. Bu yolu [31/a] varmış kişiyle kim yola kulavuzsuz vardır.

Üçüncü ol yol ıssına mürîd ve muhib olmaktır, ihlâsla ve irâdetle kim irâdet yol ve erinin merkebidir. Eğer merkeb kavî olur ise, tez alınır ve maksûda tez erişilir. Ve illâ merkeb kavî olmazsa yolda hayrân kalır, belki helâk dahi olur.

Dördüncü mutî‘ olmaktır. Yol ıssına mürîd olsa gerektir, tâ kim yolu doğru varasın. Her ne iş işlerse âhiretten ve dünyâdan yol ıssı(ndan) düstûr ile işlese gerektir.

Beşinci terk-i dünyâdır, yani dünyânın fazlın elden komaktır. Yol ıssı işâret eğer şeyhi kûtun ve libâsın ve mekânın gidermeğe mültezim olursa, kamu dünyâsın onun huzûrunda terk etse gerek. Ve illâ mâ lâ bûd kadarı tuta; bâkîsini terk ide kim, dünyânın artığı yol varmağa mâni‘dir. Ve eksiği dahi mâni‘dir illâ mikdâr. Mâ lâbûd lağm-ı ‘azîmdir.

Altıncı Hak’dan korkmak, ya’nî mürîd gerek kim muttaki ola ki takvâ, Peygamber’e sallallâhu aleyhi ve sellem mütâba‘at etmekliğin evvel şartıdır. Ya’nî doğru sözlü ve doğru işli ve helâl lokmalı ola. Ve şerî‘ati ‘azîz tuta ki, şart-ı İslâm’dır. Ve her nesne kim, bu yoldan feth ola küli(si) Peygamber’e aleyhis selâm mütâba‘at kılmaktan bile.

Yedinci az söylemektir, eğer hayır dahi olursa. Zira çok söylemek ma‘rifet nûrunu söndürür, işini yüzüne düşürür ve yoldan kalır.

Sekizinci az yemek, ya’nî mürîd [31/b] az yemek birle sepek⁷⁹³ ve çâpuk⁷⁹⁴ olur yol tez olur. Ve çok yemek yakîn nûrun söndürür, yolda karanuda⁷⁹⁵ kalır.

Dokuzuncu az uyumak gerek kim yolunda uyanık ola, meğer zarûret ola. Amma uykuyu def‘ etmek gönülden kaygı giderir ve gözden perdeyi giderir.

Onuncu ‘uzlettir halktan kim halkla karışmak sermâyeyi tüketir, derviş mağbûn kalır.

Bu on nesne ki, zıkr ondan tarîkat ‘amelleridir ve hem ‘alâmetleridir ve eserleridir. Bu yolda eken çoktur, her kim bu on nesneyi belleye, şeyh hizmetinde sebât göstere; ‘âkıbet hakikat kapısı ana açıla, Hak ‘inâyet birle. Ve eğer bu cümleden biri eksik olsa maksûda ırmeye.

Fasl: Ey derviş ehl-i hakîkatin dahi ‘ameli ondur:

Evvel ol kim Tanrı’ya ermiş ola ve ma‘rifet hâsıl kılmış ola. Peygamber’e aleyhisselâm mütâba‘ât kılmak birle mevcûdât esrârın bilmiş ola.

İkinci kimesneyle sözü ve gelecesi⁷⁹⁶ olmasa gerektir, ferağat olsa gerektir. Dostluktan ve düşmanlıktan ve ikrârdan ve inkârdan kamu halka bir gözle baksa gerektir. Hanefî ve Şâfi‘î ve cühûd heme yeksân gerektir. Her birisi hakikat nazârında kendüyi ‘âciz ve bîçâre görse, Tanrı’nın kudreti çevgânında. Ve kamusunu Tanrı isteyici bilse gerektir. Kendüyi bunlardan artık bilmesene gerektir.

Üçüncü kamu halktan ve âdemîlerden şefkatin kesmemektir. Nasîhat kıla, tâ kim

⁷⁹³ Değirmen taşının dili.

⁷⁹⁴ Az zamanda çok mesafe kat edici olan.

⁷⁹⁵ Karanlıkta.

⁷⁹⁶ Geleci: Söz, lakırdı.

bunlar dahi yola heves edeler. Ezmeyeler ve canurlar [32/a] râhat ve münka‘at değüre.⁷⁹⁷ Ve ihsânı ‘âmm ola, eğer bir karıncaya ihsân eylese muhsinlerden olmuş ola.

Dördüncü tevâzu‘ kıla. Ya‘nî kişileri ‘azîz göre, ‘izzet nazarıyla her birine hürmet kıla, hakîr olmaya.

Beşinci rızâ ve teslîm birle muttasıf ya‘nî Tanrı kazâsına râzı ve belâlarına münkâd ola. Cez‘ ve fez‘ etmeye ve hiç nev‘iyle inkâr ve i‘tirâz kılmaya. Ve sabr-ı emîn. Allah Teâlâ sabırlı kulların sever.

Altıncı tevekkül kıla. Cân bile esbâba meşgûl olmaya, meğer fukarâ-ı muslihîn için ola. Kendi nefsi için dürüşmüye⁷⁹⁸. Ve eğer vecd hâli dahi olursa onu dahi terk ede, ferâğat ve âzâd ola.

Yedinci halktan tama‘ın üzmüş⁷⁹⁹ ola ki tama‘ ümmü’l-habâistir. Tama‘dan dahi hayrını fesâd çok kapar.

Dokuzuncu kanâ‘at kıla. Gaybet-i rızkına Hak Teâlâ hâline matla‘ idüğün bile. Rızkı için gussa yemeye. Zira hâl ıssını Rezzâk göre, durur kim rızıkları nite⁸⁰⁰ kismet kılur halâyıka.

Onuncu temkîndir hâlinde, ya‘ni sâbit kademdir ve müstakîmdir hâlinde, televvünden çıktı. Dâimâ zevk ve şevk içinde dönmez ve eksilmez. Ve eğer dönecek olursa bil kim Hakk’a erişmeyip durur, zira Hakk’a erişen kişi ardına bakmaz, bu âlemde değildir. Ve hakikat ehlinin ‘alâmetleri bu ondur. Ve her kimde kim olsa mübârek ve mezîd olsun.

Ey derviş! Bil kim, mübârek kişi seyr-i ilallâh ve seyr-i fillâh tamâm etmeden bu ‘alâmet ve bu sıfât onda zâhir olmaz. Vallâhu a‘lem.

Fasl: Ey derviş! Bilgil kim, kamu sâliklerin maksûdu bu yol varmaktan Allah ma‘rifettir. Ve Allah [32/b] ma‘rifet gerü⁸⁰¹ Allah nûruyla olur. Lâkin ibtidâ-i sülûkta sâlik evvel kendi hissiyle ondan ‘aklıyla varır, şol ‘aklıyla kim Peygamber sallalâhu aleyhi ve sellem buyurur: العقل نور في القلب يفرق به بين الحق والباطل [Akıl bir nûrdur ki gönülde onunla kişi hak ile bâtılı fark eder.]⁸⁰² Buna ‘akl-ı me‘âd derler. Bu ‘akla ‘akl-ı me‘âş yol varmaz. Onun için kim, dünyânın ‘imâret ve harâb(ı) ‘akl-ı me‘âşladır. ‘Akl-ı me‘âş kendi şugullerinden kat‘ etmeyince ‘akl-ı me‘âd yola girmez. Ondandır kim ‘akl-ı me‘âd bu yola vardı ve âciz oldu. Hak Teâlâ lütfeder kuluna bir nûr kendi nûrundan mevhibet kılar kim ol nûr ile seyr eder, dahi Tanrı ma‘rifetine erişir. Ve sırr-ı hilkat dahi budur kim, Âdemî ma‘rifet makâmına erişer. Dâvûd Peygamber aleyhisselâm münâcâtında dedi kim, “Halkı niçin yarattın?” Allah Teâlâ azze ve celle eyitti: “Ben bir gizli genc idim. Diledim ki bilinem.” Amma Allah bilmek müyesser olmaz gâliben illâ yol varmış kişi sohbetle kim, Allah Teâlâ’nın nûru ol kişidedir. ‘Îsâ nefeslidir, Hızır sıfatlıdır, ekber-i a‘zamdır, dertlilere dermândır. Murâdullahdır ki istegil

⁷⁹⁷ Değirmek: Eriştirmek, ulaştırmak.

⁷⁹⁸ Dürüşmek: Çalışmak, mücadele etmek.

⁷⁹⁹ Üzmek: Koparmak, kesmek, uzaklaştırmak.

⁸⁰⁰ Nite: Nasıl.

⁸⁰¹ Gerü: Yine.

⁸⁰² Cür‘ânî, et-Ta‘rîdât, I, 197; et-Tenvîr Şerhu Câmi‘is-Sağîr, II, 319.

onu kim, Tanrı bulasın, yoksa mahrûm kalırsın. Ne‘ûzü billâh mine’l-hırmân.⁸⁰³ Ve ol kişiden nûr almağa çok hizmet ve çok riyâzet ve mücâhede çekmek gerektir kim, tâ lâıyk ola mürîd ol nûra. Eğer kişi yüz yıl mücâhede çekse ol menfa‘ate ermeye kim ol kişinin bir sa‘ât sohbetinde buluna. Meşâıyih-i hod rahimehümullâh buyurur kim, imkân yoktur mürîdin şeyhsiz maksûda ermeğe, meğer nâdir ola. **[33/a]** Hak Teâlâ fazl ede bu kula, irşâd kıla. Şeyhsiz erişir ve şeyhile bile kılar, hiç fâide tutmaz. Ol iki vecihtir: Ya budur kim isti‘dâd yoktur. Ya‘nî riyâzeti(n) varlığı yoktur. Ve yahut tâlib değildir, Hak Teâlâ bilişmeye. Dünyâ muhabbet içi talebdir. Lâ-cerem mahrûmdur dünyâda ve âhirette.⁸⁰⁴ نعوذ بالله من ذلك

Fasl: Ey dervîş! Allah nûrdur ki, nihâyet yoktur. Yukarı ve aşağı değildir ve önü ve ardı, sağ ve solu yoktur kim denî ve kenârı yoktur. Cemi‘ mevcûdâtı muhittir ya‘nî ‘âlimdir. Nitekim buyurdu. Kavluhû Teâlâ: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ [Fussilet 41/54: “Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.”] Ve hem ‘ilmiyle dahi muhittir cemi‘ eşyâyı. Nitekim buyurdu: وَأَنَّ اللَّهَ فَذُو الْإِلَهِ الْعِلْمُ [Talâk 65/12: “(Allah’ın) her şeyi ‘ilmiyle kuşattığını (bilesiniz)”] Hiç zerre mevcûdâtı yoktur kim Allah nûru onda olmayagil. Eşyâ kıblesidir(?) sıfâtıyla ve kudretiyle ve ‘ameliyle. Ve cümle velîsinin gözün açılıp durur kim göresen ve eğer sa‘y kılıp riyâzet ve mücâhede kılarısan ümîddir kim, erişesen ve bilişesen. Bu ‘ilmiyle ermeğe ‘kurb’ derler. Her kim bu kurba ermedi, Tanrı’dan bîhaberdır ve bînasîbdır. Ve onlar kim bu kurba erdiler ve bu kurbdan haberleri var, her gün ve her sa‘ât müşâhede içinde ve zevk içindedir. Allah birledir, işidir. Muhammed gibi Mûsâ ve ‘İsâ gibi halvet ve sükût sever. Ve eğer cemâat içinde dahi olursa Hak birle halvettir ve âdabla deprenir. Her kanda olsa ayak uzar **[33/b]** namaz pehlü⁸⁰⁵ yere komaz. Hiç bir sa‘ât gâfil olmaz, hâzır olur. Ve o sanır kamu nesne Allah ‘azamet katında bir katre mikdârınca görür. Bil ki dahi kim ey dervîş bu kurba hiss ü ‘akl ermez. İmdi bu kurba Allah nûru erişir. İnsân makâmının hakîkat(i) bu kurb(u) bilmektir. Ve bu yoldan maksûd buna ermektedir. Mâdemki sen seni görürsün, muhâldir ki sen Allah göresin. Çün sen seni görmedin, hakîkat O’nu gördün. Kâmil ve bâliğ olmadın. Ve Süleymân-ı vakt oldun. Ve hülâsa-i halk oldun. İmdi bu makâma ermeğe kat‘ eylemek gerek. Her nesnenin sevgisin gönülden süpür⁸⁰⁶ ki, çalmak gerek, Hak’tan örtünmen sıyırp/süpürüp gidermek gerek. Tâ ümîdi nurun dahi silmek gerek dünyâdan ve âhiretten. Bu yolun hicâbları iki türlü oldu: Kimi nûrânî ve kimi zulmânî. Her birisi yol varana. Lâbüddür kim göre ve gece hangisinden durursa mahrûm kalır, maksûda ermeğe mâni‘dir. Muhibb-i vakt ve muhibb-i hâl ve bürünmek gerek ki, yolda süst olmaya. Her nesne kim yolundadır seni kâhil⁸⁰⁷ ü za‘îf kılar ve seni yol yol yormağa komaz. Senin putun oldur gerek mâl ve câh olsun terk-i vâcibdir. Vakt-i evlâ kim hemîşe-i mescid içinde veyahut seccâde oturmak hicâb ola. Sana onu dahi terk etmek vâcibdir. Ve dahi bunun gibi nesneler vârid kim hicâbdır yola. Onun için demişlerdir kim, ne işlersen şey icâzet birle işle. Zira her kişi kendi yönünü bilmez. **[34/a]** Amma şeyh bilip put sumak(?) erenler işidir.

Fasl: Ey dervîş! Çün bildin kim Tanrı’ya ermenin ulu şartı terktir Hak’tan artığını.

⁸⁰³ Yokluğundan Allah’a sığınırız.

⁸⁰⁴ Bundan Allah’a sığınırız.

⁸⁰⁵ Pehlü: Yan, içri.

⁸⁰⁶ “Sıyr” şeklinde de okunabilir.

⁸⁰⁷ Kâhil: Tembel. Câhil şeklinde de okunabilir.

Zîrâ her kişide kim terk var, yakîn buluruz kim ol kişi ma‘rifete erdi. Ya‘nî Tanrı’yı bildi. Ve her kişide kim, terk yok yakîn buluruz kim ma‘rifete ermedi. Dünyâ ve âhiret nidüğün bilmedi. Zira kimse bir nesnenin nidüğün bilmedikçe terk edemez. Terk etmeyecek, mahrûm kaldı maksûddan. Maksûd bizzât Allah Teâlâ’dır celle celâlihû. Hak taleb kılan gayr-ı Hak’ı terk etmek. İmdi bil kim, terk ve ma‘rifetullah ma‘nâ-yı kelime-i şehâdetdir. Zira ki kelime-i şehâdet, nefy u isbâtıdır. Nefy terk-i nefstir. İsbât Allah Teâlâ ma‘rifettir. Yani her kim “Lâ ilâhe” demekle mâl ve câh muhabbetin içinden çıkardı, terk etti. Nefy tarafını tamâm etti. Ve her kim “illallâh” demekle içi nûrlandı. Zevk ve şevk hâsıl oldu. Ve ma‘rifetullah müyesser oldu. Ve kendi Hâlik’in bildi, isbât tarafın dahi tamâm etti. Pes tevhîd ve kemâl hâsıl ol kişiye uçmak vâcib oldu. Zira Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu: *من قال لا إله إلا الله خالصًا مخلصًا وجبت له الجنة* [Kim samimiyetle, içtenlikte ‘Lâ ilâhe illallah’ derse, cennet ona vacip olur.]⁸⁰⁸ Meşâyih rahimehümullâh eyitmişler: ‘Lâ ilâhe’ kelimesiyle kendüzin nefy etmektir. Şöyle kim, kendi nefsinin ortada görmeye ve ‘illallâh’ kelimesi birle Tanrı’sın işâret kılmaktır. Kendi de şöyle kim bilür, göre ve bile nefy u isbât ma‘nâsı kelime-i şehâdetin budur demişlerdir. Ve bu kavîl fakr [34/b] bâbında yeğrekdir evvelki kavilden.

Fasl: Ey dervîş! Bilmek gerek kim, bu yolda seyr u sülûk var, cezbe-i Hak var ve ‘urûc var. Bu üç nesneye meşâyih katı i‘tibâr kılmışlardır, vâciptir kim her birini şerh ede ve⁸⁰⁹ her birin temyîz eyleyip yola giresin. Yolda bilip dahi maksudun, ondan sonra bulasın. Amma ehl-i tasavvuf eydür: “Seyr u sülûk nefis dileklerinden geçmektir.” Ve küllî hevâsından vaz gelmektir. Tedebbür muhibbiyle ve mücâhede kılmakla nefse bir def‘ada mümkün değildir. Kim zebûn ola şol kadar meşakkat çeke, azîn⁸¹⁰ azîn kim Tanrı ma‘rifetin duya, buna ‘seyr-i ilallah’ derler. Çün bu ma‘nâ ona hâsıl oldu, seyr-i fillâhtır. Ve seyr-i fillâh ‘ibâdetdir. Ondan kim mürîd Tanrı’yı bildiğinden sonra şol kadar seyr ede kim, tamâm sıfatların ve ef‘âlin dahi bile. Ol kadar kim, cân tenindedir. Ve ehl-i vahdet eydür kim, mürîd şol kadar seyr eder kim, bile kim vücûd birdir hakîkatinde, ya‘nî vücûd-ı hakîkî Allah’ındır. Ve bâkî vücûd vücûd-ı hayâlîdir, ya‘nî elğam salgam gider, hakîkatin yoktur, seyr-i fillâh budur derler. Bu iki makâm olucak kam(u) nesnelerin aslın bilmiş olur ve seyrlerin bilmiş olur. Niçin yaratıldı, vücûda geldi, perde götürmekle gönül gözünden. Ve amma cezbe. Ehl-i tasavvuf eydür kim, cezbe dedikleri Hak Teâlâ tekaddes mürîdin gönlünü çekmeklikdir. Bundan kendü(n)den yana ya‘nî, re‘fet ve merhamet kalb sevgi bırakır her nesnenin sevgisinden. Gönlünde ne dünyâ kalır ve ne câh ve mansıb kalır. Küllîsinden âzâd olur, Tanrı’ya yollu kul olur. Tanrı’yı kıla adanır, yüzün [35/a] Hak’dan çevirmez ve Allah’tan gayriye nazar eylemez. *قال رسول الله صلى الله عليه وسلم جذبة من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين* Ya‘nî “Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem dedi kim, bir kez kulunun gönlünü çekmeklik yerinden kendüzünden yana Rahmân Tanrı’nın dergâhında beraberdir ins ü cin ameline.”⁸¹¹ Dünyâda bu cezbenin kul tarafında adı ‘aşktır, teveccüh-i küllî bulunsa Hak’dan yana. Çünkü mürîd ‘aşk makâmına erdi. Birincisi oldur kim, ol mertebede kalır geri dönemez, ol mertebe birle bu ‘âlemde sefer kılar. Bu kişinin adı makâmda ‘meczûb’ olur. Ve birincisi oldur kim kendüzün bilir. Bu makâma ‘rucû‘ makâmı’ derler. Geri onun için gelir kim, Tanrı’nın kullarını da‘vet

⁸⁰⁸ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, s. 269, (2561).

⁸⁰⁹ Ve’den sonra, “zetâ” şeklinde okuduğumuz bir ifade yer alıyor.

⁸¹⁰ Azîn: Arayış.

⁸¹¹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, I, s. 332, (1069).

ede. Hak yolun irşâd kıla. Bu kişinin adı bu makâmda mürşîd olur. Meczûb kişi kim, rucû‘ yoktur irşâd etmekle yaramaz. Onun için kim kendüden bî-haberdir, kimseye fâide degürmez. Ve amma ‘urûc: Ehl-i tasavvuf eydür: “‘Uruc yukarı çıkmaktır ednâ mertebeden a‘lâ mertebeye.”

İmdi ey dervîş bil kim Âdemî peygamberlere inanırsa, cemî‘ hayrlarına tasdîk ve ikrâr kılar, ihlâsla îmâna erdi, vardı mü‘min oldu. Rûh cisminden ayrıldığı vakit rûhunun makâmı ol göktür. Eğer dünyâdan zevki biküllin i‘râz kılsa, zühre mertebesin erdi ve adı “zâhid” oldu. Ve rûhunun makâmı üçüncü gökte ve eğer dahi sa‘y etse, şöyle kim Tanrı’nın ma‘rifet makâmına erdi ve adı “ârif” oldu. Rûhunun makâmı dördüncü göktür. Ve eğer dahi sa‘y etse muhabbet makâmına erse, ‘aşk [35/b] makâmına erdi ve adı “velî” oldu. Rûhunun makâmı beşinci göktür. Ve eğer Hak Teâlâ fazl kılsa, vahy-i mu‘cize birle müşerref etse, nübüvvet makâmına erdi, “nebî” oldu. Rûhunun makâmı altıncı göktür. Ve eğer dahi fazl eylese, kitâb gönderse, ona Cebrâîl birle kim, ol kitâbla halkı Hakk’a da‘vet kılsa, risâlet makâmına erdi ve adı “resûlullâh” oldu. Ve rûhunun makâmı yedinci göktür. Ve eğer dahi fazl eylese kudret verse, kim ondan ileri ki şer‘-ati nesh etti, kendi şer‘-atin yürüttü halk üzerine, Ulu’l-‘azm makâmına erdi ve adı ‘azm-i ism’ oldu. Rûhunun makâmı sekizinci göktedir. Ve eğer dahi fazl eylese, kamusu üzerine mufaddal kılsa kim, ondan sonra kimesne efdal gelmese, hâtem-i nübüvvet makâmına erdi ve adı “hâtemü’n-nebiyyîn” oldu kim, ol Muhammed Mustafa’dır sallallahu aleyhi ve sellem. Hazret-i Resûl’ün rûhu şimdi ‘Arş’tadır ve ‘urûc-ı insânî bunda tamâm oldu.

Ey dervîş! Çün merâtib mütefâvitmiş insâniyyet içinde. Ve ‘âkil kişi gönlün tâkatı kadar sa‘y ede, ednâ mertebeden a‘lâ mertebe ere. Günden güne terakkîde ola. Her gün ve her sa‘ât kulluğunu ziyâde eyleye. Zira her kim Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem من استوى يومه فهو مغبون Ya‘nî [“Her kimin kim, iki günü beraber olsa, ol kişi mağbûn kalırdı.”]⁸¹² Bu hadîste çok nazarlar vardır. Amma ma‘nâ-yı zâhiresi budur kim, günden güne ‘ibâdet ziyâde eyleyeler tâ haddi kim insâniyyet makâmına erişe, hayvâniyyet mertebesinde kalmaya. Hayvâniyyet mertebesinde kalmak yemek, içmek, uyumak, şehvet etmektir. [36/a] Ve eğer bunlardan artık nesne taleb kılmazsan Bahâisin.⁸¹³ Hak Teâlâ celle celâlühû bunların şânında buyurdu. Kavluhû Teâlâ: أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ [A‘râf 7/179: “İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar.”] Ol tâife kim nefis beslemek içinde, dört ayaklu canavar gibidir, belki dahi azgındır. Ve eğer bu fi‘iller evvelâ dahi ziyâde hubbun ve gazab ede. Ve müslümânlara mazarratı değerse, yırtıcı canavarlardan ola, belkim dahi ebter ola. Ve eğer zikrettiğimiz rîşet fi‘iller evvelâ dahi ziyâde müslümânların hîleyle ve kalbîlikle ve yalancıkladır, lisân-ı şeyâtînden ola, belki dahi ebter. Ve eğer gıdâ-yı nefsânîden kendi kat‘ etti ise minhâ, yatıdan biküllin berî oldu ise ve emr olunan yerdedir. Dünyâ monlaikilerden(?) ola. Belki dahi eşref ve eğer beyasın.(?) Ve açasın ve uyuyasın ve şehvet kılasın helâlden amma kimseye zinhâr zahmet değirmeyesin, belki râhat erişdiresin. Dahi kimseye zinhâr zahmet ve hîle kılmayasın. Ve dahi yalan söylemeyesin, belki mecmû‘-ı halka söyleyesin. Ve dahi ne kim işleyesin doğrulukla işleyesin. Ve dahi ‘ilim ve ma‘rifet taleb kılasın, tâ kendini bilesin. Ve ondan sonra Allah’ını bilesin. Bunun gibi kimsene âdemî ola.

⁸¹² Aclûnî, **Keşfu’l-Hafâ**, II, s. 233, (2406).

⁸¹³ Burada geçen ‘Bahâî’ sözü aşırı, haddi aşmış anlamında bir ifade olsa gerek.

Ey dervîş! Âdemî behâyim ve seba‘ mertebesinden şeyâtîn ve melâike menzilinden geçmeyince insân mertebesine erişmez. Bu mertebelerden geçip insân mertebesine eriştikten sonra isti‘dâd hâsıl kılmayınca, rûh izâfıyla deri olmaz ile olsa hayât-ı hakîkiye erişmedi ve maksûd hâsıl kılmadı.

İmdi ol izâfî dediğimiz insân-ı kâmil rûhudur. Allah Teâlâ [36/b] celle celâlühû bu rûh(u) kendine izâfet kılmadı. Kavluhû Teâlâ: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي [Hicr:15/29: ‘Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman.’] Şeyhu’l-meşâyahîn Şeyh Muhyiddin-i Arabî kaddesallâhu rûhahu’l-azîz *Fusûs*’un evvel faslında -kim Âdem kıssasıdır- onda buyurur kim; tesviyeden ‘ibâret isti‘dâddır. Ve nefh-i rûhdan ‘ibâret rûh-ı makbûl olmaktır. İmdi rûh-ı insânî bu rûh ile diri olmak mevkûftur iki şarta: Evvel ol kim, insân mertebesine erişe. İkinci ol kim, isti‘dâd hâsıl kıla. Vaktâ ki, bu iki şart yerine gele, müslümân bu rûh izâfıyla diri olur.

İmdi ey azîz bilgil kim! Rûh-ı izâfî dediğimiz Muhammed Mustafâ’nın ruhudur, bil kim her kim Muhammed hazretine erişti. Allah Teâlâ hazretine erişti, من رأيي فقد رأى الحق [Beni gören Hakk’ı görmüş olur.]⁸¹⁴ dedi. Buyurmuştur kim her ki benimle bey‘at kıldı, Allah Teâlâ ile bey‘at kılmıştır.

İmdi dervîş Allah Muhammed’e yakîn olup ve erişmeye, ol vakit olur kim rızâlarında olasın ve buyrukların yerine getiresin. İmdi onların buyruğun yerine getirirsin bilmekten sonra olur. Pes ma‘lûm oldu kim evvel bilmektir, tâ ondan sonra işleyebilesin. Bilmeyecek işleyemezsin. Pes eğer bilmezsen ar etmeyip bilenden varıp sormak gerek. Ve sorup bildikten sonra işlemek gerektir, tâ doğru yola varabilesin. Ve kulun kulluğu ol vakit sâbit olur kim, sultân-ı zâhir ne ki buyurursa kıla gerektir kim onda buluna, tâ sultân katında makbûl ola. Ve müddetle ona lâayık olur kim, sultân buna hükmede ve bu dahi sultâna icâbet birle özge kullara hükmede. İmdi her kim sultâna erip görmek isterse, ol sultân katında makbûl olan kula kendini teslîm eyleye. Vesselâm. Temmet.

⁸¹⁴ Buhârî, **Sahîh**, Ta‘bîr, 10; Müslim, **Sahîh**, Rü’yâ, 2; Darimî, **Sünen**, Rü’yâ, 4.

3.8. ÂDÂB-I TARÎK

Osman Ergin Yazmaları, nu: 836, vr: 43/a-53/a, 15 satır

[43/a] Hâzâ Risâletü Âdâbi't-Tarîk 'Ömer el-Fuâdî el-Halvetî kaddesallâhu sırrah

Evvelâ Allah Teâlâ'ya hamd ve Resûlüne salât u selâm ettikten sonra bilgil ve âgâh olgil ki, her mü'mine farz-ı 'ayn olan oldur ki, şerî'at-i ğarrâdan kılca inhirâf etmeyeler. Evkât-ı hamseyi vaktinde edâ ettikten sonra şerâit-i İslâm üzere dâim olup Allah hazretlerinin emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb üzere olalar. Netîce-i kelâm elinden ve dilinden kimesne incinmeye ve bir mahlûkun elinden ve dilinden nef'i dar gelmeyip cümlesi Hak emri ile olduğun, bir ferd bir kimesne hayır ve şer etmeye. -Değil kâdir ki ede- "Cümlesi Hakk'ın murâd-ı 'aliyyesi olduğundandır" diye dil ile ikrâr ve kalb ile tasdîk ede. Ve her hâlde Hak Teâlâ hâzır ve nâzır bilip her kavî ve fî'ilî 'amelde hayâ edip edeb üzere hareket edeler. Dâim ğinâ ve niyâzda olalar. Cürmünü tefekkür edip duralar. Hak Teâlâ rahmetinden ümîd kat' etmeyeler. Bu âyet-i kerîme mazmûnu üzere لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ [Zümer 39/53: "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin."] beyne'l-havfî ve'r-recâda olalar. Günâhtan perhîz üzere olalar. 'İbâdât-ı tâ'ate sa'y-ı belîğ edeler. 'İbâdâtı rızâullâh için edeler. Kemâl mertebe ri'yâ ve sum'adan ictinâb edeler. Olduğu hâlde ol kişi ebrâr makâmına erişmiş olur, şer'an mü'min-i [43/b] kâmilidir. Amma hakîkat-i mü'min-i kâmil aşağıda gelir inşâallâhu teâlâ. Cemî'-i 'abd-i mükellefîn üzerine lâzımdır Hakk'ın emrine imtisâl ve nehyinden ictinâb etmek ve dâim kulluk etmek. Kul kullukta yaraşır. Ve yoktan mülküne gönderdi, ne için gönderdi, onu bilip birleyip muhabbet etmek farz-ı 'ayn oldu. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [Zâriyât 51/56: "Cinleri ve insânları bana kulluk etsinler diye yarattım."] أى ليوحدون [Ya'nî tevhîd etsinler diye] tefsîr etmişler. Bilip birleyip ve muhabbet etmek için halk etti.

Ey 'azîz kardaş! Hak Teâlâ'yı bilip ve birleyip ve muhabbet etmek ve Zât'ına lâyıkk kulluk etmek 'abd-i 'âciz kâdir değildir. Hâce-i kevneyn bile سُبْحَانَكَ مَا عِبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ يَا مَعْبُود [‘Seni tesbîh ederim ya Rabbi! Sana lâyıkk ‘ibâdet edemedim.‘]⁸¹⁵ diye buyurdu, ol bile ‘aczden geçmedi. Çün böyle ciddî sa'y edip elden geldiği mertebe birleyip sun'-i kudretine ‘ibretle nazar edip nekâyısdan münezzeh ve müberrâ olduğun dil ile ikrâr ve kalb ile tasdîk etmekle şer'an îmân-ı kâmil mertebesin bulursun. Lâkin Hakk'a tekarrub hâsıl edemezsin, Zât'ına lâyıkk 'amele sa'y etmiş olmazsın, ebrâr makâmın bulursun. "Dünyâda a'mâ olan âhirette dahi a'mâ olur."⁸¹⁶ fehvâsı üzere kalırsın.

Ey 'azîz kardaş! Eğer Hak cemâline müştâk isen ve mukarreb ve ehlullâh zümresine dâhil olmak dilerse, [44/a] ve 'âlem-i lâhûtta verdiğimiz cevâb üzere olan 'ahd u misâkı ve arada hâsıl olan sıfât-ı tis'adan perdelerin çâk etmek dilerse, derûn-i dilden ve cân-ı gönülden muhabbet ile ve o sıfât-ı tis'anın perdelerin gidermeye miftâhın vardır. Ol ki usûl-i

⁸¹⁵ Hâkim, **el-Müstedrek**, IV, 629, hadis no: 8739; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-kebîr**, II, 184, hadis no: 1751; **el-Mu'cemü'l-evsat**, IV, 44, hadis no: 3568; Münzirî, **et-Terğîb ve't-terhîb**, IV, 230, hadis no: 5488; Heysemî, **Mecme'u'z-zevâid**, I, 51-2, r. 156; X, 358, r. 18437; Ali el-Muttakî, **Kenzu'l-ummâl**, X, 366-7, r. 29837-39.

⁸¹⁶ İsrâ, 17/72.

esmâdır. Ol usûl-i esmâ ile kalbi bâliğ olmuş ve pîrinden icâzet almış bir mürşid-i kâmilin pâyine düşüp, [Tahrîm 66/8: “Ey îmân edenler! Samimi bir tevbe ile Allah’a dönün.”] *التائب من الذنب كمن لا ذنب له* [Günahından tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.]⁸¹⁷ hadîsi mazmûnunca gûnahtan tâib olup ol pîrin dilinden muhabbetle mâye-i Muhammediyye dökülüp ve senin kalbin muhabbetle olduğu hâlde ol mâye sünger misâl cezb. Ol mâye-i Muhammediyye ki tevhîddir. Ol tevhîd-i sudûr ki indiği sâ‘at tabî‘at şişesin çâk eder. Zulmânî tabî‘atların birer birer gider. Tabî‘atına döndürmeye başlar. Zulmânîler nûrânîye tebdîl olur. Sendeki emmâre sıfatları vardır, onlar münhezim olur. Bu emmâre ulu düşmandır. Evliyâ-i ‘ızâm bu emmâreyi yedi başlı ejderhaya teşbîh ederler ki, ol yedi baştan büyük başı hubb-i dünyâdır. Âyet-i kerîmede bu emmâre zikr olunur: [Yûsuf 12/53: “Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”] Büyük **[44/b]** başı hubb-i dünyâ olduğuna delîl *حب الدنيا* [Dünyâ sevgisi bütün kötülüklerin başıdır.]⁸¹⁸ hadîsi mûcibince cemî‘ fesâdât ondan kopar. Ve bir hadîsinde *الدنيا جيفة و طالبتها كلاب* [Dünya bir cifedir, pisliktir; ona talip olanlar ise köpeklerdir.]⁸¹⁹ buyurdu. Nice âyet ve hadîs ile zemmolunmuştur. İmdi gerektir ki bu hubb-i dünyâdan kesilesin! Emmârenin büyük başı kuruya ve sâiri dahi kurur gider. Hırs, tama‘, buhl, hased, kibir riyâset, riyâ, sum‘a gibi ve bunun emsâli ne ki var ise emmâre sıfatlarıdır. Bunlar hubb-ı dünyâ sebîle hâsıl olur. Hubb-ı dünyâ kesilse hep kesilir gider. Bu olmaz, illâ mâye-i tevhîd ile olur. Ve muhabbet ile ve tevbe-i telkîn ile olur. Ol mâye-i muhabbet ve tevbe-i telkîn ne nesnedir sana idelim, tefekkür edip ona göre ‘amel edesin.

Ey ‘azîz kardaş! Bilgil ve âgâh olgil ki, mâye-i muhabbet, tevbe ve telkin-i rûh-ı Muhammediyye’yi cümleden ol halk etti. Ve kudret kandiline koydu. Mürîd menzilesine koyup yedi usûl-ı esmânın her biri biner yılda ta‘lîm ve terbiye kıldı. Usûl-ı esmâ ol ta‘lîm olunan esmâlardır. Mürşid-i kâmillar onların vekîlleridir. El ele tâ Fahr-i Kâinât’a varır. Şeyhinden icâzet almış ve yedi esmâyla kalbi bâliğ olmuş bir mürşid-i kâmilî bulup, destinden tevbe alıp, sıdkla ve muhabbetle mâye-i tevhîd alıp, sıdkla muhabbetle **[45/a]** nefy-i havâtır edip, kıyâm ve ku‘ûd ve her hâlde ol mâye-i tevhîdi sürüp, tabî‘at şişesin çâk edip, zulmânî nûrânîye tebdîl olup meşreb-i a‘lâyâ döner. Ol tevhîd ile tevhîdin nûru yukarı emmârede sıfatları kurur gider. Ondan nefis-i levvâme olur. Usûl-ı esmânın ikincisine terakkî eder, ona ‘makâm-ı kalb’ derler. Bu makâmıda nefis kendine levm eder. Rûha tâbî‘ olmakla zikr-i kalbî hâsıl olur ve keşf zuhûr etmeye başlarsın. Sülûkta ‘âdetullâh böyle cârîdir. Ondan nefis-i mülhime olur, ona ‘makâm-ı rûh’ derler. Zevk, şevk ve safâ ve ‘ilm-i mûsikî bu makâmıda hâsıl olur. İbrâhîm-i Edhem gibi tâcı tahtı terk edip tecerrüd ihtiyâr etmek bu makâmıdadır. Ondan nefis-i mutmainne olur. Bu makâm râhat-ı enbiyâdır. Seyr-i ma‘allâh makâmıdır. *موتوا قبل ان تموتوا* [Ölmeden önce ölünüz.]⁸²⁰ hadîsinin tahtında münderic olur. ‘Aşkla varlık fenâ bulur. Mansûr’un ‘Ene’l-Hak’ dediği bu makâmıdır. Mansûr dilinden gerçi söyledi, yine söyleyen kendidir. ‘Aşkla varlık fenâ bulduğundandır. Şerî‘atte ‘mûcib-i küfr’ denilir, hakîkatte ‘ayn-ı îmândır. Cümle varlık Hakk’ındır. Ondan beşinciye terakkî eder, bu nefse

⁸¹⁷ İbn Mâce, 4250; Taberânî, **Mu‘cemü’l-Kebîr**, 10281; Ebû Naîm, **Hilyetü’l-Evliyâ**, IV, 210; Beyhâkî, **Sünen**, 20561.

⁸¹⁸ Beyhâkî, Şuabu’l-İman; Ebu Davud, **Sünen**, Edeb, 125, (5150).

⁸¹⁹ Ahmed Avni Konuk, **Fusûs Tercüme ve Şerhi**, II, s. 90; Konuk, **Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi**, s. 164.

⁸²⁰ Aclûnî, **Keşfu’l-Hafâ**, II, s. 291, (2669).

‘nefs-i râziye’ denir. Zulumâttañ âb-ı hayâta erer, hayât bulur.’ İrci’î [Fecr 89/28: Bana dön’] hitâbın işitir. Makâm-ı ‘Îsâ’dır, ölmüşken dirilmek. Ve vahdet bu makâmda bulunur. Hakk’a makbûl [45/b] halka merdûd olan bu makâmdır. Ondandır altıncıya terakkî eder, marziyye olur. İrşâda kâbiliyet bu makâmda gelir. Bu makâma ‘makâm-ı red’ derler. Bu makâmda nefis garîb olur, Âdem Havva gibi. Bu makâmda niçin irşâd tenezzûlden kemâl bulur. Hayret ‘âleminden aşkla yürür, ondan nefis-i sâfiye olur, yedinciye terakkî eder. Bu makâm ‘seyr fillâh’ makâmıdır. Bu makâmda Hak’dan gayrı görülmez. Yokluk kemâline erişir, fakr-ı tâm olur, ^{إِذَا} ^{تَمَّ الْحَقُّ فَهُوَ اللَّهُ} [Fakr tamâm olduğu vakit, o Allah’tır.]⁸²¹ denir. Ve mazhar-ı celâl külliden giderir. ^{كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ} [Kasas, 28/88: “Her şey yok olup gider.”] âyeti bunda okunur. Varlıktan zerre kalmaz. Fenâdan beka, bekâdan likâ bu makamdır. Cem‘u’l-cem‘ bu makamdır. Şakîliğin ve sa’îdliğin vücûdu kalmaz. ^{لَا يَحْتَاجُ إِلَى اللَّهِ} denir. Hak Teâlâ’dan ihtiyâc nice kesilir? Cevâb; ihtiyâc mevcûd-i eşyâda bulunur. Bu makâmda vücûddan eser kalmadı, ‘adem gibi oldu. Hak ile Hak oldu. Ve mahv-ı sırr-ı ‘izzete erdi. Hüve hüve makâmına erdi. Mahv-ı küll oldu, ihtiyâc kande? Ve bundan ileri nûr-i siyâhtır ki, ol ki tahrîre ve vasfa gelmez. Hemân Allah Teâlâ enbiyâ ve evliyâ hürmetine müyesser eyleye.

Ey ‘azîz kardaş! Bu makâmlara terakkî etmeye ‘âşıkâne nâil olayım dersen, bir mürşid-i kâmilin destinden tevbe alıp, mâyei alıp, mâye-i telkîn alıp tarîkatın küllü âdâbına ri’âyet ederek dilenir râhî olasın, bu kemâli tahsîl edesin. [46/a] İnşâallâhu Teâlâ âdâb-ı tarîkat ne ise aklımız erdiği mikdâr tahrîr edelim.

Ey ‘azîz kardaş! Evvelâ pîrin destinden tevbe ve telkîne vardıkta kemâl mertebe muhabbetle varasın. Şübhe ve gümân getürmeylesin ki “beni Hakk’a vâsıl eder” deyu Sıdk ile i’tikâd üzere niyet edip pâk abdest ile evvelâ pîrin destinden tevbe ve telkîn almaya varasın. Önce rehber-i pîşkadem yahud bir dervîş şeyhe ilete. Vardıkta mübârek destini öpüp diz çöküp ellerini dizin üstüne koyasın. Şeyh hazretleri ibtidâ tevbe verdikte derûn-ı dilden tevbe-i nasûh edesin. Cemî‘ günâhından mu’âf ettiğin hâlde, telkîn ile sen gözlerin yumup ellerin dizin üstünde şeyh tevhîdi üç def’a dedikte sen bilesin şeyh ne emrederse farz-ı ‘ayn bilesin. İkinci namâzı ‘akabinde salât u istiğfâr emreder, onu terk etmeylesin. Eğer sehven terk olunursa kazâ edesin. Kıyâm, ku’ûd ve her hâlde tevhîdi dil ile ikrâr kalb ile tefekkür eyleyesin. Bir an dili ve kalbi hâlî komayasın, zâkir olasın. Dâim pîrin rûhâniyetinden imdâd taleb edesin. Nefsle mukâtele ve muhârebe edesin. Zikir, fikir(den) hâlî olmayasın. Ve pîre ol kadar irâdet gösteresin ki, bir emrine lâ demeye. Yenince varını önünde koyasın. Cân u dili ona tapşurasın. Kurbân edeyim dese câna minnet bilesin, teslim olan İsmâîl gibi. Şeyhinin asla kavl u fi’line gönülden bahâne bulmayasın. Münker iş dahi görürsen onun dahi hikmeti vardır diye kerâmet [46/b] bilesin. Her işe kerâmet olduğun şüphe etmeylesin. Bana kerâmet niçin göstermezsin demeyesin. Eğer hüsnün varsa her işte kerâmetin görürsün. Her ne işlersen dünyevî ve uhrevî şeyhinden isti’zân edesin. İrâdetten kinâye pazara gitmek dahi olursa izinsiz işin etmeylesin. Siz bilirsiniz dediğinde izin bilmeyesin izin değildir. İzin vermediği vakit tekrâr etmeylesin. Pîrini mükemmel mürşid ve kutub menzilinde bilesin. Sana kurbiyyet hâsıl ettirmekte zerre kadar şekk ü reyb etmeylesin. Hemân irâdeti muhkem edesin. Kişinin irâdeti mikdârıdır ist’dâdı, sen hemân irâdet getüresin. Hakk’a iletmeye delîlhâri şeyhtir. Ve

⁸²¹ Sultan Veled Çelebi, **Rebâbnâme**, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), İsmail Koçak (sad. ve haz.), İstanbul: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011, makale. 83, s. 257.

şeyh huzûruna vardıkta selâma hâcet yoktur, gönülden teveccüh edip ikrâm iltiyâm eyle, destini bûs edip aşağılık oturasın. Senden evvel telkîn alan dervîş üstüne oturmayasın, aşağı oturasın. Boğazına rızâ-ı mukarreme⁸²² asmayasın. Eğer rızâ almadıysa şeyh söylemeden söz söylemeyesin. Ve bir şey suâl ederse, lâübâli cevâb vermeyesin, yabca⁸²³ tefekkür ile cevâb veresin. Bilirsin bilmezsin meskenetle bilmem demeyesin, boynunu eğip öylece oturasın, kati aşağı eğmeyesin. Ve huzûrunda tesbîh çekmeyesin ve bir şey suâl etmeyesin. Gönülünden ilticâ edesin müşkilin fetholur, eğer fetholmazsa dahi hâlin ol makâma varmadı. [47/a] Elbette vara vara fetholur. Hemân sâmi‘ olasın. Ve her ne ki rû’yâda göresin şeyhe ‘arz edesin, bir çöp dahi görürsen edesin, ta‘bîr ederse vakt ile cem‘-i hâtır ile dinleyesin. Eğer etmezse niçin ta‘bîr etmez demeyesin. Zîrâ ki pertev der-hâlin değildir, onun ta‘bîr etmez, onda dahi hikmet vardır. Şeyhe ‘Benim esmâmı niçin değıştirmez’ diyemezsin. Hâlinde zuhûr etse verdi, min ba‘din umûruna karışmayasın. Cân u dil ile teveccüh edip rûhâniyetinden imdâd u ‘inâyet talebinde olasın. Ve ‘avâm-ı nâsdan olan yârâmı terk edesin. Kimesne ile bahs u nizâ‘, ceng ü cidâl etmeyesin. Dervîşâna ve ehibbâyâ muhabbet edesin. Hâtırların müşevveş kılacak söz söylemeyesin. Şeyhin hizmetinde çüst u çâlak⁸²⁴ olasın. ‘Özr ü imtinân etmeyesin. Gâhîce şeyhi da‘vet edesin, ta‘âm yerken mukaddem eline su dökesin ve sâir eline dökmezden evvel suyu bir tenhâ yerde dökesin, sâirin eline sonra dökesin. Şeyhten evvel ta‘âma sunmayasın, ta‘âm yerken su içmeyesin. Şeyhle giderken önüne geçmeyesin, meğer izinle ola. Gece ile önünde gidesin. Şeyh huzûrunda sen ve ben diye musâhabet etmeyesin. Hımâr ve hınzîr gibi hayvânın terkîbin söylemeyesin. Fahş u mâlâyâ‘nî etmeyesin. Her hâlde edeb üzere olasın ve gayrı yerde dahi sen ü ben ve mâlâyâ‘nî etmeyesin. Hüznile ve meksile⁸²⁵ [47/b] olasın. Kibir etmeyesin, tevâzu‘ ve edeb ile olasın. Kemâl mertebe hüsn-i hulk edesin. تخلقوا بأخلاق الله [“Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanın.”]⁸²⁶ fehvâsı üzere hüsn-i hulk tahsîline sa‘ya ihtimâm edesin. Ve dervîşe lâzım olan mücerred olmaktır. Eğer ehl u ‘ıyâl bulundun ise tecerrüd meşrepli olasın. Ehl u ‘ıyâl, emvâl u erzâk teşvîşine düşmeyesin. Onların nafakası ve kisvesi için gönlünü müşevveş kılmayasın. نَحْنُ فَسَمْنَا [Zuhurf, 43/32: “...biz kısımlara ayırdık...”]’ya râzı olup tevekkül-i tâm ve kalb-i selîm bulasın. يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ [Şuarâ, 26/88-89: “O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”] fehvâsı üzere halk eden rızkını vermede ‘aczi olmadığı mu‘tekîd olasın. Her hâlde kanâ‘at üzere olasın. Asla dünyâ için gam çekmeyesin. Tevekkül ü tefviz, teslîm ü irâdet, sabr u tahammül ü sıdk dervîşe şarttır. Bunlardan birin noksân etse nâkıslığın kemâl bulmaz. Bu şartları yerine getirip şeyhin rûhâniyetinden bir an istimdâdı kesmeyesin. Her işi Hak’dan bilesin. Bir kimesne yüzünden rûhuna dâr olsun, onu halktan bilmeyesin, Hak’dan bilip sabr u tahammül eyleyesin. Asla şikâyet, ceza‘ ve nez‘ etmeyesin. Ne gönderse kazâsına râzı olasın. Cânına minnet bilesin. Kahır geldiğinde lütfunu teşhîs edesin. Hakk’ın hidâyeti pîr yüzünden geldiğin ikrâr edesin. Pîr cânibine müteveccih oladurasın. Kendinden evvel gelen dervîşe kendinden büyük bilip ikrâm edesin. Küçüklerine dahi ikrâm edesin, tevâzu‘ birle ikrâm edesin. Pîrin ehl u ‘ıyâl, evlâd u ensâblarına cümle elden geldiği [48/a] mertebe ‘izzet edesin,

⁸²² Mukarrem: Yetiştirmek için saklamak, muhafaza etmek.

⁸²³ Yabca: Yavaşça.

⁸²⁴ çüst u çâlak: Çevik, tetik.

⁸²⁵ Meks: Sükûn.

⁸²⁶ Ahmed Avni Konuk, **Fususu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın (haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1999, I, 175, 221; 1997, II, 92.

hizmetinde kusûr etmeyesin. Zikre müdâvemet edesin ve emrin görmeye sa'y u ihtimâm edesin. Hâlini şeyhe 'arz ederken hilâf katmayasın. Zîrâ bilirler bilmezler sanmayasın. Ve hâlini terakkî ta'bîr ettikte tefâhur etmeyesin. Tenezzül ta'bîr ettikte kendini hesâba çekesin, nereden geldiğin teşhîs edesin. Cürmünü mu'terif olasın, ben cürüm işlemedim sanmayasın, suç bilince olup durasın. Her tarikin sülûkları ve âdâbları bir gûne cümlesini hak bilesin, ona ri'âyet edesin, cümlesin gayrı görmeyesin. Ve şeyhin görünen hizmetin söylemeye hâcet koymayasın. Hemân şâd u hürrem işleyesin. Yetmiş gün mâsivâ ile olan 'ibâdetten şeyhin cüz'i hizmeti makbûldür, gönülden bu irâdeti muhkem edesin. Ve şeyhinden bir esmâ dahi aldıkta ziyâdece ihtimâm edesin. Tamâm-ı esmâ yerine otura devâm bulmaya âsân ola. Mâdemki devâm bulmadıkça fenâ hâsıl olmadan tecellî ve zikr-i kalbî hâsıl ola, niçin olmaz demeyesin, elbette olur. Hemân irâdet muhkem ola. Sa'y u ihtimâm muhkem ola. Âdâba ri'âyet oluna. Şekk ü gümân getirmeyesin. İmdâd-ı i'ânet ve himmet talebinde olasın, tez zamânda hâsıl olur. Erkân-ı tarîkat üzere durakladıkları vakit 'özürsüz tekâsül 'özü'n var ise mâni' değildir. Ve devr olurken tâ ki tâkâtın yettiği mertebe darbile zikredesin. İçeri halakada olanlara yardım edesin. Ağzın yuma **[48/b]** komayasın. Kendinden ihtiyâr dervîsin üzerine meydânda varmayasın, meğer izinle ola. Senden ihtiyâr varken ol kirâmdan sen girmeyesin, yine izinle olursa mâni' değildir. Çavuş dede tevîdî aldıkta gayrı gûna perdesin almayasın. Hemân onun aldığı gibi süresin. Ekser 'yâ hû' ismi sürüle, erkân böyledir. Zâkirler ma'rîfet çağırırken sükût edesin. Ve halaka-ı zikirde uzak oturmayasın, birbirinize yakın halka olasın. Zîrâ melâike halaka-ı zikrin etrâfında ihâta ederler. Üç kes dahi olursun, boş yer komayasın, sıkça oturasın. Mukâbeleye misâfir dervîş gelirse ona meydân veresin. Meydâna girmeye teklîf edesin. Halaka-ı zikirde veyahut devirde dervîşlere şu şöyle eyitti, bu böyle eyitti diye bahâne bulmayasın. Zîrâ meydâna kesret peydâ edersin. Kendi zevkin meşgûl olasın. Hangâh izlik ayakta iken girmeyesin, çıkarıp tevazu'-ı birle giresin. Esmâ sürerken çok nidâ etmeyesin. Bizim tarîkatımızda çok nidâ yoktur. İhtiyâr dervîşler yeniden münîb olan dervîşlere ba'zı âdâbları ta'lîm etmek adâbtandır. Ve şeyhten gayrıya şerî'aten ve tarîkaten müşkil danışmayasın. Ve ba'zı siyâh ve ba'zı şerî'atı bozuk yol gidiciler vardır, onlar ile sohbet etmeyesin. Hemân pîrin sohbetinden feyz alasın. Gayrılar senin yolun ururlar. Tarîkat sözlerin **[49/a]** öğrenip seni aldatırlar, onlara çokluk iltifât etmeyesin. Elden geldiği mertebe elden sadaka eyleye yine boş göndermeyesin, sözlerine aldanmayasın. Hemân seyr u sülûk üzere gidip, hevâ-yı nefsi kesip; zikr-i kalbî, veled-i kalb tahsîline sa'y u ihtimâm edip devâm-ı zikre meşgûl olasın. Gündüz gece mukâbele terk etmeyesin. Mukaddemce varasın. Usûl olurken halaka-ı zikre varasın. Usûl vaktinde başka şugl etmeyesin. Evvel varıp şugl edesin. Mukabeleden sonra bir mikdâr şugl edesin. Mukâbele vakti mâsivâyı gidermiştir, gönül teveccüh'tedir. Ve irâdât ve envâr tulû' hâsıl olur gaflet etmeyesin. Hazâin-i gayb açılır, gözün çâk vaktin tefâhur ile yürümeyesin, meskenetle yürüyesin. Kayıtsız pazara varmayasın. Ekser vaktini halvetle 'uzletle geçiresin, vahdette bulasın. Şeyh yanında vilâyetinde ise her gün varasın, asla 'özürsüz terk etmeyesin. Eğer 'özür ile terk olunursa 'özü'n dileyesin. Eğer diyâr-ı âhârda ise dâim teveccühünü ayırmayasın. Ayda bir yahut üç ayda bir yahut altı ayda bir varasın. Ziyâde gitmeye. Yılda bir olursa günâh olur, terk etmeyesin. Gerek bunda ve gerek yâbânda Mekke ziyâretine gider gibi gönülle gidesin. Azıcık bir hedâye götüresin. Bir helâl dehr olursa nezrini ve kurbanını ve adağını ve zekâtını şeyhe veresin. Her ne kadar ganî ise de dilerse kendi alır dilerse fukarâya verirsin. Konuşmayasın. Onlar senin mâlına **[49/b]**

ihtiyâç değildir. Hemân senin irâdetin muhkem olsun içündür. Sanmayasın kim sana ihtiyâcı ola. Maaşı olmasa fütûhâtta gelir. Ferîh fahûr yerler içerler. Tevekkül-i tâmma irgör. Misâldir, [Kanaât bitmez hazinedir.]⁸²⁷ hadîsiyle kemâl bulmuşlardır, kanâ'atta derler. Sen dahi kanâ'at edesin. Şeyh rızâya keser yahut seccâde verdiğinde tefâhur etmeyip evvelkinden ziyâde tezellül edesin. Ve cümle tarîkatları hak bilesin. Halvetî olsun Mevlevî olsun her biri bir yerden Hakk'a yol çıkar. Misâldir, Mekke'ye her tarâftan yol vardığı gibi cümlesi Hakk'adır. Lâkin kendi tarîkinin yolu yakîn bilesin. Her tarîkatın dervîşine 'izzet edesin, onlarda 'ayb görmeyesin. Kendinde müşâhede bilesin, 'ayb nazarıyla bakmayasın, gördüğün kendi hâlidir. Kendi tarîkin cümle tarîktan müsellemler bilesin. Ve her hâlde âdâblara ri'âyet edesin.

Sabâh usûlün terk etmeyesin. Şafak vaktinde tekkeye varıp bir mikdâr şûğl edesin. Sabâh namâzın cemâ'atle kıldıktan sonra, verir hûn evrâd. Otur onu dinleyesin. Ondan 'Yâ-sîn'⁸²⁸ okunur, ondan 'Ve's-saffât'⁸²⁹ evVelînden 'illâ sihrun mübîn'⁸³⁰ varınca, âhîrinde ve lekad sebekat'ten⁸³¹ âhîrine varınca, ondan 'vesîkallezîne'⁸³² ondan 'lekad sadakallâhu'⁸³³ ondan sûre-i Haşr'ın âhîri ondan İhlâs okunur. Fâtiha denilip ondan işrâk namâzı kılınır. Ondan isti'âze okunur. [50/a] Hankâhtan çıktıkta hızınla meskenetle yürüyesin. Kuşluk altı rek'at duhâ kılınır. Ondan öğle namâzın hankâhta cemâ'atle kılınır. 'Akabinde sûre-i Kehf'in âhîrin okuyasın. İkinci namâzın cemâ'atle hankâhta kılıp 'akabinde 'Amme' sûresin okuyasın. Ondan ikinci (...) yüz istiğfâr, yüz salavât getiresin. Gurûbtan mukaddem yüz mikdâr tevhîd süresin. Akşâm namâzın hankâhta kılıp iki yahut dört salât-ı evvâbîn kılınır. Ondan 'fezûkû bimâ nesîtüm'dan⁸³⁴ 'lâ yestekbirün'a⁸³⁵ kadar secde âyetin okuyup secde edesin. Ondan yatsı namâzın hankâhta kılıp 'akabinde 'Âmene'r-rasûlû'⁸³⁶ okuyasın. Ondan bir mikdâr uyuyasın. Ayak üzere durup yatmayasın; ya diz çöküp ya murabba' oturasın, ya kemere⁸³⁷ giresin. Gecenin sülüsünü geçtikte kalkıp pâk abdest eyle, on iki rek'at teheccüd namâzı kılıp sabâha denli oturasın. Ekser vaktini vahdetle 'uzletle geçiresin. Dâim gezmede, durmada şeyhi nazarından irmeyesin. Rûhâniyetinden isti'ânet talebinde olasın. Nefsine muhâlefet üzere olasın. Nefsinin rızâsında olmayasın, şeyhin rızâsında olasın. Muhâlefet ne ile olur dersin, az yiyip az [50/b] içip az uyumakla olur. Gâhîce savma müdâvemet edesin. Eğer şeyh emrederse bir emrine lâ demeyip ne emretti ise tutasın. Eğer emretmedi ise haftada iki gün yahut eyyâm-ı biyz tutasın. Zîrâ nefse mücâhede ahlâktan olur. Ehl-i 'ıyâl nafakası için ticâret helâlden mâni' değildir. Ancak hâtırın meşk-ı fer kılmayıp teveccühüne ermeyesin.

⁸²⁷ et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, VII, 84; el-Beyhakî, ez-Zühed, II, 88; el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 133.

⁸²⁸ يس [Yâsîn, 36/1]

⁸²⁹ وَالصَّافَّاتِ صَفًا [Saffât, 37/1: And olsun saf bağlayıp duranlara.]

⁸³⁰ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ [Saffât, 37/15: (Dediler ki:) "Bu bir büyüden başka bir şey değildir."]

⁸³¹ وَلَقَدْ سَبَقَتْ [Saffât, 37/171: Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti]

⁸³² وَثَبُّ الَّذِينَ [Zümer, 39/71]

⁸³³ لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ [Fetih, 48/27]

⁸³⁴ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ [Secde, 32/14: (Onlara şöyle denilecek:) "O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi unuttuk. Yapmakta olduklarınıza karşılık ebedî azabı tadın."]

⁸³⁵ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ [Secde, 32/15: Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine bu âyetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar.]

⁸³⁶ Bakara, 2/285.

⁸³⁷ Kemere: Bir gemi güvertesinde, üzerine döşemelerin döşendiği enine konmuş kirişlerden her biri.

Şeyh huzûrunda diz çöküp oturasın, gayrı gûna oturmayasın. Eğer ‘özü’n var ise murabba‘ oturasın. Sâir yerde dahi diz çöküp oturasın, murabba‘ otursan dahi mâni‘ değildir. Kemere giresin olduğu güzeldir. Halvetinde, ‘uzletinde ayak uzatıp yatmayasın. Zâhîran kibleye, bâtînen şeyhe müteveccih olasın. Receb, Şa‘bân, Ramazân, ‘Âşûre ayında halvete girmek ‘âdet edinesin. Halvette akşamdan akşama azcık ta‘âm yiyeyesin, asla su içmeyesin. Sâhûrda bir şerbet mâni‘ değildir. Mukâbelelerde habl sürerken başka bûy çekmeyesin. Uyandırasın, vecd hâsıl olmadan pek edebsizlik etmeyesin. Teksîr-i kelâm etmeyesin, dünyâ kelâmın halvette hiç etmeyesin meğer zarûret ola. Ümidden kendini sakınasın. Göstermekten ve teksîr-i kelâmdan sakınasın. Halvette ‘özürsüz dünyâ kelâmı söylemeyesin. Hemân şugle sa‘y edesin. Şuğl vaktinde gözlerin yumasın, gönül gözün açıla ve şeyhinden rûhâniyyet talebinde olasın. Dostuna dost **[51/a]** düşmanına düşman olasın. Hüznüyle mûnis olasın, ‘unk etmeyesin. Esvâbın cebâir esvâbına benzetmeyesin, dervîşân esvâbına benzetesin. Evliyânın, meşâyihın ba‘zı kelâmıların dilinden öğrenip ‘irfândır diye satmaya gitmeyesin. Ona kofluk derler, ondan hâsıl yoktur. Ehli olmayan kimselere evliyâ kelâmı söylemek edebsizliktir. ‘İrfân şol şeye derler ki, içeri ‘âleminden hâlen ve setren ve ma‘nen nefsini bilip Rabbini bilip feyz-i ilhâm ve vâridât gönülden biline, ona ‘irfân derler. Ve hem ehli olmayan âdem yanında bu sohbetten ihtirâz edesin. Evliyânın kelâmıların rumûz u künûzdur. ‘Âlem-i ma‘nâda ve hâlen olan seyirleri zâhîrede olur gibi söylerler ehli olmayanlar anlamaz da ilhâda düşerler. Esrârı fâş etmeyesin, mübtedî ondan ilhâda düşer sen muzıll olursun. Şeyhin destini bûs ederken veyahut bir yerde rastladıkta bûs edesin. Amma gayrı dervîşlerden ziyâde ikrâm etmek tarîkıyla edebsizlik etmeyesin. Hemân edeb üzere her nerede olursa destini bûs edesin. Musâfaha vaktinde ve sâir vakitte başını pek eğip ya gayrı güne ikrâm ziyâde etmek kasdıyla edebsiz olmayasın. Hemân tevâzu‘ birle destini öpüp iki adım geri çıkasın. Zuhûr eden hâlâtı veyahut rumûz ü künûz evliyâ kelâmıların kimseye ifşâ etmeyesin, şeyhinden **[51/b]** gayrıya fâş etmeyesin. ‘Avâm-ı nâsın ehli kalmadı ve bu söylediklerine inanmayasın. Meşâyih-ı ‘izâmın a‘rafı tâ kıyâmete değin kesilmez. Hemân bir pîre özünü tapşırasın. Ve bu âdâbları yerine getiresin. Ve ol bir dahi yedi esmâ ile kalbini bâliğ olmuş ve pîrden icâzet almış tâ ki el ele Fahr-i Kâinât’a varmış ola ve şerîati muhkem ola ve tarîkatinde ‘âlim ola, zikr-i kalbî ve veled-i kalb sâhibi ola, ‘ilm-i ta‘bîrde sâlim ola ve dervîşin her hâlde hâline vâkıf ola. Bu misillü mürşid-i kâmile teslim olup, mâye-i telkîn alıp, hizmetinde cânla başla mukîm olasın. Yalancı sûret uğrusu şeyh geçinenler vardır, onlardan hazer edesin. Onlar muzıllıdır sen dâll olursun. Allah hıfz-ı emânında eyleye. Hemân nice bileyim dersin. Fahr-i Kâinât’tan ve Hazret-i ‘Ali’den mâye-i telkîn ile el ele tâ zamânımıza gelmiş ola. Öyle olan şeyhe varıp teslim olasın.

Evvelâ kendi tarîkımız ve silsilemiz beyân edelim: Tarîk-ı Halvetî sol kol ta‘bîr olunur. Tarîkat-ı ‘aliyye sülûk üzere el ele tâ Fahr-i Kâinât’tan İmâm-ı ‘Ali’den bu ana gelince hulefâ-i râşidîn u kâmilîn gelmişlerdir. Sahîhan ve tasdîkan silsile bu mahalde kaydolundu, asla reyb ü gümân etmeyesin.

Evvelâ Allah Teâlâ celle celâluhû Hazret-i Cebrâîl ‘aleyhisselâm’a mâye-yi telkîn etti. Cebrâîl ‘aleyhisselâm da Fahr-i Kâinât Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi vesellem hazretlerine telkîn eyledi. Muhammed Mustafa hazretleri **[52/a]** dahi İmâm Ali hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Hasan-ı Basrî hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Habîb-i ‘Acemî

hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Dâvûd-ı Tâî hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Ma'rûf-ı Kerhî hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Serîr-i Sakatî hazretlerine telkîn eyledi. Ol dahi Seyyidü't-Tâife hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Mimşâd ed-Dîneverî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Muhammed el-Bekrî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Vahyeddîn el-Kādî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Ömer el-Bekrî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Kutbuddîn-i Ebherî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Rûknüddîn-i Muhammed en-Necâşî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Şihâbeddîn-i Tebrîzî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Seyyid Cemâleddîn hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi İbrâhîm Zâhid el-Gilânî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Ahî Muhammed hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Pîr Ömer-i Halvetî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Ahî Mîrim-i Halvetî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. [52/b] Ol dahi Hacı İzzeddîn hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Pîr Sadrüddîn hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Seyyid Yahyâ hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Pîr Erzincânî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Çelebî Sultân ya'nî Cemâl-i Halvetî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Hayruddîn-i Tokâdî hazretlerine tevbe ve telkîn eyledi. Ol dahi Pîr Şeyh Şa'bân Efendi hazretlerine telkîn ve irşâd eyledi. Ve mürşid-i kâmilin kibârlarından derler, halîfe oldular, dahi çok halîfe çıkardılar.

Yine silsilemiz tahrîr eyledik ve Pîr Şeyh Şa'bân Efendi dahi çok halîfeler şâd edip çıkardılar. Lâkin biz hemân Kastamonî'de hankâh-ı 'aliyyede seccâde-halîfe olanları tahrîr edelim. Pîr Şeyh Şa'bân Efendi hazretlerinin irşâd edip yerine halîfe ettiği eş-Şeyh Osmân Efendi fî'l-Kastamonî irşâd olup, onun yerine halîfe olan eş-Şeyh Hayreddîn fî'l-Kastamonî onun yerine halîfe Şeyh Abdülbâkî İskilibî, onun yerine Şeyh Muhyiddîn-i Kastamonî, onun yerine Şeyh Ömer-i Fuâdî, onun yerine Şeyh İsmâîl Efendi el-medfûn fî'ş-Şâm, onun yerine Mustafa Efendi, onun yerine Abdurrahman Efendi, onun yerine Hâfız İbrâhîm Efendi, [53/a] onun yerine Hâfız Ahmed Efendi, onun yerine Muhammed Efendi rahmetullâhi 'aleyhim ecmâ'in. Temmet.

تمت كتابة هذا الكتاب طحرياً في التاريخ سنة ١١٩٠ جمادى الأولى في اليوم سبع وعشرين بتكميله الحمد لله تعالى والتأليف عمر الفؤادي قدس الله سره العزيز. حرره درويش سليم اللهم اغفر ذنوبي واستر عيوبي يا غفار

[Bu kitabın tahrîren yazılması 1190 (h) senesi cemâziye'l-evvel ayının 26. günü kâmilan bitmiştir. Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Te'lîf Ömer-i Fuâdî'ye tahrîr de Dervîş Selîm'e aittir. Ey Gaffâr olan Allah'ım günahlarımı mağfîret eyle, ayıplarımı da ört.]

3.9. SİLSİLE-NÂME

Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, nu: 2287, vr. 252/b-260/a, 25 satır

[252/b] **În Silsilenâme-i Hatîr li-Kâtibi'l-Hakîr Dervîş Ömer el-Fuâdî Hedâ'llâhu'l-Hâdî**

Sultânü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi vesellem pîşivâyı evliyâ ve rehnümâ-yı asfiyâ dâmâd-ı Resûlullâh Aliyyün Velîyyullâh kerremallâhu vecheh hazretlerine muttasıl, onlardan dahi kutbu'l-evliyâ ve dehrü'l-asfiyâ ve fahru'l-etkiyâ Seyyid Yahyâ kaddesallâhu sırrahu ebeden hazretlerine müteselsil olup, onlardan dahi sultân'l-ârifin ve burhânü'l-mürşidîn şeyhu'l-meşâyih ve berzehu'l-berâzih mürşid-i kâmil ve mütehakkık-ı vâsıl eş-Şeyh Şa'bân Efendi kuddise sıruhu hazretlerinin nefsi-i Kastamonî'de masîr-i tâlib ve merci'-i râğıb vücûd-ı mutlak olan seccâde-i murâd-bahşlarına -ki esbetehâ'llâhu teâlâ ilâ yevmi'l-vasli ve'l-kıyâme- merbût ve mevsûl olan silsile-i şerîfin beyânındadır.

Subha li-Muharriri'l-Hakîr:

بيمن سر قطب انام حضرت الشيخ شعبان

پر کنم بنور حمد وسلام بروی جمل جهان⁸³⁸

Ba'd: Hamd Hudâ-yı Kadîm-i Zî'l-celâl ve salât u selâm Resûl-i Kerîm-i zî'l-cemâl ve âl u ashâb-ı râşidîn-i zevî'l-hısâl husûsan çehâr-ı yâr-i güzîn-i mürşidîn-i zevî'l-kemâle...

Sebeb-i tahrîr-i risâle ve mûcib-i takrîr-i makâle: Oldur ki, cümle-i 'ulemâdan ve zümre-i sulahâdan addolunup husûsan ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atten olan ba'zı kimesneler ki yine ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atten olan meşâyih-i muttakîn ve sulahâ-yı mühtedîn ki kurb-ı ilâhîleri safâ-yı rûhânîlerinden zâhir ve zevk-i dakîkleri ri'âyet-i şer'-i şerîf ile zuhûr-ı kerâmetlerinden bâhir olup, nûru'l-envâra vâsıl ve vusûllerinde her vechile kâmil olan sultânların ahvâllerin tecessüs etmeyip, şerî'at ve tarîkat ile sirişte⁸³⁹ olan kitâb-ı müstetâblarına nâzır olmayıp ve dikkat ve hamîyyet ile hâllerin ve hakîkatlerin tettebbu' etmeden mücerred kuvvet-i 'akl-ı me'âş ile emmâre-i bi's-sû' olan nefsi-i me'âş tekâzîsına tâbi' olup [Hucurât, 49/12: "Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin."] nass-ı şerîfleri var iken şerî'at [253/a] tarîkat ve hakîkat yönünden hakîkat-ı hâle vâkıf olmadan رَجْمًا بِالْغَيْب [Kehf, 18/22: 'Bilinmeyen hakkında tahminde bulunarak'] gâh kendi fikr-i fâsidlerine ve gâh gayrın re'y-i kâsidlerine⁸⁴⁰ tâbi' oldukları bâ'isden zâhire ve bâtınlarında silsile-i evliyâ-i 'ızâm-ı mütekaddimîne dâhil ve nûru'l-envâra vâsıl olup ve sırru'l-esrâra vâkıf olmak ile hakâik-i eşyâya âlim ve ârif olup ve kuvvet-i rahmâniyye ile hakîkat-ı Muhammediyyeden feyz alıp hâl-i kâmile vâsıl ve mutevâsıl olan evliyâ-i 'ızâmın ve meşâyih-ı kirâmın gâh tarîkatlerine ve gâh kisve ve hırkalarına ve gâh zikirlerine ve bey'atlerine ve gâh şugl ve halvetlerine dahledip

⁸³⁸ Be-yümn-i sırr-ı kutb-i enâm-i Hazretü's-Şeyh Şa'bân/

Pur konem be-nûr-i hamd ü selâm be-rûy-i cûmel-i cihân [Âlemin kutbu Hz. Şeyh Şa'bân'ın sırrının bereketiyle/Yeryüzündekilerin hepsine hamd ve selâmın nurunu söylerim.]

⁸³⁹ Sirişte: Yoğrulmuş, hamuruna, mayasına katılmış.

⁸⁴⁰ Kâsid: Revaçta olmayan, sürümsüz.

ta'n ve teşnî⁸⁴¹ ile sû-i zanna ve iftirâ ve gaybe tesaddî edip, hâşâ ve hâşâ sümme hâşâ, şân-ı şerîflerine lâıyk olmayan kelimât-ı kabîha zuhûra getirip; “birinin aslı yoktur, kendiler ihdâs edip tağyîr-i sûret ve tebdîl-i hey’et etmişlerdir, hâsılları mücerred isme râcî’ ve havâs olmaları mutlak olan isme ‘âiddir, ef’âl-i şemâilleri bid’at ve duâları kizbdır.” deyip ve nice bunun gibi mâlâyâ’nî kelimât edip ve ba’zı kimesneler dahi ‘ulemâdan değil iken mücerred iğvâ-yı nefis ve idlâl-i şeytânla, gâh zikrolunan “ulemâdan işittim” deyip ve gâh kendi fikr-i fâsidine ve re’y-i kâsidine tâbî’ olup, kendini gerçek ‘âbid ve zâhid zannedip, وَرَبِّنْ لَهُمُ الشَّيْطَانُ [Neml, 27/24: “Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş”] fehvâ-ı münîfince kendi ef’âl ve akvâl kendilerine hoş gelip ve kendileri silsile-i erzevey-i nefis ve zincîr-i muhabbet-i dünyâ ile mukayyed iken cümlesi kendileri اِنَّا جَعَلْنَا فِيْ اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ [Yâsîn, 36/8: “Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır.”] vâdisine bırakıp, kurb-ı ilâhîde şarâb-ı ‘aşk ve muhabbeti nûş edip اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُوْنَ [İnsân/Dehr, 76/5: “İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (cennet şarabı) içerler.”] makamında وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ [Mutaffifin, 83/27: “Onun (cennet şarabının) karışımı tesnîm’denir.”] عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ [Mutaffifin, 83/28: “(O Tesnîm Allah’a) Yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.”] safâsında zevkte olan sultânların tarîkatlerine ve silsilelerine dahl u inkâr edip asla ma’siyyet kayırmayıp istihlâl mertebesinde sû-i zan ve gıybet etmek ile اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا [İnsân/Dehr, 76/4: “Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”] hâline mazhar olup ve ba’zıları [253/b] dahi münker olmayıp zâhıran lisânlarına mâlâyâ’nî kelimât ve sû-i zan ve gıybete delâlet eder kelimât getirmeyip, ancak acaba nice ola bunların aslı var mı ki, diye kalblerinde şek ve gümân olduğu bâ’isdir.

Bu fakîr u hakîr ez’af-ı ‘ibâdullâhi’l-kadîr Dervîş Ömer el-Fuâdî hedâ’llâhu’l-Hâdî münkirin inkârını def’ ve ehl-i şekkin şüphesi olmayıp, belki mezbûr sultânların tarîk ve erkânlarına kemâl-i muhabbetleri ve hakîkati hâle ‘ilimleri olanların ‘ilimleri ve râğbetleri ziyâde ve muhkem olsun için, bundan akdem rivâyât-ı sahîhayı tecessüs ve ahbâr-ı sarîhayı tettebbu’ edip bir ‘Arabî Silsilenâme cem’ etmiş idim. Bu def’a nef’i cümleye ‘âmm ve fehm u iz’ânı bi’t-tamâm olup istifâde-i tâmm edenler muharririni du’âdan ferâmûş etmeyip du’â-yı hayr ile yâd etsinler için, elfâz-ı belîğayı ve ibârât-ı fasîhayı terk edip Türkî elfâz ile bir basît silsilenâme cem’ ettim. Ümîddir ki Hak Subhânehû Tebâreke ve Teâlâ celle ve ‘alâ cemi’ ihvâna nef’ler ve safâlar müyesser ede. Âmin, yâ Rabbe’l-‘âlemîn.

Ve kisve ve hırka ve sünnet-i şerîfe ve sâir ahvâl husûsunda meşâyıh-ı ‘ızâmdan nice kâmiller ‘Arabî ve Türkî risâleler ve kitâblar cem’ edip ve âyât u ehâdis ile istidlâl edip aslın ve işâretin aslın ve fer’in ve rumûzun ve sarâhatin beyân edip şübheyi hall u def’ etmeğın ona ta’arruz olunmayıp mücerred silsile husûsunda olan hadîs-i şerîfi meşâyıh-ı kirâmın mu’teber kitâblarında bulup onun üzerine beyân olundu ki hadîs-i şerîf budur.

وقد ورد بإسناد صحيح إلى علي بن أبي طالب كرم الله وجهه أنه قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: يا رسول الله دلني إلى أقرب الطرق إلى الله وأفضلها عند الله وأسهلها على عباد الله، قال عليه الصلاة والسلام: يا علي عليك بما نلت به النبوة. قال ماذا يا رسول الله. قال صلى الله عليه وسلم: مداومة ذكر الله في الخلوات. قال كرم الله وجهه: أهكذا فضيلة الذكر وكل الناس ذاكرون، فقال عليه السلام: يا علي لا تقوم الساعة وعلى وجه الأرض من يقول الله الله، فقال علي كرم الله وجهه: يا رسول الله كيف أذكر، فقال عليه السلام: غمض عينيك وانصت حتى أذكر ثلاث مرّات وأنت

⁸⁴¹ Teşnî: Ayıplama, kötüleme, çirkin görme.

تسمع مني، ثم قلت أنت ثلاث مرات وأنا أسمع منك، فقال عليه الصلاة والسلام: لا إله إلا الله ثلاث مرات نافياً من يمينه مثبتاً إلى شماله مغمضاً عينيه رافعاً صوته وعليّ رضي الله عنه يسمع، ثم قال عليّ كرم الله وجهه لا إله إلا الله ثلاث مرات نافياً من يمينه مثبتاً إلى شماله مغمضاً عينيه رافعاً صوته والنبي صلى الله عليه وسلم يسمع، ففتح الله تعالى قلبه وراي ما رأي⁸⁴²

İşbu hadîs-i şerîfin elfâz-ı Türkiyye ile me‘ânîsin beyândır:

Rivâyet-i sahîhada geldi ki, Esedullâhu'l-Gâlib Aliyyu'bn-i Ebî Tâlib kerremallâhu vechehu hazretleri Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem hazretlerine irâdet-i sâdika ile mürîd olup 'ilm-i ledünnî tahsîlinde ber murâd olup kâmil ve mükemmil olmak kasdına eyitti ki, يا رسول الله دلّني إلى أقرب الطرق إلى الله و أفضلها عند الله وأسهلها على عباد الله, Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu buyurdu: “Yâ Resûlallâh, Allah Tebâreke ve Teâlâ'ya vuslat için bana Allah Teâlâ yollarından bir yol göster ki ol yol Allah Teâlâ'ya giden yolların yakîni ola ve ol yol Allah Teâlâ katında yolların efdali ve iyisi ve doğrusu ola, ve ol yol Allah Teâlâ kullarına sülûka ve gitmeye emân ve kolay ola” dedikte Hazret-i Resûlullâh aleyhi ve sellem buyurdular ki, يا علي عليك بما نلت به النبوة “Yâ 'Ali, şol nesne ki ben onunla nübüvvete yetiştim, ol senin üzerine olsun” dediler. Ondan murâd kelime-i tevhîddir ki, nübüvvet ol kelime-i tayyibe-i 'âliyye ile zâhir ve muhakkak olmuştur. Ondan Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu ol nesne hâlinden ve mâhiyetinden suâl edip eyitti, يا رسول الله “Yâ Resûlallâh ol ne nesnedir ki sen onunla nübüvvete yetiştin” dedikte Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki, يا علي مداومة ذكر الله في الخلوات “Yâ Ali, dediğim oldur ki gayrı hâlleri terk ve hâtırayı tard edip halvetlerde Allah Teâlâ hazretini dâim dil u cândan sıdk u ihlâsla zikretmektir.” Ba‘dehû Hazret-i Ali radiyallâhu anhu zikrullâhda ziyâde fazîlet eyleyip eyitti, يا رسول الله “Yâ Resûlallâh Hak Teâlâ hazretin zikretmek tâ bunun [254/b] gibi midir?” Hâlbuki her âdem oğlanları Hak Teâlâ'yı zikretmek üzeredir. Ondan sonra Hazret-i Resûlullâh aleyhisselâm zikrullâhın fazîleti beyânında terakkî kasd edip eyitti. يا علي لا تقوم الساعة وعلى وجه الأرض من يقول الله nef'i ol kadardır ki, mâdemki yeryüzünde Allah Teâlâ hazretin zikreder bir mü'min kul buluna, kıyâmet kopmaz” dedi.

İmdi bu kelâm-ı şerîf ve beyân-ı latîften ma'lûm oldur ki, yerlerin ve göklerin durması ve felekler devredip ve ây u gûn doğup 'âlemin münnevver olması ve dîn u diyânet bulunup ve Kur'ân-ı 'Azîm tilâvet olunup ve 'ulûm-ı zâhire ve bâtına tahsîl u tekâmül olunup Âdemoğulları safâ-yı nizâm-ı 'âlem ile âsûde hâl olup envâ'-i ni'metler bulması zikrullâhın bereketi, şeref ve 'izzeti ile imiş. İmdi ey mü'min kardeşler! Ola ki ol Vâhibu'l-'atâyâ ve Ğâfiru'l-hatâyâ Hak teâlâ celle ve 'alâ hidâyet ve 'inâyet eyleyip dilimiz dâimâ kendi zikri 'adâsından ve kalbimiz kendi fikri safâsından ve rûhumuz kendi tecellîsi nûrundan hâlî etmeyip, vücûdumuz ve dünyâmız 'âlemini zikr ile ma'mûr ve muntazam edip ve bâtınımız ve âhiretimiz 'âlemin harâb eder mühlikâttan mahfûz ve masûn ede. Âmîn.

Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem fazîlet-i zikri beyân ettikte, Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu keyfiyyet-i zikirden dahi suâl edip “Yâ Resûlallâh Hak teâlâyı zikrettikte ne vechile ve ne keyfiyetle ve ne hâlde zikredeyim?” dedikte Hazret-i Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm eyitti,

⁸⁴² İmam-ı Malik, **Muvatta**, Kitâbu'l-Kur'ân, Bâbu Mâ Câne fi'd-Du'â, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1426/2005, hadis no. 32. Hadis benzer lafızlarla İbn Arabî'nin *Futûhât-ı Mekkiyye*'sinde de yer almaktadır.

غمض عينيك وانصت حتى أذكر ثلاث مرّات وأنت تسمع منّي، ثم قلت أنت ثلاث مرّات وأنا أسمع منك

Ya'nî Hazret-i Resûl eyitti: “Yâ Ali gözlerin yum ve ebsem olup dur. Ben üç kerre Allah Teâlâ'yı zikredince sen benim zikrimi benden dinle ondan sonra sen dahi üç kerre Allah Teâlâ'yı zikret ben dahi senden dinleyeyim” dedi.

فقال عليه الصلاة والسلام: لا إله إلا الله ثلاث مرّات

Ya'nî Hazret-i Resûl aleyhissalâtu vesselâm Ali'ye irşâd edip ehl-i tekmîl etmek kasdına üç kerre لا إله إلا الله dedi نافيًا من يمينه ya'nî mübârek başların sağ cânibine salıp لا إله إلا الله gayıdan ulûhiyyeti nefyeder olduğu [255/a] ya'nî mübârek başların sol cânibine salıp لا إله إلا الله ile ulûhiyyeti Allah Teâlâ'ya isbât eder olduğu hâlde يا'nî gözlerin yumduğu hâlde يا'nî âvâzların kaldırdıkları hâlde ya'nî cehrile zikretti ki Hazret-i Ali zikr-i cehrîlerin kemâkân işitti ve dinledi.

İmdi ey 'azîz karındaşlar, bu mahalden bilâ-şek ve lâ-şübhe zikr-i cehrînin meşrû'îyyeti ve uluviyyet ile tahkîki sâbit ve mukarrer oldu ki ehline ma'lûm.

ثم قال عليّ كرم الله وجهه لا إله إلا الله ثلاث مرّات نافيًا من يمينه مثنبًا إلى شماله مغمضًا عينيه رافعًا صوته والنبي صلى الله عليه وسلم يسمع

Ya'nî Resûlullah'tan sonra Hazret-i Ali Hazret-i Resûlullah istirşâd edip feth-i kalb ve cilâ-yı rûh ve inkişâf-ı sır kasdına Hazret-i Resûlullâh gibi sağ yanına nefy ve sol yanına isbât edip ve dahi iki gözlerin yumup ve âvâzın kaldırıp cehr eder olduğu hâlde üç kerre لا إله إلا الله deyip Resûl-i Ekrem dahi irşâd ve a'tâ-yı feyz-i ilâhî kasdına dinledi. Hemân ki Hazret-i Ali, Allâh hazretin bu vechile zikretti. Ya'nî Allah Teâlâ ol mecliste ve ol vakitte Hazret-i Ali'nin kalbin açıp feyz-i Hak ve irşâd-ı Resûlullâh ile gördüğün gördü. Ya'nî cemî' etvârdan ve edvâr u ekvârdan ve esmâ vü sıfâtan ve envâ'-i tecelliyâtan ve fenâ vü bekâdan ve cem'den ve cem'u'l-cem'den ilâ mâşâallah ne kadar makâmât ve merâtib var ise, nefsen ve zevkan ve hâlen ve kalben ve rûhan ve setran ve zevkan ve hâlen keşfolup ve 'âlem-i mülk ve 'âlem-i melekût ve 'âlem-i ceberût ve 'âlem-i lâhût seyri müyesser olup, hâsılı'l-keîlâm nâsûtta lâhûta varınca fetholup, on sekiz bin ve ba'zılar katında kırk bin denilen 'âlemin ve eşyânın hakâikına 'âlim olup Resûl-i Ekrem'in sallallâhu aleyhi vesellem [Bana eşyâyı olduğu gibi göster.]⁸⁴³ dediği ma'nâyâ vâsıl olup kutbiyyet-i kübrâ müyesser oldu ki, tâlibin tahsîlinde kemâldan ve tekmîlden murâd dahi bu ma'nâyâ vâsıl olmaktır. Hak Teâlâ cümle tâliblere hâl u nûr ve kemâl-i sürûr ile müyesser ede. Âmîn.

Bu cümle mezkûrâtı üç kerre zikrile tekmîl edip, usûl-i esmâ kuvvetiyle ism-i a'zama mâlik olup, fenâ-i selâse ve tecelliyât-ı selâse zuhûru ile tevhîd-i hakîkiye vâsıl olup, tevhîdât-ı selâseye hâlen [255/b] ve zevkan ve şuhûdan 'ârif ve muvahhid oldular. Zîrâ Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem أنا مدية العلم وعلي بابها [Ben ilim şehriyim, Ali de kapısıdır.]⁸⁴⁴ buyurdular. Çünkü bâb-ı 'ilim olacak

Beyit:

Mukarrer hod ilm-i Hakk'ın sıfâtı

⁸⁴³ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, III, s. 98.

⁸⁴⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, s. 203, (618).

Şikâr eden sıfâtı buldu zâtı

mefhûmunca himmet-i Resûlullâh ve hidâyetullâh ile mahzen-i ‘ilm-i ledünnî olan kalb-i selîmleri açılıp feth-i bâb olmak ba‘îd değildir. Bil ki şân-ı şerîflerine lâîk olan budur. اللهم ارزقنا بفضلك وكرمك وفيضك ولطفك يا رحمن يا رحيم [Ey Rahman ve Rahîm olan Allah’ım fazlın, keremin, feyzin ve lütfunla bizleri rızıklandır!]

Ve dahi ashâb-ı râşidinden ve çehâr-ı yâr-i güzînden Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ömer el-Fârûk ve Osmân-ı Zî’n-nûreyn hazretlerine vesâir sahâbeye dahi meşreblere ve isti‘dâdlarına göre zikrolunan ‘ilm-i ledünnî-i zâhir u bâtın taklîn u irşâd etmişlerdir. Rıdvânullâhi teâlâ ‘aleyhim ecma‘în.

Fe-ammâ Halvetî meşâyihının telkin ve irşâdları dâmâd-ı surûr-ı enbiyâ ve ser-çeşme-i evliyâ vü asfîyâ Aliyy-i Velîyyullâh hazretlerine muttasıl ve müteselsil olmak ile bu silsilenâme onları istirşâd ve irşâdlarına muttasıl olan haber-i sahîh ile beyân ve ‘ayân olunmuştur.

Ve dahi hadîs-i şerîfin telkîn ve irşâda delâletin beyân ettikten sonra nûru’l-envâra vâsıl ve hakikat-ı asliyyeye mutevâsıl olan ehl-i ahyârîn-i iktidâr, kuşûfât-ı ilâhiyye ile tekrâr asl-ı ilâhîden i‘âde ve beyân edip telkîni tahkîk ve silsileyi tebyîn için buyurdular:

هكذا لقن رب العزة جبريل عليه الصلاة والسلام. وهو لقن حضرت محمد صلى الله عليه وسلم. وهو لقن عليًا كرم الله وجهه. وهو لقن ابنه الحسن والحسين والحسن البصري وكميل ابن زياد رضي الله عنهم. ولقن منهم الحسن البصري الحبيب العجمي. وهو لقن داود الطائي. وهو لقن المعروف الكرهني. وهو لقن الشيخ السري السقطي. وهو لقن ابن اخته الشيخ سيد الطائفة جنيد البغدادي. وهو لقن الشيخ ممشاد الدينوري. وهو لقن محمد الدينوري. وهو لقن محمد البكري. وهو لقن وحي الين القاضي. وهو لقن عمر البكري. وهو لقن ابا النجيب السهروردي. وهو لقن قطب الدين الأبهري. وهو لقن ركن الدين محمد النحاس. وهو لقن شهاب الدين التبريزي. وهو لقن سيد جمال. وهو لقن إبراهيم الزاهد الكيلاني. وهو لقن أخي محمد. وهو لقن بير عمر الخلوئي. وهو لقن أخي مرم. وهو لقن حاجي عز الدين. وهو لقن بير صدر الدين. وهو لقن سيد يحيى الباكوي. وهو لقن منلا بير الأرنجاني. وهو لقن الشيخ چلي سلطان أفسراي. وهو لقن الشيخ خير الدين التوقادي. وهو لقن الشيخ شعبان القسطنونوي. وهو لقن وأرشد في سجدته خلفاء كثيرة خصوصاً منهم الشيخ عثمان القسطنونوي والشيخ خير الدين القسطنونوي والشيخ عبد الباقي الإسكيلي والشيخ محي الدين القسطنونوي. وهم كانوا خلفاء في سجدته على هذا الترتيب قدس الله أسرارهم العزيرة والعلية وروح الله أرواحهم الطيبة القدسية⁸⁴⁵

Zikrolunan elfâz-ı ‘Arabiyyenin elfâz-ı Türkiyye ile mefhûmun beyân eder:

Ey tâlib-i ‘ilm-i Hak ve râğıb-ı feyz-i vücûd-ı mutlak! Bil ve âgâh ol ki, Hazret-i Hakk u Feyyâz-ı Mutlak “كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأعرف”⁸⁴⁶ muktezâsinca ‘âlem-i ekvânı kendi zâtını ‘irfân için halk edip enbiyâ-i ‘ızâm ve evliyâ-i kirâmdan vesâir ‘âmmenden kim var ise

⁸⁴⁵ Allah Teâlâ Cebrail’e (as); Cebrail (aleyhis selâm) Hz. Peygamber’e (sav); Hz. Peygamber Hz. Ali’ye (kv); Hz. Ali (kv) Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hasan-ı Basrî ve Kümeyl b. Ziyad’a (Allah onlardan razı olsun); onlardan Hasan-ı Basrî Habib-i Acemî’ye; o Davud-ı Tâî’ye; o Ma’rûf-ı Kerhî’ye; o Seriyy-i Sakatî’ye; o kızkardeşinin oğlu seyyidetü’t-tâife Cüneyd-i Bağdâdî’ye; o Mimsâd-ı Dîneverî’ye, o Muhammed-i Dîneverî’ye, o Muhammed-i Bekrî’ye, o Vecîhüddin el-Kâdî’ye, o Ömer-i Bekrî’ye, o Ebû’n-Necîb es-Sühreverdî’ye, o Kutbuddîn Ebherî’ye, o Muhammed en-Nehhâs’a, o Şihâbeddîn-i Tebrîzî’ye, o Seyyid Cemâl’e, o İbrâhîm Zâhid-i Geylânî’ye, o Ahî Muhammed’e, o Pîr Ömer-i Halvetî’ye, o Ahî Mîrem’e, o Hacı İzzeddîn’e, o Pîr Sadreddîn’e, o Seyyid Yahyâ-yı Bakûvî’ye, o Molla Pîr Erzincanî’ye, o Şeyh Çelebi Sultan-ı Aksarayî’ye, o Şeyh Hayreddin-i Tokadî’ye, o Şeyh Şa’bân-ı Kastamonî’ye telkin etti. O da seccadesinde birçok halife edip onları irşad eyledi. Şeyh Osman-ı Kastamonî, Şeyh Hayreddin-i Kastamonî, Şeyh Abdülkâî İskilibî, Şeyh Muhyiddin-i Kastamonî onlardandır. Onlar bu tertip üzere Şa’bân-ı velî’nin seccadesinde halife oldular. Allah onların aziz ve yüce sırlarını takdis eylesin; tertemiz kutsî ruhlarını tervih eylesin.

⁸⁴⁶ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, s. 132, (2016).

cümle mahlûkât ‘alâ kaderi’t-tâkat dâd-ı Hak olan isti‘dâdları mikdârı Hak Teâlâ’ya ‘ârif olmuşlardır. Amma ef‘âlen ve sıfâten ve zâten kemâl-i ‘irfân Sultânı’l-evvelîn ve’l-âhirîn ve Seyyidü’l-evliyâi ve’l-mürselîn ve Hâtemü’n-nebiyyîn Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi vesellem’dan zâhir olmuştur. Kaçan irâdât-ı ilâhiyye ve meşîyyet-i ezeliyye zuhûru ile Hak Teâlâ Resûl-i Ekrem’e ve Habîb-i Efham’ına vahyedip inzâl-i Kur’ân-ı ‘Azîm murâd ettikte, sırr-ı Kur’ân-ı ‘Azîm olan ‘ulûm-ı zâhire ve bâtneyi ta‘lîm için cemî‘ ‘ulûmun ve hakâyıkın aslı olan kelime-i tevhîdi esrâr-ı zâhire ve bâtinesiyle irsâl edip, Hazret-i Cebrâîl’e aleyhissalâtu vesselâm sâbiku’z-zikr hadîs-i şerifte zikrolunduğu vech u hâl iktizâsı üzere telkîn u irşâd edip, ba‘dehû emr-i ilâhî ile emîn-i vahy-i ilâhî Hazret-i Cebrâîl aleyhissalâtu vesselâm dahi Resûl-i Rabbi’l-‘âlemîn ve Rahmetü’l-evvelîn ve’l-âhirîn Hazret-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm emânet-i Hakk’ı [256/b] ‘alâ vechhi’t-telkîn îsâl edip Hazret-i Resûl aleyhissalâtu vesselâm dahi serçeşme-i evliyâ ve surûr-ı asfiyâ ve dâmadları zevc-i Fâtımatü’z-Zehrâ Aliyyü’l-Murtezâ’ya telkîn u irşâd edip, Hazret-i Ali dahi, telkîn-i Resûlullâh’ı kemâl mertebe kabûl edip, feth-i kalblerinde zikrolunan vech üzere cemî‘ makâmât ve merâtibi tekmîl ettikten sonra, sırr-ı pâkları olan İmâmeyn-i hü mâmeyn fâzileyn-i kâmileyn şemseyn-i kamereyn-i bedreyn hasîbeyn-i nesîbeyn el-Hasen ve’l-Hüseyn hazretlerine telkîn ve irşâd ettiler. Ve dahi sahabe-i ‘ızâmdan bakıyye ve nakıyye olanlardan ve tâbi‘înden ‘ilim ve irşâd ehli olanları bi’l-ciddi ve’l-ihimâm tecessüs edip, ehline icâzet ve nef‘ ve nâ-ehli men‘ ve def‘ için Ali kerremallâhu vecheh hazretleri zamân-ı hilâfetlerinde Basra ve Kûfe tarafına ‘azîmet edip, ekserini kemâlde bulamayıp, kimini mutlakan men‘ edip ve kimi dahi kâbil-i tekmîl olmağın hâline ve meşrebine göre mücâhede ettirip, bir zamândan sonra tekmîline du‘â edip zahir ve bâtına irşâdına icâzet verdiler. Ondan sonra onlar dahi kürsîlere ve minberlere çıkıp kelimât edip, irşâd-ı zâhirî ile halkı irşâd edip ve dahi savma‘alarında ve seccâdelerinde şer‘-i şerîf-i nebevî ahkâmın ri‘âyet ve âdâb-ı tarîkat ile evrâd-ı şerîfeye ve ezkâr-ı münîfeye müdâvemet edip ‘ulûm-ı kalbiyyeden ‘ilm-i ledünnîyi ve esrâr-ı ilâhiyyeyi irşâd ettiler. Amma Sultân-ı ashâb-ı ‘ulemâ-i zâhiriyye ve bürhân-ı erbâbi’l-‘urafâ-i bâtınıyye fâzıl u mufazzıl ve kâmil u mükemmil el-Hasenu’l-Basrî kaddesallâhu sırrahû hazretlerine mülâkî olduklarında, her vechile kâmil u mükemmil bulup, bilâ-teklîf ve lâ-tekellûf ve lâ-tereddüd du‘â edip, zâhir ve bâtın sultânı bulmak ile zâhir ve bâtın irşâdına icâzet verdiler. Ve bir dahi Kümeyl ibn-i Ziyâd hazretlerine telkîn ve irşâd ettiler. Bu dördü Hazret-i Ali’dan tekmîl eden sultânların ekmelleridir ki gâyet-i kemâlde olmuşlardır. Ve bu dört aded kâmil sultânlardan [257/a] Hasan-ı Basrî kuddise sırruhu hazretleri dahi Habîb-i ‘Acemî hazretlerine telkîn ve irşâd edip, Habîb-i ‘Acemî dahi Dâvûd-ı Tâî hazretlerine telkîn edip ve Dâvûd-ı Tâî dahi Ma‘rûf-ı Kerhî hazretlerine, Ma‘rûf-ı Kerhî dahi Serî es-Sakatî hazretlerine, onlar dahi kız karındaşı oğlu Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine, onlar dahi Mimsâd ed-Dîneverî hazretlerine, onlar dahi Muhammed ed-Dîneverî hazretlerine, onlar dahi Muhammed el-Bekrî hazretlerine, onlar dahi Vecîhüddin el-Kâdî hazretlerine, onlar dahi Ömer el-Bekrî hazretlerine, [onlar dahi] Ebü’n-Necîb es-Sühreverdî hazretlerine, onlar dahi Kutbuddîn Ebherî hazretlerine, onlar dahi Muhammed en-Nehhâs hazretlerine, onlar dahi Şihâbuddîn Tebrîzî hazretlerine, onlar dahi Seyyid Cemâl hazretlerine, onlar dahi İbrâhîm Zâhid-i Geylânî hazretlerine, onlar dahi Ahî Muhammed hazretlerine, onlar dahi Pîr Ömer Halvetî hazretlerine, onlar dahi Ahî Mîrem hazretlerine, onlar dahi Hacı İzzüddîn hazretlerine, onlar dahi Pîr Sadruddîn hazretlerine, onlar dahi Seyyid Yahyâ-yı Bakûvî hazretlerine. Yine ki

Bakû Şîrvân şehrine tâbî‘ bir kasabadır, sultân hazretleri onda çok telkîn ve irşâd etmişlerdir. Hâlâ onda âsitâneleri ve seccâde-i müşerrefleri vardır. Kendi zamân-ı pür-emânlarında diyâr-ı Rûm‘da telkîn ve irşâda kâbil ve şân-ı şerîflerinde dâd-ı Hak ile ma‘ârif-i ilâhiyye ve vukûf-ı esrâr-ı ğayr-i mütenâhiyye konmuştur. Vücûd-ı şerîflerin vücûduna vâkîf ve hâllerine ‘ârif olup diyâr-ı Rûm‘a çıktıklarında çok kimesnelere ‘alâ vechi‘l-kelâm telkîn ve irşâd etmişlerdir. Cümleden biri Monla Pîr Erzincânî‘dir ki zâhir u bâtınları ‘âlem-i hakîkate râcî‘ olup keşf-i ma‘nevî kavî sultândı. Onlar dahi diyâr-ı Rûm‘da çok kimesnelere telkîn ve irşâd etmişlerdir. Cümleden biri Cemâl-i Halvetî demekle ma‘rûf cemâlu‘l-mille ve‘d-dîn ve Çelebî Sultân demekle meşhûr sâhibu‘l-hâl ve‘l-yakîn ‘ârif u kâmil u mükemmil bir sultândı. Monla Pîr Erzincânî gibi ‘ilm-i tasavvufta çok makâlât ve müellefâtı ve te‘vîlâtı ve tahkîkâtı vardır. Kendileri Aksarâyî‘dir. İbtidâ Karamân içinde [257/b] Lârende nâm şehirde çok mücâhede edip ve nice diyârlarda dahi şuğl u karâr edip çok kimesnelere telkîn ve irşâd etmişlerdir. Cümleden biri Hayreddîn-i Tokâdî hazretleridir ki, bir ehl-i vakâr ve ehl-i hâl u irşâd, tasavvufta kâmil ü mâhir ve kemâl-i rûhânîleri ve fenâ-yı ‘irfânîleri ve bekâ-yı rahmânîleri ve tecellî-i rabbânîleri mir‘ât-ı Hak olan vech-i nûrânîlerinde zâhir sultândı. Ekser Bolu sancağında olan mevâzı‘da çok kimesnelere telkîn ve irşâd edip onlardan dahi çok ehl-i hâl ve ehl-i kemâl sultânlar yetişmiştir. Cümleden biri Şeyh Musluhiddîn Efendi hazretleridir ki, Konrapavîdir. Hasîl-i hâl u kemâl ehli sultân olup kutb-ı zamân olmuşlar idi ki, âti‘z-zikri‘ş-şerîf Kutbu‘z-zamân Şa‘bân Efendi hazretleriyle çok menâkıb-ı seniyyeleri vardır, kaddesallâhu esrârahümâ. Mahmiyye-i İstanbul kurbunda Üsküdar nâm şehrin mekâbirinde medfûn ve âsûdelerdir. Nevverallâhu merkadehû ve efâza ‘aleynâ âsâra bereketihî. [Allah kabrini nurlandırın ve bizlere eserlerinin bereketiyle feyizlendirsın.]

Biri dahi meşhûr ve ma‘rûf fi‘l-enfüsi ve‘l-âfâk efâza ‘aleynâ âsâra bereketihî min ‘âlemi‘l-ıtlâk, Şeyhu‘l-meşâyih ve Berzahu‘l-berâzih Sultânı‘l-‘ârifin ve Burhânu‘l-muhakkıkîn Muvahhid-i vâsıl ve Mürşid-i kâmil Mazhar-ı sa‘âdet ve Menbe‘-i kerâmât Hazret-i eş-Şeyh Şa‘bân Efendi kaddesallâhu sırrahu‘l-‘âlî ve revvehallâhu rûhahu‘l-müte‘âlî hazretleridir ki zikrolunan rûhânî fi‘d-dîn eş-Şeyh Hayreddîn Efendi hazretlerinden mezkûr Şa‘bân Efendi hazretleri çehâr yâr-i güzîn-sıfat ser-çeşme-i evliyâ Hazret-i Ali Velîyullâh-sîret cemî‘ merâtib ve makâmâtı ve cümle-i etvâr ve hâlâtı ‘alâ vechi‘l-kelâm tekmîl edip kâmil ve mükemmil Mahmiyye-i Kastamonî‘ye du‘â etmişlerdir ki, ‘ulûm-ı zâhiriyyede fâzıl-ı dehr ve ma‘ârif-i batıniyyede kâmil-i ‘asr sultândı. Mahmiyye-i Kastamonî‘ye gelip ma‘rifet-i rabbâniyyeleri ve kuvvet-i rûhâniyyeleri ‘âleme cezbe salıp, kemâl sultân-ı bâtinî olmak ile ‘âmm-i halk âsitâne-i merâm bahşlarına kul olup fukarâ-yı tâlib-i fenâ vesâir a‘yân u eşrâf ve ‘ulemâ vü küberâ her biri huzûr-ı şerîflerine dil ü cândan tâlib ve râğîb ve kimisi [258/a] murâd üzere mürîd olup, nâm-ı şerîfî şarka ve garba vâsıl olmak ile hayli kimesnelere telkîn u irşâd her diyâra bir ehl-i tekmîl ve ehl-i hâl halîfe göndermişlerdir. Eğer tafsîl olursa bir mufasssal kitâb olur. Menâkıb-ı seniyyelerine ve hikâyât-ı ‘acîbelerine nihâyet yoktur, ma‘rûf-ı ‘âlemdir. Hâsılı‘l-kelâm bu cümleden biri Osmân-ı Kastamonî Efendi‘dir ki, hâl-i kâmil ve tekmîl-i fâzıl ile mahrûsa-ı Tokad’a gönderdiler. Biri dahi Hayreddîn Efendi‘dir, Kastamonî‘den Kazancı Hayreddîn demek ile ma‘rûftur, onları dahi zevk ve hâl ve şuhûd-i kemâl mahrûsa-i Amasya‘ya gönderdiler. Biri dahi İskilibî Bâkî Efendi‘dir ki, ‘ilm-i zâhirleri gâyetle kemâlde olup, Cemâl-i Halvetî Çelebi Sultân-sîret hâlen ve zevkan ‘ulûm-ı zâhiriyye vü batıniyye tekmîli ile onları dahi mahrûsa-i Çorum’a gönderdiler. Biri dahi

Kastamonîli Muhyiddîn Efendi'dir ki, "Uzun Muhyiddîn" demekle ma'rûftur, hâl u kâmil ü zevk-ı fâzıl ile onları dahi Şâm-ı Şerîf'e gönderdiler. Ve ol sultânı'l-evliyâ ve kâne kerâmet-i safâ-nümâ hazretlerine li-hükmihi kendilerinden sonra seccâdeleri ve kâim-i makâmları ahvâlî suâl olundukta; "Bîçâreden sonra seccâde Osmân'ındır, ondan sonra Hayreddîn'indir" deyip, onlardan sonra gelecekleri ta'yîn etmeyip "seccâde sâhibin bulur" buyurdular. Sıdk-ı kelâm ve kerâmetinin encâmları zâhir u bâhir olup kendilerinden sonra Osmân Efendi hayâtta bulunmak ile seccâde-i 'izzet-karîn u murâd-bahş onlara geldiler. Ba'dehû Hayreddîn Efendi hazretleri gelip ondan sonra emr-i ilâhî ve sırr-ı pîr-i ğarîn ile Abdalbâkî Efendi hazretleri gelip onlardan sonra hem-cinân Muhyî Efendi hazretleri gelip, her biri seccâde-müracca'-ı 'âlem u masîri benî Âdem'de telkîn u irşâd edip, nice kimesneler tarîk-ı Hak'da tekâmîl-i ma'ârif ve tahsîl-i kemâl edip hâlde behre-mend ve ber-murâd oldular. Onlar dahi etrâf ve eknâfa nice kimesneleri hilâfetle gönderdiler. Her biri tafsîl olursa bu dahi bir mufassal ve mutavval kitâb olur. [258/b] Cümleden biri Dervîş Ömer el-Fuâdî'dir ki nefsi Kastamonî'dendir. Sâbikan talebe-i 'ulûm-ı zâhiriyyeden tâlib-i tarîkat-ı zâhiriyyeden olup, tekâmîl-i dâire-i şerî'ate kemâkân mâil ve mukayyed olup, fûnûn u rusûm-ı 'ilmi tahsîl edip, amma dâire-i 'ilm-i ledünnî semtine zerre kadar meyli olmayıp, belki ictinâbları var iken hikmetullâh ve hidâyetullâh ile kalblerine cezbe-i rûhâniyye-i hakîkiyye âsârından eser zuhûr etmeğın fenâ-i nefis semti görünmek ile cezbe-i hakîkiyye ennâ fe-ennâ ziyâde olup bir hâlde düştüler ki, جذبة من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين [Rahmân'ın cezbelerinden bir cebe iki kanatlı bir amele eş değerdir.]⁸⁴⁷ fehvâsınca cânına terk u fenâ gâlib olup ve dâniş ve fazl-ı evrâkı berbâd olup, kendi hâlinde şugl edip ve cemî' kütüb-i şer'iyeye mürâca'at ve mutâla'a edip, asla ol semtten derdine dermân olmayacağıın من لا شيخ له ولا دين له [Şeyhi olmayanın dîni de olmaz]⁸⁴⁸ ve dahi الرفيق ثم الطريق [Önce yoldaş, sonra yol]⁸⁴⁹ hadîs-i şerîfleri fehvâ-yı münîfi ve dahi وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ [Mâide, 5/35: 'Allah'a yaklaştırmaya yol arayın.] mazmûn-ı hümayyununu mülâhaza eyledikte, sırr-ı evliyâ ve feyz-i Hudâ mezbûru cezbetmekle, 'âkıbet Sultânı'l-ârifîn ve Bürhânü'l-mürşidîn Abdalbâkî Efendi kuddise sırruhu'l-'azîz hazretleri seccâde-i pîr-i 'azîzde cülûs ve irşâdda olmak ile onlara 'arz-ı hâl edip, mürîd-i hâlisleri olmaya 'azîmet ettikte, feyz-i rahmânî ve sırr-ı sübhânî ile maraz-ı nefslere şifâ ve eşkâl-i kalblerine hall u safâ müyesser olup tesellî bulmağın âsitâne-i sultânda tahsîl-i ma'rifet ve tekâmîl-i hakikat için 'amel-i şerî'at ile mürîd-i tarîkat olup, bir kaç yıl hâlde tecerrüdde mücâhede ile kalblerinde nûr-ı ma'rifet leme'ân edip, tâlib-i hakikat ve râğıb-ı tekâmîl ile vâdi-i kesrette ya'nî hizmet-i tarîkatten hizmet-i şerî'ate düşüp, ihfâ-i hâl ve sırr-ı mâfî'l-bâl ile bir zamân müftîlerde hizmet-i kitâbette ve sultânın erkânı sürülen câmi'-i şerîflerinde hatîb [259/a] olmak ile hey'et-i hitâbette olup, velâkin cezbe-i sâbika ile eser eden hâl ve hizmet-i tarîkat ile zuhûr eden mâl derûnlarından dûr ve zâil olmak ile merhûm ve mağfûrun lehu Sultânı'l-mürşidîn Şeyh Muhyiddîn Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin cülûs ve irşâdları zamânında olmak ile Kutb-ı 'âlem Gavs-ı Benî Âdem Şa'bân Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin sırrı ile hâl-i mahfî tekrâr galebe edip tekrâr 'aşk-ı hakîkî ta'alluk etmek ile teslîm-i tâmm ile

⁸⁴⁷ **Tefsîru'n-Nisâbûrî**, Garâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân, I, 443.

⁸⁴⁸ Benzer anlama gelen bir başka hadis için bkz. İsmal Rusûhî Ankaravî, **Minhâcu'l-Fukarâ**, Safi Arpaguş (haz.), İstanbul: Vefa Yayınları, 2008, s. 69.

⁸⁴⁹ Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, I, s. 434, (1397). Hadiste "sümme" yerine "kable" ifadesi yer almaktadır.

Beyt:

Mekteb-i 'aşkıta tekrâr elifden başladım

Rabbi yessir lâ tuassir rabbi temmim bil-hayr

deyip ve kendileri tekrâr 'aşkla sülûklarını iş'âr için bu kıt'a-ı elfâz-ı 'Arabîyye ile nazm edip

Kıt'a:

ابتدأت حالة العشق كعین جالس
عند عشق كان أستاذی قد بما لیس غیر
اعتصمت عونك بالعشق یا هادی الأنام
رب یسر ولا تعسر رب تمم بالخير⁸⁵⁰

deyip 'alâ kaderi't-takât mücâhede ile istirşâd edip ve tekmîl-i merâtib ile Bursa'nın civârında ve fenâsında bir âsitâneye ol ân gönderilmek sadedinde iken, hikmetullâh mezbûr Muhyiddîn Efendi civâr-ı pür-envâr merkad-ı Pîr-i 'Azîz'e intikâl ve dâr-ı bekâ-ı âlem-i kudsiyye irtihâl eder olduklarında, sâbıkan olan irşâd ve istirşâdları hâlinde görünen rumûz ve hâlât muktezâsınca seccâdeyi onlara işâret buyurmağın hayr-ı kabûlde vâkı' olup teysîr-i ilâhî hükmüyle ve ihvân-ı şerî'at ve yârân-ı tarîkat ittifâkı ile seccâde-i Pîr-i 'Azîz'e du'â olunup, bi-avnillâhi Teâlâ ve lutfihî telkîn ve irşâda şurû' etmişlerdir. Allah Tebâreke ve Teâlâ kendi cenâb-ı kudsinden istifâde ve istifâzaların ve tâlibînden olan 'ibâdullâha ifâza ve ifâdelerin dâim ve müyesser edip zühd ve takvâları ziyâde ola. Âmîn.

Ve evvelâ ki ol Sultânü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Hazret-i Muhammed Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm vesâir enbiyâ-i 'ızâm ve evliyâ-i kirâm ve çehâr yâr-i [259/b] fihâm hürmetlerine, Sultânımız Sultân-ı 'âlem ve Kutb-ı Benî Âdem hazretlerinin seccâde-i merâm-bahşları ve âsitâne-i safâ-bahşları âfet-i rüzgârdan masûn ve fîtne-i âhir zamândan mahfûz olup, 'avn-i rabbânî ve feyz-i rahmânî ile sırr-ı pâkları seccâde-i şerîfelerinden dûr ve mehcûr olmayıp ve cümle ihvân-ı safâ ile rûh-ı pâkları rûhâniyetinden feyz-i tâmm ile feyz alıp, terakkî-i tâmm ve kemâlât-ı bî-encâm ile ziyâde ma'ârif-i ilâhiyye ve hâlât-ı gayr-ı mütenâhiyye tahsîl ve tekmîlinden hâlî olmayavuz, bi-lutfillâhi ve keremihî. Âmîn, yâ Mu'în ve yâ Rahmânü ve yâ Rahîm. Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'âlemîn.

Hâtimetü'r-Risâle:

Ba'dehû ihvân-ı 'azîzânın zamîr-i münîr-i 'irfân-gîrlerine ma'lûm ola ki, bu zikrolunan sultânlardan ikisi Osmân Efendi ve Hayreddîn Efendi, Sultân-ı cihân ve Kutbu'z-zamân Hazret-i eş-Şeyh Şa'bân Efendi kuddise sırruhu hazretlerinin zamân-ı hayât-ı pür-emânlarında lisân-ı 'irfân-feşânlarından ve dehân-ı hikmet-beyânlarından zâhir olan kelâm-ı kerâmât-ı nişânları ile seccâdeye ta'yîn buyrulup, bi-hamdillâhi Teâlâ ve lutfihî zuhûr-ı tâmm ile zâhir olduktan sonra, bâkîsi dahi Hazret-i Sultân'ın sırrı ve rûhâniyetlerinden istimdâd ile işâret zuhûr edip, ihvân-ı hullân-ı ihtiyârın i'tibârları ile ta'yîn ve ta'ayyün vâkı' olup, cülûs ve irşâd ettikleri beyân-ı sâlifü'z-zikrden tamâm ma'lûm olduktâ, mezbûr 'azîzlerden sonra cezb-i

⁸⁵⁰ Akan bir pınar gibi başladı aşk hâli

Aşk katında kadîm bir üstadın başkası yoktur

Yardıma zorlukla yapıştım ey mahlûkâtın hidâyet rehberi

Rabbim kolaylaştır, zorlaştırma, Rabbim hayırla tamamla!

Bkz: Ömer Fuâdî, **Hiz. Pir Şa'bân-ı Velî Menkıbeleri**, Muhammed Bedirhan (sad.), s. 199.

hakîkî ve keşf-i ma'nevî ile tekmîl-i merâtib edip, etvâr-ı tarîkatı hâle tahsîl ve tecelliyât ile makâmât ma'rifeti kemâl-i zevk ve şühûd ile tekmîl edip, cûlûs ve irşâd eden ihvân-ı safâyı dahi erbâb-ı temeyyüzden olan 'azîzler silsileye yazmak murâd ettiklerinde, ittisâl-i ma'nevîsi hangi sultândan vâkı' olmuş ise, ittisâl-i sûrî ittisâl-i ma'nevîye muvâfık ve mutâbık olsun için ittisâlların ve ittihâdların **[260/a]** yazıp beyân edeler ki, silsile-i ma'neviyye ve bâtinîyye 'ilm-i ledünnî devâmı ile ilâ yevmi'l-intihâ' dâimâ olduğu gibi, yine 'ilm-i ledünnî kuvvetiyle silsile-i sûriyye ve zâhiriyyede cûlûs ve irşâd dahi bu minvâl üzere dâim olup ve zâhıran intihâ görünmeyip ilâ yevmi'l-kıyâm devâm müyesser ola. Âmîn. Yâ Hayyu yâ Kayyûm, yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm, bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîn.

3.10. RİSÂLE-İ HALVET

Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, nu: 2287, vr. 229/b-233/a, 21 satır

[229/b] Erkân-ı Meşâyih-ı ‘İzâmın Rûkn-i A‘zamı Hükümünde Olan Üçüncüsü
Halvet Bâ‘is-i Celvet ü Selvetdir

Li-Hâfız-ı Şirâzî kaddesallâhu sırrahu’r-râzî

روضه خلد برین خلوت درویشان است
مایه محتشمی خدمت درویشان است
گنج عزلت که طلسمات عجایب دارد
فتح آن در نظر رحمت درویشان است
حافظ ار آب حیات ازلی می‌خواهی
منبعش خاک در خلوت درویشان است⁸⁵¹

[Yüce, güzel ve ebedî cennet bahçesi dervişlerin halvetidir. Ululuğun, saâdetin sermâyesi onlara hizmet etmektir. Acayip tılsımları olan uzlet hazinesi (insan kalbi) onların rahmet nazarıyla açılır. Hâfız! Burada edebini takın. Padişah ve sultan bile dervişler huzurunda kuldur.]⁸⁵²

Li müellifihî Fuâdî

Sarây-ı şâh-ı ‘âlemden dil-i vîrânemiz yeğdir
Dahi cây-ı tecellîdir ki halvethânemiz yeğdir
Dem-i ‘akl-ı me‘âşında kalan şâdân-ı dâîdân
Gam-ı leylî ile mecnûn olan dîvânemiz yeğdir
Surûrî’nin ‘ilmiyle kalan hayrân-ı gâfilden
Sinân Ümmî gibi ‘ârif olan mestânemiz yeğdir
Kalan kesrette dil bahrında esdâf-ı ma‘ârifden
Bu dem gavvâs-ı vahdetle çıkan dürdânemiz yeğdir
Ricâ etme Fuâdî ni ‘met-i bisyâri gayriden
Bize gayb-ı hüviyyetten gelen yekdânemiz yeğdir

Der Beyân-ı Fezâil-i İ‘tikâf u Halvet ve Beyân-ı Ahvâl: O Sultân-ı Enbiyâ ve evliyâ
sallallâhu Teâlâ Hazretlerinin [Sözlerim şer‘at, الشريعة اقوالی و الطريقة افعالی و الحقيقة احوالی]

⁸⁵¹ Hafız-ı Şirazi, **Divan**, Seyyid Muhammed Rıza Celâlî Nâînî, Nezir Ahmed (haz.), Meşhed: Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 1971/1350, 52. gazel, s. 65. Fuâdî’nin metninde, 3. mısradaki ‘genc-i uzlet’ yerine ‘kalb-i insan’, 5. mısradaki ‘ezeli’ yerine ‘ebedî’ ifadesi yer almaktadır.

⁸⁵² Hafız, **Divan**, çev: Abdülkâki Gölpinarlı (çev.), İstanbul: MEB Yayınları, 1968, 23. gazel, s. 25.

fiillerim tarîkat, ahvâlîm de hakîkattir.]⁸⁵³ buyurdıkları merâtib-i ilâhiyyede bu üç mertebenin ‘amel-i sâlihi vardır ki, ehline ma‘lûmdur. Onlardan biri tarîkat-ı Halvetiyye’nin meşâyih ve dervîşânı bi-hasebi’t-tarîka sekiz şartıyla ettikleri halvet bâ‘is-i celvet ü selvetdir. Ve hakikat-ı hâl budur ki halvet-i sûfiyye-i ehl-i safâ i’tikâf-ı şer‘îden münşe‘ib ve müstenbît bir ‘amel-i bâ‘is-i safâ ve sebep-i tecellî-i bâ-vefâdır. İnşâallâhu Teâlâ şurût-ı ma‘rûfesiyle ‘an karîb ma‘lûm olur.

Beyân-ı Hâl: Ve ehl-i lügatin cümlesi kelime-i i’tikâfî ‘ale’l-ittlak ihtibâs mazmûnu üzere tahkîk ve beyân etmişlerdir. Ve ehl-i fetvâdan fukahâ-i müctehidîn ve onlara ittibâ‘ eden ‘ulemâ-i muhakkıkîn ve fuzalâ-i müttekîn furû‘ kitâblarında

الاعتكاف لغة اللبث و الدوام على الشيء و شرعا لبث رجل في مسجد جماعة بنية

[İtikâf lugatta, bir şey üzerinde devam edip, oyalanmak anlamındadır. Şer‘î anlamı ise, bir kişinin niyet ederek câminin mescidinde kalmasıdır.] buyurmuşlardır. Ve zikrolunan fukahânın ‘urefâsından olan ‘ulemâ-i kirâm ve fuzalâ-i fihâm bi-hasebi’l-fetvâ bu vechile ‘amel olunan i’tikâf-ı şer‘iyyeyi haddi ile beyândan [230/a] mâ‘adâ ‘amel-i takvâya terğîb kaskına furû‘ kitâblarında *Kudûrî Şerhi*’nde tasavvufâne ve ‘âzimâne ta‘rîf edip الاعتكاف تفريق [İ’tikâf, kalbi dünya işlerinden ayırmak ve nefsi Mevlâ’ya teslîm etmektir] buyurdıkları ‘amel-i şer‘îatin ve ‘amel-i tarîkatın fevâid-i sûriyye ve ‘ameliyyesinden mâ‘adâ fevâid-i ma‘neviyye ve bâtinîyye vücûduna ve husûlüne dahi işâret ve takrîz etmişlerdir. Ve şer‘îat ve tarîkat ve hakikat kâmilî olan İmâm-ı hüâm İmâm-ı Kâşânî kaddesallâhu sırrahu’s-subhânî hazretleri makbûl-ı havâss-ı enâm olan *Istîlâhât*’larında hadd-i hakîkile ta‘rîf edip [Sırrın Hak ile kimsenin görmediği bir şekilde konuşmasıdır.]⁸⁵⁴ buyurdıklarından sonra هذا حقيقة الخلوة [halvetin hakîkatı budur] buyurdular ki, üçüncü⁸⁵⁵ mertebe olan halvet-i hakîkiyyeye işârettir. Bu ta‘rîfin ma‘nâsı etvâr-ı seb‘ada mürşid-i kâmil irşâdıyla ve kuvvet-i⁸⁵⁶ esmâ ile ve her mertebede ta‘bîr-i vâkı‘ât ile ve yedi seyrin evvel mertebesi olan seyr-i ilallâh yedinci mertebesi olan seyr-i billâh makâmına hâl-i mahmûd ve zevk-i şuhûd ile vâsıl olan ehl-i hâl ma‘lûmdur.

Beyân-ı Diğer: Ve dahi halvet-i kalbiyye⁸⁵⁷ ve halvet-i rûhiyye ve halvet-i sıriyye dahi mukarrerdir ve mütehakkıktır⁸⁵⁸, ehline ma‘lûmdur. İmdi ‘amel-i i’tikâf şer‘îat, tarîkat ve hakikat ehli katında üç mertebenin i’tibâr-ı sahîhi ve i’tikâf ve halvetin mazmûnları bir olacak, halvetin dahi mertebesi üç olur. Ve zikrolunan üç ta‘rîfâtla üçüne bile sarâhaten kâliyye ve hâliyye ile ‘âlim-i ‘ârife⁸⁵⁹ remz ve işâret vardır, ان كنت عارفا فافهم بالعرفاني [Eğer ‘ârif isen, fehm-i ‘irfânî ile anla]

⁸⁵³ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, s. 4, (1532).

⁸⁵⁴ Kâşânî’nin bu tarifinin daha önce İbn-i Arabî tarafından daha sonra Cürçânî tarafından yapıldığını Necdet Tosun söylemektedir. Bkz: Necdet Tosun, “İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, 1995), s. 20.

⁸⁵⁵ Metinde ‘üç’ ifâdesi vardır. Anlamı bozduğu için ve HME-2395 ile OE-415’te olmadığı için çıkardık.

⁸⁵⁶ HME-2395 ve OE-415, + usûl-i.

⁸⁵⁷ HME-2395 ve OE-415, + ile.

⁸⁵⁸ HME-2395 ve OE-415, muhakkaktır.

⁸⁵⁹ HME-2395, ‘âlim ve ‘ârife.

Beyân-ı Dîğêr fî Hâlî'l-Halvet: Sultân-ı Enbiyâ'nın انا نبي وآدم بين الماء والطين [Âdem su ve balçık arasındayken ben peygamber idim]⁸⁶⁰ buyurdıkları kelâm-ı pür-esrârları fehvâsınca ezeli âzâlde onlara verilen nübüvvet-i teşrî'iyenin hâl ve kemâli zuhûr etsin için ve dahi kütüb-i ilâhiyyeden Tevrât'ta ve İncîl'de sarâhaten nübüvveti zikrolunan âyet-i kerîme-i İncîl:

ابتون از ربون برقبون لغسلين ينثي افشرا لار كه كالوشي توتمنه مواميث اسندوس تا كرديش بست بيش

[Abtevun (Âdem oğlanlarından bir oğlan) Âzerbûn (Âzer neslinden) Purkatûn (Peygamber ola) Luğsilîn (Âdemî ola) Yunsî (mübârek yolda) Efşerlâr (Ka'betullâh ola) Kehkâlûşî (Evvelde sâlihlik ile gelmiş ola) Tûtemend (mübârek adı) Muvâmîs (Muhammed ola) Âsendûs (ona uyanlar) tâ kerdîs (bu cihân ıssı ola) Pist-i pîs (evvel iki cihan ıssı ola)]⁸⁶¹

İki âyet-i kerîmelerinin bi-emrillâh sıdkı ve hükmü zuhûr etsin için sevk-i Hak ve şevk-i vücûd-ı mutlak ile Hira Dağı'na müteveccih olup halktan kemâl-i inkitâ' ve infisâl hâliyle [230/b] bi'l-guduvvi ve'l-âsâl⁸⁶² husûl-i murâdullâha sebep olur. 'Amele⁸⁶³ iştiğâl gösterip Cebel-i Hirâ'da mağâralardan bir mağâra-i mübârekede bi's-sıdkı ve's-safâ mücâhede etmekle kalb ve rûh 'âleminde عرفت ربي بربي [Rabbimi Rabbim ile bildim]⁸⁶⁴ hadîs-i⁸⁶⁵ pür-esrâr fehvâsınca 'ilm-i şerî'at ve tarîkatte mektebi 'Arş ve mu'allimi Allâh Teâlâ olup ve ma'rifet ve hakikat tahsîl ve tekâmülünde halvet-i sûriyye ve zâhiriyyesi Mağâra-i Hirâ gibi câ-yi a'lâ ve mürşidi Allah Teâlâ olup min 'indillâh verilen 'ulûm-i evvelîn ve'l-âhirîn kuvvetiyle nübüvvet-i ta'rîfiyye hâl ve makâmına vâsıl olup ve bu kuvvet-i hâliyye-i ta'rîfiyye ile nübüvvet-i teşrî'iyeye dahi zuhûr etsin için Hudâ-yı 'Azîm ve Celîl ol sultâna peyk-i cemîl-i Hazret-i Cibrîl يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُنِيرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا [Ahzâb, 33/45-46: "Biz seni şâhit, müjdecî, uyarıcı; Allah'ın izniyle O'na çağırıcı, nûrlandıran bir ışık olarak göndermişizdir."] ve dahi ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ [Nahl, 16/125: "Rabbînin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış."] âyet-i kerîmelerin inzâl ve bu vechile irsâl ettikte, tebliğ-i ahkâm-ı şer'iyeye ve icrâ-i ahvâl-i mer'iyeye ettiler. Ve gayr-ı enbiyâ-i 'ızâmdan dahi bu gûne hâl ve 'amel zuhûr etmiştir, amma hâlen الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ [Âl-i 'İmrân, 3/19: Allah katında dîn, şüphesiz İslâm'dır.] hükmiyle dîn Muhammed dînidir.

Beyân-ı Menkıbe-i Pîr Ömer-i Halvetî kaddesallâhu sırrah: İmdi bu sıfat-ı 'uzlet ve hâl-i halvet 'amel-i enbiyâdan olduğuna bu delîl-i sarîh u sahîh zikrinden sonra, bil ve âgâh ol ki 'amel-i evliyâullâhdan olduğuna, edille-i nakliyye ve sem'iyeye ve menâkıb-ı sahîha ve mer'iyeye dahi çoktur ki 'urefâyâ ma'lûmdur. Cümleden biri Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemden silsile-i sûriyye ve ma'neviyye ile silsilemiz sultânlarından Pîr Ömer-i Halvetî kuddise sırruhû hazretlerine gelince ehl-i tasavvuf ve sûfiyye ıtlâk olunan 'azîzler "Halvetî" zikriyle mezkûr değillerdi. Ammâ Pîr Ömer hazretlerinin şân-ı şerîflerinde dâd-ı

⁸⁶⁰ Buhârî, **Sahîh**, Edeb, 119; Müslim, **Sahîh**, Fezâilü's-Sahâbe, 28; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 406.

⁸⁶¹ Parantez içindeki ifadeleri birleştirdiğimizde karşımıza şöyle bir cümle çıkmaktadır: "Âdem oğullarından bir oğlan Âzer neslinden peygamber ola, Âdemi ola, mübârek yolda Ka'betullâh ola, evvelde salihlik ile gelmiş ola, mübarek adı Muhammed ola, O'na uyanlar bu cihan ıssı ola, evvel iki cihan ıssı ola."

⁸⁶² 'Sabah akşam'.

⁸⁶³ OE-495 + husûl-i.

⁸⁶⁴ Münâvî, **Feyzü'l-Kadir**, VI, 181.

⁸⁶⁵ OE-495 ve HME-2395 + şerîf-i.

Hakk’la⁸⁶⁶ konan haslet-i ‘uzlet ve hâlet-i vahdet galebesiyle Hazret-i ‘Azîz, tâlib-i vahdet ve râğb-ı halvet olmağın üns-i Hak ve cezbe-i vücûd-i mutlak ve hikmet-i rabbâniyye bir gün halk-ı cihândan ve ehîbbâ ve dervîşândan nefret ve ‘uzlet murâd edip ‘umrândan ba‘îd ve bir kühsâra⁸⁶⁷ karîb orman ve çimen-zâr içinde ve tenhâ yerde özdeği⁸⁶⁸ çürüyüp içi⁸⁶⁹ mücevvef ve hâlî olmuş bir eski çınar ağacı bulup, izdiyâd-ı safâ-i kalb ve devâm-ı cilâ-i rûh için ‘izz u vakâr ile çınarın [231/a] içine halvethâne⁸⁷⁰ vâir girip,⁸⁷¹ bu halvette müşâhede-i rubûbiyyetten nâşî olur hâl-i ‘ubûdiyyet ‘amel-i şerî‘at ve tarîkatla ânâe’l-leyl ve etrâfe’n-nehâr, Ashâb-ı Suffa-sıfat ma‘bûdun bi’l-Hakk’a hayli zamân tek u tenhâ tâ‘at ve ‘ibâdet ettiler. Ve ‘azîzin firkat ve hicrânıyla ehîbbâ ve dervîşân ziyâde muztarib ve hayrân olup, her biri hevâ ve arzu ile ve kalblerinde olan âteş-i firkat ve hicrân ile âb-dîdelerin hâk-i zemîne dökerek güft ü gû ve cüst ü cû ile sahra be sahra kûşe be kûşe arayıp, nice eyyâm-ı rûzgârlarından sonra ‘azîzi ol çınar içinde bulup, envâ‘-ı safâ-i bisyâr ve esnâf-ı niyâz-ı bî-şumâr ile halvetlerinden çıkarmak murâd ettiklerinde, safâ-i vahdet ve cilâ-i halvet ile karâr bulmuş, ânis-i tecellî-i cemâl-i zî‘l-celâlden ve müşâhede-i dîdâr-i bâ-kemâlden mufârakat ihtiyâr etmeyip çınar içinde olan halvetlerinde sâkin ve ber-karâr oldular. Ve lâkin ehîbbâ ve dervîşân-ı pür-hicrân halvetlerinden çıkmakları⁸⁷² bilip tekrâr ziyâde izhâr-ı muhabbet ve eş‘âr-ı meveddetle tazarru‘ ve niyâz etmeğın Hazret-i ‘Azîz onlara ziyâde muhabbetlerinden merhamet ve şefkat edip ve tenezzül-i ihtiyâr edip ve halvetten ıztırârî çıkıp mahall-i irşâdları olan hankâh-ı sa‘âdetlerine teveccüh ve ‘azîmet ettiklerinde, şân-ı şerîf-i mazhar-ı sadâkat ve vücûd-ı latîf-i menba‘-i⁸⁷³ kerâmetleri zuhûr edip, ya‘nî hadd-i zâtında ve ‘âdet-i sıfâtında çınar-ı mezbûr da meşî-i ma‘rûfu mutesavver değıl iken bi-kudretillâh-i Teâlâ iki ayaklı gibi, bir ayak üzere ‘azîzin ardınca yürüyüp, ya‘nî firâklarına tahammül edemeyip üstüvâne-i Mescid-i Resûlullâh gibi zî-rûh-var tazarru‘ ve zâr ettikte, Hazret-i ‘Azîz kuddise sırruh şecer-i çınara hitâb edip, “Yâ çınar senin içinde bi’l-‘aşıyyi ve’l-ibkâr⁸⁷⁴ bu kadar zamân ta‘ât ve ‘ibâdet nûruyla derûnun pür-envâr edip zâtına ve sıfâtına şeref ve safâ verdim. Şimdi sen benim istârı lâzım olan esrârımı ağıyâra ifşâ edip ihsânıma isâet mi edersin?” hitâb u ‘itâb-gûne cevâb edecek, bi-emrillâh çınar yerine varıp onda karâr etti. Bârekâllâh kerâmet-i vâziha ise ancak ola.

Lâyiha: ‘Azîzde bu zuhûr-ı kerâmet ‘aceb değıldir ki, **قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ** [Âl-i ‘İmrân, 3/31: “De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.’] [231/b] fehvâsınca hubb-i hakîkî ile Allah Teâlâ’ya muhib olup ve sünnet-i Resûlullâh’a ittibâ ile ‘ibâdet eden kimesneye Hak Teâlâ kerâmet vermek lutf-ı Hak’tır. Nitekim habîbi Hazret-i Resûlullâh’a mu‘cize vermiştir, ittibâ ve muhabbetle muhib olursa⁸⁷⁵ gerçek evliyâya gerçek kerâmet verilmek ‘aceb değıldir. Ve üstüvâne-i mescid mu‘cizesi bu hâle ve kâle delîl-i vâzihtır.

⁸⁶⁶ Dâd-ı Hak: Allah vergisi.

⁸⁶⁷ Kühsâr: Dağılık yer.

⁸⁶⁸ Özdek: Ağacın kütüğü.

⁸⁶⁹ OE-415 ve HME-2395’te yok.

⁸⁷⁰ OE-415 ve HME-2395’te halvet.

⁸⁷¹ HME-2287’de girip kelimesi iki kez yazılmış. İkincisini anlamı bozduğu için göstermedik.

⁸⁷² OE-415 ve HME-2395: çıkmayacakların.

⁸⁷³ OE-415 ve HME-2395: + kerâmetlerinde dâd-ı Hak ile mevcûd ve mutehakkık olan hâriku’l-‘âde.

⁸⁷⁴ Sabah ve akşam.

⁸⁷⁵ OE-415 ve HME-2395’te, ‘muhib olursa’ yerine ‘bi-hasebi’l-verâse’ ifâdesi yer almaktadır.

Beyân-ı Hâl-i Üstüvân:

Mişkâtü'l-Envâr'da⁸⁷⁶ Hazret-i Enes radiyallâhu anh rivâyet ederler ki, ibtidâ-i hâlde Mescid-i Resûlullâh'da minber olmayıp Cum'a günlerde mübârek arkalarını üstüvâne-i mescidden bir direğe arkaların verip hutbe ve nasihat ve ta'lîm-i ahkâm-ı şerâyi' ederler iken Ashâb-ı 'İzâm çoğalıp ol üstüvâne kifâyet etmedikte, Hazret-i Sultân sallallâhu aleyhi ve sellem minber binâsına emredip, bir Cum'a günü ol direği terkedip ol minbere 'urûc ettiklerinde, râvî hazretleri rivâyet ederler ki,

نالت الاسطوانة و تضرعت من فراق رسول الله حنين الوالد لولده حتي احتزقت قلوب السامعين بجنينها

ya'nî ol direk Hazret-i Resûlullâh'ın firâkı eclinden ata ve ana-oğul firâkıdan nice inleyip nâle ve efgân ederse, ol dahi zî-rûh gibi öyle nâle ve efgân etti. Hatta Ashâb-ı 'İzâm'dan nâlesin işitenlerin kalbini inletisi ile yaktı, buyurdular. Ve bu husûsta *Mişkâtü'l-Envâr*'da çok 'ibret-nümâ beyân vardır, murâd edenler onda görsünler. İmdi, bu halvet-i pür-hikmet şân-ı şerîflerine ziyâde 'izzet-bahş olduğu ecilden zât-ı şerîflerine Pîr Ömer-i Halvetî sıfatı ve zikri gâlib olup bu nâmıla meşhûr oldular. Onlardan ser-çeşme-i Halvetiyyân Seyyid Yahyâ Sultân kuddise sırruh hazretlerine bi-hasebi't-teselsül gelince, irşâd eden sultânların cümlesine bu kuvvete "Halvetî" ıtlâk olunmuştur. Ve onlardan⁸⁷⁷ Pîr Muhammed-i Erzincânî ve onlardan sonra Cemâl-i Halvetî zikriyle meşhûr Çelebi Sultân-ı Aksarâyî ve onlardan sonra Hayreddîn-i Tokadî kuddise esrâruhum hazretlerine ve onlardan nefis-i Kastamonî'de türbe-i pür-envâr ve merkad-i mazhar-ı kerâmet ve esrârlarında medfûn olan kutb-ı cihân Şa'bân⁸⁷⁸ Efendi Sultân kuddise sırruhu'l-'azîz hazretlerine gelince irşâd eden sultânların cümlesine "Meşâyih-ı Halvetiyye" ve tarikatlarına "Tarikat-ı Halvetiyye" ıtlâk olunmuştur.

Beyân-ı Müfîd:

Ve bundan akdem zikr u tahkîk olunan evc-i halvetin ve i'tikâfin hükmü⁸⁷⁹ ve hâli bunların cümlesinde mevcûd [232/a] ve mütehakkıktır.

Meşâyih-ı Halvetiyyenin halvetlerine dahl ve takrîz edenlere cevâb-ı şâfidir: Meşâyih-ı 'izâm-ı Halvetiyye'nin ettikleri halvetlerinin bu kadar esânîd-i kaviyyesi ve merâtib-i 'aliyyesi var iken bu esânîdden⁸⁸⁰ haberdâr olmayıp mücerred 'ilm-i şerî'ate 'âlim olan kimesneler, sûfilerin ettikleri i'tikâf-ı şer'iyyeye muhâliftir. Ve halvetlerinde i'tikâf edenler halka asla ve kat'a söylemeyip samt-ı dâim ederler. Ve i'tikâf-ı şer'ide mutlakan samt mekrûhdur deyip *Dürer ve Gurer*⁸⁸¹ kavliyle ve gayrı fukahâ kavliyle istidlâl edip husûsan *Metn-i Gurer*'de

و کره احضار المبيع و الصمت

[Satış yapmak ve sessiz kalmak kerih görülmüştür.] buyurmuştur derler. Ve lâkin

⁸⁷⁶ Gerek İmâm-ı Gazzâlî'nin gerek İbn Arabî'nin aynı adlı eserlerinde bu hadisi bulamadık. Hadis için bkz: Buhârî, Menâkıb, 25; Tirmizî, Menâkıb, 6; Tirmizî, Cum'a: 10; İbn-i Mâce, İkâmetü's-Salât, 199; Dârimî, Mukaddime, 6; Dârimî, Salât, 202; İmâm Ahmed, **Müsned**, I, 249, 267, 363, III, 226.

⁸⁷⁷ HME-2395 ve OE-415: + Monlâ.

⁸⁷⁸ HME-2287'de yok.

⁸⁷⁹ HME-2395 ve OE-415: 'hükümü' yerine 'hikmeti' ifâdesi yer almaktadır.

⁸⁸⁰ HME-2395 ve OE-415: esânîdden yerine esânîd ve merâtibden.

⁸⁸¹ Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) fıkha dair yazdığı eserlerdir. İlki *Gurerü'l-Ahkâm*'dır. *Dürerü'l-Hükkâm* da *Gurer* adlı eserine kendisinin yazdığı şerhtir. Bkz: Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", **DİA**, X, 27-28.

şerhte kerâhet-i samt mutlak değildir, niyete ve ‘amele göredir diye ‘adem-i kerâhete nakl yazıp و قال الامام حميد الدين هذا اذا اعتقد ان الصمت قربة و الا فلا يكره ya’nî eimme-i Hanefiyye muktedâlarından merâtib-i ‘ulûmda ‘ilm-i yakîne ve ‘ayn-ı yakîne vâsıl-ı kâdir Hamîdüddîn ravvahallâhu rûhahu’l-emîn hazretleri buyurdular ki, “İ’tikâfta samt mekrûh olmak mutlak değildir. Belki mu‘tekifin niyetine göredir. Ya’nî mu‘tekifin ettiği samt kurbettir ve mücerred samt ile ‘amel etmek⁸⁸² kerâhet vardır. Ve eğer samtı bu niyetle etmezse kerâhet yoktur.” dediklerinden sonra kerâhet olmadığına bu hadîs-i şerîfle لقوله عليه الصلاة والسلام: من صمت نجا. رواه عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما [Abdullah bin Ömer (ra) rivayet ettiğine göre, Peygamber aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştur: ‘Dilini tutan kurtulmuştur.’]⁸⁸³ buyurmuşlardır, فافهم المراد بحسن الاعتقاد [Muradı hüsn-i i’tikâd ile anla!] Ve kütüb-i furû’-ı *Hidâye*’de⁸⁸⁴ ve Şeyh Ekmel’de (İbn-i Kemâl’de) ve *Sadru’s-Şerî’a Haşiyesi Ehî*’de dahi bu mazmûnu ifâde mesâil-i mukarrerdir ki. Görüle, i’tikâd olunmazsa.⁸⁸⁵

Beyân-ı Diğer:

Ve ba‘zı nâkıslar dahi, “Bunların halveti kâfir ruhbânlar halvetidir ki ruhbânlar halveti hakkında, ‘asla halka⁸⁸⁶ tekellüm etmeyip samt-ı dâim ederler” diye halvet-i tarîkatle ‘amel eden dervîşlere ruhbâniyyet isnâd ederler. Ve Hazret-i Resûlullâh’ın لا رهبانية في الاسلام [İslâm’da ruhbâniyyet yoktur.]⁸⁸⁷ kavliyle istidlâl ederler. Ammâ öyle değildir. Kavlı zûr ve bühtân-ı pür-fütûrdur. Zirâ meşâyih ve dervîşanın ettikleri halvetlerinde ve kendilerinde ne⁸⁸⁸ bi-hasebi’l-luğa ruhbâniyyet vardır ve ne bi-hasebi’s-şerî’a ruhbâniyyet vardır. Ammâ bi-hasebi’l-luğa ruhbâniyyet olmadığı *Lûgat-ı Ahterî*’de⁸⁸⁹ eydür: “Ruhbâniyyet ruhbânlara mahsûs ve mensûb haslet ve muvâsalet-i savm gibi, lûbs-i mesûh⁸⁹⁰ ve terk-i ekl-i lahm gibi ve gayr-ı hâl gibi ve meşâyih ve dervîşânda [232/b] bu hâl yok idüğü mukarrerdir.” Ve ammâ bi-hasebi’s-şerî’a ruhbâniyyet olmadığı budur ki, ruhbânlarda dîn ve şerî’at ve bi-hasebi’l-İslâm ‘amel-i tarîkat yoktur. Ve eğer ki ziyâde mücâhede ederler lillâh ve fillâh değildir. Zirâ Allah Teâlâ’nın وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا [Ankebût, 29/69: “Bizim uğrumuzda cihat edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz.”] kavlı kerîmi mutlak değildir, فِينَا ile mukayyedir, وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا حَقًّا demektir. İmdi bu kayd hasebiyle onlarda dîn ve İslâm olmayıp ‘amelleri lillâh ve fillâh olmayacak, mücâhedeleri hiç nesne-i müfîd olmaz. Yâ-yı masdariyye ile ruhbâniyyet dedikleri budur. Bu ma’nâ⁸⁹¹ hâl ehline ma’lûmdur. Ammâ bi-

⁸⁸² OE-415 ve HME-2395: + Hakk’a kurb tahsiline sebep olur, ‘ibâdettir diye sumt ederse.

⁸⁸³ Tirmizî, *Sünen*, IV, s. 660, 2501; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, s. 177, 6481.

⁸⁸⁴ Hanefî fukahasının büyüklerinden Ebu’l-Hasen Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî el-Merginânî’nin (ö. 593/1197) fıkıh eseridir. Bkz: Ferhat Koca, “Burhâneddîn Merginânî”, *DİA*, XXIX, s. 182-3; Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, s. 471-2-3.

⁸⁸⁵ Daru’l-Fünun Hukuk Fakültesi muallimlerinden Mehmed Seyyid Bey’in: “*Dürer* ve *Mir’ât* sahibi meşhur Osmanlı ulemasından Molla Hüsrev bu eserlerinde Sadru’s-Şerîa ile pek çok uğraşır ve birçok itirazlar ileri sürerse de, bizim molla olsa olsa onun iyi bir talebesi olabilir.” sözlerini de hatırlamak gerek. Bkz: Ömer Aydın, “Türk Kelâm Bilgini Sadru’s-Şeria es-Sânî (ö. 747/1346)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, III, 1995, s. 189.

⁸⁸⁶ OE-415: halvetlerinde asla.

⁸⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 226.

⁸⁸⁸ HME-2287’de yok.

⁸⁸⁹ Karahisar doğumlu Muslihuddin Mustafa’nın (ö. 968/1560-61) sözlüğüdür. *Ahteri-i Kebîr* diye de anılan bu Arapça-Türkçe sözlük, 952/1545 yılında tamamlanmış olup yaklaşık 40 bin kelime ihtiva etmektedir. Bkz: Hulusi Kılıç, “Ahteri”, *DİA*, II, s. 184-5.

⁸⁹⁰ Mesûh: Kalın abadan yapılmış elbise.

⁸⁹¹ OE-415 ve HME-2395: + ve.

hasebi't-tarîka hey'et-i ma'rûfe üzere halvet eden meşâyih ve dervîşândan ehl-i sünnet ve cemâ'attan 'akîde-i mu'tebere ile mu'tekid ve mesâil-i müctehed fihâ ile 'âmil ve müctehid oldukları ecilden i'tikâf-ı şerî'at etseler erkân-ı ma'lûmesi ve şart-ı⁸⁹² şer'îyye-i ma'rûfesi ile ederler. Ve halvet-i tarîkat etseler a'mâl-i şer'îyyeden gayrı tarîkatta ma'rûf olan şurût-ı ma'rûfe ve ma'dûdesiyle ederler ki ehline ma'lûmdur. Halvetin şurût-ı semâniyesi ve ma'rufesi bunlardır.⁸⁹³

دوام الخلوة و دوام الوضوء و دوام الصوم و دوام السكوت و عن ذكر غير الله و دوام ذكر المعين و نهي الخواطر بأسرها و ربط القلب بالشيخ
المرشد له و ترك التضرع علي الله وعلي الشيخ

[Halvete devâm etmek, devâmlı abdestli olmak, oruca devâm etmek, zikrullâh dışında sükûta devam etmek, ta'yîn edilmiş zikre devâm etmek, sırrına ulaşan havâtırı nefyetmek, kalbi kendini irşâd eden mürşide bağlamak, Allah'a ve şeyhe muhâlefeti terk etmek]

İmdi [Zariyât, 51/56: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.] ve dahi [Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve bilinmek için varlıkları yarattım]⁸⁹⁴ fehvâlarınca taliblerin mâ hulike lehû'sü olan ma'rifetullâh tahsîlinde lâzım olan⁸⁹⁵ tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ve tecellî-i rûh ve tecellî-i sır mücâhadesiyle tekmîl-i ma'rifetullâh için evkât-ı hamsesin ve bi-hasebi't-tarîka sâir erkân-ı namâzların ve sâir a'mâl-i müstahabbesin halvetinde edâ edip ve sekiz şurût-ı mezkûresiyle zikrolunan hey'et-i ma'rûfe üzere halvette edâ eden tâlib-i 'âşıkın ve kâmil-i fâikın kendinde ve ef'âl ve a'mâlinde hiç ruhbâniyyet 'ameli olmak ihtimâli olur mu?

Lâyiha:

Hayf ve yazıklar ol 'âlîme ki, mesâil-i şer'îyye ve fıkhiyyenin 'ilminde ve 'amelinde mü'min tâlibe enfa' ve erfâkını ve her 'âmilin 'amelinde hâline göre evlâ ve ensebin bilmeyip ve dahi kâfir fi'ili ile müslümân [233/a] fi'ilin fark etmeyip ve merâtib-i selâsesiyle ve keşf-i sûrî yüzünden hakikat-ı hâle vâkıf⁸⁹⁶ ve keşf-i ma'nevî yüzünden esrâr-ı hakâyık-ı eşyâya vâkıf olmadan ve kendi 'ayb ve noksânın bilmeden recmen bi'l-gayb ve bi-sıfatı's-şu'ûmeti ve'l-'ayb ehl-i sünnet ve cemâ'atten olan sulehâya ta'n-ı sarîh ile teşnî' ve zemm-i kabîh ile tazcî' edip ma'siyet-i kebîreye ve mezâlim-i kesîreye mazhar ve mübtelâ ola. Hayf sümme hayf sümme hayf ki, bu gûne kimesneler perde-i gaflette ve hicâbda kalıp ve kendini 'ilm-i nâfi' ile 'âkil⁸⁹⁷ ve âlim sanıp ve hikmetin ve sırrın tahrîr ve tecessüs etmedikleri ecilden Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i A'lem⁸⁹⁸ sallallâhu aleyhi ve sellem **اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ** [Allahım! Korkmayan kalpten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım.]⁸⁹⁹ diye te'avvüz ettikleri 'ilme mazhar olup ve dahi kitâbları ve 'ilimleri makbûl 'ulemâ-i ehl-i sünnet ve cemâ'attan olan 'ârifân-i kâmilân Monla Câmi ve Hâfız-ı Şirâzî kuddise sırruhumâ hazretlerinin kelâm-ı tenbîh-i âmizlerine mâsadak olurlar,

⁸⁹² OE-415 ve HME-2395: şurût-ı.

⁸⁹³ Bu cümle HME 2395'te var, OE-415'te ise Şurût-ı semâniyye-i Cüneydiyye 'ibâresi yer almaktadır.

⁸⁹⁴ Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ**, II, s. 132, (2016).

⁸⁹⁵ OE-415'te yok.

⁸⁹⁶ OE-415 ve HME-2395: 'ârif.

⁸⁹⁷ OE-415 ve HME-2395: 'âmil.

⁸⁹⁸ OE-415 ve HME-2395: Nebiyy-i Muhterem.

⁸⁹⁹ Buhârî, Daavat, 38; Müslim, Zikir ve Duâ, 18; İbn-i Mace, Duâ, 3837; Müsned, 13180.

Monla Câmi Beyt:

زد شیخ شهرطعنه بر أسرار أهل دل
المرء لا يزال عدوًا لما جهل⁹⁰⁰

Zed şeyh-i şeh̄r ta‘ne ber-esrâr-i ehl-i dil
El-mer’ü lâ yezâl ‘adüvven limâ cehel
[“Şehrin şeyhi gönül ehlinin sırlarını kınadı
Kişi daima bilmediğinin düşmanıdır”].]

Beyt-i Hâfız-ı Şirâzî

برو ای زاهد و بر دردکشان خرده مگیر⁹⁰¹

Birev ey zâhid u ber dordkeşân horde megîr
[Yürü be zâhid, tortulu şarap içenleri kınayıp durma.]⁹⁰²

تو پس پرده چه دانی که خوب است و که زشت⁹⁰³

To pes perde çi dâni ki hûb ya ki zîşt
[Perde ardında kim güzeldir, kim çirkin; ne bilirsin?]⁹⁰⁴

تمت التصحيح و البياض في شهر ربيع الآخر في سنة احدى و اربعين و الف

[Risâlenin tashih ve temize çekmesi 1041 yılının Rebû’l-âhir ayında tamamlandı.]

⁹⁰⁰ Molla Câmi, **Dîvân**, Fâtihatü’ş-Şebâb (1. Divan) 560. gazelin matlaı. Ayrıca bkz: İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu’l-Beyân**, Beyrut: Dâru’l-Fikr, [t.y.], s. 3255.

⁹⁰¹ Hafız-ı Şirazi, **Divan**, Seyyid Muhammed Rıza Celali Naini, Nezir Ahmed (haz.), Meşhed: Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 1971/1350, 23. gazel, s. 34.

⁹⁰² Hafız, **Divan**, Abdülbaki Gölpınarlı (çev.), İstanbul: MEB Yayınları, 1968, s. 52.

⁹⁰³ Hafız-ı Şirazi, **Divan**, 70.gazel, s. 87.

⁹⁰⁴ Hafız, **Divan**, Abdülbaki Gölpınarlı (çev.), s. 38.

3.11. RİSÂLE-i ZİKİR

Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, nu:2287, vr. 233/a-238/a, 21 satır

[233/a] Erkân-ı Meşâyihın Dört Rûkn-i A‘zamı Hükümünde Olan Mübâya‘a ve İnâbetten Sonra İkincisi Zikr-i İlâhî Beyânındadır

Bismillahir rahmanir rahim

ای طالب اگر حبّ طریقت داری

چون سلسله زر راه حقیقت داری⁹⁰⁵

Ey mü‘min muvahhid ve ey tâlib-i mücidd ü müstaid! Bu dahi ma‘lûmun olsun ki, erkân-ı tarîkatta zikr-i Hakk-ı vurûd, mûsıl-ı sıfât u zât-ı vâcibu’l-vücûd olduğuna Kitâb ve Sünnet’ten edille-i nakliyye ve âsâr-ı ehl-i sünnetten olan edille-i sem‘iyye çoktur. Cümleden biri فَادْكُرْنِي اَذْكُرْكُمْ [Bakara, 2/152: “Öyleyse beni zikredin, ben de sizi zikredeyim.”]dir ki, şerî‘at ve tarîkat ve ma‘rifet ve hakîkat merâtibinin her mertebesinde, ‘ârifin hâl u kemâline göre zâkir ve mezkûr olmağa ‘ârife işâret vardır. للعارف يكفي الإشارة [‘Ârife bir işâret yeterlidir.] Hemân tâlib-i sâdika zikr-i kesîr lâzımdır.

Ve bu dahi ma‘lûm-ı şerîf olsun ki, sâlik-i zâkir telkîn-i mürşid ile zikrullâhı [233/b] gâh emmâre ve levvâme makâmında eder, etvâr-ı seb‘adan bu iki tavrın yedişer sıfât-ı zemîme ve hayvâniyye-i ma‘rûfeleri fenâ bulup zâil olsun için. Ve gâh mülhime ve mutmainne makâmında zikreder ki, bu iki tavrın yedişer sıfât-ı hamîde ve rûhâniyye-i ma‘rûfeleri tecellî-i sıfât hâliyle zuhûr edip kemâl-i kuvvetle vücûd bulsun için eder. Ve gâh râziyye ve marziyye makâmında eder, bu iki tavr-ı a‘lâların sıfât-ı hamidiyye-i rahmâniyye ve rabbâniyyeleri tecellî-i sıfât u zât hâliyle zuhûr etsin için.

Beyân-ı Diğer: Ve bu vechile zikr-i ilâhî eden zâkir gerek. Her biri bir mertebededir, gâh zikr-i lisânî ve gâh zikr-i kalbî ve gâh zikr-i rûhî ve gâh zikr-i sırrî ederler. Ve bu zikirleri gâh tenhâ halvetinde eder ve gâh iktizâ-i mahalle göre ehl-i şevk tâlib-i ‘âşıklar ile bi’ş-şevk ve’s-safâ halaka-i zikirde ederler. وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيَهَا [Bakara, 2/148: “(Ümmetlerin) hepsinin yöneldikleri bir yönü vardır.”]

Layihâ: Ve şeyh-i kâmile ve ‘ârif-i vâsıla zikr-i cehrî ve lisânî lâyük değildir, dahi hareket ile zikir hiç münâsib değildir, derler. Amma öyle değildir. Ve bu zikir ile onlardan noksân zannolunmaz. Onlar cemi‘ merâtibin zikrine ehil olmuşlardır. Kesret sûretinde olan zikirleri vahdet-i hâliyye ve hakîkiyye ile olan zikirlerine zarar vermez. Zira onların ‘ameli, fark ba‘de’l-cem‘ ve telvîn ba‘de’t-temkîn hâliyledir. Ve nitekim bundan akdem Ca‘fer bin Muhammed rivâyetiyle beyân olunan hikâyetde, Cüneyd-i Bağdâdî kuddise sırruhu’r-reşâdî hazretlerinin Tur Dağı’nda şevk ve hareketle zikr-i cehrîsi rivâyet olunur ki, Hazret-i Azîz’in dervişleri şevk ve hareketle zikrederlerken bir kimesne niçin kalkıp onlar ile şevk ile hareket etmezsin, dediklerinde وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَمَادَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ [Neml, 27/88: “Ve dağı görürsün, onu hareketsiz sanırsın. O, bulut gibi hareket eder.”] âyet-i kerîmesiyle cevâb

⁹⁰⁵ Ey tâlib eger hubb-i tarikat dârî//Çûn silsile-i zer râh-i hakikat darî.

Ey talip tarikat sevgin var ise//Altın zincir gibi hakikat yolun vardır.

verdiler. Bundan ma'lûm oldu ki kâmillerin ef'âl ve a'mâli fark ba'de'l-cem' hükmüyle iktizâ-i hâle ve mahalle göre ola. [İrfânî bir anlayışla anla.]

Beyân-ı Dîger fî Ahvâlî'z-Zikr: Ve dahi 'ulemâ-i şerî'at ve tarîkat katında zikir itlâkı mücerred kelime-i tevhîde değildir. A'mâl-i şer'iyenin cümlesine "zikir" denilir. Amma tarîkat-ı evliyâullahda كَثِيرًا اذْكُرُوا اللَّهَ [Ahzâb 33/41: "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin."] âyet-i kerîmesi muktezâsınca tâlibe ve kâmile hafîyyeten ve cehraten ve zâhîran ve bâtînen zikir-i kesîr lâzımdır. Ve dahi bu kadar zikrullâh itlâk olunan [234/a] a'mâl-i şer'iyenin içinden kelime-i tevhîd zikrinin أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ [En faziletli zikir Lâ ilâhe illallâh'tır.]⁹⁰⁶ hadîs-i şerîfî mûcibince nef'i ve fethi ziyâde olana kesret ile iştigâl evlâdır. Ona binâen der ki eş-Şeyh Necmeddîn er-Râzî kuddise sırruhu'r-râzî hazretleri tefsîr-i şerîf-i hakîkîlerinde mâ-kablinde bir kelâm 'atfile

ثُمَّ أَخْبَرَ عَنْ كَثَرَةِ الذِّكْرِ بِتَرْجِيحِهِ عَلَى الْفِكْرِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا. يَشِيرُ إِلَى أَنَّ مِنْ أَحَبِّ اللَّهِ بِكَثَرِ ذِكْرِهِ لِأَنَّ النَّبِيَّ (ع م) قَالَ مِنْ أَحَبِّ شَيْئًا أَكْثَرَ ذِكْرِهِ فَاجِبُ اللَّهِ مَحَبَّتَهُ بِالْإِشَارَةِ فِي الذِّكْرِ الْكَثِيرِ. وَإِنَّمَا أَوْجَبَهَا بِالْإِشَارَةِ دُونَ عِبَارَةِ الصَّرِيحَةِ لِأَنَّ أَهْلَ الْمَحَبَّةِ هُمْ الْأَحْرَارُ عَنْ رِقِّ الْكُونِينَ. وَالْحَرِّ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ وَإِنَّمَا لَمْ يَصْرَحْ وَجُوبَ الْمَحَبَّةِ لِأَنَّهَا مَخْصُوصَةٌ بِقَوْمٍ دُونَ سَائِرِ الْخَلْقِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ، فَعَلَى هَذَا قَوْلُهُ: فَأَذْكُرُنِي أَذْكُرْكُمْ إِنْ تَحِبُّونِي أَحْبَبْكُمْ. وَقَالَ تَعَالَى: أَتُلُّ مَا أَوْحَى إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ. وَهَذَا مِنْ أَمَارَاتِ فَرَضِ الْقَلْبِ، وَقَسْوَتِهِ وَمَرَضِ نَسْيَانِ اللَّهِ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ، إِنَّمَا كَانَ لَزَالًا وَمَرَضِ النِّسْيَانِ، فَعَلَى قَضِيَّةِ الْعِلَاجِ بِالْأَضْدَادِ، فَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ فِي إِزَالَةِ مَرَضِ النِّسْيَانِ عَنِ الْقَلْبِ مِنْ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ، وَإِقَامَةِ الصَّلَاةِ، لِأَنَّ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ عَلَى نَسْيَانِ الْقَلْبِ مُوجِبَةٌ لِلْعَنِّ كَمَا قَالَ (ع م): رَبِّ تَالِ الْقُرْآنِ فَالْقُرْآنُ يَلْعَنُهُ، فَكَلِّكَ صَلَاةَ السَّاهِي مُسْتَوْجِبَةً لِلْوَمِّ، كَمَا قَالَ تَعَالَى: فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. وَامَّا الذِّكْرُ فَلَهُ إِخْتِصَاصٌ فِي إِزَالَةِ مَرَضِ النِّسْيَانِ عَنِ الْقَلْبِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ، وَعِنْدَ الْإِطْمَئِنِّ تَوَجُّدِ سَلَامَةِ الْقَلْبِ عَنْ الْأَمْرَاضِ كَمَا قَالَ إِبْرَاهِيمُ: وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي⁹⁰⁷

buyurdular. Ma'nâsı: Kelime-i tevhîd zikri gâyet lâzım idi ki ehline ma'lûmdur. Fe'fhem bi'l-fehmi'l-kalbî ve'r-rûhî. [Kalbî ve rûhî bir anlayışla anla!]

⁹⁰⁶ Tirmizi, **Sünen**, 3383; Nesâî, **Sünen**, VI, 208; İbn Hibbân, **Sahîh**, III, 126.

⁹⁰⁷ Sonra çok zikir yapmak konusunda haber verdi ve Allah'ın "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin." [Ahzâb, 33/41] buyruğu sebebiyle çokça zikretmeye tefekkür etmeye tercih ettiğini bildirdi. Bu âyet kişinin çokça zikretmesi sebebiyle Allah'ın sevgisini kazanabileceğine işaret eder. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kişinin çokça zikretmesinden daha sevimli bir şey yoktur. Allah Teâlâ, zikrin çokluğuna işaret ederek, bu zikir sebebiyle muhabbetini o kuluna gerekli kılar." Ancak burada Allah Teâlâ muhabbetini vâcib kıldığı kimseyi işaretle bildirmiştir. Çünkü muhabbet ehli iki âlemin köleliğinden de kurtulmuşlardır. Ve hür olan için de bir işaret yeterlidir. Ve muhabbetin gerekliliği de açık bir ifade ile gelmedi. Çünkü bu durum Allah Teâlâ'nın "(Bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." [Mâide, 5/54] buyruğunda belirttiği gibi bütün halka değil bir gruba mahsustur. Ve bunun üzerine şöyle buyurur: "Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım." [Bakara, 2/152] Ve yine Allah Teâlâ buyurur "(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor." [Ankebût, 29/45] Sonra "Allah'ı zikri, anılması en büyüktür" buyruğuna işaretten yani kulu hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyma konusunda en büyüktür. Hayâsızlık ve kötülük, Allah'ın "Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu." [Tevbe, 9/67] buyruğundaki gibi, Allah'ı unutma, kalp katılığı âlâmetlerindendir. Unutma hastalığının giderilmesi de ancak zıtlarıyla. Kalpten unutma hastalığının giderilmesi hususunda da Allah'ın zikri, Kur'an okumak ve namaz kılmaktan daha büyüktür. Çünkü Hz. Peygamber'in "Kur'an ona lânet eder" buyruğunda belirtildiği gibi kalp gaflet hâlinde olduğu halde Kur'an okumak lânet sebebidir. Ve yine Allah'ın "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar." [Mâün, 107/4-5] buyruğunda belirttiği gibi ciddiye almaksızın namaz kılan kimsenin kınanması da bunun gibidir. Zikre gelince, Allah'ın "Bilin ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." [Ra'd, 13/28] buyruğuyla belirttiği gibi kalpten şeytanın hastalıklarının giderilmesi konusunda zikrin özel bir yeri vardır ve Hz. İbrahim'in "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti." [Bakara, 2/260] dediği gibi itminan hâlinde kalp hastalıklardan kurtulmuş olur" buyurdular.

Ve bu zikr-i ilâhî -husûsan kelime-i tevhîd- sâlikin ibtidâ-i sülûkünde makâm-ı küntü kenze teveccüh ve sülûküne râh-ı rahrah⁹⁰⁸ ve etvâr-ı seb‘a kenzinin feth-i bâbına miftâh ve tecellî-i selâsenin zuhûr-ı envâr-ı hamsesine misbâhdır.

Li-Muharririhi Ömerü'l-Fuâdî kuddise sırruhu

Bûy-ı misk-i ma‘ârif misk-i Hutun’dan⁹⁰⁹ ezfer⁹¹⁰

Meşâm-ı cân-ı ‘ârif olsa sezâ mu‘attar

Misbâh-ı cân içinde yanmağa misbâh-ı dil

Zeyt-i tecellî-i zât etti anı münevver

Şerî‘at u tarîkat ma‘rifet ü hakikat [234/b]

Nûrun ‘alâ nûr olub cân u dil oldu envâr

Gülzâr-ı dilde esti bâd-ı sabâ-yı ‘irfân

Hak gülünden getürdi cân bülbülüne envâr

Bin cân değer vaslını almak için Fuâdî

Bin özürle getürdi bir cânını mâ hazar⁹¹¹

Ve bu mazmûnu müeyyed ve mukarrer olur, ahhâr-ı Resûl-i Muhtâr’dan, *Mişkâtü’l-Envâr*’da Hazret-i Ali el-Murtezâ’ya isnâd ile mestûr hadîs-i şerîf mezkûrdur. Esedullâhî’l-Gâlib Ali ibn-i Ebî Tâlib kerremallâhu vecchêhû, sultânü’l-enbiyâ ve evliyâi’l-mürşidîn ve burhânü’l-asfiyâ, ve’l-etkiyâi’l-muvahhidîn, Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem’dan istîrşâd-i reşâdî kaskına hitâb-ı müstetâb edip; يا رسول الله دلني إلى أقرب الطرق إلى الله وأفضلها عند الله [Yâ Resûlallâh, beni Allah’a ulaştıracak Allah katında en faziletli, kul nezdinde de en kolay olan yolu göster!] buyurduklarında, onlar dahi cevâb-ı pür-savâb ve hitâb-ı müstetâblarında يا علي عليك بما تلت به النبوة [Ey Ali benim kendisiyle nübüvvete ulaştığım şey ile amel etmek sana gereklidir] buyurdular. Tekrâr Hazret-i Ali suâl edip ماذا يا رسول الله [O nedir yâ Resûlallâh?] dediklerinde onlar dahi مداومة ذكر الله تعالى [Allah Teâlâ’yı zikretmeye devâm etmektir.] buyurduklarında Hazret-i Ali tekrâr suâl edip أهلكذا فضيلة الذكر وكل الناس ذاكرون [Ey Ali, yeryüzünde Allah diyen kimse kalmayınca kadar kıyâmet kopmaz.] buyurdular. Ve âhar rivâyette ider ki; يا رسول الله كيف أذكر؟ يا رسول الله، ne hâlde zikredeyim? فقال عليه السلام: غمض عينيك وانصت حتى أذكر ثلاث مرات وأنت تسمع مني ثم قلت أنت ثلاث مرات وأنا أسمع منك Ya‘nî Hazret-i Ali keyfiyyet-i zikirden suâl ettikte ‘Ya Ali gözlerini yum ve sâkit olup dur, ben üç defa Allah Teâlâ’yı zikredeyim ve sen beni cân u gönülden dinle ve ondan sonra da sen üç kere zikr eyle, ben seni dinleyeyim.’ buyurdular. Bir rivâyette dahi ider ki, Hazret-i Resûlullâh diz çöküp ve mübârek ellerin dizi üzerine koyup فقال عليه السلام لا إله إلا الله Ya‘nî Hazret-i Resûlullâh ثلاث مرات نافيًا عن يمينه مثبًا إلى شماله مغمضًا عينيه رافعًا صوته و علي يسمع aleyhis selâm Hazret-i Ali’ye irşâd kaskına sağ cânibinden Allah Teâlâ gayriden ulûhiyyetini

⁹⁰⁸ Geniş yol.

⁹⁰⁹ Hutun: Doğu Türkistan’da bir şehir olup miskleriyle meşhurdur.

⁹¹⁰ Ezfer: Güzel kokulu şey.

⁹¹¹ OE-415, 67/b’de: Hazar kelimesinin üstünde bir de kader (قدر) kelimesi yer almaktadır.

nefî edip ve sol cânibinde ulûhiyyeti isbât edip ve gözlerini yumup ve âvâzın kaldırıp ref'-i savtla bu hâlde üç kerre لا إله إلا الله dedi. Ve Hazretten istirşâd kaskına cân u gönülden dinlerdi. **[235/a]** ثم قال علي كرم الله وجهه لا إله إلا الله ثلاث مرات نافيًا عن يمينه مثبتًا إلى شماله مغمضًا عينيه رافعًا صوته والنبي عليه السلام يسمع. فتح الله قلبه ورأى ما رأى

Ya'nî Hazret-i Resûlullâh aleyhis selâm Hazret-i Ali'ye irşâd ve ifâza-i ma'rifetullah kaskına, bu hey'et ve hâlde üç kerre لا إله إلا الله dedikten sonra, Hazret-i Ali dahi ol hey'et ve hâlet içinde Hazret-i Resûlullah'dan istirşâd ve istifâza-i ma'rifetullah kaskına üç kerre لا إله إلا الله deyince Allah Tebâreke ve Teâlâ, Hazret-i Ali'nin kalbin açıp ve feth-i ilâhî müyesser olup, feth-i karîb, ba'dehû mübîn, ba'dehû feth-i mutlak zuhûruyla dîde-i dil u cândan şuhûd-ı hâl-i 'âlem-i mülk müyesser olup, ba'dehû bu kuvvetle 'âlem-i melekûtu ve ceberûtu ve lâhûtu, tecellî-i ef'âl ve sıfât ve tecellî-i esmâ vü zât ile şuhûd-ı tâmma getirüp, Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem'in اللهم أرني الأشياء كما هي [Allah'ım bana eşyâyı olduğu gibi göster.]⁹¹² du'âsıyla vâsıl oldukları 'ayne'l-yakîne ve hakka'l-yakîne vâsıl olup, hakâyık-ı eşyâya kemâ yenbağî vâsıl ve 'ârif olup, bu zikr-i kesîr ile hayât-ı cavidânı buldular. Ve bu ma'nâya delâlet eder, Minhâcu'l-Müzekkin'de⁹¹³ mezkûr ki, Sehl hazretleri buyurdular: حياة الروح بالذكر وحياة الذكر بالذاكر وحياة الذاكر بالمذكور [Rûhun hayatı zikre, zikrin varlığı zâkire, zâkirin varlığı da mezkûra bağlıdır.]

Lâyiha: [Gördüğünü و رأى ما رأى] kelâmına atf olunan [Allah onun kalbini açtı] فتح الله قلبه **Lâyiha:** [Gördü] 'ibâretinde bu kadar merâtib-i ma'ârif ve esrâr-ı hakâyık ve dekâyık remz ve işâret vardır. Etvâr ve merâtibile tekmîl-i hâl eden 'ârif-i kâmillere ma'rûftur.

Lâyiha: Ve bu hadîs-i şerîf ve haber-i latîften ma'lûm oldu ki, tâlib-i sâlikin nefesine sıfât-ı zemîmeden tezkiye ve kalbine kasvet ve kedûretten tasfiye ve rûhuna hicâb ve zulmetten tecliye, ve sırrına şuhûd-ı tâmmle tahliye husûlu, ve bu husûlle tâlibin merâtib-i 'âliyeye ve makâm-ı müte'âliyeye vusûlu, zikr-i kesîr ile ve sıdk-ı cedîd ile ola.

Kıt'a:

اكر خواهي شدن مرد مسلمان

مكن خالى دلت از ذكر سبحان

هميشه جهد كن از خدمت او

بآن نزديك شود بنده بسلطان⁹¹⁴

An Zuhri'l-'Âbidîn fî fasli't-tevhîd. [Zuhru'l-'Âbidîn'den⁹¹⁵ Tevhîd faslına dairdir.]

Bu vechile zikrullahın nef'ine ve sıhhatine delâil beyândan sonra dahl ve inkâr

⁹¹² Ahmed Avni Konuk, **Fususul-Hiken Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın (haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1990, III, 98.

⁹¹³ Muhammed Karsî'nin (ö. 1400) eseridir. Bkz: İbrahim Sarı, **Güneydoğu Evliyalari**, Antalya: Nokta E-Book Publishing, 2016, s. 294-5.

⁹¹⁴ Müslüman adam olmak istiyorsan
Gönlün Sübhân'ın zikrinde hâli olmasın
Her zaman onun hizmetinde olmaya çalış
Kul Rabbine böyle yakın olur.

⁹¹⁵ Zuhru'l-'Âbidîn, Hanefî fıkıh âlimi ve lûgat yazarı İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Bedrü'l-Vâ'izîn ve Zuhru'l-'Âbidîn* adlı eseridir. Yirmi bölümden meydana gelen bir eser olup iman, kelime-i tevhid ve ibadetlerle ilgili konuları ihtiva etmektedir. Bkz: Mustafa Baktır, "İbn Melek", **DİA**, XX, s.175-6.

edenlerin kelâmına cevâb için beyân-ı digerdir:

[235/b] Zikrullâh beyânının evvelinden bu mahalle gelince zikrolunan delâil ile zikrullâhın cevâzı müsbet ve mukarrer iken, ‘ulemâ-i zâhirden ve ‘urefâ-i şerî’atten bazıları bu hey’etle “Zikri Resûlullah etmedi, bid’attır” diye dahl ve inkâr ederler. Ve iderler ki, sulehâ-i ashâb mescidde bu hey’etle zikr ederlerken İbn-i Mes‘ûd radiyallâhu anh bunları görüp “Bunu Resûlullah etmedi, bid’attır” diye mescidden çıkarıp men‘ etti derler. İbn-i Mes‘ûd rivâyeti sahîh olduğu takdirce men‘e ve ‘adem-i cevâze ve bid’at olmasına delîl olmaz. Husûsan *Miškâtü’l-Envâr*’da ve ğayr mevâiz kitâblarında mezkûrdur ki: Bir gün bir meclis-i va‘azlarında Hazret-i Resûlullah aleyhis selam إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا Ya’nî “Cennet bağçesine murûr ettikde eşcârının mergûb meyvelerinden alın”⁹¹⁶, buyurdularında, ashâb-ı ‘ızâm “Yâ Resûlallah, biz cennet-i a‘lâya girdiğimizde anın bağ ve bostanlarından meyve almamak mı vardır ki, öyle buyurursuz?” dediklerinde, Hazret-i Resûlullah dahi “Ben dediğim âhirette olan cennet değildir. Dünyâda bir meclis vardır, onda olan a‘mâl-i sâliha sebeb-i duhûl-i cennet ve bâ‘is-i husûl-i rahmet olmağla ol meclis-i şerîfe cennet itlak olunur” deyip, onlar dahi “Ol meclis ne meclistir?” dediklerinde “Halaka-i zikr” buyurdular. Halaka feth-i lâmla, cem‘i halaka ki kesr-i lâmla dahi câizdir. Ve bu hâl ma‘lûmları olmadan dahl ederler, husûsan ki İbn-i Mes‘ûd kavli delâil-i şer‘iyye ve nassiyyeden değildir. Ve bundan gayri bir hadîs-i şerîfin zâhiriyle istidlâl ve zikr-i cehrîyi inkâr edip, Sultân-ı Enbiyânın bir seferlerinde asker savt ve cehrî gülbenk-i ilâhî ile zikr-i cehrî ettiklerinde ashâba hitâb edip اربعوا على أنفسكم إنكم ليس تدعون أصم ولا غائباً إنكم تدعون سميعاً قريباً وهو معكم [“Nefislerinize karşı nâzik olunuz. Siz ne sağır birine ne de ortada olmayan birine duâ etmiyorsunuz. Bilakis siz her şeyi işiten ve sizinle birlikte olan Allah’a duâ ediyorsunuz.”]⁹¹⁷ buyurmuşlardır, derler. Ve bu zikr ile ‘alel’l-ıtlâk zikr-i cehrîyi inkâr ederler ve lâkin öyle değildir. Zira ahlâfına yani zikrullâhın i‘lânına ve ichârına ve zikrullâhda tevâcüd ve hareketin vücûduna ibâret-i sarîha emr ve işâret edip *Sahîh-i Buhârî*’de Hazret-i Enes radiyallâhu anhu rivâyetiyle, Hazret-i Resûlullâh ‘aleyhisselâm اذكروا الله ذكراً كثيراً حتى يقول المنافقون أنكم مراؤون [“Allah’ı o kadar çok zikrediniz ki, münafıklar size murâî desinler.”]⁹¹⁸ buyurmuşlardır. Ve dahi Ebû Saîd el-Hudrî rivâyetiyle اذكروا الله كثيراً ذكر لا إله إلا الله حتى يقولون أنكم مجنونون [“Allah’ı o kadar çok zikredin ki, insanlar size mecnun desinler.”]⁹¹⁹ [236/a] buyurmuşlardır. İmdi, Buhârî hadîslerinden bu hadîs-i şerîflerin i‘lâna ve iksâre ve şevka ve tevâcüde delâleti olacak cehr-i sarîha dahi sarâhaten delâleti mukarrer ve muhakkak olur.

Suâl: Ve eğer ‘irbiu’ hadîsi ile bu hadîsler beyninde tehâlûf ve tezâdd-ı tâmm vardır denilirse

Cevâb: Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem’in اربعوا على أنفسكم [Nefislerinize karşı nâzik olunuz.]⁹²⁰ kelâm-ı şerîfleri mutlakan bi-hasebi’l-mefhûm zikr-i cehrîyi men‘ için olmağa mahsûs olduğu takdîrce tehâlûf ve tezâdd vardır, lâkin öyle değildir.

⁹¹⁶ Buhârî, *Sahîh*, 3509.

⁹¹⁷ Müslim, *Sahîh*, Kitabu’z-Zikr, h.1, [2704].

⁹¹⁸ Heysemî, *Mecmaü’z-Zevâid*, Kitâbu’l-Ezkâr, h. 16762.

⁹¹⁹ Hadis, hadîs mecmualarında şu şekilde geçmektedir: [اَكْثِرُوا ذِكْرَ اللَّهِ حَتَّى يَقُولُوا: مَجْنُونٌ] Beyhakî, *Şuabi’l-Îmân*, II, 64; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, II, 521.

⁹²⁰ Müslim, *Sahîh*, hadis no: 2704; Yahyâ bin Şeref Ebû Zekerîyyâ en-Nevevî, *Şerh-i Sahîh-i Müslim*, hadis no: 2704.

Zira kelâm-ı Resûlullah lutfen ve ma‘nen tehâlûf ve tezâddan münezzehdir. Ve tatbîk-i kelâm budur ki, ol mahalde onları zikr-i cehrîden li-hikmetin men‘ etmişlerdir ki, يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ [Bakara, 2/269: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir.”] fehvâsınca Resûl-i Kerîm ve Nebiyy-i Halîm‘den hikmetsiz ef‘âl ve akvâl sâdır olmaz.

Beyân-ı Hikmet-i Resûl-i Pür-Himmet: ‘Ulemâ-i ‘izâm ve ‘urefâ-i fihâmdan ehl-i hikmet ve ehl-i sır olan bazı e‘îzze-i kirâm kitâb-ı müstetâblarında, ol sırr-ı hikmete işâret edip buyurmuşlar ki, sefer yüzünde ol gülbenk-i ilâhî edip zikr-i cehrî ettikleri mahalle karîb dağın ardında küffâr askerinden a‘dâ olup ve Resûl-i Ekrem aleyhis selam ol hâle vahy-i ilâhî ile vâkıf olup ‘asker-i İslâm’a beşerîyyet hasebiyle ve hem kalbi târî⁹²¹ olmasın içün, bu yüzden bu kelâm-ı mûcib-i ihfâ ile onları himâyeten bu zikr-i cehrîden men‘ eylediler. Yohsa bi-hasebi‘ş-şer‘î‘ş-şerîf zikr-i cehrînin ‘adem-i cevâzına binâen men‘ etmişlerdir. İmdi bu takdîrce zikr-i cehrînin ‘adem-i cevâzına ve hürmetine bu hadîs-i şerîf delîl-i sarîh olmaz. فافهم [Sözü doğruluk ve ihtimam ile anla.]

Beyân-ı Diger fî Ahvâlî‘z-Zikr: Bu kadar sevk ve beyân olunan ahbâr-ı sahîha ve rivâyet-i sarîha zikr-i cehrînin efdaliyyet ve uluvviyyetine sarâhaten delâlet eder. Yukarıda zikrolunan Necmüddin er-Râzî hazretlerinin ذكر الله أشد الأعمال على النفس وإنه صقال القلب وعلم الإيمان [Sonra çok zikretmeyi ve zikri düşünmeye tercih etmeyi Allah’ın şu sözüyle haber verdi] يا [أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا] [Ahzâb, 33/41: “Ey inananlar! Allah’ı çokça zikredin.”] tahrîr ve tefsîri dahi zikr-i cehrînin cevâzına ve uluvviyyetine delîl olmak değil belki uluvviyyetine edeldir. Zira ki zikr-i hafî ‘ibâdet olmakda zikr-i kalbî hükmündedir ve bazı makâmda ve mertebede ve bazı ‘ârifler hâlinde zikr-i hafî fikr-i kalbîden ‘ibârettir ki, ehline ma‘lûmdur.

Ve bu ma‘nâdandır ki, Sadru‘ş-Şehîd aleyhi rahmetü’l-Mecîd [236/b] Metn-i Şir‘ati’l-İslâm‘da⁹²² ذكر الله أشد الأعمال على النفس وإنه صقال القلب وعلم الإيمان [Zikrullâh nefse en ağır gelen ameldir ve o, ilm-i îmân ve kalbin sözüdür.] buyurdu. Ve dahi Zikrullâh huzûr-ı kalbe ve hulûs-ı sırta yol açar] buyurdular. Ve ومنها إخفاء الذكر للسان فإنه يفضل [Gizli zikir, açık zikirden efdaldır] buyurdularından sonra şer‘at ve tarîkatde hâle ve mahalle göre zikr-i cehrînin cevâzını uluvviyyetini beyân için Ya‘kûb bin Seyyid Ali⁹²³ ‘afâ anhüma’r-Rahmanu’l-Aliyyü, ‘ulemâ-i ehl-i dîn ve müttakîn ve ‘urefâ-i kâmilîn ve mürşidîn içinde kemâl-i kabûl ile ve makbûl ve matlûb ve bu kabûl ile ma‘mûlun bih ve mergûb, Şir‘ati’l-İslâm’a vâkı‘ olan şerh-i şerîflerinde

وقد ورد في الحديث أمثاله مما يدل على استحباب الإخفاء في ذكر الله. لكن ذكر شارح الكشاف هذا بحسب المقام. والشيخ المرشد قد يأمر المبتدئ برفع الصوت لينقلع من قلبه الخواطر الراسخة فيه، كذا في شرح المشارق، ويوافقه ما ذكر في المظهر حيث قال الذكر برفع الصوت جائز بل مستحب إذا لم يكن عن رياء ليغتنم الناس بإظهار الدين و وصول بركة الذكر إلى السامعين في الدّور و البيوت و الحيوانات وليوافق القائل من يسمع صوته ويشهد له يوم القيامة كلّ رطب ويابس يسمع صوته، وبعض المشايخ اختار إخفائه لأنّه أبعد من الرياء، وهذا يتعلّق بالنّيّة فمن كان نيّته صادقة فرفع صوته بقراءة القرآن والذكر أولى لما ذكرنا⁹²⁴

⁹²¹ ‘ârız.

⁹²² Şir‘atü’l-İslâm: Hanefî fukahâsından Muhammed bin Ebûbekr’in (ö. 573/1177) eseridir. Müellif İmâmzâde diye tanınmıştır. Bkz: Recep Cici, “İmâmzâde”, DİA, XXII, 210-1.

⁹²³ Şir‘atü’l-İslâm’ı şerh eden ‘âlimlerdendir. İsmi, Ya‘kûb bin Seyyid Ali el-Bursevî (ö. 931/1524)’dir. Seyyid Ali-zâde de denir. Şir‘atü’l-İslâm’a yazdığı şerhin adı Mefâtihu’l-Cinân ve Mesâbihu’l-Cenân’dır.

⁹²⁴ Bu hadis ve benzerleri zikrullahın gizli yapılmasının müstehap olduğuna delalet eder. Fakat Keşşâf Şârihi bu

kavl-i kerîminde Kādî-i Beyzâvî rahmetullâhi aleyh hazretlerinin tefsîr-i şerîflerinde beyân-ı latîfleri bu zikr olunan hâle ve kâle delîl-i sarîh, zikr-i cehrîyi münker olanlara cevâb-ı melîhdir.

Tefsir:

اي وإن تجهر بذكر الله ودعائه فاعلم أنه غني عن جهرك، فإنه يعلم السر وأخفى منه، وفيه تنبيه على شروع الذكر والدعاء والجهر فيما ليس لا
علام الله بل لتصوير النفس بالذكر ورسوخه فيها ومنعها عن الإشتغال بغيره وهضمها بالتضرع والحوار، اي التضرع⁹²⁵

Beyânu Ahvâli's-Sâliki's-Sâdık fî Zikri'llahi'l-Hâdî'r-Râzık: Bir sâlik-i tâlib ve 'âşik-ı râğıb bundan akdem zikr olunduğu üzere Hazret-i Ali gibi 'amel-i şerî'ate müdâvemetle tahsîl-i ma'rifetullâh için mürşid-i kâmil [237/a] telkîni ile zikrullâha meşgûl olsa, hakîmâne meşgûl olmak gerekdir. Ve mürşidi ne vechile et derse zerre mikdârı muhâlefet etmeyip kendi meşrebine tâbî' olmamak gerekdir. Zira 'anâsır-ı erba'a hasebiyle derviş bi-hikmetillâh dört tabî'atten hâlî değildir. Ya nârîdir, ya âbîdir, ya bâdîdir, ya hâkîdir. Ve ihtilât-ı erba'a hasebi ile ya demevîdir, ya balgamîdir, ya sevdâvîdir, ya safrâvîdir. Bi-eyyi vechin kâne⁹²⁶ nârî meşreb ola zekâvet ve kiyâseti gâlib olup mürşid-i kâmil olanlar onu bulurlar. Zikrullâhı ve darb-ı tevhîdi meşrebine göre telkîn ederler. Ve nârî meşreb olursa zikr-i cehrîyi ne mertebe şevk ve savtile ederse hâline ve mahalline göre ruhsat verirler. Amma yine ifrâtından sakınmak gerektir. Amma âbî meşreb olup ve balgamî tabî'at olursa şevk ve savtı ziyâde etmeyip i'tidâl üzere etmek gerektir. Zira menî'-i hayât olup kalb-i cismîsi ve sûrîsi olan lahm-ı sanveberîsine ziyâde savt ile halel gelip ziyâde kesel hâsıl olup tahsîl ve tekmîlden kalır. [İşlerin hayırlısı orta olanıdır.]⁹²⁷ fehvâsınca her umûrda ve hâlde i'tidâl lazımdır. Ve amma bâdî meşreb olup ve balgamî tabî'at olursa onu dahi mürşid şevk ve savtle zikirde ifrâtan gâyetle sakınmak gerektir. Tâlib ihlât hükmile eger demevîdir, ve eger balgamîdir, ve eger safrâvîdir, 'anâsır hasebile hâkî meşreb olsa ondan kemâl gelmez. Eğer kemâl gelirse de binde birdir. Ve bu dört 'anâsır ehlinden sevdâvî meşreb olsa mürşid onu her hâlde şevk ve harâretten ziyâde sakınmak gerektir.

Beyân-ı Diğer: Ve âdâb-ı zikirde tafsîl-i hâl ve tebyîn-i makâl çoktur, ehline ma'lûmdur. Cümle âdâbdan biri halvetinde ve gayr-i mevzi'de zikrullâhda Resûlullâh'ın Hazret-i Ali'ye telkîn-i zikr ettiği üslûb üzere, *Mışkâtü'l-Envâr*'da yukarıda naklolundu, ellerin iki dizi üzerine koyup kibleye müteveccih olup sağına "Lâ ilahe" deyip ulûhiyyeti

konuyla ilgili olarak der ki: Mürşid olan Şeyh, mübtediye kalbinde kökleşmiş olan havatırın sökülmesi ve kalbinin zikre mazhar olabilmesi için yüksek sesle zikri emreder. (Meşârik Şerhi'nde de böyle geçmektedir.) Der ki: Yüksek sesle zikir caizdir, hatta riya ihtimâli söz konusu olmadığında dinin ortaya konulması suretiyle insanların faydalanmaları, zikir bereketinin evlerinde ve binalarında dinleyenlere ve hayvanlara ulaşması için ve "Hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın." (En'am, 6/59) âyetinin belirttiği gibi kıyamet gününde dinleyen kimsenin zikredene şahit olması için müstehaptır. Bazı şeyhler riya tehlikesinden en uzak olması sebebiyle gizli zikri tercih ederler. Bu durum niyetle ilgilidir. Niyeti sadık olan kimse için saydığımız sebeplerden dolayı yüksek sesle zikretmesi ve Kur'an okuması daha evlâdır.

⁹²⁵ Allah'ı zikretmeyi ve Ona dua etmeyi açıktan yaparsan bil ki Allah senin bunları açıkça söylemenden münezzehtir. "Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da." [Tâhâ, 20/7] Bu âyette cehrî zikrin ve duanın meşru olduğuna dair tenbih vardır. Cehrî zikir zikri Allah'a bildirmek için değil, zikirle nefsin ve onun derinliklerindeki şeylerin zayıflatılması, nefsin zikir hârici şeylerle uğraşmaktan men edilmesi ve yalvarmak suretiyle nefsin ezilmesi için yapılır.

⁹²⁶ Herhangi bir şekilde.

⁹²⁷ Beyhâkî, *Şu'abü'l-Îmân*, V, 261 (h. 6651).

gayriden nefy ede ve soluna “illallah” deyip ulûhiyyeti Allah Teâlâ hazretlerine isbât edip ve “illallâh” kelimesin rıfkla olan savtından kalbine ve rûhuna işittirmek hâli ve teveccühü iledir ki, Hak Teâlâ hayât-ı kalb ve hayât-ı rûh [237/b] müyesser ede. Nitekim Sehl hazretleri حياة الروح بالذكر وحياة الذكر بالذاكر وحياة الذاكر بالمذكور [Ruh zikir ile, zikir zâkir ile, zâkir de mezkûr ile vardır, hayattadır] buyurmuşlardır. Ve ber-vech-i zikirden hayât müyesser olacak kalbe dahi hayât sirâyet etmek mukarrerdir. Zikr-i hâlisin ve zikr-i nâfi‘in tafsîl-i menâfi‘i çoktur. Kütüb-i mu‘teberede mezkûr ve mürşid-i kâmile ma‘lûmdur.

Pür-Şevk Dervîş-i Tâlibde Olan Ahvâlin Bazını Beyândır: Dervîş-i sâdık hâlet-i cevânîsinde, ve ibtidâ-i sülûkünde ve cemi‘ ahvâl ve a‘mâl ve etvârında ve mücâhede ve ezkârında hubb-ı ilâhî ile aşkı ve şevkîsi ve harekât-ı pür-şevk ve zevkîsi mukarrerdir. Ve lâkin bazı dervîş etvâr-ı seb‘adan se‘me degin ve bazısı çehâr‘me degin pür-şevk ve pür-safâ olup a‘mâl-i şerî‘at ve tarîkatin şevk ve safâ ile ederken hâline bir kesel vâkı‘ olup ve lâkin cibilliyet-i asliyyesinde gayret ve hamîyyet ve ‘aklında nûrâniyyet ve kevkebinde sa‘âdet mâddeleri gâlib olmağla dâd-ı Hak olan isti‘dâddan düşmeyip hidâyet-i rabbâniyyeye mazhar olursa, yine husûl-i irâdet-i hakkâniyye ve nüzûl-i füyûzât-ı rahmâniyye ile mürşidinden himmet ve ‘inâyetle bir gûne şevk ve gayret hâsıl olmağla, yine evvelki hâl zuhûr edip ol şevk ve safâ ile kemâl-i hâle ve tekmîl-i merâtibe vâsıl olur. Ve bazısında bu hâl ve şevk-i zâhirî zuhûr etmeyip derûnu sekînet ve vakâr ile ve ol hâlette mürşid-i kâmil kuvvetile tarik-i Hakda zâyî‘ olmayıp sırr onu tekmîl-i hâl ve kemâl eder. يسر الله الطالب الصادق [Allah, sâdık tâliplerin (işlerini) kolaylaştırır.] Amma bazı dervîş ol kesel ve halel ile kalıp bir hâle düşer ki, mücâhedesinde ne kendi başına çâresi olur ve ne mürşid onu irşâda kâdir olur. Ehl-i tarîkat içinde kendi ıstılâhları ile “Dervîş bî-dîn çıktı” derler. اعاذ الله الطالبين للعرفان من هذه الحالة والخذلان [Allah irfan yolcularını bu hallerden ve yarımsız kalıp zayıf düşmekten korusun, muhafaza buyursun.]

Lâyiha-i Sâliha ‘alâ Vechi’t-Temsil li’l-Muharriri’l-Fakîri’l-‘Alîl: Meselâ bir şem‘ bir meclis-i ehl-i cem‘de şu‘ledâr olup ziyâ-bahş iken li-maslahatin çerâğdâr soyundurup ba‘dehû li-maslahatin tekrâr çerâğ fitil-i şem‘e âteş verip ol kara fitilde mevcûd olan yağ kuvvetile şem‘ yanıp ziyâ-güster⁹²⁸ ve safâ-perver iken ol yanan kara fitil ile [238/a] yanacak şem‘ beyninde olan yağın kuvveti olmayıp yahut fitil ile şem‘ beyninde bir ‘illet-i mâni‘a olup şem‘den yağ cezb eden fitil kuvveti âteş ile şem‘de yağ cezb edemese fitile ve çerâğa çerâğdârdan iş‘âl ve îkâda bir tedârik müyesser olursa yine âteş-i fitil şem‘in yağına ulaşır yağ cezb etmekle çerâğ ziyâde şu‘ledâr olur. Eger tedârik müyesser olmaz ise soyunup meclise zulmet târî olur. Amma şem‘in fitili kavî ve yağî hâlis ‘illetten berî olursa, âteş ol kavî fitilin ve hâlis yağın kuvvetiyle bizzât şem‘in yağından yağ cezb edip şu‘ledâr ve pür-envâr olup ve tamâm olunca soyunmayıp ve ehl-i meclis zulmetten halâs olup ziyâsıyla pür-safâ olurlar. Ve bu husûsta şem‘le dervîş teşbîhinde olan vech-i teşbîh ve cihet-i câmi‘a zâhir ve bâtın ‘ârif olan ihvân-ı safâya ma‘lûmdur.

Temmet er-risâletü.

⁹²⁸ Işık yayan.

3.12. MEŞÂYİH-İ KİBÂR VE VELİYY-İ SÂDİK

Milli Kütüphane, nu: 3890, vr: 114/b-116/b, 17 satır, müs: Ali Hilmî, istinsâh târihi: 1266/1849

[114/b] Hâzihi'r-Risâletü li-Ömeri'l-Fuâdî: Meşâyih-ı Kibâr ve Velîyy-i Sâdıkın 'Alâmetin Beyân Eder

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

علامة الولي ثلاث شغله بالله و فراره الي الله و همته لله

[Velînin 'alâmeti üçtür. Birincisi Allah ile meşgûl olmak, ikincisi gidişi Allah'a olmak, üçüncüsü de gayret ve himmetinin Allah için olmasıdır.]⁹²⁹ Ve dahi meşâyih-ı kibârdan naklolundu ki,

و لا يجب ان يكون الكرامة لجميع الاولياء بل لو كان واحد وجد فيه اوصاف الولاية و لم يظهر فيه كرامة اصلا لم يقدح بعدم ظهور الكرامة في ولايته

[Bütün velîlerin kerâmet sahibi olmaları şart değildir. Belki velîlik sıfatını taşıyıp da hiç kerâmet göstermeyen biri bulunduğu zaman, velâyetinde kerâmet göstermediği için ayıplanmaz.]⁹³⁰

قال الامام القاشاني الولي من تولى الحق امره وحفظه من العصيان ولم يخلده ونفسه بالخذلان حتى يبلغ في الكمال مبلغ الرجال

[İmâm-ı Kâşânî şöyle demiştir: 'Velî, işini ve günâhtan muhâfazasının Hakk'ın üstlendiği kimsedir. Velî nefsinin zelîl kılar, tâ ki ricâlin kemâl mertebesine vâsıl olur.']⁹³¹

نقل من المشايخ لان الولياء مختلفون في اظهار الكرامة فكثرهم يخونونها و يجتزؤون عن اظهارها تواضعا و كراهة لاطلاع الناس باحوالهم و بعضهم يظهرونها ليعلم ليظهر الناس بصدقهم و صواب طريقتهم و يقتدونهم و يمتنعوا عن المعاصي ببركتهم

[Çünkü velîler kerâmet göstermede çeşit çeşittirler. Onların çoğu, insanların onların hâllerine muttali' olmalarından çekindikleri ve tevâzu' gösterdikleri için kerâmetlerini izhâr etmekten icinâb ederek gizlerler. Bunların bir kısmı insanlar onların bereketiyle günahlardan sakınsınlar ve onların sözlerinde doğruluklarını ve yollarının doğru olduğunu bilsinler ve onlara uysunlar diye kerâmetlerini izhâr ederler.]⁹³² buyurdular.

Beyt:

Mekteb-i 'aşk-ı dîne tekrâr elifden başlayalar

Rabbi yessir ve lâ tuassir rabbi temmim bi'l-hayr

⁹²⁹ Menâkıbnâme'de Ömer Fuâdî, bu ifâdelerin İrşâdü'l-Mürîdîn müellifine [Ebü'n-Necib Suhreverdî (ö. 563/1168)] ait olduğunu belirtir. Bkz: Nihal Yazar, **Halvetîliğ'in Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme**, s. 98.

⁹³⁰ Bu sözler de İrşâdu'l-Mürîdîn [Ebü'n-Necib Suhreverdî'ye (ö. 563/1168)] aittir. Bkz: Nihal Yazar, s.100.

⁹³¹ Bkz: Abdürrezzak Kâşânî, **İstîlâhâtü's-Sûfiyye**, Abdürrezzak Tek (çeviri ve şerh), Bursa: Bursa Akademi, 2014, s. 19.

⁹³² Menâkıbnâme'de Ömer Fuâdî, bu sözlerin İrşâdü't-Tâlibîn müellifine ait olduğunu belirtir. Bkz: Nihal Yazar, s. 104.

deyip safâ ve sıdkile bey‘at edeler. Ve teslîm-i tâmmle âsitâne-i evliyâda ve meclis-i ‘aşkıta Hazret-i Bâkî’den taleb edip irşâd murâd eden ‘âşıklara hamhâne-i vahdetin bezm-i bâkîsine sâkî ve mürşid-i kâmil-i vâfî olmağın te‘hîr ve teennî göstermeyip و مزاجه من تسنيم عينا يشرب بها المقربون [Mutaaffîfîn, 83/27-28: “(O şarabın) katkısı tesnîm’denir. (O), bir pınardır ki mukarrebler yalnız onu içerler.”] ile ‘âlem-i hakîkatte mevsûf olan mey-i bâkîden bir kâse şarâb-ı sâfî vermekle dil ü cân ‘âleminde elem ve kedere şifâ-yı vâfî ve safâ-yı kâfî müyesser olmağın mest ü müdâm ‘aşk-ı hakîkat ve sâkin-i genc-i hamhâne-i vahdet olup, huzûr-ı mürşid-i kâmilde tahsîl-i ‘ulûmda ve tekmîl-i hakîkatte için mürîd-i tarîkât ve ‘âmil-i şerî‘at olup, zâhir ve bâtın fenâ galebe edip terk-i [115/a] ‘alâyık hâlinde ‘aşkla mahzun-i hey‘et ve hayretle mecnun-i sûret olup ‘akl-ı me‘âş zâil ve ‘akl-ı me‘âd kâmil oldukta, يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً [Mâide, 5/54: “Onlar Allah yolunda savaşır ve hiç bir kınayanın kınamasından çekinmezler.”] mefhûmunca tarîk-i Hak’ta ve dervîşlikte lâzım olan mücâhede ve harâret-ı ilâhiyye ile zuhûr eden cünûn husûsunda ve gayr-i hâlde lâimin levmi ve tâ‘inin ta‘nı sâlike zerrece gelmeyip, dil ü cân ‘âleminde ve keşf-i ma‘nevî yüzünde olan hâl ve esrârları halktan hakîmâne saklayıp, ‘ârif-i billâh ve kâmil-i fillâh olup ve dahi kerâmât kaydına düşmeyip, evvelâ Sultânü’l-muhakkıkîn ve Burhânü’l-müdakkıkîn Cemâl-i Halvetî demek ile ma‘rûf Çelebi Sultân te‘vîlât ve tahkîkâtla yazdıkları tefsîrlerinde esrâr-ı Kur‘ân yüzünden beyân ettiklerinde [Âdiyât, 100/8: “Gerçek o, mal sevgisinden dolayı pek katıdır.”] اي حب المعرفة و الاخلاص و الشوق و الكشف و الكرامات و به يحتجب عن شهود الحق و وصاله علي وجه الكمال [Allah’ın huzûrunda bulunmaktan ve ona mükemmel bir şekilde ulaşmaktan hicâb duyar, edeb eder.] buyurdular. Ma‘nâ-yı te‘vîlesi; tarîk-ı Hakk’a sâlik olmakla şühûd-ı cemâline râğıp ve vusûl-ı zâtına tâlib olan insan zamân-ı sülûkunda ve ibtidâ’ ve tavassut hâlinde ma‘rifet ve şevki ve kerâmet ve keşfi ziyâde pek sever. Ve amma bu zikrolunan hubb-i şedîd sebebiyle perde-i hicâba düşüp, Hak Teâlâ’nın zât ve sıfâtına ‘alâ vechi’l-kemâl vusûlden ve şühûd-ı tâmmndan mahcûb ve mahrûm olur demektir.

Bir tâlibe ‘ilm-i zâhir hicâb olmaz, sıdkla sülûk ede. Ve dahi “yetîru bi-cenâhayhi” [iki kanadıyla uçar] nüktesince tâlib-i ‘irfân bu iki ‘ilmle zü’l-cenâhayn olduğundan mâ‘adâ keşf-i sûrîsi ve keşf-i ma‘nevîsi kemâl bulup, ‘âlem-i mülkten ‘âlem-i melekûta ve ‘âlem-i melekûtta ‘âlem-i ceberûta ve ‘âlem-i ceberûtta ‘âlem-i lâhûta vâsıl ve tecellî-i âsârdan tecellî-i ef‘âle ve tecellî-i ef‘âlden tecellî-i sıfâta ve tecellî-i sıfâttan tecellî-i zâta tayarân eder demektir. Husûsan ki, تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ [Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanın.]⁹³³ hadîs-i şerîfi mazmûnunca tecellî-i sıfât tekmîl ile nazarları [115/b] nazar-ı rahmânî ve ‘ilimleri ‘ilm-i rabbânî olmuş olsa, bu hâl mukarrer olacak asla inkâra mecâl yoktur.

Nazm:

Ne safâdır ‘ulemâ tâlib-i ‘irfân olsa

Mürşidi dahi ânın kâmil-i insân olsa

Zerre-veş gösterüben ma‘nide şems olsa hemân

Zâhiri katre olup bâtını ‘ummân olsa

⁹³³ Ahmed Avni Konuk, **Fususu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, Mustafa Tahrâlı-Selçuk Eraydın (haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1999, I, 175, 221; 1997, II, 92.

Söylese keşf-i hakâyıktan olup hâli kavî

Mahzen-i ‘ilm-i ledün olsa sultân olsa

Cümle hâlât u kemâlâtı bulurdu tâlib

Cânı cânâna verip cismi dahi cân olsa

Cennet-i zâta girip seyr-i cemâle erenin

Görünür mü gözüne hûri ve gılmân olsa

Varmanız nâkıs u nâdân yanına tâlibler

Dervîşi nâkıs eder mürşidi nâdan olsa

Feyz-i rahmânî ile kâmil olurdu dervîş

*Ey Fuâdî mürşidi mazhar-ı Rahmân olsa*⁹³⁴

و اصبح عليكم نعمه ظاهرة و باطن [Lokman, 31/20: “Allah’ın açık ve gizli olarak ni‘metlerini üzerinize yağdırmakta olduğunu görmez misiniz?”] fehvâsınca ‘âlem-i enfüs ve âfâkda insana in‘âm ve isbâğ olunan ni‘am-i bâtinîyyeden ağdiye-i kalbiyye-i hulviyye-i zencebiliyye tena‘umunda ahyâr ve ebrâr ile hem-meclis ve sefer-dâş ve eşribe-i rûhiyye-i ‘ulviyye-i selsebîliyye tenâvülünden mukarrabîn ve vâsılîn ile hem-kadeh ve sır-dâş olup tahsîl-i tecellî-i sıfât ile tecellî-i rubûbiyyete vâsıl ve tekmîl-i tecellî-i zât ile kurb-ı inse ve meclis-i kudse dâhil olmakla, [İnsan/Dehr, 76/21: “Rableri de onlara gayet temiz bir şarab içirmiştir.”] hâl-i kemâline vâsıl olur demektir. Ve kurb-ı ilâhîde şarâb-ı ‘aşk ve muhabbeti nûş edip [İnsan/Dehr, 76/5: “Haberiniz olsun ebrâr (hayır sahibi iyi insanlar) öyle dolgun bir kadehten içeceklerdir ki, mizacı olmuştur kâfur.”] makâmında ve safâsında olup Tefsîr-i Sa‘lebî’de⁹³⁵ mezkûrdur: Bir mecliste Hazret-i Bâyezîd’e وَسَقَاهُمْ رُبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا [İnsan/Dehr, 76/21: “Rableri de onlara gâyet temiz bir şarab içirmiştir.”] âyet-i kerîmesinde şarâb-ı tahûrun hakîkatinden suâl olundukta, şarâb-ı tahûrdan murâd hamhâne-i vahdette terbiye-i Hakk’la perver olmuş bir şarâb-ı ilâhîdir ki, ‘âşıklarından ehassu’l-havâss olan ‘ibâdullâhtan ebrâr-ı mukarrebîne meclis-i vuslatta içsinler diye Hak Teâlâ iddihâr ve ihzâr etmiştir. Kaçan kim, [116/a] meclis-i vahdette sâkî olan Rabb-i Bâkî elinden ol şarâb-ı bî-humârı nûş edeler, vücûd-ı nefsanîyyelerine tahâret ve tezkiye gelmekle⁹³⁶ fuâdlarına dahi ziyâde cilâ ve nûrânîyyet gelip bu mestî ve hestî safâsıyla tayarân ederler. Ve bu tayarân ile rûh-ı ‘ulvîye vâsıl olup ba‘dehû sırr-ı ilâhî-i hafîye ve mertebe-i sırr-ı ahfâyâ ve makâm-ı hafâ-i mutlaka mütevâsıl olup, ittisâl-i hakîkî ile muvahhid olup, bilâ-hulûl vâsıl-ı Hak olurlar. Muhassıl-ı kelâm ve miftâhu’l-etvâr⁹³⁷ olan usûl-i esmâ fethiyle makâm-ı seyr-i ilallâhdan makâm-ı seyrullâh’a, seyrullâhdan makâm-ı seyr-i ‘alellâh’a, seyr-i alellâhdan seyr-i maallâh’a, seyr-i maallâh’dan seyr-i fillâha, seyr-i fillâh’tan seyr-i ‘anillâha, seyr-i

⁹³⁴ Bu şiir, Mustafa Tatcı ile Mustafa Sever’in müştereken hazırladığı Ömer Fuâdî’nin şiirlerinden meydana gelen *Divânçe-i İlâhiyât* adlı eserde 35. şiir olarak yer almaktadır. Bkz: Ömer Fuâdî, *Divânçe-i İlâhiyât*, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, 2012.

⁹³⁵ Tefsîr-i Sa‘lebî, asıl adı Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa‘lebî (ö. 427/1035) olan ünlü dil âlimi ve müfessirin, *el-Keşf ve’l-Beyan fî Tefsîri’l-Kur’ân* adlı eserinin meşhur adıdır.

⁹³⁶ OE-981, +nefs-i süfliyyelerine ziyâde hıfvet hâsıl olup ve sadırlarına tecelliyye ve iftitâh gelmekle.

⁹³⁷ Sözü’n hâsılası ve etvârın mefâtihi.

‘anillâh’tan makâm-ı tekmîl olan seyr-i billâh makâmına ‘urûc edip, sûrî ve ma‘nevî zâhir ü bâtın⁹³⁸ ‘ilme’l-yakînden ‘ayne’l-yakîne ve yakînin a‘lâ mertebesi olan hakka’l-yakîne ‘urûc etmekle a‘lâ-i ‘illiyyîne ve makâm-ı vâsılîne ‘urûc edip, nûr-i ‘ilm ve hüdâsından cümle ‘âlem pür-nûr ve zuhûru ‘irfân ve esrârından benî Âdem mesrûr olup bu kemâl ile safâ-bahş ve vefâ-bahş olur.

Ve dahi mürîd-i ‘âşıkları kemâle terğîb buyurdular ki: Bir kimse kerâmet-i evliyâyı işitip “ve hüm ricâlün” demek ya’nî onlar gerçek erler demek hüner değildir. Belki erlik ‘nahnu ricâlün’ diye, ya’nî biz gerçek erleriz deyip وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ [Duhâ Sûresi, 93/11: “Bununla beraber, Rabbinin ni‘metini (durmayıp) söyle.”] hükmüne riyâsız ve da‘vâsız li-hikmetin kendi hâlinden haber verip, el-hamdü lillâh biz de gerçek erleriz diye. ‘Azîzler nazarı kimyâdır. Tâlib-i sâdık ellerine girdikten sonra yolda komazlar. Hemân at binenin kılıç kuşananın. [116/b] Ve meydân seğirdenin ve top ve çevgân atanındır.

تَمَّتْ الرِّسَالَةُ لِفُؤَادِي قَدَسَ سِرِّهِ الْعَزِيزِ

[Fuâdî’nin -kuddise sırruhu’l-azîz- risâlesi tamâmlandı.]

اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي سِرَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ. آمِينَ يَا مَعِينِ

[Allahım! Muhammedün Resûlullâh hakkı için Lâ ilâhe illallah’ın sırrını (idrâk etmeyi) kolaylaştır. Âmîn, yâ mu‘în]

كتبه الفقير الحقير علي الحلبي من بنده أولاد رسول طريق بكتاش حسين

[Risâleyi Tarîk-ı Bektâş-ı Hüseyin’dan evlâd-ı Resûlullah’ın bendesi fakîr ve hakîr Ali Hilmi yazdı.]

16 Zilhicce 1266

⁹³⁸ OE-981, +makâm-ı.

3.13. MENKİBE-İ MAHMÛD EFENDİ Lİ-MÜELLİFİ RİSÂLETİ’T-TÂCİYYE

Millî Kütüphâne, nu: A 951, vr: 145/a-146/a, 22 satır

[145/a] Bismillâhirrahmânirrahîm. Ve bihi’l-hayr. Âmîn. Kastamonu sancağında Küre-i Hadîd’de seccâdeleri olup onda hâlen medfûn olan kutbu’l-evliyâ ve zuhru’l-asfiyâ ‘ârif-i billâhi’l-vedûd Hazret-i Şeyh Mahmûd Efendi kuddise sırruhu sâbıkan gülistân-ı ‘irfân, gül ü gülzâr-ı ‘aşka bülbül kutbu’l-vâsılîn Hazret-i Sünbül Efendi hazretleri kuddise sırruh hulefâsından olup, hilâfetle Araç kazâsı semtinde Okçular nâm mahalle gelip, hâlen anda olan câmi’-i şerîfi binâ edip ve erkân sürüp ve mücâhede ederler iken, vâkı’a-ı sâdikalarında Rûh-ı A’zam ve Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerini görürler. Ve huzûr-ı rûhâniyetlerinde tecelliyât husûsunda terakkî-i kemâlât ricâsına ‘arz-ı hâl ettiklerinde, Hazret-i Resûlullâh kemâl-i vusûle tebşîr edip inşâî bir ehl-i hâl ve kâmil ve hakikat-ı asliyyeye vâsıl kutb-ı cihân tahsîl-i kemâl edip ümmetim evliyâsından olur, diye bu haber ile sevindirdiler. Onlar dahi ol zât-ı şerîfin zuhûruna müterakkıb ve intizâr üzere iken, Hazret-i Sultân Şa’bân Efendi Kastamonu’da Hostalar Câmi’inde hâlât ve kemâlât ile şâyî’ oldukta, kemâl-i surûr ile huzûr-ı şerîflerine gelip, ‘arz-ı hâl edip, Muhibir-i Sâdik’ın ‘âlem-i misâlde verdikleri haber ‘âlem-i âfâkta dahi vâkı’ olup ber-murâd oldular.

Menkıbe: Bu husûsun tafsîlini şeyhimiz ve mürşid-i hâdimiz Sultânü’l-‘Ârifin eş-Şeyh Muhyiddîn Efendi kuddise sırruh rivâyet edip derler ki: Hakîr mukaddem Mahmûd Efendi’nin dervîşi idim. Tamâm ma’lûmum olmuştur. Bir gün kemâl-i muhabbet ve teslîm-i tâm ile ‘Azîz gelip vâkı’a söylediklerinde ta’bîr etmeyip teslîmlerin imtihan ve izhâr için sâkit oldular. Hatta üç def’adan sonra Mahmûd Efendi; “Hazret-i Sultân! Gerçi hakîr Sünbül Efendi gibi sultândan mücâzım. Feemmâ ol vücûdu mahvedip huzûr-ı şerîfe ednâ dervîş olmağa geldim” diye vâkı’ olan hâli haber verip “Eğer kabûl etmeyip irşâdla behre-mend etmezseniz, yevm-i kıyâmette elim yakanızdadır” diye bana da vâkı’ oldukta, kemâl-i teslîmler zâhir olmağın cân u dilden iltifât edip kabûl etdiğün “Söyle kuzu gerçeksın” deyip fi’l-hâl irşâda şurû’ ettiler.

Ve Mahmûd Efendi ekser zamânda onlar ile onların dahi ‘ilm-i zâhirleri kemâlde [145/b] olup ve ‘ilm-i tasavvufta küllî vukûfları ve ‘irfânları olmakla ‘Azîz ile ‘ilmî musâhabet icâb edip الكلام يجر الكلام [Söz sözü açar] mefhûmunca mükâmele olup, gâh âyât ü ehâdis ve gâh şerî’at ü tarîkat ‘ilminden bahseder iken, erbâb-ı zâhirden ile’l-ân ihfâ ve ketmettikleri hâlleri zâhir olup, onlar ile ‘ilmî musâhabet etmeyince kemâl-i ‘ilmeleri zâhir olmayıp, “Herkes ümmîdir yâhûd ‘ilmi azdır” diye i’tikâd ederler idi buyurdular.

Hazret-i Sultân Şa’bân Efendi hazretlerinin seccâde-i kemâ bahşlarında Hazret-i Ali-sıfat dördüncü halîfeleri Muhyiddîn Efendi kuddise sırruh hazretlerinin menâkıb-ı şerîfini beyân eder. Mezbûr Efendi hazretleri dahi Kastamonu sancağında Küre-i Hadîd’de Bilgilik nâm karyeden olduğu için Kastamonu’ya nisbet olunurlar. Sâbıkan talebe-i ‘ilimden olup ‘ilm-i zâhir tahsîl ile mukayyed iken kalb-i şerîf fâizu’n-nûr ve kâbilu’s-surûrlarında safâ-ziyâde olmağın salâh-ı hâlle rûhâniyetleri gâlib olup, hâlet-i ilâhiyye ve cezbe-i rûhâniyye zuhûr edip, ‘aşk-ı hakîkî sevdâsıyla okuyup yazmak ber-taraf olmağın Küre-i Hadîd’e kutb-ı cihân Şa’bân Efendi Hazretlerinin hulefâ-i kirâmından yâr-i gârları olup, kendi menâkıbları bâbında zikrolunan Mahmûd Efendi irşâdda bulunmağın onlardan sülûk edip cemî’-i ‘ulûmdan matlab-ı a’lâ ve maksad-ı aksâ olan ‘ilm-i ledünnî tahsîlinde birinci yıl mücâhede

edip tekmîl-i merâtib üzere iken, bi-emrillâh-i Teâlâ Mahmûd Efendi ‘âlem-i ervâha intikâl etmeğin sad-hezâr inkisâr ve hüzn-i bî-şumârla zâr u zâr ağlayıp Kastamonu’ya Hazret-i Sultân Şa‘bân Efendi’ye gelip intikâline ihbâr ve kendilerinin gurbet ve fırkatlerinden izhâr edip ‘Azîz ‘âlem-i âfâkta dahi onların intikâline vâkıf olduklarında eğerçi el-Hükmü lilâhi’l-Vahidi’l-Kahhâr buyurdular. Amma Mahmud Efendi’nin her vechile zâhir ve bâtın kemâlleri olup ‘Azîz’in erkân-ı tarîkatlarına ma‘în ve zahîr olup ve *Mi‘yâru’t-Tarîk*’ı Türkî’ye tercüme edip ve nice vecihle dahi erkân-ı nef‘leri olduğu ecilden Hazret-i Sultân موت العالم موت العالم [Âlimin ölümü âlemin ölümüdür.]⁹³⁹ deyip mübârek ellerin mübârek dizlerine koyup bekâ-i mesnûn ile ağlayıp [146/a] “Kuzular, bir kanadımız kırıldı” deyip rûh-ı mutahharlarına du‘âlar ettiler, kaddesallâhu esrârahüm, ve revvahallâhu ervâhahüm, ve radiyallâhu anhüm. Bu *Risâle-i Tâciyye*’yi te’lîf buyuran eş-Şeyh Mahmud Efendi bunlardır. Ömer Fuâdî hazretlerinin Hazret-i Pîr Sultân Şa‘bân Efendi hazretlerinin hakkında te’lîf buyurdıkları menâkıb-nâmeden ihrâc olundu. Kaddesallâhu sırrahu’l-azîz. Ve radiyallâhu Teâlâ ‘anhüm ecma‘în.

⁹³⁹ Benzer anlamlı hadisler için bkz: Muhammed b. Süleyman er-Rudanî, **Cem‘u’l-Fevaid**, Hüseyin Yıldız (çev.), İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007, I, s. 164 (İlim, 324); İmam-ı Gazzâlî, **İhya**, I, s. 18.

3.14. İNSANIN ‘ÂLEM-İ ERVÂHTAN ‘ÂLEM-İ SÜFLÎYE NE TARÎKLE NÜZÛL EDİP VE NE TARÎKLE ‘URÛC EDECEĞİ

Osman Ergin Yazmaları, nu:836, vr.8/b-17/a, 15 satır

Te’lif-i Şeyh Ömer el-Fuâdî

[8/a] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين. والعاقبة للمتقين. ولا عدوان إلا على الظالمين. والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين. لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم. النبي عليه السلام قال: أول ما خلق الله نوري. أول ما خلق الله روعي. أول ما خلق الله عقلي. أول ما خلق الله القلم.

[Hamd âlemlerin rabbi Allah’adır. Akıbet muttakiler içindir. Zalimlerden başkasının düşmanı yoktur. Salât ve selâm efendimiz Muhammed’e, âline ve bütün ashabına olsun. Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Allah’ın ilk yarattığı benim nurumdur. Allah’ın ilk yarattığı benim ruhumdur. Allah’ın ilk yarattığı benim aklımdır. Allah’ın ilk yarattığı kalemdir.]

Şöyle: Ma’lûm ola ki bu risâle, insanın ‘âlem-i ervâhtan ‘âlem-i süflîye ne tarîkle nüzûl edip ve ne tarîkle ‘urûc edeceğin beyân eder. İmdi biliniz kim ey tâlib-i Hak ve ‘âşık-ı Zât olanlar Allah Sübhânehu ve Teâlâ hazretleri azze ve celle bu insanı ‘âlem-i ervâhta ve ‘âlem-i hakâyıkta ya’nî ‘âlem-i lâhûtta mukaddemen ahsen-i takvîm üzere halk eyledi. Mahbûb ve mahbûbe sûretlerinde halk eyledi. Ya’nî ibtidâ habîbi Muhammed Mustafa’yı sallallahu aleyhi vesellem ‘âlem-i ıtlâkiyyette ve لا اله الا هو kelâm-ı nûrundan halk eyleyip bu nûrdan kandil koydu. Ve ondan sonra Zât diliyle tevhîdi telkîn eyledi. Hakikat-ı Muhammediyye ol kandilde tevhîde bin yıl mikdârı meşgûl oldu. Ve ondan sonra ikinci ism-i zâtı telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl oldular. Ve ondan sonra üçüncü ism-i zâtı telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl oldu. Ve ondan sonra dördüncü ismi telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl [oldu]⁹⁴⁰ ve ondan sonra beşinci ismi telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl oldu. Ondandan sonra altıncı ismi telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl oldu. Ve ondan sonra yedinci [9/a] ismi telkîn eyledi. Bin yıl da ona meşgûl oldu. Meşâyih-i muhakkikler katında bu isimlere “usûl-i esmâ” derler. Ve dahi Hakikat-i Muhammediyye’nin meşgûl olduğu tevhîdin ve esmânın nûru vâsıtasıyla Hak Teâlâ mahlûkâtı halk eyledi. Ya’nî evvelâ Hakikat-ı Muhammediyye vâsıtasıyla ‘âlem-i istiğrakda لا اله الا هو kelâm-ı nûrundan Hak Teâlâ enbiyâ-i mürselîn hakikatlerin halk eyledi. Ve onların vâsıtasıyla enbiyâ-i gayr-i mürselîn hakikatlerin halk eyledi. Ve onların cümlesi de birbirleri vâsıtalarıyla Zâtî nûrunun mezâhiridir. Ondandan sonra bu mezbûr gerek ya’nî hakâik-i enbiyânın vâsıtalarıyla ‘âlem-i lâhûtta لا اله الا هو kelâm-ı nûrundan Hak Teâlâ, hakâyık-ı ehlullâh ve hakâyık-ı mukarrabîn ve hakâyık-ı ebrârı halk eyleyip bunların cümlesine hakâyık-ı insân denildi. Ve amma bu cümle hakâyık-ı insanın ol hâlde iken ‘âdet-i kadîmeleri bu idi kim, gâh Hak Teâlâ hazretlerinin cemâlin müşâhede kılıp ve gâh birbirleriyle bî-harf-i savt mükerre ve mükâleme edip mütelezziz ve mütefâhir olurlar idi. Nice bin yıl mikdârı bu vahdet sarâyında bu ahvâl üzere teskîn olup Hak Teâlâ الست بربكم [A’râf, 7/172: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?] diye hitâb eyledi. Ve ondan hakikat-ı enbiyâlar külliyyen بلي لا اله الا هو [Evet, ondan başka ilâh yoktur.] diye cevâb verdiler. Ve enbiyâdan gayrinin hakikatleri külliyyen لا اله الا هو diye cevâb verdiler. Ya’nî

⁹⁴⁰ Metinde yok. Biz ekledik.

bu cümle hakâyıkların kendilerin ‘âlem-i ‘âde⁹⁴¹ mec‘ûl hakikatleri ‘âlem-i lâhûtta ahsen-i takvîm üzere halk olunmalarına ‘illet olan isimle cevâb verdiler kim, ona meşreb-i a‘lâ derler. Ondan Hak Teâlâ, [9/b] Hazretleri bunlara i‘lâm eyledi kim ‘Sizin bu cevâbınız sizlere ‘illet olan meşreb-i a‘lânız kuvvetiyledir. İmdi sizlere bir âlet dahi vermeye ona cisim derler ve ol âletle hangi kâbiliyetleri dilerseniz onu halk eder veririm.’ diye bi’l-kuvvet bildirdi. Ve ondan sonra bunlara bir bir ıztırâb vâkı‘ oldu kim bunlar ol ‘âlemde teskîn-i huzûz bulmakta nâçâr oldular. İmdi bunlarda vâkı‘ olan muktezâ bu idi kim bunlar ol makâmdan esfel-i sâfilîne reddolup ya‘nî lâhûtta ceberûta nüzûl edip vücûdları ceberût nûruna mübeddel olup ve melekûta nüzûl edip melekût nûruna mübeddel olup ve ondan ‘âlem-i nâsûta tenezzül edip vücûdları ‘âlem-i nâsûtun zulmânî hicâblarına mübeddel olacağını ya‘nî ‘âlem-i mülkde tabâyı‘hânesine⁹⁴² girip beşeriyet hükmünde ne mikdârı sabî ve ne mikdârı şâb ve ne mikdârı pîr olacaklarını bunlar kendiler(in)de fi‘l-cümle zuhûra gelecek ef‘âl, akvâl ‘âlem-i hakâyıkta kendilerin vücûdunda âyinede görür gibi müşâhede kıldılar. Ol kendilerden zuhûra gelecek ef‘âl akvâl muktezâsı onlara ıztırâb olmuşdu. Ondan Hak Teâlâ hazretlerine bunlar nâliş edip eyittiler: ‘Ya Rabbi, bizde vâkı‘ olan ıztırâb nedir, ve bundan biz nice halâs buluruz’ dediler. Ve Hak Teâlâ hazreti dahi buyurdu kim ‘Cism-i Âdeme inesüz Âdem bedeniyle bana ‘ibâdet edesüz ve Âdem diliyle benim adımı zikredesüz ve bu hâlde size nihân olan hikmet-i kudretlerim sizlere ‘ayân olup yine bu vahdete gelesüz diye i‘lâm eyledi. Kavluhû te‘âlâ: يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم [Şu‘arâ, 26/88-89: “O gün ne mâl ne de oğul fayda etmez. Ancak Allah’a temiz bir kalb ile gelen kimseye fayda eder.”] Ya‘nî bu ıztırâb sizden ol vakit def‘ ola diye bildirdi. [10/a] ve dahi ondan sonra Hak Teâlâ hazretine nâliş edip ‘Ya Rabbi, bizi Âdeme gönder’ dediler. Andan Hak Teâlâ bunlara dedi kim, ‘Siz bu makâmdan tenezzül edecek her vardığınız⁹⁴³ nûruna mübeddel olup ve hükmüne tâbi‘ olursunuz. İmdi öyle olacak bu vahdetin zevkini ve bu makâmın ‘ilmini ve bu mekânın lezzetini sehvedip azlâle⁹⁴⁴ düşersiniz’ diye bildirdi. İmdi öyle olacak olursanız sizin şânınızda ظلوما جهولا [Ahzâb, 33/72: “...çok zâlim ve câhil”] denir diye i‘lâm eyledi. Ve ondan sonra Hak Teâlâ’ya nâliş edip dediler kim ‘Ya Rabbi, imdi, bize bir delîl ve rakîk⁹⁴⁵ ver kim, eğer biz bu ‘âlemin ‘ilmini ve zevkini sehv edecek olursuz (olursak) bize yine bildirsin. Ve hem bir burhân olup buldursun, tâ ki emanetine ihânet etmeyip yine gelevüz (gelelim) dediler. Ve dahi Hak Teâlâ hazretleri buyurdu kim, bu hâlden mukaddem sıfat-ı kadîmde mec‘ûl-i hakikatken bu makâmda⁹⁴⁶ gelip ahsen-i takvîm olmanıza vâsıta olanların beşeriyet-i cismâniyetleri sizlere onda da vâsıta olsun. Ve her vâsıtanın üzerine liyâkatı mikdârı ‘atâ eylediğim ‘ilmim dahi, sizlere burhân olsun ki, tâ bu vahdete ve bu vuslata yine gelip ulaşasuz (ulaşasınız) dedi. İmdi bir ehl-i muhakkık katında ‘ahd-i ezeli budur. Hilâf-ı zılâlınden⁹⁴⁷ Hak saklaya. امين بحق سيد المرسلين

Pes Hak Teâlâ bunları ol vahdetten cüdâ düşdükten sonra yine ol vahdete varınca her ne ahvâl mübeddel olacakları bil-kuvve bildirip ve ne ef‘âl ile halâs olup vatan-ı asliyyesine

⁹⁴¹ Mehmet Erdem’in hazırladığı yüksek lisans tezinde: ‘âlem-i ‘amâ. Bkz: Mehmet Erdem, “Sinan Ümmî ve Kutbu’l-Me‘anî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1997), s. 73. [Eser, bundan sonra İzmir diye anılacaktır.]

⁹⁴² Tabiatler, yaratılışlar, huylar.

⁹⁴³ İzmir: + evtânın.

⁹⁴⁴ İzmir: idlâl.

⁹⁴⁵ Tecelli. Aynı kelimeyi refik şeklinde de okumak mümkün. Nitekim İzmir’de refik şeklinde geçiyor.

⁹⁴⁶ İzmir: makâma.

⁹⁴⁷ İzmir: dalâletten.

müraca‘at edeceklerinin âletini ve esbâbını ve delîlini ve burhânını bi-külliyen i‘tâ [10/b] eyledi. Cemî‘-i hakâyık-i insan بلي deyip kabûl eyledi. Meselâ, her kavme ‘asrında zuhûr eden nebî ve her nebînin üzerine vahyolan umûr-ı rabbânî ve her kavme ‘asrında zuhûr eden Velîyyullâh ve ol velînin ol ‘asırda kalbine ilhâm olan vâridât-ı rabbânî ve her nebînin şerî‘atini ve her velînin şerî‘atin vâsıtasıyla tarîkatini ‘âlem-i ervâhta Hak Teâlâ hazretleri cümle hakâyık-ı insana delîl-i burhân verip imtihân için beden mülküne reddeyledi.

Fasl: Kavluhû Teâlâ: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ [Tîn, 95/4-5: “Şüphesiz ki biz, insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.”] Pes ol zamana değin bunlara “hakâyık-ı insân” denilirdi. Ondan sonra Hak Teâlâ bunlara hitâb edip “rûh” dedi. Ya‘nî “yürek” dedi. Pes yürek-i Âdeme inin dedi. Ve ondan bunlara bir safâ-yı rûhânî ve zevk-i rahmânî ve arzû-yı cismânî hâsıl oldu. Ya‘nî ref‘-i muktezâ muhabbetiyle Âdem arzûsuyla ve ilhâm-ı rahmânî zevkiyle bunlarda birer ‘aşk zuhur edip hareket-i hakîkiyle ve semâ‘u‘r-rûhânîyle şol mertebe hareket ve şol mertebe semâ‘ eylediler kim, ferâhlarından ol semâ‘ın safâsıyla ‘âlem-i ervâhtan semâ‘ edip cevelân ederek ‘arş-ı rahmâna indiler. Cemîlu‘t-tuyûrlar⁹⁴⁸ meselâ hevâ-i mu‘allâda pervâz ederken emr-i takdîr ile cevrilü cevrilü semâ‘ ederek yeryüzüne konduğu gibi. İmdi hareket-i semâ‘ın mukaddemâ evvel-i zuhûrunun şerhi budur. Ve dahi ondan sonra bu hakâyıklar ‘arş-ı rahmânda bin yıl mikdârı karâr eylediler. Ya‘nî ‘âlem-i lâhûtta iken Hakla âşinâlıkları hâlleri istiğrâk ile idi. Bu tenezzûlden bunların [11/a] istiğrâkı hâlleri örtüldü. Hakile münâsebetleri ve âşinâlıkları hâlleri örtüldü, mukâbeleye düştü. Bunların vücûdu ‘arş nûruna mübeddel olup ‘arşıyyet kâbiliyyeti bi‘l-fi‘le geldi. Ve dahi Âdeme indik sanıp aradılar bulamadılar ve ondan Hak Teâlâ Hazretinden nidâ geldi kim, ‘Ol indiğiniz ‘arştır, Âdeme inin’ deyücek bunların her birisi ‘arş nûruna mübeddel ve mukayyed olmakla meşreb-i a‘lâ cevâbların unutup her birisi birer muhtelif isimle cevâb verdiler. Ve ol makâmdan dahi cism-i âdem muhabbetiyle ve elhân-ı rahmânî ‘aşkıyla hareket edip semâ‘ eylediler. Ve eyzan kürsiye tenezzül eylediler onda dahi bin yıl mikdârı karâr eylediler. Vücûdları kürsî nûruna mübeddel ya‘nî tecellî-i ‘arşıyyet ve vücûd-ı ‘arşıyyete ve ‘ilm-i ‘arşıyyete ve zevk-i ‘arşıyyete vücûd-ı kürsiyyet ve tecellî-i kürsiyyet ve ‘ilm-i kürsiyyet ve zevk-i kürsiyyet tahsîli hicâb oldu. Ya‘nî Hakla ol mukâbele hâlleri dahi örtüldü, bî-nişâna düştü. Ve dahi âdeme indik sanıp aradılar bulmadılar ondan sonra Hak Teâlâ’dan yine nidâ gelip ‘Ol indiğiniz kürsîdir, Âdem’e inin’ dedi. Bunların vücûdu kürsî nûruna mübeddel olmakla ‘arşta verdikleri cevâb dahi unutup her birisi birer muhtelif isimle cevâb verdiler. Ondan bu tertîbât üzere kürsîden dahi hareket edip semâ‘ ederek yedinci göğe indiler. ‘Arşta ve kürsîde nice oldular ise onda dahi öyle oldular ve ondan sonra bu tertîbât üzere altıncı göğe tenezzül ettiler. Onda [11/b] dahi ‘arşta ve kürsîde ve yedinci gökte nice oldular ise onda dahi öyle oldular. Ondan sonra beşinci göğe tenezzül eylediler. Onda dahi ‘arşta ve kürsîde ve yedinci ve altıncı gökte nice oldular ise onda dahi öyle oldular. Ve ondan dördüncü göğe tenezzül eylediler. ‘Arşta kürsîde yedinci altıncı beşinci (gökte)⁹⁴⁹ nice oldular ise onda dahi böyle oldular ve ondan sonra üçüncü göğe tenezzül ettiler. ‘Arşta ve kürsîde yedinci altıncı beşinci dördüncü gökte nice oldular ise onda dahi öyle oldular. Ondan altıncı⁹⁵⁰ göğe tenezzül eylediler. ‘Arşta ve kürsîde yedinci altıncı beşinci dördüncü üçüncü gökte nice

⁹⁴⁸ İzmir: cemî‘u‘t-tuyûrlar.

⁹⁴⁹ Metinde yok. Biz ekledik.

⁹⁵⁰ Doğrusu ‘ikinci’ olmalıdır.

oldular ise onda dahi öyle oldular. Ondan birinci göğe tenezzül eylediler. ‘Arşta ve kürsîde yedinci altıncı beşinci dördüncü (üçüncü)⁹⁵¹ ikinci gökte nice oldular ise, onda dahi öyle oldular. Ondan tabâyi‘hânesine tenezzül eyleyip ya‘nî heyûlâya girip ana rahmindeki meniden hâsıl olan veledde tenezzül ettiği hâlde ve ol lahm hayat bulup tıfl oldu, ya‘nî esfelle esfel oldu. Ve amma kim ‘âlem-i ervâhta لا إله إلا الله ve لا إله إلا هو diye verdikleri cevâba “meşreb-i a‘lâ” ve “ism-i a‘zam” diler. Ve amma onda gayri sıfât-ı tis‘aden verdikleri cevâba “meşâribü’s-sâfilî” ve “esmâ-i muhtelifa” derler. Ondan sonra bunların her birisi cism-i âdeme duhûl edip nefsi-i cismânî ve rûh-ı cismânî dendikten sonra bunların vücûdu cismine iki hüküm dahi ‘ârız oldu. Ya‘nî bu veledin yüreğinin sağ kulağına Hak Teâlâ bir melek kodu kim, buna dâima vatan-ı asliyye ve ‘âlem-i ervâh ‘ilmini ve zevkini ve semâ‘ını ilkâ eyleye ve şeytân dahi yüreğinin **[12/a]** sol kulağına bir oğlan kodu kim dâima ona ol melek hilâfının hükmünü iğvâ eyleye ve ol meleğin ismine ‘mülhime’ derler ve yeltendirdiğine ilhâm derler. Ve ol oğlanın ismine vesvâs derler ve yeltendirdiğine vesvese derler. İmdi bu iki hüküm dahi ol hükümlerin üzerine gâlib oldu. Ya‘nî meşreb-i a‘lâ hükümlerini meşâribü’s-sâfilî hükümleri ibtâl eyledi.⁹⁵² Ve meşâribü’s-sâfilî hükümlerinin üzerine cism-i âdemde ‘ârız olan iki hüküm gâlib geldi. Ve amma meşâribü’s-sâfilîde ekser cemâl esmâları ile cevâb verenlerin vücûd-ı cismine ekser mülhimenin hükmü gâlib geldi. Vatan-ı asliyye muhabbetinin ve ‘âlem-i ervâh zevkinin ve semâ‘-ı lâhût lezzetinin ilhâmını ilkâ eder. Akvâline ve kâbiliyyet-i bi‘l-kuvve verilen delîlin ve burhânın ve sermâye-i sülûkun ve vâsıta-i hakîkatın dâima ‘âdeti ve kânûnu ne ise bu cism ona mutî‘ eyler. الست بربكم hitâbının ve ‘âlem-i ervâh semâ‘ının ve tecellî-i lâhût ve ‘ilm-i lâhûtun zevkinin feyz-ı⁹⁵³ âsârını meşreb-i sefilleri⁹⁵⁴ ibtâl etmiştir. Onun için onların vücûdundan ‘ahd-i ezeliyyet ihânet edecek ve emâneti zâyi‘ edecek akvâl ef‘âl zuhûr etmez. Nitekim Hazret-i Âdem aleyhisselam evvelki meşreb-i a‘lâsında gayr-i nidâda külliyyen evvelsin, zâhir dedi. Onun için evvel-i neseb bahrının gavvâsı olup cümle evlâdın zuhûru buna mahsûs oldu. Amma ki Hazret-i Muhammed Mustafa aleyhis selam evvelkinden gayri cevâb vermedi. **[12/b]** Ya‘nî küllî nidâda لا إله إلا هو kelâmıyla cevâb verdi. Onun için mu‘cizât ve muhabbet bahrının gavvâsı oldu ve amma ki Hazret-i Muhammed Mehdi hazretleri evvelkinden gayri nidâda külliyyen يا الله dediler. Onun için velâyet ve kerâmet bahrine zâhir bâtın müstağrak oldular. Ve dahi şunlar kim velîler ve ‘âşıklar ve sâdıkdırlar onlar dahi her birisi bir türlü cemâl isimleri ile cevâb vermekle Hakla bir türlü ma‘rifet-i Hak Teâlâya zuhûra getirmişlerdir.⁹⁵⁵ Ya‘nî meselâ yevm-i bahâr olucak Hak Teâlâ’nın rahmeti semâdan arza nüzûl ve şemsin ziyâsı envârıyla yeryüzüne enva‘ türlü nebât zuhûra gelip her ma‘dende Hak Teâlâ’nın nice türlü hikmetleri ve kudretleri zuhûra gelip ‘ilm-i ilâhîde nihân olan eşyâ vücûda gelip ‘ayân olduğu gibi. Ve amma şunlar ki sıfât-ı tis‘ade ekser celâl isimleri ile cevâb vermişlerdir. Onların meşâribü’s-sâfilîleri ve vücûd-ı cismânîlerine şol kadar⁹⁵⁶ hikmeti⁹⁵⁷ câri kılmıştır ki ba‘zılarına bizzât Hâlık’a inkâr vâkı‘ oldu. Ve ba‘zılarına

⁹⁵¹ Metinde ‘üçüncü’ ifadesi atlanmış. Biz ekledik.

⁹⁵² Metinde “meşâribü’s-sâfilî hükümleri ibtâl eyledi” ibaresi ikinci kez yazılmış. Anlamı bozduğu için metinde göstermedik.

⁹⁵³ İzmir: fuyûz.

⁹⁵⁴ İzmir: esfelleri.

⁹⁵⁵ İzmir: Ve dahi şunlar kim, velîler, ‘âşıklar ve sâdıkdırlar, onlar dahi her birisi bir türlü cemâl isimleriyle cevâb vermekle Hakk’la bir türlü muhabbet ve bir türlü yakınlık ve bir türlü âşinâlık ve bir türlü ma‘rifet zuhûra getirmişlerdir.

⁹⁵⁶ İzmir: kader.

Hâlık'ın kelâmına inkâr vâkı' oldu. Ve ba'zılarına 'asrında zâhir olan nebîlere inkâr vâkı' oldu. Ve ba'zılara 'asrında zuhûr eden velîlere inkâr vâkı' oldu. Ve ba'zılara ol velîlere 'atâ olunan vâridât-ı rabbânîye inkâr vâkı' oldu. Ve bazılarına ol velînin vatan-ı asliyyeye ve 'âlem-i kurbiyyeye vâsıta olan akvâline ve ef'âline inkâr vâkı' oldu.⁹⁵⁸ Ya'nî meşâribu's-safilîlerinin muktezâsı ve cisminde olan vesvâsın iğvâsı [13/a] şol mertebe-i izlâle⁹⁵⁹ düşürdü kim, 'âlem-i ervâhın ve 'âlem-i lâhûtun tecellîsinin ve tesellînin mükâlemesinin ve müşâhedesinin ve vahdetinin ve vuslatının ve semâ'ının lezzetini bi'l-küllîyye unutturup basît 'âlem-i nâsûtun zulûmâtı hicâbıyla muttasıf kıldı. Ya'nî meselâ şol yaylak ve vilayetlerde erba'în-i zemherînin hükmü duhûl ettiği hâlde şiddet-i berdle cümle eşyâya hüküm yürütüp türâbın halîmliğini ve mâ'nın câriliğini ve eşcârın nemliliğini ve fi'l-cümle eşyânın hükm-i bil-kuvvesini ibtâl edip kendi hükmün yürütüp dondurduğu gibi hüküm yürütmüştür. İmdi bil kim eger öyle olan kişiler Hak Teâlâ Hazretinden hâdî envârın ziyâsı erişip ve bir sermâye-i hassın kemâline yetişmiş vâsıta-i hakîkîden himmet-i harâreti yetişip ol emrâz sütlüğünden halâs bulmazlar ise onların hakkında ظلوما جهولا denilmiştir. Hak saklaya. Âmîn, yâ mu'în.

Fasl: Ve amma geldik imdi şunlar ki, 'ahd-i ezeline vefâ edip 'âlem-i lâhûtun ve hitâb-ı ilâhînin muhabbeti âsârın câna mihmân eylemişlerdir. İmdi onların vücûd-ı cismânîlerinden zuhûr eden akvâl ef'âl budur kim, 'âlem-i nâsûtun lezzet-i fânîsine ve 'ukûbet-i fânîsine⁹⁶⁰ asla mukayyed olmayıp ve dahi bî-vefânın nukûş-ı hayâleti gönül levhine bırakırlar.⁹⁶¹ Amma nice lâ-cerem evvelki ol vâsıta-ı hakîkî olmuştur. Heman onu bulup vatan-ı asliyyesine rucû etmek akvâline mukayyed olurlar. Zira ki bunlar bunda karâr etmeye gelmiş değildir. Belki bir hizmete gelmişlerdir ki, ol hizmet selâmet-i [13/b] kalb bulmaktır. Heman bunlar vatan-ı asliyyesine gitmek üzere kavluhû te'âlâ:⁹⁶² كن في الدنيا كأنك غريب أو ابر سبيل

İmdi bunların mukaddemâ kânûnları budur ki, her kaçan ol vâsıta-i hakîkîye vâsıl olsalar ona mürşid-i kâmil ve vekîl-i enbiyâdır diye karâr⁹⁶³ ve i'tikâd ederler. Ol dahi bu tâlibin diline bir zikir ve kalbine bir fikir verir ki tâ ki ol nukûş-ı kevnîyyenin bendlerinden halâs bulup makâm-ı evVelîye⁹⁶⁴ ve vatan-ı asliyyeye yetişip aslına rucû ede. İmdi tâlib dahi dilini ism-i Hudâya zâkir kılıp kalbini tefekkür-i hakîkiyyeye fâkir kılrsa hemân gönül levhinde⁹⁶⁵ ol zikrin müsemâmı ve ol fikrin hakîkatî zuhûr edip makâm-ı kurbiyyetin ezhârları çehre⁹⁶⁶ bu tâlibe vecd hâsıl olur. Ve amma ki vecd diye ülfet ma'nâsında bulmaya derler.⁹⁶⁷ Kaçan bu tâlibe vecd hâsıl olsa onun cisminde hareket vâkı' olur. Meselâ bir kişinin bir sevgilisi dostu olsa arzû dileyip ol dost bu kişinin evine gelse ol kişiden hareket zuhûr eder. Ya'nî kalkıp içeri taşra girer çıkar tâ kim müzeyyen makâmı ve nefîs ta'âmla ve halîm

⁹⁵⁷ İzmir: hükmünü.

⁹⁵⁸ Ve bazılarına ol velînin vatan-ı asliyyeye ve 'âlem-i kurbiyyeye vâsıta olan akvâline ve ef'âline inkâr vâkı' oldu: İzmir'de yok.

⁹⁵⁹ İzmir: idlâle.

⁹⁶⁰ İzmir: bâkîsine.

⁹⁶¹ İzmir: bırakmazlar.

⁹⁶² Metinde âyet olduğu belirtilen ibâre bir hadîs-i şerîftir. Hadîsin tamâmı ise şöyledir: كن في الدنيا كأنك غريب أو ابر سبيل و عد نفسك من اصحاب القبور [Dünyâda bir garîb gibi veya bir yolcu gibi ol ve kendini kabirdekilerden say!]

⁹⁶³ İzmir: ikrâr.

⁹⁶⁴ İzmir: evliyaya.

⁹⁶⁵ İzmir: gönüllerinde.

⁹⁶⁶ İzmir: + açıp.

⁹⁶⁷ Ve amma ki vecd diye ülfet ma'nâsında bulmaya derler: İzmir'de yok.

kelâmı ve eltâf-ı tamâmı ol dostun hâtırını ma'mûr etmeye mucid olur. İmdi bu ahvâl üzere ol dostun hâtırını ma'mûr olsa bu kişiye ol dostun muhabbeti ve kurbiyyeti ve râğbeti ve şefkati ziyâde olur. İmdi mademki bu tâlibe vecd hâsıl olsa onun müzeyyen makâmı ve nefis ta'âm ve halîm kelâmı ve eltâf-ı tamâmı misâli oldur ki, cisminin hareketi ve dilinin zıkr-ı kesreti ve kalbinin muhabbeti ve sırrının muhabbeti ziyâde olmaktır. Kaçan tâlib-i mürîdin bu mezkûrâtı [14/a] ziyâde oldukça ol dostun muhabbeti ve kurbeti ve râğbeti ve şefkati ziyâde olmasının misâli oldur ki, bu 'âşıkın cismine Hak Teâlânın hidâyetî nazarı ve diline kelimetî nazarı ve kalbine hikmetî ve kudretî nazarı ve serine vahdetî ve vuslatî nazarı ziyâde olur. Kaçan bir kişi bu hâle erse ehl⁹⁶⁸ derler ki emâneti zâyî' etmeyip kâbiliyyetini bil-kuvvelerini bi-fi'l getirdikleri için etmedi. Her kaçan bu 'âşıklar bu hâle erseler onlara iki cihânda gussa ve elem olmaz. قال الله تعالى الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون صدق الله تعالى [Yûnus, 10/62: "Haberiniz olsun ki Allah'ın velî kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildir."]

Ve amma bu misâli⁹⁶⁹ 'âşıklara lâzım olan budur ki hem kendini hem 'ilmini bu hâliyle ermeyenlerin sû-i nazarlarından sakınalar. Tâ ki ol musaffâ olmuş kalblerine onların inkârından ve dahlinden hâtıra-i fâsîdeler duhûl etmeye. Meselâ cümle tuyûrdan bir misâl kurulsun ki, 'âşıkların ahvâli sâir nâs mâbeyninde nicedir ona göre kıyâs oluna. Evvel-i bahâr olacak ba'zı 'asâkir-i tuyûr vardır ki, diyâr-ı sevâhilden pervâz edip diyâr-ı yaylaklara sefer ederler. Muradı bu kim mu'tedil havâli vilayetlerde birbirleriyle çiftleşip⁹⁷⁰ evzâc mukâbelesinde yumurta hâsıl ede. Ondan sonra evlâd hâsıl ederler ve lâkin onların bu diyâr katına karârları yoktur. Ancak hemân geldikleri hizmeti edâ edince sâkin⁹⁷¹ ve zahmetine tahammül ederler. Ve kaçan ki, eyyâm-ı bahârın hükmü götürölüp teşrîn eyyâmının alçakları⁹⁷² hezîn hezîn⁹⁷³ zuhûr etse mezkûr tuyûr dahi cem' olunup havâ-ı mu'allâya pervâz ederler ki, ol 'alem-i i'tidâle sülûk edip ve diyâr-ı [14/b] yaylakın ukûbet-i fitnesinden emîn ola. Kaçan kim bunlar cem' olup⁹⁷⁴ birbiriyle sülûk mu'âmelesi eyleseler bu diyârda teskîn-i fi hicret⁹⁷⁵ olan tuyûrlara bir ta'n-ı dahl 'ârız olur ki, 'Ey 'aceb siz ne ahmak tâifesiniz ki, bu kadar⁹⁷⁶ yol zahmeti çekip kande gidersüz, ol vilâyet Teâlânındır, bu vilâyet değil mi ki, Hak Teâlâ sizin gıdânızı onda verirse bunda vermez mi, diye dahl-i hicrile kendilerindne dahi ba'îd eylerler ve iderler ki, 'Biz bunda yol zahmetinden⁹⁷⁷ emîn olup dâimâ herbirimiz birer tershâneyi ve birer gülhâne vatan edinip kimimiz birer kûşe-i cebeli evtân edinip safâya müstağrak oluruz. Her kaçan ki avcı ve ehl⁹⁷⁸ görsevüz hem uçarız ve hem kaçarız şerrinden emîn oluruz" diyeler. Ve amma ol ehl-i hâl⁹⁷⁹ bunlara türlü türlü fehminden ba'îd olan hilelerle eyyâm-ı şitâ geldikte kimin ağıle ve kimin tuzakile ve kimin fâkile avlayıp ecel bıçağından emân vermeyip⁹⁸⁰ kanını yerlere sebîl eyleyip ve canını göklere ağdıracağından

⁹⁶⁸ İzmir: ehlullâh.

⁹⁶⁹ İzmir: misillu.

⁹⁷⁰ İzmir: + izdivâc edeler ve ol.

⁹⁷¹ İzmir: sükûn bulup.

⁹⁷² İzmir: elçileri.

⁹⁷³ Yavaş yavaş, sâkin sâkin anlamında. İzmir: hazîn.

⁹⁷⁴ Metinde yok, İzmir nüshasından ekledik.

⁹⁷⁵ İzmir: bî-hicret.

⁹⁷⁶ 'Bu kadar' ifâdesi iki kere yazılmış.

⁹⁷⁷ İzmir: + hicret zahmetinden.

⁹⁷⁸ İzmir: + -i hiyel.

⁹⁷⁹ İzmir: ehl-i hiyel.

⁹⁸⁰ İzmir + ecel bıçağına bunları mukabil eyleyip.

asla haberleri yoktur. Amma imdi ol ‘asker-i tayarân-i hicret sâhibleri asla bunların dahline mukayyed olmayıp hevâ-yı mu‘allâya pervâz edip bî-ihtiyâr hareketü’s-semâ‘ edip ve hem Hak Teâlâ’nın bir berr ü bahrine seyr-i sülûk ederler ve hem varıp evtân-ı sevâhili i’tidâllerinde safâ ile ber-devâm olur. İmdi bu diyâr-ı yaylakta sâkin olup da basît olup da uçmasına ve kaçmasında mağrûr olan tuyûrun misâli şol kimseye benzer ki, bu ‘âlem-i [15/a] nâsûtun fenâ lezzetine gönül verip vatan-ı asliyye ve ‘âlem-i lâhût zevkinden bî-haber olmuştur. Lâ-cerem bunların üzerine⁹⁸¹ nefsi emmâre kışı zuhûr edip ve hannâs iğvâsı ol tershânelerde ‘asâkir-i İblîsin kurduğu hîle fâklarına düşürüp ve dâne-i zehirlerine meylettirip mağbûndan dahi mağbûn etse gerektir ki, imdi onların ol vaktin kendi zu‘mlarıyla olan ‘ilmine⁹⁸² ve hayrına ve hasenâtına ve zekâtına mağrûr oldukları fâide kalmaz.

Ve amma ki lâ-cerem ol mürşide erip Hak Teâlâ Hazreti dilinde zikredip kalbinde fikredenler ya’nî cidd-i ve cehd ile ‘âlem-i ervâh ve vatan-ı asliyye mürâca‘âtına vâsıl olanlar şiddet-i savtla ve cânibine hareket ile semâ‘-ı evVelîn ve semâ‘-ı evsatın ve semâ‘-ı âhirin mâbeynlerini kat‘etmeyip ‘ahd-i ezeliye sâdık olanlardır. جعلنا الله و اياكم في زمرة الصادقين و لا تجعلنا و اياكم في زمرة الغافلين [Allah sizi ve bizi sâdıklar zümresinden eylesin, gâfiller zümresinden eylemesin!]

Semâ‘-ı ûlâ nedir, ve semâ‘-ı vustâ nedir ve semâ‘-ı uhrâ nedir? Semâ‘-ı ûlâ oldur ki, cümle hakâyık-ı insanın cism-i âdem ya’nî beşeriyyet hareketine gelmeden vâkı‘ olan hareketine derler. Ve semâ‘-ı vustâ oldur ki, cism-i Âdem geldikten sonra vâkı‘ olan hareketine derler. Ve semâ‘-ı uhrâ oldur ki, cism-i Âdem hurûc edip dâr-ı ‘ukbâda vâkı‘ olan hareketine derler. Ve amma dahi mufasssal beyân olsun, meselâ bu üç kısım üzere vâkı‘ olan hareket-i semâ‘ dahi üçer kısım üzerine, ya’nî semâ‘-ı ûlânın üç kısım üzerine olmasının beyânı budur ki, mukaddemâ ‘âlem-i hakâyıkda cism-i âdem arzûsuyla ve [15/b] elhân-ı Hak safâsıyla evvelâ hakikat-i Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem hareketü’s-semâ‘ etmiştir. Ve onun vâsıtasıyla cümle hakâyık-ı insan hareketü’s-semâ‘ etmiştir. Nev‘-i sâlis olan semâ‘-ı ûlânın evvelâ bir ma’nâsı budur. Ve hem bu semâ‘ın hakkında hadîs-i şerîf vardır. قال النبي من لم يحرك عند السماع فليس مني [Semâ‘ ânında hareket etmeyen benden değildir.]⁹⁸³ Ve hem bu semâ‘a hakâyık-ı insanî derler. Ve andan ‘âlem-i ceberûta tenezzül ettikleri hâlde cism-i âdem muhabbetiyle ve elhân-ı a‘zam safâsıyla zuhûr eden hareketlerine semâ‘u’l-insanî ve’r-rûhânî derler. İmdi semâ‘-ı ûlânın ikinci⁹⁸⁴ kısmı budur. Andan melekûta tenezzül ettikleri hâlde her bir makâmda tefâvütle mezkûr tertîb üzere zuhûr iden hareketlerine ve semâ‘larına hareket-i semâ‘i’l-insanî ve’r-rûhânî ve’n-nûrânî derler. İmdi üç kısım üzere olan semâ‘-ı ûlâ budur. Ve dahi andan sonra ‘âlem-i mülke tenezzül ettikleri hâlde zuhûr eden hareketlerine hareket-i semâ‘i’l-vustâ derler. Bunun dahi hakkında hadîs-i şerîf vardır. قال النبي ع السماع فرض لقوم و سنة لقوم و بضعة لقوم فرض للخالص و سنة للطالين و بضعة للغافلين [Semâ‘ kimi topluluğa farzdır, kimisine sünnet, kimisine de bid‘attir. Semâ‘ hâlislere farz, tâliblere sünnet, gâfillere ise bid‘at kılındı.] Ya’nî bu dahi üç kısım üzeredir, kısım-ı evvel

⁹⁸¹ İzmir: özüne.

⁹⁸² Metinde ikinci defa yazılmış: ‘ilmine.

⁹⁸³ Zünnûn-ı Mısırî: “Semâ‘ Hak’tan gelir ve kalbi Hakk’a doğru tahrîk eder.” Bkz: İmâm-ı Gazzâlî, **İhyâu ‘Ulûmi’d-Dîn**, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Bedir Yayınları, 1975, II, s. 722. Hadîsi lafzen bulamadık ancak yakın, benzer anlamlara sahip hadisler için bkz: İmâm-ı Gazzâlî, **İhyâu ‘Ulûmi’d-Dîn**, II, s. 713-751.

⁹⁸⁴ İkinci: İzmir’de yok.

budur ki, havâtır-ı şeytâniyetle ve hevâ-yı nefsâniyetle ve galebât-ı şehvâniyetle zâhir olan harekete⁹⁸⁵ hareket-i şeytânî ve nefsânî ve cismânî derler. Bu misüllü hareket raks-ı⁹⁸⁶ mutlaktır. Meselâ ferâh-ı lehvden⁹⁸⁷ ve ferâh-ı mu‘âmele-i şübbândan [16/a] ve ferâh-ı mu‘âmele-i zenândan veyahut celb-i dünyâ için ‘âdeten rakkâsdan zuhûr eden hareketü’l-cismânî ve ‘ş-şeytânî ve ‘n-nefsânî⁹⁸⁸ ve hareketü’l-gâfilîn derler. Ve dahi ne ki bunlar misâli hareket var ise ‘ayn-ı bid‘atdır. Ve hem hakkında hadîs vardır. قوله عليه السلام كل لعب حرام لهو [Bütün oyunlar, eğlenceler haramdır.]⁹⁸⁹ Ve dahi ne ki bunların emsâli var ise buna göre kıyâs oluna. Eğer bu misillü ef‘âl-i kabâyih isti‘mâl eder kimesneler bu misillü kabîh fi‘illerden rucû‘ edip ‘amel-i sâliha mübâşeret etmeden dâr-ı dünyâdan dâr-ı ‘ukbâya göçüp⁹⁹⁰ fevt olurlar ise korkulur ki, âhirette ahvâlleri birer şekl olup semâ‘-ı uhrâları hüsrân üzere olur. Ya‘nî hareket-i kabâyihleri cezâsı şol hâle mazhar düşer ki, cehennemde bir dağ ola, ol dağın dibine bin yılda ineler ve geri yukarısına bin yılda çıkalar, hareket-i kabâyihlerinin cezâsı ol dağa inip çıkmak ola⁹⁹¹ billahi.⁹⁹² İmdi ol hareketü’s-semâ‘u’l-vustâ’nın ve hareketü’s-semâ‘u’l-uhrânın evvelki beyânı şerhi budur.

Fasl: Ve amma birine dahi hareketü’s-semâ‘u’l-cismânî ve ‘n-nûrânî derler. Meselâ, hareket-i semâ‘-ı ka‘betullahı tavaf gibi ve hareketü’s-semâ‘-ı azavetler gibi, ve hareketü’s-semâ‘-ı müezzinler gibi ve dahi hîn-ı zikrullahda sâhib-i vecd olan ‘âriflere tâbi‘ olan tâliblere ve ‘âriflere, hareketü’s-semâ‘u’l-cismânî [16/b] ve ‘n-nûrânî ve semâ‘u’t-tâlibîn derler. İmdi bu misillü hareketü’s-semâ‘ sünnettir. Ya‘nî hareketü’s-semâ‘ sâhibleri bu hâl üzerinde iken dâr-ı dünyâdan dâr-ı ukbâya sefer etmeli olurlar ise bunların bu ahvâl-i letâiflerinin cezâsı şol hâle irgürür⁹⁹³ ki, cennetü’l-a‘lâda hûrîler ve gilmânlar ve köşkler ve sarâyalar ve hulleler⁹⁹⁴ buraklar ve dahi ne ki bunların emsâli var ise Hak Teâlâ ‘atâ eyleye. Bu mezkûrun gâh böyle⁹⁹⁵ hareketü’s-semâ‘ edip ebedü’l-ebâd semâ‘u’l-âhir ile mütelezzez olalar. Semâ‘ü’l-vustânın ve semâ‘-ı uhrânın ikinci beyânı budur. Ve bunun hakkında âyet vardır. قوله تعالى قل En‘âm Sûresi, 6/91: Sonra onları daldıkları şeye bırakıver de oynasınlar dursunlar.]⁹⁹⁶

Fasl: ve amma hareketü’s-semâ‘ü’l-vustânın ve uhrânın bir dahi beyânı budur ki, kaçan bir tâlib-i mürid ‘âlem-i melekûtta gelip cism-i âdemi buldukta ol ‘âlem-i ervâh, ya‘nî ol ‘âlem-i lâhût semâ‘ının ‘ilminin ve zevkinin lezzetini, sırr-ı insanîsi sehvetmeyip derhâl vücûd-ı âdemi buldukta ‘ahd-i ezeliyyesine vefâ edip hemândem kendisine vâsita-i hakîki olan sâhib-i irşâd ve mürşid-i kâmil ve vekîl-i enbiyâ denilen Velîyyullâha teslîm olup ve

⁹⁸⁵ Metinde yok, biz ekledik.

⁹⁸⁶ Raks-ı: İzmir’de yok.

⁹⁸⁷ İzmir: + ferâh-ı hamrdan.

⁹⁸⁸ Ve ‘n-nefsânî: İzmir’de yok.

⁹⁸⁹ Benzer lafızlarla ifâde edilmiş, konuyla ilgili hadîsler için bkz: İsmail Ankaravî, **Risâle-i Huccetü’s-Semâ‘**, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1286/1869, s. 24-25; İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmî’d-Dîn**, Ahmed Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Bedir Yayınları, 1975, II, s. 710.

⁹⁹⁰ Göçüp: İzmir’de yok.

⁹⁹¹ İzmir: + ve dahi nice bunun gibi ‘azâb-ı âhire ile mu‘azzeb olalar. Neûzü billâh.

⁹⁹² Billâhi: İzmir’de yok.

⁹⁹³ Ulaştırmak, erişirmek anlamında.

⁹⁹⁴ Yayıda geçici olarak yapılan evler.

⁹⁹⁵ Gâh böyle: İzmir’de: gâh biriyle gâh biriyle.

⁹⁹⁶ Arapça ibarede havdihim eksik.

mübârek nefesinden mâye alıp ve mübârek dilinden telkîn⁹⁹⁷ dâimâ dilini Hak Teâlâ hazretlerinin ismine zâkir kılıp ve kalbini Hak Teâlâ'nın hikmet kudretlerine fâkir kılar. Ve gâh darbî⁹⁹⁸ ve gâh cehrî ve gâh mahfî Bârî Teâlâ hazretlerini gâh sükûnile ve gâh hareketü's-semâ' [17/a] ile Hakk'ı zikredip⁹⁹⁹ imdi bu misillü hareketü's-semâ' farzdır¹⁰⁰⁰ ve hem 'ayn-ı 'ibâdettir. الله قوله تعالى يا ايها الذين اذا ضربتم في سبيل الله [Nisâ Sûresi, 4/94: Ey îmân edenler, Allah yolunda savaşmak üzere sefere çıktığınız zaman...][ve onlar mücâhede etmektedirler] İmdi bu misillü olan hareketü's-semâ' sâhibleri dâr-ı dünyâdan dâr-ı ukbâyâ sefer ettikleri hâlde hareketü's-semâ' u'l-uhrâlarının beyânı budur ki Hak Teâlâ hazretleri habîbi Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerini Hazîre-i Kuds'a da'vet kıldığı vaktin cemî' evliyâ ve cemî' 'ârifler 'âşıklar ve cemî' zâkirler ve cemî' şâkirler ya'nî cümle mukarreb ve hâlis¹⁰⁰¹ kullarını ziyâfet için da'vet kılıp cem'iyet-i kübrâda bu mezkûr hareketü'l-cismânî ve semâ'u'r-rûhânî ve rucû'-ı sırr-ı insanî sâhibi olan 'ârif-billah ol zümrede böyle haşr eyleyip ya'nî ziyâfet-i hâss ile ve keşf-i tecellî-i zât ile semâ' edip hareket vâkı' olsa gerektir. Muhammediyye sâhibi buyurdular. Bunun hakkında buyurdular:

Semâ'a gire minberler döşekler kürsîler tahtlar

*Ağaçlar mest olup titrer kılısar bî-mecal Allah.*¹⁰⁰²

İmdi hareketü's-semâ' u'l-vustânın ve semâ' u'l-uhrânın üçüncü beyânı şerhi budur. Âletiyle esbâbiyle delîliyle burhâniyle makâm-ı mezkûru tâlib olan 'âşıklara Hak Teâlâ müyesser eyleye.

امين يا معين بحق سيد الانبياء والمرسلين و الحمد لله رب العالمين تمت

[Âmîn. Yâ Muîn. Nebilerin ve resullerin hakkı için (dualarımızı kabul eyle.) Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. (Risale) tamamlandı.]

⁹⁹⁷ Alır. İzmir'de var.

⁹⁹⁸ İzmir: mezbi.

⁹⁹⁹ İzmir: + imdi bu misillü hareketü's-semâ'a hareketü'l-cismânî ve semâ' u'r-rûhânî ve rucû' u's-sırrı'l-insânî derler.

¹⁰⁰⁰ İzmir: fermanıdır.

¹⁰⁰¹ İzmir: has.

¹⁰⁰² Yazıcıoğlu Mehmed Efendi, **Kitâb-ı Muhammediyye**, İstanbul: Hocaşâde Rıza Efendinin Matbaası, 1298/1881, s. 358; Yazıcıoğlu Mehmed, **Muhammediyye**, Âmil Çelebioğlu (haz.), İstanbul: MEB Yayınları, 1996, II, s. 445; İsmail Hakkı Bursevî, **Ferâhu'r-Rûh**, Mustafa Utku (haz.), İstanbul: Uludağ Yayınları, 2009, VIII, s. 146.

SONUÇ

XVII. yüzyılda Kastamonu’da yaşamış olan Ömer Fuâdî, Halvetîlik’in Şa’bânîlik kolunun beşinci postnişîni olarak otuz üç yıl irşad vazifesi görmüştür. Yazdığı risalelerle Şa’bânîlik’in usûl, âdâb, erkân ve tarikat anlayışını ilk kez kayda geçirmiş ve bu vesileyle Şa’bânîlik’i toplumun diğer kesimlerinin algılayabilmesini sağlamıştır. Özellikle *Menâkıbnâme-i Şeyh Şa’bân-ı Velî* ile *Türbenâme* adlı eserlerle bir velînin ve onun etrafında halkalanmış olan halifelerinin menkıbelerini anlatarak ilk dönem Şa’bânîlik tarihini hem kendi çağına hem de sonraki devirlere taşımıştır. *Türbenâme* ile de yaşadığı yüzyılda devlet-tarikat ilişkisinin keyfiyetini gösteren önemli bir eser bırakmıştır. Bu eserler sadece bu yönleriyle değil, tasavvuf karşıtlarına verilen cevaplar içermeleri hasebiyle birer tasavvuf müdafaanamesi olarak da okunabilir. Fuâdî kaleme aldığı eserlerde özellikle zikir, halvet, semâ, devrân gibi medrese-tekke mensupları arasında tartışıl原因en meseleleri izaha çalışmıştır. Yazarın bu çabası hem tasavvuf karşıtlarına bir cevap niteliği taşımakta, hem tarikatının konuyla ilgili âdâbını kayıt altına almakta, hem de kendisine bağlı dervişlerin meselelerle ilgili sorularına cevap vererek onların yola bağlılığını pekiştirmektedir.

Fuâdî mensûr eserlerinin yanında manzûm eserler de ortaya koymuştur. *Bülbüliyye*, *Hâbiyye*, *Sadeîyye* ve kayıtlarda olmasına rağmen elimizde bulunmayan Divan’ı -ki, birçok eserinde bu divandan iktibas edildiğini düşündüğümüz şiirler mevcuttur- kendisinin nazma da önem verdiğini göstermektedir. Fuâdî şiirlerinde tekke muhitlerinde görülen vahdet neş’esini terennüm eden şairlerdendir. Gerek şiirlerinin içeriği gerekse üslûbu nedeniyle kendisini 17. yüzyılın Yunus Emre’si olarak nitelendirmek mümkündür.

Fuâdî’nin ilk dört halifeye ve ehl-i beyte samimi bir muhabbet beslediğini, bu sevgiyi gerek risâlelerinde gerek şiirlerinde ifade ettiğini söylemeliyiz. Öyle ki, Şeyh Şa’bân-ı Velî’den sonra Şa’bâniyye postuna oturan dört halifeyi, İslâm’ın dört büyük halifesine benzetir. Yine aynı şekilde *Müsellesât* adlı eserinde Hz. Peygamber’in “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi” hadisini yorumlarken sırasıyla dört halifenin de müselleslerine yer verir. Yine *‘Aseliyye* ve *Gülâbiyye* adlı risaleler Fuâdî’nin dört büyük halifeye ve ashâb-ı kirâma duyduğu sevginin birer izharıdır.

Bugüne kadar hakkında altı yüksek lisans çalışması yapılmış olan Fuâdî’nin külliyyatının tamamı henüz gün yüzüne çıkartılmamıştır. Bu çalışmada, Fuâdî’nin irili ufaklı, hepsi Türkçe olmak kaydıyla on dört risâlesini günümüz harflerine aktardık. Böylece Fuâdî’nin risâlelerine yenilerini ekledik.

Türkiye kütüphanelerinde Fuâdî’ye nisbet edilen eserleri bir araya getirerek eserlerinin haritasını çıkarttık. Bu çalışma bize müellifin Osmanlı tasavvuf çevresinde ilgiyle takip edildiğini, risalelerinin onlarca farklı kalem tarafından yüzlerce kez istinsah edildiğini, eserlerinin farklı tarikat mensuplarınca da okunduğunu göstermiş oldu. Fuâdî’nin eserlerini istinsah edenlerin arasında Halvetî dervişlerinin yanında Nakşibendî ve Bektaşî dervişlerinin de olduğunu gördük. Ayrıca Fuâdî’nin eserleri konusunda hem isim hem de nisbet bağlamında birçok karışıklık olduğunu da tespit ettik. Kaynakların imkân verdiği ölçüde bu karışıklığı gidermeye çalıştık.

Fuâdî'nin kaleme aldığı risaleler, tasavvufun pek çok meselesine ışık tutar haldedir. Biz risalelerden yola çıkarak Fuâdî'nin tarikat anlayışı, usûlü üzerine yoğunlaştık. Buna göre Fuâdî Şa'bânîlik'in erken dönem tarihi için en önemli isimdir. Zira onun risaleleri Şa'bânîlik tarihi ve âdâbına dair elimizdeki yazılı ilk verilerdir. Eserleri üzerine yapılacak çalışmalar arttıkça hem Şa'bânîlik'in tarihinin önemli bir ismi ve tasavvuf anlayışı tasavvuf kültürü tarihinde kendine yer bulacak, hem de Fuâdî'nin Şa'bânîlik tarihindeki yeri ve önemi belirginleşecektir.

Yaptığımız çalışma neticesinde Fuâdî'nin tasavvuf anlayışı ile diğer Halvetî meşayihinin tasavvuf anlayışlarının birçok noktada benzeştiğini, müşterek olduğunu, âdâb ve erkân düzeyinde yakınlıklar bulunduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Kastamonu: Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği, 1991.

ACLUNÎ, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1932.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Dürerü'l-Hükkâm”, DİA, X, s. 27-8.

ALADAĞ, Ahmet, “Ömer Fuâdî'nin Tasavvufa Dair Risâle-i Gülâbiyye Adlı Eseri”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı-III, Erzincan 2016.

ANKARAVÎ, İsmail Rusûhî, Minhâcu'l-Fukarâ, Safi Arpaguş (haz.), İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.

ANKARAVÎ, İsmail Rusuhî, Risâle-i Huccetü's-Semâ', İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1286/1869.

AYDIN, Ömer, “Türk Kelâm Bilgini Sadru's-Şeria es-Sânî (ö. 747/1346)”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Dergisi, III, 1995.

AYDINLI, Ayşenur, “Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE 2015).

AYIŞ, Mehmet Şirin, Tarikat Âdâbı Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat âdâbı İle İlgili Görüşleri, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

BAĞDATLI İSMAL PAŞA, Hediyyetü'l-Ârifin, İstanbul: MEB Yayınları, 1967.

BAKTIR, Mustafa, “İbn Melek”, DİA, XX.

BAY, Abdullah, “Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı”, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2012, S. 33.

BAYSAR, Hilal, “Ömerü'l-Fuâdî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 1991).

BİLGİN, Azmi, “Ümmî Sinan”, DİA, XLII, s. 310-1.

BİLGİN, Azmi, “Tekke Edebiyatı”, DİA, XL, s. 381-4.

BİRRİ MEHMED DEDE, Bülbül-nâme, İstanbul: [y.y.], 1265/1848.

BURSALI MEHMET TAHİR, Osmanlı Müellifleri, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

BURSALI MEHMET TAHİR, Osmanlı Müellifleri, Mehmet Ali Yekta Saraç (haz.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, Rûhu'l-Beyân, Beyrut: Dâru'l-Fikr, [t.y.].

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, Ferâhu'r-Rûh, Mustafa Utku (haz.), İstanbul: Uludağ Yayınları, 2009.

BUZPINAR, Ş. Tufan, “Esad Efendi Uryanizade”, DİA, XI, s. 346.

CAMBAZ, İsmail Hakkı, “Ömer Fuâdî Efendi'nin “Muslihu'n-Nefs” Adlı Eseri (Metin-İnceleme)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2016).

CAN, Şefik, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.

CEYHAN, Semih, “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Dervîş Tâcî ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî’nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi”, İslamî Araştırmalar Dergisi, S. 25 (2011).

CEYHAN, Semih, “Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair”, Türkiye’de Tarikatlar içinde, (edit. Semih Ceyhan), İstanbul: İSAM, 2015.

CURRY, John J., The transformation of Muslim mystical thought in the Ottoman Empire: the rise of the Halveti order, 1350-1650, Edinburgh: Edinburgh University, 2012.

CURRY, John J., “Defending the Cult of Saints in Seventeenth-Century Kastamonu: Ömer el-Fu’âdî’s Contribution to Religious Debate in Ottoman Society”, Frontiers of Ottoman Studies, C. Imer-K. Kiyotaki (edit.), London 2005, I.

CURRY, John J., “XVI ve XVII. Yüzyıllarda Halvetî Tarikatı İçindeki Türkçe Menâkıb Edebiyatının Gelişmesi”, Cemal Bayak (çev.), Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, XI.

CİCİ, Recep, “İmâmzâde”, DİA, XXII, s. 210-1.

ÇAVUŞ, Cennet Ceren, “Kastamonulu Ömer Fuâdî’nin Halvet Risâlesi ve Halvet”, II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu [4–6 Mayıs 2014], Kastamonu 2014.

ÇELEBİ, Sultan Veled, Rebâbnâme, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), İsmail Koçak (sad. ve haz.), İstanbul: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011.

ÇİFT, Salih, “Yahyâ b. Muâz”, DİA, XLIII, s. 257-8.

ÇİFTÇİ, Fazıl, Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2005.

ÇİFTÇİ, Fazıl, Hazreti Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür Vakfı, 2014.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Postnişinleri, Kastamonu: Şeyh Şa’bân-ı Velî Derneği Yayınları, 1983.

DEMİREL, İsmail (haz.), Bülbul-nâme Hikâyesi, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

ERDEM, Mehmet, “Sinan Ümmi ve Kutbü’l-Meânî İsimli Risâlesi Üzerine Bir İnceleme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1997).

EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (haz), İstanbul: YKY, III, 1999.

EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname, Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş (sad), İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1984, III-IV.

EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Külliyesi”, DİA, XXXVIII, s. 210-1.

FUÂDÎ, Ömer, Menâkıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şa’bân-ı Velî, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294/1877.

FUÂDÎ, Hz. Pir Şa’bân-ı Velî Menkıbeleri, Muhammed Bedirhan (sad.), İstanbul: Nefes Yayınları, 2011.

FUÂDÎ, Menâkıb-ı Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Türbenâme, Muhammed Safî (sad.),

Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 1998.

FUÂDÎ, Türbenâme, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294/1877, Menâkıb-ı Şerif-i Pir-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî içinde.

FUÂDÎ, Nefs ve Özellikleri, Ahmet Cahid Haksever (çev.), İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2015.

FUÂDÎ, Divançe-i İlâhiyyât, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz.), Ankara: Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği, 2012.

FUÂDÎ, 'Aseliyye, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Âdâb-ı Tarîk, İBB OEY, 836.

FUÂDÎ, Bu Tarîkat Hakkı Bildirir, İBB OEY, 836.

FUÂDÎ, Beyânü'l-Esrâr, Kastamonu YEK, 3670/13.

FUÂDÎ, Devrân-ı Sûfîyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle, İBB OEY, 781.

FUÂDÎ, Gülâbiyye, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, İnsanın 'Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip 'Âlem-i Ervâhtan Ne Tarikle 'Urûc Edeceği, İBB OEY, 836.

FUÂDÎ, Kasîde-i Pendiye, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz FB 503/12.

FUÂDÎ, Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye, Süleymaniye, HND, 142.

FUÂDÎ, Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye, Süleymaniye, EE, 1734.

FUÂDÎ, Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye Tercümesi, İBB OEY-329.

FUÂDÎ, Menkıbe-i Mahmûd Efendi, Millî Kütüphane, A 951.

FUÂDÎ, Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân, Süleymaniye, Uşşâkî Tekkesi-35, vr. 24/b.

FUÂDÎ, Menâkıbnâme, Kastamonu YEK, 3679.

FUÂDÎ, Müsellesât, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Meşâyıh-ı Kibâr ve Velîyy-i Sâdık, Milli Kütüphane, 3890.

FUÂDÎ, Mi'yâr-ı Tarîk, İBB OEY, 836.

FUÂDÎ, Muslihu'n-Nefs, Süleymaniye, HME, 2571.

FUÂDÎ, Muslihu'n-Nefs, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Risâletü'l-Esrârî'l-Vudû'îyye, Kastamonu YEK, 3670/8.

FUÂDÎ, Risâle fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfîyye, İBB OEY, 781.

FUÂDÎ, Risâle-i Cevâbiyye, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Risâle-i Enbiyâ, İBB OEY-836.

FUÂDÎ, Risâle-i Hâbiyye, Süleymaniye, Düğümlü Baba, 320.

FUÂDÎ, Risâle-i Halvet, Süleymaniye HME, 2287.

FUÂDÎ, Risâle-i Hayatiyye, Süleymaniye, HME, 2287.

FUÂDÎ, Risâle-i Meşâyıh-ı Kibâr, İBB OEY, 981.

- FUÂDÎ**, Risâle-i Meşâyih-ı Kibâr, Milli Kütüphane, A 3890/6.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye, İBB OEY, 628.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyeti'z-Zevkiyye, Süleymaniye, HME, 2287.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Şevkiyye, Süleymaniye, Uşşaki Tekkesi, 35.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Tevbe, İBB OEY, 836.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Virdiyye, İBB OEY, 415.
- FUÂDÎ**, Risâle-i Virdiyye, Süleymaniye, HME, 4127.
- FUÂDÎ**, Risale-i Zikir, Süleymaniye, HME, 2287.
- FUÂDÎ**, Sadefiyye, Süleymaniye, HME, 2571.
- FUÂDÎ**, Sadefiyye, Süleymaniye, HME, 2287.
- FUÂDÎ**, Silsilenâme, Süleymaniye, HME, 2287.
- FUÂDÎ**, Şerh-i Vird-i Settâr, Süleymaniye, Reşid Efendi, 1189.
- FUÂDÎ**, Şerh-i Vird-i Settâr, İBB OEY, 484.
- FUÂDÎ**, Türbenâme, İBB OEY, 836.
- FUÂDÎ**, Türbenâme, Süleymaniye, HME, 2287.
- FUÂDÎ**, Türbenâme, İBB OEY, 836.
- FUÂDÎ**, Türbenâme, Süleymaniye, DB, 366.
- GAZZÂLÎ**, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Ahmet Serdaroğlu (çev.), İstanbul: Bedir Yayınları, 1975.
- GÖKTAŞ, Vahit**, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011/1, S. 26.
- GÖMLEKLİ, Yılmaz**, "Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbenâmesi", (Bitirme Tezi, Ankara Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, 1984).
- GÖRKAŞ, İrfan**, "Kastamonulu Ömer Fuâdî'de Metafizik: Birlik Kavramı", Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, S. 9, 2016.
- GÜNGÖR, Mevlüt** "Begavî", DİA, V, s. 340-1.
- GÜNYAZ, İnci**, "Bülbüliyye", (Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971).
- GÜVEN, Şahin**, "Hasan el-Basrî'nin Kader Risâlesinin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 41 (2011/2).
- HAFİZ**, Divan, Seyyid Muhammed Rıza Celâlî Nâînî ve Nezir Ahmed (haz.) Meşhed: Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 1971/1350.
- HAFİZ**, Divan, Abdülbaki Gölpınarlı (çev.), MEB, İstanbul 1968.
- HAKSEVER, Ahmet Cahid**, "Ömer El-Fuâdî Ve Muslihu'n-Nefs'indeki Tasavvufi Unsurlar", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, II, 4-6 Mayıs 2012.
- HAS, İbrahim**, Şa'bâniyye Silsilesi: Silsile-i Tarik-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamoni el-Üsküdari, Mustafa Tatcı (haz.), İstanbul: H Yayınları, 2008.

KAÇAR, Mücahit, [İlhan, Mevlüt; Aladağ, Ahmet], “Kastamonulu Âlim ve Şairlerin Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde Yer Alan Eserleri”, I. Uluslararası Abana Sempozyumu Bildiri Kitabı, [20-21 Mayıs 2016].

KALLEK, “Cengiz, el-Hidâye”, DİA, XVII, s. 471-3.

KARA, Kerim, “Hayreddin Tokadî”, DİA; XLI, s. 215-6.

KARA, Kerim, Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

KARA, Mustafa, Şeyh Şa'bân-ı Velî: Teslimiyet ve Samimiyet Örneği, Ankara: DİB Yayınları, 2015.

KARA, Mustafa, “Evrâd”, DİA, XI, s. 533-5.

KARAÇAM, Hatice, “Derviş Ömer Fuâdî Efendi'nin “Şerh-i Virdi's-Settâr” Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri (inceleme-metin)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006).

KARAGÖZ, Nail, “Kastamonu'nun Manevî Mimarlarından Benli Sultan'ın Hayatı ve Hizmetleri”, II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, [4-6 Mayıs 2014], Kastamonu, 2014.

KARAGÖZ, Nail, “Kastamonu'da Aynı Dönemde Yaşayan Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın Hayatlarındaki ve Hizmetlerindeki Kesişme Noktaları”, I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu [4-6 Mayıs 2012] Kastamonu, 2012.

KÂŞÂNÎ, Abdürrezzak, Sûfilerin Kavramları: Istılâhâtü's-Sûfiyye, Abdurrezzak Tek (çeviri ve şerh), Bursa: Bursa Akademi, 2014.

KAYA, Mahmut, “Kasidetü'l-Bürde”, DİA, XXIV, s. S. 568-9.

KAYAOĞLU, İsmet, “Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar”, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, 5-6 Mayıs 2003 [Selçuk Üniversitesi], 2004.

KILIÇ, Hulusi, “Ahteri”, DİA, II, s. 184-5.

KIZILER, Hamdi, “Şa'bâniye Temsilcilerinden Ömer Fuadî'nin ‘Türbenâme’ Risalesi: Tasavvuf Karşıtlarına Verilen Cevaplara Bir Örnek”, Kastamonu, 2012, I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2012, I, s. 373-389.

KIZILER, Hamdi, “XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sûfî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risalesi”, Journal of Islamic Research, Ankara, 2013, XXIV, S. 24 (3), s. 137-145.

KOCA, Ferhat, “Burhâneddîn Merginânî”, DİA, XXIX, s. 182-3.

KONUK, Ahmed Avni, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın (haz.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1990.

KONUK, Ahmed Avni, Mesnevî-i Şerîf Tercüme ve Şerhi, Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı (haz.), İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.

KONUR, Himmet, “Derviş Ömer Fuâdî'nin Şerh-i Vird-i Settâr Şerhi”, Uluslararası Seyyidi Yahya Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde, [21-22 Kasım 2013 Eskişehir, 24-26 Kasım 2013 Bakü], s. 605-616.

KUNT, İbrahim (ŞEN, Mehmet Emin), “Veled Çelebi'nin Hayru'l-Kelâm Adlı Eseri”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2016 S. 36, s. 235-278.

KURNAZ, Cemal [ve Tatcı, Mustafa; Çelik, Halil], “Türk Edebiyatında Mi'yâr

Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı", Tasavvuf Dergisi, Ankara 2000, I, S. 3, s. 43-64.

KUŞEYRÎ, er-Risâle, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip, Şeyh Muhammed Nasuhi, Hayatı, Eserleri, Divanı, Mektupları, İstanbul: Alem Yayıncılık, [t.y.].

LEVENT, Âgâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, I, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

LUVİS RIZKULLAH b. Yûsuf Şeyho, Mecâni'l-Edeb fî Hadâiki'l-Arab, Beyrut: Matbaatü'l-Abai'l-Yesuiyyin, 1884.

MAHMUD EFENDİ, Risâle-i Tâciyye, Süleymaniye, HME, 2287.

MOLLA CAMİ, Şerh-i Rubâiyyât: Vücûd ve Vahdet-i Vücûda Dair Rubailer ve Şerhleri, Tahiru'l-Mevlevî (çev.), Abdurrahman Acer (haz.), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

MISRÎ, Mahmud, "Risâle Fi't-Tevhîd Li's-Şeyh Umer el-Fuâdî = Makâle tevsîkiyye ve risâle tevhîdiyye li-Dervîş Ömer el-Fuâdî eş-Şa'bânî el-Halvetî (1046 H.): tahkik ve dirâse", II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri", 2016.

OCAK, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

OĞUZ, Muhammed İhsan, Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi, İstanbul: Oğuz Yayınları, 1995.

OKUMUŞ, Ali, "Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1998).

OZANOĞLU, İhsan, Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şa'bân-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Kastamonu: Şa'bân-ı Velî Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, 1966.

ÖGKE, Ahmet, "Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye Göre Sohbet Âdâbı", İslâmî Araştırmalar Dergisi, 2004, XVII, S. 1, s. 84-90.

ÖNGÖREN, Reşat, "Cemaleddin İshak Karamânî", DİA, XXIV, s. 448-9.

ÖNGÖREN, Reşat, "Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları", Tasavvuf Dergisi, 2010, XI, S. 25, s. 123-132.

ÖNKAL, Ahmet, "Büreyde bin Husayb", DİA, VI, s. 492.

ÖZCAN, Asuman Ünal, "Ömer Fuâdî'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri", II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2014, s. 557-561.

ÖZÇELİK, Mevlüt, "17. Yüzyıl Osmanlı Mutasavvıflarından Kastamonulu Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636) ve 'Muslihu'n-Nefs' İsimli Eseri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2012).

ÖZTÜRK, Zehra, "Hamdullah Hamdi", DİA, XV, s. 452-4.

PALA, İskender, "Nasihatnâme", DİA, XXXII, s. 409-10.

RIHTIM, Mehmet, "Yahyâ-yı Şirvânî", DİA, XVIII, s. 264-266.

er-RUDANÎ, Muhammed b. Süleyman, Cem'u'l-Fevaid, Hüseyin Yıldız (çev.), İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2007.

SAFİ, Muhammed, Menakıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı, 1998.

SARI, İbrahim, Güneydoğu Evliyalari, Antalya: Nokta E-Book Publishing, 2016.

SAVİ, Saime İnal, “Şeyh Ömer Fuâdî Hazretlerinin Menâkıb ve Türbenâme'sinde Mevlânâ, Sa'dî ve Hafız'dan Farsça Dizeler”, I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, I, 4-6 Mayıs 2012, I, s. 391-4.

SAYACI, Ülkü, “Ömer Fuâdî'nin Risale-i Sade fiyye Adlı Eseri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2003).

SELVİ, Dilaver, “Her Ayetin Bir Zahirî Bir Bâtını Vardır” Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, XI, S. 2, 2011, s. 7-41.

SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys, Tenbîhu'l-Gâfilîn, Hüseyin Okur (çev.), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.

es-SİVASÎ, Şemseddin, Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn, İstanbul: Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye Matbaası, 1309.

SOFUOĞLU, Mehmed (çev.), Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.

SÜHREVERDÎ, Şehâbeddîn, Avârifü'l-Maârif, Dilaver Selvi (çev.), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.

ŞAHİN, Ülkü, “Ömer Fuâdî ve Sade fiyye ve Muslihu'n-Nefs Adlı Eserleri”, II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2014, s. 571-587.

ŞEYH SA'DÎ, Gül Suyu -Gülistân Tercümesi-, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.

ŞEYH SA'DÎ, Gülistân-ı Sa'dî, Muhammed Ali Ferugi (tas.), Tahran: İntişârât-ı Kaknüs, 1362.

ŞİMŞEK, Selami, “Kastamonulu Bir Gülşenî ve Şa'bânî Şeyhi La'lî Muhammed Fenâyî'nin Terceme-i Etvâr-ı Seb'a Risâlesi”, I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2012, II, s. 239-253.

ŞİRİN, Said Ahmet, “Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî'nin (ö. 1067/1657) Tasavvufî Görüşleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2012).

ET-TEHANEVÎ, Muhammed b. A'la, Mevsûatu Keşşâfu Istilâhâtı'l-Fünûn ve'l-Ulûm, Ali Dahruc (tah.), Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996.

TATCI, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sade fiyye'si”, İstanbul: Yedi İklim Dergisi, Temmuz 1993, S. 41.

TATCI, Mustafa, Hazret-i Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Şa'bâniyye, İstanbul: H Yayınları, 2012.

TATCI, Mustafa, “Kastamonulu Eren Şa'bân-ı Velî İle İlgili Yeni Bilgiler”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara 2007, s. 309-318.

TATCI, Mustafa, “Şa'bânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler”, Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2010, II, s. 879-920, [Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu (2007: İstanbul, Konya)].

TATCI, Mustafa, Elmalı'nın Canları, İstanbul: H Yayınları, 2008.

TATCI, Mustafa, “Tasavvuf Tarihinde Mi’yârlar ve Şa’bân-ı Velî’nin Mi’yârı”, Türk Kültürü İnceleme Dergisi, 2002, S. 6, s. 73-84.

TATCI, Mustafa, “Şa’bânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler”, Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri, 2010, II.

TATCI, Mustafa [ve Sever, Mustafa], “Ömer Fuâdî’nin Edebî Şahsiyeti ve Şiirlerindeki Temel Konu ve Kavramlar”, I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu, I, 4-6 Mayıs 2012, s. 341-354.

TATCI, Mustafa, Hazret-i Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye, H Yayınları: İstanbul, 2012.

TATCI, Mustafa, “Hazret-i Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî ve Şa’bâniyye”, I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2012, s. 29-102.

TATCI, Mustafa, “Şa’bâniyye”, DİA, XXXVIII, s. 211-5.

TATCI, Mustafa [ve Kurnaz, Cemal] “Şeyh Şa’bân-ı Velî”, DİA, XXXVIII, s. 208-10.

TOP, Hasan Hüseyin, Mesnevî-i Mânevî Şerhi, III, İstanbul: Rûmî Yayınları, 2011.

TOSUN, Necdet, “Silsile”, DİA, XXXVII, s. 206-7.

TOSUN, Necdet, “İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1995).

ULUDAĞ, Süleyman, “Âdâbu’l-Mürîd”, DİA, X, s. 336-7.

ULUDAĞ, Süleyman, “Mürîd”, DİA, XXXII, s. 47-9.

UZUN, Mustafa, “İlâhî”, DİA, XXII, s. 64-8.

ÜNAL, Asuman, “Ömer Fuâdî’nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008).

ÜNSÎ HASAN ŞA’BÂNÎ, Bir Erenin Söyledikleri, İbrahim Has (der.), Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz (çev. ve sad.), İstanbul: H Yayıncılık, 2015.

VASSAF, Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ, Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2306.

VASSAF, Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ, Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

VİCDANİ, Sadık, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’den: Halvetiyye, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1919.

VİCDANİ, Sadık, Tarikatler ve Silsileleri: (Tomar-ı Turuk-ı Aliyye), İrfan Gündüz (haz.), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

YAKUPOĞLU, Cevdet, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?”, I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu [4-6 Mayıs 2012], I, s. 159-192.

YAZAR, İlyas, “Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Metni”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, 1999).

YAZAR, İlyas, “Ömer Fuâdî”, DİA, XXXIV, s. 61-63.

YAZAR, İlyas, Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye’sinin Edisyon Kritik Metni, İstanbul: Hamle Yayınları, 2001).

YAZAR, L. Nihal, Halvetîliğin Şa’bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa’bân-ı Velî ve

Türbenâme, [y.y.]: Mas Matbaacılık, [t.y.].

YAZICIOĞLU MEHMED, Kitâb-ı Muhammediyye, İstanbul: Hocaşâde Rıza Efendinin Matbaası, 1298/1881.

YAZICIOĞLU MEHMED, Muhammediyye, Âmil Çelebioğlu (haz.), İstanbul: MEB Yayınları, 1996.

YEKBAŞ, Hakan, “Ömer Fuâdî’nin “Kasîde-i Pendiyye”si Bağlamında Yaşadığı Devre Dair Eleştirileri”, I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu, I, 4–6 Mayıs 2012.

YILMAZ, Necdet, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfiler, Devlet ve Ulema: (XVII. Yüzyıl), İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001.

YILMAZ, Necdet, “Şâbânîliğin XVII. Yüzyıl Serencâmı”, I. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu, 4–6 Mayıs 2012, I, s. 201-221.

YÜCER, Hür Mahmud, “Sünbül Sinan”, DİA, XXXVIII, s. 135-6.

YÜCER, Hür Mahmud, “Vâkıat”, DİA, XLII, s. 470.

ZAVOTÇU, Gencay, Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî’nin Hâbiyye Risâlesi, Kocaeli: Hazret-i Pir Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı, 2007.

ZAVOTÇU, Gencay, “Fuâdî ve Hab-nâme Risalesinin Biyografik Özelliği”, Filiz Kılıç (edit.), Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2011 içinde.

<http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2012-birinci-cilt.pdf> [erişim: 11-07-2016];

<http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2012-ikinci-cilt.pdf> [erişim: 11-07-2016];

<http://sempozyum.kastamonu.edu.tr/images/dokumanlar/sempozyumlar/3-ssv-sempozyumu/oncekisempozyumlar/ssv-sempozyum-bildirileri-2014.pdf> [erişim: 11-07-2016]